PEYGAMBERİMİZ'İN ŞEMÂİLİ

Prof. Dr. Ali YARDIM

(1939 - 02.01.2006)

Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Hadîs Anabilim Dalı Başkanlarından

DOKUZUNCU BASKI

DAMLA YAYINEVİ

İSTANBUL - 2011

İthâf : Bu eserimi, yetişmemde büyük katkısı olan rahmetli Halam **Emine YÖRÜK** (1895-1979)'ün azîz hâtırasına ithâf ediyorum.

ÖNSÖZ

İnsanlar arasından birisini seçip onlara p e y g a m b e r olarak gönderme, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen bir âdetidir. Bu, ilk insan topluluklarından başlayıp milâdî 610 yılına kadar devâm edegelen ilâhî bir uygulamadır. Böylece insanlığa peygamber gönderme işi, son peygamber olan ve Âhir Zaman Peygamberi diye tanınan **Muhammed Aleyhisselâm**'a kadar sürdürülmüştür.

Hiç bir peygamberin peygamber olması bakımından birbirinden farkı yoksa da, *Son Peygamber*, diğerlerinden ayrı bir takım özelliklerle donatılmıştır. Bunu *Kur'ân*'ın kendi ifâdesiyle söylemek gerekirse, ***"peygamberler arasında t e f r î k** (ayırım) **yok, ancak t a f d î l** (üstün tutma) **vardır"*** şeklinde ifâde etmek mümkündür. Nitekim Hazreti Peygamber'in kendisi de, ***"Bana, benden önceki hiçbir kimseye verilmemiş bulunan beş şey verildi"*** buyurarak bu durumu belirtmiştir (*Buhârî*, I, 86).

Artık bir daha peygamber gönderilmeyecek olması, bundan böyle insanlığın peygambere ihtiyâcı kalmadığı anlamına gelmemektedir. Diğer peygamberlerden farklı olarak, Son Peygamber hayatta iken, bir yandan *İlâhî Kitâb*'ı oluşturan vahiylerin y a z ı ve e z b e r yoluyla koruma altına alınmasıyle, bir yandan da Hazreti Peygamber'in her söz ve davranışının muhâfazası yolunda âzamî titizliğin gösterilmesiyle, insanlığın **peygambersiz** geçen günlerini **peygamberli** kılmanın zemîni hazırlanmış olmaktadır. K i t a p ve S ü n n e t diye adlandırılan bu iki mîras, insanlığa yeterli mânevî sermâyeyi te'mîn edebilecek durumdadır. Sonraki devirlerde, artık peygambere değil -kâmil mânâda- âlim ve ârife ihtiyaç duyulmaktadır.

Hazreti Peygamber'in bu devamlılık arzeden konumu dolayısıyledir ki, hemen, a s h â b denen birinci nesilden itibâren O'na karşı gerekli ihtimam gösterilmiş ve Zât-ı Risâlet'le ilgili her çeşit bilgi, bir sonraki nesile aktarılmaya ve mümkün mertebe yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, müslümanların y a z ı ile ünsiyetleri *Asr-ı Saâdet*'te başlamış ve şifâhîlikten kitâbîliğe geçiş olabildiğince hızlandırılmıştır. Bu, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sürecinin hızlanması durumunu, diğer dînlerin ve İslâm'ın çağdaşı kültürlerin gelişme süreçlerinde görmek mümkün değildir. Bunda, müslümanları ilme ve öğrenmeye teşvik eden âyetlerin ve hadîslerin de ayrıca büyük rolü olmuştur.

İnsanlığın bütün kesimlerini tek başına temsîl eden Peygamber Efen-

dimiz, değişik yönleri ile ayrı ayrı işlenip kitaplaştırılmıştır. Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehîdlerin kanının aynı terâzide tartılacağını ve mürekkebin kandan daha üstün tutulacağını haber veren Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'i çok iyi yorumlayan klâsik İslâm âlimleri, yazmayı en büyük ibâdet kabûl etmişlerdir. Bu cümleden olarak da, Peygamber-i Ekber uğrunda çok mürekkep harcamışlar ve pek çok yazılı eser bırakmışlardır.

Peygamber Efendimiz'in ön plâna çıkarılması gereken yönlerinden birisi de O'nun b e ş e r î yönüdür. Zîrâ O, ancak bu yönüyle diğer insanlara ö r n e k olmaktadır. Sıradan bir müslümanın günlük hayâtında ve ömür boyu yaşayışında Hazreti Peygamber'e uymaya çalıştığı hususlar vardır: Yeme içme, oturup kalkma, yatıp uyuma, gülüp ağlama, sevinip üzülme... âdâbı ve insanca davranış üslûbu denilebilecek bilcümle a h l â k kuralları, bu beşerî hayâtın unsurlarını oluşturmaktadır. İşte Peygamber Efendimiz'in bu yönünü sistemleştiren İslâm âlimleri, ***"Şemâil"*** adı altında bir ilim dalı geliştirmişlerdir. Elinizdeki bu çalışma da Peygamber Efendimiz'in bu b e ş e r î yönünü ele alıp işlemektedir.

Yaklaşık bir asırdan fazla bir zamandır kendi devrinin ifâde, üslûp ve metoduyla *Peygamberimiz'in Şemâili*'nin yeniden ele alınmamış olması, büyük bir kültür boşluğu ortaya çıkarmıştır. Bizi seneler önce böyle bir çalışmaya yönelten bu boşluk, bir kişinin gayreti ve bir tek kitabın gücü ile doldurulamayacak kadar geniştir. Kitap, 55 bölümden meydana gelmekte ise de, *Peygamberimiz'in Şemâili* meselesi, daha pek çok bahis ilâvesine elverişlidir. Eserin her bölümü, müstakil bir bahis gibi ele alınıp yazılmıştır. Şâyet bölümler arası bir bağlantı varsa, böyle durumlarda, gerekli atıflar yapılarak okuyucu bilgilendirilmiştir. Her bölümün ayrı bir birim oluşturması ve bölümler arası irtibâtın kurulmasıyle okuma kolaylığı ve anlama rahatlığı sağlanmaya çalışılmıştır.

❁ ❁

Bu çalışmaya, yüksek okul hocalığımın sekizinci yılında 6 Eylül 1975'de başlamıştım. Burada, her şeyden önce, bir ***"aciz itirâfı"***nda bulunmam gerekecektir. Bütün ön hazırlıkların tamamlanmasından sonra, kendime bir yıl normal süre, altı ay da ek süre takdir ederek, çalışmanın en geç bir buçuk yılda sonuçlanabileceği tahmîninde bulunmuştum. Netîcede, yirmi ikinci yılın başlarında bu son şeklini almış oldu.

XVI. yüzyıl İslâm âlimlerinden **İbn Hacer el-Heytemî** (ö: 973/1565), **Tirmizî**'nin *Şemâil'i* üzerine yazdığı *"Eşref'ül-Vesâil ilâ Şerh'iş-Şemâil"* adlı şerhinin sonunda, ***"948*** (1542) ***Ramazan'ının 3. günü başladığı kitabını, Mekke-i Mükerreme'de Ka'be-i Muazzama'nın karşısında 18. Ra-***

mazan Cuma günü tamamladığını" söyler [1]. İçinde esas metnin de bulunduğu bu eserin ş e r h kısmı, yaklaşık 175 sayfa civârındadır; görüldüğü gibi 15 günde yazılmıştır.

Araştırma ürünü bu nevîden çalışmalar, ileride dikkatli ve titiz ilim adamları tarafından karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve gerçek yerlerine oturtulacaktır.

❁ ❁

Uzun zaman içinde; eserin bâzı bahislerini sınıfta, bâzı bahislerini çeşitli fakültelerin gençlerinden oluşan sohbetlerde, bâzı bahislerini de konunun uzmanları ile müzâkere ederek geliştirme gayreti içinde oldum. Buna rağmen, tam mihverine oturtmakta sıkıntı çektiğim yerler kaldı.

Farklı tepkileri tesbît etme maksadıyle, konunun çerçevesini değişik tandanslı kimselere açtım: Bunlar içerisinde; on dört asır öncesinin ve değişik bir coğrafyanın şartları sonucu oluşmuş uygulamaları günümüze taşımak doğru mudur? endîşesini taşıyanlar oldu. Hazreti Peygamberin farklı bir Şemâili mi var; böyle bir çalışma ile yeni ne yapılabilir ki? diyerek, bunun bir bakıma gereksiz bir çalışma olduğunu izhâr edenler oldu. Bâzı bahislerin çıkarılmasını, bunun yanında bâzı bahislerin ilâve edilmesini teklîf edenler oldu. Eserin diline takılanlar oldu. Olumlu ve teşvîk edici tavır sergileyenler oldu. Muhtelif sorular sorup, eserde, bu tür sorulara da cevap teşkîl edecek ifâdelere yer verilmesini isteyenler oldu.

Netîce îtibâriyle herkes; kendi birikimi, eğilimi, ilgisi, bilgisi, beklentileri, endîşeleri, bulmak istedikleri ve görmek istemedikleri hususlar açısından konu ile ilgili düşüncelerini dile getirmeye çalıştı. Şahsen bütün bunlardan istifâde ettim.

Bir büyüğüm yıllar önce bana; ***"İnsan, yazdığını çizmesini bilmelidir"*** demişti. Bu sebeple, yazıp da çizdiklerimin mikdârı, bıraktıklarımdan yaklaşık on misli fazladır. Daha da çizilecek kelimeler, cümleler, paragraflar olduğu muhakkaktır. O türden olanları da zaman kendiliğinden törpüleyecektir.

Esâsını söylemek gerekir ki, bu çalışma, yayınlanmak için değil, yazarının kendisini bilgilendirmesi için yapılmıştır. Mevcut hâliyle eksîk kalan yerlerin sorumlusu, yayınlanması için devâmlı baskı yapan ve ***"yazmadan ölürsen cenâze namazına gelmeyeceğim"*** şeklinde sitem eden yakınlarımız ve dostlarımızdır. Bu kitap, herhangi bir akademik

(1) Bkz. Ali Yardım, ***Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş Şemâil'i.*** s. 367-368 (gördüğümüz nüshalarının bir kısmı 115, 151, 167 yapraktır).

unvan alma endîşesiyle de yazılmamıştır. Sorumluluk duyulan makam, sâdece **Salât ü Selâm'ın Sâhibi'dir.**

Eser kaleme alınırken başlıca iki hedef göz önünde bulundurulmuştur: **Öğretmek** ve **sevdirmek**!.. Bundan dolayı, diğer akademik araştırmalarımızda uymaya çalıştığımız meslekî üslûba burada iltifat edilmemiştir. Özellikle, ifâdelerin bir hukukî metin gibi donuk ve bâzı araştırma raporları gibi somurtkan olmamasına dikkat edilmiştir. Buna rağmen kaynakların kullanımında ve belgelerin seçiminde ilmî titizliğe âzamî ölçüde uyulmuştur. Bir kaç eser dışında *ikinci el kaynak* hiç kullanılmamıştır. Vesîka *(delîl)* değeri olmayan şerhlere fazla ilgi duyulmamış, bu tür kaynaklara hep yardımcı malzeme sağlama maksadıyle baş vurulmuştur.

❁ ❁ ❁

İtiraf etmek gerekir ki, yazarken en çok zorlandığımız noktalar, kullanacağımız kelime ve terimlerin tâyininde olmuştur. Belirli bir seviyenin altına kesinlikle düşmeme titizliğimize rağmen, hedef kitlenin belirlenmesinde sıkıntı çekilmiştir.

Kullandığımız d i l, meslek dili değil, *kültür dili*dir. Bilinen bir gerçektir ki, son yıllarda, özellikle ***"dîn kültür dili"*** büyük ölçüde aşınmış ve kullanılmaz hâle gelmiştir. Dîn anlatılırken, şâyet dîn dışı kelimeler kullanma durumunda kalınırsa, anlatılan ve anlatılandan anlaşılan şey, dîn değil başka bir konu olur. *Sosyoloji*'nin terimleriyle anlatılan dîn, dîn değil, ***Dîn Sosyolojisi'***dir. *Psikoloji*'nin terimleriyle anlatılan dîn, dîn değil, ***Dîn Psikolojisi'***dir. *Felsefe*'nin terimleriyle anlatılan dîn, dîn değil, ***Dîn Felsefesi'***dir. Bu durumu; *Siyâset*'in terimleri, *Ekonomi*'nin terimleri, *Diplomasi*'nin terimleri, *Teknoloji*'nin terimleri ile anlatılan konular için de alabildiğine genişletmek mümkündür.

Dînî terminolojinin kaynağı, *Kur'ân-ı Kerîm* ve *Hadîs-i Şerîf*lerdir. Dînî ve ahlâkî değerleri, başka disiplinlerin kelime ve terimleri ile anlatmak mümkün değildir: **Afv, mağfiret, rahmet, bereket, hayâ, tevâzû, iffet, ismet, vefâ, şükür, sabır, tevekkül ...** gibi daha yüzlerce kelime, Türkçe tam karşılıkları olmayan çok nüanslı ve dînî muhtevâlı kelimelerdir.

Günümüzün bir başka problemi de ü s l û p yıpranmasıdır. İnsanların birbirine, çıplak isimleri ile ve alel'âde bir tavırla hitap etmeleri yaygınlaşma istîdâdı göstermektedir. Hâlbuki millet olarak bizim s a y g ı ifâde eden kelimelerimiz ve s a y g ı l ı bir üslûbumuz vardı.

Ortak değerler, çıplak adları ile değil, başına veyâ sonuna getirilen t a'z î m ifâdeleriyle anılır ve anlatılır: *Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem,*

Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs-i Şerîf, Ashâb-ı Kirâm, Müctehidîn-i İzâm, Selef-i Sâlihîn, Mekke-i Mükerreme, Ka'be-i Muazzama, Medîne-i Münevvere, Ravza-i Mutahhara, Hâne-i Saâdet, Ramazân-ı Şerîf, Ezân-ı Muhammedî, Dîn-i Mübîn .... gibi aynı zamanda mûsikî değeri de olan pek çok ifâde, yenisi bilinmediği için değil, yerine koyacak eş değerde ifâde bulunmadığı için kullanılmıştır.

❊
❊ ❊

Çalışmamız; bir, bizzat kaleme aldığımız t e' l î f kısmı, bir de t e r c ü m e ettiğimiz ***"metinler"*** kısmı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Metinler kısmı, dipnotları hâriç, tamâmen **Tirmizî**'nin *Şemâil* adlı kitabının tercümesinden ibârettir. 55 bölümden oluşan başlıklar, **Tirmizî**'nin eserindeki başlıkların aynıdır. Bir kaç yer kaydırma dışında, **ilk** *Şemâil* kitabı olması dolayısıyle, onun plânı aynen korunmuştur. Böylece, bölümlerin sonlarındaki ***"metinler"*** birleştirilip ayrıca yayınlansaydı, eksiksiz bir ***"Şemâil Tercümesi"*** ortaya çıkmış olurdu. Her bahis aynı zamanda **Tirmizî**'nin eseri de dikkate alınarak yazıldığı için, oradaki metinler -bir kaç istisnâ dışında- değerlendirme kısmına bir daha alınmamıştır. Bu sebeple, ayrıca delîllere ve belgelere de göz atma ihtiyâcı duyan okuyucular, her bahsin sonundaki ***"metinler"*** kısmına da bakmalıdırlar.

Bir kısım okuyucu tarafından tenkîd edileceğini bildiğimiz hâlde, konu başlıkları ile bâzı bölümlerin, aynen korunmasında isrâr edilmiştir. Bu çalışmada, Hazreti Peygamber'in **beşerî** hayâtını kendi şartları içinde ***"olduğu gibi"*** tesbît etme hedefi güdülmüştür. Bu yüzden, mümkün olduğunca aktüel yorumlara yer verilmemiş; şâyet ilk kaleme alışta yer yer bu gibi hedef dışına taşmalar olmuşsa, bütün bunlar, sonraki taramalarda ayıklanmıştır. Ayrıca, polemiğe yol açabilecek ifâde kullanmamaya da îtinâ gösterilmiştir. Yine de bâzı aktüel tenkîd ve değerlendirmelere yer verme gereği görülmüşse, bunlar hep, metin dışına kaydırılarak dipnotlarında yapılmıştır.

Bu çalışmada bir başka noktaya daha titizlikle uyulmaya çalışılmıştır. Görüleceği üzere, eserin hiçbir satırında ***"fetvâ"*** üslûbu bulunmamaktadır. Yapılması helâldir, haramdır, câizdir, câiz değildir gibi değerlendirmeler, *F ı k ı h*'ın alanı içine girmektedir. *Ş e m â i l*'in hedefi; **tâyîn** etmek değil, **tesbît** etmektir. Eğer doğru, sıhhatli, otantik tesbitler yapılmışsa, o zaman, cevâz ve adem-i cevâza hiç gerek kalmamaktadır. Zîrâ Peygamber Efendimiz'in davranışlarına âit vesîkalar, ***"hüküm"*** değil, ***"delîl"***dir. Bu durum, ***Şemâil*** ile ***Fıkıh*** arasındaki en mümeyyiz vasıflardan biridir.

❋
❋ ❋

Peygamber Efendimiz'in beşerî hayâtını inceler, araştırır ve kaleme alırken, dâimâ bir ***"müslüman ilim adamı"*** tavrı içinde olmaya çalıştım. Yazarken, hep **yüklemi belli** cümle kurmaya dikkat ettim. **Mesâfeli** bir üslûp kullanmadım. Fazla **resmî** bir ifâdeye de iltifat etmedim. *Peygamberimiz,* dedim. *Peygamber Efendimiz,* dedim. *Resûlullah Efendimiz,* dedim. *Peygamber-i Ekber* dedim. *Zât-ı Risâlet,* dedim. *Seyyid'ül-Mürselîn Efendimiz,* dedim. *Fahr-i Âlem Efendimiz,* dedim. En resmî ifâde olarak da, *Hazreti Peygamber,* dedim. Fakat hiç bir zaman ***"Hz. Muhammed"*** diyemedim[2].

Hazreti Peygamber'in adının veyâ sıfatlarının geçtiği yerlerde, Peygamber Efendimiz'e karşı Arapça saygı formülü olan ***"sallallâhü aleyhi ve sellem"*** ifâdesini, veyâ bunun kısaltılmışı olan ***"s.a.s"*** rumuzunu, -uygun düşen yerler hâriç- pek az kullandım. Böyle yerlerde, hep, kendi dilimizin saygı ifâdelerini tercîh ettim. Bir, ***"Efendimiz"*** kelimesindeki saygı asâletini başka kelimelerde göremedim.

Yazım kuralları bakımından da, ***"çok özel"*** bâzı tasarruflarımız oldu. Meselâ, isimlerin önünde bir saygı ifâdesi olarak kullanılan ***"Hazret"*** kelimesinin yazılışında, genellikle ***"Hz."*** kısaltmasının kullanılması bir teâmül olmasına rağmen, biz, bu kelimeyi Peygamber Efendimiz'in önünde yazdığımızda hiç kısaltma yoluna gitmedik; hep, ***"Hazreti Peygamber"*** şeklinde açıkça yazdık; diğer isimlerle geçtiği yerlerde ise **Hz.** Ali, **Hz.** Âişe, **Hz.** Mevlânâ gibi rumuz kullandık. Aynı zamanda, bu kelime eser içinde çok sık geçtiği için, sâdece buraya mahsus olmak kaydıyle, ***"Hazret-i Peygamber"*** şeklinde tamlama (terkip) çizgisi de koymadık.

Ayrıca, Peygamber Efendimiz'i ***"zamir"*** ile ifâde ettiğimiz yerlerde, hep, büyük harf kullandık: O, O'nu, O'na, O'nda, O'ndan gibi.

Bâzı bahisler işlenirken, yer yer *Efendimiz'in zevceleri'*nin adı, hadîslerin senedlerinde ve haberlerin metinlerinde geçmektedir. Özellikle **Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Meymûne ve Hz. Ümmü Seleme** bunlar arasındadır. Onların adlarının geçtiği her yerde; ***"Hz. Âişe*** (r.anhâ) ***vâlidemiz", "Hz. Hafsa*** (r.anhâ) ***anamız", "Hz. Meymûne*** (r.anhâ) ***vâlidemiz"*** ve ***"Hz. Ümmü Seleme*** (r.anhâ) ***anamız"*** gibi bir ifâde kullanarak, onlara karşı, diğer müslüman hanımefendilerden farklı bir ta'zîm gösterme yolunu be-

(2) Bu inceliğe; İstanbul terbiyesi ile yetişmiş, Türk irfânı ile hâllenmiş ve Türkçenin incelikleri ile üslûp zerâfeti kazanmış olarak evrenselî yakalayan yerli âlimimiz **Elmalılı M. Hamdi Yazır,** *"Hak Dîni Kur'ân Dili Yeni Meâlli Türkçe Tefsir"* adlı eserinde büyük bir titizlikle uyagelmiştir.

nimsedik. Zîrâ *Kur'ân-ı Kerîm*'de: ***"Peygamber'in zevceleri*** (eşleri), ***mü'minlerin anneleridir"*** buyrulmuştur[3]. **Müfessir Elmalılı**'nın da ifâde ettiği gibi, onlar, ***"hürmet*** (haramlık) ***ve ihtiram*** (saygı)***'da mü'minlerin anaları mesâbesindedirler. Nikâhları haram, ta'zimleri farzdır"*** [4]. Bir mü'min olarak, onlara karşı saygıda kusur edilmemelidir.

Daha iyisini yapamamışsak, bu; samîmiyetsizliğimizden, ciddiyetsizliğimizden, çekingenliğimizden değil; tamâmen yetersizliğimizden, acizimizden ve alıcılarımızın bu kadar yansıtabildiğinden dolayıdır vesselâm.

❁ ❁

Bu eserin vücut bulmasında pek çok insanın maddî ve mânevî emeği geçmiştir. Bizi devâmlı teşvîk eden dostlarımıza ve soruları ile konunun değişik yönlerine eğilmemizi sağlayan geçmiş talebelerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Özellikle, basılmadan önce baştan sona okuyup büyük bir nezâket ve zerâfetle düşüncelerini ifâde eden değerli ilim adamımız Prof. Dr. **Mustafa Fayda** Beyefendi'ye minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Eseri bir başka gözle titizlikle okuyup yeni nesil temsilcisi olarak teklifler getiren ve ayrıca basımla ilgili hususlar yanında tashîh ve indeksleme işlerini de üstlenen Yüksek Mühendis **M. Sinan Yardım**'a aynı şekilde teşekkürlerimi ifâde etmeliyim. Bilhassa baştan beri hayâtımın her safhasında desteğini hiç eksik etmemiş olan ve ilmin değerini bütün değerlerin üstünde tutmasını bilen vefâlı **Eşim**'e şükranlarımı ifâde etmeyi de bir ilim borcu telâkkî ediyorum.

Bana, başlayıp bitirme hazzını tattıran **Allahım**'a sonsuz hamdediyor ve **Cânım Peygamberim**'e salât ü selâmlarımla tâzîmimi arz eyliyorum.

İzmir, 6 Eylül 1975-14 Kasım 1996

Prof. Dr. Ali YARDIM
Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
Hadîs Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

(3) *Ahzâb* sûresi, 6. âyet ***(ve ezvâcühû ümmehâtühüm).***
(4) *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 3871.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5
GİRİŞ 14
PEYGAMBER 14
PEYGAMBERLER 16
PEYGAMBERİMİZ 20
HAZRETİ PEYGAMBER'İ KONU EDİNEN İLİM DALLARI ... 32
HAZRETİ PEYGAMBER'E YER VEREN İLİM DALLARI 36
ŞEMÂİL 42

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN :
1 - Hilyesi 57
2 - Nübüvvet Mührü 79
3 - Saçı 95
4 - Saç ve Sakal Bakımı 101
5 - Saç ve Sakalının Ağarması 105
6 - Saç ve Sakal Boyası 110
7 - Gözlerine Sürme Çekmesi 120
8 - Giyim Tarzı 123
9 - Mestleri 135
10 - Pabuçları 139
11 - Yüzük - Mührü 145
12 - Yüzüklerini Takış Tarzı 154
13 - Kılıçlarının Evsâfı 160
14 - Zırhları 169
15 - Miğferleri 170
16 - Sarıkları 172
17 - Tülbend Kullanması 178
18 - İzârları 180
19 - Yürüyüş Tarzı 184
20 - Oturuş Tarzı 187
21 - Dayandığı Eşyâlar 193
22 - Dayandığı Kimseler 198

23 - Yemek Yeyiş Tarzı 202
24 - Yedikleri Ekmek 209
25 - Katıkları 216
26 - Yemekde Ellerini Yıkamaları 230
27 - Yemek Öncesi ve Sonrası Okuduğu Duâlar 235
28 - Yediği Meyveler 244
29 - İçecekleri 251
30 - İçiş Tarzı 259
31 - Su İçtiği Kadeh 266
32 - Güzel Koku Sürünmeleri 272
33 - Konuşma Tarzları 278
34 - Gülüş Tarzları 288
35 - Şakaları 297
36 - Şiire ve Şâirlere Karşı Tutumu 308
37 - Hanımlarıyla Yaptığı Gece Sohbetleri 318
38 - Uykusu 328
39 - Yatak Takımı 338
40 - İbâdet Hayâtı 343
41 - İbâdetlerinden Kuşluk Namazı 360
42 - Farz Dışındaki Namazları Evde Kılması 363
43 - Oruçları 366
44 - Kur'ân Okuyuş Tarzları 372
45 - Ağlaması 374
46 - Ahlâkı 380
47 - Tevâzuu 393
48 - Hayâsı 403
49 - Hacamat Olması 408
50 - İsimleri 413
51 - Geçim Tarzı 423
52 - Yaşı 445
53 - Vefâtı 451
54 - Mîrâsı 469
55 - Rüyâda Görme 476

BİBLİYOGRAFYA 491

GİRİŞ

Peygamberimiz'in Şemâili'ni anlatmayı hedef alan bu eserin gereği gibi anlaşılabilmesi bakımından bir kaç noktanın ele alınmasında fayda mülâhaza edilmiştir. ***"Peygamberlik"*** ve ***"Peygamber"*** kavramları ile, ***"Peygamberimiz'in peygamberlik özellikleri"*** bunlar arasındadır. Öte yandan, Hazreti Peygamber'i konu edinen ilim dallarıyle, bünyesinde O'na da yer veren diğer ilimler üzerinde genel bir değerlendirme yapılması da *Şemâil*'in yerinin daha iyi tâyin edilmesine yardım edecektir. Ayrıca *Şemâil*'in müstakil bir dal hâlinde ortaya çıkışına vücud veren âmillerle, dünden bugüne bu dalın temel kaynaklarının bir değerlendirmeye tâbi tutulması ise, bu meselenin otantik olarak takdîmine bir zemîn hazırlamış olacaktır.

PEYGAMBER

Dilimizde daha çok ***"Peygamber"*** diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifâde edilmektedir. Peygamber kavramı; Arapçada ***"Resûl"*** ve ***"Nebî"*** [1]; Farsçada ***"Peygamber"*** [2]; klâsik Türkçede ***"Yalvaç"***, yaşayan Türkçede ***"Elçi"***; Fransızcada ***"Prophète"*** (Profet) [3] kelimeleriyle anlatılmaktadır.

Peygamber; Allah'ın, kendisine vahyettiği bilgileri insanlara teblîğ etmek üzere vazifelendirip gönderdiği kimsedir. Bu sebeple yukarıdaki

(1) ***"Peygamber"*** tâbiri, Arapçadaki ***"Resûl"***ün değil, ***"Nebî"***nin karşılığıdır. Bilindiği gibi ***"nebe' "*** haber, ***"nübüvvet"*** haber vermek; ***"nebî"*** ise haber veren, haber getiren demektir. **Resûl**'ün karşılığı ise **elçi**'dir.

(2) Farsça ***"Peygamber"*** kelimesi, birleşik bir kelimedir. ***"Peyâm"*** veyâ ***"peygâm"*** haber demektir; ***"ber"*** ise ***"bürden"*** *(getirmek, götürmek)* masdarından ism-i fâildir; getiren veyâ götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esâs telâffuzu ***"Peyember"*** veyâ ***"Peyâmber"*** dir. Dilimize ise ***"Peygamber"*** telâffuzu ile geçmiş olup, ***"haber getiren"*** demektir.

(3) **Prophétiser** (profetize) mastarından isim olan ***"Prothète"***, ***"vahiy ve mu'cize ile gaybdan haber veren"*** anlamını taşımaktadır. Bu kelime ***"Le prophète"*** şeklinde article *(harf-i târif)* ile yazılırsa, ***"Hazreti Muhammed"*** yâni -Şemseddin Sâmi Bey'in ifâdesiyle- ***"Cenâb-ı Seyyid'il Mürselîn sallallâhü aleyhi ve sellem"*** anlamına gelmektedir. Bkz. *Kâmûs-ı Fransevî*, s. 1487.

kelimeler, tek başına değil, Allah'a izâfe edilerek kullanılır: *Resûlullah, Allah'ın Elçisi* gibi. Ayrıca ***"er-Resûl", "en-Nebî"*** şeklinde harf-i târif ile kullanılmışsa, bu takdirde de -bir iki istisnâ dışında- ***"Peygamberimiz Hazret-i Muhammed"*** olarak anlaşılmaktadır. Tek başına kullanıldığında ise, cümlenin yapısına ve ifâdenin akışına göre, genel anlamlar da taşıyabilir.

Vahiy almak, Peygamber olmanın ilk şartıdır. Peygamberlik ile vahiy, birbirinden ayrılmayan ikiz kavramlardır. Vahiysiz peygamberlik mümkün değildir. Peygamberlik, Allah vergisidir; Allah, dilediği kulunu peygamber yapar. Çalışıp çabalamakla, gayret sarfedip emek harcamakla peygamberlik makāmına erişilemez. Klâsik ifâdesiyle; *nübüvvvet*, kesbî değil, vehbîdir.

Kelime mânâsı dikkate alındığında, vahyin çok geniş bir mânâ zenginliğine sahip olduğu görülür. Bu kelime; *çok sür'atle işâret etmek, yazı yazmak, yazılmış mektup, elçi göndermek, ilhâm, kulağına fısıldamak, ses ve bir başkasına telkîn edilen söz* gibi mânâlar taşımaktadır [4].

Ancak dînî terminolojide kullanılan *vahiy*, kelimenin sözlük anlamının ötesinde olup, ***"Allah'ın peygamberlerine vahyi"*** şeklinde anlaşılır. Bunun ise hakîkatini, sâdece Allah bilir. Mâhiyetini, vahyi alan peygamberler anlar. Peygamber dışındakiler de, onun, ancak tezâhürlerine akıl erdirebilirler [5].

Vahyin unsurları, geliş şekilleri ve kısımları ile ilgili olarak *Tefsîr, Hadîs* ve *Kelâm* kitaplarında çok geniş ayrıntılı bilgi bulunmakta ise de, burada daha geniş bilgi vermekten sarf-ı nazar edilmiştir [6].

❊❊❊

(4) Bkz. *Kāmûs*, IV, 1212. Vahyin bu sözlük anlamlarının bir kısmı *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçmektedir. Bkz. *Meryem:* 11; *Nahl:* 68; *Mâide:* 111; *Fussılet:* 12; *En'âm:* 112, 122.

(5) Fransızcada **Révélation** kelimesiyle karşılanan vahiy tâbiri de, ***"Chose révélée par Dieu"*** *(Allah tarafından vahyolunan şey)* şeklinde açıklanmıştır.

(6) Vahiy hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 4255-4262; Ahmet Naîm, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I, 1-23; Gölcük, *Kelâm*, s. 287-291; vahyin felsefî yönden bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Watt, *Modern Dünyâda İslâm Vahyi*, Ankara 1982.

PEYGAMBERLER

Allâhü zü'l-Celâl ve'l-Kemâl Hazretleri, yaratmış olduğu insanları başı boş bırakmamıştır. Cenâb-ı Hak, bir yandan onlara derece derece akıl vermiş, irâde vermiş, güç-kuvvet vermiş ve onları maddî mânevi bir kısım melekelerle donatmış; bir yandan da, bu donanımın her sâhada yeterli olmadığını bildiği için, insanlara ayrıca, kendi aralarından birini de peygamber olarak göndermiştir.

Yüce Yaradıcı, yarattığı kullarının kendisi ile ilişkilerinin kesilmesine kesinlikle râzı değildir. Yaradan ile yaratılan arasındaki ipler kopmamalı, koparılmamalı ve kopuk tutulmamalıdır. Bu ipler; *tevhîd inancı, ibâdet* ve *ahlâk* ile canlı ve sağlam tutulur. Bunlar ise, insanın kendi kendine başarabileceği işler değildir. Bu sebeple, tâ ilk insan topluluğunun oluşmasından îtibâren, Yüce Allah insanlara bir ***"Peygamber"*** göndermiştir. Peygamberler, insanlık âlemi için Allah'ın birer rahmeti, lütfu ve ihsanıdır.

Sanat ve teknik birikiminden oluşan **medeniyet**'in kaynağı ve bunların ilk öncüleri de peygamberlerdir. İnsanların, sanat ve teknik gibi sâhalarda tecrübe ile ulaştığı bilgi ve becerilerin genel prensipleri de, Allah tarafından gönderilen peygamberlerle konmuştur [7]. En sondan başa doğru bakıldığında garîb gibi karşılanan bu görüş, en baştan sona doğru bakıldığında daha sarîh gözükmektedir.

İlk peygamber **Âdem Safiyyullah** ile son peygamber **Muhammed Habîbullah** *('aleyhim'üs-salâtü ve's-selâm)* arasında pek çok peygamber gönderilmiştir. Bunlardan 25 tânesinin ismi *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçmektedir. Bunlar dışında yine *Kur'ân*'da adları geçen **Lokmân, Uzeyr ve Zülkarneyn**'in peygamberlikleri ihtilâflı görülmüştür. Buna rağmen, bizim dilimizde ve kültürümüzde ***"28 Peygamber"*** deyimi yerleşmiş durumdadır.

"Andolsun, biz senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan, sana kıssalarını anlattığımız kimseler olduğu gibi, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de vardır. Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadan, herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez..." âyetinden[8] anlaşıldığına göre, Allah tarafından gönderilen peygamberlerin adedi, sâdece *Kur'ân*'da adları geçen ve kıssaları anlatılan 25 veyâ 28 rakamından ibâret değildir. Bunların sayısı yüz yirmi dört bin (124.000) civârında olduğu, yaygın bilgiler arasındadır.

(7) Bkz. Gölcük, *Kelâm*, s. 261 - 266.
(8) *Mü'min* sûresi, 78. âyet.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu peygamberler için ***"Resûl"*** ve ***"Nebî"*** tâbirleri kullanılmıştır. Bâzen bir peygamber için, bu sıfatlardan her ikisi de birlikte vârid olmuştur. İslâm âlimleri, *Nebî* ve *Resûl* kavramları arasında fark olduğunu söylemişlerse de, aradaki farkın kesin çizgilerle ayırımında görüş birliği sağlayamamışlardır [9]. İslâmî literatürdeki yaygın kabûle göre; *Resûl*, Allah'dan vahiy alan ve bu vahiyleri insanlara tebliğe memur bulunan peygamberdir. *Nebî* ise, tebliğe memur olsun olmasın, vahiy alan peygamberdir. Buna göre, her resûl aynı zamanda bir nebîdir; fakat her nebî resûl değildir. Âhir zaman peygamberi **Muhammed Mustafâ** *sallallâhü aleyhi ve sellem* ise, hem resûl, hem de nebî sıfatı ile tavsîf edilmektedir. O, *Seyyid'ül-Enbiyâ ve'l-Mürselîn*'dir.

❁ ❁ ❁

Peygamberliğin ve peygamberlerin kendine has bir kısım özellikleri vardır. Her şeyden önce peygamberler, ***"insanlar arasından"*** *(min enfüsihim)* seçilerek gönderilmiştir [10]; her peygamber, her şeyden önce bir insandır [11]. Onlar, diğer insanlardan farklı bir bünyeye sâhip değildir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in diliyle, ***"onlar da yer-içer ve sokaklarda yürür"*** [12].

Diğer bir âyet de, peygamberlerin bir başka yönüne dikkati çekmektedir: ***"Senden önce de biz, kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik."*** [13]. Buna göre; bütün peygamberler, cinsiyet bakımından *erkek* [14], çıkış yeri bakımından da *şehirli*'dir [15].

---

(9) Bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 3413-3414; Gölcük. *Kelâm*, s. 273-275.

(10) *Âl-i İmrân* sûresi, 164. âyet.

(11) Burada esâsen ***"beşer"*** tâbirinin kullanılması gerektiği hâlde, mâhiyeti daha önce açıklanmadığı için bu kelimenin kullanılmasında tereddüt gösterilmiştir. Maamâfih ileride bir münâsebetle ***"insan"*** ile ***"beşer"*** arasındaki fark ve incelik üzerinde durulacaktır.

(12) *Furkân* sûresi, 7. âyet.

(13) *Yûsuf* sûresi, 109. âyet.

(14) Kadınların da peygamber olabileceği görüşünü ileri süren İslâm âlimleri bulunmaktadır (Eş'arî ekolüne mensup). Bunlara göre peygamberliği bahis konusu olan altı kadın şunlardır: **Hz. Havvâ** anamız, Hz. İbrâhim'in eşi ve Hz. İsmâil'in annesi **Hz. Hacer,** Hz. İbrâhim'in ikinci eşi ve Hz. İshâk'ın annesi **Hz. Sâre, Mûsâ Aleyhisselâm'ın annesi,** Firâvun'un eşi **Hz. Âsiye** ve İsâ Aleyhisselâm'ın annesi **Hz. Meryem.** Bkz. Gölcük, *Kelâm*, s. 278.

(15) Bizim ***"şehirli"*** diye ifâde ettiğimiz bu deyimin *Kur'ân*'daki aslı ***"min ehl'il-kurâ"*** *(şehir ahâlîsinden)* şeklindedir. **Kurâ, karye**'nin çoğuludur. Kelime, *Kur'ân-ı Kerîm*

Anlaşılıyor ki, peygamberlerin seçiminde; eğitimli, bilgili, görgülü, zarîf ve medenî bir topluluğun oluşturduğu yerler ile; başıboş, câhil, görgüsüz, kaba ve gelişmemiş kimselerin oluşturduğu yöreler, Cenâb-ı Hak tarafından ayırt edilmiştir. Peygamberler, hep medenî topluluklar içinden seçilmiş oldukları gibi, kendileri de, medenî topluluklar vücûda getirmeyi gâye edinmişlerdir [16].

❊
❊ ❊

Peygamberlerin, diğer insanlardan farklı olarak, bir takım sıfatları vardır. Bu sıfatlar, onları öbür insanlardan farklı kılan özelliklerdir. Konu bütünlüğü açısından, *-Kelâm* ilminde enine boyuna işlenen ve *ilmihâl* bilgisi olarak da öğretilegelen- bu sıfatları kısaca kaydetmek gerekli görülmüştür. Bunlar, *sıdık, emânet, teblîğ, fetânet* ve *ismet* gibi sıfatlardır.

* **S ı d ı k:** Doğruluk demektir, zıddı ise *kizib*'dir ki, yalan söylemek anlamına gelir. Peygamberlerin, doğruluktan sapıp yalan söylediklerini târih kaydetmemiştir. Bu doğruluk sıfatı, *sâdık* kelimesiyle ifâde edilmiştir.

* **E m â n e t:** Güvenilirlik demektir; zıddı *hıyânet*'tir. Düşmanına karşı da olsa, güven duygusunu zedeleyici davranışlar peygamberlerde hiç görülmemiştir. Bu sıfat da, *emîn* kelimesiyle ifâde edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz'e, düşmanlarınca bile ***"Muhammed'ül-Emîn"*** denmiştir.

* **T e b l î ğ :** Bildirmek, ulaştırmak demektir. Peygamberler, Allah'dan aldıkları vahiyleri, her hâl ü kârda, bir ilâve ve çıkarma yapmadan, insanlara bildirdikleri gibi; gelen bu vahiyler üzerinde de hiç bir deği-

---

'de tekil ve çoğul olarak bir çok yerde geçmektedir. **Karye** kelimesi, bugünkü idârî taksîmâtın ortaya koyduğu yerleşim birimleri ile tam karşılanamamaktadır. Nitekim *Kâmûs* : ***"Karye; insanların topluca yaşadukları yerlerden ibârettir. Bu sebeple şehir'den ve köy'den daha genel bir ifâdedir; lâkin köy'de kullanılması yaygındır"*** der (IV, 1129). Esâseo bu kelime *Kur'ân*'da; *çöl (bâdiye)* ve **çöl ahâlisi** *(bedevî)* karşıtı olarak; **köy, şehir, memleket** gibi cemiyet ve medeniyet mahalli olan yerleri ve buraların ahâlisini ifâde etmede kullanılmıştır. Ayrıca bkz. *Elmalılı Tefsîri*, VI, 5076.

(16) Elmalılı Hamdi Efendi, bu konu ile ilgili âyeti tefsîr ederken şu ifâdelere yer vermektedir: ***"....Nübüvvet, en büyük medeniyet kaynağı olduğu cihetle; bedeviyyet, nübüvvetin hikmet ve gâyesiyle gayr-i mütenâsibdir. Sûret-i umûmiyede, ricâl-i medeniyyenin kemâlât-ı ahlâkıyyesinde, ricâl-i bedeviyyeden daha yüksek bir cemiyet ve câzibe vardır. Medenîlerde ilim ü hilm ve intibâhın galebesine mukâbil, bedevîlerde cehl ü cefâ ve kasvet gâlibdir. Velhâsıl dîn, yalnız ibtidâî insanların değil, en yüksek medeniyetlerin nâzımıdır. Ve bedevîlik, bir peygamberde bulunması muktezây-ı hikmet olan zerâfet ve câzibeye ve, cemiyet-i mehâsin ve kemâlâta mülâyim değildir. Öteden beri sünnet-i ilâhiyede bütün peygamberler, ehl-i kurâ'dan yâni medenî olan ricâl'den gelmiştir. Hâtem'ül Enbiyâ da "Ümmü'l-kurâ" olan Mekke şehrinde doğup ba's buyurulmuştur"***. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 2936-2937.

şiklik yapmamışlardır. *Kur'ân-ı Kerîm* bu durumu, pek çok yerde ***"apaçık teblîğ"*** *(el-belâğ'ul-mübîn)* deyimi ile ifâde etmiştir [17]. *Teblîğ*, peygamberlerin vahiyle üstlendikleri görevlerinin esâsını teşkîl etmektedir.

*** F e t â n e t :** Keskin zekâ, sür'atli anlayış ve kuvvetli sezgi gücüne sâhip olmak demektir ki, zıddı *gabâvet*'tir. Bönlük, kıt akıllılık, anlayışsızlık, kalın kafalılık, zihnî tutukluk gibi bâzı yüksek mevkî sâhiplerinde bile bulunabilen bu düşük sıfatlar, peygamberlik için büyük bir nakîsadır. Hitâp ettikleri topluluklar içinde peygamberlerden daha zekî, daha akıllı ve daha kavrayışlı bir kimse bulunmamaktadır.

*** İ s m e t :** Kelime anlamı hıfz u sıyânet, yâni korumak demektir.

---

(17) Peygamberlerin "teblîğ" sıfatı değerlendirilirken bir kısım farklı yaklaşımların sergilendiği görülmektedir. Bunlardan bir yaklaşım: ***"Peygamber'in vazifesi sâdece teblîğdir; duyurur, bildirir ve böylece görevi biter. Peygamberlerin teblîğ dışında yaptığı bütün işler, onların peygamberliği ile ilgili değildir; dolayısıyle hiç kimseyi bağlamaz. Zîrâ Kur'ân-ı Kerim'de,*** *"Senin görevin sâdece apaçık bir teblîğden ibârettir"* ***buyrulmaktadır"*** meâlindedir.

Başka bir görüş de : ***"Peygamberlerin teblîğ dışında da vazîfeleri vardır. Gelen vahiyleri teblîğ etmekle vazîfeleri bitmiş olmaz; dolayısıyle onların bütün söz ve davranışları inananları bağlar"*** şeklindedir.

Biz burada bu görüşleri tartışacak değiliz. Ancak, bu hususta bir noktânın açıklığa kavuşturulması ilmî bir zarûret hâlini almıştır. Şöyle ki, *Kur'ân-ı Kerîm*'de, ***"Sana düşen, ancak apaçık bir teblîğden ibârettir"*** ifâdelerinin geçtiği bütün âyetler (meselâ bkz. *Mâide* sûresi, 92. âyet; *Nahl:* 35, 82; *Nûr:* 54; *Ankebût:* 18, *Yâsîn:*17; *Teğâbün:* 12) incelendiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Allah'dan gelen vahiyler Hazreti Peygamber tarafından insanlara duyurulduğunda; O, bir kısım dâiretmeler, dayatmalar, kafa tutmalar ve karşı koymalarla karşılaşmıştır. Bu sebeple, Zât-ı Risâlet zaman zaman hüzünlenmiş, zaman zaman karamsarlığa düşmüş, zaman zaman da peygamberlik görevini yapamama ümitsizliğine kapılır gibi olmuştur. İşte böyle durumlarda, yeni vahiylerle Peygamberimiz'e destek verilmiştir: ***Sen hiç üzülme. Onlar ister kabûl etsinler, ister kabûl etmesinler; bu, kendilerinin bileceği bir iştir. Senin vazîfen sâdece teblîğ etmektir. Onların kabûllenip kabûllenmemeleri, senin için bir üzüntü ve tedirginlik kaynağı olmasın,*** demek istenmiştir.

Kısacası, bu konu ile ilgili âyetler, Hazreti Peygamber'in teblîğ vazîfesinin sınırını çizmek için değil, teblîğ sonrası karşılaşılan güçlüklere karşı Peygamber'in takınması gereken tavrı belirtmek için gelmiştir. Ve tamâmen, diretenlere karşı bir **tehdit** üslûbu taşımaktadır.

Bu âyetlerden bir kısmının meâli şöyledir: ***"Allah'a itâat edin, Peygamber'e de itâat edin ve kötülüklerden sakının. Eğer itâat etmekten yüz çevirirseniz bilin ki, Resûlümüz'ün vazîfesi apaçık duyurmak ve bildirmektir"*** *(Mâide:* 92).

"Ey Resûlüm, yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir teblîğ'den ibârettir" *(Nahl* : 82).

"De ki: Allah'a itâat edin, Peygamber'e de itâat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine yüklenen, sizin sorumluluğunuz da size yüklenendir. Eğer O'na itâat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sâdece apaçık duyurmaktır" *(Nûr* : 54).

Bu sıfatla muttasıf olan kimseye ***"ma'sûm"*** denilir. Peygamberler, klâsik dînî deyimi ile, enbiyâ-i izâm ma'sumdurlar; yâni hiçbir günâh işlemezler. Peygamberlerin dışındaki kimselerin hiçbirisi bu özelliğe sâhip değildir[18].

Görüldüğü gibi peygamberlerin, aralarından seçildiği insanlardan çok farklı bir kısım üstünlükleri bulunmaktadır. Bunun da sebebi, onların, ilâhî vahyin mazharı ve insanlara rehber olarak gönderilen seçkin şahsiyetler oluşlarıdır.

PEYGAMBERİMİZ

Peygamberler zincirinin son halkası, âhir zaman peygamberi diye bilinen **Muhammed Mustafâ** *sallâllâhü aleyhi ve sellem* Efendimiz'dir. O, hâtem'ül-enbiyâdır. Artık O'ndan sonra bir daha peygamber gelmeyecektir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in kesinlikle belirtitiği üzere : ***"O, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur"*** [19].

Hazreti Peygamber, bütün peygamberlerin mânâda ilki, maddede sonuncusudur. O'nunla; peygamberlik zinciri hem tamamlanmış, hem de ilk halka ile bütünleşmiştir. Nübüvvet müessesesi O'nunla hitâma ermiş, ilâhî vahiy O'nunla kemâle ulaşmıştır. O, aynı zamanda; kusursuzluğun, eksiksizliğin, mükemmelliğin ve kemâlin eşsiz temsilcisidir. Kelimeler O'nu anlatmakta kifâyetsiz, akıllar O'nu kavramaktan âciz kalmaktadır.

Peygamber Efendimiz, değişik münâsebetlerle, bâzı meseleleri açıklarken, ***"Bizler kıyâmet günü, sonra gelen ilkler olacağız"*** ifâdesini kullanmışlardır [20]. Bu durumu, bir şâirimiz de, ***"Haberden sonra gelen mübtedâsın yâ Resûlallah!"*** ifâdesi ile dile getirmiştir [21].

❊❊

Daha önce, bütün peygamberlerin bir kısım **ortak özellikleri** ve sıfatları olduğu gerçeği üzerinde durulmuştu. Burada da, Peygamber Efendimiz'in, diğer peygamberlerden farklı bir konuma sâhip olduğu gerçeği üzerinde durulacaktır. Bir müslüman için, Peygamber Efendimiz, her han-

(18) Mezheblerinin esâsı **imâmet** üzerine kurulmuş olan **Şiîlik**'te ise, imamlar, aynen peygamberler gibi ma'sûm yâni günâhsız kabûl edilmektedir.

(19) *Ahzâb* sûresi, 40. ayet.

(20) Bkz. Müslim, *el-Câmi'us Sahîh*, I, Cumu'a, 19-22; İbn Mâce, *Sünen*, II. 1437, nu. 4290.

(21) Arab gramerinde cümle iki çeşittir. Biri fiil cümlesi, diğeri de isim cümlesidir. Fiil cümlesi = fiil + fâil + mef'ûl (yüklem + özne + tümleç) sıralamasına göre kurulur. İsim cümlesi ise = mübtedâ + haber esâsına göre oluşur. Hava güzeldir, gibi. Bu tür cümlede mübtedâ olan isim başta, haber (yüklem) olan isim dâimâ sonda bulunur. Fakat yerine göre bâzı durumlarda bunlar yer değiştirirler. Cümlenin bu yer değiştirme durumunu ifâde etmek için, ***"mukaddem haber, muahhar mübtedâ*** (başa geçmiş haber, sona alınmış mübtedâ) deyimi kullanılır. İşte, Peygamber Efendimiz'in durumu da aynen böyledir; başta bulunması gerektiği hâlde, gelişi, li-hikmetin sona alınmıştır.

gi bir peygamber konumunda değildir. Müslümanlarca Hazreti Peygamber'e karşı takınılması gereken **özel tavırlar** ile; Hazreti Peygamber'in Müslümanlar nezdinde taşıdığı **özel konumlar** vardır. İleride, *Şemâil* konuları işlenirken geçecek olan bir kısım meselelerin daha iyi temellendirilebilmesi açısından, bu özel tavır ve konumların, *Kur'ân-ı Kerîm* âyetlerinin ışığı altında ele alınması ve bunların ana başlıklar hâlinde kısaca kaydedilmesi uygun olacaktır:

1°- **Î m â n E d i l m e l i d i r :** ***"Peygamberlere îmân"***, âmentünün dördüncü maddesini oluşturmaktadır. Bir kısım *Kur'ân* âyetlerinde, peygamberlere **genel** olarak inanmanın yanında, Peygamber Efendimiz'e de **özel** olarak *îmân* edilmesi emredilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber kavramı ***"O'nun peygamberleri"*** *(rusulihî)* şeklinde çoğul ve Allah zamîrine muzaf olarak geçtiğinde *bütün peygamberler;* ***"O'nun peygamberi"*** *(resûlihî)* şeklinde tekil ve Allah zamîrine muzaf olarak geçtiğinde ise *Peygamber Efendimiz* kasdedilmektedir. Her iki kelimenin birlikte geçtiği şu âyet, Peygamber Efenidimiz'e îmânı ayrıca emreden âyetlerden biridir:

"Ey îmân edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberine indirdiği Kitâb'a ve daha önce indirdiği kitaba îmân ediniz. Kim; Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyâmet gününü inkâr ederse, tam mânâsıyla saptırmıştır" [22].

Bir başka âyette: ***"... Öyle ise Allah'a ve ümmî peygamber olan Resûlüne -ki kendisi de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır- îmân edin ve O'na uyun ki, doğru yolu bulasınız"*** buyrulmaktadır [23].

Diğer bir kısım âyetlerde de, çeşitli münâsebetlerle, bu, ***"Allah'a ve Peygamberi'ne îmân ediniz!."*** emri, *te'kîden* tekrar edilmektedir [24].

Îmân; bir kimseyi, söylediği sözde tasdîk etmek mânâsınadır ki, Türkçesi ***"inanmak"*** demektir [25]. Îmânın zıddı ***"inkâr"*** dır. İnkâr, reddetme ve tanımama anlamına gelir. Şu hâlde Peygamber Efendimiz'e îmân; Hazreti Peygamber'i yakından tanımayı, şahsiyetine güven duymayı, yaptıklarını ve söylediklerini benimsemeyi ve bunları kendi dünyâsına mal etmeyi gerektiren bir duygudur. Îmân etmek, dünyâda insanın verdiği veyâ vereceği kararların en zorudur.

❁

(22) *Nisâ* sûresi, 136. âyet.
(23) *A'râf* sûresi, 158. âyet.
(24) Bkz. *Hadîd* sûresi, 7. ve 28. âyetler; *Teğâbün* : 8.
(25) *Kāmûs*, IV. 549.

2°- **İ t â a t E d i l m e l i d i r :** *İtâat,* boyun eğmek anlamına gelir. Boyun eğmenin kendi istek ve irâdesiyle olanına ***"tav'an itâat";*** istemeyerek zorla olanına da ***"kerhen itâat"*** denir. İtâatin zıddı, *isyân*'dır. İsyân ise; emre boyun eğmeme, itâatsizlik etme, âsî olma demektir.

İtâat, îmânın tabiî bir sonucudur; îmânı olan, inandığına itâat de eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif vesîlelerle bir çok âyette: ***"Allah'a da, Peygamber'e de itâat edin!."*** veyâ ***"Allah'a ve Peygamberi'ne itâat ediniz"*** buyrulmaktadır [26].

İtâat'ın bir başka anlamı da ***"söz dinlemek"*** demektir. Dinlemeye lâyık olan sözleri dinlemek, insan olmanın asgarî şartıdır. *Kur'ân*'da, mü'minlerin inançlarındaki sadâkatleri anlatılırken: *"Onlar:* ***"İşittik ve itâat ettik!"*** *dediler"* buyrulmuştur [27]. Dinlenip itâat edilecek en güzel sözler ise, Allah ve Resûlü'nün buyruklarıdır.

❁

3°- **İ t t i b â E d i l m e l i d i r :** *İttibâ;* uyma, peşi sıra gitme, tâbî olma demektir. Bunun zıddı *ictinâb*'dır ki; sakınma, kaçınma, yan çizme, uzak durma anlamlarına gelir.

İttibâ, esâsen itâatin lâzımıdır; itâat edilenin, aynı zamanda arkasından da gidilir.

Kur'ân-ı Kerîm, bir kimsenin Allah'ı sevip sevmediğinin ölçüsünü, Onun, Peygamberimiz'e uyup uymadığına bağlamakta; hem de bunu, Hazreti Peygamber'in ağzından söyletmektedir: ***"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın..."*** [28]. Bir başka âyette de: ***"... Allah ve Resûlü'ne uyun ki, doğru yolu bulasınız"*** buyrulmaktadır [29].

❁

4°- **H e r Ş e y d e n Ç o k S e v i l m e l i d i r :** *Sevmek* ***(hub, muhabbet),*** hayatın en güzel cevheridir. *Sevgi;* insanı diri tutar, sıhhatli kılar, iyiliğe götürür, kötülükten korur. Bunun zıddı *buğuz*'dur ki; kin, nefret, sevmeme ve düşmanlık demektir. Bu kavramların *(sevgi-nefret)* ikisi birden aynı anda bir yerde bulunmazlar. Ne var ki, hayat boşluk kabûl etmediği için, birisinin yokluğu öbürünün varlık sebebi olabilir.

(26) Bkz. *Âl-i İmrân* sûresi, 32. ve 132. âyetler; *Nisâ* : 59, *Mâide* : 92, *Enfâl* : 1, 20 ve 46; *Nûr:* 54, 56; *Muhammed* : 33, *Mücâdele* : 13; *Teğâbün* : 12.

(27) *Bakara* sûresi, 285. âyet.

(28) *Âl-i İmrân* sûresi, 31. âyet.

(29) *A'râf* sûresi, 158. âyet.

Bir şeye verilen değerin ölçüsünü, ona karşı beslenen sevginin derecesi ortaya koyar. Her sevgi, mâhiyeti îtibâriyle birbirinden farklıdır. Bu sebeple, hiçbir sevgi diğerinin yerine geçmez ve bir şeyi sevmek diğerini sevmemeyi gerektirmez. Sevginin karakteri, ***"ya o, ya o"*** demeye değil, ***"hem o, hem o"*** demeye daha yatkındır.

İnsan, ilgi duyduğu her şeyi derece derece sever, sevmelidir de. Ancak, sevgide, önceliklerin tâyini ile, ifrâta kaçmama noktalarına titizlikle dikkat edilmelidir.

Sevgi önceliğinde; *Allah sevgisi* birinci sırada, *Peygamber sevgisi* ikinci sırada, *Vatan sevgisi* de üçüncü sıradadır. Bu ilk üç sıranın ne değişmesi mümkündür, ne de yürürlükten kaldırılması. Bundan sonraki sıralamalar ise herkesin takdîrine bırakılmıştır.

Bir de, *sevgide ifrat* (aşırı sevgi) denen bir kavram vardır. Bu kavram, yanlış anlaşılmaya ve maksadı dışında yorumlanmaya çok elverişlidir. Sevgideki ifrat, yâni aşırılık, küçük sevgilerin sınırı dışına çıkarılarak haddinden fazla büyütülmesi hâlidir: *Evimi canımdan çok severim. Paramı vatanımdan çok severim. Eğlenmeyi nâmusumdan çok severim...* türünden sevgi taşkınlıkları, bir nevî sevgi israfıdır.

Târih boyunca çeşitli toplulukların sapıtıp helâk olmasında, ***"fart-ı muhabbet"*** denen bu sevgi aşkınlık ve taşkınlığının büyük rolü olmuştur. Türkçemizde, bunun sonucu ortaya çıkan durum, ***"putlaştırma"*** kelimesi ile anlatılmıştır.

Her şey kendi gerçeği içinde sevilip değerlendirildiğinde, hem sıralama hatâsı yapılmamış, hem de taşkınlıklara yol açılmamış olmaktadır.

Sevgi sıralamasına ışık tutan şu âyet, çok dikkatle incelenmeli ve gözden hiç uzak tutulmamalıdır: ***"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabânız, kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz bir ticâret ve çok hoşunuza giden evler, size; Allah'dan, Peygamberi'inden ve onun yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez"*** (30).

Peygamber sevgisi bakımından şu âyet de mühim bir noktaya işâret etmektedir: ***"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha evlâ (sevgili)'dır. Zevceleri de, onların analarıdır."*** (31)

Bu duruma Peygamber Efendimiz de işâret ederek: ***"Ben kendisine;***

(30) *Tevbe* sûresi, 24. âyet; *Elmalılı Tefsîri*, III, 2489 - 2491.

(31) *Ahzâb* sûresi, 6. âyet.

babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça, hiç biriniz îmân etmiş olmaz" buyurmuşlardır [32].

Peygamber Efendimiz, sevgi dünyamızın baş köşesine oturtulmalıdır. Öyle ki, *Kur'ân*'da: ***"De ki: Eğer beni seviyorsanız O'na uyunuz!"*** buyurulduğuna göre, O'nun sevgisi, derece bakımından, Allah sevgisine eş bir mertebede bulunmalıdır [33]. Allah ve Peygamber sevgisi, diğer bütün sevgilerin de nâzımıdırlar.

❁

5°- **Örnek Alınmalıdır:** İnsan, kendisini şekillendirebilmesi için mutlakâ bir örneğe muhtaçtır. Kendi kendine şekillenmeye çalışan insanların nasıl bir şekil alacağını, daha doğrusu, bir şekil alıp alamayacağını kestirmek çok zordur.

Ne var ki, herkes, kendi çapında ve kapasitesi ölçüsünde şekillenip bir şey olma durumundadır. İşte herkesin, şekillenip bir şey olmaya çalışırken, kendisine **örnek** edineceği bir modelin bulunması gerekmektedir. Bu örnek alınacak şahıs, *Kur'ân* dilinde ***"üsve"*** kelimesiyle ifâde edilmiştir. Farsçası ***"pîşvâ"***; Fransızca karşılığı ise ***"model, prototip"*** tir. Klâsik Türkçede ***"muktedâ, numûne-i imtisâl"***; yaşayan Türkçemizde ise ***"örnek, numûne"*** kelimeleri, ***"üsve"*** kavramını karşılamaktadır. Ayrıca dilimizdeki **mürşit, rehber, önder, usta** gibi deyimler de - derece derece- bu ***"üsve"*** kavramının şümûlüne girmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmaktadır: ***"Allah'a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah'ı çokça zikreden sizler için, Resûlullah'da güzel örnekler vardır"*** [34].

Âyette, bir iki incelik dikkati çekmektedir. Şöyle ki; herkes, bir örnek alma ve kendisini bir ideal örneğe göre şekillendirme ihtiyâcını duymayabilir. Bu gerçekten hareketle, ***"sizler için"*** *(leküm)* ifâdesi bir genelleme ile değil de, ***"Allah'a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah'ı çok anan kimseler için"*** şeklinde bir kayıdla sınırlandırılmıştır.

---

(32) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 9; *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I, 26, nu: 14-15, 2. dipnotu.

(33) **Hadîs, Sünnet** ve **Hazreti Peygamber** hakkında kaleme alınan bir kısım neşriyatta, genellikle, meselenin ***"sevgi"*** yönünün devre dışı bırakıldığı ve konuya sevgi ile yaklaşanları rahatsız edici bir ifâde ve üslup sergilendiği müşâhede edilmektedir. Akıl ehli olduğu kadar gönül ehli de olan irfan sâhibi kimseler; oldukça kuru, kısır ve hırçın olan bu tür üslûpların, ilmîlikten uzak oluşlarının yanında, mes'elenin gerçeğini tam olarak yansıtmadığı kanâatini de taşımaktadırlar.

(34) *Ahzâb* sûresi, 21. âyet.

Bu, ***"sıradan"*** değil de, ***"farklı"*** bir insan olmak isteyenler için, demektir. Yâni yücelmek isteyenler, tutarlı bir şahsiyete sâhip olmak isteyenler, ölçülü bir davranış mekanizması kurmak isteyenler, sorumluluk duygusunun tam oluşmasını isteyenler, kısacası Allah'ın rızâsını kazanmaya yatkın bir bünyeye sâhip olmak isteyenler için, Hazreti Peygamber'in şahsiyetinde çok güzel örnekler vardır, demektir.

Bâhis konusu âyeti, ***"Resûlullah, sizin için güzel bir örnektir"*** şeklinde tercüme eden Türkçe meâller de bulunmaktadır. Bu tercüme ile, ***"Resûlullah'da sizin için güzel örnekler vardır"*** şeklindeki tercüme arasında -bizce- büyük mâhiyet farkı vardır. ***"Resûlullah örnektir"*** ifâdesi ile, ***"Resûlullah'da örnek vardır"*** ifâdesi, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'i yorumlamada büyük farklılıklara, hattâ çelişkilere yol açabilecek durumdadır.

"Resûlullah örnektir" dendiği anda,***"bütün müslümanlar aynı şekilde Hazreti Peygamber'i örnek almak durumundadırlar; aksi hâlde günâhkâr duruma düşerler"*** anlamı akla gelmektedir. Hâlbuki âyette, ***"Sizler için Resûlullah'da örnekler vardır"*** deniyor ki bu, ***"herkes kendine, kendi konumuna uygun olarak Allah'ın Elçisi'nde bir örnek bulabilir. O'nun şahsiyetinde âlim-câhil, zengin-fakir, genç-ihtiyar, güçlü-zayıf, görevli-görevsiz her türden insanın örnek alıp kendine mâl edebileceği bir tavır ve davranış vardır. Hiçbir mü'min bu şereften mahrûm değildir"*** anlamında değerlendirilmelidir.

Bu âyet, **Şemâil** nev'inin ortaya çıkışına vücud veren âyetlerin başında gelmektedir. Bu sebeple aşağıda tekrar ele alınacaktır.

❁

6°- **O, Âlemlere Rahmettir:** *Kur'ân-ı Kerîm*'de O'nun şânında: ***"Biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"*** buyrulmuştur [35].

Rahmet; -hemen hemen bütün lügat kitaplarında- esirgeme, yarlıgama, koruma, acıma; şefkat, merhamet (Farsça: *mihribânî;* Fransızca: *clémence, miséricorde*) anlamları ile kayıdlıdır. Dilimizde ayrıca, mecâzî olarak ***"yağmur"*** anlamında da kullanılmaktadır.

Esâsen *rahmet* kelimesini, bütün ihâta ve şümûlü ile karşılayan bir kelime yoktur. *Rahmet*'in karşılığı yine *rahmet*'tir. Kurumuş, çatlamış, yanmış bir toprak için ***"yağmur"*** ne ise; korunacak, acınacak ve esirgene-

(35) *Enbiyâ* sûresi, 107. âyet.

cek durumda olan insan toplulukları için de Cenâb-ı Peygamber'in gönderiliş sebebi odur.

Âlemler [36] için rahmet oluş, yâni ***"Rahmeten li'l-âlemîn"*** olma vasfı, sâdece *Son Peygamber* (s.a.s)'e bahşedilmiş bir özelliktir.

❁

7°- P e y g a m b e r l i ğ i D â i m î d i r: *Kur'ân*'da: ***"Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât ederler. Ey mü'minler! Sizler de O'na salavât getirin ve en iyi şekilde selâm verin"*** buyurularak, mü'minlerin Hazreti Peygamber'e ***"salât ü selâm"*** getirmeleri emredilmektedir [37].

Salât (çoğulu: *salavât*) ve *selâm* kelimeleri; diğer dillerde tam karşılığı bulunmayan dînî kavramlar olduğu için, ya nüanslarından biri ile tercüme edilmiş, ya da olduğu gibi alınmıştır [38]. Klâsik ifâdesi ile *salât;* Allah'dan rahmet, meleklerden istiğfâr ve mü'minlerden duâ, demektir [39]. Buna göre bahis konusu âyette ***"Allah, Peygamberi'ne hep rahmet etmekte; melekler O'na hep bağışlanması için niyazda bulunmakta olup; ey mü'minler, siz de O'na hep duâ edin"*** buyurulmaktadır.

Bu âyet, aynı zamanda, Hazreti Peygamber'in peygamberlik tasarrufunun dâimî ve kesintisiz olduğunu da göstermektedir. Bu sebeple, O'na hayatta iken nasıl muâmele edilmesi gerekiyorsa, fânî vücûdu ile aramızdan ayrıldıktan sonra da aynı şekilde davranılması gerekmektedir.

Mü'minlerin Cenâb-ı Peygamber'e ***"salât ü selâm"*** getirmeleri, *emir sîgası* (kipi) ile dînî bir vecîbe olarak bildirilmiştir. Bunun için bir mecliste, Zât-ı Risâlet'in ism-i şerîfi anıldığı zaman salavât-ı şerîfe getirmek, oradaki müslümanlar üzerine *farz* veyâ *vâcib* olmaktadır. Salavât getirmenin çeşitli formülleri vardır. En yaygın salavât-ı şerîfe formülü, ***"Allâhümme salli 'alâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammed"*** *(Allahım! Efendimiz Muhammed'e ve Muhammed'in sülâlesine salât ve selâm et)* demektir.

---

(36) **'Âlem** kelimesini *Kâmûs* özetle şöyle açıklamaktadır: ***"Âlem; mecmû'ı-mahlûkāta*** (yaradılmışların tümüne) ***itlak olunur. Aslında, eşyâyı bilmeğe vesîle olan şeye denir. Allah'ın dışında, yaradılmış bulunan mahlûkāta denmesi, mûcidi olan Yüce Allah'ı bilmeğe delâlette vesîle olduğundan dolayıdır. Çoğul olarak gelmesi; insan âlemi, su âlemi, ateş âlemi gibi tür ve sınıfların olmasındandır. Veyâ eşref-i mahlûkāt olan insanın tağlîbine bağlanmıştır".*** *Kâmûs*, IV, 412.

(37) *Ahzâb* sûresi, 56. âyet.

(38) **Salât,** Fransızcada **pirière** kelimesi ile karşılanmış olup, bu; yalvarma, istirhâm, ricâ, niyâz, duâ, namaz, salât, ibâdet, âyin-i mezheb gibi anlamlara gelmektedir.

(39) Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, V, 3910,

Bir toplantıda Hazreti Peygamber'in ism-i şerîfi tekrar tekrar anılsa, her def'asında salavât-ı şerîfe getirilmesi farz değildir; bir kez söylenmesi yeterlidir.

Ashâb-ı kirâm'ın Peygamber Efendimiz'e: ***"Ya Resûlallah, sana selâm vermeyi biliyoruz; fakat salât'ı nasıl getireceğiz?"*** diye sormaları üzerine, Hazreti Peygamber onlara, namazların sonunda selâm vermeden önce okunan ve **Allâhümme salli - bârik duâsı** diye bilinen ***"Allâhümme salli 'alâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammedin kemâ salleyte 'alâ İbrâhîme ve 'alâ âl-i İbrâhîme inneke hamîdün mecîd. Allâhümme bârik 'alâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte 'alâ İbrâhîme ve 'alâ âl-i İbrâhîme inneke hamîdün mecîd"*** duâsını öğretmişlerdir [40].

❁

8°- **Adı, Hep Allah'ın Adı ile Anılır:** Peygamber Efendimiz hakkında *Kur'ân-ı Kerîm*'de: ***"Biz, senin şan ve şerefini yükseltmedik mi?"*** buyurulmuştur [41]. Âyette ***"şân ve şeref"*** diye tercüme edilen kelimenin orijinali ***"zikir"***dir. Müfessir **Elmalılı**'nın da belirttiği gibi, bu âyetteki *zikir*, şân ve şeref mânâsına gelmektedir [42].

Bu sebepledir ki, çok mühim yerlerde ve sıkça tekrar edilen durumlarda, *Allah*'ın adı ile *Peygamber*'in adı, hep *yan yana birlikte* geçmektedir:

Müslümanlarca her fırsatta söylenen ***"kelime-i tevhîd"***, **Allah** lâfza-i celâli ile, **Muhammed** ism-i şerîfini birlikte ihtivâ etmektedir: ***"Lâ ilâhe illallah; Muhammedün Resûlullah"***.

Her namazda, selâmdan önce okunan ***"kelime-i şehâdet"*** formülünde, her iki kudsal isim birlikte geçmektedir: ***"Eşhedü en lâ ilâhe illallah; ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühû ve resûlüh"***.

Onbeş asırdır her Allah'ın günü fâsılasız beş def'a okunan ***"Ezân-ı Muhammedî"***yle insanlar, ibâdete çift isimli dâvetiye ile çağrılmaktadır: ***"Eşhedü en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!"*** Türkiye'de bu durum, ***"Bu ezanlar ki, şehâdetleri dînin temeli. Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli"*** şeklinde, **İstiklâl Marşı** içinde resmen te'mînât altına alınmıştır.

(40) Salavât âyetinin tefsîri için bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 3923-3924.

(41) *İnşirâh* sûresi, 4. âyet.

(42) Bkz. Yazır, *a.g.e.*, VIII, 5922.

Mevlid nâzımı **Süleyman Çelebi** de bu gerçeği şu beytiyle ifâde etmiştir: ***"Zâtıma mir'ât edindim zâtını. Bile yazdım âdın ile âdımı"*** *(Senin zâtını kendi zâtıma ayna yaptım ve senin adın ile kendi adımı birlikte yazdım).*

Bu, Allah-Peygamber berâberliğini yaşatmak için alınan tedbirlerden biri de, câmilerimizde, mihrâbın üst sağına ***"Allah celle celâlüh"*** lâfza-i celâlinin; soluna da ***"Muhammed 'Aleyhisselâm"*** ism-i şerîfinin yazılıp asılmasının gelenekleştirilmesidir. Bu mukaddes isimlerin yan yana kıble istikâmetine yerleştirilmesi, bir mekânın ulvîliğini sağlayan ve oranın ***"Allah'ın evi"*** olduğunu gösteren en büyük alâmet-i fârikadır.

Resûlullah Efendimiz'e her fırsatta *selâm gönderme,* o tarafa giden ne varsa onlarla selâm gönderme, hattâ o cânibe doğru hoşça esen rüzgâr ile de selâm gönderme, Hazreti Peygamber'i canlı tutmanın bir başka tezâhürü olmuştur.

"İn nilte yâ rîha's-sabâ yevmen ilâ arz'il-haremî
Bellığ selâmî ravzaten fîhe'n-Nebiyy'ül-Muhteremî"

na'tî; ve yine bunun eşsiz güzellikte nazmen tercümesi olan:

"Ey bâd-ı sabâ, uğrarsa yolun semt-i Haremeyn'e
Ta'zîmimi arz eyle Resûl'üs-Sekaleyn'e!"

terennümleri içindeki bu selâmın, na't-hânların güzel nağmelerinden çıkan ses dalgaları ile rüzgârın önüne katılarak *Ravza-i Mutahhare*'ye ulaşmaması mümkün değildir [43].

❁

9°- Ravza-i Mutahhare'yi Ziyâret, Hac Merâsimine Dâhil Edilmiştir: Bilindiği gibi *Hac,* Peygamber Efendimiz hayatta iken hicrî 7. senede farz kılınmış, Peygamber-i Ekber de bu farzı 10. senede bir def'a edâ etmiştir. Haccın farz kılınma sebebi, *Beytullah*'ı ziyârettir. Beytullah adı verilen *Ka'be* ise *Mekke*'dedir. Haccın farzları arasında *Medîne*'deki mukaddes ve mübârek makamları ziyâret yoktur.

(43) Na't, Hazreti Peygamber'i övmek için yazılan şiirlere verilen addır. Türk Edebiyâtı bu konuda çok değerli eserler vermiştir. Na'tlar hakkında akademik bir çalışma için bkz. Emine Yeniterzi, *Dîvân Şiirinde Na't,* Ankara 1993; aynı yazar, *Türk Edebiyâtında Na'tlar (Antoloji),* Ankara 1993.

Ancak Hazreti Peygamber'in irtihâlinden sonra, Allah-Peygamber berâberliğini sağlama ve O'nu hep canlı tutma düşüncesiyle *Medîne*'deki *Ravza-i Mutahhere*'yi, yânı Hazreti Peygamber'in *Kabr-i Şerîfi*'ni ziyâret etme de, Hac menâsikine dâhil edilmiştir. Bilindiği gibi bugün Hacca gidenlerce, *Beytullah*'ı ziyâretten önce veyâ sonra, en az kırk vakit namaz kılacak kadar (sekiz gün) *Medîne*'de de kalınarak Peygamber Efendimiz'in Kabr-i Şerîfi ziyâret edilir. Bu tür vecîbeler, Haccın farzlarından değilse de, farz hükmünde bir ağırlığa sâhiptir.

❁

10°- **Sünneti, İslâm'ın İkinci Kaynağıdır:** İslâm'ın kaynağı, yâni onun dayandığı esaslar, genellikle dört olarak kabûl edilir. Bunlar da; *Kitap, Sünnet, İcmâ-i ümmet* ve *Kıyas-ı fukahâ* şeklinde sıralanır. Bu esâslar, ilmihâl terminolojisinde, ***"edille-i şer'iyye"*** diye adlandırılır. Son iki delîlin esâsını *Kur'ân* ve *Sünnet* teşkîl ettiği için, bu dört delîl, temelde ikiye indirilir. Onlar da Allah'ın Kitâbı ve Hazret-i Peygamber'in Hadîsleridir.

Hadîsler üzerinde yapılan bir kısım sun'î tartışmaları buraya hiç çekmeden, meseleyi kendi ekseninde değerlendirdiğimizde, İslâm dîninde iki otoritenin olduğu görülür: *Allah* ve *Peygamber*. Bugün, Allah'ın irâdesini, O'nun insanlığa son buyruğu olan *Kur'ân-ı Kerîm* kanalıyla; Hazreti Peygamber'in getirdiklerini de, bir yandan ***"fiilî tevâtür"*** şeklinde yaşayan *Sünneti*, bir yandan da yazıya geçirilen *Hadîsleri* yoluyla öğrenme imkânına sâhip bulunmaktayız.

Bu mesele ile ilgili olarak *Kur'ân-ı Kerîm*'de şöyle buyrulmaktadır: ***"....Peygamber size her ne verdiyse onu alın; O size her neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah'dan korkun. Çünkü Allah'ın azâbı çetindir"*** [44].

Son kısmını verdiğimiz âyetin baş tarafı: ***"Allah'ın fethedilen ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganîmetler (fey); Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Tâ ki o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber..."*** şeklindedir. Bu sebeple, ***"Peygamber'in emrine uyma ve yasaklarından sakınma"*** prensibi, sâdece ganîmetler *(fey)*'in taksîmi [45] sırasındaki tasarruflarına âittir; emrin şumûlü genel değildir, şeklinde bir değerlendirmeye müsâit gibi görünüyorsa da, müfessirlerin açıkça belirttikleri üze-

(44) *Haşr* sûresi, 7. âyet.

(45) **Ganîmet** ve **fey** tâbirleri ile ilgili olarak ileride 54. bölümde ***"Peygamber Efendimiz'in Mîrâsı"*** bahsinde gerekli açıklamalar yapılacaktır.

re, âyetin mânâsı özel olmayıp her emre şâmildir [46]. Zîrâ ***"ve mâ âtâküm'ür-Resûl"*** âyetinin başındaki ***"mâ"***, mâ-i mevsûle *(pronom relatif)*'dir. Dilimize, ***"her ne ..."*** ifâdesiyle tercüme edilir. İfâdede *takyîd* (kayıdlama) yok, *ıtlâk* (genelleme) vardır.

Bu âyetle de tescîl edildiği üzere, Hazreti Peygamber **şâri'**dir, yâni *kânun koyucu*'dur. O'nun, emirleri ve yasakları tartışma konusu değildir. Tâ ilk devirlerden îtibâren görülegelen ***"Hazreti Peygamber'i ve O'nun otoritesini dînin dışında tutma"*** çabaları, ilmî bir esâsa dayanmaktan çok, siyâsî ve ideolojik bir maksat taşımaktadır. İlmî olarak tartışılan meseleler, Peygamber Efendimiz'in dîndeki konumu değil, hadîslerinin rivâyetinde teknik bakımdan ortaya çıkabilecek muhtemel durumlardır [47].

❁

11°- **Resûlullah** (sas) **Ümmîdir:** Peygamber Efendimiz, *Kur'ân-ı Kerîm*'de ***"Ümmî Peygamber"*** diye tavsîf edilmiş; hem de bu durum, Resûlullah Efendimiz'in seçkin özelliklerinden biri olarak tanıtılmıştır [48]. Bu sıfat, özellikle *Ramazan*'da *Terâvih namazı* aralarında ve bâzı dînî merâsimlerde cemâatin hep bir ağızdan özel makâmıyla söylediği ***"salât-ı ümmiyye"*** içinde de geçmektedir [49].

Arapçada ***"ümm"*** *ana* demektir; ***"ümmî"*** de *anasından doğduğu gibi, doğduğu hâl üzere, fıtrat-ı asliyesinde bir değişiklik olmamış* anlamına gelir. Bu sıfat, daha çok, bir kimsenin okuma-yazma durumunu anlatma ve kültür seviyesini belirtme açısından kullanılır. **Ümmî;** *anasından doğduğu gibi kalıp okuma-yazma öğrenmemiş, mektep-medrese yüzü görmemiş, bir hoca önüne diz çökmemiş kimse,* demektir.

---

(46) Bu âyetle ilgili değerlendirmeler için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VI, 4836 - 4839.

(47) *Hadîs Usûlü* ve *Hadîs İlimleri* adı altında sistemleştirilip geliştirilen Anabilim Dalı, bu ***"muhtemel"*** durumları değerlendirip karara bağlamak için ortaya konmuş olup, İslâm dünyâsındaki ilim dallarının en eskisidir. Kaynakları son derece zengindir. Hadîs literatürü, İslâm dîninin en zengin, en canlı ve en rûhâniyetli hazînesidir.

(48) *A'râf* sûresi, 157 ve 158. âyetler.

(49) **Salât-ı ümmiyye**'nin metni şöyledir: ***"Allâhümme salli 'alâ seyyidinâ Muhammedin'in nebiyy'il-ümmiyyi ve 'alâ âlihî ve sahbihî ve sellim"***. Buraya, **Ferid Devellioğlu**'nun verdiği bilgi'nin aynen alınması uygun görülmüştür: ***"Salât-ı ümmiyye: Salât'ın bir nev'ine Türk müziğinde verilen ad. Bâzı dînî âyinlerde, muayyen dînî günlerde ve Hz. Muhammed'e âit eşyânın merâsim ile ziyâretinde okunur. Câmi mûsikîsine âit şekillerdendir. Bugün elimizde bulunanı "Salât-ı ümmiyye", Itrî'nin olup segâh makâmında semâî usûlündedir ve Türk dînî müziğinin en belîğ şâheserlerinden biridir"***. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1099.

Ümmîlik, sıradan kimseler için bilgi eksikliğini ifâde eden bir **noksan** sıfattır; o kimsenin tahsil ve terbiyesindeki eksikliği ortaya koyar. Aynı sıfat Peygamber Efendimiz'e nisbet edildiği zaman ise bir **kemâl** sıfatıdır. Zirâ, Zât-ı Risâlet'in bilgi ve davranıştaki mükemmelliği; okuyup yazanları, mektep medrese görenleri ve en yüksek ilim merkezlerinden bilgi alanları âciz bırakan bir seviyededir. Bu, O'nun, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu; bunca bilgisini ve görgüsünü, devrinin Yahûdi ve Hırisiyan âlimlerinden, kâhinlerinden ve bir kısım gün görmüş tecrübeli bilginlerinden öğrenmediğini; ne biliyorsa, ne söylüyorsa, ne öğretiyorsa bütün bunların, kendisine, **Allah tarafından** *(min tarafillah; du côté de Dieu)* **verilmiş bir vergi** *(mevhibe-i Sübhâniyye ve atıyye-i Rahmâniyye)* olduğunun ifâdesidir. Bu sebeple ümmîlik vasfı, Hazreti Peygamber için önemli bir *mu'cize*'dir [50]. Nitekim ünlü Türk şâiri **Fuzûli:**

"Bâkî mu'cizeler ne hâcet vasf-ı hak isbâtına;
Câhil iken el, senin ilmin yeter burhân sana"

Beytiyle bu durumu vecîz bir şekilde dile getirmiştir.

❁ ❁

Peygamberlik müessesesi, peygamberler ve Peygamber Efendimiz'le ilgili böyle genel bir değerlendirmeden sonra, *Şemâil* konusuna giriş mâhiyetinde bir ön bilgilendirmeye de ihtiyâç duyulmaktadır. Bu maksatla, önce, Hazreti Peygamber etrâfında gelişen ve sâdece O'nu kendisine konu edinen ilim dalları yanında; konusu Hazreti Peygamber olmadığı hâlde, bünyesinde O'na da yer verilen ilim dallarının ana hatlarıyle bir değerlendirmeye tâbi tutulması gerekecektir.

Nitekim târih boyunca, *Peygamber Efendimiz* kadar her yönüne ilgi duyulmuş ve bütün özellikleri inceden inceye tesbît edilmiş ikinci bir insan daha bulmak mümkün değildir. İslâmî ilimler, bir bakıma temelde ve çıkış noktasında O'nun çeşitli yönlerini kendilerine konu edinmişlerdir. Bu sebepledir ki, Hazreti Peygamber'in her yönü değişik ilim grupları ve dalları tarafından ayrı ayrı ele alınıp işlenmeğe çalışılmıştır. Ancak bu ilim dalları, kendi ilim disiplini içinde, Resûlullah Efendimiz'in sâdece o ilmi ilgilendiren yönü üzerinde ve ona lâzım olacak kadarıyla durmuştur.

(50) Hazreti Peygamber'in hayâtını okuyup da gördüğü mükemmelik karşısında duyduğu hayranlığını; ***"Efendim, Peygamber Efendimiz'in hayâtını okuyunca, kafamda, sanki O'nun tahsilli, kültürlü, filozof gibi her şeyi bilen, ileri görüşlü, tecrübeli, dirâyetli bir insan olduğu fikri belirdi. O, bu kadar özelliklere nasıl sâhip oldu?"*** şeklinde ifâde eden gence , ben de, Hazreti Peygamber'in ümmîliğini anlatmaya çalıştım.

Şemâil'i yazarken bizim de, aynı disipline sâdık kalmaya çalıştığımızı ve -mümkün olduğu ölçüde- diğer ilimlerin sâhaları içine girmeme ve o ilimlerin kendi yorumlarının da *Şemâil* sâhasına taşınmasına fırsat vermeme titizliğini gösterdiğimizi belirtmeliyiz. İfâde etmek gerekir ki, Peygamber Efendimiz'i bir tek ilmin disiplini ile yazılmış bulunan kitaplarla anlamak, kavramak ve özellikle doğru yorumlamak mümkün değildir.

HAZRETİ PEYGAMBER'İ KONU EDİNEN İLİM DALLARI

Konusu doğrudan doğruya Hazreti Peygamber'i anlatmak olan ve Resûlullah Efendimiz'in bir tek yönünü kendisine konu edinen ilim dalları şunlardır: 1- **Hadîs, 2- Siyer,** 3- **Megâzî,** 4- **Şemâil,** 5- **Delâil.**

Esâsen bu dalların hepsinin kökü *Hadîs*'tir. Bunlar, zamanla *Hadîs*'ten ayrılarak müstakil bir dal hâline gelmiş, muhtevâları zenginleşmiş ve hepsinin de -ortak tarafları yanında- ayrı ayrı literatürleri oluşmuştur.

1°- H a d î s

Lügat anlamı, *Kur'ân-ı Kerîm*'deki kullanılışları, hattâ hadîs metinleri içinde geçen şekilleri ile ele alındığında, *Hadîs* tâbirinin oldukça zengin bir mânâ genişliğine sâhip olduğu görülür. Ancak *Hadîs* ile bir ilim dalının adı bahis konusu edildiği zaman, kelime özel bir hüviyet kazanmış olmaktadır.

Bu özel duruma göre, Hazreti Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerine âit haberlere *hadîs* denmiştir. Bir başka ifâde ile, bu haberlerin *sözle tesbît edilmiş* şekline hadîs adı verilmiştir. *Hadîs,* bir bakıma ***"Peygamber bilgisi"*** anlamına geldiği için, Peygamber Efendimiz'in söz, fiil, tavır ve davranış olarak her hangi bir yönü hakkında bilgi veren yazılı ifâdeler, *Hadîs* olma vasfını kazanmış olmaktadır. Bu sebeple de ashâb, tâbiûn ve etbâut-tâbiîn denen ilk üç neslin Hazreti Peygamber'e âit verdiği görgü ve duygu mahsûlü bilgiler, hep *Hadîs* olarak adlandırılmıştır.

Anabilim dalı olarak **Hadîs'in konusu** ise beş ana grupta toplanmaktadır:

a) Hazreti Peygamber'in şahsiyeti.

b) Hazreti Peygamber'in hadîsleri.

c) Hazreti Peygamber'in hadîslerinin gelecek nesillere intikâl ettirilmesi *(rivâyet).*

d) Hazreti Peygamber'in hadîslerini gelecek nesillere intikâl ettiren şahısların kimlikleri *(râvîler)*.

e) Hazreti Peygamber'in hadîslerinin kitaplaştırılması *(mervî)*.

İşte bu beş ana konu etrâfında ilk devirlerden îtibâren çok titiz çalışmalar yapılnuş ve zengin temel kaynaklar oluşmuştur. İslâm ulemâsının, Peygamber Bilgisi dediğimiz *Hadîs* uğrunda gösterdiği titizlik ve hasbîlik, içine girmeden anlaşılabilecek türden bir çaba değildir. Nitekim sâdece **Buhârî**'nin yaptığı mesâîye devlet bütçesinden *harcırâh* (yolluk-yevmiye) ödense, altından kalkılamayacak bir meblağ ortaya çıkmaktadır.

Burada, hadîs ilminin çeşitli meseleleri ve bu ilmin kaynakları konusuna hiç girmeden diğer ilim dalarına geçmek istiyoruz [51].

❋

2°- Siyer

Sîret kelimesinin çoğulu olan *Siyer*, Hazreti Peygamber'in doğumu ile vefâtı arasında geçen 63 senelik hayâtını anlatan bir ilim dalıdır. Bir bakıma, en geniş şekliyle, Peygamber Efendimiz'in biyografisi *(terceme-i hâli)*'dir. *Siyer* veyâ *Siyer-i Nebî* adı altında bir ders olarak da okutulmaktadır.

Siyer, târihin bir koludur. Bu sebeple, *Siyer* yazarları hep târih metod ve üslûbunu kullanırlar. Zaman bakımından, 570 yılına tekaddüm eden yılların bir değerlendirmesi ile başlar ve 632 yılını takip eden olaylarla ilgi kurularak biter. Hazreti Peygamber'in doğumu, çocukluğu, gençliği, evliliği, peygamberliği, *Mekke* dönemi olayları, hicreti, *Medîne* devri hâdiseleri, hastalığı, vefâtı ve sonrası şeklindeki zamanı tesbît edip inceler.

Bu zaman dilimine ***"Asr-ı Saâdet"*** denir. Öncesine ***"Câhiliye Devri"***, sonrasına da ***"Hulefâ-yı Râşidîn"*** veya ***"Dört Halife Devri"*** adı verilir.

Hadîs metinlerini içine alan ilk devir kaynakları ile *İslâm Târihi*'nin ilk mahsûlleri, *Siyer*'in de kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu konunun temel kaynaklarına, aşağıda *Şemâil*'in kaynakları bahsinde yer verilecektir[52].

---

(51) Hadis ilminin çeşitli meseleleri üzerinde daha geniş bilgi edinmek isteyenler. Üniversite ders kitabı hüviyetindeki *Hadîs I, Hadîs II* adlı eserlerimize baş vurabilirler.

(52) Siyer'in temel kaynakları için bkz. İzmirli İsmâil Hakkı, *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*, İstanbul 1332; Ali Yardım, ***"Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin Tesmiyetü Ashâb'in-Nebî'si"***, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi II*, İzmir 1985, s. 247 - 348; A. Vehbi Ecer, *İslâm Târihi Dersleri (Metod, Kaynak, İlk Devir)*, Kayseri 1991; aynı yazar, *İslâm Târihi Dersleri II (Dört Halîfe Dönemi)*, Kayseri 1995.

Hazreti Peygamber'in sîreti ile ilgili **Türkçe** bir hayli eser kaleme alınmıştır. Bunlar içinde bizim eserimize destek olabilecek nitelikte gördüğümüz iki tânesine işâret etmek istiyoruz: Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (çev. Prof. Dr. Sâlih Tuğ), I-II, İstanbul 1990 (V. baskı); M. Âsım Köksal, *Hz. Muhammed (a.s) ve İslâmiyet, Mekke Devri ve Medine Devri*, I-XI, İstanbul 1981.

❁

3°- M e ğ â z î

Meğâzî, ***"düşmanla cenk ve kıtâl eylemeğe gitmek"*** mânâsına gelen ***"el-gazv"*** kökünden türemiş bir kelimedir. İsm-i fâili ***"gāzî"*** dir, çoğulu ***"guzât"*** şeklinde kullanılır. *Meğâzî* ise, tekili olmayan (muhtemelen ***"mağzâ"*** kelimesi) ve çoğul kalıbı ile kullanılan bir kelimedir ki, ***"guzât kısmının menâkıb ve destanları"***na denir [53]. Kelime bu mânâsından alınarak, ***"Hazreti Peygamber'in savaşları"*** anlamına gelecek şekilde özel bir mâhiyet kazanmıştır.

Esâsen *Meğâzî, Siyer*'in içinde bir bölümdür. Ancak o, sâdece ***"Gazevât-ı Celîle-i Peygamberî"***den bahseder; Hazreti Peygamber'in diğer yönleri ile ilgilenmez. Modern ifâdesi ile *Meğâzî*, Peygamber Efendimiz'in son on senelik *Medîne* hayâtının yalnızca kurmay ve diplomat yönünü kendine konu edinmiştir; Asr-ı Saâdet döneminin gazâları (savaşları)'nı özel olarak ele alan bir daldır. Bu dal; *Harb Târihi, Muhârebe Sevk ve Harekâtı, Devletler Hukuku, Devletler ve Toplumlar Arası Diplomatik Münâsebetler ve Devlet İçindeki Azınlıkların Durumu* açısından son derece ehemmiyet arzetmektedir.

Mûsâ b. 'Ukbe (ö: 141/758), **İbn İshâk** (ö: 151/768), **Vâkıdî** (ö: 207/823), **İbn Hişâm** (ö: 213/834) çizgisinde devâm eden müstakil *"Kitâb'ül-Meğâzî"*ler, bu sâhanın ilk kaynaklarını teşkîl etmektedir. Prof. Dr. **Muhammed Hamîdullah**'ın kaleme aldığı *"Hazreti Peygamber'in Savaşları"* adlı kitabı [54], bu sâhanın okunması gereken temel eserlerindendir.

❁

(53) *Kāmûs*, IV, 1103.

(54) Bibliyografyaya bakınız.

4°- Ş e m â i l

Hazreti Peygamber'in ***"beşerî"*** yönünü kendine konu edinen ilim dalına *Şemâil* adı verilmiştir. Burada, sâdece Hazreti Peygamber'i konu edinen ilim dalları arasındaki yerine işâret etmekle yetinilecek; o, aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

❁

5°- D e l â i l

Ş e m â i l ile D e l â i l, bir bütünün iki ayrı yönünü andırmaktadır. *Şemâil* nasıl ki Hazreti Peygamber'in ***"beşerî"*** yönünü kendine konu edinmişse; buna mukâbil *Delâil* de, Zât-ı Risâlet'in ***"nebevî"*** yönünü ele almış bir dal olarak karşımıza çıkmaktadır.

D e l â i l, ***"delâlet"*** kelimesinin çoğulu olup; alâmet, işâret, iz; delîl, şâhit, belge, kılavuz gibi anlamlara gelmektedir. Bu lügat mânâsının ötesinde ***"Delâil'ün-Nübüvve"*** şeklinde isim tamlaması olarak kullanıldığında, ***"Peygamberlik Alâmetleri"*** demek olur; genellikle de tek başına kullanılmaz.

Hazreti Peygamber'in, sıradan insanlarda bulunmayan bir kısım özellikleri vardır. Bu özellikler O'na, peygamberlik sıfatı ile birlikte Allah tarafından bahşedilmiştir. Cenâb-ı Hak gönderdiği Resûlü'nü bir takım ***"özel yetkiler"***le donatmıştır. İşte bu ***"fevkalbeşer"*** *(beşer üstü)*, ***"fevka'l-'âde"*** *(olağan üstü)* ve ***"hârik'ul-'âde"*** *(alışılmışı yırtan, extraordinaire)* özellikleri bahis konusu eden ilim dalının adına *Delâil* denmiştir.

Ne var ki, başlangıçtan beri bu Peygamberlik özellikleri ile ilgili olarak bir terim birliği sağlanamamış, dönem dönem farklı terimlerin kullanıldığı olmuştur: ***"'Alâmât'ün-Nübüvve"*** *(Peygamberlik İşâretleri)*, ***"el-Hasâis'ün-Nebeviyye"*** *(Peygambere Âit Özellikler)* ve ***"Mu'cizât'ün-Nebeviyye"*** *(Peygamberlik Mu'cizeleri)* gibi terimler aynı maksatla kullanılagelmiştir.

Bu dalın kaynakları da oldukça zengindir. Başlangıçta hadîs kitaplarının bölümleri arasına serpiştirilen vesîkalar [55], zamanla müstakil kitaplarda toplanmıştır [56]. **Beyhakî** (ö: 458/1066)'nin *"Delâil'ün Nübüvve"* adlı

(55) Meselâ bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 168-188; Müslim *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1783 vd.; Tirmizî, *Sünen* V, 592, 597; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 613-622; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 214-315; X, 2-12; el-Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkât'ül-Mesâbîh*, III, 152-196; İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-'Âliye*, IV, 1-32.

(56) **Ebû Dâvûd es-Sicistânî, İbn Kuteybe ed-Dîneverî, Ebû İshâk el-Harbî, Ebû'l-Ha-**

eseri, bu sâhanın en meşhur kaynaklarındandır [57]. *Asr-ı Saâdet* adıyle **Ömer Rızâ Doğrul** tarafından Türkçeye çevrilen 10 cildlik eserin 3 ve 4. cildleri, Hazreti Peygamber'in Peygamberlik Özellikleri'ne tahsîs edilmiştir.

Bu konunun bâzı yönleri, aşağıda *Şemâil* ile birlikte tekrar ele alınacaktır.

HAZRETİ PEYGAMBER'E YER VEREN İLİM DALLARI

Konusu doğrudan doğruya Hazreti Peygamber olmadığı hâlde, bünyesinde O'na da yer veren ilim dalları vardır. Bu dallar, değişik vesîlelerle Hazreti Peygamber'in şahsiyeti veyâ O'nun hadîsleri ile de ilgi kurma durumunda olmuşlardır. Bu bilim dallarını : 1- **Tefsîr,** 2-**Fıkıh,** 3-**Tasavvuf,** 4-**Kelâm,** 5- **Mezhebler Târihi,** 6-**İslâm Târihi,** 7-**Tıbb-ı Nebevî,** 8-**Lügat,** 9-**Genel Kültür** gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

1°- Tefsîr

Kur'ân-ı Kerîm'in sûre ve âyetlerinin açıklanmasına ***"Tefsîr"*** denir. Bu açıklamayı yapanlara da ***"müfessir"*** adı verilir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in ilk müfessiri Peygamber Efendimiz'dir. Hazreti Peygamber'in ashâbı, O hayatta iken *Kur'ân* tefsîrine kalkışmamışlardır. Ashâba âit olup da bize kadar ulaşan açıklamalar, hep, Resûlullah Efendimiz'in vefâtından sonraki dönemlerde yapılmış açıklamalardır.

Genelde bir *Kur'ân* tefsîri kabûl edilen hadîsler arasında, özellikle bâzı âyetlerin mânâları üzerinde açıklama yapanları da vardır. Muhaddisler, Hazreti Peygamber'in bu türden açıklamalarını, ***"Kitâb'üt-Tefsîr"*** başlığı altında ayrı bir bölümde toplamışlardır [58]. Hadîs kitaplarının bilhassa bu bölümleri, *Tefsîr* ilmi için vazgeçilmez birer kaynak durumundadırlar.

---

san el-Esterâbâdî ve **Ebû Nu'aym el-Isfehânî**'nin *"Delâil'ün-Nübüvve"* adlı eserleri ile; **Yûsuf b. Mûsâ el-Endelüsî, İbn'ül-Mülakkın, el-Bulkînî, İbn Hacer el-'Askalânî, İmâm'ül-Kâmiliyye Kemâleddîn eş-Şâmî** ve **Celâleddîn es-Suyûtî**'nin *"Hasâis"* adını taşıyan eserleri, bu nev'in temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Endülüslü **Muhammed b. İbrâhîm el-İşbilî**'nin *"Mu'cizât'ün-Nebî"*si ile, Edirneli **İbrâhîm b. Mehmed**'in Türkçe *"Mu'cizât-ı Nebeviyye"* adlı eseri de, bu türün muahhar devir kaynaklarını teşkîl etmektedir.

(57) Bibliyografyaya bakınız.

(58) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 146-242; VI, 2-116; Tirmizî, *Sünen*, V, 155-455; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 220-541; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VI, 303-329; VII, 2-172; İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-'Âliye*, IV, 300-402.

Ayrıca, *rivâyet tefsîri* adı altında gruplaştırılan tefsîrlerin esâsını da; Hazreti Peygamber ile ilk üç İslâm neslinin yapmış olduğu açıklamalar oluşturmaktadır. Bu tür tefsîrlerin en meşhuru, **İbn Cerîr et-Taberî** (ö: 310/922)'nin *Tefsîr*'idir [59].

❁

2°- F ı k ı h

Başlangıçta ***"bir nesneyi zihin açıklığı ile gereği gibi anlayıp bilmek"*** mânâsına gelen *Fıkıh*, zamanla ***"dîn ve şerîat ilmi"*** gibi geniş bir sâhayı içine alan ilim dalı anlamında kullanılmış [60]; daha sonraları da, sâhası biraz daraltılarak, ***"ibâdât, muâmelât ve ukûbât"*** konuları ile ilgilenen bir ilim dalı hâline gelmiştir. Günümüzde ise ***"el-Fıkıh'ul-İslâmî*** = *İslâm Hukûku"* adı ile anılmaktadır. Bâzı çevrelerce kullanılan ***"İslâm Fıkhı"*** tâbiri ise galattır.

Fakîhler, çeşitli problemlere çözüm ararlarken bir kısım prensiplerden hareket ederler. Bunlar, ***"aslî"*** ve ***"fer'î"*** delîller olmak üzere kategorilere ayrılırlar. İşte bu aslî delîllerin ikincisi, ***"Sünnet"*** delîlidir. Bu sebeple her fakîh, *Fıkıh*'ın sâhasına giren konularla ilgili hadîs kaynaklarını da kullanma durumundadır.

Fukahânın ***"ahkâm hadisleri"***, muhaddislerin ise ***"sünen"*** adını verdikleri hadîs kitapları, *Fıkıh* ilmi için temel kaynaklar durumundadır. Hadîs kaynakları içinde; *Câmi', Sünen, Musannaf* ve *Müstedrek* grubuna giren ilk devir eserleri, çoğunlukla *ahkâm hadîsi* ihtivâ ederler. Bu sebeple, ahkâm hadîsi ağırlıklı hadîs kitaplarından seçmiş oldukları bir grup hadîs kitabına, ***"kütüb-i sitte"*** *(altı kitap)* adını vermişlerdir [61].

❁

3°- T a s a v v u f

"Kaal ilmi değil, hâl ilmidir" diye tanıtılan *Tasavvuf*, Hazreti Peygamber'in insânî ve derûnî hayâtının sistemleştirilmesinden ibârettir. Pey-

(59) Taberî tefsîrinin özel adı, *"Câmi'ul-Beyân 'an Te'vîli Ây'il-Kur'ân"* olup, 30 cild (12 mücelled) hâlinde 1373/1954 senesinde Kâhire'de bir baskısı yapılmıştır (2. tab).

(60) Bkz. *Kâmûs*, IV, 823.

(61) Esâsında ***"kütüb-i sitte"*** tâbiri, muhaddislerin değil, fukahânın ortaya koyduğu bir tâbirdir. Bu gruba giren hadîs kitapları: 1- **Buhârî** (ö: 256/870)'nin *el-Câmi'us-Sahîh*'i, 2-**Müslim** (ö: 261/875)'in *el-Câmi'us-Sahîh*'i, 3- **Ebû Dâvûd** (ö : 275/888)'un *Sünen*'i, 4- **Tırmizî** (ö: 279/892)'nin *Sünen*'i, 5-**Nesâî** (ö: 303/915)'nin *Sünen*'i, 6- **İbn Mâce** (ö : 273/886)'nın *Sünen*'idir. Ancak altıncı sıradaki eser ihtilâflı olup, bu sıraya, **İmâm Mâlik** (ö: 179/795)'in *Muvatta*'ını, veyâ **Ahmed b. Hanbel** (ö: 241/855)'in *Müsned*'ini, ya da **Dârimî** (ö : 255/869)'nin *Sünen*'ini koyan ulemâ da vardır. Bu eserlerden ilk ikisine ***"Sahîhân"***, son dördüne de ***"Sünen-i Erbe'a"*** denir.

gamber Efendimiz'in ***"üsve-i hasene"*** yâni ***"en güzel örnek"*** olma vasfı, amelî tasavvufun esâsını teşkîl etmektedir. Bu yüzden tasavvuf, ***"insan-ı kâmil merkezli"*** bir eğitim sisteminin adı olmuştur.

"Tezkiye-i nefs" adı altında, insanlarda müşahhas bir makâma hesap verme disiplinini yerleştirme, beşerî zaafları asgarî seviyeye çekme, insânî meziyetleri âzamî seviyeye yükseltme ve böylece *ahlâk* kurallarını günlük hayâtın içinde yaşanır hâle getirme amacını güden *Tasavvuf*, ideal model olarak *Hazreti Peygamber*'i esâs alır. O'nun şahsiyetinden kaynaklanmayan örnekler ise, çevreleri için dâimâ problem olma durumunda kalmışlardır.

Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için, gerek bilgi gerek tatbîkât yönüyle *Tasavvuf*, hareket noktası olarak, Hazreti Peygamber'le irtibâtını aralıksız sürdüregelmiştir. Denilebilir ki, İslâmî ilimler içerisinde malzeme olarak hadîsin en çok kullanıldığı kitapların başında tasavvufî eserler gelmektedir. Meselâ **Kuşeyrî** (ö: 465/1072)'nin *"er-Risâle"*si, **Gazâlî** (ö: 505/1111)'nin *"İhyâu Ulûm'id-Dîn"*i, **Sühreverdî** (ö: 632/1235)'nin *"'Avârif'ül-Ma'ârif"*i, **Mevlânâ** (ö: 672/1273)'nın *"Mesnevî"*si(*) gibi eserler o kadar çok hadîs ihtivâ ederler ki, bunlar, âdetâ birer hadîs kitabı şerhi intibâını verirler.

Ayrıca, Hadîs kitaplarının; ***"Kitâb'üz-Zühd"***, ***"Kitâb'ür-Rikāk"***, ***"Kitâb'üz Zühd ve'r-Rekāik"***, ***"Kitâb'ül-Edeb"***, ***"Kitâb'ül-Birr ve's-Sıla"***, ***"Kitâbü Mekârim'il-Ahlâk"*** gibi başlıklar taşıyan bölümleri, Tasavvuf-Hadîs bağlantısını sağlayan kaynaklardır.

❁

4°- **K e l â m**

Kelâm İlmi'nin, Hazreti Peygamber'le doğrudan doğruya ilgisinin olduğunu söylemek güçtür. Ancak, bu ilmin sâhası içine giren bir kısım mes'eleler vardır ki, bu konuların açıklanmasında, bâzen doğrudan doğruya, bâzen de dolaylı olarak, Hazreti Peygamber'in hadîsleri hakem rolünü oynamaktadır.

En azından, İslâm'ın **îmân** *(akāid)* esaslarının öğrenilmesi ile **nübüvvet** ve **mu'cize** mes'elelerinin müzâkere ve münâkaşasında, hadîsler ve Hazreti Peygamber'in konumu, doğrudan doğruya konunun esâsını teşkîl etmektedir.

(*) **Mesnevî'de**, mükerrerler dışında 160'ın üzerinde hadîs kullanılmıştır. Bu rakama, mazmûn olarak alınanlar dâhil değildir. Bunlardan 53 tânesi başlık hâlinde verilmiştir. Bkz. Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul 2008, Damla Yayınevi; ayrıca bkz. ***"Mesnevî Hadisleri Üzerinde Bir Araştırma"***, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ocak 1979, yıl: 8, sayı: 1, İstanbul 1979, s. 44-54.

Bu sebeple, hadîs kitaplarının ***"Kitâb'ül-Îmân"*** bölümleri, *Kelâm İlmi*'nin hadîs kaynaklarını oluşturmaktadır.

❁

5°- Mezhebler Târihi

Mezhebler Târihi'nin de, gerek Hazreti Peygamber'in şahsiyeti, gerek O'nun hadîsleri ile doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Ne var ki, ***"ümmetin 73 fırkaya ayrılacağı"*** yolunda rivâyet edilen hadîsin, bir bakıma, mezheb taaddüdünün esâsını oluşturduğu kabûl edilmiştir. Bu sebeple **mezheb** *(fırka)* kavramının oluşmasında bu hadîsin rolü olduğu tezi işlenmiştir. Ayrıca Hazreti Peygamber'in hayâtının sonlarında ortaya çıkan bâzı hâdiselerin (*vasiyet yazdırma* (kırtâs) *hadîsi, hilâfet meselesi* vb.) mezheblerin oluşumuna zemîn hazırladığı da kaydedilmektedir [62].

Hadîs kitaplarının bölümleri arasında, genellikle ***"Kitâb'ül-Fiten"*** veyâ ***"Kitâb'ül-Fiten ve'l-Melâhim"*** başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Daha çok, İslâm dünyâsında vukûa gelen veyâ gelecek olan fitne, kargaşa, anarşi gibi nâhoş olaylara dâir hadîslerin toplandığı bu bölümler, Mezhebler Târihi uzmanlarının hadîsle ilgilerini devâm ettiren vesîkalar ihtivâ etmektedir.

❁

6°- İslâm Târihi

Hadîs ile *Târih*, ilim dalı olarak ele alındığında, aralarında ikiz kardeş benzerliğine yakın bir müştereklik göze çarpar. Bilhassa, çıkış noktasında şifâhî an'ane ve rivâyetlere dayandıkları için, her iki ilim dalı da aynı metodu kullanmaktadır. Yâni her ikisinin de kaydettiği vesîkaların baş tarafında **sened** denilen bir ***"râvîler zinciri"*** bulunmaktadır. Bu ortak özellik, diğer İslâmî ilimlerde pek göze çarpmamaktadır. Esâsen, *Târih* müstakil bir ilim dalı hâline gelmeden önce, onun yerini *Hadîs* işgâl etmekte idi.

Bu müşterek özellik dolayısıyledir ki, pek çok *Târih* hüviyetli eser, aynı zamanda, *Hadîs* metinleri için de kaynak vazîfesini görmektedir. Nitekim hadîs ve haberleri senedleri ile birlikte kaydeden ilk devir *Târih* kitapları, bir hadîsin, bâzen yegâne kaynağı olma durumundadır. Meselâ **İbn Sa'd'ın** *"et-Tabakāt'ül-Kübrâ"*sı, **Buhârî'**nin *"et-Târîh'ul-Kebîr"*i[63], **el-Hâkim'**in *"Târîhu Nîsâbûr"*u, **Hatîb el-Bağdâdî'**nin *"Târîhu Bağdâd"*ı,

(62) Fığlalı, *Çağımızda İtikādî Mezhepler Târihi*, s. 14 vd.

(63) **Buhârî'**nin tarihçiliği ve *et-Târîh'ul-Kebîr*'in hadîse katkısı için bkz. Ali Yardım, ***"Buhârî ve et-Târîh'ul-Kebîr'i,"*** *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* V, İstanbul 1989, s. 181-192.

İbn 'Asâkir'in *"Târîhu Medîneti Dımeşk"*i ve daha pek çok *Târih* kaynağı, aynı zamanda *Hadîs* için de kaynaklık etmektedir.

Esâsen, ilk devir hadîsçilerinin bir çoğu, aynı zamanda târihçi, târihçilerinin de pek çoğu hadîsçidir. Bu bakımdan, *Hadîs* ile *Târih*'i kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, bir çok İslâm âliminin de hadîsçi ve târihçi hüviyetlerini tefrîk etmek mümkün olmamaktadır.

❋

7°- Tıbb-ı Nebevî

Hazreti Peygamber, çevresi için, sâdece bir peygamber değil, her şeydi. Bir bakıma peygamberlerin, diğer toplum liderlerinden farkı burada kendini göstermektedir. İnsanlar, sâdece dînî konuları değil, hayatlarının her meselesini O'na danışıyorlardı. Öyle ki, gece uykusu kaçan sabah derdini O'na anlatırdı. Çocuğunun karnı sancılanan çâreyi O'ndan beklerdi. Âile mutluluğu sarsıntı geçirenler O'nun hakemliğine sığınırlardı. Orijinal terminolojisiyle söylemek gerekirse; O, çevresindeki insanların **melce'** ve **melâzı** *(sığınağı)* idi.

Özellikle kendi kendine hayâtın üstesinden gelemeyen çâresizlerin her dertlerine dermân gördükleri Hazreti Peygamber, çevresinin sağlık meseleleri ile de meşgûl olmuştur.

Bu sebeple, pek çoğu koruyucu hekimlikle ilgili olan, bir kısmı da tedâvî maksatlı tavsiyeler ihtivâ eden hadîs-i şerîfler, ***"Tıbb-ı Nebevî"*** adı altında bir dalın oluşmasına vücud vermiştir. Bu hususta zengin bir literatür oluşurken, hacimli hadîs kitaplarının ***"Kitâb'üt-Tıb"*** başlıklı bölümleri de bu konuya kaynaklık etmektedirler.

❋

8°- Lügat

Bir dilin esâsını, o dilin klâsikleri tâyin eder. Kelimelerin mânâ zenginlikleri, bu klâsik kaynaklarda ifâdelerini bulurlar. Lügat tekniği, kelimelerin mânâ farklılıklarına birer şâhit *(şevâhid, emsâl)* gösterme disiplinini getirmiştir. Arapçada, lügatlere şevâhid görevi yapan kaynaklar, genellikle; *Kur'ân-ı Kerîm, Hazreti Peygamber'in hadîsleri, Câhiliye dönemi şiirleri* ile, *İslâmî devrin ilk edebî örnekleri*dir.

Kaynak hüviyeti taşıyan Arapça lügatler, şevâhid olarak bir kısım *hadîs* metinlerini kullanmışlardır. Özel hadîs lügati hüviyetindeki *"Garîb'ül-Hadîsler"* de, genel lügatlere katkıda bulunmuşlardır. Edebiyâtın ***"Durûb-ı Emsâl"*** *(Atasözleri)* türü de, hadîslerden çok malzeme almış durumdadırlar.

9°- Genel Kültür

İslâmiyetin başlangıcına, ilk devirlerine ve hattâ İslâmiyetten önceki devirlere dâir bir hayli kıymetli mâlûmâtı bünyesinde bulunduran hadîsler, bize o zamanki çeşitli halk inanışlarını, yaşayış tarzlarını ve geçmiş devirlerin diğer bâzı mühim özelliklerini, muhtelif kavim ve kabîlelerin garîb âdet ve alışkanlıklarını, nihâyet o zamanki kamuoyunu canlı bir şekilde tasvîr ederler. Böylece hadîsler; Arab filolojisi, etnolojisi, folklörü ve diğer bâzı disiplinler için tükenmez bir hazînedir. Binânaleyh, Hadîs ilminin tedkîki ile hem nazarî ve târihî, hem de pratik bir çok faydalar sağlanmaktadır.

Hadîsin bu ikinci derecedeki ehemmiyeti dolayısiyle bu ilim, eskiden olduğu gibi, bugün de modern ilim adamlarının bu sâhalardaki araştırmalarına geniş ve zengin bir kaynak olmaktadır. Nitekim Garb müsteşriklerinin bu yoldaki devâmlı tedkikleri, bilhassa ondokuzuncu asırdan beri hayli ilerlemiş bulunduğu gibi, bu alandaki araştırmaların gittikçe önem kazanmakta olduğunu da günden güne müşâhede etmekteyiz.

ŞEMÂİL

1- Kelime ve Terim Anlamı

Şemâil, kelime yapısı bakımından *şimâl*'in çoğuludur. Arapçada, bu kökten türeyen kelimelerin birbirinden farklı, hattâ birbirine zıt değişik mânâları vardır [64]. Bu nüanslardan birisi de; *huy, tabîat, karakter, hâl ve hareket, tavır ve davranış* anlamıdır. İşte *şimâl*'in bu mânâlarda kullanılan nüansının çoğulu *şemâil* kalıbı ile kullanılmaktadır.

İslâm âlimleri, kelimeyi bu geniş lügat mânâlarından alıp, onu, bir şahsın hayat hikâyesini, yâni biyografisini anlatan bir terim hâline getirmişlerdir [65]. Kelime zamanla daha da özelleştirilerek, sâdece ***"Hazreti Peygamber'in beşerî yönünü, yaşama üslûbunu ve şahsî hayâtını anlatan"*** bir terim hüviyetine büründürülmüştür.

Ne var ki, ilk devir İslâm âlimlerinin Hazreti Peygamber'in ***"beşerî"*** yönünü anlatma maksadıyle eserlerinde kullandıkları tâbirler birbirinden farklıdır. Meselâ **Mâlik b. Enes** (ö: 179/795) *"Sıfat'ün-Nebî s.a.s."* tâbirini [66], târihçi **İbn Sa'd** (ö: 230/845) *"Sıfatü Resûlillah s.a.s."* deyimini [67] kullanırlar. **Buhârî** (ö: 256/870) *"Menâkıb"* tâbirini kullanırken [68], **Müslim** (ö: 261/875) *"Fezâil"* deyimini tercîh eder [69]. **Tirmizî** (ö: 279/892)'nin

(64) Kelimenin esas kökünü oluşturan *"ş.m.l"* maddesi, sülâsînin birinci, ikinci ve dördüncü bablarından ayrı ayrı çekimi yapılabilen ve her ayrı çekiminde birbirinden farklı, hattâ zıt mânâlar kazanan zengin muhtevâlı bir yapıya sâhiptir: *Sağ karşılığı olarak sol taraf, sol el, sol cihet; bir nesneyi sollamak; uğursuzluk; kuzey; kıbleye yönelen insanın sol cihetinden esen yel; koyunun memesine basılan damga, koyunun memelerine geçirilen kese; bir nesneyi serinletmek ve soğutmak için şimâl yeline koymak; ekin biçen adamın eliyle tuttuğu bir tutam ekin; ağaçtaki hurmaların tamâmını devşirmek; bürünmek; kaplamak, çevrelemek* gibi daha bir çok mânâları vardır. Öte yandan, kullanılış şekline göre kelimenin çoğulu da farklılık arzetmektedir. **Eşmül, şümül, eşmâl, şemelât** gibi kalıplar yanında, **şemâil** de aynı kökün çoğullarından birisidir. Bkz. *Kâmûs*, II, 1386-1387.

(65) Meselâ Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm **es-Serahsî** (ö: 429/1038)'nin *"Şemâil'ül-Etkıyâ ve Vefeyât'ül-'Ulemâ"*sı ile, Ebû'l-Vefâ 'Ali b. 'Ukayl **el-Bağdâdî** (ö: 513/1119)'nin *"Şemâil'üz-Zühhâd"*ı bu maksada mâtuf eser adlarıdır. Bkz. Zehebî, *Tezkiret'ül-Huffâz*, III, 1101; Kâtib Çelebi, *Keşf'üz-Zunûn*, II, 1059; Bağdâdlı, *Esmâ'ül-Müellifîn*, I, 200; *Zeyl*, II, 53, 54.

(66) İmâm Mâlik, *el-Muvatta'*, II, 919.

(67) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 360.

(68) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 72, 153.

(69) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1782.

ise, *Sünen* adlı eserinde *"Menâkıb"* tâbirini benimsediği görülür [70]. Ancak çağdaşı muhaddislerden **Dârimî** (ö: 255/868), **İbn Mâce** (ö: 273/886), **Ebû Dâvûd** (ö: 275/888) ve **Nesâî** (ö: 303/915)'nin, *"Sünen"* isimli eserlerinde bu bahse hiç yer vermedikleri dikkati çeker. *el-Müstedrek* adlı ünlü hadîs kitabının sâhibi **Hâkim en-Nîsâbûrî** (ö: 405/1014) ise, ilgili bölümün başlığını *"târih"* ve *"haber"* kelimelerinin çoğulları olan tâbirlerden seçer [71].

Görüldüğü üzere ilk beş asrın konu ile ilgili kaynaklarında Hazreti Peygamber'in beşerî yönünü anlatmak için kullanılan tâbirler; *sıfat, menâkıb, fezâil* ve *ahbâr* gibi kelimelerdir; bunların arasında hiç *şemâil* tâbiri geçmemektedir. Daha sonraları veyâ aynı zaman dilimi içinde kullanılan *tabakāt, hilye, tezkire* ve *terâcim* gibi terimler de, hep, bir şahsın veyâ şahısların hayat hikâyelerine tahsîs edilen müstakil eserlerin adı, ya da ilgili bölüm başlıkları olarak kullanılagelmiştir. Bu sebeple, Hazreti Peygamber'in beşerî ve husûsî hayâtını anlatmada kullanılan tâbirler açısından ilk beş asırlık dönemde, İslâm âlimleri arasında bir terim birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Nihâyet zaman içinde kavramlar yerine oturmuş ve kelimelere yüklenen genel ve özel anlamlar bir sarâhat kazanmıştır. Artık bundan böyle, Hazreti Peygamber'in hayâtına tahsîs edilen müstakil eserlere veyâ eserlerin ilgili bölümlerine ***"Şemâil"***; Peygamber Efendimiz dışındaki İslâm büyüklerinin hayat hikâyelerine ayrılan eserlere ise ***"Menâkıb"*** adı verilir olmuştur. Bu yüzden günümüzde, ***"Hazreti Peygamber'in Menâkıbı"*** veyâ ***"Hz. Ali'nin Şemâili"*** gibi tâbirler kullanılmaz olmuş, kullanılırsa da yadırganır hâle gelmiştir.

Şemâil kelimesini ilk def'a kullanan ve onu sistemleştirip muhtevâsını tâyin eden İslâm âliminin muhaddis **Tirmizî** olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim gerek ondan önceki dönemde, gerek çağdaşı muhaddis ve târihçiler arasında bu tâbiri kullanan bir başka isme rastlanmamaktadır.

❁ ❁

2- Şemâil Nev'inin Doğuşuna Vücud Veren Âmiller

Kur'ân-ı Kerîm'de, Hazreti Peygamber insanlara tanıtılırken, ısrarla O'nun bir yönüne dikkat çekilmekte ve Zât-ı Risâlet'in, içinden çıktığı

(70) Tirmizî, *Sünen*, son bölüm.

(71) el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 542 ***(Kitâbü tevârîh'il-mütekaddimîn min'el enbiyâ ve'l-mürselîn);*** II, 600 ***(Zikru ahbâri Seyyid'il-Mürselîn).***

topluluğun bir ferdi olduğu gerçeği hep ön plânda tutulmaktadır. Üstelik bu gerçek, ***"Onlara böyle söyle"*** şeklinde, Allah tarafından belirlenen bir formülle kendisine söyletilmektedir:

"De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim; şu kadar var ki, bana, tanrınızın tek tanrı olduğu vahyolunuyor" [72].

Bu gerçek, yer yer Hazreti Peygamber'in kendi ifâdesi *(hadîsi)* olarak da kaydedilmiştir [73].

Peygamber Efendimiz tarafından zaman zaman tekrar edilen bu ***"ben de sizin gibi bir beşerim"*** ifâdesi, genellikle, Hazreti Peygamber'de görülüp de çevresince yadırganan davranışlar karşısında söylenmiştir. Denmek istenmiştir ki, ***"Bunda yadırganacak bir şey yok. Ben peygamberim, ama aynı zamanda sizin içinizden biriyim. Siz beşer olma özelliğinizden dolayı neler yapma durumunda iseniz, aynı şeyler benim için de geçerlidir. Binâen aleyh, Peygamber de böyle şeyler yapar mı diye yadırgamayın!"***.

❋

Beşer Ne Demektir?

Gerek *Kur'ân-ı Kerîm*'de, gerek hadîslerde geçen ***"beşer"*** kelimesi, Türkçe tercümelerde genellikle ***"insan"*** kelimesi ile karşılanmıştır [74]. Bu durumda, *Kur'ân* ve *Hadîs* metinleri içinde ayrı ayrı kullanılmış olan *beşer* ve *insan* kelimeleri arasındaki *nüans* dikkate alınmamış oluyor. Ortaya çıkan bu nüans kaybı ise, çok hassas mânâ incelikleri üzerine kurulmuş bulunan dînî metinlerin, çelişkili denebilecek şekilde farklı yorumlanmasına yol açabilmektedir.

---

(72) *Kehf* sûresi, 110. âyet; *Fussılet* sûresi, 6. âyet.

(73) Bu hususla ilgili hadîslerin bir kaçı şöyledir: ***"Ben de sizin gibi bir beşerim; sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Binâen aleyh, unuttuğum zaman hatırlatın"*** (Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 105; İbn Mâce, *Sünen* I, 380).

"Ben de bir beşerim. Size dininizle ilgili bir şey emrettiğim zaman onu yapın. Kendiliğimden bir şey emredince bilin ki ben de bir beşerim" (Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1835, nu: 140; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 102).

"Ben de sizin gibi bir beşerim; sizinle şakalaşırım" (Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 103).

"Ben de bir beşerim; bir beşerin öfkelendiği gibi ben de öfkelenirim" (Münâvî, *Künûz'ül-Hakāyık*, I, 76).

"Ben de bir beşerim. Bana bir anlaşmazlık dâvâsı gelir. Taraflardan birisi öbürüne göre dâvâsını daha iyi savunur; ben de onun doğru söylediğini zannedip onun lehine karar verebilirim" (*Buhârî*, III, 101; VIII, 62, 117; *İbn Mâce*, II, 777).

(74) Beşer kelimesi, hemen hemen bütün Türkçe ve Osmanlıca-Türkçe lügatlerde, hep ***"insan, insan oğlu"*** şeklinde açıklanmıştır.

Beşer ve *insan* kelimeleri arasındaki inceliği, **Râğıb el-Isfehânî** (ö: 502/1108) *el-Müfredât* adlı *Kur'ân* lügatinde açık bir şekilde belirtmiştir. Onun, ***"beşer"*** maddesi ile ilgili olarak yaptığı açıklama şöyledir:

"B e ş e r e, derinin dış yüzüne denir ki, çoğulu b e ş e r'dir. İnsan'ın beşer tâbiri ile tanıtılması; derileri yün, kıl, tüy ile örtülü olan hayvanların tam aksine, onun, derisinin açıkta oluşundan dolayıdır. Kur'ân'da, kalıbı** (cüsse) **ve dış yapısı** (zâhir) **ile tanıtıldığı bütün yerlerde, insan, b e ş e r lâfzı ile ifâde edilmiştir. Bu yüzden, bütün insanların, b e ş e r i y e t mertebesinde birbirleri ile müsâvî olduklarına; onların, ancak kendilerine özellik kazandıran yüce irfan ve güzel ameller ile yekdiğerine üstünlük sağladıklarına dikkat çekilerek, *"Ben de sizin gibi bir beşerim"* ***ifâdesinin hemen arkasından;*** *"ancak, bana vahyolunur"* ***buyrulmuştur"*** [75].

Buna göre ***"beşer"*** tâbiri ile; insanın maddî bünyesinin, fizikî ve biyolojik yapısının kasdedildiği anlaşılmaktadır. Beşer demek, fizik ve biyoloji kanunları neyi gerektiriyorsa, onu zorunlu olarak yapan kimse demektir. Kısacası beşer; doğan ölen, yiyen içen, büyük küçük abdestini yapan, cinsel istek ve ihtiyaçları olan, soğukta üşüyen sıcakta terleyen, vakti gelince uyuklayan ve uyuyan, sevinen üzülen, gülen ağlayan, hoşlanan kızan, yorulan dinlenen, hatırlayan unutan, kirlenen yıkanan, çocukken oynayan büyükken çalışan, kısacası ***"sıradan insanlar"***ın yapmak durumunda kaldıkları bütün zorunlu işleri yapma özelliği taşıyan kimse anlamına gelmektedir.

Bu özelliği iledir ki, Hazreti Peygamber; esâslı bir eğitim görmediği için insanlık mertebesine adım atamamış kimselerle, en üst seviyede eğitim alıp olgunlaşmış ve ermiş kimseler arasındaki insanoğlunun bütün özelliklerini taşıyan bir noktada bulunmaktadır. O, ***"ednâ"*** ile ***"âlâ"*** arasındaki sonsuz kademelendirmede sıralanan kimselerle, ayrı ayrı ortak bağları olan bir noktanın sâhibidir.

Beşeriyet mertebesi, tasavvufta, *insanın en alt seviyesi* olarak değerlendirilmiştir. Diğer canlılarla ortak sınır teşkîl eden bu mertebede kalanlar, hiç bir özelliği olmayan *sıradan* kimselerdir. İnsanlığı bu noktada teslîm alan peygamberler ile, onların vârisleri olan her kademedeki eğitimciler, bir ömür boyu terbiye ederek, onlara ***"insan"*** olmanın şerefini tattırma mücâdelesini veregelmektedirler.

Yukarıda kaydedilen âyet-i kerîmeye tekrar dönüp, *Şemâil* nev'inin ortaya çıkışını hazırlayan sebepler konusuna geldiğimizde, âyette dikkat

(75) Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât fî Ğarîb'il-Kur'ân*, s. 47.

çeken bir incelikle karşılaşırız: ***"Ben de sizin gibi bir beşerim; ancak, bana vahyolunur".***

İşte bu âyetin birinci şıkkı *Şemâil*'in, ikinci şıkkı da *Delâil*'in bir ilim türü olarak ortaya çıkmasına zemîn teşkîl etmiştir. Hazreti Peygamber'in, bir bakıma birbirine zıt iki özelliği şahsında toplaması, yâni hem, sıradan bir ***"beşer"*** ile ortak yönlerinin bulunması, hem de, Allah'dan vahiy alan beşer üstü bir ***"peygamber"*** olması keyfiyeti, İslâm âlimlerini, iki farklı disiplin oluşturmaya yöneltmiştir.

❁ ❁ ❁

Şemâil'in vücud bulmasına yol açan bir başka âyet de - daha önce de işâret edildiği gibi- şu meâldedir: ***"Allah'a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah'ı çokca zikreden sizler için, Resûlullah'da güzel örnekler vardır"*** [76]. Âyette kullanılan tâbir, ***"üsvetün hasene"***dir. Bu, dilimize ***"güzel örnek"*** şeklinde tercüme edilmektedir.

Bahse konu olan bu âyet, *Şemâil* disiplini ile yorumlandığında şöylece açıklanabilir: Hazreti Peygamber, peygamber olmasının yanında, aynı zamanda bir beşerdir. Beşer, hiç eğitilip özellik kazandırılmamış sıradan kimselerin hâlidir. Esâsında bu, herkesin insanlık yolculuğuna çıktığı hareket noktasıdır. *Beşer olmak,* ayıp da değildir, kusur da değildir. Ayıp ve kusur olan, *beşer kalmak*'tır.

Bu, *beşer* olarak doğup da *insan* olma çabası gösteren kimselerin, ***"nasıl"*** insan olmaları gerektiğinin ***"model"***ini Cenâb-ı Hak bahis konusu âyetle belirtmiş bulunmaktadır: *Allah'ın Resûlü, insanlar için bir insanlık modelidir. O'na baka baka kendini eğitsin, davranışlarını şekillendirsin ve böylece, diğerlerinden farklı bir beşer olma çabası içinde olsun,* demektedir.

Burada; bugünün insanı on beş asır öncesinin ***"güzel örneği"*** ile nasıl irtibat kuracak ve kendi kendine bu işi nasıl başaracak? şeklinde ciddî bir problemle karşı karşıya gelinmektedir. Bilindiği gibi; *örnek, model, mürşit, rehber, önder, usta* gibi çeşitli kademedeki nüansları ile tanımlanan ***"üsve"*** kelimesi, bir fikri değil, bir hareketi ifâde etmektedir. Fikir, kitaptan öğrenilip anlaşılabilir; fakat davranışların, bir kitaptan okunup da aynen uygulanması mümkün değildir. Güzel davranışlar, gözle görülen bir örnekten ve uzun bir eğitim sonunda kazanılabilir.

(76) *Ahzâb* sûresi, 21, âyet.

Sözü edilen canlı örnekler, ashâb neslinden îtibâren nesilden nesile *(neslen ba'de neslin, d'âge en âge)* aktarılarak **görgü** yoluyla yaşayıp gelmektedir. Bu bir peygamber mayasıdır ki, yok olması mümkün değildir [77]. Bu maya, Allah'ın koruması altındadır. Ne var ki, her kaliteli nesne gibi, bunlar sokakta satılmaz, işportaya düşmez. Cenâb-ı Hakk'ın buyurduğu üzere, ***"Allah'a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah'ı çok anan kimseler"*** olma azmi ile yola çıkanlar, güzel örneklerini dâimâ bulacaklar ve güzel insan olacaklardır.

Bu konuyu detaylandırmak, bizi, şu anda yazmakta olduğumuz konunun çok uzaklarına götürebilir. Ancak şu kadarını kaydetmek yerinde olur ki; Hadîs usûlü ulemâsının ***"Fülî Sünnet"***, Tasavvuf târihçilerinin ***"Amelî Tasavvuf"***, modern ifâdesiyle ***"Morale Pratique"***, klâsik eğitimcilerin ***"Adâb'ül-Ma'îşe"*** *(yaşama âdâbı)* adları altında sistemleştirip tanıtmaya çalıştıkları mes'eleler, hadîsçilerin ***"Şemâil"*** adı altında işledikleri konulardan pek de farklı değildir. Hepsinin de hedefi, insana güzel bir davranış biçimi kazandırmaktır. Ve bu şekillenmede model, *Hazreti Peygamber*'dir.

❊
❊ ❊

3- Şemâil'in Kaynakları

Bir yandan, canlı örnekler yoluyla Hazreti peygamber'in davranışları insanlar arasında yaşatılırken; bir yandan da, bu davranışlara mesned teşkîl eden vesîkalar müstakil olarak toplanmaya çalışılmıştır. Bu belgeler dağınık hadîs malzemesi içinden seçilirken, bâzı âlimler bunları, eserlerinin içinde ayırdıkları bir bölümde toplamışlar, bâzıları da ayrı bir eserde

---

(77) Bu durumu engin vukûfu ile veciz bir şekilde tesbit eden Prof. Dr. Mustafa Fayda'nın ifâdelerini ana hatlarıyla buraya alıyoruz: ***"Hazreti Peygamber, bu âlemde, varlığı ve tesiriyle canlı bir şekilde devam eden dört mânevî mîras bırakmıştır ki, bunların her birisi, kendilerinin peygamberlik vazîfesini hakk ile yerine getirdiğini, bu hizmetleri en iyi şekide başardığını göstermektedir. Bunlar; Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet-i Nebevî, Ashâb ve Ümmet'tir.***

Hz. Peygamber'i gören, onun dâvâsına iştirâk eden, îman mücâdele ve mücâhedesine kendisinin bu âlemden ayrılmasından sonra da devam eden, Kur'ân'ı ve İslâm'ı insanlara sunmayı bir vefâ ve îman borcu kabûl eden, bunun için çile çeken, çeşitli zorluklara mâruz kalan, âile ocağını, toprağını, vatanını terkeden, gözünü ve gönlünü Allah'ın sevgisi ve vahdâniyetine göre ayarlayan Ashâb nesli, Hz. Peygamber'in merkez şahsiyeti etrafında hâleleşen yıldızlardır. Dünyâ, yaratıldığından beri; hasbî muhabbet, îman ve aşk ile sevmeyi ve bağlanmayı bilen Hatice'lerden; kahraman, cesur, vakarlı, zâhir ve bâtına nüfûzlu bakış sâhibi âlim Ali'lerden; dirâyetli,

değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu maksatla yapılan çalışmalar, zaman içinde zengin bir literatür oluşturmuştur.

*Şemâil'*in müstakil bir dal olarak ortaya çıkışı, hicrî III. asrın ikinci yarısı (M. IX. asır) sonlarına doğrudur. Daha sonraki devirlerde ise bu sâhadaki literatürün hızla gelişerek artış gösterdiği görülmektedir. Denilebilir ki, İslâm dünyâsında ilk sistemli eserlerin verilmeye başladığı hicrî II. asır ortalarından îtibâren, belirli ölçülerde, Hazreti Peygamber'in şahsiyetine de yer verilegelmiştir. Bu sebepledir ki, *Târih*'den *Edebiyât*'a, *Hadîs*'den *Tasavvuf*'a kadar her sâhanın kaynakları içerisinde, belirli ölçülerde *Şemâil*'e dâir vesîkalar bulmak mümkün olmaktadır. Bu özelliği dolayısıyle, **Şemâil'in kaynakları** mes'elesine çok yönlü ve oldukça geniş bir zemînde bakmak gerekecektir.

Bahis konusu kaynakların önce iki ana grupta ele alınması uygun olacaktır. Birinci grup, *vesîkaların bulunduğu kaynaklardır*. İkinci grup da, *bu vesîkaların yorumunu yapan* (şerhler gibi) *veyâ onların yorumlanmasında yardımcı rolü oynayan* eserlerdir. Biz burada, sayıları oldukça çok olan bu ikinci grup kaynaklar üzerinde durmayacağız. Bunların bir kısmı bizim de yer yer kullandığımız eserler olup, *Şemâil'*le ilgileri, dolaylı yollardan olmaktadır.

Birinci gruptan **Şemâil kaynakları**'nı ise üç kısımda değerlendirmek mümkündür.

A - *Tirmizî'nin Şemâil*'i ve onun etrafında gelişen literatür.

---

kararlı, îtibarlı, istikararlı, müdebbir Ebû Bekir'lerden; doğru bildiğini söylemekten, hatâsını anlayınca îtiraf etmekten çekinmeyen, mes'ûliyet duygusu taşıyan, teşkîlâtçı Ömer'lerden yoksun olmamıştır, olmayacaktır da. Kudret sâhibi Yüce Yaradan, bu güzel vasıflarla mücehhez insanları, cemiyetlerin içerisinde hep yaradagelmiştir. Ama onlar; Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olma şerefine, yüzü suyu hürmetine kâinâtın yaratıldığı o büyük Peygamber sâyesinde erişmişlerdir. Hz. Peygamber'e îman ile başlayan bu gelişme, onun terbiyesi altına girmekle tekâmüle tâbi tutulmuş, Tevhîd mücâdelesine iştirâk ile imtihan edilip olgunlaşmış, sonunda onun sevgisinde fâni olunmak sûretiyle insanlığın zirvesine ulaşmıştır.

İslâm'ın, yayıldığı bölgelerdeki her topluluk tarafından bir kurtarıcı olarak karşılanmasının ve mahallî husûsiyetlere kendinden bir öz vermesinin sebebini, şahıslarında tevhîd, hikmet, adâlet ve sevgi şuûru taşıyan bu Ashâb neslinin fazîletinde aramamız gerekir. Hz. Peygamber'in terbiye edip yetiştirdiği, yeni bir îman ve aşk ile îlây-ı kelimetullah için cihada, mücâdeleye hazırladığı Ashâb nesli ile onların hamiyetli gayretleri sonucunda müslüman olma saâdetine erişen Ümmet-i Muhammed, yâni yeni müslüman nesiller, Hz. Peygamber'in diğer iki mânevî mîrasının altın halkalarını meydana getirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebevî'yi istisnâ edersek, Hz. Peygamber'in Ashâbı ve Ümmeti, onun en büyük mûcizesidir ve bu mûcize kıyâmete kadar da varlığını devam ettirecektir". Bkz. *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, s. 17-20).

B - *Tirmizî dışındaki Şemâil kitapları* ve bunlar üzerinde yapılan çalışmalar.

C - Diğer ilim dallarının kaynakları arasına serpiştirilmiş durumdaki bilgiler. Bu sonuncular, bâzen eserin bir bölümü veyâ alt başlığı şeklinde karşımıza çıkabildiği gibi, çoğu zaman da eserin bütünlüğü içerisinde dağınık hâlde bulunabilmektedir.

A - Tirmizî'nin *Şemâil*'i ve Onun Etrâfında Gelişen Literatür

Şemâil nev'inin vâzıı, **Tirmizî** (ö: 279/892)'dir. Eserinin adı *"Kitâb'üş-Şemâil"*dir [78]. **Tirmizî**'nin bu eseri, 55 bölüm *(bâb)* ve bir *hâtime*'den oluşmaktadır. Bu bölümlerin sıralanışında, adı konmadan bir gruplandırma yapıldığı dikkati çekmektedir. Görebildiğimiz kadarıyle bunları; *Hazreti Peygamber'in vücud yapısı, kıyâfetleri, tavır ve davranışları, ibâdet hayâtı, ahlâkı, geçim tarzı, diğer bâzı yönleri ve hayâtının sonu* gibi grup başlıkları altında toplamak mümkündür. Bizim eserimizin plânında, bir kısım takdim te'hirler hâriç tutulursa, onun muhtevâsı aynen korunmuştur.

Tirmizî'nin *Şemâil*'inin pek çok **yazma** nüshası bulunmaktadır [79]. İlk baskısının gerçekleştirildiği 1252 (1836) yılından bu yana da çeşitli ülkelerde yirmiye yakın baskısı yapılmıştır [80].

Yazma *Şemâil* nüshalarının çokluğu ve bunların istinsâh kayıdlarındaki bilgiler, bu eserin, öteden beri bir kısım medreselerde ***"ders kitabı"*** olarak da okutulduğunu göstermektedir. Eser bu yönüyle de, kültür târihimiz bakımından ayrı bir ehemmiyeti hâizdir.

Tirmizî'nin *Şemâil*'i, üzerinde en çok *şerh, hâşiye, ta'lîk* ve *tercüme* çalışması yapılan klâsik eserlerin ilk sıralarında yer almaktadır. İlk örnek-

(78) Bu eserin adı değişik kaynaklarda; *"Kitâb'üş-Şemâil"*, *"Şemâil'ün-Nebî"*, *"eş-Şemâil'ün-Nebeviyye ve'l-Hasâil'ül-Mustafaviyye"*, *"eş-Şemâil'ül-Muhammediyye"* gibi birbirinden farklı ifâdelerle kaydedilmiştir.

(79) Görebildiğimiz yüz'ü aşkın yazma nüshalar içerisinde istinsah târihi en eski olanlar şunlardır: **İstanbul Köprülü Ktp.** nu: 354 (istinsah târihi: 601/1204), **Manisa Kitap Sarayı**, nu: 275 (ist. trh: 743/1342), **Bursa Eski Eserler Ktp. Hüseyin Çelebi Kısmı**, nu: 170 (ist. trh: 748/1347), **Konya Yusufağa Ktp.** nu: 6636 (ist. trh: 978/1570). Adı geçen nüshaların baş ve son taraflarında **semâ'** ve icâzet belgeleri de bulunmaktadır.

(80) Eserin ilk baskısı *Hindistan Kalküta*'da 1252/1836 yılında yapılmıştır. Müteâkıp senelerde yine *Kalküta, Delhi, Lucknow* ve *Lahor*'da altı baskı daha gerçekleştirilmiştir. *İstanbul*'da iki, *Mısır*'da altı, *Fas*'da bir, *Mirtâh*'da bir ve *Suriye*'de (1388/1968) bir olmak üzere müteaddit baskılarının yapıldığı görülmektedir.

lerine 15. asır ortalarında rastlanan bu şerh, hâşiye ve ta'lîk çalışmalarının 61 tânesi hakkında gerekli bilgiye sâhip bulunmaktayız [81]. 18. asır başları ile 19. asır sonları arasında ise, ayrıca 12 adet Türkçe *Şemâil* çalışmasının yapıldığını biliyoruz [82]. Bu Türkçe eserlerin onuncu sırasında bulunan **Hüsâmeddin en-Nakşibendi** (ö: 1282/1865)'nin Türkçe *"Şerh-i Şemâil"* adlı eserinden sonraki *Şemâil* çalışmalarının hemen hemen hepsi ona istinâd ettirilmiş durumdadır. Onu tâkip eden senelerde bu eser; ya kısaltılıp özetlenmiş, ya şerh kısmı atılarak sâdece metin tercümeleri alınmak sûretiyle yayınlanmış, ya da son yıllarda olduğu gibi şiirleri, vecîzeleri ve bütün edebî özellikleri hazfedilerek ***"sâdeleştirme"*** adı altında Latin harfleri ile neşredilmiştir. Denilebilir ki, *Şemâil* üzerindeki Türkçe çalışmalar durmamış, fakat **Hüsâmeddin en-Nakşibendi**'nin bıraktığı noktadan ileri yeni bir gelişme de olmamıştır. Bu, *Şemâil* kültürü bakımından, bir buçuk asırlık bir boşluk anlamına gelmektedir [83].

❁
❁ ❁

B - Tirmizi Dışındaki Şemâil Kitapları

Şemâil nev'ine **Tirmizi** ile başlayan katkılar, ondan sonraki İslâm âlimlerince de devâm ettirilmiştir. Ne var ki, bunların bir kısmını sâdece adları ile biliyoruz. Bir kısmını da, yazma ve basma nüshalarıyla inceleme imkânına sâhip bulunuyoruz.

Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Tarhân **el-Belhi** (ö: 298/911), Ebû Bekir b. Şâzî **el-Bağdâdi** (ö: 405/1014), Ebû'l-'Abbâs Ca'fer b. Muhammed **el-Müstağfiri** (ö: 432/1041), Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd **el-Bağavi** (ö: 516/1122)'nin birer *"Şemâil"* kitabının olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz [84].

Batı İslâm dünyâsının yetiştirdiği ünlü âlimlerden olan **Kâdı 'Iyâz** b. Mûsâ el-Yahsıbî (ö: 544/1149)'nin *"Şifâ-i Şerîf"* diye bilinen *"eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûk'il Mustafâ"* adlı eseri de **Şemâil** nev'inin mühim kaynakları arasındadır. Muhtevâsı îtibâriyle daha çok **Delâil** ağırlıklı olan bu eser üzerinde de pek çok şerh, hâşiye ve tercüme çalışmaları yapılmıştır [85].

(81) Geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, ***"Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş-Şemâil'i"***, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* I, s. 361-391.

(82) Bkz. *aynı makâle*, s. 391-399.

(83) Bu konularda ilgili geniş biyografik ve bibliyografik bilgiler için bkz. Ali Yardım, *adı geçen makâle*, s. 349-409.

(84) Gerekli bilgiler için bkz. *adı geçen makâle*, s. 399-401.

(85) Bkz. *adı geçen makâle*, s. 402.

İbn'ül-Mukrî Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Fezârî (ö: 552/1157), Ebû Abdullah Muhammed b. Atîk **el-Lâridî** (ö: 646/1248 civârı), ünlü târihçi Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer **İbn Kesîr** ed-Dımeşkî (ö: 774/1372), Yemenli edîb ve muhaddis Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ebî Bekir **el-'Âmirî** (ö: 893/1488) ve Buhârî şârihi Ebû'l-Abbâs Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed **el-Kastallânî** (ö: 923/1517) gibi isimler de, **Tirmizî** dışında müstakil *Şemâil* kitabı yazan İslâm âlimleridir [86].

Doküman bakımından çok az da olsa istifâde ettiğimiz bu eserlerin bir kısmını bibliyografyamız arasına almış bulunuyoruz.

❁❁❁

C - Şemâil'e Yer Veren Diğer Kaynaklar

İslâmî ilimlere kaynaklık eden değişik muhtevâlı eserlerde, Hazreti Peygamber'in Şemâili'ne dâir bilgiler de bulmak mümkündür. Meselenin esâsına bakılırsa; *Hadîs* kaynakları ile *Şemâil*'in kaynaklarını, *Şemâil*'in kaynakları ile de *Siyer*'in kaynaklarını birbirinden ayrı ele almamak gerekmektedir. Bu sebeple, konusu doğrudan doğruya Hazreti Peygamber olan ilim dalları ile, Hazreti Peygamber'e dolaylı da olsa yer veren ilim dallarının kaynakları, en geniş şekliyle **Şemâil'in kaynakları**'nı oluşturmaktadır.

Burada, oldukça teknik, fakat son derece önemli bir meseleyi kısaca ifâdelendirmek gerekmektedir. Şöyle ki, *Hadîs*'te kaynaklar meselesinde, konunun uzmanları arasında tam bir görüş birliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konu, masaya yatırılıp açıkça enine boyuna *müzâkere* edilmiş de değildir. Hadîsçiler açısından ilk aşılması gereken problem, ***"hadîs kitabı"*** ile ***"hadîs kaynağı"*** arasındaki farkın açıklığa kavuşturulmasında düğümlenmektedir.

Hadîsçiler arasındaki genel teâmül, *"Hadîsin kaynağı, sâdece hadîs kitaplarıdır. Hadîs kitaplarında yer almayan bir bilgi, hadîs olma vasfını kazanamaz"* şeklinde ifâde edilebilir. Bu görüşü benimseyenler için, *"Şemâil'in kaynağı hadîs kitaplarıdır; bu kitapların dışındaki bilgiler bizi bağlamaz"* deyip düğümü çözmek mümkündür.

Biz ise, meseleye biraz daha farklı bakma eğilimindeyiz. Bize göre, ***"hadîs kitabı"*** ile ***"hadîs kaynağı"*** aynı değerlendirmeye tâbi tutul-

(86) Bkz. *adı geçen makâle*, s. 402-405.

mamalıdır. Şöyle ki, hadîs kitabında sâdece hadîs bulunur; fakat bütün hadîslerin kaynağı hadîs kitapları değildir. Hadîsler, hadîs kitapları dışındaki kaynaklarda da bulunabilir. Diğer kaynaklarda yer alan metinlerin hadîs olabilmesinin bir tek şartı vardır. O da, hadîs rivâyet metodlarına uygun olarak, metnin başında bir ***"sened"***in yer almış olmasıdır. Burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, metnin yer aldığı ***"kaynak"*** değil, rivâyet tekniği bakımından ***"sened"***dir. Nakd-i ricâl, nakd-i mütûn ve diğer usûl şartlarını hâiz olan metinler, kaynak olarak nerede bulunurlarsa bulunsunlar, vesîka değerini hâizdirler.

Buna göre, müstakil *Şemâil* kitapları dışındaki **Şemâil kaynakları**'nı ana hatlarıyla şöyle değerlendirmemiz gerekecektir:

1°- Hadîs Kitapları

Hadîs kitapları, *Şemâil*'in en eski, en sıhhatli ve en geniş kaynağıdır. Hadîs kitaplarına baş vurmadan Peygamberimiz'in Şemâili'ni yazmak imkânsızdır. İleride, her bölüm işlenirken, ayrı ayrı o bölümlerin kaynakları belirtilecektir. Bu sebeple, hadîs kitaplarını ayrı bir bahis olarak ele almak istemiyoruz [87].

❁

2°- Tabakāt Kitapları

Genel anlamda *Tabakāt*, biyografi türünden eserler için kullanılan bir terimdir. *Menâkıb, Fezâil, Tezkire, Vefeyât, Terâcim-i Ahvâl* gibi adlarla da anılan *Târih* grubuna dâhil eserler, hep, *Tabakāt* türü içine girerler. Özel anlamda ise ashâb, tâbiûn ve tebe-i tâbiîn şeklinde ifâdesini bulan İslâm'ın ilk üç neslinin hayâtına dâir yazılmış eserlere *Tabakāt* adı verilmektedir. İslâm dünyâsında bir kitap nev'i olarak bu kelimeyi ilk kullanan ilim adamı ise **İbn Sa'd** (ö: 230/845)'dir. Onun *"Kitâb'üt-Tabakāt'il-Kebîr"* adlı eserinin birinci cildi, *Şemâil*'in temel kaynaklarındandır. Bu kaynak, **Buhârî**'den çeyrek asır (26 yıl), **Tirmizî**'den ise yarım yüzyıl (49 sene) gibi bir zaman önceliğine de sâhiptir. Çalışmalarımız sırasında hep, el altı kitabı olarak kullandığımız *Tabakāt*'ın müellifini minnet ve rahmetle yâdederiz. Denilebilir ki, **İbn Sa'd**'in bu feyizli ve bereketli çalışması olmasaydı, Hazreti Peygamber'in Şemâili'nin bâzı noktalarını öğrenmemiz mümkün olmayacaktı. **Tirmizî** bir tarafa bırakılırsa, bize onun sağladığı katkı, diğer bütün eserlerin katkısından daha fazla olmuştur.

---

(87) Hadîs kitapları hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Ali Yardım, *Hadîs II*, **Hadîslerin Tasnîfi** bahsi, s. 37-120.

Öte yandan, *sâdece* ashâbın hayâtından bahseden *tabakāt* kitapları ile, diğerleri yanında ashâba da yer veren *tabakāt* kitapları, *Şemâil*'in, vazgeçilmesi mümkün olmayan temel kaynakları olma hüviyetini dâimâ koruyagelmişlerdir. Zîrâ, Hazreti Peygamber'in yakın çevresi durumunda olan *ashâb*'ı dikkate almadan, hayâtını gerçekleri içinde Peygamberimiz'i tanıyıp kavramak mümkün değildir.

Bubârî'nin *"et-Târîh' ul-Kebîr"*i, **İbn Abdülberr**'in *"el-İstî'âb"*ı, **İbn'ül-Esîr**'in *"Üsd'ül-Ğâbe"*si, **İbn Hacer**'in *"el-İsâbe"*si gibi eserler, *Şemâil*'in bir çok meselesine malzeme saklayan kaynaklar durumundadır(88).

Bu türden eserlerin giriş kısımlarında Hazreti Peygamber'e ayrıca bir bölüm ayrıldığı da bilinmektedir.

❁

3°- Siyer ve Meğâzî Kitapları

Siyer ve *Meğâzî* türü ve bu türlerin ilk kaynakları hakkında daha önce bilgi verilmişti. Bunlara ilâve olarak **İbn Seyyid'in-Nâs** (ö: 734/1334)'ın *"'Uyûn'ül-Eser fî Fünûn'il Meğâzî ve'ş-Şemâil ve's-Siyer"*i ile, Ali b. İbrâhîm **el-Halebî** (ö: 1044/1634)'nin *"İnsân'ül-'Uyûn fî Sîret'il-Emîn'il-Me'mûn"*unu da bu sâhanın ikinci el kaynakları arasında kaydetmeliyiz.

❁

4°- Tefsîr Kitapları

Özellikle *rivâyet tefsîri* grubuna giren tefsîrlerde, Hazreti Peygamber'le ilgili âyetler açıklanırken, bâzı senedli merfû', mevkûf ve maktû' hadîsler kaydedilmiştir. Bunların arasında, diğer hadîs kaynaklarında bulunmayan bir kısım dokümanlara rastlanabilmektedir. Bu sebeple Hazreti Peygamber üzerinde çalışan kimseler, bu türden tefsîrleri de kaynak listelerine almak durumundadırlar. Daha önce de belirtildiği üzere, özellikle *Taberî Tefsîri*, bu grubun temel eserlerindendir.

❁

(88) Bu kaynakların geniş bir tanıtımı için bkz. Ali Yardım, ***"Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin Tesmiyetü Ashâb'in-Nebî***'si", *DEÜ. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, II, 255-271.

5°- Şehir Târihleri

İslâm dünyâsmda *Şehir Târihi* yazma geleneği oldukça eskidir. Bu nevîden eserler, günümüz şehir târihlerinden çok farklıdır. Onlar, bir bakıma *tabakât* türünden eserlerdir. Daha çok *kültür târihi* ağırlıklı olan bu türden eserlerde, o şehirde yetişen yerli ve yabancı ilim adamları tanıtılmaktadır. Özellikle ashâb neslinden o yöreye gelen isimlerin tesbîtine ve bunlar hakkında bilgi vermeye özen gösterilen bu tür kaynaklarda, *Şemâil'* le ilgili vesîkaların yorumuna ışık tutabilecek mâhiyette zengin dokümanlar bulunabilmektedir.

Kaynakların, ünlü târihçi *(ahbârî)* olarak tanıttıkları **İbn Şebbe** (ö: 262/876)'nin *"Târîh'ul-Medînet'il-Münevvere"*si bu türün ilk örneklerindendir. **Hatîb el-Bağdâdî** (ö: 463/1071)'nin *"Târîhu Bağdâd"*ı her ne kadar ashâb nesline yer vermezse de [89], eser, çeşitli râvîler dolayısıyle kaydettiği pek çok hadîs sebebiyle başlı başına bir hadîs kaynağıdır. Bu sâhanın ünlü isimlerinden birisi olan **İbn 'Asâkir** (ö: 571/1175)'in *"Târîhu Medîneti Dımeşk"*ı ise, bize oldukça zengin malzeme ihtivâ eden kaynaklar arasındadır. Bizim bu maksatla inceleme imkânı bulamadığımız diğer ilk devir şehir târihleri de, muhakkak zengin malzeme saklamış olmalıdırlar.

❁

6°- Umûmî İslâm Târihi Kaynakları

Taberî, İbn'ül-Esîr, İbn Kesîr çizgisindeki *İslâm Târihi* kaynakları da, *Siyer* ve *Meğâzî* nev'inden kaynaklar gibi, *Şemâil'*e dâir bilgiler saklayan eserlerdir. Bu türden eserlerin özellikle *Asr-ı Saâdet* ve *Hulefâ-yı Râşidîn* devirlerine ayrılan kısımları, bâzı konular işlenirken baş vurma ihtiyâcı duyulan kaynaklardır. Bu târihçilerden **İbn Kesîr** (ö: 774/1372) gibileri, eserlerinin içinde *"Şemâil'ür-Resûl"* başlığı altında müstakil bir bölüm de ayırmışlardır [90].

❁

7°- Fıkıh Kitapları

Genel anlamda *Fıkıh* kitaplarının *Şemâil* kaynakları arasına alınması mümkün değilse de, ilk devirde yazılan bir kısım özel konulu *Fıkıh*

(89) *Bağdâd*, ikinci Abbâsî halîfesi **Mansûr** tarafından, ashâb neslinden çok sonraları kurulmuştur.

(90) Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, II-64, Mısır 1351/1932.

kitabının, *Şemâil* (Hadîs) kaynakları listesine girmesi gerekmektedir. *Kitâb'ül-Harâc, Kitâb'ül-Emvâl, Kitâb'üs-Siyer* gibi eserlerde yer alan senedli hadîs ve haberler, Hazreti Peygamber'in hayâtının bâzı yönlerine ışık tutucu vesîkalar saklamaktadır. Bu tür kaynaklar, özellikle Hazreti Peygamber'in maîşeti ve gelir kaynakları gibi konularda, bir kısım mâlî ve idârî meselelerin açıklanmasında aydınlatıcı rol oynamaktadırlar.

❁

8°- Tasavvuf ve Ahlâk Kitapları

Şemâil ile *Ahlâk*'ın, *Ahlâk* ile de *Amelî Tasavvuf*'un hemen hemen aynı anlamlarda kullanılageldiği görülmektedir. Daha önce, *Hadîs-Tasavvuf* ilişkisi üzerinde durulmuş ve hadîsi bilgi malzemesi olarak kullanan ilim dalları içerisinde *Tasavvuf*'un ön sıralarda yer aldığı konusu işlenmişti. Bu def'a da, durumu tersine çevirerek, tasavvufî eserler içerisinde, *Hadîs*'e kaynaklık eden türden kitapların varlığı meselesi ele alınacaktır.

Birer Tasavvuf tabakâtı olan **Sülemî** (ö: 412/1021)'nin *"Tabakāt'üs-Sûfiyye"*si ile, **Ebû Nu'aym** (ö: 430/1039)'in *"Hilyet'ül-Evliyâ ve Tabakāt'ül-Asfiyâ"*sı, pek çok senedli hadîs kaydetmeleri dolayısıyle, *Hadîs kaynakları* arasında yer almaktadır.

İlk devirlerde yazılan *"Kitâb'üz-Zühd"*ler, hep tasavvufî eser hüviyetinde birer *Hadîs* kaynağıdır.

İbn Ebî'd-Dünyâ (ö: 281/894), **Harâitî** (ö: 327/939), **Taberânî** (ö: 360/971) ve **İbn Lâl** (ö: 398/1008)'in *"Mekârim'ül-Ahlâk"* adını taşıyan eserleri, hem birer *Ahlâk* kitabı, hem de birer *Hadîs* kaynağıdırlar.

Mısırlı Muhammed b. Abdullah **el-Barkî** (ö: 249/863) ile, Ebû'ş-Şeyh **İbn Hayyân** (ö: 369/979)'ın *"Ahlâk'un-Nebî"* adlı eserleri de bu türden kaynaklardır.

❁

9°- Edebî Eserler

Edebiyatçılar, Hazreti Peygamber'in daha çok *Delâil*'e konu olan yönleri üzerinde durmuşlardır. Bu sebeple, edebî eserleri doğrudan doğruya *Şemâil* kaynakları arasına sokmak güçtür. Ancak ileride eserimizin birinci bölümünde de genişçe ele alınacağı üzere, özellikle ***"Hilye-i Saâdet"*** ve ***"Nübüvvet mührü"*** dolayısıyle, *Şemâil*'in bâzı konularının da edebî temalar arasına girdiği görülecektir.

Kasâid, Medâyıh, Münâcât, Mevlid türü manzûm klâsik **Arapça** kaynaklar, Hazreti Peygamber'le ilgili bilgiler de saklamaktadırlar. Her ne kadar **Türkçe** yazılan *Mevlidler, Na'tler, Mi'râciyeler, Manzûm Hilyet'ün-Nebîler, İlâhîler* kaynak rolü oynamasalar da, bunlar, Hazreti Peygamber'in bâzı yönlerinin daha iyi kavranmasında ***"şerh"*** rolü oynamaktadırlar.

Edebî eserler, *bilgi* kaynağı olmaktan çok *duygu* kaynağıdırlar. Hazreti Peygamber, bizim dînî edebiyâtımızın yegâne ilham kaynağını oluşturmaktadır. Bu yüzden, *Peygamber sevgisi* ve *Peygamber saygısı* gibi değerlerin yaşanması ve yaşatılmasında, bu türden edebî eserlerin rolü çok büyük olmuştur.

❊ ❊

Şemâil konusundaki **a r a ş t ı r m a l a r**'a gelince: Daha önce de belirtildiği üzere, 19. asrın ikinci yansı başlarında vefât eden **Hüsâmeddîn en-Nakşibendî** (ö: 1282/1865)'den bu tarafa *Şemâil* üzerindeki orijinal Türkçe çalışmalar hemen hemen durmuş gibidir.

Son yarım asır içinde bir kısım dergi ve gazetelerde bâzı yazılar yayınlanmışsa da, hacimleri bir iki sayfa arasında değişen bu yazılara araştırma yazısı demek mümkün değildir [91]. Ancak bunlar, en azından böyle bir konunun varlığını canlı tutma açısından önemli bir fonksiyon icrâ etmişlerdir. Bildiğimiz kadarıyle, *"Hz. Peygamber'in Şemâili"* adlı bir doktora teziyle bu konu akademik seviyede de ele alınmış bulunmaktadır [92].

Burada, *Şemâil* konusunun, Batılı **müsteşrikler** tarafından incelenip işlendiğine dâir bir bilgiye ulaşamadığımızı da kaydetmeliyiz.

(91) Ahmet Ali Uludağ, *Hilye ve Şemâil'e Dâir Neşredilmiş Kitap ve Makâleler*, İzmir 1981 (İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Mezuniyet Tezi, Yöneten: Ali Yardım).

(92) İbrahim Bayraktar, *Hz. Peygamber'in Şemâili*, İstanbul 1990.

1 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN H İ L Y E S İ

Şemâil'in bu ilk bölümünde; Peygamber Efendimiz'in yaratılış güzellikleri, dış görünüşü, fizikî portresi, klâsik ifâdesi ile şekl ü şemâili ve bunlara dâir bir kısım değerlendirmeler bahis konusu edilecektir.

Bugün biz, Hazreti Peygamber'in şekl ü şemâilini tanıtan yeterli bilgiye sâhip bulunmaktayız. Bu hususdaki vesîkaları, özellikle muhaddis **Tirmizî** (ö: 279/892) büyük ölçüde toplamış durumdadır[1]. Onun bir araya topladığı 14 vesîkanın tercümeleri, bu bölümün ***"metinler"*** kısmında verilecektir. Ayrıca **İbn Sa'd** (ö: 230/845) da, 58 vesîka ile oldukça zengin bir mîrâsı bize ulaştırmıştır[2]. Aynı şekilde **Bubârî** [3], **Müslim** [4] ve **Hâkim en-Nîsâbûrî** [5] gibi muhaddisler de bu konuya yer vermişlerdir. Öte yandan *M ü s n e d* ve *M u' c e m* türü hadîs kitaplarında da konumuzla ilgili vesîkalar bulunmakla berâber, buralardaki belgelerin yerleri dağınıktır[6]. Bu arada ashâbın hayâtından bahseden bâzı alfabetik tasnîfli *t a b a k ā t* kitaplarına, teberrüken, Hazreti Peygamber'in ***"Ahmed"*** veya ***"Muhammed"*** ism-i şerîfleri ile giriş yapılmış, bu sebeple de bahis konusu eserlerin başlangıç kısımlarında h i l y e ile ilgili vesîkalara yer verilmiştir[7]. Târihçi **Belâzürî** (ö: 278/892) de hilye metinlerini büyük ölçüde toplayan ilk devir müellifleri arasındadır [*].

Bölüm başlığında ***"hilye"*** şeklinde ifâde ettiğimiz kelimenin klâsik

(1) Tirmizî, *Şemâil*, birinci bâb; *Sünen, ebvâb'ül-menâkıb*, V, 583-606.

(2) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 410-431.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh, bâb sıfat'ün-Nebî (s.a.s)*. IV,164-168.

(4) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh, fezâil*, IV,1782.

(5) Hâkim, *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*, II, 600 vd.

(6) *Müsned* ve *Mu'cem* türü hadîs kitaplarında metinler râvîlerine göre tasnif edildikleri için, bu eserlerde, ilgili vesîkaları toplu hâlde bir yerde bulmak mümkün olmamaktadır.

(7) Meselâ bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I, 5-10; İbn 'Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 13-41; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımeşk*, III, 247-386; İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, I,13-34; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/I, 21-44.

(*) Bkz. Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, I, 386-396.

metinlerdeki orijinali ***"halk"***tır[8]. Arapçada h a l k, masdar olarak kullanıldığında ***"yaratmak"***; buradaki gibi isim olarak kullanıldığında ise ***"yaradılış"*** *(hılkat* ve *fıtrat)* anlamına gelir[9]. Buna göre, özellikle **Tirmizî**'nin, genellikle de pek çok kaynağın kullandığı ***"Halk-ı Resûlullah"*** ifâdesinin, ***"Hazreti Peygamber'in Yaradılış Güzellikleri"*** şeklinde Türkçeleştirilmesi gerekirdi. Buna rağmen biz, bu ifâdeyi, ***"yaradılış"***la değil, ***"hilye"*** ile karşılamayı tercîh etmiş bulunuyoruz.

H i l y e; süs, zînet, gerdanlık (kolye) ve güzellikler manzûmesi gibi hakîkî anlamının yanında; h ı l k a t (yaradılış), s û r e t (portre) ve s ı f a t gibi mecâzî mânâlarda da kullanılmaktadır[10]. İlim, kültür ve sanat dilinde, kelimelerin *hakîkî* mânâlarından daha çok, onların *mecâzî* mânâları kullanılmak sûretiyle, ifâdede derinlik ve zenginlik sağlama yoluna gidilmiştir. Nitekim bizim klâsik edebî metinlerimizde Hazreti Peygamber'in bu yönü, hep, ***"hilye"*** kelimesiyle ifâde edilegelmiştir. Bu sebeple, bölüm başlığında ***"h i l y e"*** kelimesinin aynen korunması uygun görülmüştür.

❁ ❁

Peygamber Efendimiz hayatta iken, O'nu tanıtan sözlü tasvirlere ihtiyaç duyulmuyor ve buna gerek görülmüyordu. Zât-ı Risâlet'i görme arzûsunu duyan kimseler, uzak yakın demeden bütün imkânlarını zorlayarak, bir kerecik de olsa O'nu görme şerefine eriyordu. Bu arada, görme çabasına düşmeyen nasipsizlerle, görme iştiyâkı ile yanıp tutuştuğu hâlde bir türlü bu imkânı elde edemeyen **Üveys el-Karanî** (Veysel Karânî)[11] gibi sevdâlılar da eksik değildi. Hazreti Peygamberi bizzat gören bu mutlu insanlara *s a h â b e* veyâ *a s h â b* denmektedir.

Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden günlerden îtibâren, müslümanlarda târif edilmez bir ***"Peygamber hasreti"*** başlamıştır. Bir başkası vâ-

(8) İlk devir İslâm âlimlerinden **İbn Sa'd** ve **Tirmizî**, eserlerinde bölüm başlığı olarak ***"Halku Resûlillah (s.a.s)"*** tâbirini kullanmışlardır. **Buhârî** ise ***"Sıfat'ün-Nebî (s.a.s)"***tâbirini benimsemiştir. **Kâdî 'Iyâz** (*Şifâ*, s.43) ve *'Âmiri (Behce*, II, 183) gibi *Şemâil* müellifleri de, hep, ***"halk"*** tâbirini tercih etmişlerdir.

(9) Bkz. *Kāmûs*, III, 836-837 *(halk* ve *hılkat* maddeleri).

(10) Bu madde ile ilgili olarak *Kāmûs*'un ifâdesi şöyledir: ***" H i l y e; düzgüne ve pîrâye*** (süs, zînet)***'ye denir; huliyy mânâsına. Ve h i l y e; hilkat, sûret ve sıfat mânâlarına müstâmeldir. H u l i y y; zî ü zînete denir ki, düzgün tâbir olunur. Gerek altın ve gümüş gibi ma'deniyâtdan düzülmüş olsun ve, gerek elmas ve yâkut makülesi cevher olsun"*** (*Kāmûs*, IV, 928).

(11) Bu isim Türkçemizde, ***"Veysel Karânî"*** şeklinde telâffuz edilmektedir.

sıtasıyle yeni müslüman olup da henüz Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'le görüşmeye fırsat bulamamış kimseler ile *Asr-ı Saâdet* döneminin çocukları, gün geçtikçe büyük bir fırsatı kaçırmış olmalarının hasretini duymakta idiler. İşte, Hazreti Peygamber hayatta iken henüz temyîz yaşına ulaşmamış veyâ vefâtını müteâkip doğmuş çocuklar ile, bu dönemde yeni müslüman olmuş büyükler de, İslâm'ın ikinci neslini oluştururlar. Bunlara ise *t â b i-û n* denir.

Bu ikinci nesilden olanlar, her fırsatta, birinci nesilden olanlara bir soru yöneltmişlerdir: ***Bize, Peygamberimiz'in şeklini tavsîf eder misiniz?*** meâlindeki bu tür sorulara verilen muhtelif cevaplar, yâni Hazreti Peygamber'i görenlerin görmeyenlere anlatımları, zaman içinde, zengin bir bilgi birikimi meydana getirmiş olup, bu sözlü tavsîflerin her birine ***h i l y e*** adı verilmiştir.

❁ ❁ ❁

Resûlullah Efendimiz'in hilyesi hakkında bilgi veren ashâbın sayısı oldukça kabarıktır. **İbn Sa'd, Tirmizî** ve **Kādî 'Iyâz**'ın tesbit ettiği bu türden ashâbın bir kısmı şunlardır: **Hz. Ali,** Hz. Âişe, **Enes b. Mâlik,** Ebû Hüreyre, **Berâ b.'Âzib,** Hind b. Ebî Hâle, **Câbir b. Semüre,** İbn Abbâs, **Ebû't-Tufeyl,** Ebû Ümâme, **Abdullah b. Ömer,** Sa'd b. Ebî *Vakkās,* **Abdullah b. Büreyde,** Ebû Cühayfe, **'Addâ b. Hâlid,** Huzeym b. Fâtik, **Hakîm b. Hızâm,** Mu'arrız b. Mu'aylib ve **Ümmü Ma'bed.**

Bunlar içerisinde özellikle; **Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Hind b. Ebî Hâle, Berâ b. 'Âzib** ve **Câbir b. Semüre** ile **Ümmü Ma'bed**'in tavsîfleri daha canlı ve daha detaylıdır [12]. Bunlardan, *Ümmü Ma'bed hilyesi* dışındakilerin metin tercümeleri, bu bölümün *"**metinler**"* kısmında verilecektir [13].

---

(12) Tirmizî, **Ümmü Ma'bed**'in hilyesine yer vermemiştir. Bu sebeple metinler kısmında, onun tavsifleri yer almamaktadır. **Ümmü Ma'bed** hilyesinin bir kısım temel kaynakları şunlardır: İbni Sa'd, *Tabakāt,* I, 230-231; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr,* IV, 49, nu: 3605; VII, 105, nu: 6510; Hâkim, *el-Müstedrek,* III, 9-10; Beyhakî, *Delâil'ün-Nübüvve,* I, 276-284; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımeşk,* III, 314-336.

(13) Ü m m ü M a ' b e d ; hicret yolculuğu sırasında Hazreti Peygamber'in yol boyunda uğrayıp çadırında istirâhat ettiği cömert, iffetli ve cesûr bir kadındır. Peygamber Efendimiz, berâberindeki **Hz. Ebû Bekir** ve **'Âmir b. Füheyre** ile, biraz istirâhat edip bir miktar da yiyecek temin etmek maksadıyla bu kadının çadırına uğramıştır. Kocası keçileri otlatmak üzere arâziye çıkmış olduğundan, çadırda yalnızdır ve Resûlullah (s.a.s)'ı tanımamaktadır. Bu sırada, Hazreti Peygamber'le **Ümmü Ma'bed** arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Anlatımların kimi uzun, kimi kısadır. Her biri, görebildiği ve ifâde edebildiği şekilde anlatmıştır. Bu vesîkalar, âdetâ ayrı ayrı fotoğrafçılar tarafından ve ayrı ayrı zamanlarda çekilmiş fotoğrafların farklılığını sergilemekte ve birbirini tamamlayan görüntüleri andırmaktadırlar.

❊ ❊ ❊

Peygamberler içerisinde **Y û s u f Aleyhisselâm,** güzelliği ile ün yapmış ve onun bu yönü *darb-ı mesel* olmuştur. Nitekim **Hz. Ömer,** seçkin sahâbî **Cerîr b. Abdullah**'ın eşsiz güzelliğini anlatmak için: ***"Cerîr, bu ümmetin Yûsuf'udur"*** derdi [14]. Âlemlerin kendi yüzü suyu hürmetine yaratıldığı Fahr-i Kâinât Efendimiz ise, yaratılmış olanların da, yaratılacak olanların da eşsiz güzeli idi [15].

— Bu keçi neye burada duruyor?

— Sürüden geri kaldı da ondan!.

— Sütü var mı?

— Hayır!.

— Keçiyi sağmama izin verir misiniz?

— Tabîî, şâyet sütü varsa!.

Hazreti Peygamber kadından büyükçe bir kap ister. *Besmele* çekip duâ okuduktan sonra keçinin süt damarları harekete geçerek memeleri süt ile dolar. Elindeki kap doluncaya kadar sağar. Ev sâhibi, arkadaşları ve kendisi kana kana içerler. Tekrar sağıp onu da ev sâhibine bıraktıktan sonra yollarına devâm ederler.

Bir müddet sonra kocası gelince kaptaki sütü görür ve nereden geldiğini sorar. **Ümmü Ma'bed** de durumu baştan sona anlatır. Kocası, ***"Vallâhi Kureyş'in peşine takılıp tâkip ettiği adam bu olabilir; anlat bakalım nasıl bir adamdı?"*** deyince, **Ümmü Ma'bed,** Hazreti Peygamber'i tavsîf etmeye başlar:

"Aydın yüzlü ve güzel yaradılışlı idi; şişman olmadığı gibi zayıf ve ince de değildi. Gözlerinin siyahı ve beyazı birbirinden iyice ayrılmıştı. Saçı ile kirpik ve bıyıklarındaki kıllar gümrahtı. Sesi kalındı. Sustuğu zaman vakarlı, konuştuğu zaman da heybetli idi. Uzaktan bakıldığında insanların en güzeli ve en sevimlisi görünümündeydi; yakından bakıldığında da tatlı ve hoş bir görünüşü vardı. Çok tatlı konuşuyordu. Orta boylu idi; bakan kimse, ne kısa ne de uzun olduğunu hissederdi. Üç kişinin arasında en güzel görüneni ve nur yüzlü olanıydı. Arkadaşları, ortalarına almış durumda hep onu dinlerler; buyurduğu zaman da hemen buyruğunu yerine getirirlerdi. Konuşması tok ve kararlı idi".

Meâlen tercümesini verdiğimiz bu metin, **Ümmü Ma'bed** hilyesinin muhtevâsını oluşturmaktadır.

(14) Bkz. İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*; I,279; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/I,147 ***(Cerîr, Yûsufu hâzihi'l-ümme).***

(15) Dilimizde, e r k e k güzelliği için ***"yakışıklı"*** tâbiri kullanılırsa da, burada, bu yakışıklı tâbiri pek yakışık almamaktadır.

Nitekim Hilye metinlerinde hep, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in bu, târifi imkânsız güzelliği anlatılınaya çalışılmış ve O'nu bütün gerçeği ile anlatamamanın sıkıntısı çekilmiştir. Öyle ki, **Hz. Ali** gibi bir hikmet pınarı ve söz mûmarı bile, bu hususta ifâde güçlüğü çektiğinden söz etmiştir.

Bu tasvîr ve tavsîflerde kullanılan kelimeler'in, devrin günlük Arapçasında sık rastlanmayan ifâdelerden seçildiği dikkati çekmektedir. Yâni Hazreti Peygamber, mûtad kelimelerle anlatılmamıştır. O'nu anlatmak için âdetâ özel kelimeler îcâd edilmiştir. Bu bakımdan, kaynaklarda, h i l y e metinlerinden hemen sonra, uzunca bir lügatç e *(garîb'ül-hadîs)* koyma ihtiyâcı duyulmuştur. Bu metinleri Türkçeye aktarırken karşılaşılan güçlük ise, bir başka çâresizlik kaynağıdır. Zîrâ dilimizde, bu özel kelimelerin özel karşılıkları yoktur. Söz gelişi, dilimizde güzellikleri derece sıralamasına koyarken; ***"güzel", "çok güzel"*** ve ***"en güzel"*** sıfatlarını kullanırız. Ne var ki, ***"en güzelden daha güzel"***i ifâde edecek kelimemiz bulunmamaktadır. Bu sebeple, ***"âlemlerin eşsiz güzeli"***ni anlatırken, O'nu diğer güzellerin tavsîfinden ayırt ettirecek kelimemiz yoksa, bu ifâde zâfiyetinin sorumlusu da yok demektir.

İnsan aklının yüce mânâları kavrama gücü nasıl sınırlı ise, insan gözünün de güzellikler karşısındaki tahammül gücü öylece sınırlıdır. Her göz, her derecedeki güzelliğe tahammül edememektedir. *Göz kamaştırmak* deyimi, bu gerçeği anlatmaktadır. Nitekim **İmâm Kurtubî** (ö: 671/1272)'ye atfedilen bir rivâyette bu gerçek şöyle anlatılmaktadır: ***"Resûl-i Ekrem Hazretlerinin hüsn-i cemâli, tamâmen zâhir olmamıştır. Eğer vücûdunun bütün güzellikleri olanca hakîkati ile görünse, ashâbı, O'na bakmaya tâkat getiremezlerdi"*** (16).

Hazreti Peygamber'in o eşsiz güzelliğini, *Resûlullah'ın Şâiri* unvânını alan **Hassân b. Sâbit** (r.a) şöyle şiirleştirmiştir:

"Ve ahsene minke lem tera kattu 'aynun,
Ve ecmelü minke lem telid'in-nisâü.
Hulıkte müberraen min külli 'aybin,
Keenneke kad hulıkte kemâ teşâü" (17).

---

(16) Bkz. Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 11; Hüsâmeddîn Nakşibendî, *Şerh-i Şemâil*, s. 3.

N o t : ***Nûr-ı Muhammedî*** ve ***Hakîkat-i Muhammedî*** gibi bu husûsa vücud veren meseleler, yazmakta olduğumuz eserin plânı dışında kalmaktadır. Bir başka disiplinin sınırı içine giren, fakat Hazreti Peygamber'in hilye ve şemâilinin iyi anlaşılması için bilinmesi de gereken bu meseleler için bkz. Mehmet Demirci, ***"Nûr-ı Muhammedî"***, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir (Manisa) 1983, I, 239-258.

(17) *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Mısır 1347/1929, s. 10; ayrıca bkz. Faziullah el-Geylânî. *Fazlullah'is-Samed*, I, 348.

Bunun manzûm tercümesi şöyledir: [18]

"Görmedi senden güzel bir cism-i âlî gözlerim,
Etmedi senden güzel tevlîd, evlâd bir ana.
Ayb ü noksandan berîsin yâ Resûlallah sen,
Sanki arzû ettiğin sûrette halk etmiş Hudâ".

İlâhî vahyin mazharı olan **Âhirzaman Peygamberi,** aynı zamanda, o vazîfeyi temsîl edebilecek bir ***"vücut yapısı"*** ile de donatılmıştır. O'nun insanlar üzerindeki çarpıcı te'sîr gücünde, heybetli bir vücut yapısına sâhip oluşunun da payı bulunmaktadır.

❁ ❁ ❁

Daha önce de işâret edildiği üzere, eldeki metinler, değişik pozdaki fotoğrafları andırmakta; kimisi profilden, kimisi cepheden alınmış; kimisi yarım, kimisi boydan çekilmiş fotoğraflar gibi bir durum arzetmektedir.

Burada, Peygamber Efendimiz'in Hilyesi'nin bir özetini vermek yerinde olacaktır. Ne var ki, böyle bir özetlemeye teşebbüs ettiğimizde, bu işin daha önce mükemmel bir şekilde yapılmış olduğu dikkatimizi çekti. Böyle bir çalışmayı, Osmanlı döneminin çaplı âlimlerinden olan **Ahmed Cevdet Paşa** (ö: 1313/1895), *Kısas-ı Enbiyâ* adlı eserinin IV. Cüz'ünde, ***"Bâzı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye"*** başlığı altında gerçekleştirmiştir [19]. Nitekim, **Cevdet Paşa'nın bu *"Hilye-i Saâdet Özeti"*,** kendisinden sonra gelenler tarafından, hep, olduğu gibi iktibâs edilegelmiştir [20]. Bu geleneğe biz de

(18) Bu tercümeyi yapan merhum **Sâdık Vicdânî** (1864-1939) için bkz. İbn'ül-Emin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır* Türk Şâirleri, VI, 1561-1563.

(19) Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ*, IV. Cüz., s. 364-365, İstanbul 1331, Kanâat Matbaası.

(20) Meselâ, **Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi,** *Târîh-i İslâm* adlı eserine: ***"Millî ve muhterem bir muharririmiz, Zât-ı Âlî-i Nebeviyye'yi, taklîdi gayr-ı kaabil sevimli bir üslûbla ve, âsâr-ı mûtebere ve mevsûkeye istinâden şu sûretle vasfediyor"*** diyerek, aynen iktibâs etmiştir. Bkz. *Târih-i İslâm*, İstanbul 1326, I. 253-256.

Ayrıca. **Ahmed Cevdet Paşa'nın** bu ***"Türkçe Hilye"***sinin özeti, Hattât **Hacı Ahmed Ârif Efendi** tarafından 1304 (1886) târihinde güzel bir nesih hatla l e v h a hâline getirilerek Matbaa-yı Osmâniye'de basılmıştır. Hattât **Ârif Efendi'nin** bu Hilye-i Saâdet levhası, ***Ajans-Türk*** müessesesi himmetiyle 1970'lerde ofset baskı yapılarak tekrar piyasaya sunulmuştur.

Cevdet Paşa'nın bu Hilye özeti, Peygamber Efendimiz'in mîlâdî târihle 1400. doğum yıldönümü olan 1970 yılında Diyânet İşleri Başkanlığınca hazırlanan *"Diyânet Dergisi Özel Sayı"*ya da alınmıştır. Dergide ***"Bâzı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye"*** başlığı altında (s.76-77) imzâsız olarak yayınlanan bu yazı, bâzı matbaa hatâları ve Paşa'nın üslûbunu bozacak şekilde bir kısım sâdeleştirmelerle, *Kısas-ı Enbiyâ'*nın adı geçen sayfalarından a y n e n alındığı hâlde, her nedense, imzâ ve kaynak gösterme işi ihmâl edilmiştir.

uyarak, hiç bir ilâve ve çıkarma yapmadan, eserimizin bu bölümüne **Ahmed Cevdet Paşa**'yı misâfir ediyoruz:

"Resûl-i Ekrem ve Fahr-i Âlem Muhammed'ül-Mustafâ sallallāhü aleyhi ve sellem hazretleri, hilkatçe ve ahlâkça, nev'-i benî âdemin ekmeli idi. Hep, enbiyâ-i izâm aleyhim'üs-salâtü ve's-selâm hazarâtı, tâmm'ül-âzâ ve güzel yüzlü olup, Habîb-i Hudâ, onların en güzeli idi.

Mübârek cismi güzel, hep âzâsı mütenâsip, endâmı gāyet matbû, alnı ve göğsü ve iki omuzlarının arası ve avuçları geniş, boynu uzun ve mevzûn ve gümüş gibi saf, omuzları ve pazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Mubârek cildi ise ipekten yumuşak idi.

Kemâl-i îtidâl üzere büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve söbüce yüzlü idi. Şişman yüzlü ve yumru yanaklı değildi.

Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel, büyücek ve iki kaşının arası açık, fakat kaşları birbirine karîb idi. Çatık kaşlı değil idi. Ve iki kaşının arasında bir damar var idi ki, vakt-ı gazabda kabarıp görünür idi.

O Nebiyy-i Müctebâ, ezherüllevn idi; yâni ne kireç gibi ak, ne de kara yağız, belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mâil beyaz ve, nûrânî ve berrak olup, mubârek yüzünde nur lemeân ederdi. Gözlerinin akında dahî az kırmızılık var idi. Dişleri, inci gibi âbdâr ve tâbdâr olup, söylerken ön dişlerinden nur saçılır; gülerken, fem-i saâdeti, bir latîf şimşek gibi ziyâlar saçarak açılır idi.

Saçları, ne pek kıvırcık, ne de pek düz idi ve saçlarını uzattığı vakit, kulaklarının memelerini tecâvüz ederdi. Sakalı sık ve tâm idi. Uzun değil idi ve bir tutamdan ziyâdesini alırdı.

Âlem-i bekāya rıhlet buyurduklarında saçı, sakalı henüz ağarmağa başlamış, başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyaz kıl var idi.

Cismi nazîf, kokusu latîf idi. Koku sürünsün sürünmesin, teni ve teri en güzel kokulardan âlâ kokardı. Bir kimse O'nunla musâfaha etse, bütün gün O'nun râyiha-i tayyibesini duyardı ve mübârek eliyle bir çocuğun başını meshetse, râyiha-i tayyibesiyle o çocuk, sâir çocuklar arasında mâlûm olur idi.

Doğduğu vakit dahî nazîf ve pâk idi ve, sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuş idi.

Havâssı fevkalâde kavî idi. Pek uzaktan işitir ve kimsenin göremiyeceği mesâfeden görür idi.

Hep harekâtı mûtedil idi. Bir yere azîmetinde acele ve, sağ ve sola meyletmeyip, kemâl-i vekâr ile doğru yoluna gider ve fakat sür'at ve sühûlet ile yürür idi. Şöyle ki; âdetâ yürür gibi görünür, lâkin yanında gidenler, sür'at ile yürüdükleri hâlde geri kalırlar idi.

Elhâsıl, en mükemmel ve müstesnâ sûrette yaratılmış bir vücûd-ı mes'ûd ve mübârek idi".

Buraya kadar aldığımız kısım, **Cevdet Paşa**'nın kaleme aldığı metnin *Hilye-i Saâdet*'le ilgili bölümüdür. Bundan sonra devâmla, *Peygamber Efendimiz'in Şemâili* ile ilgili öz bilgiler verilmektedir. Bütünlüğü bozmamak için -tebernüken- o kısnu da aynen buraya alıyoruz:

"Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fenâ söz söylemez ve kimseye bed muâmele eylemez ve kimsenin sözünü kesmez, mülâyim ve mütevâzi idi. Haşîn ve galîz değil idi. Fakat mehîb ve vakûr idi. Beyhûde söz söylemezdi. Gülmesi dahî tebessüm idi.

O'nu ansızın gören kimseyi mehâbet alırdı ve O'nunla ülfet ve musâhabet eyleyen kimse, O'na cân ü gönülden âşık ve muhib olurdu. Ehl-i fazl'a, derecelerine göre ihtirâm eylerdi. Akrabâsına dahî pek ziyâde ikrâm eylerdi. Lâkin onları, kendilerinden efdal olanların üzerine takdîm etmezdi.

Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve ne giyerse, onlara dahî onu yedirir ve onu giydirir idi.

Sahî ve kerîm, şefîk ve rahîm, şecî ve halîm idi. Ahd ü va'dinde sâbit, kavlinde sâdık idi. Elhâsıl, hüsn-i ahlâkça ve akl ü zekâvetçe cümle nâsa fâik ve her türlü medh ü senâya lâyık idi.

Kitâb okumamış, yazı yazmamış olduğu hâlde, avâm ve havâsın zâhirî ve bâtınî umûrunda vâki olan hüsn-i tedbîr ve tasarrufunu bir adam düşünse, o Hazret'in ne mertebe akl ü fehm ü zekâsı olduğunu derhâl anlar; ve zulumât-ı cehl içinde kalmış kabâil-i Arab arasında büyüyüp ve Cezîret'ül-Arab gibi bir hücrâ mahâlde zuhûr eyleyip de, ümmî olduğu hâlde enfüs ü âfâkı envâr-ı ulûm u maârif ile münevver ettiğini bir akl-ı selîm sâhibi teemmül etse, bilâ tereddüt, O'nun dâvâ-yı nübüvvetini cezmen tasdîk eyler.

Yemede, giymede kadar-ı zarûret ile iktifâ ve ziyâdesinden ibâ eylerdi. Bulduğunu yerdi, bulduğunu giyerdi ve, tam doyunca ve karnı dolunca yemezdi. Üzerinde yatıp uyuduğu döşek, deriden mâmûl olup içi dahî hurma lifi idi.

Az vakit içinde bunca fütûhâta mazhar olmuş ve vâridât-ı islâmiye

HİLYE LEVHASI

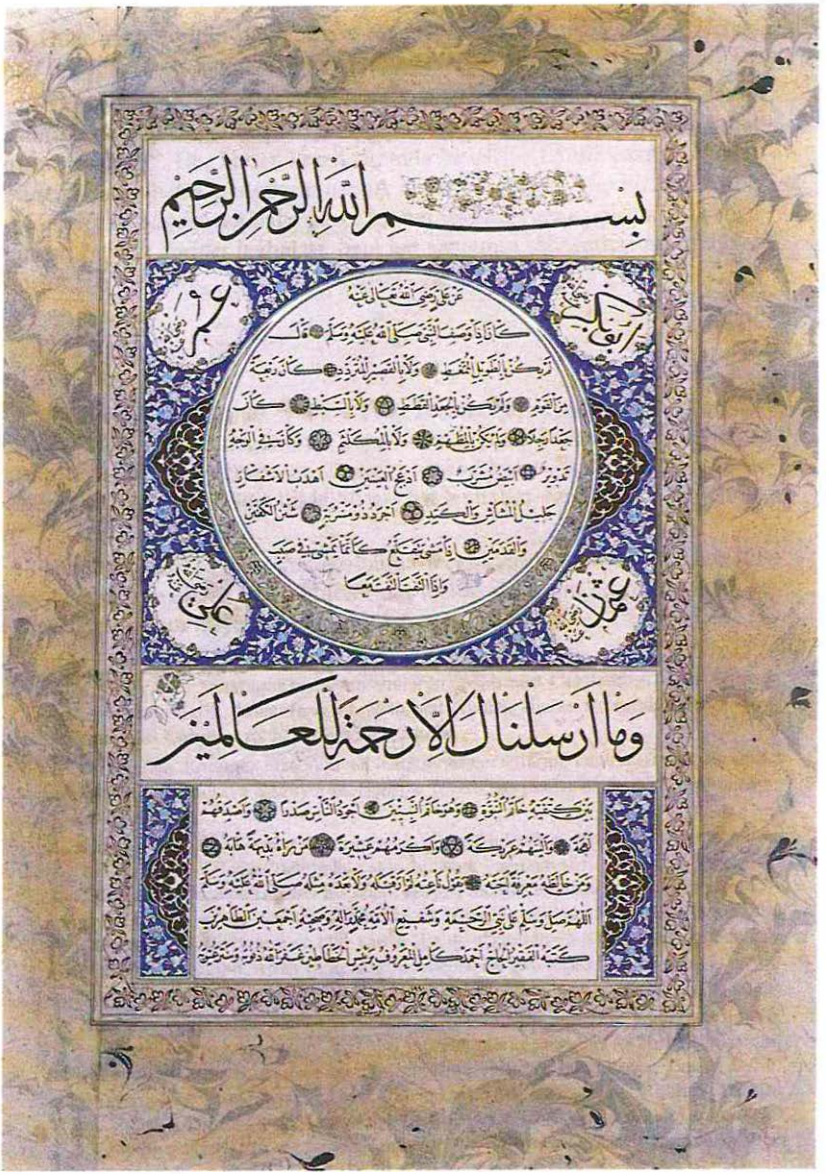

Hat: Kâmil AKDİK
Tezhîb: Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN

Prof. Dr. Ali YARDIM Koleksiyonu

çoğalmış iken, dünyâ malına aslâ iltifat eylemezdi. Ve ganâimden kendisine âit olan emvâlin ekseriyetini müstehaklarına sadaka edip, kendi taayyüşü için pek az bir şey alıkordu. Bu cihetle, bâzen istikrâza mecbûr olurdu.

Ehl-i Beytinin ekseriyâ yedikleri, arpa ekmeği yâhut hurma idi. Ve dâr-ı ukbâya azîmetinde, en sevgili zevcesi olan Âişe radıyallâhü anhâ hazretlerinin hücresinde, cüz'î arpadan başka yiyecek yok idi ve zırhı, bir yahûdî yedinde merhûn idi ki, iyâlinin nafakası için otuz sâ' arpa ödünç alıp, zırhını rehin etmişdi" (21).

❊ ❊

Peygamber Efendimiz'in vücut yapısına ve yaradılış güzelliklerine âit bu târihî belgeler, zamanla, kültür ve sanat çevrelerinin de ilgisine mazhar olmuştur. Özellikle **E d e b i y â t**, **H a t** ve **T e z h î b** dallarının uzmanları, **H i l y e**'ye yeni bir veche kazandırmışlar ve onu, kitap sayfaları arasında kalmış târihî birer metin olmaktan çıkararak, günlük hayatta yaşayan değerler arasına katmışlardır.

E d e b i y â t: Zaman içinde edebiyât, çok değişik temaları işleyegelmiştir. *D î n* de bu edebî temalar arasındadır. *Anadolu*'da XIII. asırdan îtibâren bir ***"Dînî Edebiyât"*** gelişmeye başlamışsa da, bu tür, esâs kıvâmını XV. asırda bulmuş ve daha sonraki asırlarda devâm etmiştir.

Bu dînî edebiyâtın konumuzla ilgili yönüne ışık tutan Rahmetli Hocam **Nihad Sâmi Banarlı** şöyle demektedir: ***"Dînî edebiyât, bütün heyecânını, bu sıralarda, Türk toplulukları arasında sonsuz bir îmanla gelişen d î n î h a y a t'dan alıyordu. Yeni vatanda, gittikçe güzelleşen bir mîmârî ile kurulan ve sayıları sür'atle çoğalan câmiler, mescidler ve medreseler, dînî hayat kadar, dînî edebiyâtı da yükselten âbidelerdi.***

Bu asırların Türk halkı arasında Allah'a ve O'nun Peygamberine karşı sonsuz bir sevgi, bir îman ve bağlılık yaşıyordu. Anadolu ahâlisi, İs-

(21) İhtiyaç duyabilecek okuyuculara yardımcı olur düşüncesiyle, metinde geçen bir kısım kelime ve tâbirlerin sâdeleştirilmiş karşılıklarını vermeyi uygun görüyoruz: *Hılkatçe:* Yaratılış bakımından; *nev'i benî âdemin ekmeli:* İnsanların en mükemmeli; *Tâmm'ül-âzâ:* Her uzvu (organı) tam ve eksiksiz; *Habîb-i Hudâ:* Allah'ın sevgilisi (Peygamber Efendimiz); *Matbû:* hoş, güzel; *Mevzûn:* biçimli, yakışıklı; *Karîb:* yakın; *İtidâl:* ölçülü oluş; *Nebiyy-i müctebâ:* seçilmiş, seçkin Peygamber; *Lemeân etmek:* parlamak, parıldamak; *Âbdâr:* tâze, parlak, zarîf, hoş, güzel; *Tâbdâr:* parlak, ışıklı; *Fem-i saâdeti:* mübârek ağzı; *Râyiha-i tayyibe:* güzel, hoş koku; *Havâss:* hâsseler, duygular; *Azîmetinde:* gidişinde, yola çıkışında; *Sühûlet:* kolaylık; *Mehîb:* heybetli, azametli; *Mehâbet:* bir büyük karşısında duyulan çekinme ve saygı, ululuk; *Ehl-i fazl:* fazîletli, erdemli kimseler; *Sahî:* cömert, eli açık; *Kerîm:* kerem sâhibi, lutufkâr; *Şefîk:* şefkatli; *Rahîm:* merhamet-

lâm uğruna asırlarca ölenlerin çocuklarıydı. Bu uğurda başlangıçtan beri döğüşen ve ölen İslâm ve Türk-İslâm kahramanlarının menkıbeleri ise, aynı halk tarafından heyecanla anlatılıp huşû içinde dinlenen hikâyeleri-di...

İslâm büyükleri içinde; dünyâya gelişi, peygamberliği, mi'râcı, hicreti, gazâları, mu'cizeleri ve vefâtı derin heyecanla tâkip edilen en büyük sevgili ise Hazret-i Muhammed'di" [22].

İşte, Hazreti Peygamber etrâfında gelişen bu dînî edebiyât türü içinde; *Sîret'ün-Nebîler, Mevlidler, Hilyeler, Na't-ı Şerîfler, Mi'râciyeler* önemli bir yer tutmaktadır [23]. Fakat XVI. asrın bütün dînî edebiyât mahsûlleri içinde yalnız bir tânesi büyük rağbet görüp, daha yaygın bir şöhret kazanmıştır. Bu da, **Hâkânî Mehmed Bey** (ö: 1015/1606)'in *"Hilye-i Hâkânî"* adıyle bilinen mesnevîsidir [24].

Hâkânî, ***"Besmeleyle îdelim feth-i kelâm***
Fetholâ tâ bu muammâ-yı benâm"

beytiyle başlayıp;

"Olmadan bin yedi târîhi tamâm
Bu risâlemde tamâm oldu kelâm"

beyti ile bitirdiği mesnevîsinde, sâdece bir tek hilye metnini esâs almamış, hemen hemen bütün vesîkaları görerek, onların manzûm bir özetini vermeye çalışmıştır.

Eski Bursa Mebusu **Mustafa Fehmi Gerçeker'in** *"Hilye-i Fahr-i Âlem"* **adlı** eseri de, manzûm hilye geleneğinin son devir örneklerinden biridir (İstanbul 1944).

❊
❊ ❊

---

li; *Şecî:* şecâatli, cesûr, yürekli; *Halîm:* yumuşak tabiatli; *Kavlinde:* sözünde; *Zekâvet:* çabuk anlama, kavrama; *Zulumât-ı cehl:* cehâletin karanlıkları; *Kabâil-i Arab:* Arab kabîleleri; *Cezîret'ül-Arab:* Arab Yarımadası; *Enfüs ü âfâk:* iç ve dış, gözle görülen ve görülmeyen âlemler; *Cezmen:* kesinlikle, kestirip atmak sûretiyle; *İbâ:* çekinme, sakınma; *Vâridât-ı islâmiye:* İslâmın gelirleri, bütçesi; *Ganâim:* ganîmetler; *Taayyüş:* yaşama, geçinme, geçimini sağlama; *İstikrâz:* borç alma; *Yedinde merhûn:* elinde rehin edilmiş durumda; *Sâ':* bir tartı birimi olup, 1 sâ' 1040 dirhemdir.

(22) Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*, **I**, 479.

(23) Dînî edebiyâtımızın başlıca türleri ve bu edebiyât türleri sâhasında yazılan eserler için bkz. Âgâh Sırrı Levend, ***"Dînî Edebiyâtımızın Başlıca Ürünleri"***, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (Belleten 1972), Ankara 1989, s. 35-80; Âmil Çelebioğlu, ***"Türk Edebiyâtında Manzûm Dînî Eserler"***, *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 153-166.

(24) Bu eserin, kütüphânelerimizde pek çok yazması vardır. İlk baskısı, Sultân Abdülmecîd'in emriyle 1848 yılında yapılmış olup, Tab'hâne-i Âmire'de bastırılmıştır. Son olarak da, **İskender Pala**'nın tıpkı mesâisiyle *"Hilye-i Saâdet"* adı altında Türkiye Diyânet Vakfı yayınları arasında 1991'de neşredilmiştir.

H a t *(Yazı)* **S a n a t ı :** Daha önce, Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden yıllarda bir ***"Peygamber hasreti"*** başladığını belirtmiş; ve bu durumun, Hilye metinlerinin oluşmasına zemîn hazırladığını ifâde etmiştik. Esâsen bu h a s r e t duygusu, sâdece İslâm'ın ikinci ve üçüncü neslinde baş gösterip de sonraki nesillerde küllenerek sönmüş değildir. Tezâhürleri farklı farklı da olsa, bütün ***"Muhammed ümmeti"***, Peygamber sevgi ve saygısını hep canlı tutma gayreti içinde olmuş ve bu canlılığı koruma yolunda çeşitli yollara başvurmuştur.

Bu sebepledir ki Hilye metinleri, h a t t a t l a r'ın da ilgi sâhasına girmiştir. Bu metinler, hattatlar eliyle, bir yandan göğüs cebinde taşınmak için ***"cep hilyesi"*** tarzında kâğıtlara yazılmış; bir yandan da evlerde kullanılmak üzere ***"duvar levhası"*** hâline getirilmiştir.

Hilye'nin, c e p h i l y e s i hâline getirilişinin başlangıcını tam olarak bilemiyoruz [25]. Ancak kendine özgü bir kompozisyonla ilk def'a, ünlü Türk hattatı **Hâfız Osmân** (ö: 1110/1698) tarafından levha hâline getirildiği bilinmektedir [26].

(25) Müzelerde ve **Uğur Derman** Bey'in Hilye kolleksiyonu arasında bu cep hilyelerinin örnekleri görülmektedir. Ayrıca 1289/1872 târihli olup Kütahyalı Hattat Mustafa Hâşim tarafından yazılmış bir cep hilyesini ise, *Kütahya* esnaf ve eşrâfından **Tuncer Türkkan** Beyefendi, ***"Sen, bizlerden daha iyi değerlendirirsin"*** diyerek fakîre hediye etme lûtfunda bulunmuştur.

(26) Bkz. Uğur Derman, ***"Yazı Sanatımızda Hilye-i Saâdetler"***, *İlgi Dergisi*, sayı: 28, s. 35.

Bir h i l y e levhasının p l â n ı şöyledir:

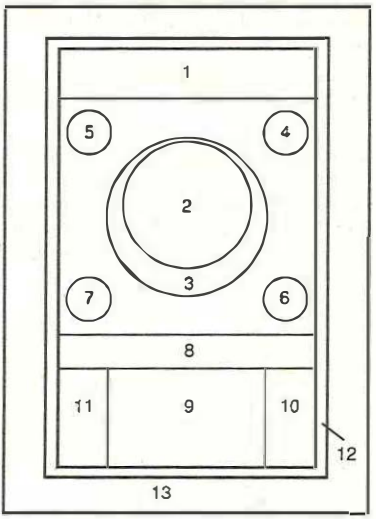

1) Baş makam (Besmele)
2) Göbek (Hilye metni)
3) Hilâl
4) Hz. Ebû Bekir'in adı
5) Hz. Ömer'in adı
6) Hz. Osman'ın adı
7) Hz. Ali'nin adı
8) Âyet mahalli
9) Etek (Hilye metninin devâmı)
10) Koltuk (tezyînî motifler)
11) Koltuk (tezyînî motifler)
12) Ara suyu (tezyînî motifler)
13) Kenar suyu (tezyînî motifler)

Hilye metinlerinin böyle l e v h a hâline getirilmiş şekline: ***"Hilye-i Şerîf(e)", "Hilye-i Saâdet"*** veyâ ***"Hilye-i Nebevî"*** denir.

Hâfız Osman'la başlayan *Hilye-i Saâdet* yazma geleneği, dört asırdır kesintisiz devâm edegelmiştir [27]. Günümüzde de, *Hilye-i Şerîf* yazan hattatlarımız vardır [28]. Her hattat, kendi çapında bir *Hilye-i Şerîf* yazmayı hedeflemiştir. Bu levhalar, hattatların ustalık devri eserleridir. Hiç bir hattat yoktur ki, *Hilye-i Saâdet*'ten daha güzel bir hat levhası yazmış olsun. Bu sebepledir ki, *Hilye-i Saâdet* levhaları, hep, hat sanatının şâheserleri arasında yer almıştır [29].

❁ ❁

T e z h î b *(Süsleme)* **S a n a t ı :** Tezhîb, hattın ayrılmaz bir parçasıdır; eski ifâdesi ile, onun lâzım-ı gayr-ı müfârıkıdır. Tezhîbsiz yazı, yazısız tezhîb levhaları yok değilse de, ikisinin berâberlikleri, imtizâc etmiş mutlu çiftleri andırmaktadır. Genellikle hüsn-i hat levhaları, hep tezhîblenegelmiştir [30].

Hattatlar nasıl ki hat sanatının bütün inceliklerini yazmış oldukları hilyelerde sergilemişlerse, müzehhibler de, tezhîb sanatının en mükemmel ve orijinal örneklerini hilyelerde göstermişlerdir.

---

(27) Hilye yazan ünlü hattatların bir kısmı şunlardır: **Mahmûd Celâleddîn, Hacı Ahmed Ârif, Mehmed Şefik, Mustafa İzzet, Mehmed Hulûsî, Hasan Rızâ, Mehmed Emîn, Şevkî, İsmâil Zühdî, Aziz Efendi, Kâmil Akdik.**

(28) Bir kısmı yakın dostumuz olan yaşayan hattatlarımızın adlarını, unuttuklarımızı kırabiliriz düşüncesiyle, buraya alamıyoruz. Hepsine feyizli çalışmalar niyâz eder, derûnî saygılarımızı sunarız.

(29) Bu durum, bütün klâsik sanat dallarında bir iç disiplini olarak kendini göstermektedir. Hiç bir m î m a r, **câmi**'den daha üstün bir binâ yapmamıştır. Hiç bir h a t t a t, **Kur'ân-ı Kerîm**'den daha güzel bir kitap, **Hilye-i Saâdet**'ten daha güzel bir levha yazmamıştır. Hiç bir m ü z e h h i b, **Kur'ân ve Hilye**'ye döktüğü kadar diğerlerine göz nûru dökmemiştir. Bu durum, c i l d sanatı için de geçerlidir, a ğ a ç işçiliği için de geçerlidir. Aksi bir durum, Allah ve Resûlü'ne saygısızlık gibi telâkkî edilmiştir.

(30) Hilye tezhîblerinin özellikleri ve bunların diğer tezhîblerle mukâyesesi konusunda yapılan akademik bir çalışma, öteden beri sanat çevrelerinin bu meseleye karşı olan ilgi ve ihtimamlarını ortaya çıkarmıştır. Ayrı ayrı müzehhiblerin süslediği 36 Hilye levhasının kataloğunun çıkarılarak genişçe tanıtımlarının da verildiği bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Tezhîb Anasanat Dalı Öğretim Üyesi Doç. **Ayşe Üstün** Hanım tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak yapılmış olup, *"Hilye-i Saâdet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları (Tezhîb) Açısından İncelenmesi"* (İzmir 1990) adını taşımaktadır.

Kompozisyonları, motifleri ve kullanılan malzemeleri ile bir çizgi, desen ve renk hârikası oluşturan bu Hilye tezhîbleri, âdetâ sanatkârın, Hazreti Peygamber karşısındaki tavır asâletini ifâde etmektedir [31].

❁ ❁

Hilye-i Saâdet Etrâfında Oluşan İnançlar: Bilindiği üzere, genellikle semâvî dînlerde, özellikle de İslâm dîninde canlı varlık resmi yapma geleneği yoktur [32]. Bir başka ifâde ile d î n , canlı varlık resmi yapmaya bünyesinde yer vermemiştir. Sâdece Hıristiyanlığın bir mezhebi olan Ortodokslukta, ***"ikon"*** denen resimler kutsal sayılmıştır [33].

Dîn müessesesi; diğer felsefî, siyâsî ve ideolojik kurumlardan farklı bir iç disiplin yapısına sâhiptir. Bu sebeple, hem bir dînin bağlısı; hem de bir siyâsî rejimin, bir felsefî ekolün ve bir ideolojik akımın gönüllüsü olan insanlar, bunların hiç birinden de vazgeçmek istemiyorlarsa, o zaman, bunlar arasındaki hassas dengeyi çok iyi kurma durumundadırlar.

Hangi dîne, hangi millete ve hangi coğrafyaya mensup olursa olsun, insanlar arasında, yaratılışlarından kaynaklanan *(fıtrî)* bir takım ortak duygular vardır: Kendisini yaratan Yüce Yaradıcı'ya karşı kulluk *(ibâdet)* etmek, kendisinden üstün kabûl ettiği varlıklara saygı beslemek, bir kısım değerleri kutsallaştırmak, mutluluk peşinde koşmak..., insanlığın bu ortak duyguları arasında yer alır. Ancak bu duyguların ifâde ediliş tarzı farklı farklıdır. Kimi Müslüman olarak *Câmi*'de, kimi Hıristiyan olarak *Kilise*'de, kimi Yahûdî olarak *Havra*'da, kimi de Âteşperest olarak *Âteşgede*'de ibâdet eder. Bu farklı inanç gruplarının farklı mukaddesleri vardır. Hattâ aynı inanç grupları içinde de ifrât ve tefrît *(aşırılık)* bakımından farklılıklar dâimâ olagelmiştir.

❁ ❁

(31) Hilye tezhîblerinde kullanılan renklerle ilgili olarak şu tesbît yapılmaktadır: ***"Müzehhibler, Hilye tezhîbi yaparken, kullanacağı renkleri gâyet uyumlu bir şekilde seçerek, özellikle yazının ön plâna çıkmasına gayret etmişlerdir. Hilye tezhîblerinde kullanılan ana renkler, zemin rengi olarak; altın, lâcivert, kızıl kahve, bordo, zeytûnî yeşil ve siyahtır. Tezhîb deseninde yer alan çiçek motifleri, ara suları ve diğer yardımcı motiflerde kullanılan renkler ise; çok sâde, uçuk ve uyumlu olarak yapılmışlardır. Müzehhibler, göz zevkini bozmamak amacıyle, mümkün olduğunca canlı ve parlak renklerden kaçınmışlardır"***. Bkz. Ayşe Üstün, *a.g.e.*, s. 65.

(32) Resim yasağı ile ilgili olarak, Yahûdîliğin kudsal kitabı *Tevrat*'da şöyle denmektedir: ***"Kendin için oyma put, yukarda göklerde olanın, yâhut aşağıda yerde olanın, yâhut yerin altında sularda olanın hiç s û r e t i n i yapmıyacaksın; onlara iğilmeyeceksin ve onlara ibâdet etmeyeceksin"***. Bkz. *Çıkış*, 20. bâb, 4. âyet; *Tesniye*, 5. bâb, 8 âyet.

(33) İ k o n ; Şark (Ortodoks) Kilisesi'nde; Hz. İsâ'yı, Meryem Ana'yı, teslîs'i ve azizleri temsil eden, husûsî bir üslûbla yapılmış olan, hem kilisede hem de evlerde bulunan resimlerdir. Bkz. Annemarie Schimmel, *Dinler Târihine Giriş*, s. 232.

Hedefi, fânî olanı yaşatma ve onu unutulmaktan kurtarıp hep canlı tutma şeklinde ifâde edilebilecek olan resim yapma ve yanında sevdiklerinin resmini taşıma duygusu, gâlibâ yaratılıştan gelen ortak duygulardan biridir. Bu insânî duygularla dopdolu olan müslüman ileri gelenleri de, vâr oluşlarının sebebi olan Peygamberini (s.a.s), gözlerinde ve gönüllerinde hep canlı tutabilmenin yollarını araştırmışlardır.

Dînî inançları Hazreti Peygamber'in resimle tasvîrine izin vermeyince, bu def'a, O'nun sözlü tavsîflerini kağıda yazıp cebinde taşıma veyâ levhalaştırıp evlerinin en çok görünen bir yerine asma yoluna gitmişlerdir. Böylece onlar, hedefe bir başka yoldan gitmek sûretiyle, ***"gözden uzak olan gönülden de ırak olur"*** gerçeğinin engelini aşmasını başarmışlardır.

Hilye-i Saâdet levhaları, Peygamber Efendimiz'in ***"çerçeveletilmiş resm-i mübârekleri"*** yerine konunca, bunun etrâfında da bir kısım inançlar oluşmuştur. *Hilye-i Saâdet*'in bulunduğu evde; huzur, mutluluk ve bet bereket olacağına; bulunduğu evi yoksulluktan, üzüntüden, sıkıntıdan ve bütün kötülüklerden, özellikle de hırsızdan ve yangından koruyacağına dâir inançlar bunlar arasındadır.

XVI. asrın sonlarında Sultan III. Mehmed devrinde Celâlî isyanlarının verdiği huzursuzluğun hâlâ sürdüğü bir devirde yazılan (1007/1598) *Hilye-i Hâkânî*, -bildiğimize göre ilk def'a- bu inançların bir kısmını dile getirmiş bulunmaktadır. **Hâkânî**'nin ünlü mesnevîsinin 158 -166. beyitleri bu konuya ayrılmıştır [34]. Bunlardan 162. beyit şöyledir:

"Olduğu hânede fakr u gam u bîm
Olmaya, girmeye şeytân-ı racîm".

(Bu Hilye' nin bulunduğu evde; yoksulluk, tasa, keder, korku olmaz ve oraya lânetli şeytan girmez.)

Daha sonraki *Şemâil* müellifleri de, **Hâkânî**'nin bu ifâdelerini bir kısım ilâvelerle aynen iktibâs etmişlerdir [35].

(34) Bu dokuz beytin meâli şöyledir: ***"Bu hilye'yi yazıp da zaman zaman ona bakan kimseyi, Cenâb-ı Hak kötü sondan korur. Onu, bütün belâlara karşı güvenli kılar. Bu hilye'nin bulunduğu evde; yoksulluk, tasa, keder, korku olmaz ve oraya lânetli şeytan girmez. Ona, hac ve köle âzâd etmiş sevâbı verir. O kimse hastalığa tutulmaz ve dünyânın şerri ile ukbânın azâbı ona yaklaşmaz".***

(35) Meselâ bkz. Hoca Mehmed Raîf Efendi, *Muhtasar Şemâil-i Şerîf Tercemesi*. Der-Saâdet 1311, s. 2; Eyüb Sabri Paşa, *Tercemet'üş-Şemâil*, İstanbul 1296, s. 4. Eyüb S. Paşa'nın bu hususta ki ifâdesi aynen şöyledir: ***"Ulemâ-yı ehl-i yakîn ittikaadı üzere her hangi bir mesken ve me'vâda mütemekkin olsa*** (bir evde ve yerleşim yerinde bulunsa) ***ve her hangi bir mevkî ve mahalle sâye*** (gölge) ***salsa; fakr u fâka ve gam ü hüzn ve elem ü bîn*** (korku) ***ve hemm*** (üzüntü) ***gibi mesâib ve şedâid*** (felâketler ve sıkıntılar) ***o mevkî ve***

Kültür değerlerimiz ve halk inançları üzerindeki araştırmaları ile tanınan **Dr. Müjgân Cunbur** Hanımefendi, bu konuya dâir görüş ve tesbîtlerini şöyle açıklamaktadır: ***"Bütün İslâm âleminde Şemâil-i Şerîfelere verilen değerin, Türk cemiyetinde de daha büyük bir ehemmiyet kazandığı görülür. Gerek dînî Türk edebiyâtında yazılan eserler, gerekse Türk yazı sanatının şâheserleri olan H i l y e l e v h a l a r ı, Türk ilim ve sanat muhitlerinde en büyük îtibârı görmekle kalmamış, bu eserlerin metin olarak taşıdıkları kudsî mânâ, bilhassa H i l y e levhaları etrâfında, halk arasında bir takım inançların ve geleneklerin doğmasına da sebep olmuştur. Türk halkı, H i l y e - i N e b e v î levhalarının, evlerine bet bereket, huzur ve saâdet getireceğine, yuvalarını bir takım âfetlerden ve bilhassa yangından koruyacağına inanmışlardır"*** [36].

Öte yandan, Hat san'atı ve Hilye-i Saâdetler hakkındaki araştırmaları ve yayınları ile bilinen **Uğur Derman** Bey de, hemen hemen H i l y e ile ilgili bütün yayınlarında [37], bir yandan önceki dönem neşriyâtından edindiği, bir yandan da son devir Osmanlı münevverlerinden dinlediği bilgileri değerlendirmiştir. O, bunlardan birinde şöyle demektedir: ***"Hilye'nin; bulunduğu yere bereket, saâdet getireceğine; orayı âfetlerden ve yangından koruyacağına îman edilmiştir. Bu, bir teslîmiyet yoludur. İnanılırsa, öyle tecellî edeceğinden şüphe duyulmamalıdır"*** [38].

Gerçekten de, yakın târihte müslümanlara âit köşk, konak ve ev gibi konutlarla, dükkân ve yazıhâne türünden iş yerlerinde, *Hilye-i Saâdet* levhasının bulunması bir g e l e n e k hâline gelmiştir. Günümüzde de, kültür kopukluğu yaşamamış âilelerle, yeniden bu kültürü alınış kimselerin evlerinde, bir ***"şeref misâfiri"*** gibi Hilye-i Şerîf levhaları bulundurulmaktadır [39].

mahalden baîd (uzak); ***ve ihlâs-ı tâm ile*** (samîmiyetle) ***mütâlâasını âdet edinenler, behemehâl dünyâ ve âhirette nâil-i makaasıd u metâlib ü ümîd olurlar"***.

(36) Müjgân Cunbur, ***"Şemâil-i Şerîfe ve Hilye-i Nebeviler"***, *Diyânet Dergisi Özel Sayı*, Ankara 1970, s. 38; ***"Hilye"*** maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1971, XIX, 246.

(37) Bkz. Uğur Derman, ***"Yazı San'atımızda Hilye-i Saâdet"***, *İlgi Dergisi*, İstanbul 1979, sayı: 28, s. 32-39; *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, 49. levha arka yazısı (Kültür Bakanlığı Yayınları); *İslâm Kültür Mîrâsında Hat San'atı*, İstanbul 1992, s. 40-41, 200, 209, 215, 221, 231; *Sabancı Koleksiyonu (Hat)*, İstanbul 1995, s. 58-61, 86-87, 108-109, 114-115, 130-131, 138-139.

(38) Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, aynı yer.

(39) Bu tür davranışları ***"bid'at"*** gibi gören ve İslâm'ın özünden ***"sapma"*** olarak değerlendiren dînî anlayışlar da eksik değildir. Bu ve benzeri konulardaki telâkkî farklarının, kavramlar arasındaki inceliklere dikkat etmemekten veyâ bu inceliğe inememekten kaynaklandığı görülmektedir. Bilindiği üzere, dînî metinlerde; **takdîs** ve *tebrîk*, **mukaddes** ve *mübârek*, **kudsî** ve *kutlu*, **kutsallaştırma** ve *kutlu sayma*, hep aynı mânâya gelmemektedir.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

"Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in boyu; ne çok uzun, ne de fazla kısa idi. Teni de ne kireç gibi duru beyaz, ne de kara yağızdı. Saçları ise ne düz, ne de çok kıvırcık idi. Kırk yaşına geldiğinde, Allah Taâlâ O'nu peygamber olarak gönderdi. Peygamber olduktan sonra, Mekke'de 10 sene [40], ***Medîne'de de 10 yıl kaldı ve 60 yaşlarında*** [41] ***vefât etti. Bu fânî hayâta vedâ ettiklerinde, saçında ve sakalında 20 tel ak kıl yoktu".***

❁

Temiz ve pâk olmak anlamındaki ***"kudüs"*** kökünden gelen t a k d î s; Cenâb-ı Hakk'ı, ayıplardan, noksan sıfatlardan ve şirkten arındırmaya *(tenzîh)* delâlet eden tâbirlerle anmak ve böylece inanmak demektir (*Kâmûs*. II, 983-984). M u k a d d e s de; takdîs olunmuş, bütün eksik sıfatlardan arındırılmış, kudsallaştırılmış mânâsına gelmektedir. Kısacası, bu kökten gelen kelimeler, özellikle ve münhasıran Cenâb-ı Hak için kullanılmıştır. Ancak, aynı kökten gelen kelimelerin bir de ***"mübârek"*** mânâsı vardır ki o, bir kısım metinlerde bu anlamda kullanılmıştır: **Makâmât-ı mukaddese** (mübârek makamlar), **Emânât-ı mukaddese** (kutlu, uğurlu, mübârek emânetler) gibi.

B e r e k e t, t e b r î k (kutlama, uğurlu olmasını dileme), t e b e r r ü k (uğur sayma) ve t e b e r r ü k e n (uğur sayarak) kelimeleri ise; kutlu, uğurlu, meymenetli sayma anlamlarını taşımaktadır.

İşte, klâsik kaynaklarda; fazlasıyla değer verilen, uğurlu ve kutlu sayılan eşyâlar için kullanılan terim, ***"t a k d î s"*** değil ***"t e b e r r ü k"*** tür. Meselâ **B u h â r î,** meşhur eseri *el-Câmi'us-Sahîh*'inde: ***"Peygamber Efendimiz'in vefâtından sonra; ashâbının ve daha sonrakilerin O'nun zırhı, asâsı, kılıcı, kadehi, yüzüğü, sakal-ı şerîfi, pabucu ve kap kacak nev'inden t e b e r r ü k e n*** (uğur sayarak) ***sakladıkları eşyâlar"*** ifâdesini taşıyan bir başlıkta (IV, 46), fiil kalıbı ile ***"yeteberrakü"*** kelimesini kullanmıştır. **İ b n H a c e r** ise, *el-Metâlib'ül-'Âliye* adlı eserinde (III, 175), ***"et-Teberrük bi-âsâr'is-sâlihîn"*** (sâlihlerin geride bıraktığı hâtıralarla teberrük) adlı bir b â b açarak, konu ile ilgili vesîkaları sıralamıştır. Bu kaynaklarda, tâ ilk devirlerden îtibâren, İslâm dünyâsında bir kısım şahıs, eşyâ ve mekânın, teberrük ve tâzim duygusu ile kutlu ve uğurlu sayılageldiği belgelenmiştir.

Takdîs ile teberrük, taabbüd ile tâzîm kavramları arasındaki ince ve o ölçüde de hassas fark dikkatten kaçırıldığı ân; İslâm'ın feyzi ve bereketi, uğuru ve meymenet, saygısı ve tâzimi ve, bilcümle zerâfeti ve letâfeti târ u mâr olup gitmektedir.

(40, 41) Her iki ifâde de, sayıların küsûrları dikkate alınmadan söylenmiştir. Zîrâ Hazreti Peygamber'in, peygamber olarak -*Mekke*'de 13, *Medîne*'de de 10 yıl olmak üzere- 23 sene yaşadığı ve 63 yaşında vefât ettiği husûsu, yaygın ve meşhûr rivâyettir. Nitekim bu hususdaki rivâyetler, eserimizin 52. bölümünde ***"Peygamber Efendimiz'in Yaşı"*** bahsinde etraflıca ele alınacaktır.

2) Yine **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber (s.a.s) Efendimiz orta boylu idi; uzun da değildi, kısa da değildi [42]; hoş bir görünüşü vardı. Saçı ise ne kıvırcık, ne de düzdü. Mübârek yüzlerinin rengi ise nûrânî beyazdı [43]. Yürürken, biraz öne eğilirlerdi".

❁

3) **Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor:

"Resûlullah Efendimiz'in saçı, çok düz ve fazla kıvırcık olmayıp hafif dalgalı idi. Kendileri, orta boylu ve geniş omuzlu idiler. Kulak yumuşaklarına kadar inen uzun ve gür saçları vardı. Bir def'asında kendilerini kırmızı hırkasıyla görmüştüm. Gerçekten hayâtımda, O'nun kadar güzel birisini görmüş değilim".

❁

4) Yine **Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor:

"Kırmızı renkli elbisesi ve kulak yumuşaklarını geçmiş vaziyetteki saçlarıyle, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'den daha güzel birisini görmedim. Omuzlarını döğen saçları vardı. İki omuz arası genişçe idi. Boyu ise ne kısa idi, ne de uzundu".

❁

5) **Hz. Ali** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, uzun boylu da değildi, kısa boylu da. Elleri ve ayakları irice ve kalınca idi. El ve ayak bilekleri kalın, mübârek başı büyükçe olup, göğsünden göbeğine kadar bir şerit gibi uzanan tüyleri vardı. Yürürken, sanki bir yokuştan inercesine önüne eğilirdi. Ne öncesinde ne de sonrasında, O'nun kadar güzel birisini görmedim".

❁

(42) Klâsik ölçülere göre; bir kimsenin boyu, kendi karışı ile yedi karış uzunluğunda ise, ona orta boylu *(rab'a)*; yedi karıştan uzunsa, uzun boylu *(tavîl)*; yedi karıştan kısa ise, ona da kısa boylu *(kasîr)* denirdi.

(43) Metinde, Peygamber Efendimiz'in yüzünün rengi, ***"esmer'ul-levn"*** *(buğday benizli)* lâfzı ile anlatılmıştır. Bu, yüzlerinin renginin esmer olduğunu anlatmak için değil, kireç rengi gibi tatsız beyaz olmadığını ifâde etmek için kullanılmış bir tâbirdir. Yâni, nasıl olduğundan çok, ne şekilde olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Nitekim, gerek aşağıda gelecek olan 7. hadisde, gerek **Buhârî**'nin yine **Enes b. Mâlik** rivâyeti olarak naklettiği metinde *(el-Câmi'us-sahîh*, IV, 164), ***"Ezher'ul-levni: Leyse bi ebyeza emheka"***, yâni *mübârek yüzleri nûrânî beyazdı; kireç rengi gibi duru beyaz değildi*, lâfzı ile anlatılmıştır.

5-a) Bu senedle, aynı mânâyı ifâde eden, benzeri bir metin daha rivâyet edilmiştir[44].

❁

6) **Hz. Ali** *(r.a)*'nin torunlarından **İbrâhîm b. Muhammed** rivâyet ediyor: Dedem **Hz. Ali,** Peygamber Efendimiz'i anlatırken O'nu şöyle tavsîf ederdi:

"Peygamber Efendimiz, ne aşırı derecede uzun, ne de içiçe girmişçesine kısa idi; O, bulunduğu topluluğun orta boylusu idi. Saçları, ne kıvırcık ne de dümdüzdü; hafifçe dalgalı idi. Tombul yüzlü ve yumru yanaklı değildi; yüzünde hafif bir değirmilik vardı. Mübârek yüzlerinin rengi kırmızıya çalar şekilde beyaz; gözleri siyah; kirpikleri sık ve uzun; kemiklerinin eklem yerleri ile, omuz başları iri yapılı idi. Vücûdu tüysüz olup, göğsünden göbeğine doğru inen ince bir tüy şeridi vardı. El ve ayak parmakları kalınca idi. Yürürken, meyilli ve engebeli bir yerde yürürcesine ayaklarını sertçe kaldırırlar (sürümezler) ***ve adımlarını genişçe atarlardı. Bir kimseye baktıkları zaman, yalnızca başlarını çevirerek değil, bütün vücudları ile o tarafa yönelirlerdi. Sırtında kürekleri arasında "Nübüvvet Mührü" vardı. Bu, O'nun, peygamberler zincirinin son halkası oluşunun nişânesi idi. O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak tabîatlisi ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, O'nun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler; fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise, O'nu herşeyden çok severlerdi. O'nun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: Ben, gerek O'ndan önce, gerek O'ndan sonra, O'nun gibi birisini görmedim, demek sûretiyle, O'nu tanıtma husûsundaki aczini ve yetersizliğini îtirâf ederdi. Allah'ın salât ü selâmı O'nun üzerine olsun!."*** [45].

❁

7) **Hz. Hasan** (r.a) naklediyor: Peygamber Efendimiz'in Hilye'sini çok

(44) Bu rivâyetteki değişiklik sâdece lâfız yönünden olup, mânâca her hangi bir farklılığa yol açmadığı için olmalıdır ki **Tirmizî,** böyle bir rivâyetin sâdece mevcûdiyetine işâret etmekle yetinmiş, tekrardan kaçınmak düşüncesiyle metni almamıştır. Buna benzer durumlar, ileride, *Şemâil* metni içinde yer yer karşımıza çıkacaktır.

(45) Tirmizî, bu metnin sonunda, ***"Peygamber Efendimiz'in vasıflarının tefsîri"*** sadedinde, hocası **Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin** kanalıyla kendisine ulaşan, ünlü dil âlimi **el-Asma'î**'nin açıklamalarını kaydetmiştir. Biz, metnin tercümesini bu açıklamalardan istifâde ederek yaptığımız için, bunlara ayrıca yer vermedik.

iyi bilen dayım **Hind b. Ebî Hâle**'ye[46], Hazreti Peygamber'in üstün vasıflarını sordum ve, olduğu gibi belleyip hâfızama nakşetmek için, bana O'ndan bahsetmesini ricâ ettim [47]. Bu isteğim üzerine, dayım **Hind b. Ebî Hâle** şöyle buyurdular :

"Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, yaradılıştan heybetli ve muhteşemdi. Mübârek yüzü, dolunay hâlindeki ayın parlaklığı gibi nûr saçardı. Orta boyludan uzun, ince uzundan kısa olup, başı büyükçe idi. Saçları, kıvırcık ile düz arası idi; şâyet kendiliğinden ikiye ayrılmışlarsa onları başının iki yanına salar, değilse ayırmazlardı. Uzattıkları takdirde saçları kulak yumuşaklarını geçerdi. Peygamber Efendimiz'in rengi, ezher'ul-levn idi, yâni nûrânî beyazdı. Alnı açıktı. Kaşları; hilâl gibi, gür ve birbirine yakındı; çatık kaşlı değildi. İki kaşının arasında bir damar vardı ki, öfkeli hâllerinde kabarır, normal zamanlarında ise gözükmezdi. Burunlarının üst tarafı biraz yüksekçe olup, üstü ince idi. Mübârek burnunun üstünde -onu yüksek gösteren- bir nûr vardı ki, dikkatlice bakmayan kimseler, Peygamberimiz'i kartal burunlu zannederlerdi. Sakal-ı şerifleri sık ve gür; yanakları ise yumru olmayıp düz idi. Saâdetli ağızları geniş, ön dişlerinin arası seyrekti. Göğüs çukuru ile göbeği arasında ince bir şerit gibi uzanan kıllar (mesrübe) vardı. Gerdanı, saf mermerden tıraş edilen heykellerin boynu gibi gümüş berraklığında idi. Vücûdunun bütün âzaları birbiri ile uyumlu olup, yakışıklı bir yapıya sâhipti: Ne şişman, ne de çok zayıftı; karnı ile göğsü aynı hizâda idi. Göğsü ile iki omuzunun arası genişçe, kemik mafsalları kalınca, vücûdunun açık yerleri gâyet nurlu idi. Göğüs çukuru ile göbeğinin arasını birleştiren kıllar, ince uzun bir şerit gibi uzanırdı. Bu uzanan kıllar (mesrübe) dışında memelerinde ve karnında kıl yok idi; kolları, omuzları ve göğüslerinin üst tarafları ise son derece kıllı idi. Bilekleri uzun, el ayaları geniş, el ve ayakları kalın, parmakları ise uzunca idi (Râvî, burada tereddüt ederek: Peygamberimiz'in vasıflarını anlatan Hind b. Ebî Hâle belki de "parmakları kalınca idi" şeklinde söylemişti, der).

(46) **Hind b. Ebî Hâle**, Hazreti Peygamber'in üvey oğludur. **Hz. Hatîce**'nin ilk kocasından olmadır. **Hz. Fâtıma**'nın ana bir kardeşidir; dolayısıyle **Hz. Hasan** ve **Hüseyin**'in dayıları olmaktadır. *Bedir* ve *Uhud* muhârebelerine Hazreti Peygamber safında iştirâk etmiş ve **Hz. Ali** ile birlikte bulunduğu *Cemel Vak'ası*'nda öldürülmüştür (36/656). O, Hazreti Peygamber'in hilyesini en belîğ ve geniş bir şekilde tavsîf etmiş olmasıyle târihin hâfızasında yerini almış bulunmaktadır. Bkz. *el-İsti'âb*, III, 600-603; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 71-72; *el-İsâbe*, III, 611-612.

(47) Hazreti Peygamber'in vefâtı sırasında, **Hz. Hasan ve Hüseyin** çocukluk yaşında idiler: **Hz. Hasan**, hicretin 3. senesi 15 Ramazan'ında doğmuş olup yedibuçuk yaşında bulunuyordu. **Hz. Hüseyin** de hicretin 4. yılı 5 Şaban'ında dünyâya gelmiş olup, Hazreti Peygamber'in irtihâli sırasında altıbuçuk yaşında idi. Bu sebeple, her iki necîb torunun zihinlerinde dedelerinin şekli, sîmâsı ve diğer vasıfları iyice yer etmiş değildi.

Ayaklarının altı çukur (kemerli) idi; düztaban değildi. Ayaklarının üstü ise pürüzsüzdü; öyle ki, üzerine su dökülse yağ gibi akar giderdi. Yürürken, ayaklarını yerden biraz kaldırıp önlerine hafif eğilerek yürürlerdi. Ayaklarını, ses çıkarıp toz kaldıracak şekilde yere sert vurmazlar; adımlarını uzun ve serî atmakla berâber, sükûnet ve vekâr üzere yürürlerdi. Yürürken, sanki meyilli ve engebeli bir yerden iniyor görünümünü arzederdi. Bir tarafa dönüp baktıklarında, bütün vücudları ile birlikte dönerlerdi. Rastgele sağa sola bakmazlardı. Yere bakışları, göğe bakışlarından daha çoktu. Çoğunlukla göz ucu ile bakarlardı. Ashâbı ile birlikte yürürken, onları öne geçirir kendileri arkada yürürlerdi. Yolda karşılaştığı kimselere, onlardan önce hemen selâm verirdi".

❁

8) **Câbir b. Semüre** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in mübârek ağızları genişti, gözlerinin akı kırmızıya çalardı ve ayaklarının eti azdı" (48).

❁

9) Yine **Câbir b. Semüre** (r.a) anlatıyor:

"Mehtaplı bir gecede, Peygamber Efendimiz'i kırmızı renkli elbisesi ile gördüm de; mukāyese için bir O'na baktım, bir de aya. Vallâhi bence O, aydan daha güzeldi".

❁

10) Tâbiûndan **Ebû İshâk** rivâyet ediyor: Adamın birisi **Berâ b. Âzib** (r.a)'e sorar:

– *"Peygamber Efendimiz'in yüzü, kılıç gibi mi parlaktı?"* der. O,

– *"Hayır; kılıç gibi değil, ay gibi!."* şeklinde cevap verir.

❁

11) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

---

(48) Hadîs metnindeki ifâdeler, sırasıyla; ***dalî'ul-fem, eşkel'ül-'ayn*** ve ***menhûs'ül-'akıb***'dir. **Tirmizî,** bu üç ifâdenin şerhi maksadıyle, **Simâk b. Harb**'in açıklamalarını kaydetmiştir. O burada, ikinci sıradaki ***"eşkel'ü-'ayn"*** ifâdesini, ***"gözünün yarığı uzun, badem gözlü"*** demektir şeklinde açıklamıştır. Halbuki ***"şükle"***den sıfat olan ***"eşkel"***in; ***"gözünün akında kırmızılık bulunan, akı kırmızıya çalan"*** mânâsında kullanıldığı husûsu bütün lügat âlimlerince tasrîh edilmiş ve **Simâk b. Harb**'in yukarıdaki açıklamasının hatâlı olduğu belirtilmiştir. Bu ifâdenin, bâzı Hilye tercümelerinde, ***"badem gözlü"*** şeklinde ifâde edilişi, bu tür bir anlayış farkından ileri gelmektedir. Biz, tercümemizde ekseriyetin görüşüne uymuş bulunuyoruz.

Hazreti Peygamber, gümüşten yaratılmış gibi nurlu beyazdı; saçları da hafif dalgalı idi.

❁

12) **Câbir b. Abdullah** (r.a) naklediyor:

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "(Mi'râc gecesi) ***Peygamberler bana gösterildi: Onlardan Mûsâ Aleyhisselâm çelimsizdi; âdetâ Yemen'in Şenûe Kabîlesi erkeklerine benziyordu*** [49]. ***Meryem oğlu Îsâ Aleyhisselâm'ı da gördüm. Gördüklerim içerisinde ona en çok benzeyen kimse, Urve b. Mes'ûd'dur*** [50]. ***O gece gördüklerim arasında İbrâhîm Aleyhisselâm da vardı. Tanıdığım kimseler içerisinde ona en çok benzeyen, sizlerin arkadışıdır*** (bununla, kendisini kasdetmiştir). ***Cebrâil Aleyhisselâm'ı da gördüm; tanıdıklarım arasında ona en çok benzeyen kimse de, Dihye'dir***[51]" [52].

❁

(49) Ş e n û e, *Yemen*'in ünlü kabîlelerinden biridir. Bu kabîle mensupları; asâletleri, çelebilikleri, dürüstlükleri ve vücud yapılarının çelimsizliği ile tanınırlardı.

(50) ***Urve b. Mes'ûd***, Peygamber Efendimiz *Tâif* seferinden dönerken, hicretin dokuzuncu senesinde yolda müslüman olmuştur. Müslüman olduğunu arzettikten sonra, kabîlesini *İslâm*'a dâvet etmek maksadıyle Hazreti Peygamber'den izin istemiş ve kâfileden ayrılarak kendi kabîlesi **Sakîf Oğulları**'nın nezdine gelmiştir. Onlan müslüman olmaya çağırırken, kalbinin îman kapısı mühürlü olan ezelî nasipsizlerden birisinin attığı ok ile şehîd edilmiştir. Bu mutlu sahâbînin şekl ü şemâili zaptedilip bize ulaştırılamamıştır. Ancak, **Hz. İsâ**'nın orta boylu ve hamamdan yeni çıkmışçasına, yüzünün kırmızıya çaldığı husûsu İslâmî kaynaklarda belirtilmektedir. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 140; Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 58.

(51) **Dihyet'ül-Kelbî,** ashâbın ululanndandır. Güzelliği dillere destan ve kibar bir diplomattur. Hicretten önce İslâm safına katılmış ve *Bedir* muhârebesi hâriç bütün gazâlarda ve *Rıdvân Biatı*'nda Hazreti Peygamber'in yanında bulunmuştur. Hicret'in altıncı senesinde devrin büyük devletlerinin başkanlarına dîne dâvet mektupları gönderildiğinde, Rum Kayseri (Bizans Hükümdârı) **Herakliyus**'a yazılan mektubu elden götüren elçi, bu **Dihye** hazretleridir. Öte yandan, **Cebrâil Aleyhisselâm** Peygamber Efendimiz'e geldikçe, ekseriyâ, güzelliği ve kibarlığı ile temâyüz etmiş olan **Dihye** sûretine bürünerek gelirlerdi. Hazreti Peygamber'in bu gözde sahâbîsi, **Muâviye** devrinde *Şam*'da vefât etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, ***"Dihye b. Halîfe"***, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 294.

(52) Bu hadîsi şerh eden **Hüsâmeddîn en-Nakşibendî** şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: ***"Musannif*** (Tirmizî) ***hazretlerinin bu hadîs-i şerîfi rivâyet etmekten muradları, Hz. İbrâhîm'in Resûl-i Ekrem'e müşâbehetlerini ifâdedir. Bu hadîsten istifâde olunur ki, bâzı İslâm büyüklerinin, ulemâ ve sulehânın sûret ve hey'etini görüp, onların mülâkatları ile şereflenen kimseler, görmeyen kimselere, o zâtların hey'etlerini*** (vücud yapılarını) ***teblîğ edeler. Zîrâ onların şekil ve hey'etlerine nazarda*** (bakmada) ***bereket olduğu gibi, hilye ve sûretlerinin hayâl hazînesinde hazır olmasında dahî bir çok faydalar olduğu şüphesizdir".*** Bkz. *Şerh-i Şemâil*, s. 32.

13) **Sa'îd b. İyâs el-Cüreyrî** (ö:144/761) anlatıyor:

Ashâbdan **Ebû't-Tufeyl**'in: ***"Resûlullah'ı gören zevât arasında, yer yüzünde benden başka kimse kalmadı*** [53]. ***O'nun şekl ü şemâilini benden sorun"*** dediğini işitmiştim. Bu vesîle ile: ***"O'nu, gördüğünüz gibi bana tavsîf eder misiniz?"*** dedim. Şöylece anlattılar:

"Mübârek yüzleri nûrânî beyaz, son derece güzel, orta boylu, ne zayıf ne de şişman, gāyet mütenâsip bir vücud yapısına sâhipti. Allah'ın salât ve selâmı o Yüce Peygamber üzerine olsun!.".

❁

14) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

"Resûlullah (s.a.s)'ın ön dişleri hafifçe seyrek olduğundan, konuşurken, ön dişleri arasından nûr *(inci)* ***dökülüyor gibi görünürdü"*** [54].

(53) Daha çok künyesi ile tanınan **Ebû't-Tufeyl**'in adı **'Âmir b. Vâsile**'dir. Hicretin üçüncü yılında doğmuş olup, Hazreti Peygamber'in vefâtında henüz sekiz yaşında idi. Yukarıdaki rivâyet, sekiz yaşlarındaki bir çocuğun gözü ile Resûlullah Efendimiz'in tasvîridir. **Ebû't-Tufeyl,** ***"ashâbın en son vefât edeni"*** oluşu ile ün yapmıştır. Onun hayâtına yer veren bütün kaynaklarda, ***"âhiru men mâte min ashâbi Rasûlillâh (s.a.s)"*** kaydına rastlanır. O, aynı zamanda, **İmâm Âzam Ebû Hanîfe** Hazretlerinin gördüğü dört sahâbîden biridir. Yine kaynaklar kaydeder ki, Peygamber Efendimiz, vefâtlarından bir ay kadar önce şöyle buyurmuşlardır: ***"Ashâbım! Haberiniz olsun ki, bugün yer yüzünde mevcut olanlardan hiç kimse, yüzüncü senenin başlarında kalmayacaktır"***. **Ebû't-Tufeyl**'in ölüm târihi ise 100, 102, 107 ve 110 olarak kaydedilir. Bu hadîsde ifâde edilen ***"yüzüncü sene"***; hicretten sonraki yüzüncü sene değil, Peygamberimiz'in vefâtından (yâni hadîsin söylendiği târihten) sonraki yüzüncü sene olmalıdır. Zîrâ hicretin târih başlangıcı olarak kabûlü, Hazreti Peygamber'in vefâtından epeyce sonra **Hz. Ömer** devrindedir. Buna göre **Ebû't-Tufeyl**'in vefâtının, 107 veyâ 110 oluşu daha uygun görünmektedir. Böylece, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in istikbâle âit sözlerinden birisi, bir mûcize olarak gerçekleşmiş oluyor.

(54) Bu tasvîr, **Süleyman Çelebi**'nin *Mevlid*'inde: ***"İnci dişleri şuasından gice / İğne düşse bulunurdu ey hoca"*** beyti ile ifâde edilmiştir.

2 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN NÜBÜVVET MÜHRÜ

Bu kısımda, Peygamber Efendimiz'in, kürek kemikleri arasında bulunan N ü b ü v v e t m ü h r ü bahis konusu edilecektir. İslâmî kaynaklar, Nübüvvet mührü ile ilgili olarak; onun mâhiyeti, şekli, doğuştan olup olmayışı, üzerinde bir yazının bulunup bulunmayışı ve Hazreti Peygamber vefât edince mührün kayboluşu gibi hususlar üzerinde durmuşlardır.

Bilindiği üzere, Hazreti Peygamber (s.a.s), bütün insanlarla müşterek olan yaradılışı yanında, diğer insanlardan farklı ve sâdece kendine has bir kısım özelliklere de sâhipti. Peygamberimiz'in bu özellik arzeden yönü, *Şemâil* ve *Siyer* konularından ayrı olarak, ***"Delâil"*** veyâ ***"Hasâis"*** başlığı altında ayrı bir tür olarak ele alınmış ve bu hususlaki bilgiler, *Delâil'ün-Nübüvve* veyâ *el-Hasâis'iin-Nebeviyye* (Peygamberlik Husûsiyetleri) adını taşıyan eserlerde toplanmış ve değerlendirilmiştir.[1]

Görünüşte, ***"Nübüvvet mührü"***nün de, *Delâil* konularından biri olabileceği ve bunun, *Şemâil* konuları arasına alınmaması gerektiği ileri sürülebilirse de, öteden beri, *Şemâil* müelliflerinin, meseleye bu gözle bakmadıkları müşâhede edilmektedir. Nitekim bütün *Şemâil* kitaplarında ***"Nübüvvet mührü"*** konusuna yer ayrılmış; hattâ bâzıları, ***"O, Hazreti Peygamber'in vücûdunun bir parçasıdır"*** şeklinde bir açıklama yapma ihtiyâcını da duymuştur [2]. **Tirmizî** de, Hazreti Peygamber'in *Hilye*'sinin hemen arkasında, ayrı bir bölüm olarak, bu bahse yer vermiştir.

❁ ❁ ❁

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber Efendimiz'in şânında: ***"Muhammed, ... Allah'ın resûlü ve peygamberlerin de sonuncusudur"*** buyrulmaktadır[3]. Bu âyet-i kerîmede kullanılan tâbir, ***"Hâtem'ün-Nebiyyîn"***dir [4].

---

(1) **Delâil** ve **Hasâis** meselesinin toplu bir değerlendirmesi ve bu konunun kaynakları için bkz. Ali Yardım, *Hadîs I*, s. 11-15.

(2) Bkz. 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II,187.

(3) *Ahzâb* sûresi, 40. âyet.

(4) Âyette - ve dolayısıyle hadîsde - kullanılan ***"hâtem"*** kelimesi, bir hareke farkı ile, iki türlü okunmakta ve böylece, birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan iki incelik, tek kelimenin bünyesinde ifâde edilmiş bulunmaktadır. Buraya, kendine has zerâfeti

Öte yandan, Hazreti Peygamber'in peygamberler zincirinin son halkası olduğu husûsu, bizzat kendileri tarafından da ifâde edilmiştir. Bu konudaki hadîsler arasında bir tânesi vardır ki, O, peygamberlik müessesesini ve bu bütün içerisinde Son Peygamber'in yerini, tamâmen edebî bir üslûpla tasvîr etmektedir:

"Benimle, benden önce geçen peygamberlerin durumu aynen şuna benzer: Adamın birisi bir ev yaptırmıştır. O, bu binâyı tamamlamış, süsleyip donatmış, ancak bir köşe taşı yerini eksik bırakmıştır. O şâhâne evi görmeye gelenler, binânın içinde gezip dolaşırken, gözleri bu eksik kalan yere ilişince: *"Binâ çok güzel olmuş; ama, ah bir de, şu köşe taşının yeri boş bırakılmış olmasaydı!."* ***demekten kendilerini alamazlar. İşte ben, yeri boş bırakılan o köşe taşı gibiyim. Ve ben, Peygamberlerin sonuncusuyum*** *(ve ene hâtem'ün nebiyyîn)"* [5].

N e b î kelimesinin çoğulu, ***"nebiyyîn"*** şeklinde kullanıldığı gibi, ***"enbiyâ"*** kalıbında da kullanılır ki, dilimizde e n b i y â şekli yaygındır.

Gerek *Kur'ân-ı Kerîm*'in, gerek *Hadîs-i Şerîf*'in ifâdelerinden de açıkça anlaşılacağı üzere, ilk Peygamber **Â d e m Aleyhisselâm**'dan îtibâren zaman zaman insanlığa gönderilen Peygamberler kâfilesinin sonuncusu, ***"Âhir Zaman Peygamberi"*** olarak vasıflandırılan **M u h a m m e d Aleyhisselâm**'dır. Ve, O'ndan sonra bir daha peygamber gelmeyecektir.

---

içinde bu inceliği dile getiren müfessir **Elmalılı Hamdi Efendi**'nin ifâdelerini aynen almak istiyoruz:

"H â t e m; Âsım kırâatinde "tâ"nın fethiyle, mütebâkisinde kesriyle okunur. Kesr ile "h â t i m", ism-i fâil olup, hatmeden, nihâyete erdiren, yâhut mühürleyen demek olur. Feth ile "h â t e m" de, ism-i âlet olup, m ü h ü r demektir. Mühür de, bir şeyin tevsîk ve tasdîki için nihâyete basıldığından, hem â h i r mânâsını, hem t a s d î k mânâsını tazammun eder. Şu hâlde iki kırâat, "Hâtem'ün-Nebiyyîn" vasfının iki mefhûmunu ayrı ayrı ihtâr ediyor. Yâni, Muhammed Resûlullah, hem peygamberleri hitâma erdiren son Peygamber'dir, âhir'ül-enbiyâdır; hem de bütün peygamberleri tasdîk ve tevsîk eden ilâhî bir mühürdür. Eğer o gelmese idi, diğer peygamberler unutulup gidecek, târihte onların mevcûdiyetlerini ve nübüvvetlerinin hakkıyyetini ilmen isbât etmek mümkün olmıyacaktı. Çünkü diğer peygamberlerin hayat ve mevcûdiyetleri, târihin sînesinde hayât-ı Muhammed gibi vuzûh ve vüsûk ile mâlûm değildir. Öyle ki, bugün Kur'ân olmasa idi Mûsâ ile İsâ'nın bile varlıkları ciddiyetle isbât olunamazdı. Hayât ve nübüvvet-i Muhammediyye'nin târihte vuzûh ve kat'iyetle mâlûm olması sâyesindedir ki, diğer peygamberlerin de mâzideki nübüvvetlerini tasdîk için bir vesîka elde edilmiş bulunuyor. Aynı zamanda Muhammed Aleyhisselâm, diğer enbiyânın kendisi hakkındaki bişâretlerini tahakkuk ettirmek îtibâriyle de onların nübüvvetini mühürleyen ilâhî bir damgadır. Nübüvvet-i Muhammediyye ile beşeriyyet, dîn nokta-i nazarından tekâmül gâyesine ermiştir. Ondan sonra başka Peygamber beklememeli, nûr-ı Muhammedîyi takip eylemelidir". Bkz. *Elmalılı Tefsîri*, V, 3906.

(5) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 162-163; *Tecrîd Tercemesi*, IX, 295 vd.; hadîsin değişik rivâyetleri için bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1790-1791 (altı farklı rivâyet).

Ne var ki, geçmişin çeşitli devirlerinde olduğu gibi, belki geleceğin akışı içerisinde de, peygamberliğini îlân edenler bulunacaktır. Ancak, dün olduğu gibi yarın da, târihin bu gibilere takacağı sıfat, ***"nebî"*** değil ***"mütenebbî"***; p e y g a m b e r değil, p e y g a m b e r t a s l a ğ ı[*] yaftası olacaktır.

❁ ❁

İşte Cenâb-ı Hak, bir yandan, Hazreti Peygamber'in ***"peygamberlerin mührü"*** olduğunu ve O'ndan sonra artık bir daha peygamber göndermiyeceğini kesinlikle bildirirken, diğer taraftan da, bu ***"mühür"***ün eserini, O'nun mübârek vücûdunda tecellî ettirmiş bulunmaktadır.

Buna benzer peygamberlik işâretlerinin daha önceki peygamberlerde de bulunduğu, ancak Hazreti Peygamber'in işâretinin diğerlerinden farklı olduğu bildirilmektedir. Bu husus, *Hadîs* ve *Târih* kitaplarında birer alt başlıkla *(bâb)* bahis konusu edilmiştir. Nitekim, ünlü muhaddis **Hâkim** (ö: 405/1014)'in kaydettiği bir rivâyet şöyledir:

"... Allah hiç bir Peygamber göndermemiştir ki, onun sağ elinde Peygamberlik beni (şâmet'iin-nübüvve) olmamış olsun. Ancak bizim Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm bunun istisnâsını teşkîl etmektedir. Zîrâ O'nun Peygamberlik beni, (sağ elinde değil) ***kürek kemikleri arasındadır. Peygamberimiz'e (s.a.s) bu durum sorulunca: "Kürek kemiklerim arasında bulunan bu ben, benden önceki Peygamberlerin beni gibidir. Ne var ki, artık benden sonra bir daha nebî ve resûl gelmeyecektir"*** demiştir"[6].

(*) Kendinde olmayan bir değeri, varmış gibi gösterme ve öyle olmadığı hâlde iddiâsında bulunma işi, Türkçede masdar olarak ***"taslamak"***, sıfat olarak da ***"taslak"*** kelimesiyle anlatılmıştır. Bu durum, Arapçada humâsî dördüncü bâb (tefe'ul) kalıbı ile ifâde edilmiştir. **Mütenebbî:** peygamberlik taslayan, **mütetabbib:** hekimlik taslayan, **müteseyyid:** seyidlik taslayan, **müteşeyyih:** şeyhlik taslayan gibi.

Bu ***"mütenebbî"*** kelimesi, bâzı yazarlarca Türkçemize ***"yalancı peygamber"*** şeklinde aktarılmıştır. ***"Yalan söyleyen peygamber"*** çağrışımını uyandıran bu şenî sıfat, ***"peygamber"*** unvânının yanında ve yakınında hiç uygun düşmemektedir. Bilindiği üzere, peygamberlerin kendilerine özgü sıfatlarının birincisi ***"sıdık"***tır. D o ğ r u l u k, onların en başta gelen özelliğidir. Edep çizgisini rencîde edeceği mülâhazasıyle, ***"peygamber"*** gibi nezîh bir unvânın yanına, ***"yalancı"*** gibi iğrenç bir sıfatın yaklaşmasından sakınılmış ve bu sebeple, karşılık olarak ***"yalancı peygamber"*** değil, ***"peygamber taslağı"*** ifâdesi uygun görülmüştür.

(6) *el-Müstedrek*, II/577. Hâkim'in, Vehb b. Münebbih (ö:114/732)'den naklettiği bu rivâyet, *mürsel*'dir.

Tirmizî, bu mesele etrâfındaki rivâyetleri -aşağı yukarı- toplamıştır. Onun kaydettiği sekiz vesîka, aşağıda ***"metinler"*** kısmında verilecektir. Bunlara ilâve olarak; **İbn Sa'd'ın** *Tabakât*'da kaydettiği bilgilerle [7], hadîs mecmûalarında dağınık hâlde bulunan diğer vesîkaları [8] ise, sonraki müellifler, büyük ölçüde bir araya getirmeye çalışmışlardır [9].

Ashâb-ı kirâm'ın ve daha sonraki İslâm âlimlerinin, Peygamberlik nişanı için kullanmış oldukları tâbirin aslı ***"Hâtem'ün-nübüvve"***dir. Bunu; Nübüvvet hâtemi, Nübüvvet mührü, Peygamberlik mührü, Peygamberlik nişanı, Peygamberlik damgası, Peygamberlik beni, Peygamberlik izi ... şeklinde ifâdelendirmek mümkündür.

Kaynaklardaki bilgiler, ana hatlarıyle şöyledir: Hazreti Peygamber'in mübârek sırtlarında, kürek kemikleri arasında, elle hissedilecek şekilde kabarık, mühür damgasına benzeyen bir iz vardı. Bunun şekli ve hacmi hakkındaki rivâyetler ise, mâhiyeti îtibâriyle aynı olmasına rağmen, anlatanların îfâde ve tasvîrleri bakımından değişiklik arzetmektedir. Şöyle ki; görgü şâhitlerinden kimisi onu, Hicâz bölgesinde kullanılan bir eşyânın düğmesine, kimisi keklik veyâ güvercin yumurtasına, kimisi gül tomurcuğuna, kimisi de yumruğa veyâ insan bedeninde çıkan siğile benzeterek tasvîr etmişlerdir.

İnsanlar, kendi gördüklerini görmeyenlere anlatırlarken, onu, zihinlerde aynen canlandırıp tecessüm ettirebilmek için, bir takım benzetmelerle ifâde etmeye çalışırlar. Bu ise başlı başına bir san'attır. Maamâfîh, tasvîr ve benzetmelerdeki ifâde farklılıkları, anlatanların ifâde gücünden kaynaklandığı kadar, soranların kültür seviyesi, görgüsü ve yaşadığı çevrenin şartlarından da kaynaklanmaktadır. İşte, Nübüvvet mührü'nün tasvîrindeki benzetme farklılıklarına da, bu gibi durumlar yol açmıştır.

❊ ❊

İslâmî kaynaklar, Nübüvvet mührü'nün bir başka yönü üzerinde de durmuşlardır: Bu, ***"Son Peygamberlik Nişanı"*** doğuştan mıdır, yoksa sonradan mı oluşmuştur?

Kaynakların verdiği bilgiye göre; bu mühür, doğuştan değildir. Ancak, ne zaman oluşturulduğu husûsunda ihtilâf edilmiştir. Biz, bu farklı rivâyet-

(7) *Tabakât*, I, 425-427 (on vesîka).

(8) Meselâ, bkz. Buhârî, *a.g.e*, VII,10, 156; Müslim, *a.g.e*, IV,1823-1824; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, II, 220, nu: 1908; II, 222, nu: 1918; II, 252, nu: 2056.

(9) Bkz. İbn Kesîr, *Şemâil'ür-Resûl*, s. 39-43; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II,187-188; Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, 66-67.

lere ve İslâm ulemâsının tartışılagelmiş yorum ve fikirlerine, burada hiç yer vermek istemiyoruz [10]. Şu kadarını kaydetmek yerinde olur ki, bu mührün, çocukluğunda, göğsünün melek tarafından açılıp temizlendiği sırada basıldığı husûsu, en yaygın rivâyetler arasındadır [11].

Bu arada, eski peygamberlere gönderilen kitaplarda, Âhir Zaman Peygamberi'nin alâmeti olarak, s ı r t ı n d a bir mühür *(hâtem)* bulunacağının bildirildiği de kaydedilir.

❊
❊ ❊

Nübüvvet mührü'nün, doğuştan olmadığı gibi, vefât edince kaybolduğu yolunda da bir rivâyet vardır. **İbn Sa'd** ve **Beyhakî**'nin, aynı senedle kaydettikleri bu vesîka şöyledir:

Resûlullah Efendimiz bu fânî dünyâya vedâ ettiklerinde, öl'üp ölmediği yolunda şüpheye düşülerek; ashabdan bir kısmı ***"ölmüştür!."*** derken, bir diğer grup da ***"ölmemiştir!."*** diye diretmiştir. İşte bu tartışmaların yapıldığı hengâmede, **Esmâ binti Umeys** [12] gelerek, elini Resûlullah Efendimiz'in omuzları arasına sokmuş ve Nübüvvet mührü'nün kaybolduğunu anlayınca:

"Resûlullah (s.a.s) ***vefât etmiştir. Zîrâ kürek kemikleri arasında bulunan mühür kaldırılmıştır"*** demiştir [13].

---

(10) İslâmî kaynaklarda, bu mesele etrâfında yer alan rivâyetleri ve ileri sürülen görüşleri, Şemâil şârihi **Ali el-Kârî**, büyük ölçüde bir araya toplamıştır. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s.66-67.

(11) Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, II,616; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 222.

(12) **Esmâ binti Ümeys,** ilk müslümanlardandır. O, *Mekke* devrinin bütün çilelerini çekmiş, bir ara *Habeşistan*'a hicret etme mecbûriyetinde kalan müslümanlar kâfilesine katılarak, evini yurdunu bırakıp gurbet ellerde dolaşmıştır. Daha sonra *Mekke*'de durum tekrar biraz müslümanlar lehine değişir ve gelişir gibi olunca, kâfile ile birlikte avdet etmiş ve nihâyet büyük Hicret'le *Medîne*'ye gelmiştir.

Onun, Peygamber Efendimiz'e sıhrî bir yakınlığı vardır: Her şeyden evvel Resûlullah Efendimiz'in baldızıdır; yânî **Meymûne** vâlidemizin ana bir kız kardeşidir. Bir kaç defa evlenmiştir. İlk evliliği, Hazreti Peygamber'in amca-zâdesi **Câ'fer b. Ebî Tâlib** iledir. **Hz. Câfer** şehit edilince, **Hz. Ebû Bekir**'le evlenmiştir. O da vefât edince, **Hz. Ali**'nin nikâhına sığınmıştır.

Esmâ binti Umeys, prensiplerinin çilesini çekmiş, îmânının zafere ulaşması için ömrünü vermiş; bilgili görgülü, azimli ve tecrübeli bir İslâm Hanımefendisi'dir. **Hz. Ömer,** rüyâlarını ona tâbir ettirirmiş. Vefât târihi kaydedilmemiştir. Bkz. İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 395-396; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV,231.

(13) İbn Sa'd, *Tabakât*, II,272; Beyhakî, *Delâil'ün-Nübüvve*, VII,219; Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 66.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Peygamberlik nişanı, O'nun mübârek bedenlerinin tabiî bir parçası değil, peygamberlik nişanı ile alâkalı ilâhî bir timsâl-i mücessemdir.

❁❁❁

Hazreti Peygamber'in hizmetindeki sahâbîlerden birisi olan **'Abbâd b. 'Amr**'ın ifâdesine göre: ***"Resûlullah*** (s.a.s) ***Efendimiz, Nübüvvet mührü'nün başkalarınca görülmesinden hoşlanmazlardı"***[13]. Ancak, Nübüvvet mührü'ne dâir rivâyetlerin sebeb-i vürûdlarından anlaşıldığına göre, kadını - kızı, genci - yaşlısı ile ashâb-ı kirâm, bu Peygamberlik nişanı'nı görebilme husûsunda, haysiyetli âşıkların fırsat kollamalarını andıran bir tâkîbin peşinde olmuşlardır.

Şifâhî kültürde daha çok ***"Nübüvvet mührü"*** ile irtibatlandırılarak anlatılan; fakat kaynaklarda, mâhiyeti biraz değişik olan bir hâdiseyi burada kaydetmek yerinde olacaktır: Hazreti Peygamber'in ashâbı içerisinde, **Üseyd b. Hudayr** [14] adlı bir zat vardır. Son derece mazbut, aynı zamanda nüktedan ve tatlı bir mizâca sâhip olan **Üseyd,** bir gün, Hazreti Peygamber'in de şereflendirdiği bir toplulukta fıkra anlatıyor ve arkadaşlarını güldürüyordu. Muhtemelen fıkranın dozunu biraz kaçırmış olmalıdır ki, Hazreti Peygamber, elindeki çubukla, **Üseyd'in** böğrüne dürterek, onu îkâz etme durumunda kalmış; bunun üzerine, Resûlullah (s.a.s)'la aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

– ***"Beni acıttın yâ Resûlallah!. Kısas isterim!."***

– ***"Öyle ise kısas yap!."***

– ***"Fakat yâ Resûlallah!. Senin üzerinde gömlek var; halbuki sen vururken benim üstümde gömlek yoktu!."***

---

(13) Bkz.. *Üsd'ül-Ğâbe,* III, 102-103; *Mecme'uz-Zevâid,* VIII, 281 (Taberânî'den); *el-İsâbe,* III, 46 (**Ayyâd b. Amr** maddesi); ayrıca bkz. *el-İstî'âb,* III, 174-176.

(14) ***"Üseyd b. Hudayr ne iyi insandır"*** tarzında Hazreti Peygamber'in iltifatına mazhar olan **Üseyd,** hicretten önce, **Mus'ab b. Umeyr** eliyle *Medîne*'de müslüman olmuş ve birinci *Akabe Bîatı*'nda bulunarak Hazreti Peygamber'e bağlılığını bildirmiştir. O, *Medîne*'nin ünlü *Evs Kabîlesi*'nin ileri gelenlerinden olup; akıllı, zekî, bilgisine ve görgüsüne baş vurulan okur-yazar bir kimse idi. *Bedir* dışındaki bütün mühim hâdiselerde Hazreti Peygamberle birlikte bulunmuş ve *Uhud Muhârebesi*'nde yedi yerinden yara almıştır. Hazreti Peygamber'den sonraki devirde; **Hz. Ebû Bekir**'e bîat edilmesi husûsunda büyük rol oynamış; *Kudüs*'ün fethine **Hz. Ömer**'le birlikte iştirâk etmiştir. **Hz. Ömer** devrinin sonlarına doğru (20/641) *Medîne*'de vefât eden **Üseyd,** cenâze namazı bizzat **Hz. Ömer** tarafından kıldırılarak *Bakî' Mezarlığı*'nda toprağa verilmiştir. Bkz. *el-Müstedrek,* III, 287-289; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr,* I, 203-209; *el-İstî'âb,* I, 53-55; *Üsd'ül-Ğabe,* I, 92-93; *el-İsâbe,* I, 49.

Hazreti Peygamber gömleğini kaldırınca, **Üseyd,** Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'i kucaklar ve böğrünü *(kaşhuhâ)* öperek ilâve eder:

– ***"Anam-babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah*** (*); ***işte maksadım buydu"*** der [15].

❁ ❁

Öte yandan, Nübüvvet mührü'nün üzerinde ***"y a z ı"*** bulunduğuna dâir bir kısım rivâyetlere -daha doğrusu yorumlara- da rastlanmaktadır [16]. Ancak bunların hiç birisi, görgü şâhidi olan sahâbîlere âid rivâyetler değildir.

(*) Arapçası ***"Fedâke ebî ve ümmî"*** olan bu deyim, hadîs metinlerinde çokça geçmektedir. Bu eserde de yer yer karşımıza çıkacaktır. Bir kalıp şeklinde söylenen bu ifâdeye, isim olarak ***"tefdiye"*** denir. *Tefdiye*, bir kimseye karşı ***"Canım sana fedâ olsun"*** sözünü söylemek demektir. Aşırı saygı, sevgi, tâzim ve hayranlık duyduğu kimselere karşı söylenen bu ifâde, Türkçe'de, ***"Canım sana kurban olsun"*** veyâ ***"Kurbanın olayım"*** şeklinde dile getirilir.

İnsanın; fedâ ettiği şey ile, uğrunda fedâ edilen kimse, onun en çok değer verdiği varlıklarıdır. En çok sevdiği kimseleri, onlardan daha çok sevdiği bir kimse uğrunda fedâ etmek, bir insanın yapabileceği en üst seviyedeki fedâkârlığıdır. Bu sebeple ashâb-ı kirâm, Peygamber-i Ekber'e karşı aşırı sevgi ve tâzimlerini, hep, ***"Anam-babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah"*** şeklinde ifâde edegelmişlerdir. Burada bir husûsa işâret edilmesi yerinde olacaktır: Bu deyimin Türkçeye tam tercümesi, ***"Babam-anam sana fedâ olsun"*** şeklindedir. Ancak biz Türkler, ***"ana"***ya hep öncelik tanır ve bu ifâdeyi ***"Anam-babam sana fedâ olsun"*** şeklinde söyleriz.

(15) Ebû Dâvûd, *Sünen*, **IV**, 482-483, nu: 5224; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, **I**, 205-206, nu: 556-557; Hâkim, *el-Müstedrek*. III, 288.

(16) Meselâ, **Hakîm et-Tirmizî** (ö: 295/908)'ye atfedilen bir rivâyette: "Peygamberlik Mührü'nün iç yüzünde, ***"Allâhü vahdeh, lâ şerîke leh*** = *Allah birdir, O'nun ortağı yoktur"* ibâresi; dış yüzünde de, ***"Tevecceh haysü künte, fe-inneke mansûrun*** = *Nereye yönelirsen yönel, Allah'ın yardımı seninledir"* cümlesi yazılmıştır" denmektedir. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 67.

İbn Asâkir (ö: 571/1175), Nübüvvet mührü ile ilgili hemen hemen bütün rivâyetleri sıraladıktan sonra, bahsin sonunda, **Abdullah b. Ömer** (r.a)'den şöyle bir rivâyet de kaydetmiştir: ***"Resûlullah (s.a.s)'ın sırtında, ipek yumağına benzer (misl'üs-seraka) bir et parçası vardı ki, üzerinde "Muhammedün Resûlullah" yazılı idi"***. Bkz. İbni Manzûr, *Muhtasaru Târihi Dımeşk*, **II**, 164. **İbn Asâkir**'in hiç bir değerlendirme yapmadan ilgili bahsin son vesîkası olarak kaydettiği bu rivâyet, öbür görgü şâhitlerinin ifâdeleri ile çelişmesi bir tarafa, diğer kaynakların hiç birinde de yer almamaktadır.

Manisa İl Halk Kütüphânesi 2703/IV sıra numarasında kayıtlı bir *"Şemâil-i Nebî"* kitabında (vr. 77b) ise: ***"... beyne kitfeyhi hâtem'ün - nübüvve; ve fihi mektûbün lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah"*** *(... Kürek kemikleri arasında Nübüvvet mührü vardı; üzerinde ise, Lâilâhe illallah Muhammedün Resûlullah ibâresi yazılı idi)* ifâdeleri yer almaktadır.

Nübüvvet mührü'nü bahis konusu eden *Asr-ı Saâdet* müellifi de, kaynaklardaki rivâyetlerin bir kısmını verdikten sonra, bir dipnotu ile: ***"Bâzı rivâyetlere göre Hâtem-i nübüvvet üzerinde kelime-i şahâdet yazılı idi"*** açıklamasını yapar ki, bununla, yukarıya aldığımız rivâyetleri kasdetmiş olmalıdır. Bkz. *Asr-ı Saâdet*, II, 785, dipnotu, 8.

Başka bir ifâde ile, görgü şâhidlerinin hiç birisi, Nübüvvet mührü üzerinde bir y a z ı bulunduğundan bahsetmemişlerdir. **'Askalânî'**nin de dediği gibi, bu hususta, gerçeği ifâde eden bir vesîka mevcut değildir [17]. İlmî bir dayanakları olmayan bu gibi rivâyetler, hayâl mahsûlü efsânevî birer y o r u m olmaktan öte geçmemektedir.

Esâsen bu husus, ***"Hâtem'ün-nübüvve"*** *(Peygamberlik mührü)* tâbiri ile, ***"Hâtem'ün-Nebî"*** *(Hazreti Peygamber'in Mühr-i Şerîfi)* ifâdesi arasındaki kelime benzerliğinden kaynaklanmış bir karıştırma olduğu intibâını vermektedir.

Hazreti Peygamber'in, resmî yazışmalarda kullandığı ***"Mühr-i Şerîf"***i *(Hâtem' ün-Nebî)* hakkında ise, aşağıda 11. bölümde genişçe bilgi verilecektir.

(17) Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 68.

METİNLER

1) **Sâib b. Yezîd** [18] anlatıyor:

"Bir def'asında, teyzem beni alıp Resûlullah Efendimiz'in huzûruna götürdü. Ve: "Yâ Resûlallah, yeğenimin bir rahatsızlığı var; size getirdim" dedi. Resûlullah Efendimiz ise, mübârek elleri ile başımı okşadı ve bana hayır duâda bulundu. Bu sırada abdest aldı. Ben de, abdest aldıkları suyun artanından içtim. Suyu içmek üzere arka taraflarına geçmiştim. İşte bu esnâda, kürek kemikleri arasında [19] ***bulunan Peygamberlik Mührü'nü gördüm. O, cibinlik düğmesi*** [20] *(veyâ keklik yumurtası)* ***büyüklüğünde idi".***

❁

(18) **Sâib b. Yezîd,** hicretin üçüncü senesinde doğup 94 senelerinde *Medîne*'de vefât etmiştir. *Asr-ı Saâdet* döneminin çocuk sahâbîlerinden birisidir. **Abdullah b. Zübeyr** ve **Nûmân b. Beşîr**'in akranı olup, yedi yaşında iken babası ile birlikte Hazreti Peygamber'in *Vedâ Haccı*'na iştirâk etmiştir. Kaynaklar, uyanık kalbli bir çocuk olan **Sâib**'in, Hazreti Peygamber'le ilgili bir çok hâtırasını kaydederler. **Sâib, Hz. Ömer** devrinin ***"Medîne Çarşısı Kontrol Âmirliği"*** vazîfesini de üstlenmişti. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 257-258; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, II, 208; *el-İsâbe*, II, 12.

(19) Bu konudaki bütün rivâyetlerde ashâbın kullandığı tâbir, ***"beyne ketifeyhi"*** veyâ ***"beyne kitfeyhi"***dir. Bu ifâde, pek çok Türkçe eserde, ***"iki omuzu arasında"*** diye yanlış tercüme edilmiştir. Yeri gelmişken burada, yaygınlaşmış bir hatâyı düzeltmek gerekecektir:

"Ketif" veyâ ***"kitf"*** şeklinde okunan kelime için *Kâmûs* tercümesinde: ***"Omuz başlarının ardında olan yassı kemiğe denir ki, k ü r e k tâbir olunur"*** denmektedir. Arapçada, ***"omuz"*** için kullanılan tâbir ise ***"menkib"***dir. Bu kelime için de, yine aynı lügatte: ***"Mescid vezninde, bedende kürek dedikleri kemiğin ucu ile kol başının kavuştuğu uzva denir ki, a m u z tâbir olunur"*** açıklaması yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi, insan vücûdunda **omuz** ile **kürek kemiğinin** aynı organlar olmayışı bir yana, bunlar için kullanılan kelimeler de ayrı ayrıdır.

(20) Metinde bu mânâ, ***"zirr'ul-hacele"*** tâbiri ile ifâde edilmiştir. **Zirr,** d ü ğ m e demektir. **Hacele** ise, dil âlimlerince, ***"beyt'üz-zifâf"*** *(gelin odası)* diye açıklanmıştır. O devirde, Hicazlıların törelerine göre, düğünlerde gerdek günü, gelinle güveyinin oturması için çadıra benzer kubbemsi bir yer hazırlanır ve burası, her tarafı kıymetli giyecekler, perdeler ve çehizlerle süslenerek, ortasından tavana asılırdı. Bu askı yerlerinde ise, gümüş veyâ ipekten yapılmış, keklik yumurtası büyüklüğünde düğmeler bulunurdu. İşte, **Sâib b. Yezîd** (r.a), Nübüvvet mührü'nün şeklini, cibinliği andıran bu çadırın düğmesine benzetmiştir.

Arapçada, k e k l i k'e de ***"hacele"*** derler. Bu takdirde ***"zirr'ul-hacele"***yi, keklik yumurtası diye de tercüme edebiliriz. Bu husûsu, tercümede, parantez içinde belirttik.

2) **Câbir b. Semüre** anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'in kürek kemikleri arasında bulunan Nübüvvet mührü'nü gördüm. O, güvercin yumurtası büyüklüğünde kırmızımtırak bir yumru idi".

❋

3) **Rumeyse** (r.anhâ) [21] anlatıyor:

Ben, (**Sa'd b. Mu'âz'ın** ölüm haberi duyulduğunda) Resûlullah'ın o kadar yakınında idim ki, eğer isteseydim (cesâret edebilseydim), kürekleri arasında bulunan Peygamberlik Mührü'nü öpebilirdim. **Sa'd b. Muâz** [22]'ın vefâtı haberi üzerine Hazreti Peygamber'in:

---

(21) *Tabakât* kitaplarında daha çok bu rivâyeti ile tanıtılan **Rumeyse'**nin, Ensâr kadınları arasında görgü, tecrübe ve becerikliliği ile ün yapmış bir hanımefendi olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda vefât târihi kaydedilmemiştir.

(22) **Sa'd b. Muâz,** *Medîne*'deki ünlü *Evs* kabîlesinin *Eşhel Oğulları* hânedânındandır; aynı zamanda kabîlesinin reisidir. **Sa'd,** hicretten önce müslüman olmuş ve Hazreti Peygamber *Medîne*'ye hicret etmeden önce, orada İslâm'ın büyük ölçüde yayılmasına öncülük etmiştir.

Medîne'ye İslâmiyet, esâsen hicretten iki sene önce *Birinci Akabe Bîatı*'nda Hazreti Peygamber'le gizlice buluşan *Medîne*'li altı kişilik bir kadro eliyle girmişti. Hazreti Peygamber, bir sene içinde sayıları yetmiş küsûra uluşan *Medîne*'li müslümanlara, ilk müslümanlardan **Mus'ab b. Umeyr**'i muallim olarak gönderdi. *Mekke*'nin İslâm öncesi asilzâdelerinden olup refâhın zirvesinde yaşayan **Mus'ab;** orta boylu, güzel yüzlü, nâzik, zarîf ve çelebi tabiatli bir insandı. Malı, serveti ve bütün asilzâdelik imkânları onu şımartmamış ve, bütün bu eğreti unvanları tersyüz ederek, İslâm sancağı altına sığınmıştı.

Hazreti Peygamberin tâlimatıyla *Medîne*'ye gelip **Es'ad b. Zürâre'**nin evine karargâhını kurmuş olan **Mus'ab,** bir yandan yeni Müslüman olan *Medîne*'lilere İslâm'ı öğretirken; öbür taraftan da, İslâm saflarına yeni yeni değerler kazandırıyordu. İşte, onun rehberliğinde müslüman olanlardan birisi de **Sa'd b. Mu'âz**'dır.

Büyük ve soylu bir kabîlenin reîsi olan **Sa'd,** kendisi müslüman olunca, doğruca kabîlesine dönmüş ve onları toplayarak:

– ***"Ey Eşhel Oğulları! Beni nasıl tanırsınız?"*** diye sormuştur.

– ***"Sen, bizim ulumuz, seyyidimiz ve baş tâcımızsın!."*** cevabını alınca;

– ***"O hâlde hepiniz beni dinleyiniz: Siz, Allah'a ve Resûl'üne inanmadıkça, sizin erkeklerinizle ve kadınlarınızla konuşmak bana harâm olsun!."*** diyerek ağırlığını koymuş; o gün akşam olmadan, bütün kabîlesi, erkeği ile kadını ile toptan müslüman olmuşlardır. Böylece, belki de ilk def'a, *Medîne* semâsından tekbîr sadâları ile çınlamış oluyordu.

Sa'd b. Mu'âz, hicretten sonra Hazreti Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış; *Bedir* ve *Uhud* gazâlarında büyük fedâkârlık ve kahramanlık örnekleri vermiş; hicretin beşinci yılında vukû bulan *Hendek* muhârebesinde aldığı ağır bir ok yarasının te'sîriyle de şehîd düşmüştür.

"Sa'd'ın vefâtına Arş-ı Rahmân titredi" buyurduklarını işittim.

❁

4) **Hz. Ali**'nin torunlarından biri (**İbrâhîm b. Muhammed**) naklediyor:

Dedem **Hz. Ali**, Peygamber Efendimiz'in vasıflarını anlatırken, Resûlullah'ın Hilye'si hakkındaki hadîsi bütün uzunluğu ile zikreder ve:

Peygamberimiz'in gözdesi olan **Sa'd,** ağır bir şekilde yara alınca, Resûlullah Efendimiz, derhâl *Mescid-i Nebevî*'de bir çadır kurularak tedâvî altına alınmasını emretmiş; **Eslem** kabîlesinden, harp yaralılarını tedâvi etmekle ün yapmış olan **Rufeyde** adlı bir hanımı da hasta bakıcı olarak yanına vermiştir. **Sa'd**'ın çadırda kaldığı bir ayı aşkın müddet içerisinde, Peygamber Efendimiz devâmlı ziyâretine gelmiş ve sık sık kontrol ettirmiştir. O, durmak bilmeyen kanları akarken, şöyle niyazda bulunuyordu: ***"Yârabbi! Eğer Kureyş harbe devâm edecekse ben de hayatta kalayım. Zîrâ, senin Peygamber'ine eziyet edip O'nu tekzîb eden bu adamlarla savaşmaktan hoşlandığım kadar başka hiç bir şeyden zevk almıyorum. Yok, eğer aramızdaki harp nihâyet bulacaksa, beni şehîdlik mertebesine yükselt. Fakat, Yahûdî kabîlesi Kureyza'nın encâmını görmeden de rûhumu kabzetme!."***

Hz. Sa'd'ın bu duâsı kabûl olmuş ve bir müddet sonra düşman cephesi *(ahzâb)* dağılmıştır. Bu arada, muhârebe sırasında müttefikleri olan müslümanlara ihânet eden Yahûdî **Kureyza Kabîlesi** muhâsara edilmiş ve bu ihânetlerinin hesabı kendilerinden sorulmuştur. Kureyzalıları muhâkeme etmek üzere de, kendi istekleri ile, **Sa'd b. Mu'âz** hakem tâyin edilmiştir. **Kureyza,** Evs kabîlesine bağlı olduğu için, **Sa'd b. Mu'âz** onların da reîsi durumunda idi. Yaralı olarak çadırından çıkarılan **Sa'd,** muhâkeme salonuna getirilmiş ve işledikleri ihânetin cezâsını, yine kendi kitapları olan *T e v r â t*'ın ilgili cezâ maddeleri esâsına göre vermiştir.

Hükmünü verdikten sonra tekrar mesciddeki çadırına dönen **Sa'd**'ın yarası yeniden açılmıştır. Duâsının da kabûl olduğunu gören **Sa'd,** bir müddet sonra kan kaybından rûhunu teslîm etmiştir. Hazreti Peygamber, haber alır almaz hastanın yanına gelmişse de, o, ebedî yolculuğa yelken açmış bulunuyordu. **Sa'd**'ın ölümü karşısında; **Hz. Ebû Bekir** ve **Ömer** gibi gün görmüş ulular ve diğer ashâb, üzgün ve sarsılmış bir hâlde ağlıyorlardı. **Hz. Âişe,** *Mescid-i Nebevî*'nin bitişiğindeki odasından, ağlama seslerini işittiğini söyler. Peygamber Efendimiz ise son derece üzgündü. Cenâze hazırlanarak defin işi yerine getirildi. Hazreti Peygamber, dostlarının ölümünde -metânetini muhâfaza ederek- ağlamazlar; fakat mezarın gerisinde yere oturarak, üzüntülü bir hâlde sakal-ı şeriflerini elleriyle tutarlardı. O'nu bu hâlde görenler, son derece üzgün ve mahzûn olduğunu anlarlardı.

İşte yukarıdaki hadîs-i şerîf, böyle bir anda söylenmiş ve **Rumeyse** adındaki hanımefendi de, Peygamberimiz'in Nübüvvet mührünü böyle bir hengâmede görmüştür. Peygamber Efendimiz böylece, ölümü ile bütün ashâbı derin bir üzüntüye boğan **Sa'd**'ın rûhunun *Arş-ı âlâ*'ya yükseldiğini; *Arş-ı âlâ*'nın, onu karşılarken titrediğini beyân buyurarak, ashâbın gönüllerini ferahlatmış oluyordu.

Gerek **Sa'd b. Mu'âz** ve gerek ona İslâm'ı öğreten mürşidi **Mus'ab b. Umeyr**'in hicretten önceki dönemde *Medîne*'de gösterdikleri bu gayret ve faaliyet, *Malâzgirt Zaferi*'nden sonraki zamanlarda; **Alpler, Erenler, Ahîler, Abdâllar, Gâziler...** adı altında *Anadolu*'da faaliyet gösteren o îmân ve prensip âbidesi Müslüman-Türk dervişlerinin *Anadolu*'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması uğrundaki gayretlerine ilhâm kaynağı olmuştur.

"Kürek kemikleri arasında Nübüvvet mührü vardı. Ve O, Peygamberlerin sonuncusudur" derdi [23].

❁

5) **Ebû Zeyd Amr b. Ahtab el-Ensârî** [24] anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz bana: *"Yâ Ebâ Zeyd, bana doğru yaklaş ve sırtımı elinle kaşı"* dedi. Ben de, emr-i Peygamberîye uyarak, elimle mübârek sırtlarını kaşıdım. Bu sırada parmaklarım, Mühr-i nübüvvet'e dokundu.

Bu hâdiseyi **Ebû Zeyd**'den nakleden **'Ilbâ b. Ahmer:**

– *"Nübüvvet mührü nasıl bir şeydi?"* diye sorduğumda, o;

– *"Kıl yumağı gibi bir şeydi!."* şeklinde cevap verdi, der.

❁

6) **Abdullah b. Büreyde** (ö: 115/733) naklediyor:

Babam **Büreyde** (ö: 63/683)'den işittim. Şöyle anlatmıştı: Resûlullah Efendimiz *Medîne*'ye hicret ettiklerinde, **Selmân-ı Fârisî,** bir tepsi tâze hurma getirerek Hazreti Peygamber'e takdîm eder. Peygamber Efendimiz de:

– *"Bu da neyin nesi yâ Selmân?"* diye sorduklarında; **Selmân:**

– *"Size ve ashâbınıza s a d a k a'dır yâ Resûlallah!."* der.

Sadaka olduğunu öğrenen Hazreti Peygamber:

– *"Kaldır onu; biz peygamberler s a d a k a yemeyiz!."* buyurur.

Selmân, siniyi alır götürür. Fakat ertesi gün, aynı şekilde bir sini daha düzerek huzûr-ı Saâdete takdîm eder. Hazreti Peygamber yine:

– *"Yâ Selmân, nedir o getirdiğin?"* diye sorunca; bu def'a **Selmân:**

– *"Size h e d i y e getirdim yâ Resûlallah!."* der.

Hazreti Peygamber, gelen hediyenin sâdece şahsına âit olmadığını göstermek için, oradaki ashâbını sofraya dâvet eder; birlikte yerler. Bu sırada

(23) Bu hadîs, birinci bölümde tercümesi geçen 6 numaralı *Hilye Hadîsi*'nin bir bölümüdür.

(24) Kaynakların, daha çok künyesi ile **Ebû Zeyd** şeklinde tanıttıkları **Amr b. Ahtab,** Hazreti Peygamber'in iltifâtına ve yakın ilgisine mazhar olan sahâbîlerden birisidir. Peygamberimiz'le pek çok gazâye iştirâk etmiş, O'nun duâsını almış ve Peygamber Efendimiz, başını okşamıştır. Bu sebeple, yüz küsûr yaşlarına geldiği hâlde, saçına ve sakalına ak düşmediği ve vücûdunun terâvetini koruduğu kaydedilir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, IV, 83-84; V, 204; *el-İsâbe*, IV, 78.

Selmân, Resûlullah'ın sırtındaki Nübüvvet mührü'nü de müşâhede ederek, O'na olan îmânını tâzeler.

O günlerde **Selmân-ı Fârisî,** bir yahûdînin kölesi idi. Peygamber Efendimiz, belirli sayıda hurma fidanı dikmek ve hurmalar meyve verinceye kadar onlara bakmak şartıyle - bir miktar da para vererek- **Selmân'ı** satın almıştı. Resûlullah Efendimiz, hurma fidanlarını, kendi mübârek elleriyle dikmişlerdi. Bunlardan bir tanêsini de **Hz. Ömer** dikmişti. Hazreti Peygamber'in diktiği hurmalar, senesinde meyve vermiş; sâdece aralarında bir tânesi meyve vermemişti. Bu meyvesiz fidanı gören Peygamber Efendimiz:

– ***"Acabâ bu fidanın nesi var da meyve vermemiş?"*** buyurunca; **Hz. Ömer:**

– ***"Onu ben dikmiştim yâ Resûlallah!."*** der. Hazreti Peygamber, o fidanı da yerinden sökerek mübârek elleriyle yeniden diker; ve o da, senesinde meyve verir [25].

❋

(25) Bu hadîs'in yeterince anlaşılabilmesi için, **Selmân-ı Fârisi'**nin hayâtını ana hatlarıyle kaydetmek yerinde olacaktır:

Selmân, aslen *İran*lıdır. Onun, çok renkli ve oldukça çileli bir hayâtı vardır. Asıl adının **Mâbeh** olup da İslâmî kaynakların, soyunu ***"İbn'ül-İslâm"*** (İslâm'ın oğlu) diye tescîl ettikleri **Selmân,** yüksek dağ tepelerinden çıkıp, deryâya ulaşmak üzere, kâh yer üstünde kâh yer altında kıvrılarak yol alan ve sırasında yalçın kayaları yarıp şelâleler meydana getirerek mesâfe kat'eden ve nihâyet denize kavuşan sular misâli, o da, tâ *İran*'dan kalkarak, yüzünü görmediği sevgilisine kavuşmak için, kılıktan kılığa girmiş ve bir tesâdüf rüzgârının önünde sağa sola çarparak *Medîne*'de karar kılmıştır.

O, *Zerdüşt* dînine sıkı sıkıya bağlı çiftçi bir âilenin çocuğu idi. *İran*'ın *İsfahan* eyâletinin bir köyünde otururlardı. Babasına işinde yardım ediyor ve elde ettikleri ürünleri götürüp *İsfahan* pazarlarında satıyordu. Bu vesîle ile, orada bulunan Hıristiyan papazları ile temas kurmuş, onların âyinlerini görmüş ve Hıristiyanlık hakkında bir hayli bilgi de edinmişti. Oldum olası, babasının dîni olan âteş-perestliğe hiç gönlü ısınmamıştı. Hıristiyanlık, babasının dîninden daha mâkul geliyorsa da, ona da tam gönül veremiyordu.

Esâsen **Selmân,** bir arayışın peşinde idi. Babasıyla da bir hayli tatsız münâkaşaları olmuştu. Bu arada *Isfahan* papazlarının tavsiyesi ile, *Musul*'da bulunan bir râhiple görüşmek üzere, bir kervanın peşine takılarak memleketinden ayrıldı. *Musul*'daki râhibi aradı, buldu ve yanında bir müddet kaldı. Onun tavsiyesi ile *Nusaybin*'e gitti. Oradan da *Ammûriye*'ye geçti. *Ammûriye, Eskişehir* ile *Ankara* arasında bir Bizans şehri olup, klâsik dönem Hıristiyanlık merkezlerinden biriydi. Burada, yüksek rütbeli ve çok okumuş bir râhiple tanıştı. **Selmân**'ın mayasında bulunan cevherî iyi keşfeden bu râhip, ona bir çok bilgiler öğrettikten sonra:

"Hakîkati arayan çocuk!. Bak, dedi. Sana bir sır tevdî ediyor ve bir müjde veriyorum: Yakında, Arabistan çöllerinde bir güneş doğacak, bir Peygamber gelecek. Ve bu Peygamber, İbrâhim dînini ihyâ edecek; insanlara ve insanlığa huzur ve saâdet getirecek. Bu husus, bizim kitâbımız İncil'de yazılıdır. O'nun gelmesinin yakın olduğuna dâir bir çok alâmetler belirdi. O'na kavuşmak istersen, hemen Arabistana göç et. O Peygamber, üç özelliği ile dikkati çeker: Her şeyden önce s a d a k a kabûl

7) **Ebû Nazra** (ö: 109/727) anlatıyor:

Ashâbdan **Ebû Saîd el-Hudrî** (r.a)'ye Resûlullah Efendimiz'in Peygamberlik mührü'nün nasıl bir şey olduğunu sordum. Mübârek sırtlarında

---

etmez. İkinci özelliği ise, sâdece h e d i y e kabûl etmesidir. Üçüncü alarak da, kürek kemikleri arasında Peygamberlik mührü vardır. Görüyorsun benim ömrüm bitmek üzeredir; değilse ben de, o mübârek Peygamber'e kavuşmak için koşarak oraya giderdim".

Çok geçmeden, ona bu müjdeyi veren râhip ölür. *Ammûriye*'de sıkılmaya başlayan **Selmân,** *Arabistan*'a gitmenin plânlarını tasarlar. Bunun hazırlıklarını yaptığı bir sırada, *Ammûriye*'ye bir Arap tâcir gelir. Onunla anlaşır ve berâberce yola çıkarlar. Ne ki **Selmân**'ın çilesi bitmemiştir. Tâcir, onu Arabistan'a götüreceği yerde, *Şam*'la *Medîne* arasındaki ticâret kervanlarının güzergâhı üzerinde bulunup Yahûdilerle meskûn olan *Vâdî'l-Kurâ*'da bir yahûdiye k ö l e olarak satar. **Selmân,** üzgün ve bitkin bir hâlde yeniden çileli bir döneme girmiş ve hiç de hesapta olmayan k ö l e l i k hayâtına başlamıştır.

Günlerden bir gün patronu olan yahûdinin ticârî bir maksatla *Medîne*'ye gidecek olan amcası, berâberinde **Selmân'**ı da götürmek ister. Yahûdi, amcasının bu teklîfini kabûl ederek, **Selmân'**ı ona verir. Birlikte *Medîne*'ye gelirler. *Medîne*'ye gelince, râhibin kendisine müjdelediği Peygamber'in gönderilmiş bulunduğunu ve o sırada *Mekke*'de olduğunu haber alır. **Selmân,** işte bunu çok sevinir. Her ne kadar, henüz *Medîne*'ye hicret etmemiş olsa da, Resûlullah'ın varlığından haberdâr olmanın hazzı ile dolup taşmaktadır. Artık **Selmân,** yeni bir bekleyiş dönemine girmiştir. Nihâyet günün birinde o mutlu an da gelir: Kâinâtın Efendisi, 53 senelik acı tatlı hâtıralarıyle dolu ana yurdunu bırakarak *Medîne*'ye hicret ediyordu. Denilebilir ki, Resûlullah Efendimiz'in *Medîne*'ye hicret edişine en çok sevinenlerden birisi de **Selmân** olmuştur.

Selmân için artık bir devir kapanmış; yeni, yepyeni bir devir açılmıştı. Onun, bundan sonraki hayâtı da oldukça hareketlidir: Hazreti Peygamber *Medîne*'yi teşrîflerinde, bütün Medîneliler, ***"Hoş geldiniz"*** ziyâretine gelirler. Gelenler, elleri boş gelmezler, hediyelerini de birlikte getirirler. İşte, esâret zinciri ile bağlı olan S e l m â n da, çarn sakızı çoban armağanı cinsinden bir sini düzerek, fırsatını bulup ziyârete gelir. Muhakkak ki **Selmân,** Peygamberimiz *Medîne*'ye hicret etmeden önce, *Medîne*'li yerli müslümanlardan İslâm'ı öğrenmişti. Muhtemelen, bir hayli arkadaş da edinmişti. Resûlullah'ın huzûruna alınan **Selmân,** senelerdir hasretini çektiği sevgilisinin ayaklarına kapanır, boynuna sarılır ve öper, öper, öper!.. Başından geçenleri bir bir anlatır ve hediyesini takdîm eder. İşte bu sırada Hazreti Peygamber sorar:

– ***"Bu nedir yâ Selmân?"***

– ***"Size ve arkadaşlarınıza s a d a k a'dır yâ Resûlallah!."***

– ***"Kaldır onu; zîrâ biz peygamberler sadaka yemeyiz!."***..

Ertesi gün yine aynı minvâl üzere hediyesi ile gelince tekrar sorarlar. Bu def'a:

– ***"Size h e d i y e getirdim, yâ Resûlallah!."*** der ve hediyesi kabûl edilir.

Selmân, daha önce kendisine nasîhat eden râhibin verdiği bilgiler yoluyla, gelecek olan Peygamber'in sadaka kabûl etmediğini, sâdece hediye kabûl ettiğini ve sırtında da Nübüvvet mührü bulunduğunu öğrenmişti. Bu ön bilgilerinin doğruluk derecesini kontrol etmek için olmalıdır ki, o, getirdiği hediyeye önce s a d a k a süsü vermiş; reddedildiğini görünce, tekrar h e d i y e olarak takdîm etmiş ve böylece hak Peygamber'le karşı karşıya bulunduğuna iyice kanâat getirmiştir. Bu meyânda Hazreti Peygamber'in Nübüvvet mührü'nü de görerek, iyiden iyiye îmânını tâzelemiş ve gönül huzûruna kavuşmuştur.

gül tomurcuğu gibi bir et parçası olduğunu, söyledi.

❁

8) **Abdullah b. Sercis** (r.a) [26] anlatıyor:

Bir gün Resûlullah Efendimiz'in ziyâretlerine gitmiştim. Kendileri, ashabdan bir grup zevâtın arasında oturuyorlardı. Ben, bir yolunu bulup arka taraflarına geçtim. Gönlümdekini hemen anladılar ve mübârek ridâlarını

Selmân'ın önünde, aşılması gereken bir pürüz daha kalmıştır: O, artık müslümandır; bir yahûdinin kölesi olarak kalmamalıdır. Maamâfih bunun da hemen gereği düşünüldü. Resûlullah Efendimiz, bu iş için, **Selmân**'ın patronu olan yahûdiyi çağırttı. Karşılıklı, **Selmân** üzerine pazarlık ettiler. Yahûdî, kırk okka gümüş almak ve üçyüz adet hurma fidanı dikmek ve, hurmalar meyve verinceye kadar da, onlara bakmak şartıyla satabileceğini söyledi. Bilindiği gibi hurma, çok geç meyve veren bir ağaçtır. Yahûdî, aklınca kumazlık etmiş ve çok ağır bir şart ileri sürmüş oluyordu. Hazreti Peygamber, şartları kabûl etti. Kırk okka gümüşü hemen vererek **Selmân**'ı satın aldı ve onu kölelikten kurtardı. Ağaçların dikimine ise bütün ashâb yardım ettiler. Ancak, fidanları, çukurlarına, Hazreti Peygamber bizzat mûcizeli elleri ile koydular. Bir tânesini de **Hz. Ömer** dikmişti. Hurmalar, o bir tânesi hâriç, hepsi de hemen senesinde meyve verdi. Nazar boncuğu gibi, meyve vermeyen o tek hurma fidanının Hazreti Peygamber'in eliyle dikilmediği anlaşılınca, yerinden sökülüp yeniden dikildi; o da diğerleri gibi meyvesini verdi. Böylece **Selmân** da, kısa bir zamanda, esâret zincirinden kurtulmuş oldu. Bu husûs, **Süleyman Çelebi**'nin *Mevlid*'inde:

"Dikdi hurmayı hem ol Şâh-ı Cihân / Dikdiği sâat yemiş verdî hemân"

beytiyle ifâde edilmiştir.

Hz. Selmân için artık h i z m e t devri başlamıştı. Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmıyordu... Onun hayâtının bundan sonraki bölümü üzerinde durmayacağız. Zîrâ o, başlı başına hacimli bir kitap konusu olacak çapta hareketli ve bereketli bir ömür sürmüştür. Şu kadarını kaydedelim ki, İslâm târihinde ***"Hendek Gazâsı"*** adıyla anılan muhârebenin plânını yapan ve şehrin etrafına hendek kazılmak sûretiyle *Medîne*'nin müdâfaa edilmesi fikrini ortaya atan şahıs, **Selmân-ı Fârisî**'dir. Bu orijinal buluş, onun adını ebedîleştiren hâdiselerden birisidir. Öyle ki, bu muhârebede Ensâr ile Muhâcirûn iki ayrı grup hâlinde toplanmışlardı. Her iki gruba da dâhil olmayan **Selmân** ortada kalınca, iki taraftan da, ***"o bizdendir"*** diye sâhiplenilmek istenmişse de, Hazreti Peygamber: ***"Selmân, bizden; bizim hâne halkımızdandır"*** buyurarak, ona ayrı bir değer bahşetmiştir (*el-Müstedrek*, III, 598).

Hz. Ömer devrinde girişilen *İran* fütûhatında da **Selmân**'ın büyük hizmetleri olmuştur. Onun; dili, dîni, örf ve âdetleri, zaaf ve meziyetleri ile *İran*'ı yakından tanımış olması, müslüman fâtihlerin işine çok yaramıştır. Müslümanlarla İranlıların ilk def'a karşılaştıkları *Celûla* harbinde, Acem ordusunda fîller vardı. Müslümanların pek çoğu böyle bir hayvan görmemiş olduklarından duraklamışlardı. **Selmân** onlara, fîllere karşı ne yapılacağını ve onların nasıl öldürülebileceğini öğretmişti.

Hz. Ömer devrinde *Medâyin*'e v â l i tâyin edilen **Selmân, Hz. Osman** devrinde, hicrî 36 târihlerinde (M. 656) orada vefât etmiştir.

(26) **Abdullah b. Sercis,** ashâbdan birisi olup; rivâyet ettiği bir kaç hadîs dışında, hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

omuzlarından attılar. Böylece, kürek kemikleri arasında bulunan N ü b ü v v e t m ü h r ü 'nü gördüm. O, yumruk kadar yoksa da, görünüşte yumruk gibi idi. Etrâfında ben'ler vardı. Âdetâ bir siğili andırıyordu. Nübüvvet mührü'nü gördükten sonra, döndüm ve kemâl-i edeble huzurlarına oturarak:

– ***"Allah sizi bağışlasın yâ Resûlallah!."*** dedim.

– ***"Seni de bağışlasın, mağfiret etsin!."*** buyurdular.

Hadîsin ilk râvîsi olan **Âsım el-Ahvel** (ö: 142/759) der ki: **Abdullah b. Sercis** bu hâdiseyi anlattığı sırada, huzûrunda bulunan topluluk gıpta ederek:

– ***"Yâ Abdullah!. Hazreti Peygamber sâdece senin şahsın için mi mağfiret dilediler?"***

– ***"Evet; hem benim için, hem de sizin için mağfiret dilediler"*** dedi ve arkasından:

"Vestağfir li-zenbike ve li'l-mü'minîne ve'l-mü'minât" [27] *(Hem kendi günâhının, hem de erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günâhlarının bağışlanmasını iste)* âyet-i kerîmesini okudu.

(27) *Muhammed* sûresi, 19. âyet.

3 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN S A Ç I

Şemâil'in ilk bölümünde Hazreti Peygamber'in genel bir portresi çizildikten sonra, detaya geçilerek, önce baş'ından başlanmış, daha sonra da sıra ile diğer yönleri üzerinde durulmuştur. Bu başlık altında, Peygamber Efendimiz'in s a ç t ı r a ş ı , yâni saçının uzunluk kısalık hâli ile saç tarama şekli bahis konusu edilecektir.

Konu ile ilgili olarak **Tirmizi,** ikisi kadın üçü erkek olmak üzere beş sahâbî tarafından nakledilmiş sekiz vesîkayı bir araya toplamıştır. Târihçi **İbn Sa'd** ile [1] muhaddis **Ebû Dâvûd** [2] da, bu meseleye derli toplu en geniş yer veren müelliflerdir. Diğer muhaddisler ise, bu bahisleri daha çok, eserlerinin ***"Kitâb'ül-Libâs"*** *(Kılık-Kıyâfet Bölümü)* ana başlığı altında ele almışlardır [3].

Bizim ***"saç"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı ***"şa'r"*** veyâ ***"şa'ar"***dır. Bu kelimenin Türkçede tam karşılığı ise ***"kıl"***dır [4]. Arapçada ***"kıl"*** için ayrı, ***"saç"*** için ayrı kelime bulunmadığından, her iki kavram da aynı kelime ile ifâde edilmektedir. Burada, kıl'ın bir tek teli değil toplamı kasdedildiği için ***"saç"*** diye tercümesi uygun düşmektedir.

❊
❊ ❊

Eldeki yazılı vesîkalara göre Hazreti Peygamber, ustura tıraşlı değil, uzun saçlıdır. Saç biçimi ise, uzunluk kısalık durumuna göre, üç şekil arzetmektedir. En kısa şekli kulak yumuşağına kadar olup, en uzun şekli de omuzlarına dokunacak derecede olandır ki, her durum için üç ayrı tâbir kullanılmıştır. Kısadan uzuna doğru, kaynaklardaki ifâdeler şöyledir:

---

(1) *Tabakât*, I, 427-431 (25 vesîka), ***zikru şa'ri Resûlillah (s.a.s).***

(2) Ebû Dâvud, *Sünen*, IV, 106-121, ***kitâb'üt-teraccül*** (21 bâb ve 54 hadîs). Burada Ebû Dâvud, **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de dört ayrı bölüm olarak ele aldığı bu meseleyi, tek ana başlık altında toplamıştır.

(3) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 57 vd.

(4) *Kāmûs* bu ***şa'r*** maddesini açıklarken şu bilgiyi vermektedir: ***"Ş a' r, cisimde nâbit olan*** (biten) ***şeye denir. Yün'den ve tüy'den mâadâsıdır ki, Fârisîde mûy, Türkîde k ı l tâbir olunur. Nitekim y ü n'e*** *"sof"*, ***t ü y' e*** *"veber"* ***derler.*** Bkz. *Kāmûs*, II, 435.

Kulak yumuşaklarına kadar olan hâline ***"vefre"***, kulak yumuşağını biraz geçene ***"limme"***, omuzlara dokunacak kadar uzun olan hâline de ***"cümme"*** tâbir edilmektedir. Rivâyetler arasındaki değişiklik ise son derece normâldir. Zîrâ saç için bu kademeli uzunluk, ancak bir veyâ iki aylık tıraş farkıdır. En kısa şekli olan ***"vefre"***, yeni tıraş olmuş hâli olup; en uzunu ***(cümme)*** da, tıraşının gelmiş hâlidir. Her râvî, kendi gördüğü andaki hâlini anlatmış olacağına göre, rivâyetler arasındaki farklılığı, bir tenâkuz (çelişki) olarak değerlendirmemek gerekecektir.

❁ ❁ ❁

Hadîs mecmûalarının ***"h a c"*** ve ***"u m r e"*** bölümleri ile bâzı târih kitapları ve hadîs şerhlerinde, Hazreti Peygamber'in, başını kazıttığına dâir haberler de yer almaktadır [5]. İşte bu kazıtma işi hep, *hac* ve *umre* dolayısıyle olmuştur. **Âmirî**'nin de ifâde ettiği gibi, Asr-ı Saâdet döneminde, saçların ustura ile kazınması, sâdece çocuklarda görülmekte, büyükler ise saçlarını uzatmaktadır [6].

Bilindiği üzere Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, hicretten sonra u m r e niyetiyle *Kâbe*'yi d ö r t def'a ziyâret etmiştir [7]:

1°- Hicretin altıncı senesi Zilka'de ayında (M.628), umre niyetiyle *Medîne*'den hareket etmiş, ancak müşriklerce *Mekke*'ye girişin engellenmesi üzerine, *Kâbe*'ye bir konak mesâfedeki *Hudeybiye* mevkiinde bir sulh andlaşması akdedilmişti. Ne var ki *Kâbe-i Muazzama* ziyâret edilemeden geri dönülen bu umre sırasında, aynen ziyâret sonrası icrâ edilen merâsimler yapılarak kurban kesilmiş, ihrâmdan çıkılmış ve tıraş olunmuştur.

2°- Ertesi sene (7/629) gerçekleştirilen ve târihe ***"Umret'ül-kazâ"*** adı ile geçen umre.

3°- *Huneyn* seferi ganîmetinin taksîmi için *Ci'râne* mevkiinde konakladığı sırada (8/630) icrâ ettiği umre.

4°- *Vedâ Haccı* sırasında (10/632) yaptığı umredir.

Hazreti Peygamber, bu dört umre ziyâretinde de, ziyâret sonrası ihrâmdan çıkarken başını tıraş ettirmişlerdir.

Görüldüğü üzere, her dört tıraş da, *Kâbe-i Muazzama*'yı ziyâret ettikle-

(5) Bkz. Buhârî, *a.g.e.* II, 206-207; İbn Sa'd, *a.g.e.* II, 98,154, 181; *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 267; *Cem'ul-Vesâil*, s. 94.

(6) *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 267.

(7) Buhârî, *a.g.e.* II, 198-199; İbn Sa'd, *a.g.e.* II, 170-172.

ri zamanda vukū bulmuştur. Bu, Hazreti Peygamber'in normal tatbikātı değildir. Bilindiği üzere, mevsiminde *(h a c)* ve mevsimi dışında *(u m r e)* yapılan *Kâbe* ziyâretlerinde, ziyâretin bitiminde ihrâmdan çıkmak için, saçlar ya **kesilir,** ya da **kısaltılır.** Bu husus, ziyâretçilerin muhakkak uymaları gereken bir kuraldır [8].

❊
❊ ❊

Ümmü Hânî'nin[9] her iki rivâyetine göre (5. ve 8. metin), *Mekke*'nin fethi sırasında, Peygamber Efendimiz'in saçlarının dört b e l i k hâlinde örülü olduğu görülmüştür. **Ümmü Hânî** dışında başka hiç bir sahâbî tarafından anlatılıp tesbît edilmeyen bu saç şekli, Hazreti Peygamber'in mûtad uygulamaları değildir. Bu târihlerde 60 yaşını geçmiş olan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, fetih sırasında saçlarını niçin böyle ördüğü hususunda bir yorum kaydedilmemiştir.

❊
❊ ❊

Hazreti Peygamber'in s a ç t a r a m a şekline gelince: **İbn Abbâs** (r.a)'ın rivâyetinden (7. metin) anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber'in devr-i saâdetlerinde *Hicaz* bölgesinde iki türlü saç tarama biçimi moda idi. Ehl-i kitap olanlar, kâküllerini *(perçem)* önlerine düz tararlardı. O günün putperestleri ise perçemlerini ortadan ikiye ayırarak yanlara bırakırlardı. Peygamber Efendimiz'in gönderilmesiyle birlikte, toplumda bir üçüncü grup daha oluştu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, müslümanların, ahlâk ve davranışlarına olduğu kadar, onların kılık kıyâfet gibi dış disiplin unsurlarına da titizlik gösterirdi. Hakkında vahiy gelmemiş hususlarda bir davranış ölçüsü getirdiğinde, önceki dînin aykırı olmayan uygulamalarını aynen benimserdi. Şirk ve putperestlik izi olan her şeye karşı tavır koyar, daha önceki bir pey-

---

(8) Hazreti Peygamberin, **hac** ve **umre** münâsebetiyle yaptığı ziyâretlerde ihramdan çıkarken başını kazıttığı *(halk)*, bâzı sahâbîlerin de sâdece kısaltmakla *(taksîr)* yetindiği hususunda daha geniş bilgi edinmek için bkz. İbn Sa'd, *Tabakāt*, II, 98; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 188-189; *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, VI, 193-198; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VII, 4438.

(9) **Ümmü Hânî** (Ümmühânî), Hazreti Peygamber'in amcası **Ebû Tâlib**'in kızı olup, **Hz. Ali**'nin de kız kardeşidir. Kocası **Hübeyre b. Ebî Vehb** müslüman olmayı kabûl etmediği için, kendisi, *Mekke*'nin fethine kadar müslümanlığını açıklayamamıştır. *Mekke* fethedilince kocası *Necrân*'a kaçmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, fetih sırasında, onun evinde misâfir edilmiştir. Hayâtının diğer yönleri için bkz. İbn Sa'd, *Tabakāt*, VIII, 47, 151-163; İbni Hacer, *el-İsâbe*, IV, 503.

gamberin şerîatinin bakıyyesi olan uygulamaları, yeni vahiy gelinceye veyâ yeni değerler oluşuncaya kadar sürdürürdü.

İşte bu meselede de, her iki gruba muhâlefet olsun diye yeni bir model getirme yoluna gitmemişler; başlangıçta ehl-i kitâbın uygulamasını benimseyerek, onlar gibi perçemlerini önüne düz taramışlar; Hicaz bölgesinde putperestliğin kökü kazınıp toplumda taraftan kalmayınca, bu def'a da, saçlarını önden ikiye ayırarak sağa sola bırakır olmuşlardır [10].

(10) Bkz. Buhârî, *a.g.e*, IV,166; *Tecrîd Tercemesi*, IX, 317, nu: 1455; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 7. metni.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** anlatıyor:

"Hazreti Peygamber'in saçları, kulaklarının orta hizâsına kadar uzamıştı".

❋

2) **Hz. Âişe** vâlidemiz anlatıyor:

"Ben ve Resûlullah Efendimiz, bir kapda boy abdesti (gusül) alırdık. Resûlullah'ın mübârek saçları, omuzlarına değmiyordu ama, kulak yumuşaklarını geçiyordu".

❋

3) **Berâ b. Âzib** anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, orta boylu idi. Omuzları da genişçeydi. Saçları ise, kulak yumuşaklarını döğerdi".

❋

4) **Katâde** naklediyor: **Enes b. Mâlik** (r.a)'e:

– ***"Hazreti Peygamber'in mübârek saçları nasıl idi?"*** diye sordum.

– ***"Kıvırcık da değildi, düz de değildi. Saçları ise, kulak yumuşaklarına kadar ulaşıyordu"*** dedi.

❋

5) **Ebû Tâlib**'in kızı **Ümmü Hânî** anlatıyor:

"Resûlullah Efendimiz Mekke'ye geldiklerinde evimizi teşrîf etmişlerdi. Bu sırada mübârek başları dört belikli (örgülü) ***idi".***

❋

6) **Enes b. Mâlik** anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in saçı, kulaklarının yarısına kadar uzanıyordu".

❋

7) **Abdullah b. Abbâs** anlatıyor:

"Hazreti Peygamber, saçlarını mübârek alınları üzerine salıverirlerdi. Zîrâ puta tapan müşrikler, saçlarını önden ikiye ayırarak sağa sola sarkıtırlar; ehl-i kitâb olan Hıristiyan ve Yahûdîler de, ayırmadan alınlarının üzerine salarlardı. Resûlullah Efendimiz ise, hakkında Allah'dan bir emir gelmeyen hususlarda, -müşriklere benzememek için- ehl-i kitâbın âdetlerine uymayı severlerdi. Fakat sonraları, bu âdetlerini değiştirerek, saçlarını önden ayırdılar ve bir daha alınları üzerine salmadılar".

❁

8) **Ümmü Hânî** anlatıyor:

"Ben, Peygamber Efendimiz'i, dört belikli olarak bizzat gördüm".

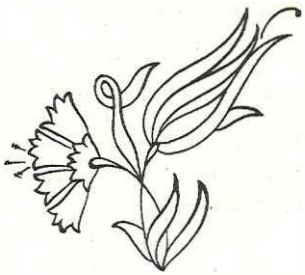

4- PEYGAMBERİMİZ'İN SAÇ VE SAKAL BAKIMI

Hazreti Peygamber'in saç ve sakal bakımı konusuna ayrılan bu bölümde beş hadîs nakledilmiştir. Bu hadîsler, Resûlullah Efendimiz'in bizzat kendi tatbîkatları ile ilgilidir. Bu hususda başkalarına yaptığı tavsiyeleri de vardır. Ancak **Tirmizî,** onları *Şemâil*'e almamıştır. Biz, yeri geldikçe, onların da bir kaçına işâret edeceğiz.

Bizim ***"saç ve sakal bakımı"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin, dînî metinlerdeki karşılığı ***"tercîl"*** veyâ ***"teraccül"***dür. Nitekim **Ebû Dâvûd,** *Sünen*'indeki bir bölümün başlığına ***"Kitâb'üt-Teraccül"*** unvânını vermiştir.

❊
❊ ❊

Peygamber Efendimiz, saç bakımı husûsunda, umûmî bir tavsiyede bulunmuşlardır: ***"Kim saç bırakmışsa, onun bakımına dikkat etsin"*** [1].

Bu hadîsde Hazreti Peygamber'in kullandığı tâbir oldukça dikkat çekicidir. Bizim, tercümede tam olarak karşılayamadığımız bu tâbir, ***"ikrâm"*** kelimesiyle ifâde edilmiştir ki, bunu, ***"saçı olan, saçına ikrâm etsin"*** tarzında tercüme etmek gerekecektir. Zîrâ taramak, yıkamak, yağlamak, vakti gelince tıraş olmak ve daha bunlara benzer muâmeleler, hep, ***"saça ikrâm"*** yâni saça sakala îtinâ türünden yapılan işlerdir.

Peygamber Efendimiz'in en başta gelen özelliklerinden birisi de, geniş mânâları kısa cümlelerle ifâde etmeleri ve konuşmalarında hep seçme kelimeler kullanmalarıdır.

❊
❊ ❊

İslâmî kaynaklar, Hazreti Peygamber'in dâimâ yanlarında bulundurdukları bâzı **zâtî eşyâlarını** da kaydetmişlerdir. Bunlar; **tarak, ayna, misvâk, kürdan, makas, sürmedân** gibi eşyâlardır [2]. Bu duruma göre, saçı

(1) Ebû Dâvûd, *Sünen,* IV, 74, nu: 4062 ***(Men kâne lehû şa'run fel-yükrimhü).***

(2) Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil,* s. 96-97.

olan kimsenin, yanında t a r a k bulundurması ve dağıldıkça başını taraması *sünnet* oluyor. Bu eşyâlara, ileride 7. bölümde ayrıca temâs edilecektir.

❁❁❁

Peygamber Efendimiz, üst-baş temizliğine son derece dikkat ettiği gibi, üstlerinin başlarının tertipli olmasına da o ölçüde îtinâ gösterirlerdi. O'nun nazarında t e m i z l i k ne ise, b a k ı m da aynı şeydi. Kendileri, gözü dâimâ güzel şeyler görmeye alıştırmak ve başkalarının da göz zevkine hürmet etmek zerâfeti içinde olmuşlardır. Nitekim, bir def'asında, saçı sakalı darmadağınık pasaklı birisini görünce, adamın hâlinden rûhen rahatsız olan Zât-ı zerâfetleri:

"Bu adamcağız, acabâ saçına çeki düzen verecek bir şey bulamamış mıdır ki!." diyerek, serzenişte bulunmuşlardır.

Öte yandan, üstü başı kir pas içinde olan bir diğeri için de:

"Bu adamcağız, acabâ çamaşırını yıkayacak su bulamamış mıdır!." buyurarak, hoşnutsuzluklarını ifâde etmişlerdir [3].

❁❁❁

Üst başın tertipli olmasını ve buna titizlik gösterilmesini isteyen Peygamber Efendimiz, sâdece süslenmekle vakit geçirmeyi ise hoş karşılamamışlar; şık ve sâde olmakla, süslenmeyi bir meşgale hâline getirmeyi birbirinden ayırmışlardır. Esâsen üst başın tertip düzeni, kendisi için değil, daha çok diğer insanların göz zevkine hürmet etmek ve onların nefretli bakışlarını üzerine çekmemek için lâzımdır. İbâdetler dâhil, bütün hareket ve davranışlardaki dikkat çekici aşırılıklar, Hazreti Peygamber nezdinde hüsn-i kabûl görmemiştir.

Şimdi de, saç ve sakal bakımına dâir nakledilen metinleri görelim.

(3) Ebû Dâvûd, *a.g.e*, IV, 74, nu: 4062; Nesâî, *Sünen*, III, 183-184; *el-Müstedrek*, IV,186.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** vâlidemiz anlatıyor:

"Ben, hayızlı hâlimde bile, Resûlullah Efendimiz'in mübârek başlarını tarardım".

❁

2) Bu hadîs, sened zincirinde bir şahıs değişikliği ile bir daha kaydedilmiştir.

❁

3) **Enes b. Mâlik** anlatıyor:

"Resûlullah Efendimiz, mübârek saçlarını çoğu def'a yağlarlar ve sakal-ı şerîflerini ekseriyetle tararlardı. Saçlarına yağ sürdükten sonra, sarıklarının yağlanmaması için, umûmiyetle sarığın altına bir tülbend koyarlardı ki, bu tülbend âdetâ yağcının elbisesi gibi olurdu".

❁

4) **Hz. Âişe** vâlidemiz anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz; abdest ve gusül gibi temizliklerinde, saç ve sakal-ı şerîflerini tararlarken ve ayakkabılarını giyerlerken, hep, sağ eliyle, sağ ayağı ile ve sağ tarafı ile başlamayı pek severlerdi".

❁

5) **Abdullah b. Muğaffel** [4] anlatıyor:

---

(4) **Abdullah b. Muğaffel,** *Biat'ür-Rıdvân'*da bulunan *Ashâb'üş-Şecere'*dendir. *Basra'*nın fethinden sonra, **Hz. Ömer'**in, Basralıları aydınlatmak, onların dînî bilgilerini ilerletmek ve irfanlarını geliştirmek üzere vazîfelendirdiği on sahâbîden birisidir ve hey'etin başkanıdır. Böylece, görevli olarak gittiği *Basra'*da, merkez câmiinin yakınında bir ev yaptırıp yerleşmiş ve hicrî 59-60 senelerinde (M. 679) orada vefât etmiştir. **Hasan el-Basrî,** kendisinden en çok istifâde eden talebelerinden birisidir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe,* III, 264-265; *el-İsâbe,* II,372; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ,* I/I, 290-291; ayrıca, **Biat'ür-Rıdvân** ve **Abdullah b. Muğaffel'**in burada yaptığı hizmet husûsunda bkz. *Elmalılı Tefsîri,* VI, 4421-4424.

"Hazreti Peygamber, devâmlı olarak saç ve sakal tuvaleti ile meşgûl olmayı tasvîb etmeyip, bunun, îcâb ettikçe yapılmasını tavsiye buyurdular".

❁

6) **Humeyd b. Abdurrahman** (ö: 95/714), Peygamberimiz'in ashâbının birisinden naklediyor:

"Hazreti Peygamber, mübârek saçlarını, îcâb ettikçe, zaman zaman yağlayıp tararlardı" (5).

(5) **Humeyd b. Abdurrahmân,** aşere-i mübeşşere'den **Abdurrahmân b. Avf**'ın oğlu olup, kendi'si ashâbdan değildir. Hicrî 95 senesinde 73 yaşlarında vefât ettiğine göre, hicrî 22 senelerinde doğmuş olmalıdır. Ashâb-ı kirâmın pek çoğu ile görüşüp, onlardan, Hazreti Peygamber hakkında bilgiler edinen **Humeyd,** yukarıdaki hadîsi, sahâbenin hangi'sinden işittiğini belirtmemiştir. Tâbiûn neslinin, ilk râvî olan ashâbın ismini zikretmeden doğrudan doğruya Hazreti Peygamber'den yapmış olduğu böylesi nakillere, hadisçiler dilinde *"Mürsel Hadîs"* adı verilir.

5- HAZRETİ PEYGAMBER'İN SAÇ VE SAKALININ AĞARMASI

Peygamber Efendimiz'in mübârek saçlarına ve sakal-ı şerîflerine düşen aklık konusuna ayrılan bu bölüme âit, altı ayrı sahâbî kanalıyle sekiz hadîs rivâyet edilmiştir. **İbn Sa'd** ise, 31 vesîka ile bu konuya en geniş yer veren kaynak durumundadır [1]. Bu vesîkaların bir kısmı, ağarmanın derecesi ve ağarmış kılların [2] sayısı ile ilgili olup, bir bölümü de saçına ve sakalına ak düşmesine yol açan sebeplere dâirdir.

Bu mesele ile ilgili olarak kaynaklarda kullanılan tâbir ***"şeyb"*** dir. Nitekim *Kāmûs*, bu kelimeyi açıklarken: ***"Saç ve sakal ağarmak mânâsınadır ki, kocamaktan kinâyedir"*** demektedir [3].

❁ ❁ ❁

Bize ulaşan bilgilerden anlaşılacağı üzere, Resûlullah Efendimiz'in mübârek saçları ve sakal-ı şerîfleri, göze batacak kadar ağarmamıştı. Esâsen, Kâinâtın Efendisi'nin vücud yapılarında, son nefeslerine kadar bir değişiklik husûle gelmemiştir: İhtiyarlık belirtileri, diş dökülmesi, az görme, yavaş işitme, saç dökülmesi, sakal ağarması ve benzeri ârızî durumlar, O'nda görülmemiştir.

Enes b. Mâlik'in (metinler kısmındaki) iki numaralı rivâyetine göre, Hazreti Peygamber'in saç ve sakalında 14 ak kıl vardı. Bilindiği gibi **Enes**, on yaşından itibâren yirmi yaşına kadar olan on senelik çocukluk ve gençlik yıllarını, hiç ayrılmadan, Resûlullah'ın hâne-i saâdetlerinde geçirmiştir. Küçük **Enes**, âdetâ torunları gibi, yanlarından hiç ayrılmamış, çocukluk hayâtının tadını orada çıkarmış, izzet görmüş, ikbâl sürmüş, nazlanmış, fakat hiç

(1) Bkz. *Tabakāt*, I, 431-436.

(2) Bizim ***"kıl"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin, bütün vesîkalardaki karşılığı ***"şa'r"***dır. Bunu, ***"tüy"*** diye tercüme etmenin uygun olacağını söyleyenler de bulunduğu için, burada, küçük bir açıklama yapılması gerekmiştir. Nitekim *Kāmûs*, tereddüde düşülmeyecek şekilde meseleye açıklık getirmiştir: ***"Şa'r veyâ şa'ar, cisimde nâbit olan*** (biten) ***şeye denir. Yün'den ve tüy'den mâadâsıdır ki, Fârisîde "mû", Türkîde "kıl" tâbir olunur. Nitekim y ü n' e "sôf", t ü y' e de "veber" derler*** (II, 435). Bununla birlikte bizim de, yer yer ***"tüy"*** kelimesini kullandığımız olmuştur.

(3) *Kāmûs*, I, 331.

şımarmamıştır. Allah'ın kendisine lûtfettiği 103 senelik hayâtı boyunca, durmadan çevresine dağıtacağı hazîneyi doldurma uyanıklığı içerisinde olan **Enes,** hassas bir kamera inceliğiyle, insanı hayretler içerisinde bırakan ince noktalar tesbît etmiştir. O, Hazreti Peygamber'in mübârek vücudlarında görülen ak kılları sayacak kadar dikkatli ve bunu, gelecek nesillere aktaracak kadar da vefâ duygusuna sâhip bir şahsiyet olarak yetişmiştir.

Enes b. Mâlîk'in ikinci bir rivâyeti ile [4] **Abdullah b. Ömer**'in (bu bölümün dördüncü hadîsi olarak kayıdlı) rivâyetine göre, Resûlullah Efendimiz'in saçında ve sakal-ı şerîflerinde görülen ak kılların sayısı 20 civârındadır. Eldeki vesîkalara dayanarak, ***"Peygamber Efendimiz'in mübârek saçlarında ve sakal-ı şerîflerinde 20 kadar ak kıl vardı"*** demek, yaygın bir ifâde hâlini almıştır.

Mevcut metinlere göre, ak düşen yerler; sakal başları, yâni gözle kulak arasındaki favori yerleri, alt dudakla çene arasındaki bölge ile saçlarının dağınık yerlerinde olup, sakal-ı şerîflerindekilerin sayısı, saçlarındakinden fazla idi. Bunlar da, karşıdan farkedilecek cinsten değildi.

❊ ❊

Ağarmaya yol açan sebepler ise, yine kendilerince şöyle îzâh edilmektedir: ***"Benim saçımı sakalımı, Hûd ve benzeri sûrelerdeki âyet-i kerîmeler ağarttı".***

Târihçi **İbn Sa'd,** bu husûsu aydınlığa kavuşturan bir hâdise kaydeder ki, râvîsi **Enes b. Mâlik** olan bu olay şöyledir:

Bir gün, **Hz. Ebû Bekir** ile **Hz. Ömer,** *Mescid-i Nebî*'de minber-i şerîfin karşısında oturuyorlardı. Bu sırada Resûlullah Efendimiz, hanımlarından birisinin hücresinden çıktılar ve, mübârek eliyle sakal-ı şerîflerini kaldırıp bakarak, mescide doğru yürüdüler. **Enes b. Mâlîk,** hâdiseyi anlatmaya devâm ederek şöyle der: Sakal-ı şerîflerindeki aklık, saçlarından daha fazla idi. Mescide girip de **Ebû Bekîr'le Ömer**'in oturduğunu görünce, onlara selâm verdi. **Hz. Ebû Bekîr,** yufka yürekli bir insandı; **Hz. Ömer** ise, sert yapılı bir mizâca sâhipti. **Hz. Ebû Bekîr:**

- ***"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!. Artık sizde de ihtiyarlık belirtileri görünmeye başladı"*** dedi.

---

(4) **Enes b. Mâlik**'in adı geçen rivâyeti, bu eserin birinci bölümünün bir numaralı hadîsi olup; aynı hadîs, **Buhârî, Müslim, Tirmizî** gibi muhaddislerin eserlerinde de yer almaktadır.

Resûlullah Efendimiz, eliyle sakal-ı şerîflerini kaldırıp onların yüzüne bakınca, **Hz. Ebû Bekir**'in gözlerinden oluk oluk yaşlar akmaya başladı. Peygamber Efendimiz:

– ***"Evet, öyle!. Beni, Hûd sûresi ve benzerleri ihtiyarlattı"*** buyurdular.

Hz. Ebû Bekir:

– ***"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!. Benzeri sûreler hangileridir acabâ?"*** diye sorunca;

– ***"el-Vâkı'a, el-Kāri'a, Seele sâilün (Me'âric) ve İzâ'ş-şemsü küvvirat (Tekvîr) sûreleri"*** diye cevap verdiler [5].

Adı geçen sûrelerin hangi özelliklerinden dolayı Hazreti Peygamber'in böyle buyurdukları husûsunda, ilk devir kaynaklarında bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak, ilk geniş örnekleri daha ziyâde hicrî VII. (M. XIII.) asırdan sonraki devrede verilmeye başlayan ***"Hadîs şerhleri"***nde ise bir kısım açıklamalar yer almaktadır. Bu bilgileri şöylece özetlemek mümkündür:

Hûd sûresi'ndeki ***"Festekım kemâ ümirte"*** *(Emrolunduğun gibi dosdoğru ol)* âyet-i kerîmesinin [6] yüklediği sorumluluk duygusu bir taraftan; diğer sûrelerde yer alan kıyâmet ahvâli, geçmiş ümmetlerin başlarına gelenler ve kendi ümmetinin durumu ile onların başlarına gelecek olanlar, Hazreti Peygamber'in mânen endîşelenmesine maddeten de sakalının ağarmasına yol açmıştır.

Hâdise çok acı ve idrâk sâhipleri için son derece düşündürücüdür. Hazreti Peygamber'in belini büken ve O'na ***"beni kocalttı"*** dedirten, hiç bir şey değil, sâdece ve yalnızca ***"ümmeti"***nin âkıbetidir [7]. Kendine hayrı olmayan ve geleceğinden endîşe duyulan bir çocuğa sâhip anne ve babaların için için erimesi ve çökmesi basit bir ölçü kabûl edilince, Peygamber Efendimiz'in bu rûh hâlini anlamakta hiç güçlük çekilmemektedir.

(5) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 436; Tirmizî, *Sünen*, V, 401, nu: 3298 ***(Tefsîru Sûret'il-Vâkı'a)***; kaynaklardaki farklı rivâyetler için ayrıca bkz. Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 41.

(6) *Hûd* sûresi, 112. âyet; âyetin tefsîri için bkz. *Elmalılı Tefsîri*, IV, 2829-2830.

(7) Nitekim müfessir **Elmalılı Hamdi Efendi**, bahsi geçen âyeti tefsîr ederken: ***"Maahâzâ, şunu ihtâr eylemeliyiz ki, bu âyette, Resûlullah'a: "Beni kocalttı" dedirtecek kadar zor gelen cihet, emr-i istikāmet'in, asıl kendisine taalluk eden kısmından ziyâde, ümmeti'ne taalluk eden kısmıdır"*** der. Bkz. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 2830.

METİNLER

1) **Katâde** (ö:117/735) naklediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'e, Hazreti Peygamber'in saçlarını ve sakal-ı şerîflerini kına ile boyayıp boyamadıklarını sordum:

– ***"Peygamber Efendimiz'in saçları ve sakalları, kına ile boyayacak kadar ağarmamıştı. Sâdece sakal başlarında, yâni göz ile kulak arasındaki yerde bir kaç tâne beyaz kıl vardı. Fakat Hz. Ebû Bekir, saç ve sakalını kına ve ketem*** (8) ***ile boyardı"*** dediler.

❁

2) **Enes b. Mâlik** anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'in mübârek başlarında ve sakal-ı şerîflerinde, sâdece ondört ak kıl saydım".

❁

3) **Simâk b. Harb** (ö: 123/741) rivâyet ediyor:

Câbir b. Semüre (r.a)'den işittim. Ona, Hazreti Peygamber'in saçlarının ağarma durumu sorulmuştu. O da: ***"Mübârek başlarını yağladıkları zaman saçlarının akı gözle farkedilmez; fakat başlarına yağ sürmedikleri anlarda beyazları görünürdü"*** dedi.

❁

4) **Abdullah b. Ömer** anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in mübârek saçlarındaki beyaz kılların sayısı, yirmi civârında idi".

❁

5) **İbn Abbâs anlatıyor:** Bir def'asında Hz. Ebû Bekir:

– ***"Yâ Resûlallah, artık sizin de sakalınıza ak düşmüş"*** dediklerinde; Hazreti Peygamber:

– ***"Hûd, Vâkı'a, Mürselât, 'Amme yetesâelûne ve İzâ'ş-şemsü küv-***

(8) *Kāmûs*'un kaydettiğine göre: ***"K e t e m, bir ot adıdır ki, kınaya katılıp onunla saç ve sakal boyanır; bir müddet, rengi sâbit olup kalır. Kökünün kaynatılmışı ile mürekkep gibi yazı yazılır. Bu nebât, "vesme" olacaktır ki, ç i v i t otudur"***. Bkz. IV, 461.

virat sûre-i celîlelerinde zikredilen durumlar beni ihtiyarlattı, saç ve sakalımı ağarttı" buyurmuşlardır.

❁

6) **Ebû Cühayfe** anlatıyor:

Ashâb-ı kirâm: ***"Yâ Resûlallah!. Artık sizi de ihtiyarlamış görüyoruz"*** dediklerinde; Hazreti Peygamber:

"Evet; beni, Hûd sûresi ve benzerleri ihtiyarlatmıştır" buyurdular.

❁

7) *Ribâb* kabîlesinden olan sahâbî **Ebû Rimse** (r.a) anlatıyor:

Ben, oğlumla birlikte, Hazreti Peygamber'e gelmiştim. Kendilerine takdîm edildim. Görür görmez: ***"Bu, Allah'ın gerçek peygamberidir"*** dedim. O sırada Resûlullah'ın üzerinde, iki parçalı yeşil bir elbise vardı. Saçlarına ise yeni yeni ak düşmeye başlamıştı ki, ağaracak kıllar, kırlaşmaya [9] henüz yeni yüz tutmuştu [10].

❁

8) **Simâk b. Harb** rivâyet ediyor:

Câbir b. Semüre (r.a)'ye: ***"Hazreti Peygamber'in başında beyaz kıl var mı idi?"*** diye sorulduğunda;

"Sâdece, başının tepesinde [11] ***bir kaç tâne beyaz kıl vardı ki, onları da, yağladığı zaman yağ kaybederdi"*** dedi.

---

(9) Metinde geçen *"... **ahmer"*** kelimesini, renk ifâde etmesi bakımından ***"kızarmak"*** diye tercüme edenler olmuştur. Kelime, mutlak renk olarak ele alınırsa, bu doğrudur; ancak, saç rengi bahis konusu olunca, bunun, ***"kırlaşmak, kırçıllaşmak"*** şeklinde tercümesi, her hâlde daha uygun olmalıdır.

(10) Bu hadîs, aynı sened fakat kısmen değişik bir metinle bundan sonraki bölümün birinci metni olarak tekrar gelecektir. Orada farklı bir dipnotu ile açıklanacak olan hadîsin, bu bölümdeki rivâyetinde bir kısım şerh ve tercüme tutarsızlıkları dikkati çekmektedir. Bunların hepsi görülmüş, karşılaştırılmış, fakat burada tartışma yoluna gidilmemiştir.

(11) ***"Başının tepesinde"*** diye tercüme ettiğimiz tâbir, metinde ***"fî mefriki re'sihî"*** şeklindedir. *Kāmûs*'un ifâdesine göre ***"M e f r i k kelimesi, meclis vezninde, başın tepesinin ortasına denir ki, saçın her tarafa ayrılıp dağıldığı mahâlden ibârettir"***. Bu tâbir, eğer başka bir mânâda kullanılmıyorsa -ki lügatler, hep yukarıdaki mânâyı vermişlerdir-, bu takdirde, diğer rivâyetlere kısmen ters düşülmüş olmaktadır. Eğer ***"mefrik"*** kelimesi, ***"saçla sakalın birbirinden ayrıldığı"*** kulak hizasına da denmiyorsa ve şâyet râvî, kelimeyi bu mânâda kullanmışsa, o zaman rivâyetler, hep, biribirini te'yîd etmiş olur. Biz kelimeyi, bu şekilde anlama temâyülündeyiz. Zîrâ baştaki saç ağarması, önce tepeden başlamaz. Buna rağmen, tercümede, lügat kitaplarına ters düşme yoluna gitmedik.

6- HAZRETİ PEYGAMBER'İN SAÇ VE SAKAL BOYASI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in bizzat kendilerinin, saçlarını ve sakal-ı şerîflerini her hangi bir boya ile boyamış olup olmadıklarına dâir rivâyetler değerlendirilmektedir. **Tirmizî,** bu konu ile ilgili olarak *Şemâil*'de dört hadîs kaydetmiştir. Bunlar, aşağıda ***"metinler"*** kısmında görülecektir. **İbn Sa'd** de, bu konudaki rivâyetleri bir başlık altında toplamıştır[1].

Biz ise, *Şemâil*'deki rivâyetleri de aşarak, bu konunun değişik yönlerine temâs etme durumunda kaldık. Bu bahse yer veren ilk devir *Hadîs* ve *Târih* kaynaklarında, konu ile ilgili çok yönlü ve pek çok vesîka bulunmaktadır. Bunların ışığı altında meseleyi şöylece ele almak mümkündür.

Eldeki vesîkalardan anlaşıldığına göre, *Asr-ı Saâdet* öncesinde, ağaran saçları boyama âdeti vardı. İslâm gelince, diğerleri gibi, bu mesele de gündeme getirilmiştir. Bu sebeple olmalıdır ki, ilk devir *Hadîs, Şemâil* ve *Tabakāt* kitapları, ***"saç ve sakal boyama"*** meselesine, dâimâ bir alt başlık açagelmişlerdir [2]. Hadîs kaynaklarının ise, bu meseleye daha çok, ***"Kılık-Kıyâfet Bölümü"*** *(Kitâb-ül-Libâs)* içinde yer verdiklerini de kaydetmek yerinde olacaktır.

İslâmî kaynakların ***"saç ve sakal boyası"*** karşılığında kullandıkları tâbir ***"el-hıdâb"*** [3]; ***"saç ve sakal boyama"*** karşılığındaki ise ***"el-hadb"***dır[4].

❁ ❁

Bilindiği üzere b o y a, ağarmış saçların rengini değiştirmek için kullanılır. Mevcut rivâyetlere göre [5], Hazreti Peygamber'in saçları, boyama ihtiyâcı duyulacak kadar ağarmamıştı. Dolayısıyla, boyanma durumunda da kalmamıştı.

---

(1) Bkz. *Tabakāt* I, 437-438 (13 vesîka).

(2) Bkz. Buhârî, *a.g.e,* VII, 56-57; Ebû Dâvûd, *Sünen,* IV,118 vd.; Nesâî, *Sünen,* VIII,137-142; İbn Sa'd, *a.g.e,* I,437-438; bütün *Şemâil* kitapları.

(3) ***"Hı, dâd, be"*** harfleri ile.

(4) *Kāmûs, el-hıdâb* karşılığında: ***"Nesne boyayacak boyaya denir"***; *el-hadb* karşılığında da: ***"Boyamak, telvîn mânâsınadır. Bu sûrette*** *"hadb", "sabğ"* ***ile mürâdiftir. Nihâyet, vesme ve kına ile rengîn eylemekte müştehir olmuştur"*** der. Bkz. I, 226.

(5) İbn Sa'd, bu meâlde on kadar rivâyet kaydeder. Bkz. *Tabakāt,* I, 431- 432.

Peygamber Efendimiz, saç boyası kullanmamışlar; ancak başlarını zaman zaman z e y t i n y a ğ ı ile yağlamışlardır. Yağı başlarına sürdükten sonra, sarıklarına bulaşmaması için, sarığın altına bir t ü l b e n d koyarlardı. Bu tülbend, yağın fazlasını emer ve sarıklarını yağlanmaktan korurdu [6].

Hazreti Peygamber, zeytin yağı hakkında: ***"Zeytin yağını, ekmeğinize katık yaparak yiyiniz ve onunla vücûdunuzu yağlayınız. Zîrâ o, mübârek bir ağaçtan elde edilmektedir"*** buyurarak, onu, ***"mübârek"*** sıfatı ile yâd etmişlerdir. *Mübârek* tâbiri, eski ifâdesiyle ***"hayr-ı kesîr"*** mânâsına gelir ki, ***"pek çok faydalı yönleri olan"*** demektir.

İbn Sa'd'ın kaydettiği bir vesîkadan anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber, başlarını, s i d r [7] ağacı yaprağının kaynatılmasıyla elde edilen bir müstahzarla yıkardı [8].

❁ ❁

Kaynaklarda, Hazreti Peygamberin saçının ***"boyanmış"*** olduğunu ifâde eden bir kısım rivâyetlere de rastlanmaktadır. Gerek hadîs şerhlerinde, gerek bâzı tercümelerde karşılaşılan bir yanlış anlamayı ve bu yanlış anlamaya bağlı yorumları, burada bir tenkîde tâbi tutma zarûreti ile karşı karşıya kaldığımızı, bu sebeple de bâzı teknik açıklamalara girişme durumunun -ister istemez- ortaya çıktığını belirtmeliyiz.

Ashâb-ı kirâm'ın Hazreti Peygamber'e bağlılıkları bir hamâset destânıdır. Onlar, gerek Resûlullah Efendimiz hayatta aralarında iken, gerek vefât edip aralarından ayrıldıktan sonra, Zât-ı Risâlet'e karşı hep aynı sevgi ve aynı bağlılığı göstermeye çalışmışlardır. İşte bu sevgi ve bağlılığın, ashâb arasında çok değişik tezâhürleri olagelmiştir. Bunlardan birisi de, Hazreti Peygamber'e âit bâzı zâtî eşyâların bir **bâtıra** olarak saklanması yarışıdır. Bunlarla ilgili bir kısım örnekleri, ileride yeri geldikçe değişik bahisler arasında göreceğiz. Burada ise, konumuzla ilgili bir **tânesini** kaydetmek istiyoruz:

Olaya bizzat tanık olan **Enes b. Mâlik** şöyle anlatıyor: ***"Bir def'asında, Hazreti Peygamber'i berber tıraş ederken görmüştüm: Ashâbı etrâfını sarmış, kesilen saçların hiç bir telini yere düşürmüyorlar; kapışırcasına ellerine alıyorlardı"*** [9].

---

(6) Bu tülbend meselesi, **17. bölümde**, müstakil bir başlık altında ayrıca ele alınacaktır.

(7) *Kāmûs*'un ifâdesine göre; s i d r, Arabistan kirazı denilen bir meyve olup, trabzonhurmasına çeşidindendir. Yemişi hoş olup, yaprağıyle yıkanılır. Bkz. II, 385.

(8) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II,117 (İbn Sa'd'den naklen).

(9) *Tabakāt*, I, 431; II, 181.

Bu vesîka, günümüzde çeşitli yerlerde ve özellikle câmilerde muhâfaza edilip, ***"Kadir Geceleri"***nde müslümanların ziyâretine arzedilen ***"Sakal-ı Şerîf"***lerin nasıl elde edildiğine ışık tutması bakımından son derece önemlidir. Kaydetmek yerinde olur ki, müslüman halkımızın ***"Sakal-ı Şerîf"*** diye adlandırıp bir mukaddes emânet olarak tâzim ve teberrük ettiği bu Peygamber hâtıraları kutsal mîraslar, sâdece sakal telleri olmayıp, gerek sakal-ı şerîflerinin ve gerek mübârek başlarının tıraşı sırasında kesilen kıllardır. Yoksa, bâzı çevrelerin zannettiği gibi, bunlar, sakal-ı şerîflerinden ***"yolma"*** sûretiyle elde edilmemiştir. Böylece, ***"bu kadar çok sakal teli nereden sağlanmıştır? Bu işin içinde biraz abartma, biraz da sahtelik kokusu sezilmektedir"*** türünden bulanık istifhamların yersizliği de ortaya çıkmış olmaktadır.

❁ ❁ ❁

Altı tanesi **İbn Sa'd** tarafından [10] ve yer yer de ünlü muhaddislerce tescîl edilmiş olan değişik rivâyetlerden öğreniyoruz ki, Ümmülmü'minîn **Ümmü Seleme** *(r.anhâ)* başta olmak üzere, ashâb-ı kirâm'dan pek çoğu, Hazreti Peygamber'in mübârek saçlarının ve sakal-ı şerîflerinin kıllarını, **teberrüken** saklamışlardır. Bunların, bir kutsal mîrâs ciddiyetiyle, nesilden nesile intikâl ettiğini de isimleriyle birlikte öğrenebilmekteyiz. Nitekim, ileriki bölümlerde, bu konuya yer yer tekrar temâs edileceğinden, burada daha fazla bilgi ve kaynak ismi verme yoluna gidilmemiştir.

Buhârî'nin bir rivâyeti de, bu konuya açıklık kazandırmaktadır. **Rabî'at'ür-Re'y** lâkabı ile anılan **Rabîa b. Ebû Abdurrahmân,** Hazreti Peygamber'in *Hilye-i Saâdet*'lerine dâir **Enes b. Mâlik**'in anlatımlarını naklettikten sonra, kendi bir müşâhedesini de ilâve eder: ***"Ben, Peygamber Efendimiz'e âit olan bir saç teli görmüştüm. Rengi biraz kırçıllaşmış durumda idi. Sebebini sordum. Sürülen kokudan dolayı kırçıllaştığını söylediler"***[11].

Yukarıdaki ifâdenin sâhibi olan **Rabîat'ür-Re'y,** tâbiûn neslinin ünlülerinden olup, hicrî 136 senesinde (M. 753) *Medîne*'de vefât etmiştir. Onun, gördüğünü söylediği saç teli, ***"Enes b. Mâlik'in nezdinde muhâfaza edilen sakal-ı şerîf"*** olmalıdır.

İşte, Hazreti Peygamber'in saçlarının kına ile boyanmış olduğunu ifâde eden rivâyetlerin esâsını, **hâtıra** olarak saklanan bu saçları görmüş bulunan kimselerin anlatımları teşkîl etmektedir. Ayrıca konu ile ilgili rivâyetler ince-

(10) Bkz. *Tabakât*, I, 437.

(11) *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 164 *(Kitâbü bed'il-halk, bâbü sıfat'in-Nebî).*

lendiğinde, bunların ilk râvîlerinin, ashâbdan değil, Resûlullah'ın kendisini görmeyen tâbiûndan veyâ daha sonraki nesillerden olduğu görülmektedir.

Hazreti Peygamber'in saçlarının boyanmış olduğunu ileri sürenlerin vesîka olarak kullandıkları rivâyetlerin çoğu: ***"Ben, Peygamber Efendimiz'in, falanın yanında muhâfaza edilen, saçlarını gördüm. O, kına ile boyanmıştı veyâ kırçıllaşmaya yüz tutmuştu"*** meâlindedir. Çoğu zaman tercümelerde, küçük bir inceliğe dikkat edilmemiş ve metinler: ***"Ben, Hazreti Peygamber'i, falancanın yanında iken gördüm. Saçları kına ile boyanmıştı"*** şeklinde tercüme edilmiştir. Halbuki, metinlerde geçen ***" 'ınde fülânin"*** veyâ ***" 'ındî"*** gibi tâbirler, râvî tarafından Hazreti Peygamber'in şahsını değil, ***"falanın nezdinde"*** veyâ ***"kendi yanında"*** muhâfaza edilen saç telini anlatmak için kullanılmış bir zarf edâtıdır.

Bir kısım hadîs şârihleri de, -bu inceliğin farkına varamadıkları için olsa gerek- metinlerin açıklanmasında çelişkili durumlara düşmüşlerdir. Çelişkiyi gidermeye çalışanlar da, ***"bâzen boyamamışlar, bâzı hâllerde de boyamışlardır"*** gibi te'vîllerle, idâre-i kelâm eyleme yolunu seçmişlerdir.

Ali el-Kārî'nin de açıkça ifâde ettiği gibi, ***"pek çok tüy, vücuttan ayrıldıktan bir müddet sonra rengini atar ve siyahlığı kırmızıya çalmaya başlar. Bunlar, aynen kına ile boyanan kırçıllaşmış beyaz saçları andırır"*** [12]. Yukarıda da işâret edildiği üzere, eldeki rivâyetlerde, Hazreti Peygamber'in saçlarının kına ile boyanmış olarak görüldüğüne dâir ifâdelerin esâsını, hep bu çelişkili durum teşkîl etmiştir.

❁
❁ ❁

Buraya kadar verilen bilgiler, Hazreti Peygamber'in şahsî tatbikâtı ile ilgilidir. Doğrudan doğruya *Şemâil*'i ilgilendirmemekle berâber, meselesinin bir kaç yönüne daha burada yer verilmesi uygun olacaktır.

Peygamber Efendimiz, insan psikolojisini hiç bir zaman dikkatten uzak tutmamış; gayr-i meşrû olmamak şartıyle, insanların bir takım zaaflarına dâimâ hürmet etmiştir. Oldum olası yaşlanmayı ve ihtiyarlamayı bir türlü kabûllenmeyen; aynı şekilde, her şeye rağmen kocalarını da hep genç ve dinç görmek isteyen k a d ı n psikolojisi, işte, Hazreti Peygamber'in bu müsâmahasına mazhar olan zaaflar serisindendir. Nitekim saçı sakalı ağaran erkeklere Peygamber Efendimiz'ce yapılan ilgi çekici bir tavsiye bu husûsa ışık tutmaktadır:

(12) *Cem'ul-Vesâil*, s. 119.

"Saçınızı ve sakalınızı boyamada kullanacağınız en güzel boya, şu s i y a h boyadır. Zîrâ böylesi, kendi aranızda hanımlarınızın son derece hoşuna gideceği gibi, sizi, cephede düşmanlarınızın gözünde de olduğunuzdan daha heybetli gösterir"[13].

❁❁❁

Hazreti Peygamber, terbiyesi ile meşgûl olduğu müslümanların her yönden bir iç ve dış karaktere sâhip olmalarını istemiştir. O kadar ki, kılık-kıyâfette bile, diğer dînlere sâlik olanlardan ayrılmalarını ve onların âdetlerine benzememe husûsunda titiz davranılmasını tavsiye etmiştir. İleride yeri geldikçe, Hazreti Peygamber'in bu hususlara dâir aldığı tedbirler ve yaptığı tavsiyeler görülecektir.

Bu konu ile ilgili olarak da, müslümanların gayr-i müslimlere benzememelerini ve onların, kendilerine has bir kılıklarının olması gerektiğini tavsiye eden Hazreti Peygamber: ***"Yahûdîler ve Hıristiyanlar, saçlarını ve sakallarını boyamazlar. Siz, onlara muhâlefet ediniz"*** buyurmuşlardır [14].

Nitekim, **İbn Şihâb ez-Zührî** (ö: 124/742) şöyle haber vermektedir: ***"Tevrat'ta şu şekilde yazılıdır: Ağarmış sakalını siyaha boyayan kimse, mel'ûndur"*** [15]. Bundan anlaşılıyor ki, Yahûdî şerîatinde, saç ve sakal boyamak harâmdır, yasaklanmıştır. Aksine hareket edene ise lânet okunmaktadır.

Şu husûsu hemen ifâde edelim ki bu, bir e m i r değil, tavsiyedir. Yâni, buradaki ***"muhâlefet ediniz"*** veyâ ***"boyayınız"*** ifâdesi, vücûbî değil, ibâhî ve ihtiyârî bir emirdir; ilmî ifâdesiyle, menduptur. Bu durumu göz önünde bulunduran İslâm büyükleri, tâ ashâb devrinden îtibâren, bulundukları beldenin ö r f ve â d e t'lerini göz önünde tutarak hareket edegelmişlerdir.

---

(13) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1197, nu: 3625 ***(Kitâb'ül-libâs, bâb'ül-hıdâb bi's-sevâd).***

N o t: Siyâh boya kullanmaktan sakınılması gerektiğine dâir rivâyetler yanında, siyah boya kullanmanın harâm olduğu yorumunu yapan görüşlere de rastlanmaktadır. Biz, burada, bunların hiç birisine yer vermek istemiyoruz. Ancak, **Buhârî**'nin *et-Târîh'ul-Kebîr*'de, **Taberânî**'nin de *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'de kaydettiği bilgilere göre; Hazreti Peygamber'in iki torunu **Hz. Hasan** ve **Hz. Hüseyin,** Aşere-i mübeşşereden **Sa'd b. Ebî Vakkās,** ashâb arasında güzelliği ile ünlü **Cerîr b. Abdullah** ve daha başkaları, ***"saç ve sakallarını siyah boya ile boyarlardı"*** *(yahdıbü re'sehû ve lıhyetehû bi's-sevâd).* Bkz. Buhârî, *et-Târîh'ul-Kebîr*, VII, 151; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I,138; II, 291; III, 22. 98-99.

(14) Meselâ bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII,57; *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, XII, 120; Müslim, *a.g.e.* III,1663, nu: 2103; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 118, nu: 4204; Nesâî, *Sünen*, VIII,137; İbn Mâce, *Sünen*, II,1196, nu: 3621; İbn Sa'd, *a.g.e*, I, 439-443.

(15) *Tabakāt*, I,441.

İslâm'da saç ve sakal boyama meselesinin hareket noktası, dînden değil; tamâmen çevrenin örf, âdet ve geleneklerinden kaynaklanmıştır. Meselâ, kaynakların verdiği bilgiye göre [16], **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** boya kullanmışlardır. *Tabakât* ve *Menâkıb* kitapları da, İslâm târihinde saç ve sakal boyası kullanan İslâm büyüklerine işâret etmişlerdir [17].

❁
❁ ❁

Bu bölümde, akla gelebilecek noktalardan birisi de, ağaran saçların yolunup yolunmaması husûsudur. Hazreti Peygamber'in hadîsleri arasında bu konuya da yer verilmiştir. Nitekim, muhaddis **Ebû Dâvûd**'un kaydettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

"Saç ve sakalınızdaki ak tüyleri yolmayınız. Zîrâ bir Müslüman, İslâm uğrunda sakal ağartırsa, o beyaz kıllar, kıyâmet günü, onun için bir nûr olur" [18].

Müslümanların bir kısmı, bu hadîs-i şerîfi, ağaran saçların boyanmasını yasaklayan bir vesîka gibi değerlendirmek istemişlerdir. Bâzı ikinci üçüncü el eserlerde ise, bu hadîs-i şerîf, sâdece ikinci cümlesi ile kaydedilmiştir. Hâlbuki hadîs, son derece sarîhtir: Birinci cümle, hüküm cümlesidir; ikinci cümle ise, o hükmün gerekçesi durumundadır. Binâenaleyh, bir hükmün gerekçesi, başka bir hâdisenin hükmü için delîl teşkil edemiyeceği gibi; bir hadîs-i şerîfi, her hangi bir kaynaktan alan şahsın da, nakil kâidelerine titizlikle sâdık kalması gerekir. Üzülerek ifâde edelim ki, buna benzer dikkatsizlikler, -bilerek veyâ bilmeyerek- son devir eserlerinde yer yer yapılagelmiştir. Bu nevîden nakiller, özellikle, araştırmalarında birinci el kaynaklara inme lüzûmunu duymayıp da, halk seviyesinde kaleme alınmış son devir kitaplarıyle yetinen kimseleri, hatâlı sonuçlara sürüklemektedir. Bu ise, bir mesele hakkında, birbirine zıt çelişkili fikirlerin ortaya çıkmasına ve çeşitli sürtüşmelere yol açmaktadır.

Açıklıkla ifâde edelim ki, yukarıda sözü edilen hadîs-i şerîfin ikinci cümlesi, saç ve sakalın boyanmaması ile değil, ak tüylerin yolunmaması ile

(16) Ebû Dâvûd, *a.g.e*, IV, 119, nu: 4209; İbn Sa'd, *a.g.e*, I,432 (sâdece **Hz. Ebû Bekir**'den bahseder).

(17) Meselâ, ashâbdan **Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Câbir b. Abdullah, Abdurrahmân b. Ebî Bekir, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ebî Evfâ;** tâbiûndan **Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Muhammed b. el-Münkedir, Nâfi' b. Cübeyr** bunlardan bir kaçıdır. Bkz. İbn Hıbbân, *Meşâhîru Ulemâ'il-Emsâr*, s. 9, 11, 15, 62, 65, 78; *Üsd'ül-Ğâbe*, III,122.

(18) Ebû Dâvûd, *a.g.e*, IV,118, nu: 4202; bâzı kaynaklarda da buna benzer rivâyetler yer almaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *a.g.e*, I,433; Nesâî, *a.g.e*, VIII,136.

ilgilidir. Hazreti Peygamber'in tavsiyelerine göre, ağaran saçlar ya olduğu gibi bırakılır ya da boyanır; fakat yolunmaz.

❊
❊ ❊

Asr-ı Saâdet dönemi *Hicâz*'ında, saç ve sakal boyamada kullanılan maddeler, umûmiyetle k ı n a'dır. K e t e m adlı bir ot kökünden elde edilen bir boya çeşidi daha vardır ki, bu da, daha çok kına ile karıştırılarak kullanılmıştır. Hangi maddeden imâl edildiği belirtilmeyen s a r ı boya da tavsiye edilenler arasındadır.

Ne var ki, -muhaddis Nesâî'nin kaydettiği bir rivâyete göre- Peygamber Efendimiz k ı n a k o k u s u'ndan hoşlanmazlardı. Şöyle ki:

"Hanımlardan birisi, Hz. Âişe (r.anhâ) ***vâlidemize, k ı n a yakma hususunda bir suâl yöneltir. O da der ki: Kına yakmakta hiç bir beis*** (sakınca) ***yoktur; fakat ben hoşlanmıyorum. Zîrâ S e v g i l i m*** [19] (Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun), ***kına kokusundan hiç hoşlanmazlardı"*** [20].

❊
❊ ❊

Bu konu ile ilgili olarak kaynaklarda daha pek çok vesîka bulunmaktaysa da, bir kısmını almaktan sarf-ı nazar edilmiştir.

Ancak, kaydetmek yerinde olacaktır ki, buraya kadar verilen bilgilerin hepsi, e r k e k l e r için bahis konusudur. Allah'ın, değişik bir hilkatte yarattığı k a d ı n l a r için böyle bir mesele bahis konusu değildir. Nitekim süs ve ziynet, onların fıtrat-ı sâniyeleridir. Yeter ki süslenmeyi, güzelliklerini dejenere etme ve aşırılığa kaçma çizgisine vardırmasınlar.

(19) Hz. Âişe vâlidemiz, bilhassa kadın kadına Hazreti Peygamber'e âit bir şey anlatırken, O'nu hep, böyle ***"Sevgilim"*** diye yâd eder ve ***"li enne H ı b b î sallallâhü aleyhi ve sellem"*** veyâ ***"li enne H a b î b î (s.a.s)"*** gibi ifâdeler kullanırdı.

(20) Nesâî, *Sünen*, VIII,142 ***(Kitâb'üz-zîne, bâb kerâhiyyetü rîh'il-hınâ)***

METİNLER

1) **Ebû Rimse** (r.a) anlatıyor:

Oğlumla birlikte Resûlullâh'ı ziyârete gitmiştim. Bana:

- ***"Bu, oğlunuz mudur?"*** diye sordular.

- ***"Evet, oğlumdur. Bunu, kesinlikle ifâde ediyorum yâ Resûlallah"*** dedim.

- ***"Oğlun senin suçunla, sen de oğlunun günâhı ile muâheze olunmazsınız"*** buyurdular [21].

Ebû Rimse der ki: O sırada, Peygamber Efendimiz'in saçlarında bulunan bir kısım kılların kırlaşmış olduğunu gördüm.

Eserin musannıfı olan **Tirmizî: *"Bu hadîs, bu konuda rivâyet edilen haberlerin en güzeli ve en açık-seçik olanıdır. Zîrâ eldeki diğer sahîh rivâyetler, Peygamber Efendimiz'in saç ve sakalının, kına ile boyayacak kadar***

(21) Hadîs-i şerîfin bu bölümü çok vecîz bir şekilde nakledilmiş olduğundan, bir açıklama yapma ihtiyâcı duyulmuştur:

En doğru ve en güzel hadîs şerhi, yine o konuya âit bir başka hadîsle yapılan açıklamadır. İşte bu konuda, adı geçen **Ebû Rimse**'nin oğlu tarafından da bir rivâyet kaydedilmiştir. **Ebû Rimse**'nin oğlu anlatıyor:

Bir gün babamla birlikte Resûlullah Efendimiz'e gitmiştik. Huzurlarına varınca, babama -şaka yollu- sordular:

- ***"Bu senin oğlun mudur?"***

- ***"Evet, Kâbe'nin Rabbı'na yemin ederim ki oğlumdur!."***

- ***"Gerçekten öz evlâdın mıdır?"***

- ***"Buna, kalbımı basarım yâ Resûlallah!."***

Hazreti Peygamber, babamın telâşlanmasına ve yemin etmesine güldüler:

- ***"Telâşlanmanıza hiç de lüzûm yok. Zîrâ oğlun senin suçunla, sen de oğlunun günâhı ile muâheze olunmazsınız"*** buyurdular ve arkasından da: ***"Hiç bir günâhkâr, diğer birisinin günâh yükünü çekmez"*** meâlindeki âyet-i kerîmeyi (*Necm:* 38; *En'âm:* 165) okudular. Bkz. *el-İstî'âb*, IV, 70; *Cem'ul-Vesâil*, s. 114.

Burada Peygamber Efendimiz, gelen misâfirine, hem şakacı bir üslûpla latîfe etmiş, hem de o günkü cemiyette yaygın olan bâtıl bir anlayışın insan rûhunda yarattığı buruklugu gidermiştir. Maal'esef bugün bâzı çevrelerce de benimsendiği müşâhede edilen yanlış bir tutum, câhiliye çağı denen İslâm öncesi devrin insanları arasında da yaygındı. İşte Hazreti Peygamber: **bir kimseyi, yakınlarının ve çocuklarının işlediği suçlardan dolayı suçlamak** şeklindeki böyle bir uygulamaya son vermiştir.

ağarmadığı merkezindedir. Haberin râvîsi Ebû Rimse'nin adı ise, Rifâa b. Yesribî et-Teymî'dir" der.

❁

2) **Osmân b. Mevheb** (ö: 120/738) rivâyet ediyor:

Ebû Hüreyre'ye: *"Hazreti Peygamber, saçlarını boyadılar mı?"* diye sorulunca; o da: *"Evet!."* diye cevap vermiştir [22].

Tirmîzî der ki: **Ebû Avâne** (ö: 176/792), bu hadîsi, **Osmân b. Abdullah b. Mevheb** kanalıyla, **Ebû Seleme** (ö: 62/682)'den rivâyet etmiştir [23].

❁

3) Ashâbdan **Beşîr b. el-Hasâsiye**'nin hanımı olan **Cehzeme** anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'i, evinden çıkarken gördüm: Gâliba gusül abdesti almış olmalılardı ki, başlarının ıslaklığını kurutmaya çalışıyorlardı. Başında, kına kalıntısı veyâ *kına boyasının izi vardı"*[24].

Tirmizî der ki: Bu hadîsde, Şeyhim (hocam) **İbrâhîm b. Hârun** tereddüt ederek, *"veyâ"* şeklinde bir ifâde kullanmıştır.

❁

4) **Enes b. Mâlik** (r.a): *"Ben, Peygamber Efendimiz'in mübârek saçını, boyanmış olarak gördüm"* demiştir.

---

(22) **Tirmizî**'nin bu rivâyetine başka kaynaklarda rastlanmamıştır. Rivâyette ise bir kapalılık vardır.

(23) Burada sözü edilen **Ebû Seleme** rivâyetini, **Buhârî** kaydetmiş olup şöyledir: **Osmân b. Abdullah b. Mevheb** anlatıyor: *"Ben, Ümmü Seleme vâlidemizin ziyâretine gitmiştim. Bize, Peygamber Efendimiz'e âit bir saç teli çıkarıp gösterdi. Gösterdiği bu saç teli boyanmış haldeydi"*. **Buhârî**, bu rivâyetle ilgili şöyle bir açıklamada da bulunur: *"Bize gelen rivâyete göre, Ümmü Seleme'nin, İbn Mevheb'e gösterdiği bu saç telinin rengi kırmızıya çalıyordu"*. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 57.

(24) *Tabakât* kitaplarında adı *"Cehdeme"* imlâsı ile kayıdlı olan bu hanımın, iki veyâ üç hadîs rivâyet ettiği belirtilir. Diğer kaynaklarda yer almayan bu rivâyette ise bir kapalılık sezilmektedir. Öyle ki, Hazreti Peygamber'in, başına kına yakmadığı bir tarafa; *"başında kına kalıntısı vardı"* gibi bir ifâde kullanılması da, O'nun, kılık-kıyâfet husûsundaki aşırı titizliğine ters düşmektedir.

Hammâd b. Seleme (ö: 167/783), bu hadîsi, **Humeyd** (ö: 142/759)'den rivâyet ettiği gibi, **Abdullah b. Muhammed b. Akîl** (ö: 142/759)'den de [25] rivâyet ederek, **Abdullah'ın**: ***"Ben, Hazreti Peygamber'in, Enes b. Mâlik'in nezdinde bulunan saçını, boyanmış olarak gördüm"*** dediğini de nakleder [26].

(25) **Abdullah b. Muhammed b. Akîl;** baba tarafından, **Hz. Ali'nin** kardeşi olan **Akîl'in** torunu olduğu gibi, anne tarafından da, **Hz. Ali'nin** torunudur. Annesi, **Hz. Ali'nin**, ***"Küçük Zeyneb"*** lâkabı ile anılan kızıdır.

(26) Bu ve benzeri metinleri: ***"Ben, Enes b. Mâlik'in yanında iken, Resûl-i Ekrem'in saçlarını kınalı olarak gördüm"*** diye tercüme edenler ve bu şekilde anlayanlar olmuştur. Metni bu şekilde anlamak ve tercüme etmek, en azından, hadîs metinlerini ve târihî rivâyetleri değerlendirirken, râvîlerin durumlarını hiç dikkate almamaktan ileri gelmektedir. Eğer metinler, İslâm ulemâsının bin bir emekle meydana getirdiği *Târih, Tabakât* ve *Nakd-i Ricâl* türünden yardımcı eserlerle birlikte değerlendirilmezse, hem fâhiş derecede târih hatâsı yapılmış; hem de muhtevâ, büyük ölçüde zedelenmiş ve tahrîf edilmiş olmaktadır.

Nitekim, **Hz. Ali'nin** torunu olan râvî **Abdullah b. Muhammed b. Akîl,** sahâbe neslinden olmayıp, ikinci nesil olan tâbiûndandır. Onun gördüğü, Resûlullah'ın bizzat kendisi değil; Hazreti Peygamber'e âit olup da, **Enes b. Mâlik'in** yanında hâtıra olarak muhâfaza edilen saç telidir. Hâliyle, insanın başında görülen saç ile, en azından yarım asır sonra mahfazada görülen saçın aynı renkte olmayacağı bilinmektedir. Metin kısmında geçen **Enes b. Mâlik'e** âit ifâdenin de bu şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Esâsen yukarıda, bu hususda yeterli açıklama yapılmıştı.

7- HAZRETİ PEYGAMBER'İN GÖZLERİNE SÜRME ÇEKMESİ

Tirmizî, Hazreti Peygamber'in saç ve sakal bakımına ayırdığı mes'elelerin hemen arkasından, göze sürme çekme konusuna da yer vermiş ve bu konuda, üç ayrı sahâbî tarafından nakledilen beş tane hadîs kaydetmiştir. Bu vesîkaların ikisi, bizzat Hazreti Peygamber'in kendi tatbikatları ile ilgili olup, diğer üçü de, ümmetine tavsiye niteliğindedir. **Tirmizî'**nin *Şemâil'*de topladığı bu rivâyetler, dağınık olarak, diğer kaynaklarda da yer almaktadır[1].

Kaynak durumundaki hadîs kitaplarının pek çoğunda, ***"Kitâb'üt-Tıb"*** başlığı altında bir bölüm vardır. Bu bölümün muhtevâsı dikkatlice incelendiğinde, Hazreti Peygamber'in tıb ile ilgili tavsiyelerinin büyük çoğunluğunun, ***"hastalanmamak için alınması gereken tedbirler"***e, bir kısmının da, ***"hastalandıktan sonra yapılacak tedâvî şekilleri"***ne âit olduğu görülür. Önemli olan, hastalanıp tedâvi olmak değil, sıhhati koruyup hastalanmamaktır. Göz sağlığı ile alâkalı olduğu içindir ki, göze sürme çekme husûsunda Hazreti Peygamber'den sâdır olan tavsiyeler ve O'nun bu konudaki uygulamalarına âit haberler de, eserlerin, hep ***"Kitâb'üt-Tıb"*** bölümlerinde verilmiştir.

Peygamber Efendimiz, hıfzıssıhha dediğimiz koruyucu hekimliğe son derece önem verirlerdi: Saçlarını yağlaması, dişlerini misvakla temizlemesi, gözüne sürme çekmesi, suyu dinlene dinlene içmesi, fazla kireçli ve kalitesiz suları içmeyip *Medîne* dışındaki pınar ve kuyulardan içme suyu getirtmesi, yediği gıdâların vücut ihtiyaçlarına göre ayarlanması ve daha pek çok tatbîkatı, hep, sıhhati korumak için almış olduğu tedbîrler cümlesindendir.

❊ ❊

Eldeki vesîkalarda, sürmenin kullanma zamânı ve kullanılış şekli hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Hazreti Peygamber, sürmeyi, gece yatacağı zaman kullanırlardı. Yatmadan önce, üç def'a sağ gözlerine, üç def'a da sol gözlerine çekerler; ondan sonra yataklarına girerlerdi. **İbn Abbâs'**ın rivâye-

(1) Meselâ bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen* IV, 12; Tirmizî, *Sünen* VII, 259-260; Nesâî, *Sünen,* VIII, 150; İbn Mâce *Sünen,* II, 1156-1157; İbn Sa'd, *a.g.e.* I,484 vd.; *el-Müstedrek,* IV, 185, 207, 408.

tinde, ***"her gün"*** *(külle yevmin)* kaydı da vardır ki, bu duruma göre yatarken sürme çekmek, Peygamber Efendimiz'in îtiyat hâline getirdiği devâmlı alışkanlıklarından birisi oluyor.

Hazreti Peygamber'in, özellikle yolculuğa çıktığında yanına aldığı bir takım **zâtî eşyâları** vardır [2]. Bize ulaşan vesîkalara göre, bunlar, şu eşyâlardan ibârettir: A y n a *(mir'ât)*, t a r a k *(muşt)*, m i s v â k, s ü r m e d a n *(mükhule)*, m a k a s *(mikrâz)*, s a ç y a ğ ı *(dühn)*, s ı r ç a k a p *(kārûre)*, ç u b u k *(midrâ')*.

Nitekim, günümüzde de olduğu gibi, târihin hiç bir devrinde insanlar, zâtî eşyâ kullanmaktan müstağnî kalmamışlardır. Bir yolculuğa çıkılırken, kendine göre herkesin, çanta veyâ bavuluna ilk önce yerleştirdiği bir takım eşyâları vardır. Ne var ki, ihtiyaçların çeşidi, şahıstan şahısa değişebildiği gibi, zaman ve zemîne göre de değişebilmektedir. Değişiklik biraz da, insanın, kendi önceliklerine ve yaşayışına karşı gösterdiği titizliğe bağlı kalmaktadır.

❊ ❊ ❊

Gerek sürmeyi kullanma zamanı, gerek sürmenin faydalarına dâir bilgilerden, sürmenin, süslenmek için değil, gözün sıhhatini korumak için kullanıldığı anlaşılıyor.

Klâsik kaynaklarda, sürmenin faydalarına dâir bir hayli mâlûmat verilmişse de, araştırmamızda, bu tür bilgileri toplamak ve şahısların aklî zevklerini tatmîn etmek gâyesi güdülmediğinden, Hazreti Peygamber'in zâtına âit olmayan bilgilere karşı ilgisiz kalma yolu tercîh edilmiştir.

(2) Bu konudaki vesîkalar için bkz. İbn Sa'd, *Tabakāt* I,484; Harâitî, *Mekârim'ül-Ahlâk*, vr.118[b] (yazma).

METİNLER

1) **İbn Abbâs** rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Gözlerinizi, i s m i d*** [3] ***ile sürmeleyiniz. Zîrâ ismid ile sürmelemek, göze cilâ verir ve kirpik bitirir"*** buyurmuşlardır.

İbn Abbâs der ki: ***"Hattâ Resûlullah Efendimiz'in bir sürmedan'ı*** [4] ***olup, her gece yatmadan önce, bu sürmedandan üç kere sağ gözlerine, üç kere de sol gözlerine sürme çekerlerdi".***

❁

2) Yine **İbn Abbâs** anlatıyor:

Hazreti Peygamber, uyumadan önce, her iki gözüne, üçer def'a sünne çekerdi.

Bu hadîsin, **Yezîd b. Hârûn** (ö: 206/821) kanalıyla gelen rivâyetinde: ***"Peygamber Efendimiz'in bir sürmedanı vardı ki, yatarken, her iki gözüne de ondan üçer def'a sürme çekerdi"*** ifâdesi vardır.

❁

3) **Câbir b. Abdullah** rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Yatarken ismid kullanın. Zîrâ ismid ile sürmelemek, göze cilâ verir ve kirpikleri bitirir"*** buyurmuşlardır.

❁

4) **Abdullah b. Abbâs** rivâyet ediyor:

Resûlullah Efendimiz: ***"Sizin sürmelerinizin en yarayışlısı, ismid denilen sürmedir. Zîrâ o, gözü parlatır ve kirpikleri bitirir"*** buyurmuştur.

❁

5) **Abdullah b. Ömer** rivâyet ediyor:

Hazreti Peygamber: ***"İsmid denilen sürmeyi kullanmanızı tavsiye ederim. Zîrâ o, göze cilâ verir ve kirpikleri bitirir"*** demiştir [5].

---

(3) Bu kelime ile ilgili olarak *Kāmûs*'un açıklaması şöyledir: ***"İ s m i d, sürme taşına denir. Bu diyarlarda, sürme-i ısfehânî diye meşhurdur. Kalay ile karışık bir siyah taştır. İyisi, İsfehan'da dağ eteklerinde olup, Mağrib diyarında dahî bulunur. Öğüterek sürme edip göze çekerler".***

(4) *Arapça*'da; sürme'ye ***"kühl"***, sürme konan kaba ***"mükhule"***, sürme çekilen mile de ***"mikhal"*** denir.

(5) Bu son üç rivâyetin metin kısımları aynı olup, sâdece senedleri değişiktir. Benzeri durumlar, daha önce geçtiği gibi, ileride de sık sık karşımıza çıkacaktır.

8- PEYGAMBERİMİZ'İN GİYİM TARZI

Şemâil'in bu sekizinci bölümünden itibâren 17. bölüme kadar olan on bahis, Hazreti Peygamber'in kıyâfetlerine ayrılmıştır. Üst, baş ve ayak kıyâfetleri olarak mütâlâa edilen bu bahse, Resûlullah (s.a.s)'ın harb kıyâfetleri ile, parmağına taktıkları yüzükleri de dâhil edilmiştir.

Bu bölümde mesele, ***"giyim tarzı"*** şeklinde umûmî olarak ele alınmakta ve Hazreti Peygamber'in giyiniş tarzları, giydikleri elbisenin çeşit, renk, desen, kalite gibi özellikleri incelenmektedir. Müteâkip dokuz bölümde ise, bunların her biri ayrı ayrı ele alınacaktır.

Tirmizî, bu sekizinci bölüm için, üçü kadın ve onu erkek olmak üzere, 13 ayrı sahâbî kanalıyla rivâyet edilen 17 vesîka kaydetmiştir. **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de bir araya getirdiği bu hadîs-i şerîflerin bir kısmı, diğer kaynaklarda da bulunmaktadır. Bunun yanında, öbür kaynaklarda bulunduğu hâlde **Tirmizî**'nin kaydetmediği hadîs-i şerîfler de vardır. Bunlar, birlikte değerlendirilecektir.

❊
❊ ❊

Klâsik hadîs kaynaklarında, kılık-kıyâfet ve giyim-kuşamla ilgili vesîkalar, ***"Kitâb'ül-Libâs"*** veyâ ***"Kitâb'üz-Zîne"*** başlığını taşıyan bir bölümde toplanmışlar ve bunlar da, ***"bâb"*** alt başlığı ile kısımlara ayrılmışlardır. Sözü edilen kaynaklar, konu ile ilgili olarak, Peygamber Efendimiz'in şahsî uygulamaları yanında, O'nun, ashâbına ve diğer müslümanlara yaptığı tavsiyelerine de yer vermişlerdir. Bu eserlerde mesele, bir bütün olarak ele alınmıştır. *Şemâil*'in hedefi ise, sâdece Hazreti Peygamber'in şahsıdır. Bu sebeple biz de, bu prensibe bağlı kalmaya çalışacağız. Ancak, konuya daha iyi ışık tutması bakımından, prensip mâhiyetinde bir iki noktaya temâs etmeden de geçemiyeceğiz.

Peygamber Efendimiz, yeme ve içmede olduğu gibi, giyinmede de şu hususların titizlikle dikkatten uzak tutulmamasını tavsiye etmişlerdir:

"Ey mü'minler! Gönlünüzce yiyiniz, içiniz, giyininiz ve Allah yolunda sarfediniz. Ancak, israfa veyâ kibir ve gurura kaçmayınız"[1].

(1) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 33; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1192, nu: 3605.

Peygamberimiz'in ashâbından **İbn Abbâs** da, bu prensibi, kendi ifâdesi ile şöyle dile getirmiştir:

"İstediğin gibi ye ve gönlünce giyin; fakat şu iki şey seni hatâya düşürmesin: İsrâf veyâ kibir!." [2].

İ s r a f; bir şeyde îtidâl sınırını aşmaya, haddinden fazla harcayıp sarfetmeye dendiği gibi; Allah'ın rızâsına uygun düşmeyecek yerlere mal, para ve emek harcamaya da denir [3]. Çağımız insanının tutulduğu en salgın cemiyet hastalıklarından biri olan israf, ancak, küçüklükken eğitilmek ve aşılanmak sûretiyle bağışıklık kazanılabilecek illetlerdendir. Yakalandıktan sonra tedâvisi çok güç olduğu için, oldukça küçük yaştan îtibâren, yakalanma yolları emniyet altına alınmalıdır. Bu ölçülü yaşama disiplininin eğitim yeri ise **âile**dir.

❊ ❊ ❊

Giyim kuşamda k i b i r l i olmanın ölçüsünü de, yine Peygamber Efendimiz, bir münâsebetle ifâde etmişlerdir. **Ebû Hüreyre**'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf, bu meseleye ışık tutmaktadır:

Son derece güzel, boyu posu yerinde yakışıklı bir zât Hazreti Peygamber'e gelerek:

- ***"Yâ Resûlallah! Ben, güzelliğe karşı aşırı derecede ilgi gösteren bir kimseyim. Nitekim, gördüğünüz gibi, o güzellikten ben de nasiplenmş durumdayım. Öyle ki, hiç bir kimsenin benden daha üstün olmasına gönlün râzı olmaz. İsterim ki, ben herkesten üstün olayım. Hattâ, pabucumun tasması bakımından bile başkalarının banafâik olmasına gönlüm râzı olmaz. Acabâ, bu davranışım kibir midir?".***

Resûlullah Efendimiz cevap verirler:

- ***"Hayır, aslâ!. Esas kibir, sâhip olduğu nîmeti hazmedemeyip şımarmak ve halka tepeden bakmaktır"*** [4].

❊ ❊ ❊

Bu hadîs-i şerîfden açıkça anlaşılacağı üzere; güzel, temiz, tertipli, sâde ve üslûplu giyinmek, yerilecek değil, bil'akis imrenilecek bir davranıştır. Bu husus da, yine bir başka hadîs-i şerifle açıklanmaktadır.

---

(2) Buhârî, *a.g.y.*

(3) Bkz. *Kāmûs Tercümesi*, *"seref"* ve *"isrâf"* maddeleri.

(4) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 84, nu: 4092; Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 195-196, nu: 556; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I,93, nu: 91; Tirmizî, *Sünen*, IV, 361, nu: 1999.

Ashabdan **Mâlik b. Nazla** adlı zât anlatıyor: Ben, bir gün, pejmürde bir kıyâfetle Peygamberimiz'in ziyâretlerine gitmiştim. Beni bu kıyâfet içinde gören Resûlullah Efendimiz sordular:

- ***"Senin malın mülkün falan var mı?"***

- ***"Evet var, yâ Resûlallah!."***

- ***"Ne gibi malların var?"***

- ***"Allah bana; deve, koyun, at sürüleri ve; arpa, buğday harmanları ihsân etmiştir!."***

- ***"Eeee!. Allah sana mal-mülk ihsân etmişse, Allah'ın nîmetinin ve ikrâmının eseri, bizzat üzerinde görünsün"*** (5).

❊
❊ ❊

Esâsen Hazreti Peygamber'in giyim - kuşam meselesine bakışını, derli toplu bir ifâde ile, torunu **Hz. Hasan** dile getirmiştir. **Buhârî**'nin kaydettiği bu vesîka şöyledir:

"Peygamber Efendimiz bize; elde edebildiğimizin en iyisini giymemizi ve bulabildiğimiz en hoş kokuları sürünmemizi emrederdi" (6).

Buraya kaydedilenler ile diğer benzeri hadîs-i şerîfler tekrar göz önüne getirilince, giyim-kuşam konusunda; Hazreti Peygamber'in elimize şu ölçüleri vermiş olduğu görülür: **1°)** İsraftan sakınmak; **2°)** Giyinmeyi; kibir, gurur, azamet ve gösteriş vesîlesi yapmamak; **3°)** İçinde bulunulan sosyal sınıfın imkân ve şartlarına uygun biçimde giyinmek.

❊
❊ ❊

Giyinmeyi g ö s t e r i ş vesîlesi yapmanın hiç de yakışık alır bir tarafı olmadığı ve böylesi bir davranışın, Allah katında hoş karşılanmadığı ve mânâ âleminde insanın zelîl ve rüsvây olmasına yol açacağı husûsu, bir çok hadîs-i şerîfte acı bir dille ifâde edilmiştir.

Hadîs metinlerinde, ***"sevbü şöhretin"*** *(gösteriş giyimi)* (7) tâbiri ile geçen ifâde, İslâm âlimlerince iki yönlü açıklanmıştır: ***"İnsanlar arasında giyinişi ile isim yapmak ve ün kazanmak; yeni ve süslü elbise giymek sûre-***

---

(5) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV,74, nu: 4063; Tirmizî, *Sünen*, IV, 364, nu: 2006; Nesâî, *Sünen*, VIII, 180-181, 196.

(6) Buhârî, *et-Târîh' ul-Kebîr*, I, 382, nu: 1222 ***(Emeranâ en-Nebiyyü (s.a.s) en nelbese ecvede mâ necidü ve netetayyebe bi-ecvede mâ necidü).***

(7) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 64-65, nu: 4029; İbn Mâce, *Sünen*. II, 1192-1193. nu: 3606-3608; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, III, 134, nu: 2906.

tiyle varlık gösterişi şeklinde olabileceği gibi, eski ve pörsümüş elbise giymek sûretiyle zühd ü takvâ gösterişi yapmak şeklinde de olabilir. Bu, her iki giyiniş şekli de aynı kapıya çıkar" denilmektedir.[8]

Bu duruma göre, kıyâfetini günün her saatinde kırışıksız tutma gayreti içinde olup da sırf bu yüzden bir çok işlerini aksatan kimsenin durumu ile, üst başını olabildiğince düzgün bulundurmamaya gayret eden ve bu hareketi ile de ibâdetine karşı titiz olduğunu göstermeye çalışan kimsenin durumu, ***"insanlar arasında giyinişi ile isim yapmak ve dikkat çekmek"*** noktasında birleşmiş olmaktadır.

Dîne karşı lâkaydîlik, bir gösteriş havasına sokulamıyacağı gibi; dindarlık da, bir gösteriş ve propaganda havasına büründürülmemelidir. Nitekim her iki davranış da, ölçülü yaşamayı seven ve ifrat derecesine vardırılan hareketleri e d e b çizgisini rencîde edici bulan insanlar tarafından hoş karşılanmamaktadır.

❊
❊ ❊

Peygamber Efendimiz'in giydikleri elbiselerin **çeşitleri** ile **renk ve desenlerine** gelince:

Hazreti Peygamber'in kıyâfetleri şu parça ve çeşitlerden oluşmaktadır: Başlarına; **burnus** [9] veyâ **kalensüve** [10] adı verilen bir k ü l â h üzerine sarılmış s a r ı k *('ımâme)* giyerlerdi. Üstlerine giyindikleri elbiseleri de -umûmiyetle- iki parça olup; üst parçasına r i d â, alt parçasına ise i z â r denirdi. K a m î s ismi verilen önü kapalı entari gibi uzun **gömlek** giyinmeyi ise daha fazla tercîh ederlerdi. Gerektiği zaman bunların üzerine; c ü b b e , a b â , b ü r d e gibi adlar verilen h ı r k a [11] nev'inden bir kıyâfet giydikleri de olurdu. Fakat, Farsça ***"şalvar"*** kelimesinden Arapçaya mâl edilmiş olan s ı r v â l veyâ s e r â v î l *(iç donu)* giydiklerine dâir bir rivâyete rastlanmamaktadır [12]. Ayaklarına giydikleri ayakkabı çeşidi

(8) Bkz. İbn Mâce, *es-Sindî Şerhi*, II, 378; *Fuâd Abdülbâkî neşri*, II,1192.

(9) *Kâmûs*'un ifâdesine göre ***"Burnus; bir çeşit baş kisveti ismidir ki, Mevlevî külâhı gibi uzun olur. Asıl burnus, selefde, Mevlevî kisveti gibi bir uzun kalensüve idi ki, ulemâya mahsus idi"***. *Kâmûs*, II,878.

(10) *Kâmûs*, ***"Kalensüve, ne gûne olursa olsun, baş kisvetine denir"*** demektedir. Bkz. II,992.

(11) Bu kelimeyi, devrin şartlarına göre değişik şekillerde tercüme etmek mümkündür. Ancak **palto, pardesü, pelerin, simokin** gibi kelimelerin, Asr-ı Saâdet dönemi eşyâları için kullanılmasını -yanlış imajlara yol açabileceğinden- uygun bulmadığımızı da ifâde etmeliyiz.

(12) **Buhârî**'de, Peygamber Efendimiz'in: ***"Giyecek i z â r bulamayan kimse, ş a l v a r (serâvîl) giysin"*** buyurdukları kaydedilir. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 38.

ise; n a' l e y n adı verilen **sandal** tipi pabuçla, h u f f e y n denen **potin** veya **mest** tipi ayakkabılardır. Kaynakların verdiği bilgilere göre, Peygamber Efendimiz'in bütün giyim eşyâları bu parçalardan meydana geliyordu. Hazreti Peygamber'in **ç o r a p** giyip giymedikleri husûsunda, vesîka değerini hâiz bir kayda rastlıyamadığımızı da belirtmeliyiz(*).

❊
❊ ❊

Bu arada, Resûlullah Efendimiz, giydikleri elbisede her hangi bir renk üzerinde ısrar etmemişlerdir. Öyle ki; **beyaz, siyah, sarı, yeşil** ve **kırmızı** renklerden yapılmış elbiseleri, çeşitli zamanlarda giymişlerdir. Ancak kendileri, iklim îcâbı, b e y a z rengi tercîh ettikleri gibi, müslümanların da beyaz giymesini tavsiye etmişlerdir. Bunun dışında, renk tercîhini zevklere bırakmışlardır.

Öte yandan, **pamuk**tan yapılmış giyecekler yanında, **yün**den dokunmuş elbise giydikleri de olmuştur. Ancak, hem piyasanın ithal malı en pahalı kumaşı olduğundan, hem de erkekler için fazlaca lükse kaçtığından, **ipek** kumaş kullanmamışlardır. Bununla birlike, özel durumları olan bâzı ashâbının, ipekten dokunmuş gömlek giymelerine izin vermişlerdir[13].

❊
❊ ❊

Hazreti Peygamber, gerek cuma ve bayramlarda, gerek yerli ve yabancı hey'etleri kabûl ettikleri zamanlarda, *resmî kıyâfet* diyebileceğimiz özel bir kıyâfet de kullanmışlardır. O'nun, hayâtın her safhasında *tek tip kıyâfet* kullandıklarını söylemek mümkün değildir. Nitekim **İbn Sa'd** bize, bu husûsu

(*) Bâzı hadîs kitaplarının ***"Kitâb'üt-Tahâre"*** bölümlerinde, ***"el-meshu 'alâ'l-cevrabeyn"*** *(çoraplara meshetme)* şeklinde bir alt başlık yer almaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 77, nu: 159; Tirmizî, *Sünen*, I, 67-169; İbn Mâce, *Sünen*, I, 185-186, nu: 559, 560.

Her üç kaynakta da, ashabdan **Muğîre b. Şu'be**'nin: ***"Hazreti Peygamber, çoraplarına ve pabuçlarına meshetmiştir"*** dediği kaydedilir. **İbn Mâce**'nin ikinci rivâyetinde, aynı ifâdeyi, **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'nin de söylediği kaydedilmektedir. İşte, eldeki bütün bilgiler bu iki rivâyetten ibârettir.

Ancak, muhaddis **Ebû Dâvûd** adı geçen rivâyeti verdikten sonra: ***"Abdurrahmân b. Mehdî*** (ö: 198/814), ***bu hadîsi rivâyet etmezdi. Zîrâ Muğîre'den aktarılan bu haberin doğrusu, Peygamber Efendimiz'in*** (çoraplara değil) ***mestlere meshettiği şeklindedir. Aynı şekilde Ebû Mûsâ el-Eş'arî"den nakledilen haber de, ne muttasıl senedlidir ne de kuvvetlidir"*** der. Bu sebeple, yukarıdaki vesîkalara dayanarak, ***"Hazreti Peygamber çorap giymiştir"*** şeklinde bir ifâde kullanmak gerçekçi olmamaktadır. Kaldı ki, Resûl-i Ekrem'in giydiği sandal tipi pabuçlar *(na'leyn)*, çorap giymeye elverişli değildir.

(13) Bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 67-73; Tirmizî, *Sünen*, IV, 217, nu: 1720.

aydınlatıcı mâhiyette vesîkalar kaydetmiştir. **Câbir b. Abdullah** (r.a)'ın anlattığına göre: ***"Resûlullah Efendimiz, cuma ve bayramlarda kırmızı cübbesini giyerlerdi"*** [14].

İbn Sa'd'ın kaydettiği diğer bir rivâyete göre de: ***"Peygamber Efendimiz, cuma ve bayram günlerinde, kırmızı hırkalarını giyerler ve kırmızı sarık sararlardı"*** [15].

Zübeyr b. Avvâm'ın oğlu **Urve** (ö: 94/713)'nin ifâdeleri de bir başka hususa ışık tutmaktadır: ***"Resûlullah Efendimiz'in, gelen hey'etleri kabûl resminde giydikleri elbisesi ve ridâsı, Hadramut mâmulü idi*** [16]. ***Uzunluğu dört arşın*** (*zirâ'*) ***olup, eni de iki arşın bir karıştı. Bu elbîse, halîfelerce de kullanılageldiğinden iyice yıpranmıştı. Onlar, buna bir astar geçirerek tâmir etmişler ve, kurban ve ramazan bayramlarında giymişlerdir"*** [17].

❊❊❊

Peygamber Efendimiz'in sarıkları, pabuçları, potinleri ile izâr ve ridâları, ileride ayrı ayrı bölümlerde ele alınacağından, burada, onlarla ilgili her hangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Görüldüğü gibi bu bölümde; sâdece, Hazreti Peygamber'in giyim-kuşam konusuna bakış açıları, giydikleri elbisenin çeşitleri ve kullandıkları kumaşın renkleri üzerinde durulmuştur. Şimdi de, **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de kaydettiği vesîkaların metin tercümelerini veriyoruz.

(14) İbn Sa'd, *Tabakāt, a.g.e*, I, 451; ayrıca bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 127, nu: 348.

(15) İbn Sa'd, *a.g.y.*

(16) Metinde geçen ***"hadramî"*** tâbirini, ***"Hadramut mâmülü"*** diye tercüme ettik. Nitekim, *Kāmûs*'un ifâdesine göre: ***"ucu dil gibi sivrice ve yapısı yakışıklı olan ayakkabına, na'l-i hadramî"*** denir. Ayakkabıları böylesine ün yapmış bir memleketin, kumaş ve elbiseleri de aynı ölçüde bir özellik taşıyor olmalıdır. Kaynaklardaki dağınık bilgilerden; *Yemen, Hadramut, Katar, Şam* gibi memleketlerin, Asr-ı Saâdet döneminin ünlü kumaş merkezleri olduğu anlaşılmaktadır.

(17) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 458.

METİNLER

1) **Ümmü Seleme** (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in en çok sevdikleri elbise çeşidi, gömlek (kamîs) idi".

❁

2) Yine **Ümmü Seleme** vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz nezdinde en sevimli giyecek, kamîs *(gömlek)* ***idi".***

❁

3) **Ümmü Seleme** vâlidemiz'den nakledilen bir üçüncü rivâyet de aynı meâldedir:

"Hazreti Peygamber'in giydiği elbiseler içerisinde O'na en sevimli geleni, kamîs idi". [18]

Tirmizî, burada, rivâyet tekniği ile ilgili bir açıklamada bulunarak şöyle der: *Şeyhim* **Ziyâd b. Eyyûb,** *bu hadîsi rivâyet ederken, senedinde, "* ***'an Abdillâh b. Büreyde, 'an ümmihî, 'an Ümmi Seleme radıyallâhü 'anhâ"*** *şeklinde,* **Ümmü Seleme***'den önce, "****'an ümmihî"*** *lâfzını da zikretmiştir. Aynı şekilde pek çok hadîs üstâdı,* **Ebû Tümeyle***'den, şeyhim* **Ziyâd b. Eyyûb***'un rivâyeti gibi nakletmiştir ki,* **Ebû Tümeyle** *de bu hadîsin rivâyetinde, "****'an ümmihî"*** *lâfzını ilâve etmiştir. Nitekim en sahîhi de budur*[19].

❁

(18) Metin bakımından birbirinin aynı olan bu üç rivâyet, değişik sened zinciri ile nakledildiği için, ayrı ayrı verilmiştir. Zîrâ bir metnin değişik kanallardan nakledilişi, aynen bir olayın birçok görgü şâhidinden dinlenişinde olduğu gibi, o rivâyetin sıhhatini takviye eder. Nitekim ilk devir muhaddisleri, bu hususa titizlikle riâyet etmişlerdir. Biz, tercümelerde, rivâyetlerin sened kısımlarını almadığınız için, bu inceliği, okuyucularımıza aksettirememiş oluyoruz.

(19) Bu nevîden açıklamalar, meslekten olmayan pek çok okuyucuya bir şeyler söyleyemeyebilir; hattâ onlarca, lüzûmsuz da sayılabilir. Ne var ki, daha önce bir kısım örnekleri geçtiği gibi, ileride de yer yer karşılaşacağımız buna benzer notlar, hadîs rivâyet metodlarından anlayan ve hadîslerin senedleri üzerinde değerlendirme çalışması yapan bir hadîsçi ve târihçi için büyük önem taşımaktadır. Biz, çalışmamızın ***"metinler"*** bölümünde, **Tirmizî'**nin *Şemâil'*ini esas aldığımızdan, hiçbir ilâve çıkarına yapmaksızın, eserin aslına sâdık kalmayı ve aslında ne varsa, onu olduğu gibi dilimize aktarmayı bir vefâ borcu kabûl ettik.

4) **Esmâ binti Yezîd** (r.anhâ) [20] anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in gömleklerinin yen'leri (kol uçları), ***bileklerine kadardı".***

❋

5) Ashâbdan **Kurra** (r.a) (ö: 64/683) anlatıyor:

"Ben, bîat eylemek üzere, Müzeyne kabîlesinden bir grup insanla birlikte Resûlullah Efendimiz'in huzurlarına çıktım. Peygamber Efendimiz'in gömleklerinin yakası düğmesiz (râvî der ki: *veyâ gömleğinin yakası iliklenmemiş*) ***olduğundan, yakasından elimi sokup, Nübüvvet mührü'ne dokundum".***

❋

(20) **Esmâ binti Yezîd,** ashâbdan **Yezîd b. es-Seken**'in kızı ve **Muâz b. Cebel**'in hala-zâdesidir. Kaynaklar, onun, ***"Hatîbet'ün-Nisâ"*** *(Kadınların Hatîbi)* lâkabı ile anıldığını kaydederler. *Medîne*'nin *Eşhel Oğulları* kabîlesine mensup olan **Esmâ,** Hazreti Peygamber'e bîat etmiş son derece akıllı, düşündüklerini çekinmeden anlatan, cerbezeli ve o ölçüde de vekârlı bir hanımefendi olarak temâyüz etmiştir.

Esmâ, bir gün büyük bir kadın topluluğunu arkasına takarak, Hazreti Peygamber'in huzûruna gelir ve şöyle bir konuşma yapar: ***"Ben, şu arkamda gördüğünüz müslüman kadın topluluğunun elçisi (sözcüsü)'yim. Onların hepsi de, benim size söyleyeceğim sözlere ve ileri sürdüğüm görüşlere aynen iştirâk etmektedirler: Allah, seni hem erkeklere, hem de kadınlara Peygamber olarak göndermiştir. Bizler de, sana îmân ettik ve tâbi olduk. Biz kadınlar topluluğu; dört duvar arasında, örtü içinde evlerde oturan, erkeklerin cinsî arzûlarını tatmîn edip onlara çocuklar doğurmaktan başka bir iş yapmayan kimseleriz!. Erkekler ise; toplantılara katılma, cenâze merâsimlerinde bulunma ve cihâda iştirâk etme bakımından bizlere karşı bir üstünlük elde etmiş durumdadırlar. Öte yandan, onlar cihâda çıktıkları zaman, biz onların mallarını korur, çocuklarını besleyip büyütürüz. Bu durumda, ecir ve sevap bakımından, acabâ biz de onlara ortak olur muyuz, yâ Resûlallah?!."***

Bu konuşmayı dinleyen Hazreti Peygamber, mübârek yüzünü, orada bulunan ashâbına çevirerek: ***"Dîni hakkında son derece güzel bir suâl soran bu hanımın sözlerini işittiniz, değil mi?"*** der. Ashâb, hep bir ağızdan: ***"Evet, vallahi işittik yâ Resûlallah!."*** derler.

Hazreti Peygamber, daha sonra da **Esmâ**'ya dönerek: ***"Yâ Esmâ! Artık git, arkanda seni bekleyen o kadınlara şu husûsu bildir: "Sizlerden her hangi birinizin, kocasına güzelce hizmet ve itâat etmesi, onların rızâsını kazanması ve arzûlarını yerine getirmesi, senin erkekler için sayıp döktüğün bütün o davranışlara, sevap bakımından eş değerdedir".***

Bu müjdeyi alan **Esmâ,** Hazreti Peygamber'in söylediklerinden duyduğu sevinçle, tekbîr ve tehlîl getirerek, Resûlullah'ın huzurundan ayrılır. Bkz. *el-İsîf'âb.* IV, 237-238; *Üsd'ül-Ğâbe.* V, 398-399; *el-İsâbe.* IV, 234-235.

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, (bu fânî dünyâdan ayrılmalarına sebep olan hastalığa yakalandıklarında) ***Üsâme b. Zeyd'e dayanarak hâne-i saâdetlerinden dışarı çıkmışlardı. İşte bu sırada üzerlerinde, sevb-i kıtrî*** [21] ***denen hoş görünüşlü bir elbise vardı. Onu, aynen huccâcın ihrâm bağladığı gibi, bir ucunu sağ koltuğu altından alıp sol omuzları üzerine bürümüşlerdi. O hâlde iken namaz kıldırdılar".***

Bu hadîsi, **Tirmizî** (ö: 279/892)'ye rivâyet eden **Abd b. Humeyd** (ö:249/863) der ki: *Hocam* **Muhammed b. el-Fazl** (ö: 224/839) *şöyle anlattı:* **Yahyâ b. Ma'în** (ö: 233/848), *benimle ilk karşılaşmasında, yukarıda zikredilen hadîsi sordu. Ben de:* ***"Haddesenâ Hammâd b. Seleme"*** (Hammâd b. Seleme bize haber verdi) *dedim. Bunun üzerine:* ***"Hammâd*** (ö:167/783)***'dan rivâyet ettiğin bu hadîsi, keşke kendi elinle yazmış olduğun kitabından nakletseydin!."*** *dedi. Ben, hadîsin yazılı bulunduğu kitabımı getirmek için yerimden kalkmak üzere idim ki,* **Yahyâ** *hemen elimden tuttu ve:* ***"Bunu bana yazdır. Belki bir daha sizinle karşılaşmak nasip olmaz"*** *dedi. Bu istek üzerine hadîsi* **Yahyâ**'ya *yazdırdım. Sonra da, kitâbımı çıkararak ona okudum* [22].

❁

7) **Ebû Sa'îd el-Hudrî** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, her ne zaman yeni bir elbise giyseler, -ister sarık, ister gömlek, isterse hırka olsun- onun bizzat adını söyleyerek [23], şöyle duâ ve niyâzda bulunurlardı:

"Allahım, bana bunu giydirdiğin için, sana sonsuz hamd ü senâlar olsun. Onun ve onu giyen âzânın hayırlı olmasını niyâz ederim. Aynı şekilde, onun ve onu giyen âzânın şerrinden de sana sığınırım Allahım!."

❁

(21) **Sevb-i kıtrî,** *Katar* kumaşından mâmul elbise demektir. *Katar, Basra Körfezi* sâhilinde *Bahreyn* yakınlarında yer alan bir şehir adıdır. Nisbet edâtı ile telâffuzu, **katarî** şeklinde değil, **kıtrî**'dir. **Sevb-i kıtrî,** pamuktan dokunmuş kırmızı desenli kalınca bir kumaş çeşididir.

(22) **Tirmizî**'nin bu açıklaması, hadîs metinlerinin, tâ ilk zamanlardan beri, y a z ı l ı olarak rivâyet edilegeldiğini göstermesi bakımından son derece ehemmiyetli hâiz bir vesîkadır.

(23) Yeni olarak giydiği şey hangisi ise, meselâ ***"bu sarığı"*** veyâ ***"bu gömleği"***, ya da ***"bu cübbeyi", "bu ayakkabıyı"*** şeklinde, duâlarında onu, **adı ile** zikrederlerdi.

8) Yine **Ebû Sa'îd el-Hudrî** (r.a) kanalıyla ve değişik bir senedle, Hazreti Peygamber'den, aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs-i şerîf daha rivâyet edilmiştir [24].

❁

9) **Enes b. Mâlik** (r.a) şöyle buyururlar :

"Peygamber Efendimiz, giydikleri elbiseler içerisinde, Hibere-i Yemânî'yi [25] ***çok severlerdi".***

❁

10) **Ebû Cühayfe** (r.a) anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'i, üzerinde kırmızı bir takım elbise [26] ***olduğu hâlde gördüm ki, şu anda, hayâli hâlâ gözümün önünde duruyor".***

Hadîsin râvilerinden olan **Süfyân es-Sevrî** (ö:161/778): ***"Metinde geçen h u l l e - i h a m r â*** (kırmızı takım)***'dan kasdedilen mânânın, h i b e r e denilen bir yolu kırmızı, bir yolu yeşil olan çubuklu kumaş olduğu kanâatindeyim"*** der [27].

❁

11) **el-Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor:

"Kırmızı desenli elbisenin, Peygamber Efendimiz kadar bir başkasına

---

(24) Bu rivâyetin metni bir öncekinin aynı olduğundan, **Tirmizî,** sâdece metnin senedini vermekle yetinmiştir.

(25) H i b e r e; *Yemen*'de dokunan pamuktan mâmul, kırmızı çubuklu yeşil bir kumaştır. Esâsen, eskilerin ***"alaca"*** dedikleri desenli kumaşlar için kullanılan bir tâbirdir ki, kumaşın düz ve sâde olmadığını, desenli *(muhattat)* ve bir kaç renk ihtivâ ettiğini belirtir. Bkz. *Kāmûs*, II, 236-237.

(26) Metinde, ***"hulle-i hamrâ"*** tâbiri kullanılmıştır. *Kāmûs*'un ifâdesine göre: ***"H u l l e; kumaştan veyâ başka bir bezden dikilmiş ridâ ve izâr takımına verilen isimdir. Hulle, muhakkak iki parçadan meydana gelir ve her ikisi de aynı kumaştandır. Tek parçalı kumaşlara hulle denmez. İçi astarlı giyeceğe de hulle adını veren olmuştur".*** Biz bunu, ***"kırmızı takım elbise"*** diye tercüme ettik.

(27) **Süfyân es-Sevrî**'nin bu açıklaması, Peygamber Efendimiz'in, saf kırmızı renk kumaş kullanmadıklarını ifâde etme hedefini taşımaktadır. Nitekim, bir kısım hadîs şârihlerinin bildirdiklerine göre, bâzı İslâm ulemâsı, erkeklerin kırmızı renkli elbise giymelerini hoş karşılamamışlardır. Halbuki, eldeki vesîkalara göre, ister desenli olsun ister desensiz, Hazreti Peygamber'in, kırmızı renk taşıyan elbise giydiği kesinlik kazanmaktadır. Öyle ki, giydikleri elbise desenli de olsa, hâkim rengi kırmızı olduğundan görgü şâhidi olan ashâb, hep, ***"hamrâ"*** veya ***"ahmer"*** *(kırmızı renkli)* diye anlatmışlar ve onlar, her hangi kayıdlı bir ifâde kullanmamışlardır. Diğer hadîs kaynakları yanında, meselâ sâdece **İbn Sa'd,** bu konuda sekiz rivâyet kaydetmektedir. Bkz. *Tabakāt*, I,450-451.

yakıştığını görmedim. Bu kıyâfetle Resûlullah (s.a.s)'ı gördüğümde, mübârek saçları, omuzlarını döğecek kadar sarkmıştı".

❁

12) **Ebû Rimse** (r.a) anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'i, iki parçalı ve yeşil çubuklu b ü r d ü y e m â n î giyinmiş oldukları hâlde gördüm".

❁

13) **Kayle binti Mahreme** (r.anhâ) anlatıyor:

"Ben Peygamber Efendimiz'i gördüğümde, üzerlerinde, za'ferân ile boyanmış (sarı) *ve rengini atıp solmaya yüz tutmuş eskice iki câr[28] vardı".*

Tirmizî der ki: Bu hadîsde, uzunca bir **hikâye** de bulunmaktadır [29].

❁

14) **İbn Abbâs** (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *"Sizlere beyaz elbiseyi tavsiye ederim. Dirileriniz beyaz elbise giysin; ölülerinizi de beyaz bez ile kefenleyin. Zîra o, sizin giyeceklerinizin en hayırlısıdır"* buyurmuşlardır.

❁

15) **Semüre b. Cündeb** (r.a) rivâyet ediyor:

---

(28) Bizim *"câr"* diye tercüme ettiğimiz tâbir, metinde *"müleyyeteyn"* şeklinde geçmektedir ki, *"mülâe"* kelimesinin ism-i tasğîri olan *"müleyye"*den tesniyedir. *Kâmûs*'un ifâdesine göre *"Mülâe, kadınların büründükleri câr'dır. Bir enden veyâ iki enden edip, tamam vücudlarını bürüyüp örtünürler"*.

Aşağıda, hanım sahâbî **Kayle**'nin hayâtı kısaca özetlenecektir. Görme imkânı bulabildiğimiz bir düzineye yakın kaynağın verdiği bilgiye göre, onun Hazreti Peygamber'i gördüğü mahâl, Resûlullah (s.a.s)'ın hâne-i saâdetleridir. Bu duruma göre, Peygamberimiz'in o andaki kıyâfeti, evlerinde başbaşa kaldığı veyâ çok yakınlarının bulunduğu sırada giymiş oldukları bir kıyâfettir.

(29) **Tirmizî**'nin, *"Bu hadîsde, uzunca bir hikâye de bulunmaktadır"* diye işâret edip de buraya almadığı kıssayı özet olarak sunmak istiyoruz. Şöyle ki; **Kayle binti Mahreme**'nin bu uzunca rivâyetinin bir bölümünü, **B u h â r î**, *el-Edebü'l-Müfred* (s. 402, nu: 1178) adlı eserine almış; değişik iki kısmını, **E b û D â v û d**, *Sünen*'ine (III, 239, nu: 3070; IV, 362, nu: 4847) kaydetmiş; buradakinden daha uzunca bir bölümünü, yine **T i r m i z î**, *Sünen*'inde (V, 120, nu: 2814) zikretmiştir. Rivâyetin tamâmı ise, müşterek senedle, **T a b e r â n î**'nin *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'inde (XXV/71-11) yer almaktadır. Yukarıda **Tirmizî**'nin verdiği bir tek cümlelik bilginin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kaynaklardaki mâlûmatın özetlenmesi yerinde olacaktır:

Temîm kabîlesine mensup olan **Kayle** (r.anhâ), gönlü Peygamber sevgisi ile yanıp tutuşan ve bir hayli çileli hayat süren müslüman kadınlardan birisidir. O, bir kaç öksüz yavrusu ile birlikte dul kalmıştır. Bir gün, çulunu çaputunu devesine yükleterek, *Bekir b. Vâil Kabîlesi* heyʼeti ile birlikte *Medîne*'ye müteveccihen yola çıkmış; uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra, tan yerinin ağarmaya başladığı alaca karanlıkta *Medîne*'ye

Hazreti Peygamber: ***"Beyaz elbise giyiniz. Zîrâ o, son derece temiz ve hoştur. Ölülerinizi de, beyaz bez ile kefenleyiniz"*** buyurmuşlardır.

❁

16) **Hz. Âişe** (r.anhâ) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bir sabah vakti, üstlerinde siyah yünden dokunmuş bir izâr olduğu hâlde, evlerinden dışarı çıkmışlardı.

❁

17) **Muğîre b. Şu'be** (r.a) diyor ki:

"Peygamber Efendimiz, yen'leri dar cübbe-i rûmî[30] giymişlerdir".

---

varmış ve doğruca *Mescid-i Nebevî*'ye gitmiştir. Bu sırada cemâat sabah namazına saf bağlamıştır. Mescidin içi loş olduğu için, **Kayle** farkına varmadan erkekler bölümüne oturmuştur. Kendisine yapılan ikâzla, yanlış yerde bulunduğunu anlamış; kendine gelince *Mescid*'de kadınlar mahallinin, *Hucurât-ı Saâdet*'in (odaların) bulunduğu tarafta olduğunu görmüştür. Netîcede o bölüme gitmiş oturmuş ve gün doğup ortalık iyice ağarıncaya kadar orada beklemiştir.

Hâdisenin bundan sonrasını hadîs kaynakları kısım kısım kaydetmişlerdir. Ancak bu kısımlar birlikte mütâlâa edildiği zaman bir bütünlük arzetmektedir: Gün iyice aydınlandıktan sonra, çileli kadın, utana sıkıla *Hâne-i Saâdet*'in kapısını çalmıştır. O, Hazreti Peygamber'i ilk def'a görmektedir. Huzurda başkaları da bulunduğundan, onlar, Hazreti Peygamber'e selâm vermişler, Peygamberimiz de onların selâmını almıştır. İşte bu vesîle ile, Resûlullah (s.a.s)'ın kim olduğunu tanıyabilmiştir. Zîra mescidde yüzünü görememiş; içeri girince de, Hazreti Peygamber'in arkasına düşecek şekilde bir köşeye ilişivermişti. Buradan îtibâren kendi ağzından nakledelim: ***"Resûlullah Efendimiz'i görünce, beni bir titreme tuttu. Buna bir türlü mâni olamıyordum. Huzurda bulunanların, benim titrediğimi göstermeleri üzerine, Peygamberimiz: "Yâ miskîne, aleyki's-sekîne: Miskin kadın, kendine gel, sâkin ol, sıkılma!." buyurdular. Böylece titrememe durdu, sükûnete kavuştum"*** der. İşte bu arada, gördüğü manzarayı da anlatarak şu bilgiyi verir: ***"Resûlullah Efendimiz'in üzerinde; rengi atmış, oldukça eski, çarşafa benzeyen iki parçalı bir kıyâfet bulunmakta idi. Aynı zamanda, kurfesâ biçiminde oturmuşlardı. Ellerinde ise, kabuğu soyulmuş bir hurma çubuğu vardı".***

Buhârî ve **Ebû Dâvûd**, hadîsin sâdece, Peygamberimiz'in oturuş şekline âit olan kısmını alınış; **Tirmizî** ise, *Şemâil*'de, giydikleri elbise çeşidine âit olan kısmını alıp; *Sünen*'inde de, renklerle ilgili bölüme koyarak, biraz daha genişçe nakletmiştir. Öyle ki, büyükçe bir paragrafın içerisinden alınmış bir tek cümle, yer yer anlaşılmaz bir hüviyete bürünmüştür. Muhaddislerin bu nakil metodu, zaman zaman, târihçilerin acı tenkidlerine yol açmıştır. Bu durumda, târihçilere hak vermemek mümkün değildir.

(30) O devirde *Şam*, Rumların yâni *Bizans*'ın ünlü merkezlerinden biri olduğu için; *Rumeli, Rum ülkesi* mânâsında böyle anılırdı. Hicaz bölgesinin, Bizans ile olan münâsebetleri *Şam*'dan idâre edildiğinden, ilk devir kaynaklarında geçen Rûmî tâbiri ile *Şam* kasdedilir. Nitekim, **İbn Sa'd**'ın, **Hz. Ömer**'e atfen kaydettiği bir rivâyet de: ***"Ben, bir def'asında, Ebu'l-Kâsım'ı*** (Resûluliah'ı) ***üzerinde dar yenli cübbe-i şâmiyye olduğu hâlde görmüştüm"*** şeklindedir (*Tabakât*, I, 459). Bu durumda ***"Cübbe-i Rûmî"***, *Şam kumaşından mâmul cübbe*, demek olur.

Ayrıca, bu tip yenleri dar cübbeyi, Hazreti Peygamber'in, daha ziyâde seferde ve soğuk havalarda giydiği de belirtilmiştir.

9- PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MESTLERİ (*)

Hazreti Peygamber'in ayaklarına giymiş olduğu mestlere ayrılmış olan bu bölümde iki hadîs-i şerîf kaydedilmiştir. Bu konuda bize ulaşan haberlerin hemen hemen hepsi, tesbît edebildiğimize göre, bu iki vesîkadan ibârettir. Adı geçen metinlerin tercümeleri, aşağıda ayrıca verilecektir.

Bizim, ***"mest"*** diye tercüme ettiğimiz ve bu şekilde tercümesi bir teâmül hâline gelmiş bulunan kelimenin Arapça aslı **"huff"**dur; çiftine **"huffeyn"** adı verilmektedir. Esâsen h u f f, bir ayakkabı cinsi olup; ***çizme, potin, postal*** ve ***mest*** gibi koncu ayak topuklarını biraz geçen giyeceklere denmektedir [1]. Nitekim bu kelime, Fransızcaya da, ***"bottine"*** (potin) diye tercüme edilmiştir.

Biz, Hazreti Peygamber'in ***"huff"*** adı verilen ayakkabısının; ikinci bir ayakkabı ile kullanılan m e s t olmadığı; aksine, tek başına giyilen p o t i n cinsi bir giyecek olduğu kanâatindeyiz. Bugün kullanılan mest, potinin, zamanla abdest almayı kolaylaştırıcı hâle getirilmiş şeklidir.

❊
❊ ❊

Peygamber Efendimiz'in p o t i n giydikleri husûsu, târihî bir gerçektir. Kendilerine iki ayrı yerden potin h e d i y e edilmiştir. Bunlardan birisi, devrin **Habeşistan Necâşisi** tarafından gönderilmiştir. Diğeri de, ashabdan **Dihyet'ül-Kelbî**'nin hediyesidir. Resûlullah Efendimiz, her iki potini de eskiyinceye kadar giymişlerdir.

(*) Eldeki *Şemâil* nüshalarının pek çoğunda, **Dokuzuncu Bölüm, *"Peygamber Efendimiz'in Maîşetleri"*** başlığını taşımakta ve altında da, iki hadîs yer almaktadır. Öte yandan, *Şemâil*'in 52. bölümü, yine ***"Hazreti Peygamber'in Maîşeti"*** konusunu işlemekte ve orada da, dokuz hadîs nakledilmektedir. **Ali el-Kârî** ve benzeri *Şemâil* şârihlerinin de ifâde ettikleri gibi, bunun, bir müstensih tasarrufu olduğu ve, kıyâfetler konusu işlenirken, arada böyle bir bölümün yer almasının, eserin plân mantığına uygun düşmediği akla gelmektedir. Biz, küçük bir tasarrufla, bu bölümün başlığını hazfedip, muhtevâsındaki iki hadîsi, 51. bölümün baş tarafına kaydırdık. Böylece, aynı unvan altındaki iki bölümü, tek başlık altında birleştirmiş olduk.

(1) *Kâmûs Tercemesi*'nde, bu konu enine boyuna tartışılmış ve neticede: ***"...Dürrü Muhtâr ve sâir kütüb-i fıkhıyyede dahî bu madde tahlîl olunmuştur*** (biribirine karıştırılmıştır)... ***Bunun beyânı zımnında tehâlüf-i kesîr*** (pek çok tutarsızlık) ***olmakla, takrîrimiz üzere zabt u amel oluna"*** denmektedir. Bkz. III, 799-800.

Hediye gelen yerlere bakarak, potinin, *Hicaz* bölgesinde imâl edilmediğini ve **ithâl malı** bir giyecek olduğunu söyleyebiliriz. Zîrâ, Habeş Necâşisi **Ashame,** hicretin altıncı senesinde, Resûlullah Efendimiz'e, oldukça cömertçe olan bir hediye göndermişti ki, bunlar arasında bir çift de **siyah potin** bulunmakta idi. **Dihyet'ül-Kelbî** ise, yine hicretin altıncı senesinde Bizans Hükümdârı **Herakliyus**'a yazılan mektûbu *Şam*'a götüren elçidir. O, Hazreti Peygamber'e hediye ettiği potini *Şam* dönüşü getirmiş olmalıdır.

❊❊❊

Eldeki vesîkaların bir başka yönü daha dikkati çekmektedir: Hazreti Peygamber, iki gayr-i müslim ülkede îmâl edilen bu ayakkabılarını giyerken, onların aslî maddelerini araştırmamışlar; derilerin tabaklanıp tabaklanmadıklarına hiç bakmadan giymişlerdir. Peygamberimiz'in bu tatbîkâtı, İslâm âlimlerince bir hukûkî prensip hâline getirilerek: ***"Eşyâ-yı meçhûlede asıl olan tahârrettir"*** ifâdesi ile formülleştirilmiştir. Yâni, îmâl ediliş şekli bilinmeyen eşyâlarda esâs olan, onun temiz kabûl edilmesidir. Bu prensip, günümüz müslümanlarının pek çok sâhadaki müşkülünü çözmeye yardımcı olacak niteliktedir.

❊❊❊

H u f f cinsinden koçlu ayakkabılar *(çizme, potin, mest)*, giyip çıkarma güçlüğü olan giyeceklerdir. Bu sebeple Hazreti Peygamber, bu tip ayakkabıları giyenlere, abdest almada pratik bir kolaylık sağlamıştır. Şöyle ki, mest ayağa abdestli iken giyilir ve daha sonraki abdest alışlarda ayaktan çıkarılmayarak, sıra ayağa gelince, ıslak elle üzerine meshedilir. Bu meshin geçerlilik süresi, normal zamanlarda bir gün *(24 saat)*, seferî *(yolculuk)* durumunda ise üç gün *(72 saat)*'dür. Bu hususlaki dînî *(fıkhî)* bilgiler, bütün *Hadîs* ve *Fıkıh* kitaplarının ***"tahâret"*** *(temizlik)* bölümlerinin ***"el-meshu 'alâ'l-huffeyn"*** *(mest üzerine meshetmek)* alt başlıkları altında etraflıca ele alınmıştır.

❊❊❊

Peygamberimiz'in mestlerine ayırdığımız bu bölümü, yine Resûlullah Efendimiz'in potinleri ile ilgili bir mûcize-hâtıra ile bitirelim:

Muhaddis **Taberânî**'nin *el-Mu'cem'ül-Evsat* adlı hadîs kitabı ile **Beyhakî**'nin *ed-De'avât'ül-Kebîr* isimli eserinde senediyle birlikte kaydettikleri [2] bir hâdise, özet olarak şöyledir:

İbn Abbâs (r.a) anlatıyor: ***Resûlullah Efendimiz, arâzide iken abdest bozacakları zaman, halkın gözünden bir hayli uzaklaşırlardı. Günlerden bir gün, bu nevîden ihtiyaçlarını gidermek üzere yanımızdan ayrıldılar. Bir ağacın altında oturup potinlerini çıkardılar ve başka bir yerde abdestlerini bozarak tekrar ağacın altına döndüler. Potinlerinin bir tekini ayaklarına giyip de sıra öbür tekine geldiğinde, havadan hızla bir kuş gelerek potinin o tekini kaptı ve havalanıp gitti. Kuş bir hayli yükseğe çıkınca, potini ters çevirdi. Bir de ne görülsün: Kocaman bir kara yılan!. Bu manzarayı müşâhede eden Peygamber Efendimiz:*** *"Bu, Allah'ın bana karşı bir lûtfudur"* ***diyerek şöyle niyazda bulundular:*** *"Yârabbi!. Karnı üzerinde sürünen, iki ve dört ayağı üzerinde yürüyen haşerâtın şerrinden sana sığınırım!"* [3].

(2) Beyhakî, *ed-De'avât'ül-Kebîr*, vr. 102[a]; ayrıca bkz. Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 153.

(3) **Mevlânâ**, bu olayı *Mesnevî*'de değerlendirmiş ve şu başlıkla vermiştir: ***"Tavşancıl kuşunun, Mustafâ Aleyhisselâm'ın pabucunu kapıp havalanması ve havada pabucu ters çevirmesi, içindeki kara yılanın düşmesi"***. Bkz. *Mesnevî*, Veled İzbudak Tercümesi, III, 263 vd., beyit: 3238-3265.

METİNLER

1) **Büreyde** (r.a) anlatıyor:

Necâşî[4], ***Peygamber Efendimiz'e bir çift sâde nakışsız siyah mest*** *(potin)* ***hediye etmişlerdi. Hazreti Peygamber, bu bir çift mesti abdestli iken giydiler; daha sonraki abdest alışlarında ise, ayaklarından çıkarmadan, üzerine meshettiler.***

❁

2) **Muğîre b. Şu'be** (r.a) anlatıyor:

Dihyet'ül-Kelbî (r.a), Peygamber Efendimiz'e bir çift mest hediye etmiş, O da onları giymişti.

Tirmizî der ki: **İsrâil**'in **Câbir el-Cu'fî**'den, onun da **Âmir eş-Şa'bî**'den yaptığı bir rivâyette, **Muğîre b. Şu'be** şöyle demiştir:

"Dihyet'ül-Kelbî, Hazreti Peygamber'e bir çift m e s t ile, bir de c ü b b e hediye etti. Resûsullah Efendimiz bunları, iyice eskiyip yırtılıncaya kadar kullandılar. Fakat bunların, ne derisinden yapıldığını, yâni kullanılan malzemenin temiz olup olmadığını araştırmadılar".

Yine **Tirmizî** (rivâyet tekniği ile ilgili bir açıklamada bulunarak): ***"Senedde adı geçen Ebû İshâk, Ebû İshâk eş-Şeybânî'dir. İsmi ise Süleymân'dır"*** der.

(4) N e c â ş î, özel isim değil, bir unvandır. Esas ismi **Ashame**'dir. Bilindiği üzere, Hazreti Peygamber'in yaşadığı devirde, çeşitli devlet başkanları, değişik unvanlarla anılırdı: *Habeşistan* hükümdârına **N e c â ş î**, *İran* hükümdârına **K i s r â**, *Bizans* (Rum) hükümdârına **K a y s e r**, *Yemen*'inkine **T ü b b â'**, *Mısır*'ınkine **F i r ' a v u n**, *Türk*'lerin başbuğuna da **H â k ā n** gibi unvanlar verilirdi. Devlet başkanları için daha sonraları da; **Halife, Sultân, Hân, Pâdişâh** ve **Reisicumhur** gibi unvanlar kullanılagelmiştir.

10 - PEYGAMBERİMİZ'İN PABUÇLARI

Peygamber Efendimiz iki tip ayakkabı giymişlerdir. Biri, önceki bölümde ele aldığımız ***"huff"*** denen potin ve mest türü giyeceklerdir. Diğeri de, bu bölümde ele alacağımız pabuçlardır. Bu konu ile ilgili olarak **Tirmizî,** yedi ayrı sahâbe kanalıyla rivâyet edilmiş bulunan onbir hadîs kaydetmiştir. Târihçi **İbn Sa'd** ise 25 vesîka sunmaktadır [1]. Adı geçen iki eserdeki vesîkaların bir kısmı, diğer hadîs mecmûalarının değişik bölümlerinde de yer almaktadır.

Eldeki vesîkalar, teker teker değil de bir bütün olarak ele alınınca, bunların, Hazreti Peygamber'in ayaklarına giydikleri ayakkabıların; şekli (modeli), kullanılan malzemenin evsâfı, giyiş tarzları, ayakkabı ile namaz kılıp kılmadıkları gibi hususlara ışık tuttuğu görülür. Bunlar arasında bir kısım vesîkalar da, ilerki nesillere intikâl edip de birer hâtıra olarak saklanan ***"Peygamber pabuçları"***na dâir haberleri ihtivâ etmektedir. Biz, bu vesîkaları özet hâlinde değerlendirmeğe çalışacağız.

❊ ❊ ❊

Hazreti Peygamber'in giydiği bu ikinci tür ayakkabıları için kullanılan tâbir, ***"n a' l"*** dir (**'ayın** harfi ile); çiftine ***"n a' l e y n"*** denmektedir.

Bu kelimeler, dilimizde ***"nal, nalın, nâlin"*** şeklinde telâffuz edilerek kullanılır. Kullanılış yerleri de tamâmen değişiktir: N a l, daha ziyâde, dört ayaklı ve tırnaklı hayvanların ayak altlarına çakılan demire dendiği gibi; bu işi yapan adama da, ***"nal bağlayan"*** anlamında ***"nalbant"*** denir. Lügat mânâsıyle ***"çift nal"*** anlamına gelen ***"nâlin"*** ise, t a k u n y a denen, ağaçtan yapılmış, üstü tasmalı ve daha çok binâ dışında abdest alırken kullanılan ayakkabıya verdiğimiz bir isimdir.

Binâenaleyh, Arapçadaki ***"na'l"*** ile, Türkçedeki ***"nal"***ın; oradaki ***"na'leyn"*** ile, buradaki ***"nâlin"***in, sâdece kelimelerin kökü bakımından bir akrabâlığı vardır. Bir eşyâ ismi olarak, aralarında hiç tanışıklık yoktur. Biz Türkler, bâzı kelimelerin ham maddesini Arapçadan almış, mûsıkî ve mîmâ-

(1) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 478-492.

rîsiyle tamâmen kendi dil zevkimize göre onları şekillendirmiş ve değişik eşyâlara isim olarak vermişiz. Aynı şekilde, İranlının ***"na'l-bend"***ini de, icrâ edilen işin mâhiyetine uygun biçimde, kaba bir mûsikî ile ***"nalbant"*** yaparak, millî dil dehâmızı göstermişiz.

Gerek *Kur'an-ı Kerîm*'deki ***"fahla' na'leyk"*** *(pabuçlarını çıkar)* âyetini (*Tâ-hâ:* 12) ve gerek *Hadîs* metinlerindeki ***"na'leyn"*** kelimesini, ***"nâlin, nalın"*** şeklinde anlayan ve bu deyişle Türkçeye tercüme eden kalemlere rastlamış olmamız, bizi, yukarıdaki -biraz da teferruâta kaçan- mâlûmatı kaydetmeğe sevketmiş oldu.

❁
❁ ❁

Peygamber Efendimiz'in, ***"n a' l e y n"*** adı verilen pabuçlarının modeline gelince: O, *s a n d a l* denen tipte bir ayakkabı çeşididir. Altı, tek veyâ çift köseleden yapılmıştır. Ayağın üstüne gelecek şekilde köprü gibi bir *t a s m a'* sı vardır. *Ş i r â k* adı verilen bu tasma, tek veyâ çift katlı deriden îmâl edilmiştir. Ayrıca, biri baş parmakla yanındaki parmak, diğeri de orta parmakla onun yanındaki parmak arasından geçen iki tâne de *b a ğ* ın (band) bulunması, pabuçlarının en bâriz özelliğidir. *K ı b â l* adı verilen bu bağlar, önde zemin köseleye tutturulmuş, üstte de tasmaya dikilmiş vaziyettedir. Kullanılan malzeme ise, iyice tabaklanmış kösele ve deridir.

Sandal tipi bu model pabuçlar, biraz daha geliştirilip modernize edilerek, **Harameyn** *(Mekke-Medîne)* halkı tarafından günümüze kadar giyilegelmiştir. Bilindiği gibi, *Hicaz* bölgesinde iklim oldukça sıcak ve arâzî de son derece kumludur. Böylesine bir iklim ve arâzîde, kundura tipi kapalı ayakkabı giymek, insanı rahatsız etmekte olup, kullanışlı değildir. Esâsen, kıyâfetlerin modelini, bölgelerin iklim şartları ve buna bağlı gelenekler tâyin etmektedir.

❁
❁ ❁

Hadîs kaynakları, Peygamber Efendimiz'in; yeme içme, yatıp kalkma, girme çıkma, giyip çıkarma ... gibi hareketlerini bahis konusu ederken, O'nun, dâimâ müşterek bir davranışına yer verirler. Bu da, bütün güzel işleri yaparlarken, ***"sağ el", "sağ ayak"***la ve ***"sağ"***dan başlamalarıdır. Ancak, ashâb-ı kirâm, Resûlullah Efendimiz'in bu prensiplerini anlatırlarken, bir n o t ilâve etmeyi de ihmâl etmemişler ve bu durumu, ***"mestetâ'a"*** *(imkân nisbetinde, gücünün yettiği ölçüde, bir engel bulunmadıkça)* gibi bir kayıd ile açıklamışlardır.

Nitekim bütün ibâdetlerinde olduğu gibi; yerken, içerken, giyinirken, bir yere girerken ... mümkün olduğu kadar, **sağ** elle tutarlar, **sağ** adımlarını atarlar ve **sağ** taraftan başlarlardı. Ancak helâya girerken, istincâ ve istibrâ tâbir edilen büyük ve küçük abdest temizliklerini yaparken, burun temizlerken, ayakkabı ve üst-baş çıkarırken, câmi ve benzeri yerlerden çıkarken ... **sol** ellerini kullanırlar ve ilk önce **sol** adımlarını atarlardı. Bu husus, Peygamber Efendimiz'in, her zaman uyguladıkları bir sünneti idi. Sünnet, O'nun alışkanlık hâline getirdiği davranışları ve hayâtının değişmeyen çizgileridir.

Görünüşte çok basit bir **teferruât** *(ayrıntı)* gibi gelen bu davranışlar, esâsında insan hayâtına büyük bir d i s i p l i n getirmektedir. Mes'ele, basit bir ***"sağ el - sol ayak"*** mes'elesi olmayıp; tamâmen bir disiplin, bir gafletten uyanış, her an kendi kendini kontrol ediş ve ezbere yaşamaktan kurtuluş meselesidir. Bununla; iyi veyâ kötü, doğru veyâ yanlış, mânâlı veyâ mânâsız her hareketinin hesâbını verme durumunda olan insanın, kontrollü yaşama alışkanlığını kazanması hedeflenmiştir. Ve Hazreti Peygamber, bu tutumunda ısrarlıdır. O'na göre; tuvalete girişle mâbede giriş, evden çıkışla maîşet kapısı olan dâireye adım atış, aynı davranışların devâmı olmamalıdır.

Bu konu ile ilgili diğer hususları, yeri geldikçe, metinlerin dipnotlarında vermeğe çalışacağız. Esâsen -aşağıda görüleceği üzere- hadîs metinlerinin bir çoğu, hiç bir açıklamaya ihtiyaç göstermiyecek ölçüde açıktır.

METİNLER

1) **Katâde** rivâyet ediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'e: ***"Peygamber Efendimiz'in pabuçları nasıl idi?"*** diye sordum.

"Resûlullah Efendimiz'in pabuçlarının ikişer kıbâl'i vardı" dedi.

❁

2) **İbn Abbâs** (r.a): ***"Hazreti Peygamber'in pabuçlarının ikişer kıbâl'i vardı. Tasmaları da çift katlı idi"*** buyurmuşlardır.

❁

3) **İsâ b. Tahmân** (ö: 160/777 dolayları) anlatıyor:

Bir gün, **Enes b. Mâlik** Hazretlerinin yanında idik. Bize, eskimiş bir çift pabuç gösterdi. **Enes**'in gösterdiği bu pabuçların ikişer kıbâl'i vardı.

İsâ b. Tahmân, hâtırasını anlatmaya devâm ederek: O gün aynı meclis-te bulunan **Sâbit el-Bünânî** (ö: 123-127/741-745 arası), bilâhare bana tesâdüf edince: ***"Farkında mısın, geçenlerde Enes b. Mâlik Hazretlerinin bize gösterdiği pabuçlar, Peygamber Efendimiz'in pabuçları idi"*** dedi [2].

❁

4) Tâbiûndan **Ubeyd b. Cüreyc** [3] anlatıyor: **Abdullah b. Ömer** Hazretlerine:

- ***"Görüyorum ki, siz dâimâ, iyice tabaklanmış deriden mâmul pabuçlar[4] giyiyorsunuz!."*** dedim. O da:

---

(2) Bu hadîs-i şerîften anlaşılacağı üzere, **Peygamber Efendimiz**'in bir kısım zâti eşyâları, vefâtlarından sonra, bâzı sahâbîler tarafından bir hâtıra olarak ***"teberrüken"*** muhâfaza edilmiştir. **Mukaddes Emânetler**'in nüvesini oluşturan bu gibi tutumlara, ileride yer yer temâs edilecektir. Yukarıdaki hadîsi, **Buhârî** de kaydetmektedir. Bkz. *el-Câmi'u's-Sahîh*, VII, 50.

(3) Vefât târihi kaydedilmeyen bu zât hakkında bilgi edinmek için bkz. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, VII,62.

(4) Metinde ***"ni'âl-i sibtiyye"*** diye geçen pabuçlar, tüyü iyice giderilmiş ve işlenmiş deri ve köseleden mâmul pabuçlar demektir. **Ubeyd**'in soruş biçiminden, bunların, o devrin birinci sınıf ayakkabı malzemesi olduğu anlaşılıyor. Soru: ***"Fazla lükse kaçmıyor mu?***

- ***"Ben, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, tüysüz deri ve köseleden mâmul pabuç giydiklerini ve, onlar mübârek ayaklarında iken abdest aldıklarını bizzat gördüm. Ben de, her hâlimde Efendimiz'e uymak için, bu cins pabuç giymeyi seviyorum"*** buyurdu.

❁

5) **Ebû Hüreyre** (r.a):

"Resûlullah Efendimiz'in pabuçlarının ikişer kıbâl'i vardı" demiştir.

❁

6) **İsmâil b. Abdurrahmân es-Süddî** (ö: 127/745) anlatıyor:

Amr b. Hureys [5]'den işiten bir zâtın [6] bana anlattığına göre, o, şöyle demiştir: ***"Ben, Peygamber Efendimiz'i, iki kat köseleden yapılmış bir çift pabuçla n a m a z kılarlarken gördüm"*** [7].

❁

7) **Ebû Hüreyre** (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Sizden biriniz, bir ayağı giyimli öbür ayağı çıplak olarak yürümesin: Ya pabuçlarının ikisini de giysin, ya da tamâmen yalın ayak olarak yürüsün!."*** buyurmuşlardır.

❁

8) **Câbir** (r.a) rivâyet ediyor:

"Peygamber Efendimiz, bizleri, sol eliyle yemek yemekten veyâ tek pabuçla yürümekten nehyetmiştir".

❁

Niçin devamlı bu kalitede pabuçlar giyiyorsun? Bu hareketin, Peygamber (s.a.s)*'in sünnetine aykırı değil mi?"* gibi bir üslûpla sorulmuştur. Verilen cevabın dozu da ona göre ayarlanmıştır. **Buhârî** ise, bu rivâyeti daha geniş bir şekilde vermiştir. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh.* VII,48-49.

(5) ***Amr b. Hureys,*** kaynakların ifâdesine göre, üstün zekâlı küçük sahâbîlerden birisidir. Peygamber Efendimiz'e âit pek çok hadîs ve haber hıfzetmiştir. Hicreti müteâkip *Bedir* yıllarında doğmuş ve, bir ara *Kûfe* vâliliği de yaparak, 85/704 senelerinde vefat etmiştir.

(6) Bu zâtın, tâbiûndan **Atâ b. Sâib** (ö: 136/753) olduğu, bâzı kaynaklarda belirtilmiştir.

(7) Peygamber Efendimiz'in pabuçla namaz kılıp kılmadığı husûsunda bir hayli haber nakledilmiştir. Yukarıdaki hadîsin şerhine yer verenler, sözü edilen namazın, cenâze namazı olduğuna ve cenâze namazının, ayakkabı çıkarmadan kılınabileceğine işâret edildiğini bildirirler. Fakat kaynaklar, ashâbdan bir çok görgü şâhidinin ifâdelerini kaydetmektedirler ki, bunlar, her hangi bir takyidde bulunmadan, Peygamber Efendimiz'in, temiz olmak şartıyla, pabuçla namaz kıldıklarını haber vermektedirler. Meselâ bkz. **Buhârî,** VII,48; **Ebû Dâvûd,** I, 246-248; **Tirmizî,** II. 249, nu: 400; **Nesâi,** II,74; **İbn Mâce,** I, 330; **İbn Sa'd,** I,480-481. Öte yandan **Tirmizî,** bu hususta rivâyette bulunan dokuz tâne sahâbî adını da kaydederek: ***"İlim ehline göre, bu minvâl üzere amel edilmiştir"*** der.

9) **Ebû Hüreyre** rivâyet ediyor:

Resûlullah Efendimiz: ***"Her hangi biriniz pabuçlarını giyerken, önce sağ tarafından başlasın; çıkarırken de, önce sol ayağının pabucunu çıkarsın. Öyle ki, sağ ayak dâimâ, giyilenin ilki, çıkarılanın ise sonuncusu olsun!."*** buyurmuşlardır.

❁

10) **Hz. Âişe** (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, -mümkün olduğu nisbette- ***saç sakal tararken, pabuçlarını giyerken, abdest alırken, hep, s a ğ taraftan başlamayı ve önce s a ğ tarafı kullanmayı severlerdi.***

❁

11) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

"Hazreti Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in pabuçlarının, hep ikişer kıbâl'i vardı. Pabuça tek kıbâl bağlayanların ilki, Hz. Osman olmuştur".

11- HAZRETİ PEYGAMBER'İN YÜZÜK - MÜHRÜ

Bu ve bundan sonraki onikinci bölüm, Hazreti Peygamber'in Mühr-i Şerîflerine tahsîs edilmiştir. **Tirmizî** bu bölümde, altısı **Enes b. Mâlik** (r.a) ve ikisi **Abdullah b. Ömer** (r.a)'den menkûl sekiz rivâyet kaydetmiştir. Müteâkip bölümde ise, ayrıca dokuz vesîka yer almaktadır. Mühr-i Şerîf ile ilgili olarak **İbn Sa'd**'de 37 haber bulunmaktadır [1]. Öte yandan, **Tirmizî'nin** *Şemâil*'de, **İbni Sa'd'in** de *Tabakât*'da bir araya toplamış olduğu bu vesîka-rivâyetlerin bir kısmı, diğer hadîs kaynaklarının özellikle ***"Kitâb'ül-Libâs"*** bölümlerinde de yer almaktadır. Sözünü ettiğimiz kaynaklar içerisinde muhaddis **Ebû Dâvûd** ise, *Sünen*'inin bir bölümünü, ***"Kitâb'ül-Hâtem"*** unvânı altında bu konuya ayırmış ve, çoğunluğu Mühr-i Şerîf'e dâir olan, 26 hadîs nakletmiştir [2].

Eserimizin bu bölümündeki rivâyetler, Mühr-i Şerîf'in; mâdeni, kaşı, kaşı üzerine yazılan ibâre, yazının istifi, mührün yapılmasına sebep olan hâdise ve Hazreti Peygamber'den sonra kimlere intikâl ettiği gibi hususlara ışık tutmaktadır. Mühr-i Şerîf'i taşıma tarzları ise, bundan sonraki bölümde müstakil olarak ele alınmaktadır. Biz, elimizdeki böylesine zengin vesîkaların ışığı altında, bu meseleyi özetlemeye çalışacağız.

❊ ❊

Edindiğimiz bilgilere göre, **Hicret'ten** biraz sonralara kadar, *Hicaz* bölgesinde, m ü h ü r kullanma âdeti yoktu. Dünyâ, *Hicret*'in altıncı senesinde (M. 627), târihin akışını değiştirecek ölçüde soylu bir karara sahne olmuştu. Bu yıl içinde, devrin b ü y ü k diye bilinen devletlerine, belki pek de esâmîsi okunmayan yeni temeli atılmış bir devletten, d â v e t i y e'ler gönderilmeye başlanmıştı.

Şöyle ki, Resûlullah Efendimiz ve O'nun çevresini hâleleyen ilk müslümanlar, öz yurtları *Mekke*'de, 13 seneye varan çileli bir hayat sürmüşlerdi. Hattâ bir ara, içlerinden bir grup, kadınlı erkekli yurtlarını terk ederek, komşu ülke *Habeşistan*'a sığınma durumunda kalmıştı. Küfür cephesi ise azdıkça azıyordu. Yeni dîne ve onun öncülerine karşı, küfrün cibilliyetinde olan

(1) *Tabakât*, I, 470-478. İbn Sa'd, bu bahsi, beş ayrı başlık altında ele almıştır.
(2) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 124-131, nu: 4214-4239.

ne varsa, işte onları, en dayanılmaz şekliyle tatbîk ediyorlardı. Artık *Mekke*'de yapılabilecek bir şey kalmadığı kesinleşince, müslümanların, terk-i diyâr etme durumları ortaya çıktı. *Medîne,* zâten bir kaç senedir dâvetiyeler çıkararak, Hazreti Peygamber'e kucağını açmış, heyecanla Zât-ı Risâlet'i bekliyordu. Nihâyet, 13 senelik ***"vâr olma"*** mücâdelesi geride bırakılarak, târihe *Hicret* adı ile geçecek olan ***"Medîne'ye Göç"*** hareketi başlamış oluyordu. **Hicret,** vâr olma mücâdelesinin devâmı değil, ***"işte vârım!."*** demenin bir başlangıç sembolüdür.

İslâm'ın on senelik *Medîne* devri ise, çok hareketli ve o ölçüde de bereketli hâdiselere sahne olmuştur. Her şeyden önce Medîneliler, kendilerini târihe, *Ensâr (Yardımcılar)* adı ile geçirecek çapta iyi bir ev sâhipliği yapmışlardır. Öyle ki; evini barkını, malını mülkünü, işini iş yerini ve hattâ çoluğunu çocuğunu *Mekke*'de bırakıp, bin bir meşakkat vâdilerini aşarak soluğu *Medîne*'de alan *Muhâcirler (Göçmenler)*'e yabancılık hissi tattırmamışlar ve onları, hemen kendi aralarına alarak, târihe ***"muâhât"*** *(birbirini kardeş edinme)* diye geçen, emsâli görülmemiş bir uygulamayı gerçekleştirmişlerdir.

Böylesine şuurlu ve hamiyetli ev sâhiplerine mâlik olan *Medîne* sâyesinde, İslâm, artık bir coğrafyaya kavuşmuş oluyordu. Nitekim, tapusu kendisine âit bir coğrafyaya sahip olmayan îmân'a yaşama hakkı olmadığı keyfiyetini, ***"Mekke gerçeği"*** isbât etmişti. İşte bu durumu çok iyi bilen Hazreti Peygamber'in, *Medîne*'ye şeref verir vermez ilk yaptıkları işlerden birisi de, ***"Medîne Şehir Devleti"***nin temelini atmak olmuştur. Buna göre; *Medîne* ve civârında yaşayan çeşitli kabîleler ve gayr-ı müslimler *(Yahûdi, Hıristiyan)*, aralarında yapılan yazılı bir ittifak andlaşması ile, siyâsî bir birlik hâline getirilmiştir. Bu siyâsî birliğin başkanı ise, hâliyle, Allah'ın Resûlü oluyordu. Adı geçen yazılı andlaşma, dünyâ târihinin tanıdığı ilk ***"Devlet Anayasası"*** olma hüviyetini muhâfaza etmektedir. Andlaşmanın dikkat çeken yönlerinden birisinin de, ***"Medîne İslâm Devleti"***nin, *sınırları*'nı tesbît etmiş olmasıdır. Hicreti müteâkip en kısa zamanda, belirlenen sınırlara ***"hudut taşları"*** dikilmiş ve bu taşların çevrelediği mıntıka, ***"haram mıntıka",*** yâni yabancılar için ***"yasak bölge"*** ilân edilmiştir. Böylece İslâm, artık bir coğrafyaya kavuşmuştur. *Vatan* denen bu coğrafya; ırz, nâmus ve îmân ciddiyetiyle korunacaktır. Ve böylece, -şu anda bizi, lâfzı bakımından hadîs olup olmadığı ilgilendirmeyen- ***"Vatan sevgisi îmandandır"*** *(hubb'ul-vatan min'el-îmân)* prensibinin temeli atılmış bulunmaktadır.

Bedir muhârebesi ile başlayıp; *Uhud, Hendek* ve benzerleri ile senelerce devâm edip giden Hazreti Peygamber devri savaşlarının sebepleri iyice araştırıldığında görülecektir ki, bütün bunlar, İslâm'ın bin bir meşakkatle sâhip

olduğu bu coğrafyanın, hasımlarınca hazmedilemeyişi ve buna karşı girişilen hudut tecâvüzlerinden ibârettir. Nasıl olur da, putperestlerin *Mekke*'den -bir nevî- sürdükleri insanlar, *Medîne*'de hemen bir ***"devlet"*** hâlinde teşkîlâtlanırlardı!. Bu, onlarca hazınedilecek cinsten bir hâdise değildi. Ne var ki, onlar hazınetseler de etmeseler de, artık İslâm'ın, bir *d e v l e t* hüviyetine büründüğü gerçeği tescîl edilmiş bulunuyordu.

Medîne'ye yerleşip de devletlerini kurmalarının üzerinden altı sene geçmiş oluyordu ki, Hazreti Peygamber, *Hicaz* bölgesinin büyük bir bölümündeki kabîleleri İslâm Devleti sancağı altında topladıktan sonra, artık sıranın, devletler arası münâsebetlere geldiğini gösterdi. O devirde, *Hicaz* bölgesini çevreleyen yarımadanın içinde ve dışında bir hayli devlet hüküm sürüyordu. *Yemen*'de, *Ummân*'da, *Mezopotamya* bölgesinde, *Sûriye*'de, *Mısır*'da, *Habeşistan*'da büyüklü küçüklü devletler vardı.

Yeni kurulan bir devletin, diğer devletlerce de tanınması ve benimsenmesi, devlet olmanın esâsını teşkîl etmektedir.

İşte Hazreti Peygamber, **Hicret**'in altıncı senesinde (M. 627), bütün bu komşu devletlere, resmî birer yazı yazıp; her birini, teşkîl ettiği hey'etlerin başkanları mârifetiyle göndermek istedi. Yabancı devlet reislerine yazılan bu ***"dîne dâvet mektupları"*** (buna esâsında, ***"yeni kurulan İslâm Devleti'ni tanımaya dâvet yazıları"*** demenin daha uygun olacağı kanâatindeyiz) yeni bir problem ortaya çıkardı.

Ashâbdan bâzıları: ***"Yâ Resûlallah!. Yabancı devlet reisleri, kendilerine gelen yazılar m ü h ü r s ü z olursa kabûl etmezler. Onlar, böyle mühürsüz yazıları resmî muâmeleye koymazlar; boşuna göndermiş oluruz"*** meâlinde fikirler ileri sürdüler. Bunun üzerine hemen bir ***mühür*** sipâriş edildi. Ve yazılan mektuplar, mühürlendikten sonra yola çıkarıldı.

Biz, İslâm târihinin *Asr-ı Saâdet* dönemi hâdiselerini anlatmayı, yâni *Siyer* yazmayı hedef almadığımız için, târihî bilgilere daha fazla yer ayırmak istemiyor ve üzerinde durduğumuz konuya g i r i ş mâhiyetinde verilen bu mâlûmattan sonra, esâsa geçiyoruz.

❁❁❁

Bizim ***"m ü h ü r"*** diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı, ***"hâtem"*** dir. Hazreti Peygamber'e nisbet ediliş şekli ***"Hâtem'ün-Nebî"*** veyâ ***"Hâtemü Resûlillah"***dır. Arapçada h â t e m tâbiri, Türkçemizde ***"mühür"*** dediğimiz eşyâ için kullanılır. Mühr-i Şerîf, y ü z ü k biçiminde yapılmış olduğu içindir ki, h â t e m kelimesi, umûmiyetle ***"yüzük"*** mânâsında kul-

lanılagelmiştir. Bu sebeple ***"Hâtem'ün-Nebî"*** tâbirini, ***"Peygamberimiz'in yüzük-mührü"*** şeklinde anlamak ve tercüme etmek gerekmektedir. Çünkü o, hem mühür vazîfesini görmekte, hem de yüzük olarak kullanılmakta idi.

Eserimizin ikinci bölümünde incelediğimiz ***"Hâtem'ün-nübüvve"*** *(Peygamberlik mührü)* tâbirinin, bâzen, belki de kelime benzerliğinin verdiği bir dalgınlıkla, birbirine karıştırıldığı olmuştur. Bilindiği üzere biri, Hazreti Peygamber'in imzâ yerine kullandığı mühürdür; öbürü ise, mübârek vücutlarında bulunan Peygamberlik nişanı'dır.

Kaynakların bize ulaştırdığı vesîkalara göre, Peygamber Efendimiz'in Mühr-i Şerîfleri gümüşten mâmuldü ve kaşlı idi. Onun mühür vazîfesini gören yeri burasıydı. Kaşının üzerine ise, ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresinin üç kelimesi, birer satır hâlinde i s t i f edilerek kazınmıştı: Alttan yukarı doğru; birinci satırda ***"M u h a m m e d"*** ism-i şerîfi, ikinci satırda ***"R e s û l"***, üstte üçüncü satırda da ***"A l l a h"*** ism-i celâli yer alıyordu [3].

Yüzük-mühürlerinin kaşı'na gelince: Bunun, yüzüğün kendi mâdeninden olduğuna dâir rivâyetler daha kuvvetli gözükmektedir. *Habeşistan*'dan gelme bir taştan yapılmış olduğunu bildiren bir tek rivâyet de mevcuttur. Bu Habeş taşını, ***"akîk taşı"*** diye tefsîr edenler de olmuştur. Halbuki akîk taşının daha çok *Yemen*'de bulunduğu, yine verilen bilgiler arasındadır. Öte yandan, yüzüğün kaşının, Habeş taşından veya bizzat kendi mâdeninden yapılmış olduğuna dâir rivâyetleri; iki tâne yüzükleri bulunup, biri öyle idi, diğeri de böyle idi, diye te'vîl edenler de olmuştur. Bunlar arasında, bir tek yüzük-mührü bulunduğunu ve onu da vefâtlarına kadar taşıdığını bildiren rivâyetler, bize daha mâkûl görünmektedir.

Tefernuât bir tarafa bırakılırsa, Hazreti Peygamber'in gümüşten yapılmış bir mühür-yüzükleri olduğu ve kaşında da ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresinin bulunduğu kesinlik kazanmaktadır.

❁
❁ ❁

Hazreti Peygamber, adı geçen mühür-yüzüklerini yaptırıp mübârek parmaklarına takınca, ashâbından da aynı biçimde yüzük yaptırmak isteyenler çıkmıştır. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, duruma hemen müdâhale

(3) ***Kitâbe ve levha*** gibi sanat yazılarında istif yapılırken, kelimeler, aşağıdan yukarı doğru yazılır ve eğer metin içinde ***"Allah"*** lâfza-i celâli geçiyorsa, -ibârenin neresinde bulunursa bulunsun- O, yazının en üstüne gelecek şekilde istiflenir. Hattatlarımızın, bir gelenek olarak titizlikle riâyet edegeldikleri bu uygulama, Hazreti Peygamber'in yüzük-mührünün kaşındaki bu istif şeklinden kaynaklanmaktadır.

ederek: ***"Hiç bir kimse, benim mührümün yazısını taşıyan yüzük yaptırmasın!."*** buyurmuşlardır [4].

Bütün davranışlarında ashâbına ö r n e k teşkîl eden ve farklı davranışlar tesbît edince de: ***"Her hareketinizde olduğu gibi, bu hususta da bana benzemek istemez misiniz?"*** diye, onları, tatlı bir dille îkâz eden Resûlullah Efendimiz, tek istisnâ diyebileceğimiz böyle bir konuda, kendi kullandığı eşyâya benzer bir eşyânın, ikinci bir şahısta bulunmasına izin vermemiş oluyordu. Böylece, yüzük kullanılmasına ***"evet"***, fakat kaşına ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresinin kazılmasına ***"hayır"*** deniliyordu.

Nitekim ashab arasında, kaşlı yüzük yaptırıp da, yüzüğünün kaşına başka ibâreler kazdıranlar da bulunmaktadır. Meselâ **Üsâme b. Zeyd,** yüzüğünün kaşına, ***"Hıbbü Rasûlillah"*** *(Resûlullah'ın sevgilisi)* ibâresini kazdırmıştı [5].

Hazreti Peygamber'in bu tutumu, özellikle devlet adamları açısından çok iyi değerlendirilmelidir. Zîrâ sözü edilen mühür, **Devlet'**in bir sembolü idi. O, müslümanların kendi iç meselelerini tanzîm etmede değil, dış siyâseti ilgilendiren konularda kullanılacaktı. Peygamber Efendimiz, bu yasaklamalarıyla, devlet olma ciddiyetinin disiplinini sağlamış oluyor ve resmiyetle özel hayâtı birbirinden kesinlikle ayırmış bulunuyordu.

Bu arada, yeri gelmişken bir noktaya işâret etmekte fayda mülâhaza edilmiştir: Hazreti Peygamber devrinde, devleti temsîlen gönderilen hey'etlerin elemanları ve bunların başına tâyin ettiği hey'et başkanları (bugünün tâbiriyle d i p l o m a t'ları), hep, mümtaz şahsiyetlerden seçiliyordu. Nitekim, gerek yabancı devletlere gönderdiği diplomatların ve gerek İslâm saflarına henüz yeni katılmış kabîle ve topluluklara yolladığı vâli, kadı, muallim gibi kimselerin hayatları iyice incelenince; bütün bunların, hep yakışıklı, güzel giyinen, te'sîrli hitâbet kâbiliyeti olan, idârecilikte üstün meziyetleri bulunan seçme şahsiyetler oldukları görülmektedir [6].

❄ ❄

(4) Kaynaklarda bu konu ile ilgili olarak, daha ziyâde **Enes b. Mâlik** ve **Abdullah b. Ömer** kanalıyla rivâyet edilmiş üç dört tane değişik vesîka yer almaktadır. **Buhârî** ise, müstakil bir başlık *(bâb)* ayırmıştır. Meselâ bkz. *Buhârî*, VII,53; *Ebû Dâvûd*, IV,125; *İbn Mâce*, II,1201; *İbn Sa'd*, I, 472-475.

(5) el-Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 597.

(6) Özellikle *t a b a k ā t* kitaplarında, resmî hey'etlere iştirâk eden kimselerin bu yönlerini de ele alan oldukça zengin mâlûmat bulunmakta olup, mesele, başlı başına ele alınmağa değer görülmektedir. Nitekim, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi mezunu talebelerimizden **Ömer Kocaoğul,** bu konuyu, *Mezuniyet Tezi* (Diploma Çalışması) olarak araştırmıştır.

Öte yandan, Resûlullah Efendimiz'in bütün zâtî eşyâları; pabuçlarından cübbelerine, su bardaklarından kılıçlarına varıncaya kadar hepsi, diğer ashâbına intikâl edip birer hâtıra olarak muhâfaza edilebildiği hâlde, Mühr-i Şerîfleri, bunun istisnâsını teşkîl etmiştir. Kaynakların bütün açıklığı ile belirttiklerine göre. *Mühr-i Şerîf*, kendilerinin vefâtından sonra; **Hz. Ebû Bekir**'e, ondan **Hz. Ömer**'e, ondan da **Hz. Osman**'a intikâl etmiş; **Hz. Osman**'ın 12 sene süren halîfeliğinin -rivâyete göre [7]- altıncı senesinde ise, ***"Erîs Kuyusu"***na düşerek kaybolmuştur.

Mühr-i Şerîf'in, başkasına değil de, sıra ile bu üç zâta intikâl etmiş olması, onun, şahsî eşyâ olmadığını ve devletin başkanına âit bir sembol olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere bu üç zât, Hazreti Peygamber'den sonra, sıra ile H a l î f e *(Devlet Başkanı)* olmuşlar ve devleti idâre etmişlerdir. Her üçü de, devlet başkanı sıfatı ile bir evrak mühürlemek îcâbettiği zaman bu Mühr-i Şerîf'i kullanmışlardır.

Hz. Hüseyin'den nakledilen bir rivâyete göre, **Hz. Ali** de, mührüne aynı ibâreyi kazdırmıştır [8].

❁
❁ ❁

İslâm'ın ilk devirlerine âit hâdiseleri, büyük bir emânet ciddiyetiyle zapta geçirip gelecek nesillere sunmayı bir vefâ borcu bilen İslâm âlimleri, Mühr-i Şerîf'in kaybolması ile ilgili haberleri de bu arada kaydetmişlerdir. Şöyle ki; **Hz. Osman,** halîfeliğinin altıncı senelerinde, *Medîne*'nin *Kubâ* semtindeki *Mescid-i Kubâ* yakınlarında *E r î s* adlı bir kuyunun başında toplanıp, bir devlet işini müzâkere etmekte idi. Bu arada, bir evrâkın mühürlenmesi îcâb etmişti. Bâzı rivâyetlerin işâret ettikleri üzere, **Hz. Osman**'ın, *Beytülmâl*'e nezâret eden **Muaykîb** adlı bir hazînedârı vardı. Evrak hazînedarda, mühür ise halîfede idi. İşte bu arada, alınışı veyâ verilişi sırasında, mühür elden düşmüş ve üç gün ısrarla aranmışsa da bulunamamıştır. Ancak mührü; alırken **Muaykîb**'in mi düşürdüğü, yoksa evrâkın mühürlenip iâdesi sırasında **Hz. Osman**'ın mı düşürdüğü keyfiyeti kesinlikle belirtilmemiştir. Bu sebeple, bâzı rivâyetlerde **Hz. Osman**'ın elinden düştüğü, bâzı vesîkalarda da **Muaykîb**'in elinden düştüğü kaydı yer almaktadır. Ne var ki, şu veyâ bu şekilde düşüşü ile, onun veyâ bunun düşürüşü netîceyi değiştirmemektedir. Kesin olarak bilinen gerçek, bu hâdise ile, Resûlullah Efendimiz'in târihî *Mühr-i Şerîf*'inin, bir daha bulunmamak üzere kaybolduğudur.

(7) *İbn Sa'd*. I,476-477; *Nesâî*. VIII, 179.
(8) *İbn Sa'd*. I,477.

Mühr-i Şerîf'in kaybolması ile ilgili bir hikmetten bahsedilir ki, kimin sözü olduğu bilinmemesine rağmen, onun, buraya alınmasında fayda mülâhaza edilmiştir: ***"Peygamber Efendimiz'in Mühr-i Şerîf'lerinde, aynen Süleyman Aleyhisselâm'ın "Mühr-i Süleymân" diye ün salan mührü gibi, pek çok esrâr saklı idi. Hz. Süleyman'ın adı geçen mührü kaybolunca, mülkü nasıl bir sarsıntı geçirip çökmüşse; Hz. Osman'ın mührü kaybedilince de, aynı şekilde idârede çalkantılar baş göstermiş, Mısırlı ve Iraklı âsîler ayaklanmış ve halîfenin öldürülüşüne kadar varan bu fitnenin artık bir daha önüne geçilememiştir"*** (9).

(9) Bkz. Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 174.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in Mühr-i Şerîfleri gümüşten yapılmıştı. Kaşı ise Habeş taşındandı".

❁

2) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

"Resûlullah Efendimiz, gümüşten bir yüzük edinmişti. Bununla, çeşitli yerlere gönderdikleri yazıları mühürler ve onu takınmazdı" [10].

❁

3) **Enes b. Mâlik:** ***"Peygamber Efendimiz'in, halkası da kaşı da gümüşden yapılmış bir mühür-yüzüğü vardı"*** buyurmuşlardır.

❁

4) **Enes b. Mâlik** anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz yabancı devlet reîslerine mektup yazmak isteyince, kendilerine: ***"Yâ Resûlallah!. Yabancı hükümdarlar, mühürsüz yazıları kabûl etmezler"*** dendi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, bir mühür-yüzük yapmalarını emretti.

Enes b. Mâlik der ki: ***"Peygamber Efendimiz'in parmağındaki yüzüğün parıltısı hâlâ gözümün önünde duruyor".***

❁

(10) Bu rivâyet, diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Rivâyetin senedinde yer alan üçüncü râvî **Ebû Bişr** (ö: 125/743), rivâyet tekniği bakımından bâzı tenkîdlere mâruz kalmıştır. Bu arada, ***"takınmazlardı"*** *(lâ yelbesûhû)* tâbirini, ***"yazıyı mühürlerken parmaklarında bulundurmazlardı; parmaklarından çıkarırlar öyle mühürlerlerdi"*** şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Bu yorum, haberin vesîka değerini koruması bakımından, diğer vesîkalarla olan çelişkiyi önlemiş olmaktadır.

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'in Mühr-i Şerîf'lerinin kaşına, üç satır hâlinde, ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresi kazınmıştı. Birinci satırda ***"Muhammed"***, ikinci satırda ***"Resûl"***, üçüncü satırda da ***"Allah"*** kelimeleri yer alıyordu.

❁

6) **Enes b. Mâlik** anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz; devrin İran hükümdârı **K i s r â**'ya, Bizans hükümdârı **K a y s e r**'e ve Habeş hükümdârı **N e c â ş î**'ye mektuplar yazmıştı. Zât-ı Risâletlerine denildi ki:

"Yâ Resûlallah!. Bu hükümdarlar, mühürsüz olan yazılara îtimat etmezler".

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, halkası gümüşten bir mühür-yüzük yaptırdı. Kaşına ise, ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresi nakşedildi.

❁

7) **Enes b. Mâlik** şöyle demiştir:

Hazreti Peygamber, helâya girecekleri zaman (kaşında ***"Muhammed Resûlullah"*** lâfzı bulunan bu) Mühr-ı Şerîflerini parmaklarından çıkarırlardı.

❁

8) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, gümüşten bir mühür-yüzük yaptırıp, onu, âhirete göç edinceye kadar mübârek parmaklarına taktılar. Bu yüzük, bilâhare **Hz. Ebû Bekir**'e, ondan **Hz. Ömer**'e, ondan da **Hz. Osman**'a intikâl etti. Nihâyet **Hz. Osman**'ın elinden *E r î s Kuyusu*'na düşüp kayboldu. Bu yüzüğün kaşında, ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresi nakşedilmişti.

12 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN YÜZÜKLERİNİ TAKIŞ TARZI

Peygamber Efendimiz yüzüklerini hangi ellerine ve nasıl takarlardı? sorusuna açıklık kazandıracak olan bu bölüm, esâsında, bir önceki bölümün devâmı mâhiyetindedir. Ancak hakkında, oldukça fazla rivâyet bulunduğu için olmalıdır ki, ayrı bir bölümde incelenmesi uygun görülmüştür. Daha önce de işâret edildiği gibi, biz de, bölüm başlıklarında ve metinler kısmında, **Tirmizî**'ye aynen sâdık kalıyoruz.

Yüzüğün hangi ele takılması sünnet-i seniyye'ye daha uygundur? sorusunun, zaman zaman sorulageldiği bilinmektedir. Hattâ meselenin, yer yer münâkaşa konusu edildiği de görülmektedir. İşte meselenin bu yönünü bildiğimiz için, konuyu, biraz daha derinlemesine araştırma yoluna gitme durumunda kaldık.

Hemen ifâde edelim ki, bu hususda Peygamber Efendimiz'in bir t e k tatbîkâtı olduğunu söylemek güçtür. Nitekim, Hazreti Peygamber'in değişmeyen prensiplerinden birisi, O'nun, esâsa taalluk eden meselelerde son derece ***"titiz"***, teferruâtı ilgilendiren konularda ise ***"duruma göre"*** hareket etmiş olmasıdır. Bu hususta uygulamaları da, açık kapı bıraktığı noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

❊
❊ ❊

Vesîka hüviyeti taşıyan ilk devir kaynakları taranıp da elde edilen haberler topluca değerlendirilince, durum daha iyi aydınlanmaktadır. Bu vesîkalar, kaynaklarına ve râvîlerine göre tasnîf edildiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Ashabdan; **Hz. Ali** [1], **Enes b. Mâlik** [2], **Abdullah b. Ömer** [3], **Abdullah b. Ca'fer** [4], **Abdullah b. Abbâs** [5], **Câbir b. Abdullah** [6] ve **Ebû Ümâme** [7]

(1) Bkz. *Ebû Dâvûd*, IV, 128; *Nesâî*, VIII, 175.

(2) *Müslim*, III, 1657, nu: 62; *Nesâî*, VIII,173; *İbn Sa'd*, I, 470.

(3) *Buhârî*, VII, 53; *Ebû Dâvûd*, IV, 128; Tirmizî, *Sünen*, V, 227, nu: 1741.

(4) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 204; Tirmizî, *Sünen*, IV, 228, nu: 1742; Nesâî, *Sünen*, VIII, 175; *İbn Mâce*, II, 1203; *İbn Sa'd*, I, 477.

(5) *Ebû Dâvûd*, IV, 128; Tirmizî, *Şemâil*'in 5. hadîsi.

(6) Tirmizî, *Şemâil*'in 4. hadîsi.

(7) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VIII, 244, nu: 7953.

kanalıyla gelen rivâyetlerin hepsi de, Hazreti Peygamber'in, yüzüğü s a ğ ellerine taktıklarını haber vermektedirler. Ancak, sağ elinin hangi parmağına taktığını belirten **sarîh** bir rivâyet yoktur. Sâdece, bunun, s e r ç e parmak olduğunu ifâde eden bir iki kayıt mevcuttur [8].

Öte yandan, **Enes b. Mâlik** [9] ile **Abdullah b. Ömer** [10] kanalıyla gelen diğer iki vesîkada ise, Peygamber Efendimiz'in, yüzüklerini s o l ellerine taktıkları haber verilmektedir. Ayrıca **İbn Sa'd,** iki ayrı rivâyet daha kaydeder ki, bunlardan biri **Muhammed el-Bâkır** [11]'a, diğeri de **Ya'lâ b. Şeddâd**[12]'a âittir. Bu her iki rivâyet de, s o l ellerine taktığını bildirmektedir. Ancak burada hemen kaydedelim ki, **İbn Sa'd**'ın iki değişik kanaldan naklettiği rivâyetin ilk râvîleri, görgü şâhidi değildirler. Zîrâ gerek **Muhammed el-Bâkır** (ö: 114/733) ve gerek **Ya'lâ b. Şeddâd** (ö: ?), her ikisi de sahâbe değil, tâbiûn neslindendir; bunlar, Hazreti Peygamber'i görmemişlerdir. Bu sebeple, gördüklerini değil, adını belirtmedikleri bir sahâbîden duyduklarını nakletmişlerdir. Bu türden rivâyetlere, hadîsçiler dilinde ***"Mürsel Hadîs"*** denir ki, bunların vesîka değeri kısmen azalmakta ve böylece, diğer vesîkalara rüçhan hakkı doğmaktadır. Bu durumda, **Enes b. Mâlik** ile **Abdullah b. Ömer**'den nakledilen bu iki rivâyet, s o l ellerine taktığını haber veren vesîkalar oluyor.

Bu arada, ikisi arasını te'lif edici mâhiyette değişik bir rivâyet daha vardır. **İbn Adiyy** (ö: 365/976)'in **Abdullah b. Ömer'e, İbn Asâkir** (ö: 571/1175)'in de **Hz. Âişe** vâlidemize atfen yaptıkları her iki rivâyet: ***"Resûlullah Efendimiz, yüzüklerini önce sağ ellerine takarlardı; fakat sonraları sol eline takmağa başladılar"*** şeklindedir [13]. **Suyûtî**'nin verdiği bilgiye göre, bu rivâyetin vesîka değeri bir hayli düşüktür. Hadisçiler, senedi bakımından tenkîde uğrayan bu gibi rivâyetleri, ***"za'îf hadîs"*** diye adlandırırlar.

❊ ❊

(8) Meselâ, **Buhârî**'deki bir rivâyetin sonunda, **Enes b. Mâlik**'in ***"Peygamber Efendimiz'in serçe parmaklarındaki yüzüğün parlaklığı hâlâ gözümün önündedir"*** dediği kaydedilir, fakat burada hangi el olduğu belirtilmez (Buhârî, VII,53). **Buhârî,** bu bir tek hadîs için, ***"Yüzüğün serçe parmağa takılması bâbı"*** diye bir de başlık açmıştır. **Müslim'in Enes** rivâyeti ise: ***"Peygamberimiz'in yüzüğü şu parmağında idi"*** deyip, sol elinin serçe parmağını gösterdiği şeklindedir.

Ebû Dâvûd'un bir rivâyetinde de (IV, 128, nu: 4229); **İbn Abbâs**'ın, yüzüğü kendi sağ elinin serçe parmağına taktığı ve ***"Peygamber Efendimiz de aynen böyle takarlardı"*** dediği kaydedilir.

(9) *Müslim.* III, 1658; trc.: VI, 346.

(10) *Ebû Dâvûd,* IV, 128.

(11) İbn Sa'd, *Tabakât,* I, 471, 473.

(12) *İbn Sa'd,* I, 477.

(13) Bkz. Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr,* II, 115.

Buraya kadar, eldeki vesîkaları üç grup hâlinde sunmuş olduk. Ortaya çıkan durum, s a ğ eline takmış olduğuna dâir rivâyetlerin, hem sayı bakımından daha kabarık; hem de bunların vesîka değerinin diğerlerinden daha üstün olduğunu göstermektedir. Ancak bu, dâima sağ eline takmayı prensip edinmişlerdir ve sol eline hiç takmamışlardır, mânâsını ifâde etmez. Aynı şekilde, sol eline taktığını ifâde eden rivâyetler uydurmadır, hiç bir değer taşımaz, anlamına da gelmez. Nitekim, ashabdan bâzılarının, yüzüklerini s o l ellerine taktıklarına dâir haberler de vardır. Meselâ Peygamberimizin torunları **Hz. Hasan** ve **Hz. Hüseyin** [14] ile **Abdullah b. Ömer** [15], yüzüklerini sol ellerine takanlar arasındadır.

Bu konu üzerinde duran hadîs şârihleri, uzun uzun açıklama ve te'villerde bulunarak; sağa takmanın fazîletini, sola takmanın sakıncalarını veyâ bunun aksine olan görüşleri belirtmeye çalışmışlardır. Hattâ, ***"sağ elin, sağ el oluşu zâten onun için bir şereftir; bir zîynet olan yüzüğü sol ele tak ki, bu şereften biraz da o nasîbini alsın"*** meâlinde mantık oyunları da yapılagelmiştir. Öyle ki, küçüklüğümüzde câmi kürsülerinden bizim de işitmiş olduğumuz bu sözün, halk arasında, h a d î s olduğu kanâati bile yaygınlaşmıştır. Halbuki, yüzüğün şu veyâ bu ele takılmasını emreden bir tek Peygamber sözü tesbît edilememiştir. Eldeki rivâyetlerin tamâmı, Hazreti Peygamber'in kendi uygulamalarına âit görgü şâhitlerinin ifâdelerinden ibârettir.

❄ ❄

Mevcut vesîkalar incelendiğinde, diğer meselelerde olduğu gibi bu hususta da, ashâb-ı kirâmın ve daha sonrakilerin, hep, Hazreti Peygamber'e uyma ve ***"O'nun gibi"*** davranma yarışında oldukları dikkati çekmektedir. Meseleye, sâdece şekil yönünden bakılmadığı da kendini göstermektedir. Ashâbın bu titizliği; şuursuz bir kör taassup ve taklitden değil, şuurlu bir i t t i b â' *(en mükemmel örneğe uymak)* duygusundan kaynaklanmaktadır. Davranışlardaki şuurluluk, insanın karakterini geliştirir. Nitekim yaşadığı sosyal çevre, yetiştiği kültür zemîni, aldığı terbiye, sâhip olduğu kafa yapısı, gönül zenginliği ve idrâk seviyesi gibi faktörlerin te'sîriyle değişik davranışlar arzederek yaşayıp giden insanlar, her hareketinde olmasa da, bâzı hareketlerinde Hazreti Peygamber'e uymayı ve O'nun yaptığı gibi yapmayı arzû edegelmişlerdir. Bu husus, insanlar için, tutunacak bir dal ve sığınacak bir huzur kaynağı vazîfesini görmektedir.

(14) Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 7. metni.

(15) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 128, nu: 4228.

METİNLER

1) **Hz. Ali b. Ebî Tâlib:**

"Peygamberimiz, yüzüklerini s a ğ ellerine takarlardı" buyurmuşlardır.

❊

2) Bu hadîs, **Hz. Ali**'den, değişik bir sened zinciri ile ayrıca rivâyet edilmiştir [16].

❊

3) **Hammâd b. Seleme** (ö: 167/784) anlatıyor:

Ebû Râfi' (r.a)'in oğlu **Ubeydullah**'ı, yüzüğü s a ğ elinde iken gördüm ve kendisine, niçin sağ eline taktığını sordum. Dedi ki: **Abdullah b. Ca'fer**'in[17], yüzüğü s a ğ eline taktığını görüp de bunun sebebini kendisine sorduğumda; o, Peygamber Efendimiz'in, yüzüklerini s a ğ ellerine taktığını gördüğünü ve O'na uymak için, kendisinin de s a ğ eline taktığını söyledi[18].

❊

4) **Abdullah b. Ca'fer:**

"Hazreti Peygamber, yüzüklerini s a ğ ellerine takarlardı" buyurmuşlardır.

❊

---

(16) **Tirmizî**'nin sözünü edip de kaydetmediği bu rivâyet, **Ebû Dâvûd**'un 4226 numarada kaydettiği hadîsdir. Bkz. *Sünen*, IV, 128.

(17) **Abdullah b. Ca'fer**, Peygamberimiz'in amcası **Ebû Tâlib**'in torunudur. Babası, *Habeşistan*'a göç eden ilk kâfilenin başkanı olup, **Ca'fer-i Tayyâr** diye tanınır. Annesi **Esmâ binti Umeys** de ilk müslümanlardandır. O da kocası ile birlikte *Habeşistan*'a hicret etmişti. İşte, **Abdullah** adını verdikleri bu oğulları, o çileli günlerde *Habeşistan*'da doğmuştur. Hicrî 80 senesinde (M. 699) 90 yaşlarında vefât ettiği bildirilmektedir. **Abdullah** Hazretleri; ilmi, irfânı, dirâyeti ve hizmeti yanında, cömertliği ile de dillere destandı. Ayrıca bkz. 28. bölüm, 11. dipnotu.

Taberânî'nin kaydettiği vesîkaya göre **Ca'fer-i Tayyâr** da yüzüğünü sağ eline takardı. Bkz. *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, II, 105, nu: 1458.

(18) Adı geçen rivâyet için **Buhârî**: ***"Bu konuda rivâyet edilenlerin en sahîhidir"*** der. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, IV, 229, nu: 1744.

5) **Câbir b. Abdullah** (r.a):

"Resûlullah Efendimiz, yüzüklerini s a ğ ellerine takardı" demiştir.

❁

6) **Salt b. Abdullah** (ö: ?) rivâyet ediyor:

İbn Abbâs Hazretleri, yüzüğünü s a ğ eline takardı. Onun sağ eline takışı -zannederim ki-, Peygamber Efendimiz'e uymak içindi. Zîrâ o: ***"Fahr-i Kâinât Efendimiz, yüzüklerini s a ğ ellerine takardı"*** buyurmuştur.

❁

7) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, gümüşten bir yüzük edinmişler ve onu, kaşı avuçlarının içine gelecek şekilde, parmaklarına takmışlardı. Kaşında ise, ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresi yazılı idi. Başkalarının kendi şahsî mühürlerine bu ibâreyi kazdırmasını ise yasakladı. İşte bu mühür, **Muaykîb** [19]'ın, *Erîs Kuyusu*'na düşürdüğü Mühr-i Şerîf'dir.

❁

8) **Muhammed el-Bâkır** [20] rivâyet ediyor:

Hz. Hasan ve **Hz. Hüseyin** *(radıyallâhü anhümâ)*, yüzüklerini s o l ellerine takarlardı.

❁

9) **Enes b. Mâlik** (r.a):

"Peygamber Efendimiz, yüzüklerini sağ ellerine takarlardı" demiştir.

❁

---

(19) Hakkında daha önce kısaca bilgi verilen **Muaykîb,** ilk müslümanlardandır. O; İslâm'ın yayılmasında faal rol oynamış, *Habeşistan*'a giden ilk hicret kâfilesi arasında yer almış, büyük *Hicret*'le o da *Medîne*'ye gelmiştir. *Bedir* dâhil bütün harblere katılmış ve Hazreti Peygamber'in hazînedârlığını yapmıştır. Daha sonra **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer** ve **Hz. Osman** devirlerinde de bu vazîfesi devâm etmiştir. Yâni o, dört devrin hazînedârlığını yapmış bir zâttır. Hicrî 40 senelerinde (M. 660) **Hz. Osman**'ın hilâfetinin sonlarında veyâ **Hz. Ali** döneminin başlarında vefât ettiği söylenir.

(20) **Muhammed el-Bâkır,** 12 İmâm'ın beşincisi olup; baba tarafından **Hz. Hüseyin**'in, anne tarafından da **Hz. Hasan**'ın torunudur. Hicretin 56. senesinde doğmuş ve 114 senesinde (M. 732) vefat etmiştir. Babası **Ali er-Rızâ** ise, dedesi **Hz. Hüseyin**'le birlikte, hicretin 61. senesi *Muharrem*'inde vukû bulan meş'ûm *Kerbelâ Vak'ası*'nda şehit düşmüştür. Babasını ve dedesini kaybettiği sırada dört yaşlarında bir çocuk olduğu için, onlar hakkında yapmış olduğu rivâyetlere, ***"mürsel"*** haber denmiştir.

10) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bir altın yüzük yaptırarak sağ eline takmışlardı. Ashâb da, -O'na uymak için- birer altın yüzük edindiler. Bu durumu gören Peygamberimiz, onu parmağından çıkararak: ***"Artık onu bir daha takmıyacağım"*** buyurdular. Ashâb da, aynı şekilde Peygamber Efendimiz'e uyarak, yüzüklerini çıkarıp attılar [21].

(21) Hazreti Peygamber'in resmî işlerde mühür olarak kullanmak üzere **ilk def'a** yaptırdığı yüzüğün mâdeni, altın idi. Ancak bütün ashâb, aynen O'nunki gibi ***"altın yüzük"*** yaptırmaya ve kaşına da ***"Muhammed Resûlullah"*** ibâresini kazdırmaya kalkışınca, Resûlullah Efendimiz çok sert bir tepki göstermiştir.

Peygamber Efendimiz'in bu sert tepkisi, sâdece altın yüzüğe karşı değildi. Her şeyden önce, resmî bir maksatla kullanmak için yaptırılan bir nesne, dînî bir mecbûriyet gibi telâkkî edilmiş ve herkes yüzük yaptırmaya kalkışmıştı. Bu durum, ümmete, ***"altın yüzük takmak sünnettir"*** gibi çok ağır bir külfet getirirdi. Üstelik herkes, ***"mührün resmî ibâresi"***ni de kazdırmıştı ki, bu da, ***"devlet ciddiyeti"*** ile bağdaşmayan bir tutumdu. Resûl-i Ekrem Efendimiz, böylece bu iki mahzûru önlemeye çalışmıştır.

Netîcede yüzüğün mâdenini değiştirerek, yeniden ***"gümüş yüzük"*** kazdırmışlar; bu def'a da -bir önceki bölümde belirtildiği üzere- yüzüğün kaşına aynı ibâreyi kazdırmamak şartıyle, gümüş yüzük yaptırmalarına müsâade etmişlerdir.

Altın yüzükle ilgili daha geniş bilgi edinmek için bkz. Ali YARDIM, *İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı*, İstanbul 1998, Damla Yayınevi.

13- HAZRETİ PEYGAMBER'İN KILIÇLARININ EVSÂFI

Öteden beri, Peygamber Efendimiz'in kıyâfetlerinin tanıtılmasına ayrılan konular arasında, O'nun ***"harb kıyâfetleri"***ne de yer verilegelmiştir. Bu ve bundan sonraki iki bölümün muhtevâsı bunu göstermektedir. İslâm dâvetinin bir karşı harekete mâruz kalması hâlinde savaş hâli başgösterebileceği için, bu dâvetin sembolü olan ***"mühür"***ün hemen arkasından, Hazreti Peygamber'in ***"harb kıyâfetleri"*** ele alınmıştır. Nitekim, bu bölümün metinler kısmında; dört hadîsle ***"kılıçları"***, ondördüncü bölümde iki hadîsle ***"zırhları"***, onbeşinci bölümde de iki hadîsle ***"miğferleri"*** anlatılmaktadır. Giyinip kuşanıldığı için olmalıdır ki, **Tirmizî,** sâdece bu üçünü almış, diğer harp malzemelerine *Şemâil*'de yer vermemiştir.

Hadîs mecmûalarının bâzılarında ***"Kitâb'ül-Libâs"*** *(Giyecekler Bölümü)*, bir kısmında da ***"Kitâb'ül-Cihâd"*** *(Cihâd Bölümü)* bahisleri içerisinde, bu konudaki hadîslere yer verilmiştir. Ancak **Tirmizî,** mevcut vesîkaların tamâmına yakınını, *Şemâil*'de toplamış durumdadır. **İbn Sa'd** de, ayrı ayrı başlıklar altında, Hazreti Peygamber'in harp kıyâfetlerine ve savaş malzemelerine âit rivâyetleri, büyük ölçüde bir araya getirmiştir [1]. Bir kısım *Hadîs*[2], *Şemâil* [3] ve *Siyer* [4] kitapları da, ilk devir kaynaklarındaki dağınık malzemeyi derlemiş durumdadır.

❊ ❊ ❊

Allah Resûlü'nün şahsî kıyâfetleri anlatılırken; *kılıç, zırh* ve *miğfer* gibi savaş malzemelerine de yer verilmiş olmasını yadırgayanlar; veyâ Hazreti Peygamber'in bu eşyâları kullanmasına akıl erdiremediklerini ileri sürenler çıkabilir. Öyle ya, bir yanda P e y g a m b e r; öbür tarafta da **kılıç, ok, yay, kalkan, mızrak, zırh, miğfer** ve **terbiye edilmiş at** gibi h a r p m a l z e m e l e r i!.

(1) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 485 vd.

(2) Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 608; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, V, 271-272.

(3) 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil ve Buğyet'ül-Emâsil*, II, 163-169.

(4) İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser fî Fünûn'il-Meğâzî ve'ş-Şemâil ve's-Siyer*, II, 318 vd.; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn fî Sîret'il-Emîn'il-Me'mûn*, III, 427 vd.

Bu istifhâmın bâzı zihinleri kurcalayabileceğini dikkate alan Hazreti Peygamber, bizzat hayatta iken bunun cevâbını vermişlerdir: ***"Ben, hem rahmet peygamberiyim, hem de savaş meydanlarının peygamberiyim"*** (5).

Hazreti Muhammed (s.a.s)'i **Hz. İsâ'**dan, *İslâm'*ı da *Hıristiyanlık'*tan ayıran temel esaslardan birisi de budur. **Hz. İsâ,** sâdece r a h m e t peygamberidir; söyler, anlatır, vazîfesi biter. Onun, dünyâ ile ilgili bir iddiâsı da yoktur. **Hazreti Muhammed** (s.a.s) ise, teblîğ ettiği dînin yaşayabilmesi için bir takım esâsları da berâberinde getirmiştir.

Daha önceki devirlerin tecrübeleri göstermiştir ki, bir şey ne kadar sağlam olursa olsun, müesseseleştirilmedikçe, yok olup gitmeye mahkûmdur. İşte Hazreti Peygamber'in on senelik *Medîne* hayâtı, hep bu yardımcı müesseselerin temelini atmak ve teşkîlâtını kurmakla geçmiştir: Önce, t o p r a k müesseseleştirilmiştir. Bunun adına ***"devlet"*** denmiştir. Devlet'in, sınırları çizilmiş bir coğrafyası, yâni v a t a n'ı vardır (6). Onun, giderleri karşılayacak bir ***"hazînesi"*** *(beytülmâl);* bağımsızlık sembolü olan ***"bayrak"***ı *(râye)* ve ***"sancak"***ı *(livâ)* mevcuttur. İdâre, icrâ, hukuk ve maârif işlerini yürütecek olan vâli, kadı, diplomat ve muallimler kadrosu oluşturulmuştur. Hanl hanl çalışan bu kadro elemanları arasında iş bölümü yapılmış ve bunlara sorumluluk verilmiştir. Ayrıca, vatanı ve vatanın temsîl ettiği mukaddes değerleri, iç ve dış düşmanlara karşı koruyacak bir k u r m a y ve gâzîler sınıfı teşkîl edilmiştir. Bütün bu ve benzeri işlerin idâresi ise, **Hazreti Peygamber'**in şahsında toplanmıştır.

Ne var ki, Allah Resûlü, devlete konmak için devlet kurmamıştır. O, bir dünyâ devleti kurmak için de gönderilmiş değildir. Ancak, O'nun üstlendiği ilâhî vazîfenin karakteri, bir devlet kurmayı gerektirmiştir. Devlet, vazîfenin icrâsında bir vâsıta olarak kullanılacaktır.

Hazreti Peygamber'in vazîfesi, *Kur'ân-ı Kerîm'*in ifâdesi ile, ***"âlemlere r a h m e t"*** olmaktır (7). Aynı zamanda **müjdeleme** *(tebşîr)* ve **korkutma** *(inzâr)* vazîfesini yapmaktır (8). Bu rahmete tepki gösterenlere karşı da, kendi eserini k o r u m a gibi bir vazîfe daha verilmiştir (9). İşte, Hazreti Peygamber'in bu, **koruma ve kollama görevi'**ni yaparken giydiği kıyâfetler, O'nun diğer kıyâfetlerinden farklı olmuştur.

❊ ❊

(5) Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 395, 404, 407; V,405.

(6) *Medîne'*nin, Hazreti Peygamber tarafından çizilen sınırları için bkz. Hamîdullah, *el-Vesâik'us-Siyâsiyye,* s. 21, 417 (II. baskı).

(7) *Enbiyâ* sûresi, 107. âyet.

(8) Bkz. *Bakara* sûresi, 119; *İsrâ,* 105; *Fürkân,* 56; *Ahzâb,* 45; *Sebe',* 28; *Fâtır,* 24; *Fetih,* 8.

(9) Bkz. *Tevbe* sûresi, 29, 36.

Umûmiyetle; ***"Dinde zorlama yoktur"*** [10] ve ***"Sizin dîniniz size, benim dînim de banadır"*** [11] âyetleri ile, İslâm'daki ***"c i h â d"*** kavramı arasında bir çelişki sezildiği ileri sürülür. Hâlbuki, Hazreti Peygamber'in, bir taraftan *r a h m e t*, öbür yandan da *h a r b* peygamberi oluşlarının sırrı burada kendini göstermektedir. Bütün mânifet, birbirine taban tabana zıt gibi gözüken bu iki karakterin, bir arada âhengini sağlayacak olan formüldedir.

İşte, mukaddes dînimiz İslâm, Hazreti Peygamber'in şahsında, ferdin hukûku ile devletin hukûkunu birbirinden ayırmış; ferdi, kendi sorumluluğu ile başbaşa bırakırken; kurulu düzene baş kaldıranları hizâya getirmeye çalışmıştır. Toprağı fethetmiş, yâni o toprağın giriş kapılarını İslâm'a açmış, toprağa bayrağı dikmiş, dînin yayılıp gelişmesine yardımcı olacak bütün müesseseleri oradaki insanların ayaklarına kadar götürmüş; fakat fethettiği ülkelerde yaşayan gayr-ı müslim şahısların hiç birisini, ayağına kadar getirdiği dîne girmek için zorlamamıştır. Cizye'sini vermek şartıyla, isteyen Hıristiyan, isteyen Yahûdî, isteyen de istediği dînde kalabilmektedir. İslâm adına fethedilen ülkelerin insanları; inancında, ibâdetinde, örf ve âdetlerinin îcaplarını yapmakta ve şahsın hukûkunu ilgilendiren bütün konularda, istediği gibi hareket edebilmektedir ki, bu, ***"Dinde zorlama yoktur"*** ve ***"Sizin dîniniz size, benim dînim de banadır"*** âyetlerinin getirdiği, dîn ve vicdan hürriyetine dâir âmir hükümlerdir. Ancak, aynı devlet içinde yaşayan bu gayr-ı müslim unsurlar, devletin hukûkunu çiğneyici mâhiyette bir harekette bulunurlarsa, işte o zaman, devlet çapında tedbîr alma yoluna gidilmiştir. Bunun; inanç hürriyeti ile, dîn ve vicdan hürriyeti ile hiç bir ilgisi yoktur. [12]

Kaydetmek yerinde olur ki, İslâm hukûkunda, ***"din değiştirme"*** yâni müslüman iken bir başka dîne geçme veyâ dînsiz kalma *(irtidâd)* hâdisesi, modern hukuktaki ***"vatana hiyânet"*** *(hıyânet-i vataniyye)* ve ***"kurulu düzene baş kaldırma"*** suçu gibi telâkkî edilmiştir. Bu sebeple Hazreti Peygamber (s.a.s): ***"Kim dînini değiştirirse, onu hemen öldürünüz"*** [13] ve ***"... İslâm câmiasından ayrılıp dîninden dönen mürtedin kanı helâldir"*** hükmünü getirmişlerdir [14].

(10) *Bakara* sûresi, 256.

(11) *Kâfirûn* sûresi, 6.

(12) Hazreti Peygamber'in c i h a d anlayışı ve İslâm fütûhâtının temel karakteri üzerinde daha geniş değerlendirme yapmak isteyenler için bkz. Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd, "İslâm fütûhâtının Bâzı Husûsiyetleri"* bölümü, s. 291-310.

(13) *Buhârî*, IV, 21; VIII, 50, 163; *Ebû Dâvûd*, IV, 180, nu: 4351, *Tirmizî*, IV, 59, nu: 1458; *Nesâî*, VII, 104; *İbn Mâce*, II, 843, nu: 2535; *Ahmed b. Hanbel*, I, 2, 7, 282, 283, 323; V, 231.

(14) *Buhârî*, VIII, 38; *Müslim*, III, 1302-1303, nu: 25, 26. *Ebû Dâvûd*, IV, 180, nu: 4352; *Tirmizî*, IV, 19, nu: 1402; 224; *Nesâî*, VII, 103; *İbn Mâce*, II, 847, nu: 2534.

Hazreti Peygamber'in Harb Malzemeleri

O devirde harb kıyâfeti ve malzemeleri denince, akla; kılıç *(seyf)*, zırh *(dır')*, miğfer, ok *(sehm, nebl)*, yay *(kavs)*, kalkan *(türs)*, mızrak *(harbe)*, hançer *(hancer)* ve süngü *(rumh)* gibi âletler; binit ve nakil vâsıtası olarak kullanılan deve *(nâka)*, at *(feres)*, katır *(bağle)* ve eşek *(hımâr, hamîr)* cinsinden hayvanlar gelmektedir.

❁

a) Kılıçları

Kaynaklar, Peygamber Efendimiz'in dokuz adet kılıçlarının bulunduğunu haber verirler [15]. Kimisi hediye olarak, kimisi de ganîmet yoluyla gelen bu kılıçlardan en çok ün yapanı **Zülfikâr**'dır [16]. Bilhassa, ***"Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr"*** *(Yiğit dediğin Ali, kılıç dediğin de Zülfikâr gibi olur)* sözü [17], bir darb-ı mesel olarak çok yaygındır. *Zülfikâr*, *Bedir*'de harb ganîmeti olarak elde edilmiştir [18]. Onu, harekât sırasında yanlarından hiç ayırmadıkları ve sonra da **Hz. Ali**'ye hediye ettikleri söylenir.

Bu kadar çok sayıdaki kılıçlarının yapısı ve kalitesi, hâliyle birbirinden farklı olacaktır. Metinler kısmında bir kısmı görülecek olan rivâyetlerde ve diğerlerinde, hep, kılıcının kabzasının gümüşten olduğu belirtilmiştir. Öyle tahmîn ediyoruz ki, kılıçlarının evsâfı hakkında verilen bilgiler, daha çok *Zülfikâr* ile ilgilidir. Bunun dışında teferruât üzerinde durulmamıştır.

❁

b) Zırhları

İlk devir kaynakları, Hazreti Peygamber'in savaş kıyâfeti olarak giydikleri zırhları hakkında da bilgi vermektedir. Bilindiği gibi zırh; muhârebelerde, silâh darbelerinden korunmak için giyilen demirden örülmüş

(15) Kaynaklarda kayıdlı olan kılıçlarının adları şöyledir: **Zülfikâr, Resûb, Bettâr, Mıhzem, Kadîb, Kala'i, Me'sûr, 'Adb, Hatf.**

(16) Zülfikâr, ***"omurgalı"*** demektir. Bilindiği gibi eski dilimizde, omurga'nın adı ***"amûd-i fıkarî"***dir. Kılıcın sırtında, aynen omurgada olduğu gibi, oyluın oyluın bölmeler olduğu için bu ad verilmiştir. Kelimenin telâffuzu da, yaygınlaşmış bir hatâ ile söylenegelmektedir. Kelime, ince ***"kâf"*** ile değil, kalın ***"kaf"*** ile telâffuz edilmelidir.

(17) Bu söz, halk arasında ***"hadîs"*** olarak bilinirse de, bunun, hadîs olmadığı ve *Bedir* muhârebesi sırasında, coşkunlukla birisinin söylediği belirtilmektedir. Bkz. *Keşf'ül-Hafâ*, II, 506, nu: 3069.

(18) Bkz. *İbn Sa'd*, I, 485, 486; *İbn Mâce*, II,939, nu: 2808; *el-Müstedrek*, II, 129.

yeleğe denir. Peygamber Efendimiz, bu çelik yeleği üst üste iki kat olarak giyinirler; bunların birbirine takılıp karışmaması için, iki zırh arasına bir de, kumaştan a s t a r geçirirlerdi.

Resûlullah Efendimiz'in, her birinin ayrı ayrı adı olan yedi adet zırhı vardı [19]. **Zât'ül-fuzûl** *(geniş)* adını taşıyan zırhı bunların en meşhûrudur.

Hazreti Peygamber, *Uhud* ve *Hayber* savaşlarında zırh kullanmışlardır. *Mekke*'nin fethi günü de zırhı giymiş olmalıdırlar.

Vefâtları sırasında, zırhlarından birinin, bir Yahûdî nezdinde, alınan yiyecek maddesi karşılığında, rehin olarak bulunduğu oldukça yaygın bir hâdisedir [20].

❁

c) M i ğ f e r l e r i

M i ğ f e r, zırhın başlık kısmıdır. Hadîs kaynakları hep, *Mekke*'nin fethi günü, Hazreti Peygamber'in, mübârek başlarında m i ğ f e r olduğu hâlde *Mekke*'ye girdiklerini bildirirler [21]. Nedense kaynaklar, haberin, sâdece m i ğ f e r ile ilgili bölümünü kaydetmişler, zırhtan bahsetmemişlerdir. Bilindiği gibi miğfer, bir sefer kıyâfeti olup, takımın bir parçasıdır. Bu durumda, Fetih günü tam techîzat giyinmiş olmalılardır.

Kaynaklarda, diğer eşyâlarının adedi bildirildiği hâlde, miğferlerinin sayısı hakkında bir kayda rastlanmamıştır.

❁

d) D i ğ e r M a l z e m e l e r

Peygamber Efendimiz'in; **Ravhâ, Beyzâ, Safrâ** adlarını taşıyan üç adet y a y'ı; üç adet de s ü n g ü'sü vardı [22]. Bunlar, *Benî Kaynuka'* Yahûdîlerinden intikâl eden ganîmetler yoluyla gelmişti.

Mekhûl (ö: 112/730)'den *mürsel* olarak rivâyet edilen bir habere göre, Hazreti Peygamber'in bir de k a l k a n'ı vardı. Bunun, üzerinde bir ***"koç başı resmi"*** *(timsâlü re'si kebş)* bulunuyordu. Fakat bu, yeri hoşuna gitmediği için kazınarak izâle edildi [23].

---

(19) Yedi zırhının adları şöyledir: **Zât'ül-fuzûl, Zât'ül-vişâh, Sa'diye, Fızza, Zât'ül-bavâşi, Betrâ', Harnak.**

(20) Bkz. *Buhârî*, III,115, 116; *İbn Sa'd*, I, 488; *İbn Mâce*, II, 815.

(21) Bu konu hemen hemen bütün hadîs kitaplarında yer almasına rağmen, *İbn Sa'd*, her nedense atlamıştır.

(22) *İbn Sa'd*, I, 489.

(23) *İbn Sa'd*, aynı yer.

Hazreti Peygamber'in, adı geçen *yay, süngü* ve *kalkan* gibi malzemeleri kullandıklarına dâir bir kayda rastlanmamıştır. Bunların, kendi sipârişleri olmadığı; kimisinin hediye olarak geldiği, kimisinin de ganîmetlerden intikâl ettiği anlaşılmaktadır.

❊

e) **A t l a r ı**

Hicretten biraz sonralara kadar, Medîneli müslümanların hiç birisinde a t yoktu. Hazreti Peygamber, ilk def'a *Uhud* muhârebesinde ata binmiştir ki, bu, kendi parasıyla satın almış olduğu ***"sekb"*** isimli attır [24]. Zât-ı Risâlet, sonraları, hediye yoluyla bir kaç ata daha sâhip olmuşlardır [25].

Atlarına o kadar ihtimâm ve îtinâ gösterirlerdi ki, bir def'asında, gömleklerinin yeni ile atın yüzünü okşuyordu. Bu durumu gören ashâb, hayretle:

- ***"Yâ Resûlallah, gömleğinizle mi okşuyorsunuz?"*** dediklerinde;

- ***"Ne yapayım; ben, at yüzünden, Cebrâil'den azar işittim"*** buyurmuşlardır [26].

Öte yandan, kendilerine çeşitli yerlerden, özellikle devlet başkanlarından b i n e k h a y v a n l a r ı hediye edilmiştir. Bunlar, kendi neslinin soylu ve nâdir bulunan hayvanları idiler. Meselâ, **Mısır Mukavkısı'**nın hediye ettiği D ü l d ü l adı verilen beyaz katır, darb-ı mesellere konu olmuş ve ününü günümüze kadar ulaştırmıştır. Y a ' f û r, eşeklerinin en meşhûr olanının adıdır. Hicret yolculuğunda bindiği ve -bir rivâyete göre- *Arafat*'da *Vedâ Hutbesi*'ni üstünde okuduğu, gün görmüş ve çile çekmiş devesinin adı da K a s v â' dır[27].

❊ ❊

Resûlullah Efendimiz'in, gerek eşyâlarına, gerek hayvanlarına ayrı ayrı isimler vermiş olması son derece dikkat çekicidir. O kadar ki, yedi adet sağ-

(24) *İbn Sa'd*, aynı yer. Bu atın özellikleri için bkz. *İbn Sa'd*, I, 490; *Kāmûs*, ***"sekb"*** maddesi, 1,302.

(25) *İbn Sa'd*, I, 489-492.

(26) *İbn Sa'd*, I, 490-491; Ebû Dâvûd, *Kitâb'ül-Merâsîl*, s. 32; İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-'Âliye*, II,158, nu: 1928-1931.

(27) Bu kelimenin, bâzı Türkçe kitaplarda ***"kusvâ"*** şeklinde hatâlı okunduğu dikkati çekmektedir. Hakkında geniş bilgi için bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, IV, 75; *İbn Sa'd*, I, 492-493; *Kāmûs*, IV, 1134.

mal koyunu bulunduğu ve bunların hepsinin de kendine has adları olduğu bildirilir [28]. Bu, eşyâ ve hayvana verilen değeri ifâde etmektedir. Hazreti Peygamber'in nazarında, elde edilen her şey bir nîmettir; Allah'ın lûtuf ve ihsânıdır. Nîmete karşı, şükürle karşılık verilmelidir. Üstelik, bir şeyin ***"esâmîsinin okunmayışı"***, ona hiç değer verilmediğini ifâde eder. Aynı şeyin ***"isminin konması"*** ise, onlarla tek tek ilgilenmeyi gerektirmiştir.

Konuları i s i m l e r ise, hep, kendi cinsinin en güzel isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselâ kılıçlar, keskinliğine ve modeline göre; atlar, vücut yapılarına ve yaptıkları sür'ate göre; develer, renklerine ve cinslerine göre; koyunlar, verdikleri sütün durumuna göre adlar alagelmişlerdir. Kesinlikle; kör, topal, uyuz... cinsinden küçük düşürücü sıfatlarla adlandırılmadıkları gibi, hayvanlara **insan isimleri** de verilmemiştir.

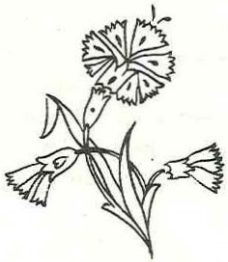

(28) *İbn Sa'd*'ın kaydettiği bu sağmal koyunlarının adları şunlardı: **'Acve, Zemzem, Sukyâ, Bereket, Verise, Itlâl ve İtrâf.** Bkz. *Tabakât*, I, 495.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a):

"Resûlullah Efendimiz'in kılıçlarının kabzası gümüştendi" buyurmuşlardır.

❁

2) **Sa'îd b. Ebî'l-Hasan** [29] rivâyet ediyor:

"Peygamber Efendimiz'in kılıcının kabzası gümüştendi".

❁

3) **Mezîde b. Mâlik** [30] anlatıyor:

"Resûlullah Efendimiz fetih günü Mekke'ye girdikleri sırada, üstlerinde taşıdıkları kılıçda altın ve gümüş vardı".

Hadîsin üçüncü râvîsi olan **Tâlib b. Huceyr** (ö: ?) der ki: *Şeyhim* **Hûd b. Abdullah** (ö: ?)*'a, Hazreti Peygamber'in kılıcının hangi kısmının gümüşten yapılmış olduğunu sordum. o, kılıcının kabzası gümüştendi,* **dedi** [31].

❁

4) **İbn Sîrîn** (ö: 110/729) anlatıyor:

---

(29) **Sa'îd b. Ebî'l-Hasan,** İslâm büyüklerinin ünlülerinden olan **Hasan el-Basrî**'nin kardeşidir. Kendisi, tâbiûn neslinin ileri gelenlerinden olup, kardeşinden bir iki sene önce hicrî 108 yılında (M. 726) vefât etmiştir. Bu rivâyeti, *mürsel*'dir.

(30) Bu ismi, ***Mezîde*** yerine, ***Mezyede*** şeklinde okuyanlar da vardır. Biz., **İbn Hacer**'in tesbîtini tercîh ettik (bkz. *Tehzîb,* X, 101). Ayrıca, baba adının ***Câbir*** olduğunu kaydedenler de olmuştur.

(31) Hadîsin râvîleri, pek tanınmış isimler değildir. O kadar ki, üçüncü râvî **Tâlib b. Huceyr**'in, sâdece bu tek rivâyeti ile tanındığı belirtilir. Ana metindeki ifâdeler ise oldukça muğlâktır.

Ben kılıcımı, **Semüre b. Cündeb** (r.a)'in kılıcı gibi yaptırmıştım. **Semüre** Hazretleri ise, kendi kılıcını, tıpkı Resûlullah Efendimiz'in kılıcına benzer şekilde yaptırdığını söylerdi. Peygamber Efendimiz'in kılıcı ise, *Benî Hanîfe* kabîlesi[32] yapımı idi.

❁

5) Yine **İbn Sîrîn**'den, değişik bir senedle, aynı mânâda bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

(32) **Benî Hanîfe, Müseylimet'ül-Kezzâb**'ın kabîlesi olup; savaşçı, çok iyi kılıç sallayan ve Arap kabîleleri arasında en katı kalbli ve gönüllerinde İslâm'ın en az yer ettiği insanların oluşturduğu bir kabîle idi. Aynı zamanda, kılıç sanâyiinde de çok ileri gitmişlerdi. ***"Seyf-i hanefî"***, *Benî Hanîfe* yapımı kılıç demektir.

14 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN ZIRHLARI

METİNLER

1) **Zübeyr b. Avvâm** (r.a.) anlatıyor:

Uhud muhârebesinde, Resûlullah Efendimiz'in üzerinde iki zırh vardı. Bulundukları yerden kalkıp, *(sağ olduklarını ashâbına göstermek için)* yüksekçe bir kayanın üstüne çıkmak istediler. Fakat *(gerek zırhlarının ağırlığından, gerek almış oldukları yaranın ıztırâbından dolayı)* buna tâkatları yetmedi. Bunun üzerine, **Talha'**yı yere eğip sırtına basarak, o yüksek kayanın üstüne çıkabildiler. İşte tam bu sırada:

"Talha, cenneti haketti" buyurduklarını bizzat işittim [1].

❁

2) **Sâib b. Yezîd** (r.a) anlatıyor:

Uhud günü, Peygamber Efendimiz'in sırtında iki kat zırh vardı. Onların ikisi arasına astar takmışlardı.

---

(1) *U h u d* muhârebesi, hicretin üçüncü senesinde vukû bulan üzücü bir harptir. İslâm devleti yeni kurulmuş, teşkîlâtı henüz tamamlanmamış ve *Bedir*'in açtığı yaralar iyice sarılamamıştı. Ordu, sayı ve techîzat bakımından, meydan muhârebelerine girişecek seviyede değildi. Fakat düşman, *Bedir*'de uğradığı mağlûbiyeti bir türlü hazmedememekte ve bütün gücünü, almayı tasarladığı öç'ün hazırlıklarına sarfetmekteydi. Ve nihâyet hesaplaşmaya karar verdiler.

Bu harpte, başta pehlivanların pîri **Hz. Hamza** olmak üzere, pek çok İslâm kahramanı şehîd edilmiştir. Peygamber Efendimiz, mübârek yanaklarından ağır şekilde yara almış; parçalanan zırhları yanaklarına batarak dişleri kırılmıştır. Bu hengâmede, Hazreti Peygamber'in öldüğü haberi yayılmak sûretiyle İslâm askerlerinin morali çökertilmeye çalışılmıştır. Karşı taraf, bütün sıcak ve soğuk harp taktiklerini kullanmış; Peygamber'ini ve bir mânâda başkomutanlarını göremeyen gâzîler paniğe kapılmıştır. Düşmanın propagandası etkisini göstermek üzere iken, Resûlullah Efendimiz, herkesin görebileceği yüksekçe bir yere çıkarak, mâneviyatları iyiden iyiye bozulan cengâverlerine, ***"kendisinin ölmediğini, hayatta olduğunu, mânevîyatlarının bozulmasını gerektirecek bir durumun bulunmadığını"*** göstermek istemiştir. Üzerinde, iki kat ağır bir zırhın bulunması ve oldukça ıztıraplı bir yara da almış olmaları sebebiyle, istedikleri yüksek yere kendi kendilerine çıkamamış; ancak **Hz. Talha'**nın hemen eğilip, çevresindeki ashâbın da yardımıyla, onun sırtına basmak sûretiyle arzû ettikleri yere çıkabilmiştir. **Hz. Talha,** kendisini öylesine adamıştır ki, seksen yerinden yaralanan vücudu delik deşik olmuş ve bir elini de kaybederek çolak kalmıştır. İşte, **Hz. Talha'**nın bu derece samîmî hizmetleri, oracıkta verilen bir müjde ile gerçek değerini bulmuştur: ***"Talha, cenneti haketti!."***

15 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MİĞFERLERİ

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, fetih sırasında *Mekke-i Mükerreme*'ye, mübârek başlarında m i ğ f e r olduğu hâlde girdiler. Bu sırada birisi gelerek:

- ***"Yâ Resûlallah! Şu, can korkusu ile Kâbe'nin örtüsüne sarılan şahıs, İ b n H a t a l'dır"*** deyince;

- ***"Öldürün onu!."*** buyurdular [1].

❁

2) Yine **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, fetih yılında *Mekke-i Mükerreme*'ye, başlarında

---

(1) *Mekke* fethedildikten hemen sonra yerli halk için ***"umûmî af"*** ilân edilmiş ve hiç bir kimsenin mağdur olmasına fırsat verilmemiştir. Nitekim, o güne kadar müslüman olmamakta direnen küfrün elebaşıları bile, Resûlullah (s.a.s)'ın huzûruna gelerek ***"arz-ı biat"*** eylemişlerdir. Ancak, içlerinden bir kaç tâne sivri akıllı, hâlâ direnmekte ısrar etmiş ve Mekkelileri kışkırtmayı tasarlamıştır. Daha önce cinâyet derecesinde işlenmiş suçları da olan bu gibilerden ikisi kadın, dördü erkek olmak üzere altı tânesinin ismine kaynaklar işâret etmektedir. Adı geçen **İbn Hatal** da, bunlardan birisidir.

İbn Hatal, bir ara müslüman olmuş, hattâ vahiy kâtipliği mertebesine kadar yükseltilmiştir. Yanına bir yardımcı verilerek zekât toplama vazîfesi ile gönderildiği bir sırada, yardımcısını öldürmüş ve kaçmıştır. Dînden ayrılmakla da kalmamış; iki tâne soytan kadın şarkıcı bularak, sağda solda durmadan menfî propaganda yapmış ve, Hazreti Peygamber'i ve İslâm'ı küçük düşürücü, onlarla alay edici şarkılar söyletip durmuştur. *Mekke* fethedilince, diğerleri gibi gelip özür dileyeceğine, kurtuluş çâresini *Kâbe*'nin örtüsüne sarılarak saklanmakta bulmuştur. Küfrün bu son bakıyyesi, ashâbın gözüne ilişince, Resûlullah Efendimiz'e haber vermişler ve Peygamber Efendimiz'in verdiği emir gereğince de, ashâbdan **Ebû Berzet'il-Eslemî** adlı sahâbînin eliyle öbür dünyâdaki yerine gönderilmiştir.

Yukarıdaki ikinci metinde, ***"Peygamber Efendimiz miğferlerini çıkardığı sırada"*** kaydı vardır ki, bunun mânâsı; ***"fetih tamamlanmış, ortalıkta sulh ve sükûn kurulmuş ve artık sefer kayâfeti çıkartılmış bir havada iken"*** demek olmalıdır. Yoksa, şehire girer girmez öldürttü şeklinde anlaşılmamalıdır. Nitekim, önce ölüm fermânı çıkanlan bir çokları, fethi müteâkip müslüman oldukları için **Aff-ı Peygamberî**'ye mazhar olmuşlardır.

m i ğ f e r olduğu hâlde girdiler. Başından miğferini çıkardıkları sırada birisi gelip:

- ***"Yâ Resûlallah! İbn Hatal, Kâbe'nin örtüsüne sarılmış!."*** deyince;

- ***"Öldürün onu!."*** buyurdular.

İbn Şihâb ez-Zührî (ö: 124/742): ***"Mekke'nin fethi günü Mekke'ye girerken, Hazreti Peygamber'in i h r â m'sız oldukları husûsu, bana ulaşan haberler arasındadır"*** der [2].

(2) **Zührî'nin** bu açıklama kaydı, ***"Mekke'ye ihrâmsız girilmez"*** ihtilâfına açıklık kazandırmak için konmuş olmalıdır. Bu mesele üzerinde çeşitli görüşler serdedilmektedir. Biz, meseleye fikhî yönden bakmadığımız için, geniş bilgi verme yoluna gitmedik. Esâsen, Hazreti Peygamber'in bu tatbîkâtını, normal şartlar altında değil, bir askerî harekâtın îcapları içinde değerlendirmek gerekmektedir.

16 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN SARIKLARI

Peygamber Efendimiz'in baş kıyâfetlerine ayrılan bu bölümde, beş hadîs-i şerîf bulunmaktadır. **Tirmizî**'nin *Şemâil*'i dışındaki kaynaklarda da, başka değişik bir rivâyete pek rastlanmamaktadır. Sâdece **İbn Sa'd**, bu konuya dolaylı şekilde ışık tutacak mâhiyette bir kaç rivâyet daha kaydetmektedir [1].

Eldeki vesîkalar, Hazreti Peygamber'in mübârek başlarına giymiş oldukları kıyâfetin; mâhiyetini, rengini ve kullanış tarzını aydınlığa kavuşturmakta olup, bunlar dışında daha teferruâtlı bilgi vermemektedir. Biz, bu ve bunlara yardımcı durumda olan diğer vesîkaların da ışığı altında, baş kıyâfeti ile ilgili bir iki noktaya temâs etmeye çalışacağız.

Meselenin derinliğine araştırılmasını târihçilere bırakarak, konuya şöyle girebiliriz: Yakın zamanlara kadar, Ş a r k milletleri, başlarına bir şeyler giyegelmişlerdir. Gerek kadın, gerek erkek, kim olursa olsun, *Şark*'da başı açık gezme geleneği yoktu. Bu, câhiliye devrinde de böyle idi, İslâm'dan sonraki devirlerde de böyle olagelmiştir. Ancak baş kıyâfetinin şekli, modeli ve giyiniş tarzı; milletlere, devirlere ve çevrelere göre değişiklik arzetmiştir[2]. Bu sebeple biz, ***"İslâm'dan önce baş örtüsü yoktu; baş örtüsünü İslâm getirmiştir"*** tarzındaki iddiânın, büyük bir ***"târih hatâsı"*** olduğu kanâatindeyiz. Zîrâ İslâm, bu konuda, yeni bir kıyâfet sistemi değil, mevcut olan uygulamada tâdilât yaparak, yeni bir üslûp getirmiştir.

❊
❊ ❊

(1) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 451, 455, 456.

(2) **Dr. Ahmed Çelebi,** *"İslâm'da Eğitim-Öğretim Târihi"* adlı eserinde, ***"Müderrislerin Kıyâfetleri"*** başlığı altında, Hazreti Peygamber devrinden îtibâren *Emevîler, Abbâsîler, Eyyûbîler* ve *Endülüs Emevîleri* dönemlerinde giyilen kıyâfetleri ve kıyâfetlerin uğradığı değişiklikleri seyrini inceler (s. 279-283). Bu arada İslâm dünyâsında baş açmanın ilk def'a, **Batı**'nın te'siri ile *Endülüs*'de görüldüğüne temâs ederek şöyle der: ***"Valensiya ve doğu kesiminde bulunan diğer şehirlerdeki âlim ve müderrisler,*** s a r ı k ***giymeyi bırakmışlar, bunun yerine*** k e p'***e benzer başka bir başlık kullanmışlardır, Nitekim sarığı bırakıp, sultânın huzuruna da başı açık girenler oluyordu... Kurtuba, İşbiliye gibi batı kesimindeki şehirlerde ise, kadı ve fakîhler sarık giyiyorlardı. Fakat bu, Şark ülkelerinde*** (*Asya*'da) ***kullanılandan çok küçüktü"*** (s. 282).

Kaynakların bize ulaştırdığı vesîkalardan anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber'in giydiği kıyâfetlerden -tek istisnâ ile- hiç birisi, İslâm'la birlikte ihdâs edilmiş olmayıp, onların hepsi de, o günün toplumunda öteden beri giyilegelen giyim-kuşam çeşitleri idi. Nitekim *kamîs, izâr, ridâ, cübbe, hulle, nâleyn* gibi isimlerle anılan bu kıyâfet çeşitleri; İslâm öncesinde hanîfler, putperestler ve gayr-ı müslimlerce giyilegeldiği gibi, İslâm'dan sonra da müslümanlarca giyilmeğe devâm edilmiş giyim eşyâlarıdır.

Ancak, Resûlullah Efendimiz'in kıyâfette getirdiği tek istisnâî yenilik, baş kıyâfetinde kendini göstermektedir. Bu da, ***"sarık"***tır. Klâsik metinlerdeki asıl ifâdesi ile ***" 'ımâme"*** (baştaki harf **'ayın** olup kalındır), Fransızca'da ***"turban"***, Türkçe'de ***"sarık"*** kelimesi ile karşılanmıştır.

Sarık, doğrudan doğruya başa sarılmamış; bir şey giydikten sonra, onun üzerine dolanmıştır. Sarığın altına giyilen bu baş kıyâfetine ise ***"kalensüve"*** denmektedir. Biz, hadîs metinlerinde geçen ***"kalensüve"*** kelimesini bu günün tatbîkâtına uyarak, ***"f e s"*** diye tercüme ettik. Esâsen *kalensüve;* takke, külâh cinsinden başa giyilen nesnenin adıdır. *Kāmûs* bunu: ***"Neden olursa olsun, baş kıyâfeti demektir"*** şeklinde ifâde etmiştir. Sarığın altına giyilebilen her şey, bu kelimenin şumûlü içine girmektedir. Nitekim bu kelime, Fransızca'ya ***"bonnet"*** *(bone)* karşılığıyla tercüme edilmiştir; *bone* de Türkçede *takke, külâh, kavuk, fes* kelimeleriyle karşılanmıştır.

Esâsen s a r ı k, ihtiyaç karşılığı kullanılan bir giyecek *(libâs)* olarak değil, sâdece bir k ı y â f e t *(kılık)* olarak benimsenmiştir. Bu sebeple olmalıdır ki Resûlullah Efendimiz:

"Bizim kıyâfetimizle müşriklerin kıyâfetini birbirinden ayıran husus, fes üzerine sarılan sarıktır" buyurmuşlardır.[3]

Hazreti Peygamber'in, sarığı, bir ***"alâmet-i fârika"***, bir ***"kıyâfet parolası"*** olarak ilâve ettiği görülmektedir[4]. Bu uygulama, İslâm dünyâsında, kı-

(3) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 374; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 79, nu: 4078; Tirmizî, *Sünen*, IV, 248, nu: 1784; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, V, 71, nu: 4614.

(4) *Asr-ı Saâdet* dönemi hâdiseleri ile ilgili olarak çevrilen filimlerde; **Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ebû Süfyân,..** gibi *Mekke* dönemi müşriklerini görüntülerken, onların başına sarık sardırmaları büyük bir târihî hatâ olduğu gibi; bugün *Hicaz* bölgesine hâkim olan *Suûd Hânedânı*'nın giydiği kıyâfeti, Hazreti Peygamber dönemi kıyâfetinin bir devâmı imiş gibi göstermek de, İslâm adına sergilenen bir başka tâhiş hatâdır. *Arap* ve *Acem* milletlerinin millî ve mahallî kıyâfetlerini, ***"İslâmî kıyâfet"*** diye takdîm etmek ise, başkaca hatâlar zincirinin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Bugün kullanılan *Arap* millî baş kıyâfeti, iki parçadan oluşmaktadır: Büyük bir mendil gibi başı omuzlara kadar örten parçasına, fasîh dilde ***"kûfiyye"***, halk dilinde ise ***"keffiye"*** denir. Dıştan başı geçirilen çembere de, yine fasîh dilde ***" 'ıkāl"***, günlük dilde ise ***"agel"*** adı verilmektedir. Bu kıyâfetin, Peygamber Efendimiz'in kullandığı ***"kalensüve"*** *(sarık altlığı)* ve ***" 'ımâme"*** *(sarık)* ile hiç bir ilgisi bulunmamaktadır.

yâfetlerin beynelmilel bir hâl alışma kadar devâm edegelmiştir.

Bilindiği gibi **Ortaçağ İslâm Coğrafyası'**nın sınırları çok geniştir; doğuda *Orta Asya*, batıda *Endülüs* (İberik Yarımadası) olmak üzere üç kıt'a üzerinde uzanmaktadır. Bu coğrafya, çeşitli milletleri ve, farklı kültür ve medeniyetleri sînesinde barındırmaktadır. Böylesine büyüklük ve çeşitlilik arzeden bir zeminde, kıyâfet birliğinden söz etmenin güçlüğü ortadadır. Zîrâ kıyâfetin esâsını, bir bölgenin örf ve âdetleri tâyin edegelmiştir. Nitekim milliyeti, örfü, âdeti, geleneği ve iklimi biribirinden çok farklı olan bu muazzam coğrafyanın sâkinleri, k ı y â f e t gibi ***"şekil"***de değil, î m â n gibi bir ***"merkezî otorite"*** etrâfında birleşmesini becermişlerdir.

❁ ❁

Peygamber Efendimiz sarık için ne kadar tülbend kullanmışlardır? tarzındaki bir soruyu, kesin olarak cevaplandırmak mümkün değildir. Temel kaynaklarda, vesîka değeri olan bir kayda rastlanmamıştır. Sâdece, **Ali el-Kārî** (ö: 1014/1605) şu bilgiyi vermektedir:

"Şeyh Cezerî der ki: Resûlullah Efendimiz'in sarıklarında kullandıkları tülbendin uzunluğunu tesbît edebilmek için, pek çok eser karıştırdım ve, bir hayli Siyer ve Târih kitabı mütâlâa ettim. Fakat, hiç bir bilgi elde edemedim. Sâdece, bilgi ve otoritesine güvendiğim bir zât, bana, Nevevî (ö: 676/1277)***'nin şu tesbîtini haber verdi: Resûlullah Efendimiz'in, kısa ve uzun olmak üzere iki tip sarığı vardı. Kısanın boyu yedi, uzun olanın boyu ise oniki arşındı"*** [5].

❁ ❁

Hazreti Peygamber'in kullandığı **sarığın rengine** gelince: Eldeki vesîkaların hemen hemen hepsi, ***"siyah sarık"***tan bahsetmektedir. Halbuki, Hazreti Peygamber'in tercîh ettiği renk, b e y a z renktir. Fakat ashâb-ı kirâm, Peygamber Efendimiz'in beyaz sarık kullandıklarına dâir bir haber nakletmemişlerdir. Acabâ niçin?

Aynı durum, daha pek çok konuda kendini göstermektedir. İleride yeri geldikçe onlara da temâs edilecektir. Bilindiği gibi, insanların dikkatlerini, dâimâ yapılagelen **mûtad** şeyler değil, **nâdir** olarak karşılaşılan davranışlar

(5) Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 199.

çekmiştir. İşte siyah sarık da, Hazreti Peygamber'in her zaman değil, belirli zamanlarda kullandığı bir kıyâfet olduğu için dikkat çekmiş ve görenler tarafından görmeyenlere anlatılmıştır. Bu gibi hadîs metinlerini, ***"Hazreti Peygamber hep siyah sarık kullanırlardı"*** şeklinde değil; diğerleri yanında ***"siyah sarık da kullanırlardı"*** tarzında değerlendirmek daha uygun düşmektedir.

Nitekim, siyah sarık kullandıklarına dâir rivâyetlerin -bir tek istisnâsı ile- hepsi, *Mekke*'nin fethi sırasında giymiş oldukları kıyâfeti anlatmaktadır: ***"Fetih günü Kâbe'nin kapısında halka hitâbederken, mübârek başlarında siyah bir sarık vardı"*** meâlinde olan vesîkalar, kendi bütünlüğü içinde değerlendirilince, daha bir aydınlık kazanmaktadır. Bilindiği üzere, Zât-ı Risâlet'in fetih günü *Mekke*'ye girişi, s e f e r kıyâfeti ile olmuştur[6]. Kendileri, harekât hâlinde olan bir ordunun başındadır. Tâ *Medîne*'den îtibâren günlerdir yoldadırlar. Üzerlerinde kılıç, başlarında miğfer vardır. Fetih harekâtı başarı ile sonuçlanınca, savaş kıyâfetini çıkarmışlar ve *Kâbe*'nin kapısında halka bir hitâbede bulunmuşlardır. İşte o anda mübârek başlarında bulunan **siyah sarık,** miğfer'in altına giymiş oldukları sarıktır. Uzun yolculuk esnâsında terden tozdan sık sık kirleneceğinden, böyle bir durumda, beyaz yerine siyah renk tercîh edilmiş olmalıdır.

Bir kısım kaynaklarda: ***"Minber üzerinde halka hitap ederken, başlarında siyah bir sarık vardı"*** şeklinde rivâyetler de yer almaktadır [7]. Hemen hemen hepsinin de ilk râvîsi **Amr b. Hureys** (ö: 85/704) olan bu rivâyetlerde, diğerlerinden farklı olarak, ***"minber"***den söz edilmektedir. Eğer minberden maksat, ***"hitâbedilen yüksekçe bir yer"*** ise, bu da diğerleriyle birlikte mütâlâa edilebilir. Nitekim eldeki vesîkaların siyâkı, böyle bir yoruma daha uygun görünmektedir. Şâyet minber, ***"câmiin hutbe okunan mahalli"*** olarak değerlendirilirse, o zaman, ***"Mescid-i Nebevî'de hutbe îrad ederken"*** şeklinde anlaşılmak durumundadır. Ne var ki, Hazreti Peygamber hakkında kullanılan ***"hutbe"*** tâbiri, bugün anlaşılan mânâda, *Cuma* ve *Bayram* günleri namazdan önce okunan hutbe anlamında değildir. Hadîs kaynaklarında, O'nun her hangi bir münâsebetle topluluğa hitâben yapmış olduğu konuşmalar için de, h u t b e tâbiri kullanılagelmiştir. İşte adı geçen konuşmasını da, bir sefer dönüşü yapmış olabileceği gibi, başka bir münâsebetle de yapmış olabilirler.

---

(6) **Câbir b. Abdullah (r.a)**'dan gelen bir rivâyet şöyledir: ***"Hazreti Peygamber, fetih günü, başında siyah bir sarık olduğu hâlde, i h r â m s ı z olarak Mekke'ye girmişlerdir".*** Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 990, nu: 1358; Nesâî, *Sünen*, VIII, 211.

(7) Bkz. Buhârî, *et-Târîh'ul-Kebîr*, VII, 418; *Müslim*, II, 990, nu: 1359; *Ebû Dâvûd*, IV, 78; *Nesâî*, VIII, 211; *İbn Mâce*, II, 1186; *İbn Sa'd*, I, 455.

Bize ulaşan haberler arasında, Hazreti Peygamber'in yerine göre değişik renklerde sarık kullandıklarına dâir vesîkalar da bulunmaktadır. **İbn Sa'd,** Resûlullah Efendimiz'in, diğer giyecekleri ile birlikte, sarıklarını da *"za'ferân" (safran, sarı)* ile boyadıklarını kaydetmiştir [8].

Öte yandan, *Cuma* ve *Bayram* günleri, k ı r m ı z ı cübbesini giydiklerinde k ı r m ı z ı sarıklarını da doladıkları belirtilmiştir [9]. Böylece çok hoş bir kıyâfet âhengi oluşturan Hazreti Peygamber'in bu hâlini anlatan görgü şâhitleri, hep : ***"Resûlullah'ın o hâli, hâlâ gözümün önünde"*** diye ifâde etmişlerdir.

Yine kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in, sarıklarını doladıktan sonra, ucunu arkadan kürekleri arasına sarkıttıklarına dâir vesîkalar da yer almaktadır [10]. ***"Sarık sarkıtmak"*** *(irhâ' ül-'ımâme)* tâbiri ile ifâde edilen bu durum, Peygamber Efendimiz'in mûtad uygulamaları gibi görünüyorsa da, gerçekte öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu bölümün dördüncü metninde **Tirmizî: *"Abdullah b. Ömer de aynı şekilde yapardı. Hz. Ebû Bekir'in torunu Kāsım b. Muhammed ile Hz. Ömer'in torunu Sâlim de aynı minvâl üzere sararlardı"*** açıklamasını ilâve etmiştir ki, bu kayıd, ashâbın büyük çoğunluğunun sarık sarkıtmadıklarını anlatmaktadır [11].

(8) *İbn Sa'd,* I, 452.

(9) *İbn Sa'd,* I, 451.

(10) Bkz. 7 numaralı dipnotundaki kaynaklar. **Buhârî** ayrıca, **Hz. Ali**'nin de sarık sarkıttığının görüldüğünü kaydeder. Bkz. *et-Târîh'ul-Kebîr,* **VII**, 123, nu: 552.

(11) Peygamberimiz'in Şemâili'ni araştırırken, zaman zaman küçük ayrıntılar arasında bunaldığımız ve uzun süre takılıp kaldığımız durumlar olmuştur. Bir kısım okuyucu tarafından basit ve gereksiz gibi karşılanırsa da, bu tür ayrıntıların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Günümüzde bu ***"sarık sarkıtma"*** husûsunda farklı tavırlar sergilenmektedir. Bir yanda, bunu, Hazreti Peygamber'in hiç terk etmediği önemli sünnetleri arasında kabûl edip, câmi içinde îtinâ ile cebinden çıkardığı tülbendi başına sararak ucunu sarkıtan ve hemen namaza duran bir kısım müslümanlarla; bir yanda da, câmide farklı bir görüntü oluşturan bu manzaradan son derece rahatsız olan müslümanlar bulunmaktadır.

Kaynaklar dikkatlice incelendiğinde anlaşılmaktadır ki Hazreti Peygamber, devamlı bir şekilde sarık sarkıtmamıştır. Bu sebeple, hadîs ve tabakât kitaplarında, bir kısım sahâbenin zaman zaman sarık sarkıttıkları kaydedilmiştir. Bilindiği gibi, ***"falan şahıs fötr şapka giyerdi"*** sözünden, *toplumda herkes fötr şapka giymezdi,* denmek istendiği anlaşılır. *Falan başı açık gezerdi,* demek; genellikle toplum, *başına bir şey giyerdi,* demektir.

K ā m û s. bu ***"sarık sarkıtma"*** tâbirini açıklarken: ***"irhâ-i 'ımâme*** (sarık sarkıtma); ***havf, endîşe ve halecandan kalbin mutmain olmasından kinâyedir. Zîrâ şiddet hengâmında 'ımâme irhâ olunmaz*** (sarık sarkıtılmaz)" der (IV, 976).

METİNLER

1) **Câbir b. Abdullah** (r.a) anlatıyor:

"Hazreti Peygamber, fetih günü, başında s i y a h bir sarık olduğu hâlde Mekke'ye girdi".

❁

2) **Amr b. Hureys** (r.a) der ki:

"Ben, Peygamber Efendimiz'in başında s i y a h sarık gördüm".

❁

3) **Amr b. Hureys** anlatıyor:

"Resûlullah Efendimiz, başında s i y a h sarık olduğu hâlde topluluğa karşı hutbe îrad etmişlerdir"[12].

❁

4) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz sarık sardıkları zaman, sarığın ucunu, arkadan kürek kemikleri arasına salıverirlerdi".

Hadîsin ikinci râvîsi **Nâfi'**: ***"Abdullah b. Ömer de aynı şekilde yapardı"*** der. Üçüncü râvî **Ubeydullah b. Ömer** ise: ***"Hz. Ebû Bekir'in torunu Kāsım b. Muhammed ile Hz. Ömer'in torunu Sâlim de bu minvâl üzere sararlardı"*** demektedir.

❁

5) **İbn Abbâs** (r.a):

"Hazreti Peygamber, s i y a h sarıklı olarak topluluğa karşı hutbe îrad etmişlerdir" der.

Öte yandan, bir **İran** *(Acem)* kıyâfeti olan *(manteau persan)* t a y l e s â n'ı, ***"sarık sarkıtma"*** ile karıştıranlar da olmuştur (bkz. *Tecrîd Tercemesi*, X, 304-305). ***Kāmûs,*** t a y l e s â n için: ***"Şal ve sâir nesneden başka ve omuza örttükleri câr gibi sevbe*** (giyeceğe) ***utlak olunmuştur. Hâlâ bizim baş ve omuz şalı olacaktır... Ve sûfîlerin salındırdıkları sarık ucuna utlakları, teşbîh tarîkıyledir"*** der.

Buhârî'nin kaydettiği bir habere göre, **Enes b. Mâlik** (r.a) *Basra* câmiinde bir kısım insanı taylesanları ile görünce, manzaradan hiç hoşlanmayarak: ***"Şu anda Basralılar, Hayber yahûdilerini andırmaktadırlar"*** demiştir (bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 76).

(12) Tirmizî'nin **Amr b. Hureys**'den yaptığı bu her iki rivâyette de ***"minber"*** kaydı bulunmamaktadır.

17 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN TÜLBEND KULLANMASI (*)

Kılık kıyâfeti ile giyim kuşamına karşı son derece titiz davranan Resûlullah Efendimiz, mübârek saçlarına y a ğ sürme îtiyâdında idiler. Kullandıkları bu yağ, *zeytin yağı* idi. Saçlarını yağladıkları zaman, sarıkları ile gömlek yakalarının yağdan korunması maksadıyla, başlarına bir t ü l b e n d sararlar ve yağın te'sîri geçince de bu tülbendi çıkarırlardı.

Bizim ***"tülbend"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin orijinali ***"kınâ'"***dır (*kaf, nun, elif, 'ayın* harfleri ile)[1]. Bu konu ile ilgili olarak elimizde tek metin vardır. **Enes b. Mâlik** (r.a) kanalıyle gelen bu metne, **İbn Sa'd** da yer vermiştir [2].

❁ ❁

Bu tülbendi, Hazreti Peyamber'in dışarıda da kullanıp kullanmadıklarına dâir her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Aksini ifâde eden bir işâret de yoktur. Bu hususdaki bilginin ilk kaynağı tek şahıstır. Daha önce de hayat hikâyesini verdiğimiz **Enes b. Mâlik** (r.a), Resûlullah (s.a.s)'ın son on senesinde, geceli gündüzlü Hâne-i Saâdet *(Peygamber Evi)*'den hiç ayrılmamıştır. O, **Hz. Âişe** vâlidemizden sonra, hattâ bâzı hâllerde ondan daha fazla olarak Hazreti Peygamber'in özel hayâtına vâkıf olan tek şahıs durumundadır. Nitekim diğer haberlerin pek çoğunda en azından bir kaç tâne görgü şâhidi bulunabildiği hâlde, bu konuda tek râvînin bulunuşu ve bunun da **Enes** gibi özelliği olan birisi oluşu, bu tülbendi, Hazreti Peygamber'in, daha ziyâde evlerinde kullandıkları intibâını vermektedir.

(*) *Şemâil* de 19. bölüm olarak yer alan bu bahsi, biz, iki bölüm öne, ***"sarık"*** bahsinin hemen arkasına aldık. **Tirmizî**'nin tertîp plânı son derece sağlam bir bütünlüğe sâhip olmakla birlikte, onun bir iki yerinde küçük bir tâdilât yapma ihtiyâcı duyulmuştur. Nitekim, bölümlerin tertîbi bakımından bu bahsin yerini uygun bulmayan *Şemâil* şârihleri de bulunmaktadır. Yürüyüş ve oturuş konularının arasında değil, kıyâfetler bahsinin içerisinde veyâ bitiminde yer alması gerektiğini ileri sürenler yanında; mevcut yerini, pek de akla yatmayan te'villerle savunanlar da vardır. Öte yandan, tülbendin kullanma maksadını, sıcaktan veyâ soğuktan korunmaya hamledenler bulunduğu gibi, bu görüşleri ***"acı bir dil"*** ile tenkit edip hafife alanlar da mevcuttur. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 210-211.

(1) İsim olarak ***"kınâ' "***, hanımların baş örtüsüne; masdar olarak ***"takannu'"*** da, hanımların başını örtmesine denmektedir. Bkz. *Kâmûs*, III,395. 397. Kelime burada, ***"yağ sürüldüğü zaman başa konan bez"*** mânâsında kullanılmıştır.

(2) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*. I, 460 (iki rivâyet).

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, tülbendi çok kullanırlardı. O tülbend âdetâ, zeytin yağı (veyâ ***koku*** [1]) ***satıcılarının elbiselerini andırırdı*** [2].

(1) **İbn Sa'd**'ın ikinci rivâyeti, ***"sevbü zeyyât ev dehhân"*** şeklindedir.

(2) Bu hadîs, daha önce 4. bölümün 2. metninde de geçmiştir.

18 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İZÂRLARI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in giydiği dış kıyâfetin, bir nevî model ve çeşidi bahis konusu edilmektedir. *Şemâil*'de metin olarak dört hadîs bulunmakta olup, diğer kaynaklardaki vesîkalar da bunlardan pek farklı değildir. Daha önceki bölümlerde, Resûlullah Efendimiz'in kıyâfetlerinin çeşitli yönleri üzerinde durulmuştu. Kıyâfetler konusunun bu son bölümünde ise, dış kıyâfetin giyiliş tarzı ele alınacaktır.

Bilindiği üzere, Peygamber Efendimiz'in dış kıyâfetleri iki çeşittir: Birincisine ***"kamîs"*** *(gömlek)* adı verilir. *Kamîs*, tek parçalı olup, boydan boya entâri biçimindedir. Sâdece yakası açık olup, önü tamâmen kapalıdır. Kol uzunluğu bileklere, etek uzunluğu da bacaklarının yarısına kadar sarkmaktadır. Bu, Hazreti Peygamber'in en çok sevdiği ve normal zamanlarda giyegeldiği bir kıyâfet şeklidir [1].

İkincisi ise çift parçalıdır, yâni takımdır. Bu çift parçalı kıyâfetin belden aşağı giyilenine ***"izâr"***, belden yukarı giyilenine de ***"ridâ"*** denir. Bu takım elbise, kaynaklarda umûmiyetle sâdece izâr adı altında geçmektedir. Bâzen de sâdece ridâ olarak geçer. Bâzı metinlerde ise izârân *(iki izâr)* tâbiri kullanılır. Bu ifâdelerin her üç şeklini de, takım olarak ***"izâr ve ridâ"*** şeklinde anlamak gerekmektedir. Ancak bâzı hâllerde ve daha çok ev içinde, tek başına alt kısmını *(izâr)* giydikleri de olmuştur. Bir nevî, ceketsiz pantolon giyilebildiği hâlde pantalonsuz ceket giyilemediği gibi; ridâsız izâr giyilebildiği hâlde izârsız tek başına ridâ giyilemediği için olmalıdır ki, izâr tâbiri kıyâfetin sembolü hâline gelmiştir. Bu sebeple **Tirmizî,** *Şemâil*'in bölüm başlığında, ***"Peygamber Efendimiz'in İzârının Niteliği"*** ifâdesini kullanmıştır.

❁❁❁

Bu tarz kıyâfet, *Hicaz* bölgesinin mahallî giyiniş şeklidir. Bunda, bilhassa iklimin büyük rolü vardır. İklimin fazla sert olmadığı diğer İslâm memleketlerinde de, küçük tâdilât yapılarak giyildiği olmuştur. Ancak serin ve soğuk iklimlerde giyilmeğe elverişli değildir. Huccâcın, *Kâbe-i Muazzama*'yı ziyâretleri sırasında ve Hac farîzasının diğer îcaplarını yerine getirirler-

(1) Bkz. Ebû Dâvûd. *Sünen*, IV, 63, nu: 4025.

ken giymiş oldukları kıyâfet *(ihrâm)*, işte bu kıyâfettir.

❊
❊ ❊

Kaynaklarda i z â r'a dâir yer alan hadîsler, umûmiyetle onun etek uzunluğu ve giyiniş tarzı ile ilgilidir. Öyle anlaşılıyor ki, izâr eteğinin, yerleri süpürecek kadar uzun olması; kibir, gurur, azamet gösterisi sergilemek, sükse yapmak kabûl edilmiştir. İşte bu nevîden davranışları dâimâ frenlemeye çalışan ve hiç de tasvip etmeyen Peygamber Efendimiz, izâr uzunluğunun, topukları kesinlikle geçmemesini istemiştir. Normal uzunluğu ise, bacağın kaslı etleri hizâsına kadar olmalıdır.

Bu konuyu, şekle dayalı basit bir kılık-kıyâfet meselesi olmanın ötesinde, tamâmen bir ahlâk ve davranış psikolojisi problemi olarak ele alan Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, aksi davranışta bulunanları, yerine göre tatlı bir dille uyarmış; buna rağmen hâlâ sükse yapmakta devâm edenleri de ağır bir lisanla dizginlemeğe çalışmışlardır. Buyurmuşlardır ki:

"Müslümanın izârı, bacağının yarı hizâsına kadar olmalıdır. Bunun, topuklara kadar biraz daha uzatılmasında bir sakınca yoktur. Fakat topuklardan daha aşağı uzanan yeri ateştedir. Mağrûrâne ve mütekebbirâne izârını çeken kimsenin, kıyâmet günü Allah yüzüne bakmaz!"[2].

❊
❊ ❊

Hazreti Peygamber'in, bütün davranışlarında olduğu gibi, kılık kıyâfetinde de titizlikle uygulayageldiği bir incelik dikkati çekmektedir. Bu da; *Yahûdî* ve *Hıristiyanlar* gibi gayr-i müslimlere, *Kureyş* aristokrasisine ve *İran* sosyetesine kesinlikle benzememektir. Hadîs metinleri arasında yer yer, ***"Yahudî ve Hıristiyanlara muhâlefet edin"***[3], ***"Müşriklere muhâlefet edin..."***[4], ***"Acemler gibi yapmayın"*** [5] ve ***"Müşriklerle bizim aramızdaki fark..."*** gibi ifâdelere rastlanır. Bunların arkasında, taklit ve özentiye karşı koymak sûretiyle, müslüman kimliğini bozulmaktan koruma gayreti sezilmektedir.

Bilhassa o günün *İ r a n*'ı, bugünün moda merkezi *P a r i s*'i gibi; lüksün, konforun, israfın, ihtişâmın ve gösterişli hayâtın kaynağı durumunda idi. Peygamber Efendimiz'in, hâli vakti yerinde olan ashâbına ısrarla gösterişten uzak bir hayat sürmelerini tavsiye edişinde de, onların, imkânları son derece sınırlı olan insanlara karşı ***"kötü örnek"*** olmalarını önleme gerçeği yatmaktadır.

---

(2) Ebû Dâvûd, *a.g.e*, IV, 85, nu: 4093, 4094; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1183, nu: 3573.

(3) İbn Mâce, *Sünen*, I, 493, nu: 1545; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 3.

(4) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 56.

(5) Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 478; nu: 3778; IV, 71, nu: 4049.

METİNLER

1) **Ebû Bürde** [6] anlatıyor:

Hz. Âişe *(r.anhâ)* bize, yamalı bir *r i d â* ve kalın iplikten dokunmuş bir *i z â r* çıkarıp göstererek:

- ***"İşte,*** dedi. ***Resûlullah (s.a.s)'ın rûhu bedenlerinden ayrıldığı vakit, O'nun vücûdu, gördüğünüz bu iki çamaşırın içinde idi!.."*** [7]

❋

2) **Eş'as b. Süleym** (ö: 125/743) anlatıyor:

Bana halam anlattı. Ona da amcası anlatmış. Halamın amcası demiştir ki [8]: Bir gün *Medîne* sokaklarında izârımı sürüyerek yürüyordum. Bu sırada arkamdan bir ses işittim:

- ***"İzârını yukarı kaldır!. Zîrâ izârın yerde sürünmemesi, onun daha temiz kalmasını ve uzun müddet dayanmasını sağlar"*** diyordu. Arkama dönüp baktığımda, bu sözleri söyleyenin Resûlullah Efendimiz olduğunu gördüm.

---

(6) **Ebû Bürde,** ashabdan **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'nin oğlu olup, tâbiûn neslinin ileri gelenlerindendir. Hicrî 104 senesinde (M. 722) seksen küsûr yaşlarında vefât etmiştir.

(7) Bu ve benzeri vesîkalardan anlaşıldığına göre, içinde rûhunu teslim ettiği çamaşırına kadar, Hazreti Peygamber'e âit pek çok eşyâ, yakınları tarafından saklanmış ve korunmuştur.

(8) Râvî **Eş'as b. Süleym,** gerek halasının, gerekse halasının amcasının adlarını belirtmemiştir. *Tabakât* kitaplarının verdikleri bilgiye göre, halasının adı **Ruhm binti Esved**'dir. Onun amcasının ismi de, ashabdan **'Ubeyd b. Hâlid el-Muhârebî**'dir. Ancak, her ikisinin hayat hikâyesi hakkında da fazla bilgi verilmemiştir.

N o t : Günümüzün bâzı yazarlarının, bu hadîsi: ***"Bir gün sahâbîlerden birisinin halası Medine sokaklarında ilerlerken, arkasından bir ses duyuyor: "Eteklerini kaldır! Onu kaldırmakta takvâ ve temizlik vardır". Hâtun geriye dönüp bakınca..."*** şeklinde anlayıp tercüme ettiği görülmüştür. Bu, bir dalgınlık eseri olmalıdır. Zîrâ vesîka açıktır. Hâdisenin kahramanı kadın değil erkektir. Burada adı geçen kadın, görgü şâhidi değil, râvîdir. Ayrıca kadın, *ashâb*'dan birisinin halası değil, *tâbiûn* neslinden **Eş'as b. Süleym**'in halasıdır. Günümüzün neşriyâtı arasında sık sık rastlanan buna benzer hatâlar, bilhassa dînî metinlerde yön saptırıcı yorum ve anlayışlara yol açmaktadır. Özellikle T â r i h ilminin yardımına baş vurmadan girişilen hadîs tercüme ve yorumları, insanı çok yanlış sonuçlara götürebilmektedir.

- ***"Yâ Resûlallah! O, bir bürde-i melhâ'dır, yâni alaca bezden dikilmiş değersiz bir hırkadır"*** diye özür beyân ettiğimde;

- ***"Sen, her hususda olduğu gibi, kıyâfet husûsunda da beni kendine örnek edinmez misin?"*** buyurdular.

O anda Resûlullah (s.a.s)'ın izârına göz attığımda gördüm ki, o, bacaklarının yarı hizâsına kadar uzanmıştı.

❁

3) **Seleme b. el-Ekva'** (r.a) anlatıyor:

Hz. Osman, uzunluğu bacaklarının yarısına kadar ulaşan bir izâr giyer ve: ***"Arkadaşımın (sâhibî), yâni Resûlullah (s.a.s)'ın izârları da aynen böyle idi"*** derdi.

❁

4) **Huzeyfe b. el-Yemân** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, benim bacağımın (veyâ kendi bacaklarının) kaslı yerinden tutarak:

"İzârın yeri işte burasıdır. Eğer sen normal olanı yapmak istemezsen, o takdirde, bacakların ortası ile topukların üstüne kadar biraz daha uzatabilirsin. Şâyet daha da uzatmak istersen, bilmiş olasın ki, izârın topukları örtecek kadar uzanmaya hakkı yoktur" buyurdular.

19 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN YÜRÜYÜŞ TARZI

Bu ve bundan sonraki bir kaç bölüm, Hazreti Peygamber'in yürüyüş ve oturuş tarzlarına ayrılmıştır. Klâsik *Şemâil* ve *Hadîs* kitaplarında, Hazreti Peygamber'in yürüyüş tarzına dâir bilgilere ve bu konu ile ilgili tavsiyelerine de yer verilegelmiştir. Kaynakların bu hususta kullandıkları tâbirin orijinali, ***"mişyetü Resûlillah s.a.s"*** dir; Türkçemizde karşılığı, ***"Hazreti Peygamber'in yürüyüş tarzı"*** şeklinde ifâde edilmiştir[1].

Tirmizî, bu konu ile ilgili olarak *Şemâil*'de, ikisi **Hz. Ali** ve biri **Ebû Hüreyre**'den olmak üzere üç rivâyet kaydetmiştir. **İbn Sa'd** ise kısmen farklı beş vesîka tesbit etmiştir [2].

❊
❊ ❊

Kaynakların verdiği bilgiye göre Hazreti Peygamber; yürürken ayaklarını sürümezler, adımlarını atarken yerden sertçe kaldırırlardı. Hareket hâlinde iken sağa sola sallanmazlar, inişli yokuşlu engebeli bir arâzide yürürcesine hafifçe önlerine eğilirlerdi. Dimdik durup göğüslerini kabartarak yürümedikleri gibi, koşar adımlarla yürürcesine hızlı da yürümezlerdi. Fakat, Allah'ın kendilerine bir lûtfu olarak, uzun mesâfeleri kısa zamanda katederlerdi.

❊
❊ ❊

Kıyâfetler konusunun hemen arkasından Hazreti Peygamber'in yürüyüş tarzına yer verilişi oldukça anlamlıdır. Görünüşte, ayağı olan herkesin yürüyebileceği ve isteyenin istediği gibi yürüyüp gidebileceği akla gelirse de, insanlara ölçülü davranış kazandırmayı ön plânda tutan Hazreti Peygamber'in bu meseleye bakışı farklı olmuştur. O, yürüyüşle kıyâfet ve kıyâfetle de insan karakteri arasında sıkı bir münâsebet bulunduğuna dikkati çekmiştir. Nitekim, ok-yay kuşanıp erkek yürüyüşü *(mişyet'ür-ricâl)* ile yanından geçen bir kadını görünce: ***"Kendisini erkeklere benzeten kadınla, kadınlara benzeten erkekler bizden değildir"*** veyâ ***"Allah, onlara lânet etmiştir"*** buyura-

(1) *Kāmûs*'un ifâdesine göre ***"el-meşyü"*** masdar olarak ***"yürümek"*** demek olup, ***"el-mişyetü"*** ise, binâ-i nevî sîğası ile ***"yürüme ve yürüyüş"*** demektir. Bkz. IV, 1181.

(2) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 379-380.

rak, bu durumu tasvip etmediklerini belirtmişlerdir [3].

Öte yandan Hazreti Peygamber'in, yürüyüş-kıyâfet ilişkisini, bir ***"karakter ölçüsü"*** çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir. O, bir çok hadîsinde, elbise eteklerinin yerleri süpürecek şekilde uzatılmamasını ve bunu kibir, gurur ve gösteriş vesîlesi yaparak, eteklerin elle yukarı çekilmemesini; aksi davranışta bulunanların ise, kıyâmet gününde Allah'ın yüzlerine bakmıyacağını söylemiştir. Böyle îkâzda bulundukları bir sırada, huzurda bulunan **Hz. Ebû Bekir,** üzüntü ve endîşesini arzederek:

- ***"Yâ Resûlallah! Aşırı bir dikkat sarfetmediğim takdirde, izârımın bir tarafı sık sık aşağı sarkar. Ben de onu, elimle yukarı çekmek durumunda kalırım. Bu hâle göre benim durumum ne olacak?"*** diye sormuştur.

Resûlullah Efendimiz ise, **Hz. Ebû Bekir'**in endîşesini gidermek üzere:

- ***"Sen bunu büyüklük kuruntusu ile yapan bir kimse değilsin ki!."*** karşılığını vermiştir [4].

Bu hadîsle, şekil bakımından benzerlik arzeden davranışların, şahıslara göre farklı değerlendirmelere tâbi tutulması gerektiği esâsı getirilmektedir. Zîrâ gösterişe, kibir ve gurur gibi ahlâkî olmayan davranışa yol açan husus, elbisenin kendisi değil, onu giyen şahsın tavrı, duruşu, yürüyüşü ve edâsıdır. Nitekim mankenler geçidinde seyircilere son derece câzip gelen bir kıyâfetin, vekârlı bir kimsenin üstünde hiç de dikkat çekici olmadığı bilinmektedir.

❊
❊ ❊

Resûlullah Efendimiz, çevresindeki insanları, güzel örnek oluşturacak şekilde terbiye etmeyi hedef almıştır. Hazreti Peygamber'in, bir topluluğu oluşturan insanların yürümesi oturması, kılığı kıyâfeti, tavrı hareketi gibi son derece teferruât telâkkî edilebilecek yönleri ile de yakından ilgilenmesi, fevkal'âde dikkat çekici bir durumdur. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de, **Lokman Aleyhisselâm'ın** ağzından çocuğuna öğüt verilirken, diğer ahlâkî prensipler yanında: ***"Yavrum! Yer yüzünde çalımla yürüme; çünkü Allah, kasılıp kurulanların hiçbirini sevmez. Yürüyüşünde mûtedil ol, ... sesini de biraz kıs!."*** buyrulmaktadır [5].

---

(3) *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 102-103; kadınlaşan erkekler ve erkekleşen kadınlar hakkında gerekli açıklama için bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 55; *Tecrîd Tercemesi*. XII, 118-119.

(4) Bkz. Buhârî, *a.g.e*, IV, 193; VII, 34; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 81, nu: 4085.

(5) *Lokman* sûresi, 18-19. âyetler. Kıyâfet ve davranış serbestîsi ile, uyumsuz ve anarşik hareketler arasında sıkı bir münâsebetin bulunduğu husûsu günümüzde de anlaşılmış olmalıdır ki, zaman zaman değiştirilerek yayımlanan ***"kıyâfet yönetmeliği"*** gücüyle bu disiplin sağlanmaya çalışılmaktadır.

METİNLER

1) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'den daha güzel birisini görmedim; sanki güneş, O'nun mübârek yüzünde devrediyor gibiydi. Peygamber Efendimiz'den daha hızlı yürüyen birisini de görmedim; yürürken âdetâ yeryüzü ayakları altında dürülürdü. Bizler, arkalarından giderken, geri kalmamak için büyük çaba harcardık; O ise hiç de aldırış etmezdi.

❁

2) **Hz. Ali**'nin torunlarından **İbrâhîm b. Muhammed** naklediyor:

Dedem **Hz. Ali,** Resûlullah Efendimiz'i tanıtırken şöyle derdi: ***"Resûlullah Efendimiz, yürürken, âdetâ yokuş aşağı inercesine, ayaklarını sertçe kaldırırlardı".***

❁

3) **Hz. Ali** (r.a) buyuruyor ki:

"Hazreti Peygamber yolda yürürken, kibirli bir edâ ile göğüs kabartarak ve sağına soluna sallanarak değil, bir yokuştan iner gibi hafifçe önlerine eğilerek yürürlerdi".

20 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN OTURUŞ TARZI

Bu ve bundan sonraki iki bölüm, her üçü birden bir bütün teşkîl etmektedir. Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in oturuş şekillerine dâir rivâyetler ele alınmakta; müteâkip iki bölümde ise, otururken bir şeye dayanıp dayanmadıkları husûsu ile, rahatsızlıkları sırasında ashabdan kimleri destek edindiği anlatılmaktadır.

Hazreti Peygamber'in oturuş tarzına yer veren hadîsçiler, ilgili vesîkaları, eserlerinin daha çok ***"Kitâb'ül-Edeb"*** bölümlerine almışlardır. Muhaddisin anlayışına göre, vesîkaların, değişik bölümlere serpiştirildiği de olmuştur. Hadîs kitaplarının ***"Namaz"*** ve ***"Mescid"*** bölümleri bunlar arasındadır. **Buhârî** ise, *el-Edeb'ül-Müfred* adlı eserinde, çeşitli başlıklar altında vesîkaları bir araya getirmiştir [1].

Bizim ***"oturuş tarzı"*** diye tercüme ettiğimiz tâbirin dînî metinlerdeki karşılığı ***"cilse"*** dir [2].

❁ ❁

Eldeki vesîkaları iki grupta değerlendirmek yerinde olacaktır. Birinci gruptakiler, Hazreti Peygamber'in oturuş şekillerine dâir olanlardır. İkinci gruptakiler ise, oturma âdâbı ile ilgili tavsiyeleri dile getirmektedir. Bizim esas konumuz Resûlullah Efendimiz'in kendi davranışları olmakla birlikte, ikinci grup hadîsler üzerinde de kısaca durulması gerekecektir.

Peygamber Efendimiz'in oturuş şekillerine dâir bize intikâl eden vesîkalar, hadîs metinleri arasına serpiştirilmiş durumda olup, bunlar şu şekillerden oluşmaktadır:

1) **K u r f e s â biçiminde oturuş :** Türkçe karşılığını tam olarak bulamadığımız [3] bu oturuş biçimi şöyledir: İnsanın, oturağı üzerine otura-

(1) Bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*. s. 401-406.

(2) *Kāmûs* mütercimi **Âsım Efendi:** ***"C i l s e, binâ-i nevîdir ki, lisânımızda ondan, o t u r u ş ile tâbir olunur"*** der. Bkz. *Kāmûs*, II, 890.

(3) Bu kelimeyi *Kāmûs* şöyle açıklamaktadır: ***"K u r f e s â, çileye giren sûfilerin oturması gibi oturaklarını yere koyup ve uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini çekip ve ellerini kemer gibi inciklerinden kavuşturarak oturmaya denir ki, a'râb (bedevî) oturuşudur"***. Bkz. II, 1202-1203.

rak, dizlerini, karnına doğru iyice çekip kolları arasına aldıktan sonra ellerinin önden bağlanması şeklinde bir oturuştur. Buna, bir nevî destekli oturuş denebilir. Kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in zaman zaman bu şekilde oturduğunun görüldüğüne dâir vesîkalar bulunmaktadır[4].

Bu tür oturuşa bizde, bilhassa câmilerde ve mevlid gibi oturarak akdedilen umûmî toplantılarda rastlanır. Evlerde de, dayanacak bir nesne bulamayan kimselerde görülür.

2) **İ h t i b â yaparak oturma :** Bu kelimenin de Türkçe tam karşılığı yoktur. *Kāmûs* mütercimi **Âsım Efendi** şöyle anlatmaya çalışmıştır: ***"Bir adam, elbisesine sarınıp bürünmek demektir. Başka bir görüşe göre de, tülbent ve kemer cinsinden bir şeyle sırtını ve baldırlarını sarıp toplamak mânâsınadır ki, dervîşân ıstılâhında kemende girmek tâbir olunur"*** [5]. Bu duruma göre i h t i b â, bir önceki oturuş şeklinin aynıdır. Ancak, orada dizler **el** ile bağlandığı hâlde, burada **kemer** veyâ **kuşak** gibi bir eşyâ ile bağlanmaktadır.

Hadîs metinlerinin satır aralığında, bu tür oturuş tarzına dâir pek çok bilgi göze çarpmaktadır [6]. Bu münâsebetle, konuyu aydınlatıcı açıklamalar da yapılmıştır: ***"İhtibâ, bedevîlerin oturuş tarzıdır*** *(el-ihtibâü cilset'ül-a'râb).* ***Hattâ şöyle diyenler de olmuştur: İhtibâ, Arab'ın duvarıdır*** *(el-ihtibâü hîtân'ül-'arab).* ***Şöyle ki, çölde oturup dayanacak bir nesne olmadığı için, ora sâkinleri, bir şeye dayanma ihtiyâcı duydukları zaman ihtibâ yaparlar. Yâni, oturup dizlerini karınlarına çekerler ve bellerinden doladıkları bir kemer veyâ kuşağı dizlerinin altından bağlarlar. Bu, onları düşmekten korur ve bir nevî duvar vazîfesi görür"*** [7].

İklimin kıyâfete te'sîr ettiği gibi, coğrafyanın da oturuş biçimine te'sîr ettiği görülmektedir.

3) **B a ğ d a ş K u r m a :** Arapçada ***"terabbu' "*** kelimesi ile ifâde edilen bu oturuş şekli, biz Türkler arasında çok iyi bilinir. **Ebû Dâvûd**'un kaydettiği bir rivâyete göre, ***"Hazreti Peygamber, sabah namazını kıldırdıktan sonra, güneş iyice doğuncaya kadar, bağdaş kurarak otururdu"*** [8]. Resûlullah Efendimiz'in başka zamanlarda da bu şekilde oturduğu görülmüştür [9].

---

(4) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh,* VII 138; *el-Edeb'ül-Müfred,*s.402; Ebû Dâvûd, *Sünen* IV, 362, nu: 4846, 4847; Tirmizî, *Şemâil.*

(5) *Kāmûs,* IV, 912.

(6) Bkz. *el-Mu'cem'ül-Müfehres* (Concordance), I, 416.

(7) *Cem'ul-Vesâil,* s.213-214.

(8) Ebû Dâvûd, VI, 363, nu: 4850.

(9) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred,* s. 403, nu: 1176; İbn 'Abdilberr, *el-İstî'âb,* I, 283.

4) **Ç ö m e l m e :** Hadîs metinleri arasında, Peygamber Efendimiz'in çömelerek oturduklarına dâir vesîkalar da bulunmaktadır [10]. ***"İhtifâz"*** veyâ ***"ik'â"*** kelimeleriyle ifâde edilen bu oturuş şeklinin, daha çok, yemek yerken kullanıldığı görülmektedir ki, aşağıda 23. bölümde ayrıca ele alınacaktır.

5) **Sırtüstü Uzanıp Ayak Ayak Üstüne Atma :** Bu oturuş şekli, daha çok bir dinlenme vaziyeti olmalıdır. Kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in, *Mescid-i Şerîf*'de, sırtüstü yatıp ayak ayak üstüne koyarak istirahat ettiklerinin görüldüğüne dâir rivâyetler yer almaktadır [11].

6) **Ayağını Sarkıtarak Oturma :** Bu, açık arâzide yüksekçe bir taş, duvar veyâ kuyu gibi bir nesne üzerine oturup, ayakların aşağıya doğru sarkıtılması şeklindeki oturuştur. Hadîs metinleri arasında, Hazreti Peygamber'in bir kısım ashâbı ile birlikte, bir kuyu bileziğine otururak ayaklarını kuyu boşluğuna sarkıttıklarına dâir rivâyetlere de rastlanmaktadır [12].

7) **D i z Ç ö k m e :** Hazreti Peygamber'in oturuş tarzlarına yer veren kaynaklarda, diğerleri gibi ayrı bir başlık altında, diz çökerek oturduklarına dâir rivâyetlere rastlanmamaktadır. Ancak, hadîs metinlerinin sebeb-i vürûd kısımları ile ashâbın hayâtını anlatan *Tabakāt* kitaplarının satırları arasında bu durumu tesbit etmek mümkün olabilmiştir [13].

Peygamber Efendimiz'in oturuş şekillerine dâir olan vesîkaların üslûbunda bir ince nokta dikkati çekmektedir. Bu da, yukarıda madde madde ele alınan oturuş şekilleri tesbit edilirken, görgü şâhidi olan sahâbîlerin hemen hemen hepsinin ***:"...Ben, Hazreti Peygamber'i şu tarz otururken gördüm"*** diye bir ifâde kullanmalarına rağmen, sâdece ***"diz çöktü"*** biçi-

(10) Müslim, III, 1617, nu: 2044; Ebû Dâvûd, III, 476, nu: 3771.

(11) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 122; VII, 68, 142; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 405, nu: 1185; Müslim, III, 1662, nu: 2100; Ebû Dâvud, IV, 368 nu: 4866; Tirmizî, V, 95, nu: 2765; Nesâî, II, 50; Dârimî, II,194, nu: 2659; Müsned, IV, 39, 40.

N o t : Yukarıda kaydedilen kaynaklardaki rivâyetlerin hepsi de aynı vesîka olup, görgü şâhidi olan ilk râvîsi, **'Abdullah b. Zeyd b. 'Âsım el-Mâzinî** (ö: 68/683)'dir. Bu zât, Hazreti Peygamber'le birlikte, *Bedir* dışındaki bütün hatıblere iştirâk eden ve sahte peygamber **Müseylimet'ül-Kezzâb**'ı, **Vahşî** ile birlikte ortadan kaldıran sahâbîdir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, III, 167-168; *el-İsâbe*, II, 312-313; *el-İstî'âb* (*el-İsâbe* 'nin kenarında), a.y.

(12) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 196; VIII, 196; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 408; nu: 1195; Müslim, IV, 1867

(13) **Diz çökme** tâbiri, klâsik kaynaklarda; ***"cesâ 'alâ rukbeteyhi"*** (dizleri üstüne çöktü), ***"sennâ rucleyhi"*** (ayaklarını ikiye katladı) ve ***"berake 'alâ rukbeteyhi"*** (dizleri üzerine ıhtı) gibi tâbirlerle ifâde edilmiştir.

mindeki oturuşunun tesbitinde bu ifâdeye yer vermemiş olmalarıdır. Hadîs kitaplarının daha çok ***"namaz"*** ve ***"yiyecekler"*** bölümünde yer alan bu oturuş şekline dâir vesîkalar, hep, ***"... diz çöküp secde etti"*** [14], ***"... iki dizi üstüne çökerek yemeğini yedi"*** [15], ***"... oturuyordu; hemen toparlanarak diz çöküp şöyle dedi..."*** [16] tarzında bir uslûpla anlatılmıştır.

D i z ç ö k m e, Zât-ı Risâlet'in mûtad oturuş tarzıdır. Bu sebeple ashabdan birisinin : ***"Ben, Peygamber Efendimiz'i diz çökmüş vaziyette gördüm"*** demesi, bilineni tekrar bildirmek *(mâlûmu îlâm)* olurdu ki, bunun da ilgi çekici bir yönü kalmazdı. İşte ashâbın görüp anlattığı diğer oturuş tarzları, onların *zaman zaman* ve *nâdiren* Resûlullah (s.a.s)'ın şahsında müşâhade ettikleri oturuş şekilleridir.

Görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz, hayâtın çeşitli safhalarında, *yerine göre* yukarıda yedi madde hâlinde sıralanan şekillerin hepsi ile de oturmuş ve böylece ümmetini, belli bir şekille bağlamamış ve onları tek tip oturuşla mukayyet kılmamıştır. O'nun davranışlarında hep, fıtrata uygunluk müşâhede edilmektedir.

❁
❁ ❁

Daha önce, Peygamber Efendimiz'in, oturma âdâbı ile ilgili tavsiyelerinin de bulunduğuna işâret edilmişti. Kaydetmek yerinde olur ki, Resûlullah Efendimiz'in oturuşla ilgili tavsiyeleri, tamâmen giyilen kıyâfetin biçimine bağlı bulunmaktadır [17]. Bilindiği üzere *Hicaz* bölgesinde giyilen kıyâfetler, k a m î s ve i z â r biçimindedir, s ı r v â l denen *iç donu* kullanma âdeti pek yoktur. Etek uzunlukları baldırın yarısına kadar uzanan *kamîs* ve *izâr,* her ne kadar insan vücûdunu iyice örterse de, tertipli oturulmadığı takdirde, gösterilmesi edep dışı olan kısımların görünmesine yol açabilir. Bu yüzden, *diz çökme* ve *bağdaş kurma* dışındaki oturuş şekillerinde çok dikkatli davranılması emredilmiştir.

Hazreti Peygamber'in, kendisi yattığı hâlde, ***"bir kimsenin ayak ayak üstüne atıp sırtüstü yatmasını yasaklaması"*** [18] bir çelişki gibi görünmektedir. Biz, hadîs kitaplarında arka arkaya verilen bu iki vesîkanın, yâni Hazreti Peygamber'in kendisinin sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne attığını,

(14) Bkz. Buhârî, I, 105; Nesâî, III, 29, 30, 32; İbn Mâce, I, 382, nu: 1211.
(15) Bkz. *Müsned*, V, 68; Ebû Dâvûd, III, 67, nu: 3773; İbn Mâce, II, 1086, nu: 3263.
(16) Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 57; *el-İsâbe*, I, 359.
(17) Bkz. *Fazlullah'is - Samed fî Tavzîh'il- Edeb'il Müfred*, II, 609.
(18) Ebû Dâvûd, IV, 368, nu: 4865.

fakat aynı hareketten çevresini sakındırdığını belirten hadîslerin arkasında, bu, edebli davranmama endîşesinin yattığını seziyoruz.

Gerek Peygamber Efendimiz'in ve gerek ashâbdan bâzılarının, *Mescid-i Nebevî*'de, sırtüstü uzanıp ayak ayak üstüne atarak istirâhat ettiklerine ve hattâ orada uyuduklarına dâir rivâyetler yanında; mâbed disiplinini bozucu ve câmi âdâbını rencîde edici davranışları önleyen yasaklar da vardır. Görünüşte birbirine zıt olan bu iki durum arasını uzlaştırabilmek için pek çok görüş ileri sürenler olmuştur. Hattâ ikinci grup hadîslerin, birincilerin hükmünü neshettiğini (ortadan kaldırdığını) iddiâ edenler de mevcuttur. Te'vil imkânı varken nesih iddiâsı yersizdir, diye buna karşı çıkanlar da bulunmuştur. Bize kalırsa, meselenin nesihle hiç bir ilgisi yoktur ve iki durum arasında bir çelişki de mevcut değildir. Bütün iş, *Asr-ı Saâdet*'de câmiin fonksiyonu meselesinde düğümlenmektedir.

Asr-ı Saâdet'de c â m i, sâdece ***"mâbed"*** değildir. İbâdet orada yapılır; fakat bunun dışında, günün yirmidört saatinde yine faaliyettedir: Câmi, İslâm devletinin ***"millet meclisi"***dir. Câmi, bu devletin ***"adâlet sarayı"*** dır. Câmi, İslâm milletinin ***"buluşma yeri"***dir. Câmi, genel kurmayın harp ve sulh kararlarını akdettiği ***"kapalı salon"*** dur. Câmi, belediye hizmetlerinin yürütüldüğü, kararların alındığı ***"belediye binâsı"*** dır. Câmi, bu devletin bütün iç işlerinin ve devletler arası dış münâsebetlerin istişâre edilip karara bağlandığı -ikincisi olmayan- biricik müessesesidir. Câmi, çevresinde talebe yurdunun da bulunduğu ***"mekteb"***tir. ve Câmi, dışardan gelen bir garîbin barınabileceği bir ***"oda"*** vazîfesini de görmüştür.

Câmiin bu çok yönlü fonksiyonu, *Asr-ı Saâdet*'i müteâkip bir süre daha devâm etmiş; İslâm ülkesinin sınırları genişleyip imkânlar da geliştikçe, her iş için binâ ve dâireler inşâ edilmeye başlanmış ve zamanla ***"külliyeler"*** oluşmuştur. Her iş, kendine uygun uygulama mekânlarına kavuştukça da, artık câmi, *tek maksat için kullanılan bir müessese* olma hüviyetine bürünmüştür.

METİNLER

1) **Kayle binti Mahreme** *(r.anhâ)*'nin anlattığına göre, o, Peygamber Efendimiz'i, mescidde, k u r f e s â biçiminde otururken görmüştür. **Kayle** *(r. anhâ)* der ki: ***"Resûlullah'ı, sonsuz bir mahviyet ve tevâzû içerisinde otururken görünce, heybetinden vücûdum titremeye başladı"*** [19].

❁

2) **Abdullah b. Zeyd** [20]'in anlattığına göre, o, ***Resûlullah Efendimiz'in, mescidde, sırt üstü uzanıp ayak ayak üzerine attıklarını*** görmüştür.

❁

3) **Ebû Sa'îd el-Hudrî** (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz, mescid-i şerîfde oturdukları vakit, iki eliyle ihtibâ ederlerdi. Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun!.

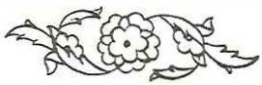

(19) Bu hadîs, sekizinci bölümün 13. metninde geçmekte olup, orada, **Kayle binti Mahreme** ile ilgili genişçe bilgi verilmişti.

(20) Senedinde, ***"Abbâs b. Temîm'in amcası"*** şeklinde isim belirtilmeden verilen bu sahâbînin adının, **Abdullah b. Zeyd** olduğu kaydedilmiştir. Bu hususta geniş bilgi için, yukarıdaki 11. dipnotuna bakınız.

21 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN DAYANDIĞI EŞYÂLAR

Bundan önceki bölümde, Resûlullah Efendimiz'in oturuş şekilleri üzerinde durulmuştu. Bu bölümde ise, otururken bir şeye dayanıp dayanmadıklarına, yâni bir nevî oturuş tarzlarına dâir rivâyetler ele alınacaktır. Bu konuda **Tirmizî** beş vesîka kaydetmiştir. Esâsen, biri mükerrer olan bu hadîslerden iki tânesi, normâl oturuştan ziyâde, sofradaki oturuşları ile ilgili olup, bu husus, ileride, 23. bölümde genişçe ele alınacaktır. Bu vesîkalardan sâdece ikisi, doğrudan doğruya konumuza ışık tutar mâhiyettedir ki, diğer kaynaklarda da, bunlar dışında farklı rivâyetlere pek rastlanmamaktadır. Maamâfih, **Tirmizî**'nin *Şemâil*'i dışındaki kaynakların farklı olanlarına işâret edilecektir.

Burada bahse konu olan husus, Hazreti Peygamber'in, evde mûtad zamanlardaki oturuş tarzları ile, misâfirlikteki ve sohbet meclislerinin samîmi havası içerisindeki oturuş tarzlarıdır.

❊ ❊

Kaynaklardan öğrendiğimize göre, *Asr-ı Saâdet* döneminde, gerek dinlenme, gerek oturma maksadıyla misâfire ikrâm edilen en yaygın ev eşyâsı, ***"v i s â d e"*** dir. Klâsik kaynaklarda bu kelime, yerine göre ***"baş*** (yüz) ***yastığı"*** [1], yerine göre ***"kol yastığı"*** [2], yerine göre de ***"sırt yastığı"*** anlamında çok yönlü kullanılmıştır. Yaygın ve külfetsiz bir ikrâm çeşidi olduğu içindir ki, Peygamber Efendimiz: ***"Üç şey vardır ki, geri çevrilmez: Y a s t ı k, güzel koku ve süt!."*** buyurmuşlardır [3].

Resûlullah Efendimiz, sohbet meclislerinde ve uzun müddet oturma durumunda kaldıkları hâllerde, kollarının altına bir ***"yastık"*** alarak yaslanırlardı.

---

(1) Sâdece ***"baş*** (yüz) ***yastığı"*** karşılığında kullanılan ***"mıhadde"*** kelimesine, hadîs metinlerinde rastlanmamaktadır.

(2) Misâfire ***"kol yastığı"*** ikrâm etme âdeti, ülkemizin özellikle *Güneydoğu Anadolu* bölgesinde hâlâ yaygındır. İçlerine sıkıca yün basılmış bulunan ortalama 100 cm. uzunluğunda, 20 cm. yüksekliğindeki bu yastıklar, hatırlı misâfirlere sağlı sollu olmak üzere üst üste ikişer adet konur ki, âdetâ modern koltukların ibtidâî şeklini oluşturmaktadır.

(3) Tirmizî, *Sünen*, V, 168, nu: 2790.

Hazreti Peygamber'in, yerden biraz yüksekçe ve hurma yaprağından örülmüş ***"serîr"*** adı verilen bir eşyâ üzerine oturduklarına dâir bilgilere de sâhip bulunuyoruz [4]. S e r î r, *taht* mânâsında kullanıldığı gibi; *sedir, divan* ve *kanepe* gibi üzerinde hem oturulup hem yatılan eşyâlar için de kullanılmış bir kelimedir. *Serîr* isimli kanepeler, *Asr-ı Saâdet* dönemi ile, müteâkip devrin ev eşyâları arasında oldukça revaçta olmalıdır ki, kaynaklarda, ashâbdan bir çoğunun *serîr* üstünde oturduklarına dâir vesîkalar yer almaktadır [5].

Peygamber Efendimiz'in, demir veyâ tahta ayaklı bir *kürsü* üzerine oturduklarının görüldüğüne dâir vesîkalar da bulunmaktadır [6].

❁ ❁

Hazreti Peygamber, o günün toplumunda revaçta bulunup da varlık gösterisine kaçmamak kaydıyla kendisine ikrâm edilen bütün eşyâların üstüne oturmayı reddetmemiştir. Nitekim, misâfirliğe gittikleri yerlerde, yerine göre, altına atılan halı veyâ keçeden mâmul minder üstüne oturmuş [7]; yerine göre, ikrâm edilen bir mindere oturmayarak, kuru tahta veyâ çıplak toprak üzerine ilişivermiştir [8]. Yerine göre de, yoruldukları zaman sırtlarını bir şeye dayamışlar; veyâ, fazla yorulmamak için bir yastığı kollarına destek edinmişlerdir. Bütün bunların ötesinde, kendi hayatlarında hiç de iltifat etmedikleri lüks ve konfora karşı, ümmetinin de fazlaca ünsiyet peydâ etmemeleri için gayret sarfetmişlerdir.

Mes'eleye sâdece şekil yönünden bakıldığında, konforun sınırını çizmek güçleşmektedir. Nitekim evinde oturacak minderi olmayana göre ***"minder"*** bir lükstür. Minderi olup da sandalyası bulunmaya göre ***"sandalya"*** bir konfordur. Sandalyası bulunup da koltuk yüzü görmeyene göre ***"koltuk"*** bir saray döşemesidir. Eğer insan, içindeki bu hırsı dizginleyemiyor da bir ***"varlık yarışı"***na girişiyorsa, dünyâdaki bütün modelleri demode olmuş kabûl edecek ve bu işi, *Merih*'den eşyâ getirmeye kadar götürebilecektir.

Biz bu husûsu, yine bir e ğ i t i m konusu, küçükten verilmesi gereken bir t e r b i y e meselesi olarak değerlendirme durumundayız. İn-

(4) Bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 398, nu: 1163.

(5) Bkz. *A.g.e*, s. 397-399; Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 97-99; *el-Mu'cem'ül-Müfehrest* (Concordance), II, 448-449.

(6) Bkz. *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 399, nu: 1164; Nesâî, *Sünen*, VIII, 220.

(7) Bkz. *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 402, nu: 1177.

(8) Bkz. *a.g.e.* s. 402, nu: 1176.

san vardır, varlık içindedir; fakat kulluğun bütün îcaplarını yerine getirir; vatanına, milletine, devletine, dînine, îmânına karşı vazîfe ve sorumluluklarının tam şuûrundadır. Ve yine adam vardır, orta hallinin altındadır; fakat duruşu, yürüyüşü, oturuşu-kalkışı ve bütün tavır ve hareketleri ile ***"dünyâyı ben yarattım!"*** edâsındadır. Birisi, var olan varlığı karşısında yokmuşçasına alçak gönüllü; öbürü ise, yok olan varlığının varmışçasına gurûrunu yaşamaktadır.

İşte, Peygamber Efendimiz'in bu meseledeki bütün çabası, varlıklıyı yoksul yapmak değil, maddî zenginliğin üstüne mânâ kaftanını giydirmek olmuştur. Bu kaftanı giymeyi başarabilen kâmil insanlar, ***"varlık"*** lâfı etmeyi, yüz kızartıcı bir davranış telâkkî etmişlerdir.

METİNLER

1) **Câbir b. Semüre** (r.a) anlatıyor :

Ben, Peygamber Efendimiz'i, sol tarafına konmuş bir yastığa dayanmış vaziyette otururken gördüm.

❁

2) **Ebû Bekre**[9] anlatıyor :

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz bir gün :

"Sizlere, büyük günâhların en büyüklerini haber vereyim mi" buyuruyorlar. Orada bulunan ashâb :

"Lûtfen yâ Resûlallah!. Dinliyoruz!." dediklerinde;

"Allah'a şirk koşmak, anaya-babaya isyân etmek, büyük günâhların en büyüğüdür" buyurdular.

Ebû Bekre, ilâve eder : Peygamber Efendimiz, bu sözünü söylerken bir şeye dayanmış vaziyette idiler [10]. Hemen toplanıp oturdular ve sözlerine şöyle devâm ettiler :

"Büyük günâhlardan birisi de, yalancı şâhidliktir veyâ [11] ***yalan söz söylemektir!."***

Ebû Bekre anlatmaya devâm ederek; Peygamber Efendimiz, ***"Yalancı şâhidlik de büyük günâhlardandır"*** cümlesini, üzerine basa basa o kadar tekrâr ettiler ki, bizler, ***"Ne olur, artık sözlerini bitirseler de daha fazla üzülmeseler"*** dedik, der.

❁

(9) **Ebû Bekre**'nin esas adı **Nüfey' b. el-Hâris**'dir. Hicrî dokuzuncu senede vukû bulan *Tâif* muhâsarası sırasında, bir **makara** ile şehrin müstahkem surlarından kendisini sarkıtıp inerek Hazreti Peygamber'e gelmiş ve müslüman olmuştur. **Bekre**, makara ve çıkrık mânâsına gelmektedir. İşte bu hareketinden dolayı kendisine ***"Makara Babası"*** (Ebû Bekre) unvânı verilmiştir. O, daha sonra *Basra*'ya yerleşmiş ve 51/671 senesinde orada vefât etmiştir. Bkz. *el-İstî'âb*, IV, 23; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 151; *el-İsâbe*, III, 571-572; *Tehzîb'üt-Tehzîb*, X, 469-470.

(10) Bu hadîs, bu bölüme, Hazreti Peygamber'in, bir şeye dayanmış olduğunu ifâde eden bu cümlesi için alınmıştır.

(11) Metindeki ***"veyâ"*** ifâdesi, râvî tarafından ilâve edilmiştir. Muhakkak ki, Hazreti Peygamber, iki şıktan birisini söylemişlerdir. Fakat râvî tereddüt ettiği için, ***"öyle veyâ böyle"*** şeklinde bir ***"şüphe edâtı"*** kullanmıştır.

3) **Ebû Cühayfe** (r.a) naklediyor :

Resûlullah Efendimiz : ***"Bana gelince, ben, kat'iyyen bir şeye dayanarak yemek yemem"*** buyurmuşlardır [12].

❋

4) **Ali b. Akmer** [13] naklediyor :

Ben bizzat **Ebû Cühayfe**'den işittim. O, Peygamber Efendimiz'in, ***"Ben, bir yere dayanmış vaziyette yemek yemem"*** buyurduklarını söyledi.

❋

5) **Câbir b. Semüre** anlatıyor :

"Ben, Hazreti Peygamber'i, bir yastığa yaslanmış vaziyette otururken bizzat gördüm".

Tirmizî der ki : *Bu hadîsin râvîleri arasında bulunan* (IV. râvî) **Vekî' b. el-Cerrâh** (ö:196/811), ***"sol tarafına konmuş"*** *ifâdesini zikretmemiştir. Bu metni,* **İsrâîl b. Yûnus** (ö:161/778)*'dan* (III.râvî) *rivâyet eden pek çok râvî de, aynen* **Vekî'** *rivâyeti gibi nakletmişlerdir. Biz,* **İshâk b. Mansûr** (ö:204/819)*'un* **İsrâîl***'den yaptığı nakil dışında, hiç bir râvînin bu hadîsi naklederken,* ***"sol tarafına konmuş bir yastık"*** *ifâdesini de kaydettiklerini bilmiyoruz* [14].

---

(12) Bu ve bundan sonraki metin, uzunca bir hadîsin bir bölümünü oluşturmaktadır. İleride 23. bölümde, bununla ilgili geniş açıklama yapılacaktır.

(13) Ölüm tarihi tasrîh edilmeyen bu zât, Tâbiûn nesline ünlü bir hadîs râvîsidir. Bilgi için Bkz. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, VII, 283-284.

(14) **Tirmizî** burada, rivâyet ve nakil tekniği ile ilgili bir açıklamada bulunmuştur. Sözünü ettiği ***"İshâk b. Mansûr rivâyeti"***, bu bölümün birinci metnidir. Aynı rivâyete eserlerinde yer veren **Ebû Dâvûd** (bkz.IV, 99, nu: 4143) ve **İbn Sa'd** (bkz. I, 465) de, **Tirmizî**'nin bu son rivâyeti gibi nakletmişlerdir. Hattâ **Ebû Dâvûd** ve **İbn Sa'd** rivâyetleri daha açık olup; ***"Ben, Peygamber Efendimiz'i kendi evlerinde ziyâret etmiştim. Bu sırada kendilerini, bir yastığa yaslanmış vaziyette gördüm"*** şeklindedir. İşte, çeşitli kaynaklarca rivâyet edilegelen bu hadîsin, sâdece **İshâk b. Mansûr** kanalıyla nakledileninde böyle fazladan bir ifâdenin bulunuşu, muhaddislerin gözünden kaçmamış ve bunu belirtme lüzûmunu duymuşlardır. Aynı kayıt, **Ebû Dâvûd** rivâyetinin sonunda da yer almaktadır. Dînî metinleri ve özellikle Peygamberimiz (s.a.s)'in hadîslerini tesbît ve tescîl ederken, *selef-i sâlihin* tâbir edilen ilk devir İslâm büyüklerinin işi nasıl sıkı tutmuklarını ve konuya nasıl ciddiyet ve titizlikle eğildiklerini göstermesi bakımından, bu gibi açıklamaların vesîka değeri oldukça büyüktür.

22 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN DAYANDIĞI KİMSELER

Bu kısımda, Peygamber Efendimiz'in, hastalıkları sırasında ashabtan bâzı zevâtın desteği ile yürümüş oldukları bahis konusu edilecektir. Bu husus, bir önceki bölümle şekil bakımından bir berâberlik arzediyorsa da, dayanış sebepleri değişik olduğu için, ayrı bir bölümde ele alınma yoluna gidilmiştir.

Peygamberimiz (s.a.s), dünyâyı **m u' c i z e**'lerle idâre etmemiş; hattâ şahsını ilgilendiren hususlarda, mu'cizeye hiç de baş vurmamıştır. O'nun elinde mu'cize, prensiplerin tehlikelerle karşı karşıya kaldığı nâzik anlarda kullanılmış bir silâhtır.

Resûlullah Efendimiz, hayâtının bütün safhalarını ***"içimizden biri"*** gibi yaşamıştır: Doğmuş, büyümüş; yemiş, içmiş; çalışmış, çabalamış; dünyânın bütün cefâlarını çekmiş; hayâtının sonlarında hastalanmış, yatağa düşmüş, tedâvi olmuş ve nihâyet maddî varlığı ile bu fânî dünyâya vedâ ederek aramızdan ayrılmıştır. Bu arada, Allah'ın kendisine bahşettiği Peygamberlik imtiyazlarını, hiç bir zaman, imtiyazlı yaşamaya âlet etmemiştir. Zîrâ O, her yönüyle insanlara ***"örnek"*** olması için gönderilmiştir. Eğer imtiyazlı bir hayat sürseydi, sâdece imtiyazlı zümrelerin peygamberi olma durumuna düşerdi.

❁ ❁

Uhud Muhâberesi'nde elîm bir şekilde yaralandığı zaman, kendisini toparlayıp yüksek bir kaya üzerine çıkamadığını ve istediği yere çıkabilmek için **Hz. Talha**'nın sırtına basarak çıktığını daha önce görmüştük. Peygamber Efendimiz, eğer peygamberlik imtiyâzını kullansalardı, her hâlde hiç bir kimsenin yardımına ve desteğine ihtiyaç duymadan istediklerini yaparlardı. Ne var ki mesele, bir başkasından destek görüp görmeme meselesinde değil, örnek olup yol göstermede düğümleniyordu. Bu tavırlarıyla; siz de benim gibi çâresiz bir durumla karşılaşırsanız, birbirinize destek olun ve birinizin sırtına basarak çıkın. Müslüman müslümanın, küçük büyüğün sırtına basabilir mi diye tereddüt etmeyin, demek istemişlerdir.

Son hastalandıklarında da bir hayli bitkin düşmüşlerdi. Yalnız başına, hâne-i saâdetlerinden kalkıp mescid-i şerîfe gidecek tâkatleri kalmamıştı. Fakat son nefeslerinde bile arkadaşlarının arasında görünmek ve onlarla birlikte olmak istiyorlardı. İşte bu kısa süren hastalıkları döneminde -eldeki vesîkalara göre- iki def'a aslıâbının yardım ve desteği ile mescid-i şerîfe gelmişlerdir. Bunlardan biri **Üsâme b. Zeyd**'in desteği ile, diğeri de amcasının oğlu **Fazl**'ın refâkatinde. Hattâ sonuncu gidişinde, baş ağrıları iyiden iyiye şiddetini artırmış olup, mübârek başlarına sıkı sıkıya sarı renkli bir tülbent de bağlatmışlardı.

❊ ❊ ❊

Çeşitli vesîlerle tekrar tekrar belirtildiği üzere, İslâm'ın ilk nesli çok hassas bir görüşe sâhipti. Onlar, baktıklarına götürü hesabıyla bakmamışlar, ***"bütün"***ü her yönüyle görmüşlerdi.

Bir meselede t e f e r r u â t (*ayrıntılar*) dikkate alınmadığında, ana çizgilerin ve temel prensiplerin anlaşılması güçleşmekte, yerine göre de imkânsızlaşmaktadır. Şurası bir gerçektir ki, teferruâtın tek başına değerlendirilmesi de hiç bir mânâ ifâde etmemektedir. Teferruât, ancak bütünün yanında bulunuşu ve onun tamamlayıcısı oluşu ile bir değer kazanır. Bu inceliği, ashâb nesli çok iyi değerlendirmiştir. Bu sebeple, İslâm târihinin ilk kaynakları, hayâtın en ince çizgilerini dile getiren vesîkalarla doludur. *Hadîs* mecmûaları ve *Tabakât* kitapları, bunun en bâriz örneğidir. Gözü hep büyük noktalarda dolaşan son devir bilginleri, ***"seçme metinler"*** adı altında bir ***"t a s f i y e"*** hareketi'ne girmişler, kaynaklardaki bu incelikleri, -**İslâm'ın özü ile ilgisi yoktur** gerekçesiyle - gözardı edilme durumuna sokmuşlardır. Bu seçmecilik çığrıdır ki, İslâm'ın zerâfet ve estetik yönünü kamufle etmiş; onu, iri ve hantal bir yapı görünümüne büründürmüştür. Zîrâ kaynaklardan seçilerek verilen metinler, çoğu zaman, seçme hakkını kullanan kimselerce hüviyet değişikliğine uğratılmıştır.

İslâm, teferruât peşinde koşmamakla berâber teferruâta önem veren bir dîndir. Onda, en ileri prensipler, en küçük motiflerle süslenmiştir. Gâye ve vâsıta birlikte değerlendirilmiş, birlik ve bütünlük fikrinden hiç bir zaman uzaklaşılmamıştır. Bir meselenin kendi içindeki bir kısım bölümlemeler, onların, ***"değerli"*** veyâ ***"değersiz"*** oluşlarına göre değil, o şeyin ***"bütün içindeki fonksiyonu"***na göre yapılmıştır. Şâyet böyle olmasaydı, ***"ef'âl-i mükellefîn"*** tâbiri ile formülleştirilen mükellef (*yükümlü*) şahıs-

ların davranışları sekiz gurupta değerlendirilmez; en azından üç gurupta toplanır ve ***"farz, harâm ve mübâh"*** deyip bitirilirdi. *Müstehablar, mekruhlar, sünnetler* bir tarafa bırakılır; hattâ daha ileri gidilerek, onlar da, ***"tahrîmî – tenzîhî", "müekkede – gayr-ı müekkede"*** gibi kısımlara ayrılmak sûretiyle, her davranış kendi ölçüleri içinde değerlendirilmezdi. Bu taksîmâtta bile bir incelik ve zerâfet kendini göstermektedir.

Peygamber Efendimiz'in davranışlarına âit rivâyetler değerlendirilirken gözardı edilmemesi gereken husus, onun, tek başına değil, kendi bütünlüğü içinde ele alınması gerçeğidir. Aksi bir tutumun, yanlış kanâatlere sürüklemesi ve istenmeyen yönlere götürmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Biz, Hazreti Peygamber'in, bütün dünyâ insanlığına açık olan davranışlarını en ince teferruâtına varıncaya kadar değerlendirme durumundayız. O'nun adına fedâ edebileceğimiz hiç birşey, ama hiç bir şey yoktur. Yeter ki, her hareket ve her söz, bir prensibin yanında ve onun bütünlüğü içerisinde değerlendirilmiş olsun!.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz hastalanmışlardı. Bu hâlde iken, **Üsâme b. Zeyd**'e dayanarak, hâne-i saâdetlerinden çıktılar ve mescid-i şerîfe geldiler. Bu sırada üstünde, sağ koltuğundan alıp sol omuzuna atmak sûretiyle giyindiği pamuktan mâmul desenli bir hırka vardı ki, bu vaziyette iken cemâate namaz kıldırdılar [1].

❁

2) **Fazl b. Abbâs** (r.a) anlatıyor :

Resûlullah Efendimiz, bu fânî dünyâdan ayrılmalarına sebep olan son hastalığına yakalandıklarında ziyâretlerine gitmiştim. Selâm verdim. Mübârek başlarında, sarı renkli bir sargı (*çember*) vardı.

- ***"Yâ Fazl !.*** dediler.

- ***"Lebbeyk yâ Resûlallah!. Buyurunuz!."*** dedim.

- ***"Şu sargı ile başımı sıkıca bağla!."*** buyurdular.

Ben de, arzûları vechile sargıyı iyice bağladım. Kalkıp oturdular. Mübârek ellerini omuzuma koyarak ayağa kalktılar. Ve böylece, benim refâkatimde mescid-i şerîfe girdiler.

Bu hadîsde, uzunca bir kıssa da vardır [2].

(1) Bu hadîs, yukarıda 8. bölümün 6. metni olarak geçmişti.

(2) Bu hadîs de, ileride, ***"Peygamber Efendimiz'in Vefâtı"*** bölümünde tekrar ele alınacaktır. Orada, hâdise bir bütün olarak değerlendirileceğinden, burada kısa kesilmiştir. Zirâ bu bölümde anlatılmak istenen husus, Peygamber Efendimiz'in hastalığı değil, O'nun, hastalığı sırasındaki bir davranışıdır. Muhaddislerin, -burada olduğu gibi- bâzen, bütünlük arzeden rivâyetleri, cümlelerin ana fikirlerine göre kısım kısım kaydettikleri de olagelmiştir.

23 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEMEK YEYİŞ TARZI

Bu başlık altında Hazreti Peygamber'in yemek yeyiş tarzları ele alınmakta; bundan sonraki diğer dört bölümde ise, aynı meselenin değişik yönleri bahis konusu edilmektedir. Esâsen bu beş bölümü tek bir ana başlık altında değerlendirmek mümkünse de, biz, klâsik bölümlemeye aynen uymayı tercîh etmiş bulunuyoruz.

Kaynaklarda, bu bölümle ilgili olarak, üç sahâbî kanalıyla rivâyet edilmiş beş hadîs bulunmaktadır. **Tirmizî** dışındaki diğer hadîs kaynaklarında da aşağı yukarı aynı vesîkalar yer almaktadır. **Tirmizî**'nin tesbit ettiği bu vesîkaların tercümeleri, aşağıda ***"metinler"*** kısmında verilecektir. Bu kaynaklar içerisinde yalnız **İbn Sa'd**, konuya başlı başına bir bakış açısı getirecek nitelikteki rivâyetlere de yer vermiştir [1]. Biz, bunlardan sâdece iki tânesini ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

❁ ❁ ❁

Peygamber Efendimiz yemeği nasıl yerlerdi? sorusunun cevâbına geçmeden önce, sözü edilen iki vesîkayı sunmak yerinde olacaktır. Zîrâ Resûlullah Efendimiz'in yemek yeyiş ve sofrada oturuş tarzları oldukça farklı ve son derece dikkat çekicidir.

Ashabdan **Ebû Ümâme** (r.a)'nin rivâyet ettiğine göre, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuşlardır : ***"Rabbim, benim için, Mekke vâdîsini tamâmen a l t ı n'a çevirebileceğini teklif etmişti. Buna karşılık, hayır Yârabbi, dedim. Ben, yerine göre tok, yerine göre de aç durabilirim. Acıktığım zaman sana yalvarır ve seni hatırlarım; doyduğum zaman da sana şükreder ve niyazda bulunurum"*** [2].

Hz. Âişe (r. anhâ) vâlidemiz de, Peygamber Efendimiz'le aralarında geçen bir konuşmayı şöyle anlatmışlardır :

Resûlullah Efendimiz bana dediler ki : ***"Yâ Âişe, eğer ben istesem, altın dağları arkamdan benimle birlikte yürür gelir. Nitekim bir melek bana gelerek :***

---

(1) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 380-381.

(2) İbn Sa'd, *a.g.e*, I, 381; Tirmizî, *Sünen*, IV, 575, nu : 2347.

*"Rabbinin sana selâmı var. Diyor ki: "Hükümdâr - peygamber olarak mı, yoksa kul - peygamber olarak mı yaşamak istersin?". **Melek'in yanında bulunan Cebrâil, bana, mütevâzî** (alçak gönüllü) **olmayı tercîh etmemi işâret etti. Ben de, kul- peygamber olarak yaşamayı tercîh ettiğimi söyledim".***

Hz. Âişe der ki : Artık o günden sonra, bir daha, bağdaş kurup sofraya iyice yerleşerek yemek yemediler ve şöyle buyurdular :

"Ben, sıradan bir insanın yediği gibi yer ve sıradan bir kulun oturduğu gibi otururum" [3].

Görüldüğü gibi, Hazreti Peygamber, ***"Allah'a kul"*** olmayı her şeye tercîh etmiş ve peygamberlik imtiyâzını şahsî hayâtı için kullanmayı hiç düşünmemiştir.

❄ ❄

Kaydetmek yerinde olur ki, kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in, sofrada nasıl ***"oturdukları"***ndan ziyâde, nasıl ***"oturmadıkları"*** üzerinde durulmuştur. Esâsen, Peygamber Efendimiz'in oturuş şekilleri hakkında daha önce 20. bölümde genişçe bilgi verilmiş; orada, yemek yerken sofradaki oturuş tarzının, umûmiyetle çömelerek *(ihtifâz)* oturma şeklinde olduğu belirtilmişti.

Bu bölümde ise, sofrada hangi şekilde oturmadığı ve bunun sebepleri değerlendirilecektir. İlk devir kaynakları, konu ile ilgili olarak, ittifakla tek metin kaydetmişlerdir. Bu metin de :

"Bana gelince, ben, kat'iyyen iyice yerleşip otururak yemek yemem!" hadîsidir [4].

Bu hadîste geçen ***"müttekien"*** kelimesi, çok nüanslı ve değişik şekillerde kullanılan bir ifâde olduğu için, hadîsin bâzı tercümelerinde bir kısım anlayış ve yorum farklılıkları ile karşılaşılmaktadır. Bu sebeple, burada, teknik yönden bir açıklama yapmak zarûreti kendini göstermiştir. Şöyle ki, *i t t i k â;* bir şeye söykenip dayanmak, koltuk altına yastık koyup yaslanmak gibi mânâlara da gelmektedir. İşte, kelimenin bu nüansını da dikkate alan bir kısım ulemâ, ***"Hazreti Peygamber, yemek yerken bir şeye dayanmazdı"*** veyâ ***"yemek yerken kolunun altına yastık koyup yaslan-***

(3) İbn Sa'd, *a.g.e*, I, 381.

(4) Buhârî, VI, 201; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 423-424; İbn Sa'd, I, 380; Ebû Dâvûd, III, 476, nu: 3769; Dârimî, II, 32, nu: 2077; Tirmizî, IV, 273, nu: 1830; İbn Mâce, II, 1086, nu: 3262.

mazdı" şeklinde tercüme edip, yemek sırasında bir şeye dayanmanın mekrûh olduğunu söylemişlerdir.

Hâlbuki, diğer yerlerde uygun düşen bu oturuş şekli, yemek yerken bünyeye hiç de elverişli gelmemektedir. Nitekim, Hazreti Peygamber devri *"sofra düzeni"*nin, *"yer sofrası"* tarzında olduğu göz önünde bulundurulursa, bunda, gerek arkaya, gerek sağ ve sol tarafa konup dayanacak bir eşyânın bulunmadığı hemen anlaşılır. Bu durumda, Hazreti Peygamber'in maksadının, böyle bir oturuş tarzı olmadığı ortaya çıkmış olur.

Bunun için olmalıdır ki, klâsik lügat kitapları, Resûlullah Efendimiz'in bu hadîsi üzerinde durarak genişçe bilgi vermişler ve öteden beri görülegelen bir hatâyı düzeltmeye çalışmışlardır [5]. *Tecrîd-i Sarîh* Mütercimi **Kâmil Miras** da aynı meseleye bir sayfa kadar yer ayırmıştır [6].

Kaynakların da işâret ettiği üzere, bu hadîste bahis konusu edilen *i t t i k â;* oturduğu yere iyice yerleşerek oturmak; minder, döşek, halı, kilim gibi bir eşyâ üzerine bağdaş kurup oturmak; hükümdarların tahtta oturuşlarını andıran bir edâ içinde oturmak gibi mânâlara gelmektedir. Bu kelimeye, *otururken sağ ve sol yanlara konan bir yastığa dayanmak* mânasını verenlerin ise, bir kısım *"avâm-ı talebe"*, yâni derinliğine lügat bilgisi olmayan *sıradan öğrenci* seviyesindeki kimseler olduğu da belirtilmiştir [7].

❊
❊ ❊

(5) *Kâmûs*'un bu kelime ile ilgili açıklaması şöyledir : ***"el-Müttekiü; ittikâ'dan ism-i fâildir. Bir nesneye söykenip dayanan kimseye denir. Sâhib-i Nihâye'nin ve Râğıb'ın tahkîki üzere iş bu ittikâ ve tevekkü' maddeleri, «vek:â' » maddesinden -ki, bir tulumun ağzı bağına denir- alınmışlardır. Bir nesneye söykenip dayanmak, gûyâ ki, onunla bağlanmak gibi olur. Pes mantûk-ı hadîs*** (hadîsten anlaşılan) ***budur ki; "Ben, taâm ettiğim vakitte, obur kimselerin oturuşu gibi, üzerine oturduğum fırâş*** (döşek) ***ve kilime, gereği gibi çöküp ittikâ ederek temekkün*** (yerleşme) ***ve terabbû*** (bağdaş kurma) ***hey'etleri üzere oturmam". Zîrâ, Server-i enâm aleyhi's-salâtü ve 's-selâm Hazretleri*** (insanların baştâcı Peygamber Efendimiz), ***taâm için sofra zîb-i kuûd olduklarında*** (yemek için sofraya oturduklarında), ***gûyâ ki, hemen bir ikilokma tenâvül edip*** (yeyip) ***kıyâm eder*** (kalkar) ***vaziyette çömelip hafîfçe kuûd ederlerdi*** (otururlardı). ***Mefhûm-i hadîs-i şerîf*** (hadîs-i şerîfin anlamı); ***şiddet-i şereh*** (aşırı aç gözlülük) ***ve iştihâ ve kesret-i ekilden*** (çok yemekten) ***nehyi mutazammındır*** (sakındırmayı içine almaktadır).

Müellif der ki; bâzı avâm-ı talebe, burada ittikâ'yı bir yanı üzere meyil ve îtimat ederek (eğilip dayanarak) ***oturmak manâsınâ zan ve hamleylediler. Lâkin murad, vech-i mezkûr üzere, kırbe ipliğiyle bağlanmış gibi oturduğu yere gereği gibi yerleşerek oturmaktır".*** Bkz. *Kâmûs*, I, 121.

(6) Bkz. *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, XI, 423-424.

(7) Bkz. *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs*, I, 193; *Kâmûs*, I, 121.

Bağdaş kurup sofra başına iyice yerleşerek oturmak, o devrin Acem krallarının ve bir kısım aşîret reîslerinin debdebeli ve tantanalı oturuş biçimleri idi. Böyle bir oturuş tarzı; aç gözlülük ve oburluk izlenimi vermesinin yanında, varlık gösterisi ve lüks hayat sürme tavrını da sergiliyordu. Hazreti Peygamber, sofrada ***"ittikâ"*** tâbir edilen bağdaş kurup iyice yerleşerek oturma şekline, bu sebeple tepki göstermiştir.

Allah'ın bahşettiği nîmet karşısında bir mahviyet havasına bürünen Peygamber Efendimiz, sofrada, hep şükür hâli içinde bir tavır takınmışlardır. Esâsen, Hazreti Peygamber'i kendilerine rehber edinen insân-ı kâmiller, her hâllerinde olduğu gibi, bu konuda da, Resûlullah Efendimiz'i çok iyi yorumlamışlar ve oturuş şeklinin arkasındaki mânâyı bütün gerçeği ile değerlendirmişlerdir.

Bilindiği gibi, alınan her gıdâ enerjiye dönüşmekte; o da, iyi veyâ kötü, faydalı veyâ zararlı bir işin yapılmasına, bir davranışın ortaya konulmasına yol açmaktadır. Bu sebeplerdir ki, Hazreti Peygamber ve O'nu rehber edinenler, sofrada, yedikleri yemeğin nasıl bir harekete vesîle olacağının endîşesini taşımışlar; onun, dâimâ hayırlı ve faydalı işler yapmaya vesîle olacak bir enerjiye dönüşmesi için Cenâbı Hakk'a şükür ve niyâzda bulunmuşlardır. İşte, Peygamber Efendimiz'in sofradaki oturuş tarzı, bu mânânın dışa aksetmiş şeklinden ibârettir. Nitekim bu tavrın bir başka inceliğini, ashabdan **Abdullah b. Büsr** (r.a)[8] ün rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfte de görüyoruz :

Peygamber Efendimiz'e kuzu eti yemeği ikrâm etmiştim. Resûlullah Efendimiz, yemeği diz çökerek yediler. Bu sırada yanımıza gelen bir bedevî, yadırgar bir üslûpla :

- ***"Bu oturuş da ne oturuşudur?"*** deyince; Hazreti Peygamber :

- ***"Allah beni kerîm bir kul kılmış; serkeş bir zorba*** *(cebbâr-ı anîd)* ***kılmamıştır"*** buyurmuşlardır (9).

❊
❊ ❊

Hazret-i Peygamber'in yemek yeyiş tarzlarına temâs eden klâsik İslâmî kaynaklar, bir başka husûsa daha yer vermişlerdir. Bu da, ***"yemekten***

(8) **Abdullah b. Büsr**, ashâbın uzun ömürlülerinden olup, *Şam* bölgesinde yerleşen sahâbîlerin en son vefât edeni olarak bilinir. Hicrî 88 (M.707) senesinde yüz yaşlarında *Şam*'da veyâ *Hımıs*'da vefât ettiği söylenir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, III, 125; *el-İsâbe*, II, 281-282.

(9) *Ebû Dâvûd*, III, 477, nu: 3773; *İbn Mâce*, II, 1086, nu: 3263.

sonra üç parmağın yalanması" *(la'k'ul-esâbi')* dır[10]. Kaynaklarda, bununla ilgili olarak, Hazreti Peygamber'in hem kendi tatbîkâtları, hem de sözlü tavsiyeleri yer almaktadır. Bahis konusu rivâyetlerin bir kısmının sonunda, bir de sebep *(gerekçe)* cümlesi bulunmaktadır : ***"Zîrâ, yemeğin esas bereketinin*** (vücûda yarayışlı kısmının) ***hangisinde olduğunu bilemezsiniz!.."***.

Gerek klâsik dönemin[11], gerek günümüzün hadîs şerhlerinde [12] olsun, yemekten sonra *parmak yalama* meselesi çeşitli yorumlara tâbî tutulagelmiştir. Bu yorumlardan bir kısmı, sanki Hazreti Peygamber uygunsuz bir davranışta bulunmuşçasına, O'nu müdâfaa ve O'nun bu davranışının haklı yönlerinin olduğunu isbat gayreti içindedir. Hâlbuki ***"savunma"*** havasına büründürülen bu türden tutarsız yorumlara, ne ***ilim*** yönünden ihtiyaç, ne de ***edeb*** bakımından mesâğ vardır. Zirâ Hazreti Peygamber, dünyâda avukata ihtiyâcı olmayan yegâne insandır.

Esâsen, Hazreti Peygamber'in hayâtına genel olarak, O'nun yemek sistemine de özel olarak bakıldığında, durum kendiliğinden aydınlanmaktadır. Şöyle ki, *Asr-ı Saâdet*'de **yemek düzeni;** yer sofrasında, birlikte, tek kaptan ve elle yeme esâsı üzerine kurulmuştur. Sofra ve yemek âdâbı üzerine söylenmiş bütün hadîs-i şerîfler, bu yemek düzeninin îcablarıdır. Masa, sandalya, tabak, kaşık, çatal, bıçak ve peçete gibi eşyâların oluşturduğu modern yemek düzenindeki *ayrı servis* sisteminde ise, Hazreti Peygamber'in tavsiyelerinin pek çoğunun karşılığı yoktur. Nitekim, evlere içme suyu şebekesinin gelip; musluk, lâvabo, sabun ve havlu düzeninin kurulduğu ve ayrıca bir hizmete ihtiyaç duyulmadığı çok yakın zamanlara kadar, yemekten sonra misâfirin el yıkaması için; leğen, ibrik, sabun ve peşkir düzeni vardı ki, evin çocuklarına, misâfirin eline su nasıl dökülür, peşkir nasıl tutulur tâlimleri yaptırılırdı. Bugün ise, tekniğin bu nîmetinin girebildiği çevrelerde, el yıkama tâlimleri birer hâtıra olarak târihe karışmış durumdadır.

Artık bugün, yer sofrasında bağdaş kurup oturmak; kibir, gurur ve ihtişam gösterisi olmaktan çıkmış, bilâkis alçak gönüllülük ve mütevâzîlik alâmeti olmuştur.

Ve yine bugün, yer sofrasında ve tek kaptan da olsa, elle yemek yemek, büyük ölçüde târihe karışmış olup; her evde çatal ve kaşık bulun-

(10) Mesalâ Bkz. *Buhârî*, VI. 213; *Ebû Dâvûd*, III, 499, nu: 3847-3848; *Tirmizî*, IV, 258, nu: 1801; *Şemâil*, bu bölüm; *İbn Mâce*, II, 1088, nu: 3269-3270; *Dârimî*, II, 22, nu: 2031-2032.

(11) Bu hususdaki diğer rivâyetler ve yorumlar için bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 224-226.

(12) Bkz. Kâmil Miras, *Tecrîd Tercemesi*, XI, 434-436.

maktadır. Bundan böyle, çorbayı kaşıkla içmek, pilâvı çatalla yemek de bir varlık gösterisi olmaktan çıkmıştır.

Her şeye rağmen, elle yeme durumunda kalındığında -ki baş, şahâdet ve orta parmak olmak üzere üç parmakla yenir- bu üç parmağa yapışan yemeklerin, yemek sonunda, boşa giderilmeyip yalanması tavsiye edilmiştir [13]. Türkçemizdeki ***"bal tutan parmağını yalar"*** atasözü de bu hususa ışık tutmaktadır.

Peygamber Efendimiz, israf ekonomisine yol açan bütün yolları kapama ve Allah'ın lûtfettiği nîmetleri -bir pirinç tânesine varıncaya kadar- boşa gidermeme gayreti içinde olmuştur.

Bu meselenin değişik yönlerine, ileride yer yer temâs edilecektir.

(13) Hazreti Peygamber'in sofraya oturmadan önce ***"ellerin iyice yıkanması"*** husûsundaki tavsiye ve tatbîkatları, aşağıda 26. bölümde genişçe ele alınacaktır.

METİNLER

1) **Ka'b b. Mâlik** (r.a) buyuruyor ki : ***"Peygamber Efendimiz, yemekten sonra, parmaklarını üçer def'a yalardı".***

Tirmizî der ki : Bu hadîsi, hocam **Muhammed b. Beşşâr'**dan gayri rivâyet edenler : ***"Peygamber Efendimiz, yemekten sonra, üç parmağını yalardı"*** şeklinde rivâyet etmişlerdir.

❁

2) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***"Peygamber Efendimiz yemek yedikleri vakit, yemekten sonra, üç parmağını yalardı".***

❁

3) **Ebû Cühayfe** (r.a) naklediyor : Peygamber Efendimiz : ***"Hele ben, kat'iyyen iyice yerleşip otururak yemek yemem"*** buyurmuşlardır.

❁

4) **Ka'b b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***Resûlullah Efendimiz, üç parmakları ile yemek yer ve, yemeğin bitiminde, o üç parmağını yalardı.***

❁

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***Bir def'asında, Fahr-i Kâinât Efendimiz'e hurma getirmişlerdi. O'nun, kendilerine takdîm edilen hurmayı, açlıktan arkalarına söykenmiş vaziyette iken yediklerini bizzat gördüm.***

24 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEDİKLERİ EKMEK

Bu bölümden îtibâren tâ 31. bölüme kadar, Peygamber Efendimiz'in yedikleri ekmek, katık ve meyve çeşitleri ile, içtikleri su ve meşrûbat anlatılmaktadır. Yeme, içme ve sofra âdâbı ile ilgili hususlar da, bu bölümler arasında, ayrı ayrı başlıklarla ele alınmıştır. Bütün bunların bir özeti ise, ileride 51. bölümde ***"Peygamber Efendimiz'in Geçim Tarzı"*** başlığı altında verilecektir.

Resûlullah Efendimiz'in yedikleri ekmeğin cinsi, kalitesi ve yemek yerken kullandıkları sofra ile, yemek vakitlerinin *(öğün)* bahis konusu edildiği bu bölümde, çoğu âile yakınları olan beş ayrı sahâbî kanalıyla rivâyet edilmiş sekiz hadîs bulunmaktadır. Bunlar, aşağıda ***"metinler"*** kısmında görülecektir.

Tirmizî'nin *Şemâil*'de topladığı bu vesîkalar, ünlü hadîsçilerin eserlerinde de kısmen yer almaktadır. Diğer muhaddisler, bu konulara âit rivâyetleri, genellikle eserlerinin ***"Kitâb'üz-Zühd"*** bölümlerinde vermektedirler. **İbn Sa'd** ise, ***"Resûlullah Efendimiz'in Geçim Sıkıntısı"*** başlığı altında 46 vesîka kaydetmiştir [1]. Ancak, **İbn Sa'd**'ın bize ulaştırdığı bu vesîkaların hepsi, konumuzla ilgili değildir. O, meseleyi bir bütün olarak ele almış; Peygamber Efendimiz'in yedikleri *ekmek*'le ilgili haberleri de bu arada zikretmiştir. Ne var ki, gerek diğer muhaddislerin ve gerek **İbn Sa'd**'ın kaydettiği vesîkalar, muhtevâ bakımından konumuza bir ilâvede bulunmamaktadır. Bununla berâber, diğer bölümlere ışık tutucu mâhiyette olup ta **Tirmizî**'nin *Şemâil*'inde yer almayan vesîkalar ise yeri gelince değerlendirilecektir.

❄ ❄ ❄

Eldeki vesîkalara göre Hazreti Peygamber, dâimâ ***"arpa unu"***ndan yapılmış ekmek yemişlerdir. Kepeği iyice ayıklanmış ***"has un"***dan mâmul ekmek yememişlerdir. Ekmek yapılan arpa ununun da, kepeği alınmamıştır. Ayrıca, kepeği iyice ayıklamak için ***"elek"*** kullanılmamış; unun kaba kepekleri, savrularak veyâ üflenerek giderilmiştir.

(1) Bkz. *Tabakât*, I, 400-410.

Bir yanlış anlamayı önleme bakımından kaydetmek yerinde olur ki, Hazreti Peygamber'in, *buğday* ununa iltifat etmeyişi, *buğday*'ın zararlı bir besin maddesi oluşundan, veyâ *buğday* unundan yapılmış ekmek yemenin dînî yönden bir sakıncası bulunuşundan dolayı değildir. Bilindiği üzere, *Asr-ı Saâdet* dönemi *Hicaz* bölgesinde *buğday,* i t h â l malı ve oldukça pahalı bir gıdâ maddesidir. Halkın büyük çoğunluğunun bütçesine ağır gelen bu gıdâ maddesine ilgi göstermemekle, Peygamber Efendimiz, lükse karşı kesin tavrını ortaya koymuş ve her hususta olduğu gibi, bu konuda da çevresine karşı örnek olma vasfını korumuştur.

Ancak burada, bir iki nokta üzerinde durmak yerinde olacaktır : Hazreti Peygamber'in *arpa* ununda yapılmış ekmeği tercîh edişlerinde, iktisâdî sebepler yanında, *arpa* ekmeğinin doyurucu ve besleyici oluşunun da rolü vardır. Nitekim *arpa* ekmeği, *buğday* ekmeğine göre hem az yenmekte, hem de daha uzun süre tok tutmaktadır.

Kullandıkları unun kepeğinin iyice ayıklanmayışını da değişik sebeplere bağlamak mümkündür. Kepeğin, insan vücûduna ne ölçüde yararlı olduğu gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Yiyecek maddelerini, kalitesine göre değil de, daha çok ambalajına göre değerlendiren günümüz insanı, nihâyet yavaş yavaş, ***"gözü ile yeme"*** alışkanlığının aldatıcılığını anlama yoluna girmiştir. Bir zamanlar basında, ***"Hayat Kurtaran Gıdâ Rejimi"*** adı altında yazılar tefrika edilmiş ve ***"kepek modası"*** bir hayli yaygınlaşmıştı. Orada, ekmeğin kepekli, meyve ve sebzelerin de kabuklu yenmesinin, insan vücûdu ve sindirim sistemi üzerindeki faydaları ve rafine gıdâ ile beslenmeden doğan vahîm hastalıklar uzun uzun anlatılmıştı. Artık büyük şehirlerde, ***"kepekli ekmek"*** yapan fırınların müşterisi artmakta; bisküvi firmaları bile ***"kepekli bisküvi"*** imâl etme yoluna gitmektedir. Bütün bunlar, bir bakıma, kepeğin alafrangalaşması olarak kendini göstermektedir.

❊
❊ ❊

Hazreti Peygamber, yemek sırasında meşinden veyâ bezden yapılmış ***"yer sofrası"*** kullanmışlar; masa veyâ ayaklı sini gibi bir eşyâ kullanmamışlardır. Öte yandan sofralarında, çok yemeyi sağlayan salata, turşu, bahârat... gibi iştah açıcı yiyeceklerin konduğu ***"küçük kap"*** da bulundurmamışlardır.

Kaynaklarda, ***"sofrasında küçük kap bulundurmazdı"*** denmektedir. Vesîkaları *(nasları),* kelimelerin dış kalıplarına göre değerlendirme alış-

kanlığında olan kimseler, bunu, ***"sofrada büyük kap bulundurmak sünnettir"*** şeklinde anlamakta ve büyük kapta yemek yemenin, Peygamber Efendimiz'in davranışına daha uygun düşeceği sonucuna varmaktadırlar. Hâlbuki meselenin esâsı tamâmen başkadır.

Bilindiği gibi eski dilimizde, ***"zikr-i zarf irâde-i mazrûf"*** diye bir ifâde vardır. Bu, bir edebî ifâde tarzı olup, bir şeyi, dışındaki ile anlatıp, onun içindekini kasdetmek türünden bir anlatım şeklidir. *Bugün bir zarf aldım* demek, *bir mektup aldım* demektir. *Küçük kap* bulundurmamaktan maksat da, sofrada iştah açıcı ve yemeği çok yedirici türden *(aperatif)* yan yiyeceklerin bulundurulmamasıdır. Bu; salata, turşu, hardal ve bahârât cinsinden yiyeceklerin konduğu küçük kaplardır.

Peygamber Efendimiz, hiç bir zaman, mûtâdın üzerinde yemeyi de düşünmemişlerdir.

❊
❊ ❊

İlk devir metinlerinde, yemek için ***"iki öğün"***den bahsedilmektedir. Bunlardan; s a b a h yemeği ***"gadâ"***, a k ş a m yemeği ise ***"aşâ"*** kelimeleri ile ifâde edilmiştir [2].

Üç öğün yemek yeme geleneğinin ne zaman yerleştiğini bilmiyoruz. Kaynakların verdiği bilgiye göre Peygamber Efendimiz, en fazla iki öğün yemek yemişlerdir. O'nun üç öğün yemek yediğine dâir bir kayda rastlanmamıştır. Bu iki öğünden biri ise, dâimâ hafif yiyecekler şeklinde olmuştur. Hazreti Peygamber'in hafif yiyeceklerini ise ***"hurma"*** teşkîl etmiştir.

Resûlullah Efendimiz, akşam öğününün ihmâl edilmemesini tavsiye ederek : ***"Bir avuç hurma ile de olsa, akşam yemeklerinden vazgeçmeyiniz. Zîrâ akşam öğününün ihmâli, insanı ihtiyarlatır, bünyeyi yıpratır"*** buyurmuşlardır[3]. Peygamber Efendimiz'in bu tavsiyeleri, milletimizin dilinde, ***"her öğün geçer, akşam öğünü geçmez"*** şeklinde ifâdesini bulmuştur.

Günümüzde, yemek sistemi çok değişmiştir. Genellikle üç öğün ve her öğünde de nisbeten ağır yiyecekler yeme alışkanlığı bir tarafa, öğünlerin saatleri de değiştirilmiş olduğu için, akşam öğününde hafif yiyecekler yeme tavsiyesi yapılmaktadır. Hâlbuki Hazreti Peygamber'in ***"akşam öğünü"*** diye bahsettiği yemek, gün batmadan veyâ akşam namazından

(2) Bkz. İbn Sa'd, I, 104; ayrıca bkz. *Kāmûs*, IV, 1077, 100.

(3) Tirmizî, IV, 287, nu: 1856; İbn Mâce, II, 1113, nu: 3355.

hemen sonra yenen ikinci yemektir. Yatsı namazından önce uyumayı da -prensip olarak- hoş karşılamadıklarına göre, yenen yemeğin hazımı için en az iki saatten fazla bir zaman kalmış bulunmaktadır.

❁
❁ ❁

Hazreti Peygamber, bir taraftan : ***"Yârabbi, açlıktan sana sığınırım; o, insanı hareketsiz bırakan ne kötü bir hâldir!."*** buyurarak [4], açlığın insan üzerindeki vahîm etkisi üzerinde durmuşlar; bir yandan da dengesiz ve aşırı yemenin zararlarına dikkatimizi çekerek : ***"İnsanoğlu, mîdesinden daha kötü bir kap doldurmuş değildir. Esâsen insanoğluna, belini doğrultacak kadar, birkaç lokma yemesi yeterlidir. Yok, illâ daha fazla yemesi gerekirse, o takdirde, mîdesinin üçte birini yemekle, üçte birini içecekle doldursun, üçte birini de nefes payı olarak boş bıraksın!."*** buyurmuşlardır. [5].

Bu üçte bir taksîmine göre yemenin karârı, *iyice doymadan ve iştahı tam kesilmeden sofradan kalkmak*, şeklinde ifâde edilmektedir.

Asr-ı Saâdet öncesi dönemde söylendiği ileri sürülen ve Peygamber Efendimiz'e de mâl edilerek İslâm tıbbının esâsı kabûl edilen bir söz vardır : ***"Hastalıkların yuvası mîde, sıhhatli kalmanın başlıca yolu ise perhizdir"*** *(el-Mi'detü beyt' üd-dâ' ve' l-hımyetü re's' üd-devâ')* [6].

Ünlü tefsîrci **Zemahşerî**, bu sözle ilgili olarak bir menkıbe de kaydetmiştir : Halîfe **Hârûn er-Reşîd**'in hâzık bir Hıristiyan tabîbi vardı. Bu tabîble, o devrin ileri gelenlerinden **Ali b. Hüseyin** arasında şöyle bir konuşma geçmiştir :

-"Sizin kitabınızda tıb ilmine dâir hiçbir şey yoktur. Hâlbuki ilim iki kısımdır; beden ilmi, dîn ilmi!."

- "Allah, tıb ilmini, Kitâb-ı Kerîm'inin yarım âyetinde toplamıştır!."

- "Hangi âyettir o ?"

- "Yiyiniz, içiniz; fakat israf etmeyiniz!" *(Külû veşrabû velâ tüsrifû).*

- "İyi ama, sizin Peygamberiniz'den, tıb konusunda hiç bir söz intikâl etmemiştir!."

(4) İbn Sa'd, I, 408-409; Nesâî, VIII, 263; İbn Mâce, II, 1113, nu: 3354.

(5) İbn Sa'd, I, 410; *Müsned*, IV, 132; Tirmizî, IV, 590, nu: 2380; İbn Mâce, II, 1111, nu: 2349; *el-Müstedrek*, IV, 331-332.

(6) 'Aclûnî, *Keşf'ül- Hafâ*, II, 297, nu: 2320.

- ***"Bizim Peygamberimiz, tıbbın esâsını, kısa bir cümlecik içinde özetleyivermiştir!."***

- ***"Nedir o cümle ?"***

- ***"Hastalığın yuvası mide, sıhhatli kalmanın başlıca yolu ise perhîzdir. Her bünyeye, alışkın olduğu ölçüde yemek veriniz"*** hadîsidir.

Bunun üzerine Hıristiyan tabîb kanâatini değiştirerek şöyle der :

- ***"Doğrusu, gerek Kitâbınız, gerek Peygamberiniz, tıb sâhasında, Calinus'a söyleyecek bir söz bırakmamıştır!."*** (7).

(7) *Aynı eser*, II, 298.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : ***"Peygamber Efendimiz'in âile efrâdı, O'nun hayâtının sonuna kadar, üst üste iki öğün, arpa ekmeğini doyuncaya kadar yemediler".***

❋

2) **Süleym b. 'Âmir** (ö:130/748) anlatıyor : **Ebû Ümâme** (r.a)'den işittim; o şöyle diyordu : ***"Hazreti Peygamber'in ehl-i beytinin sofrasından arpa ekmeği artmazdı"*** (yâni onların sofrasında, artacak kadar arpa ekmeği bulunmazdı).

❋

3) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor : ***"Peygamber Efendimiz'in, arka arkaya birkaç gece hiçbir şey yemeden yattığı olurdu da; O ve hâne halkı, akşam sofrasında yiyecek bir şey bulamazlardı*** [8]***; yedikleri ekmek ise arpa ekmeği idi".***

❋

4) **Sehl b. Sa'd** (r.a) anlatıyor : Tâbiûndan birisi kendisine sorar :

-"Yâ Sehl; Peygamber Efendimiz, has undan yapılmış ekmek yediler mi ?"

- "Fahr-i Kâinât Efendimiz, azîz ve şânı yüce olan Allah'ına kavuşuncaya kadar has ekmek yüzü görmemiştir".

"Yâ Sehl! Peygamber Efendimiz'in zamân-ı saâdetlerinde, sizlerin, un eleği var mıydı ?"

- "Asr-ı Saâdette bizim hiçbirimizin eleği yoktu".

- "Arpanın kepeği çok olur; arpa unundan hamur yuğuracağınız zaman ne yapardınız, ya ?"

(8) İmlâsı aynı olan bu kelime, bâzı nüshalarda *"lâ yecidûne" (bulamazlardı);* bâzı nüshalarda da *"lâ yüciddûne" (sofra hazırlığı için çaba harcamazlardı, ekmek arama telâşına kapılmazlardı)* şeklinde değerlendirilip harekelenmiştir.

- "Unu üfler, kepeğini savururduk. Böylece, hafif olan kaba kepekler uçar, geri kalanını da yoğurur ekmek yapardık".

❁

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : *"Peygamber Efendimiz, h ı v â n denilen tepsi, sini, ayaklı sini, masa vb. cinsinden bir eşyâ üzerinde; ve s ü k ü r r ü c e tâbir edilen tas, çanak, kâse nev'inden küçük kaplar içerisinde yemek yemediler. Ve hiç bir zaman, kendileri için özel olarak has undan ekmek de yapılmadı".*

Hadîsin râvîlerinden olan **Yûnus**, bu hadîsi **Enes b. Mâlik**'den nakleden **Katâde**'ye : *"Öyle ise Peygamber Efendimiz ne üzerinde yemek yerlerdi ?"* diye sorunca, **Katâde** : *"İşte şu gördüğünüz sofralar üzerinde yemek yerlerdi"* diyerek, bir takım m e ş i n sofralar gösterdiğini sözlerine ilâve eder.

Tirmizî'nin hocası **Muhammed b. Beşşâr** der ki; bu hadîsi **Katâde**'den rivâyet eden **Yûnus**, *"Pabuçcu Yûnus" (Yûnus el-İskâf)* lâkabıyla tanınan zâttır.

❁

6) **Mesrûk** (ö: 63/683) anlatıyor : Bir gün **Hz.Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemizin ziyâretlerine gitmiştim. Hizmetçilerine, benim için bir sofra hazırlamasını söylediler; bana hitâben de : *"Her ne zaman doya doya bir yemek yesem, içimden bir ağlamak hissi gelir ve ağlarım"* buyurdular.

- "Niçin ağlarsınız efendim ?" diye sorduğumda;

-"Fahr-i Kâinât Efendimiz'in bu dünyâdan ayrıldıkları hâli hatırlıyorum. Yemin ederim ki, hiçbir Allah'ın günü, O, ekmek ve et yemeği ile iki öğün üst üste karnını doyurmamıştır. İşte O'nun bu hâli gözümün önüne geliyor da göz yaşlarımı tutamıyorum" dediler.

❁

7) **Hz. Âişe** vâlidemiz anlatıyor : *Peygamber Efendimiz,* -son nefeslerine kadar- *arka arkaya iki gün arpa ekmeği ile karınlarını doyurmamışlardır.*

❁

8) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : *Resûlullah Efendimiz,* -vefâtlarına kadar- *yüksek sofra üzerinde yemek yemedikleri gibi, has undan yapılmış yufka ekmek de yememişlerdir.*

25 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN KATIKLARI

Bu bahis, Hazreti Peygamber'in sevdiği *yemeklere* ve ekmekle birlikte yediği *katıklara* tahsîs edilmiştir. *Şemâil* bölümleri içerisinde sayı bakımından en çok rivâyet bu konuda yapılmıştır. **Tirmizî**'de, bu bölümle ilgili olarak, altısı kadın on dördü erkek olmak üzere, yirmi sahâbî kanalıyla aktarılmış otuz üç hadîs yer almaktadır. Bu rivâyetler, ***"metinler"*** kısmında ayrı ayrı ele alınacaktır. Diğer kaynaklardan tesbît edilebilen farklı rivâyetler ise, yeri geldikçe açıklamalar kısmında verilecektir.

Bizim ***"katık"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı ***"idâm"*** dır. Nitekim *Kāmûs* da, bu kelimenin diğer mânâlarını sıraladıktan sonra, ***"ekmek katığına denir"*** şeklinde açıklamıştır [1].

❊ ❊

Resûlullah Efendimiz'in yemekte aradığı başlıca özellik, onların, *helâl* ve *temiz* oluşu ile, *vücûda yarayışlı* olup olmayışıdır. Yemek seçme ve yemeğe kusur bulma âdetleri ise kesinlikle yoktur. **Ebû Hüreyre** (ra) der ki : ***"Peygamber Efendimiz, hiçbir yemeği kat'iyyen seçmezlerdi. Önüne konan yemeği, eğer iştahı*** [*] ***varsa yer, yoksa yemezlerdi"*** [2].

Peygamberimiz'in, hiçbir yemeğe karşı aşırı düşkünlüğü olmadığı gibi, ***"canı çekme"*** diye bir hâlleri de görülmemiştir. Kendilerinin yemek konusunda insanı huzursuzluktan kurtaracak bir rehber tavsiyeleri vardır : ***"İnsanın, canının çektiği her şeyi yemeye kalkışması israftan sayılır"*** [3]. Bugün, toplumun içine düştüğü huzursuzlukların temelinde yatan bir gerçek vardır : Gözünün gördüğü, gönlünün istediği şeyleri alamamak, yiyememek!. Buna göre insanoğlu, umduğunu bulamamanın küskünlüğü ve karamsarlığı ile; bulduğu ile yetinip ona şükretmenin verdiği huzurluluk hâllerinden birini seçme durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Eldeki vesîkalar arasında, bâzı yemeklerle ilgili olarak, ***"onu çok severlerdi"*** şeklinde ifâdeler geçmektedir. Bu hususta en güzel değerlendir-

(1) *Kāmûs*, IV, 167.

(*) Bu kelimenin aslı ***"iştihâ"*** olup, dilimizde ***"iştah"*** telâffuzu ile kullanılmaktadır.

(2) Buhârî, VI, 204; Müslim, *Eşribe*, 188; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 474, nu: 3763; Tirmizî, *Sünen*, IV, 377, nu: 2031.

(3) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1112, nu: 3552.

meyi, Peygamber Efendimiz'in güzîde hanımlarından **Hz. Âişe** vâlidemiz yapmışlardır. Meselâ, Hazreti Peygamber'in, koyunun kol ve sırt etini çok sevdiğini söyleyenlere : ***"Kol eti, Resûlullah'ın hiç de çok sevdiği bir et değildi. Ne var ki, diğerlerine göre, gerek pişeğen oluşu, gerek sofrada fazla oyalamayışı dolayısıyle, etin kol kısmını tercîh ederlerdi. Bu yüzden de, onu çok sevdiği zannedilirdi"*** [4] cevâbını vermiştir.

❁ ❁

Öte yandan, özellikle misâfir oldukları sırada, kendilerine takdîm edilen yemeklerden dolayı, ev sâhibinin gönlünü hoş tutmuşlar ve ikrâm edilen yemekleri son derece sevdiklerini ifâde etmişlerdir: *Elinize sağlık... Çok güzel olmuş... Çoktan beri böyle lezzetli bir yemek yememiştik...* gibi sözler; gerek mutfakta yorulan ev hanımını, gerek malzemeyi tedârik için çaba harcayan evin erkeğini ve sofrayı hazırlamakta emeği geçenleri rahatlatır, dinlendirir, mutlu eder. Bu tutum, misâfirin, ev sâhibine karşı vazgeçemeyeceği bir nezâket kuralının ifâdesidir.

Hazreti Peygamber'in hayâtı bu gibi inceliklerle örülmüştür. Meselâ, misâfir olarak gittiği amcasının kızından yiyecek istediğinde; kendisine, evde, *kuru ekmek ile sirke*'den başka bir yiyecek bulunmadığı söylendiği zaman : ***"Getir onu.. Sirke, ne güzel katıktır. Sirke bulunan ev, katık sıkıntısı çekmez!."*** buyurmuşlardır [5].

Tirmizî'nin *Şemâil*'de kaydettiği rivâyetin bir başka benzerini **İbn Mâce** şöyle nakleder : Hazreti Peygamber, bir gün, **Hz. Âişe**'nin hânesine gelerek; ***"yiyecek bir şey varmı?"*** diye sorar. **Hz. Âişe** de; ***"ekmek, hurma ve sirke"*** olduğunu söyleyince, Peygamber Efendimiz : ***"Sirke ne güzel katıktır. Yârabbi, sirkeyi mübârek kıl. Zirâ o, benden önceki Peygamberlerin de katığı idi. Sirke bulunan ev, muhtaç duruma düşmez!"*** buyurmuşlardır [6].

Bir terzi, Peygamber Efendimiz'i yemeğe dâvet eder. Sofrada, *et çorbası* ve *kabak yemeği* ikrâm edilir. Resûlullah Efendimiz, kabak yemeğini ballandıra ballandıra öylesine yerler ki, ikrâmının makbûle geçtiğini gören ev sâhibi son derece memnûn kalır.

Bir başka dâvette et ikrâm edilir. Orada da : ***"Et, dünyâ ve cennet ehli yemeklerinin şâhıdır"*** [7] buyururlar.

(4) Bkz. Bu bölümün 19. hadîsi.

(5) Bkz. Bu bölümün 22. hadîsi.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1102, nu: 3318.

(7) İbn Mâce, II, 1099, nu: 3305.

Bir başka münâsebetle de: ***"Hurma bulunmayan evin ahâlisi açtır"***[8], veyâ ***"Hurma bulunmayan ev, yemeksiz*** (katıksız) ***ev gibidir"*** [9] kelâmını lûtfederler. Bu, hurma varsa başka katığa gerek yoktur, anlamında söylenmiştir. Nitekim bir def'asında kendileri, bir parça ekmeğin üstüne tek hurma koyup, ***"İşte bu, bunun katığıdır"*** diyerek yemişlerdir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Esâsına bakılırsa, Peygamber Efendimiz, ne yemeklerden herhangi birini övmüş, ne de bir diğerini yermiştir. Zîrâ bâzı yemekleri, âdetâ hasretini çekercesine övmek, oburluğun ve boğazına düşkünlüğün işâreti olabileceği gibi; bir kısım yemekleri yermek ve onlara değer vermemek de, o nîmeti küçümseme anlamını taşıyabilir. Her iki davranışın da, Peygamberlik makâmından sâdır olması düşünülemez.

Eldeki vesîkalar özetlenirse, Hazreti Peygamber'in k a t ı k olarak yediği yemeklerin bir kısmı şöylece sıralanabilir : **Koyunun ön kolu ve sırt eti, pirzola, kebap, tavuk, toy kuşu, et çorbası, tirit, kabak, zeytin yağı, çökelek, kavun, helva, bal, hurma, pazı, hays, anber balığı** [10].

Daha bir kısım ilâvelerin yapılabileceği bu liste, aynı zamanda, *Asr-ı Saâdet* dönemi mutfağı hakkında da bir fikir verecek niteliktedir.

❁
❁ ❁

Hayâtının bütün yönlerinde olduğu gibi, Resûlullah Efendimiz'in yemeklerinde de sâdelik hâkimdir. Sâdelik ise olgunluğun ifâdesidir. Bu sebeple Zât-ı Risâlet, yemek husûsunda hiç bir **özenti** ve **gösteriş**'e *(tekellüf)* kapılmamışlardır.

Esâsen, olgun ve kemâlli kimseler : ***"Yemeğin en iyisi, önümüze konan yemektir"*** *(hayr'ut-ta'âm mâ hazar)* deyip işin içinden çıkmışlardır. Bu, iki taraflı geçinmeye niyet etmiş ***"geçimli âile"*** tiplerinin hayat görüşlerinin ifâdesidir.

Bu konudaki açıklamaların bir kısmı da, yeri geldikçe, aşağıda ***"metinler"*** kısmında dipnotları hâlinde verilecektir.

---

(8) Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 494, nu: 3831; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1105, nu: 3327.

(9) İbn Mâce, II, 1105, nu: 3328.

(10) **Anber balığı** (muhtemelen Balina) ile ilgili vesîka **Tirmizî**'nin *Şemâil*'inde yer almamış olup, diğer bir kısım hadîs mecmûalarında bulunmaktadır. Bu balığın etinden yemeleri, **Ebû Ubeyde b. Cerrâh**'ın kumanda ettiği üçyüz kişilik bir askerî birliğin, bir ayı aşkın harekâtı sırasında *Kızıl Deniz* sâhilinde buldukları balıktan, dönüşte Peygamber Efendimiz'e de getirmeleri münâsebetiyle olmuştur. Hâdise, kaynaklarda bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh, sayd*, 17; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 496-497, nu: 3840; Nesâî, *Sünen*, VII, 207-209.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : Peygamber Efendimiz : ***"Sirke ne güzel katıktır"*** buyurmuşlardır [11].

❁

2) **Simâk b. Harb** (ö: 123/741) naklediyor : Ben, ashabdan **Nûman b. Beşîr**'in : ***"Sizler, gönlünüzce yeyip içmeye ne kadar da düşkünsünüz. Hâlbuki ben, sizin Peygamberiniz'i, karnını doyuracak kadar eski kuru hurma bulamaz durumda iken görmüşümdür"*** dediğini işittim.

❁

3) **Câbir b. Abdullah** (r.a) naklediyor : Resûlullah Efendimiz : ***"Sirke, ne güzel ekmek katığıdır"*** buyurmuşlardır [12].

❁

4) Tâbiûn neslinden **Zehdem el-Cermî** anlatıyor : Biz, **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'nin meclisinde bulunuyorduk. Bu sırada tavuk eti ikrâm edildi. İçimizden birisi, tavuk etini görünce sofradan çekildi. Bunu gören **Ebû Mûsâ** : ***"Hayır ola, ne oldu ?"*** diye sorduğunda, bu arkadaşımız : ***"Tavuğu pislik yerken gördüm ve tiksindim. Bu yüzden, ben de bir daha tavuk eti yememeye yemin ettim"*** deyince; **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** : ***"Hele yaklaş! Zîrâ ben, Peygamber Efendimiz'i tavuk eti yerken gördüm"*** buyurdular.

---

(11) **Tirmizî**, bu hadîsi iki ayrı hocasından almıştır. Yukarıdaki hadîsde, **katık** mânâsına gelen kelime, birinci hocası **Muhammed b. Sehl** (251/865) rivâyetinde ***"el-idâm"*** şeklinde nakledilmiş; ikinci hocası **Abdullah b. Abdurrahmân** (ö: 255/869) rivâyetinde ise ***"el-üdm"*** olarak aktarılmıştır. Kelimenin lehçe farkı diyebileceğimiz bu lâfız değişikliği, metnin mânâsına te'sir etmemektedir. Günümüz insanı için -belki de- lüzûmsuz gibi telâkkî edilebilecek olan bu titizlik, ilk devir hadisçilerinin, Peygamber Efendimiz adına yapılan rivâyetlerde, en küçük lâfız farklılıklarına bile göz yummadıklarını ve bu durumu değerlendirdiklerini göstermektedir.

(12) Daha önce geçen 1. hadîs ile, aşağıda gelecek olan 21. ve 22. hadîsler de yine **sirke**'yle ilgilidir. Bir tekrar gibi kabûl edilebilecek olan bu durum, metin aynı olsa da metni rivâyet eden râvîler değişik olduğu için ortaya çıkmaktadır. Vesîkaları şâhitleriyle birlikte tesbit etmeyi gâye edinen klâsik muhaddisler için, bu, vazgeçilmez bir prensiptir.

5) **Sefîne** (r.a) [13] anlatıyor : ***Ben, bizzat Peygamber Efendimiz'le birlikte Toykuşu (hubârâ) eti yedim.***

❁

6) **Zehdem el-Cermî** naklediyor : Biz, **Ebû Mûsâ el Eş'arî** Hazretlerinin evinde bulunduğumuz bir sırada sofra hazırlandı ve ilk önce tavuk eti kondu. Misâfirler arasında **Benî Teymullah Kabîlesi**'nden kırmızı yüzlü bir adam da bulunuyordu. Kabîlenin ağası olduğu durumundan belli olan bu zat, sofraya oturmak istemedi. Bunu gören **Ebû Mûsâ :**

"Sofraya siz de buyurun, dedi. ***Zîrâ ben, Resûlullah Efendimiz'in tavuk eti yediklerini gözlerimle gördüm".*** Buna karşılık o kırmızı çehreli adam dedi ki : ***"Ben onu pis kokulu birşey yerken gördüm ve tiksindim. Bu sebeple, ömür boyu bir daha tavuk eti yememeye yemin ettim"*** [14].

❁

7) **Ebû Esîd** (r.a) rivâyet ediyor : Peygamber Efendimiz : ***"Zeytin yağını yiyiniz ve onunla vücûdunuzu yağlayınız. Zîrâ o, mübârek bir ağaçtan elde edilmektedir"*** buyurmuşlardır [15].

❁

---

(13) **Sefîne,** Hazreti Peygamber'in âzatlı kölelerindendir. Aslında, **Ümmü Seleme** vâlidemizin kölelerinden olduğu ve Peygamber Efendimiz'in hizmetlerini görmek şartıyla, O'nun tarafından hürriyetine kavuşturulduğu söylenmektedir.

Gemi mânâsına gelen **Sefîne,** onun adı değil, lâkabıdır. Asıl isminin **Mihrân** olduğu belirtilen **Sefîne,** güçlü kuvvetli sahâbîlerden birisidir. Kendisi, bu lâkabı alışını şöyle anlatır: ***"Bir askerî harekât sırasında Resûlullah Efendimiz'le birlikte yürüyorduk. Bu esnâda, önümüze çıkan bir ırmağı geçmemiz gerekti. Birlikte bulunanların bir kısmı iyice yorulmuşlardı. Ben, onların ağırlıklarını alarak ırmağın karşı yakasına geçirivermişim. Böylece bir hayli yük taşıdım. Bu hâlimi gören Peygamberimiz: "Sen, sefînesin!." buyurdular. O günden sonra, bir kaç devenin götürebileceği ağırlıktaki yükü kaldırdığımda bana hiç ağır gelmez oldu".***

Kendisine, ***"ismin nedir?"*** diye sorulduğunda; ***"Bana Resûlullah Efendimiz, Sefîne lâkâbını takmışlardır. Daha başka bir adla anılmayı istemem"*** derlemiş.

Sefîne'nin, **Haccâc-ı Zâlim** devrine kadar (M. 685 dolayları) yaşadığı rivâyet edilmektedir. Bkz. Nevevî, *Tehzîb'ül- Esmâ ve'l-Lüğât, I/I,* 226; *Tehzîb'üt-Tehzîb,* IV, 125.

(14) Bu rivâyet, yukarıda geçen 4. hadîs'in -bir bakıma- aynıdır. Ancak, senedindeki bütün râviler değişik olduğu, yâni haber, tamâmen farklı bir kanaldan rivâyet edilmiş bulunduğu için ayrı bir vesîka olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte, bu ikinci rivâyet, bir öncekinden daha açık ve ayrıntılıdır.

(15) **Zeytin** için Peygamber Efendimiz'in kullandıkları sıfat, ***"mübârek ağaç" (şeceratün mübârekeˈ*** tır. **Mübârek,** bereketli demektir. **Bereket** ise, lügat mânâsıyle; **bir nesnenin artıp çoğalmasına** denir. O; çok faydalı, yarayışlı, hayırlı, insanı mutlu kılan, ilâhî hayrın bolca ihsân edilişi ... gibi, kelimelerle ifâde edilemeyecek kadar bereketli muhtevâsı olan bir tâbirdir.

8) **Ömer İbn'ül-Hattâb** (r.a) naklediyor : Peygamber Efendimiz : ***"Zeytin yağını*** -ekmeğinize katık yaparak-***yiyiniz ve onunla bedeninizi yağlayınız. Zirâ o, mübârek bir ağaçtan hâsıl olmuştur"*** buyurmuşlardır.

Tirmizî der ki: *Hadîsin râvîlerinden olan* **Abdürrazzâk** (ö: 211/826), *bu hadîs metnini rivâyet ederken, senedinde tereddüde düştüğü için; bâzen Peygamber Efendimiz'den,* **Hz. Ömer** *vâsıtasıyla m ü s n e d bir senedle; bâzen de* **Hz. Ömer'***i zikretmeden, tâbiûndan* **Eslem** (ö: 80/699'dan önce) *tarîkıyle m ü r s e l olarak rivâyet ederdi. Meselâ başka bir rivâyette aynı metni,* ***"...'an Esleme, 'an'in-Nebiyyi s.a.s"*** *şeklinde,* **Hz. Ömer'***i zikretmeden kaydetmiştir* [16].

❁

9) **Enes** b. **Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***K a b a k yemeği, Peygamber Efendimiz'in çok hoşuna giderdi. Her ne zaman bir kabak yemeği getirseler, ya da kabakla yapılmış bir yemeğe dâvet etseler, Zât-ı Risâletleri'nin kabağı sevdiklerini bildiğim için, tabakta bulunan yemek içerisinden kabakları seçer ve Resûlullah Efendimiz'in önlerine koyardım.***

❁

10) **Câbir b. Ebî Târık** (r.a) anlatıyor : Resûlullah Efendimiz'in ziyâretlerine gitmiştim. Önlerine bir miktar kabak koymuşlar, onları doğramakla meşgûldüler. ***"Yâ Resûlallah,*** dedim. ***Niçin böyle küçük küçük doğruyorsunuz?"***. Buyurdular ki : ***"Böyle doğramak sûretiyle, yemeğimizi çoğaltmış oluyoruz!."*** [17].

Tirmizî, hadîsin ilk râvîsi ile ilgili olarak şöyle der : *Bu* **Câbir'***in adı,* **Câbir b. Târık'***dır.* **Câbir b. Ebî Târık** *da denilmektedir. O, peygamberi-*

Materyalist kültürde yeri ve karşılığı olmayan **bereket**, Türk-İslâm medeniyetinin temel harcıdır. O medeniyette; evde bereket, sofrada bereket, çarşı-pazarda bereket, ibâdette bereket, îmanda bereket, irfanda bereket, kısacası maddede ve mânâda bereket aranır ve o, dikkatten hiç uzak tutulmaz.

Bereket, bir besinin vitaminini andırmaktadır. Elde edilen bir nîmetin; faydalı, hayırlı, huzurlu, yarayışlı... hâle gelişi keyfiyetidir. Her çok kazancın mutluluk getirmeyişi, her çok bilginin insanın yolunu aydınlatmayışı, her çok ve kaliteli gıdânın insanı sıhhatli yapmayışı ve her çok elde edilenin insanı huzurlu kılmayışı gerçeğinin başka sebeplerle izahı oldukça güçlük arzetmektedir.

(16) **Tirmizî**'nin bu açıklaması da, yine rivâyet tekniği ile ilgilidir.

(17) Peygamber Efendimiz, özel hayatlarında, âzamî ölçüde tutumlu olmayı prensip edinmişlerdi. Bu hususla ilgili bize ulaşmış bir de tavsiyeleri vardır: ***"Çorba pişirdiğiniz zaman, suyunu biraz fazlaca koyuverin. Böylece, bir kepçesini de komşunuza verme imkânını bulursunuz!."*** Bkz. Tirmizî, *Sünen*, IV, 275, nu: 1833; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1116, nu: 3362.

miz'in ashâbından birisidir. Biz onu, sâdece bu bir tek hadîsi rivâyet etmesiyle tanıyoruz.

❁

11) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : Bir terzi, Peygamber Efendimiz'i yemeğe dâvet etmişti. Bu ziyâfete, Resûlullah Efendimiz'le birlikte ben de gitmiştim. Sofrada, Efendimiz'e, arpa ekmeği ile kabak ve kuru etten yapılmış çorba ikrâm ettiler. Yemek yerken gördüm ki, Peygamber Efendimiz, yemek tabağının kenarlarında kabak araştırıyorlardı. Ben de, artık o günden sonra kabak yemeğini sevmeye başladım [18].

❁

12) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemizin anlattığına göre, ***Peygamber Efendimiz, helva ile balı severdi.***

❁

13) **Ümmü Seleme** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : ***Hazreti Peygamber'e p i r z o l a takdim etmiştim. Pirzolayı yediler; arkasından da elini ve ağzını yıkamadan namaza durdular.***

❁

(18) Peygamber Efendimiz'in ***"kabak yemeği"*** hakkındaki tutumu için kaynaklarda pek çok vesîka yer almaktadır. Bütün bunları görüp okuyan ve hayâtına tatbik eden ecdâdımız, ***"Kabak, peygamber yemeğidir"*** demek sûretiyle, onun adını *Peygamber*'in ismi ile söylemişlerdir. Bu konuda, Peygamber Efendimiz'in bir de tavsiyeleri vardır: ***"Size kabak yemeğini tavsiye ederim. Zîrâ o, zihni açar ve dimağı geliştirir"***. Bkz. *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 64 (*Şu'ab'ül-Îmân*'dan naklen).

Klâsik kaynaklarda, kabağın faydalı yönlerine dâir bir hayli bilgi verilmiştir. Modern ilmin dedikleri ya da demediklerini ise o sâhanın uzmanları ortaya çıkarırlar. Şu anda, gerek dünkülerin dedikleri, gerek bugünkülerin tesbitleri bizim ilgi sâhamızın dışında kalmaktadır. Burada bizi ilgilendiren husus, Enes Hazretlerinin dediğini deyip, yaptığını yapabilmektir. Bir şeyi, Peygamberimiz sevdiği için sevmek, O yaptığı için yapmak!.

Peygamber Efendimiz'in ***"yemek tabağının kenarlarında kabak araştırması"***nın bir sebebi vardı. Şöyle ki; toplulukla yenilen yemeklerde, herkesin kendi önünden yemesi, bizzat Peygamber Efendimiz tarafından bir *muâşeret kuralı* olarak ısrarla istenmiştir. Ancak, ashâb-ı kirâm, Resûlullah Efendimiz'le birlikte yemek yerlerken, O'nun önünden alamazlardı. Fakat peygamber muhabbeti ile yanıp tutuşan ashab, O'nun elinin değdiği her şeyde bir b e r e k e t olduğuna inanırlar ve kendi önlerinden de almalarını arzû ederlerdi. İşte, onların bu hâlet-i rûhiyelerini çok iyi bilen Hazreti Peygamber, sırf gönüllerini hoş etmek için, sofrada bulunan kimselerin önlerinden de alırdı.

14) **Abdullah b. Hâris** (r.a) anlatıyor : ***Biz, Resûlullah Efendimiz'le birlikte Mescid-i Nebevî'de yemek yedik*** [19].

❁

15) **Muğîre b. Şu'be** (r.a) anlatıyor : Bir gece, Resûlullah Efendimiz'le birlikte bir yemek ziyâfetinde bulunuyordum. Yemekte, p ı r z o l a ikrâm edilmişti. Peygamber Efendimiz, eline bıçağı alıp pirzoladan bir parça keserek bana verdiler. Tam bu sırada, **Bilâl-i Habeşî** gelerek, namaz vaktinin girdiğini duyurmak üzere, ezân okumaya başladı. Ezân sesini duyan Fahr-i Kâinât Efendimiz, bıçağı sofraya bıraktılar ve arkasından latîfe yollu : ***"Allah onun iyiliğini versin. Vazîfesini hiç de aksatmaz; vakit girer girmez namaz vaktinin geldiğini ne güzel duyurur!."*** buyurdular.

Benim ise bıyığım iyice uzamıştı. Bana da :***"Misvak üzerine koyarak bıyığının fazlasını kesivereyim"*** veyâ ***"misvak üzerine koyarak kendin kes"*** dediler.

❁

16) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor : ***Peygamber Efendimiz'e et yemeği ikrâm edilmişti. Yemeğin içinden koyunun ön kollarını ayırıp Resûlullah Efendimiz'in önüne koydular. Kendileri ön kol etinden hoşlanırlardı; dişleri ile ısırarak onu yediler.***

❁

17) **İbn Mes'ûd** (r.a) anlatıyor : ***Hazreti Peygamber, koyunun ön kol etinden hoşlanırlardı. Hattâ Resûlullah Efendimiz'i şehîd etmek için, kol etine zehir bile kondu. Ete zehiri Yahûdîlerin karıştırdığı sanılmaktadır*** [20].

❁

(19) Bir kısım hadîs şârihleri, Peygamber Efendimiz'in ***"mescidde yemek yemeleri"***ni, o sırada ***"ittikâf"*** da oldukları şeklinde yorumlamışlardır. Hâlbuki, daha önce de işâret edildiği üzere, o devirde *Mescid-i Nebevî*, yegâne ümmet müessesesi idi; sâdece ibâdete tahsis edilmemişti. İbâdet vakitleri dışında; mekteb, mahkeme, toplanma ve buluşma yeri, hattâ uzaktan gelen misâfirlerin istirâhatlerine ayrılan bir mekân olarak da kullanılıyordu. Mescidde kebabı, muhtemelen böyle bir durumda yemiş olmalıdırlar.

(20) *Târih* ve *Siyer* kaynaklarında bütün ayrıntılarıyla anlatıldığına göre, hâdise kısaca şöyledir : *Medîne*'nin kuzeyinde *Şam* yolu üzerinde bulunan **Hayber**, kaleleri ile meşhur, Yahûdilerle meskûn bir bölgedir. Burası, hicretin 6. senesinde (M.627), Peygamber Efendimiz'in kumanda ettiği müslüman kuvvetleri tarafından fethedilmiş ve İslâm ülkesine katılmıştır. Bu arada Peygamber Efendimiz bir kaç gün orada kalmış; Yahûdi kadınlarından **Zeyneb binti Hâris** de Hazreti Peygamber adına ziyâfet vermiştir. Yemekte

18) **Ebû Ubeyd** (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz için bir çömlekte et pişirmiştim. Kendileri ön kol etlerini çok severlerdi. Bu duruma vâkıf olduğum için, kolun birini çıkarıp takdîm ettim. Onu yedikten sonra :

- ***"Bana bir kol daha ver"*** buyurdular. Çıkardım, ikinci kolu da takdîm ettim. Onu da âfiyetle yeyip :

- ***"Bana bir kol daha ver"*** dediler. Üçüncü kolu isteyince :

- ***"Yâ Resûlallah,*** dedim. ***Bir koyunun kaç kolu vardır? İki kolu vardı, verdim; üçüncüsü yok ki takdîm edeyim!."***. Buyurdular ki :

- ***"Eğer îtiraz etmeyip de susmuş olsaydın, her istediğimde, Allah hakkı için, bana kol eti verebilirdin!."*** [21].

❁

19) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz buyuruyorlar ki : ***Kol eti, Resûlullah Efendimiz'in hiç de çok sevdiği bir et değildi. Ne var ki, kendileri sık sık et bulup da yiyemezlerdi. Kol ise, etlerin en pişeğeni olup sofrada fazla oyalamadığından, -çabucak yeyip sofradan kalkmak için- ona ayrı bir ilgi gösterirlerdi. Bu yüzden, Zât-ı Risâlet'in, kol etini çok sevdiğini zannederlerdi.***

❁

20) **Abdullah b. Ca'fer** (r.a) anlatıyor : Ben, Peygamber Efendimiz'in: ***"Etin en nefis ve leziz olan kısmı, sırt etidir"*** buyurduklarını bizzat işittim, der.

❁

21) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz naklediyor : Resûlullah Efendimiz : ***"Sirke, ne güzel katıktır"*** buyurmuşlardır.

❁

---

koyun kızartması ikrâm edilmiştir. Kadın, ikrâm ettiği ete zehir karıştırmıştır. Peygamber Efendimiz, ilk lokmayı alıp biraz çiğnedikten sonra hemen ağzından çıkarmış; fakat ilk lokmayı yutmuş olan **Bişr b. Berâ** zehirlenerek şehîd olmuşnur. Yahûdi karısı çağırtılıp bu alçaklığı niçin yaptığı sorulunca; kadın suçunu îtiraf etmiş ve şöyle demiştir : ***"Eğer gerçekten hak peygamber ise; ona haber verilir, eti yemez. Yok, hak peygamber değilse, yer ve ölür. Biz de ondan kurtuluruz, diye düşündüm ve denemek için yaptım"***. Ayrıca bkz. Dârimî, *Sünen*, I, 34-35, nu: 68.

(21) **Ebû Ubeyd**, Hazreti Peygamber'in âzadlı kölelerinden birisidir. Bu hâdise, Peygamber Efendimiz'in mûcizelerinden biri olarak kabûl edilmektedir.

22) **Ümmü Hânî** *(r.anhâ)* anlatıyor: *Mekke*'nin fethi günü, evimi şereflendiren Hazreti Peygamber :

- ***"Yiyecek bir şeyiniz var mı ?*** diye sordular.

- ***"Hayır yâ Resûlallah,*** dedim. ***Sâdece kuru ekmek ile sirke var"*** .

- ***"Getir onu,*** buyurdu. ***Sirke bulunan ev, katık sıkıntısı çekmez!."***.

❁

23) **Ebû Mûsâ el-Eş'arî** (r.a) naklediyor : Peygamber Efendimiz : ***"Âişe'nin diğer kadınlara olan üstünlüğü, tirid'in öbür yemeklere üstünlüğü gibidir"*** buyurmuşlardır.

❁

24) **Enes b. Mâlik** (r.a) rivâyet ediyor : Resûlullah Efendimiz : ***"Âişe'nin sâir kadınlara karşı fazîleti, tirid'in öbür yemeklere üstünlüğü gibidir"*** buyurmuşlardır.

❁

25) **Ebû Hüreyre** (r.a)'nin anlattığına göre, O, Peygamber Efendimiz'in bir miktar kuru çökelek yedikten sonra ellerini ağızlarını yıkadıklarını; başka bir zaman da, koyunun sırt etinden bir miktar yediklerini ve sonra elini ve ağzını yıkamaksızın namaza durduklarını görmüştür (*).

❁

26) **Enes b.Mâlik** (r.a) anlatıyor : Fahr-i Kâinât Efendimiz, **Safiye** vâlidemizle evlendiklerinde, **düğün yemeği** (*velîme*) olarak, **hurma** ve **sevîk** ikrâm etmişlerdir (22).

❁

(*) Bir kısım hadîs metinlerinden öğreniyoruz ki, Hazreti Peygamber'in, **ateşte pişmiş yemek** (özellikle et yemeği) yeyip de hemen namaz kılmaları hâlinde, hâdisenin görgü şâhitleri, bir noktaya işâret etme durumunda kalmışlardır. Onların, bu noktayı belirtirken kullandıkları tâbîr ***"tevazzae"*** veyâ ***"ve lem yetevazza' "*** dır. İşte bu tâbirler Türkçeye çevrilirlerken ***"abdest alıp namaza durdu"*** veyâ ***"abdest almadan namaza durdu"*** şeklinde tercüme edilmişlerdir (bkz. *Tecrîd Tercemesi,* I, 143-144; Sofuoğlu, *Müslim Tercemesi*, I, 399-401). Bundan sonraki 26. bölümde de enine boyuna ele alınacağı üzere, bunları, ***"elini ve ağzını yıkayıp namaza durdu"*** veyâ ***"elini ağzını yıkamadan namaza durdu"*** şeklinde anlamak ve tercüme etmek gerekmektedir. Değilse, *ateşte pişmiş yemek yemek, abdest almayı gerektirir,* şeklinde bir anlayışa yol açmaktadır.

(22) **Velîme;** düğün yemeği, düğün ziyâfeti demektir. Esâsen **velîme;** nişan, nikâh, sünnet ve

27) Peygamber Efendimiz'in âzadlılarından olan **Ebû Râfî**'in hanımı **Selmâ** *(r.anhâ)* anlatıyor [23] :

Hz. Ali'nin oğlu **Hasan, Hz. Abbas**'ın oğlu **Abdullah** ve **Hz. Ca'fer**'in oğlu **Abdullah** (üç amca-zâde) birlikte ziyâretime gelmişlerdi. Bana :

- ***"Efendim, bize öyle bir yemek hazırlayın ki, bu yemek, Resûlullah Efendimiz'in de son derece hoşlandıkları ve seve seve yedikleri bir yemek olsun!."*** dediler. Onlara :

- ***"Yavrularım,*** dedim. ***Peygamber Efendimiz'in son derece hoşlandığı yemeği, bugün sizler, seve seve iştahla yiyemezsiniz".***

- ***"Hayır, ne münâsebet.. Hele siz bir yapın da görelim!."*** diye ısrar ettiler.

Kalktım; bir miktar arpa alıp değirmende çektim. Arpa ununu, toprak tencereye koyup pişirdim. Sonra üzerine biraz zeytin yağı döküp; üstüne de biber, zencefil, kakula, tarçın gibi bahârat ektim. Pişirdiğim bu yemeği önlerine getirerek :

- ***"İşte,*** dedim. ***Resûlullah Efendimiz'in hoşlandıkları ve seve seve yedikleri yemek budur!."***

❁

28) **Câbir b. Abdullah** (r.a) anlatıyor : Kâinâtın Efendisi Sevgili Peygamberimiz, lûtfedip evimize kadar gelmişlerdi. Sevincimiz sonsuzdu.

---

benzeri sevinç gösterisi maksadıyla yapılan dâvetlerde verilen ziyâfetlere, şölenlere denir. Ancak, metinde geçtiği gibi kayıtsız olarak kullanılırsa, mutlak mânâda ***"düğün yemeği"***ni ifâde eder. Başka ziyâfetler için kullanılırsa, o takdirde" ***"sünnet düğünü"*** *(velîmet'ül-hıtân)* gibi birlikte söylenir. Böyle, sevinç vesîlesi olan özel günlerde ziyâfet vermek, Peygamber Efendimiz'in sünnetidir, O'nun güzel âdetlerindendir.

Sevîk ise, Türkçede ***"kavut"*** denilen yemektir. Unun tavada kavrulup biraz su ilâve edilerek helva gibi pişirilmiş hâlidir.

(23) Kaynakların çoğu zaman **Ümmü Râfî'** künyesi ile kaydettiği **Selmâ**, Hazreti Peygamber'in âzadlılarından **Ebû Râfî**'in hanımıdır. Kendisi de, Peygamber Efendimiz'in veyâ halası **Safiye bi'nti Abdülmuttalib**'in âzadlısı idi. Kan koca her ikisi de, âzad edilmiş olmalarına rağmen Hazreti Peygamber'in hizmetinden ayrılmamışlar ve Hâne-i Sa-âdet'in ayrılmaz bir cüz'ü olmuşlardı.

Ona, ***"Hazreti Peygamber'in âile ebesi"*** ve ***"ebelerin pîri"*** demek mümkündür. Kaynakların verdiği bilgiye göre o, Peygamberimiz'in oğlu **İbrâhim** ile Hz. **Fâtıma**'nın bütün çocuklarının ebesi *(kâbile)* idi. **Hz. Fâtıma**'nın naaş-ı şerîfini, **Esmâ binti Umeys** ile birlikte, bu **Selmâ Hâtun** gasletmiştir. Hazreti Peygamberle *Hayber* seferine de iştirâk eden **Selmâ**'nın vefât târihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, **Tirmizi**'nin yukarıda kaydettiği haberden, onun, Hazreti Peygamber'den sonra bir müddet daha yaşadığı anlaşılmaktadır. Bkz. *el-İstî'âb*, IV, 327-329; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 478-479; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/I, 374; *el-İsâbe*, IV,333; ayrıca bkz. bu eserin ***"Hazreti Peygamber'in Gülüş Tarzı"*** bölümü.

Zât-ı Risâletlerine ikrâm etmek üzere bir koyun kestik. Koyunu boğazladığımızı görünce, lâtife yollu bizlere : ***"Ev sâhipleri, bizim eti sevdiğimizi ve canımızın et istediğini nasıl da bildiler"*** buyurdular. Bu hadîsin bir de hikâyesi vardır [24].

❁

29) Yine **Câbir b. Abdullah** (r.a) anlatıyor : Bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz, beni de yanlarına alarak, *Mescid-i Şerîf*'den çıktılar ve ensar-

(24) **Tirmizî**'nin kısa keserek sâdece işâret etmekle yetindiği bu hikâyeyi, başka kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Şöyle ki; hicretin 4. senesi (M.626) vukû bulan *Hendek Gazâsı*'nın hazırlıklarının yapıldığı günlerdi. Hazreti Peygamber'in de bizzat kazma-kürek sallayarak çalışmalara nezâret ettiği hendek kazma işi, geceli gündüzlü sürdürülüyordu. *Medîne*'de ise, o yıllarda kıtlık hüküm sürüyordu. Hendek kazma işinde çalışan ashâbın, kemerleri sıkma anlamında, açlıktan karınlarına taş bağladıkları günlerdi. İşte böylesine bir açlık âfının yaşandığı sırada, **Câbir b. Abdullah**, hiç olmazsa bir kaç kişiyi doyurmayı düşünmüştür. Şimdi hâdiseyi kendisinden dinleyelim: Hendek kazma çalışmaları sürdürülürken, karnı iyice çökecek şekilde Resûlullah Efendimiz'in acıktığını gördüm. Doğruca eve giderek, hanıma: ***"Evde yiyecek bir şey var mı? Peygamber Efendimiz'in aşırı derecede acıktıklarını gördüm de..."*** dedim. Hanım, içinde bir ölçek kadar arpa bulunan bir torba çıkardı. Bir de besili koyunumuz vardı. Ben, koyunu kestim; hanım da, arpayı öğüttü. Artık o, bütün işlerini bırakıp bana yardım ediyordu. Koyunun etini parçaladım, çömleğe koydum. Ve hemen, haber vermek üzere, Resûlullah Efendimiz'e gittim. Evden ayrılacağım sırada, hanım sıkı sıkı tenbih etti:

- ***"Aman hâ,*** dedi. ***Beni, Resûlullah'a ve berâberindekilere karşı rezil etme!."***

Ben, Resûlullah Efendimiz'e gelip. Hâk-i Pây'e yüz sürerek, yavaşça kulaklarına fısıldadım:

- ***"Yâ Resûlallah, bir besili koyunumuz vardı, kestik. Evde bulunan bir miktar arpayı da öğüttük. Münâsip göreceğiniz bir kaç kişi ile birlikte bize yemeğe buyurmaz mısınız?"*** diyerek, Zât-ı Saâdetlerini dâvet ettim. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz, yüksek sesle:

- ***"Eyyy Hendek ahâlisi! Câbir size mükellef bir sofra donatmış. Haydin, bırakın işi; koşun!."*** diye yüksek sesle ünlediler. Yemek yetmiyecek diye endişelendiğimi hemen anlamış olmalılar ki, bana da:

- ***"Doğruca eve git; hanıma söyle. Ben gelince ye kadar, çömleği ocaktan indirmesin; hamuru da ekmek yapmasın!."***. Ben eve geldim. Kimseler gelmeden Resûlullah Efendimiz de yetişti. Durumu farkeden hanım, telaşlandı:

- ***"Ben sana söylemedim mi, sana tenbih etmedim mi?"*** dedi.

- ***İnanın, aynen senin dediğin gibi yaptım; gizlice kulağına söyledim"*** dedim.

Hamuru Peygamber Efendimiz'e getirdi. Resûlullah Efendimiz ise, mübârek tükürüklerinden bir miktar sürüp, bereketli olması için niyazda bulundular. Sonra, ocaktaki çömleğe dönüp, ona da tükürüklerinden bir miktar dokundurarak, bereketine duâ ettiler. Daha sonra da:

- ***"Hanıma söyle, ekmeği senin yanında pişirsin. Yemeği de, ocaktan indirmeden, içinden kepçe kepçe alarak dağıtsın".***

Câbir der ki; yemeğe gelenler bin kişi idi. Allaha yemin ederim ki, cümlesi iyice doyup gittiler. Tencerimiz ise hiç eksilmeden kaynamaya devâm etti. Hamurumuz da, bunca ekmek yendikten sonra hiç eksilmedi. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 46-47.

dan bir kadının ziyâretine gittiler. Kadın, hemen bir koyun kesip pişirdi. Peygamber Efendimiz, etten bir miktar yedi. Ev sâhibesi, yemeğin bitiminde bir sepet de tâze hurma ikrâm etti. Efendimiz, ondan da bir kaç tâne aldılar.

Öğle vakti yaklaşmıştı. Abdest aldılar ve öğle namazını edâ eylediler. Aradan biraz vakit geçtikten sonra tekrar geri geldiler. Kadın, artan koyun eti yemeğinden bir sofra daha kurdu. Resûlullah Efendimiz ondan da yediler. Daha sonra da, elini ağzını yıkamadan ikindi namazına durdular.

❁

30) Peygamber Efendimiz'in teyzelerinden **Ümm'ül-Münzir** *(r.anhâ)* anlatıyor : Bir gün Resûlullah Efendimiz, yanına Ali'yi de alarak ziyâretime gelmişlerdi. O sırada evimizde, tavana asılmış hurma hevenkleri vardı. Peygamber Efendimiz bu hurmalardan yemeye başlayınca, O'nunla birlikte **Ali** de yemeye koyuldu. **Ali'**nin hurmadan yediğini gören Hazreti Peygamber :

"Hele yavaş ol, yâ Ali! Sen daha hastalıktan yeni kalktın; henüz nekâhet devresindesin; hurma sana dokunur" *buyurdular.*

Burun üzerine **Ali,** Resûlullah'ın tavsiyesine uyarak yerine oturdu. Peygamberimiz ise yediler. Ben de ona, arpa unu ile pazı yemeği pişirip ikrâm ettim. Bu def'a Resûlullah Efendimiz **Ali'**ye :

"İşte şimdi bundan ye. Zîra bu, tam senin durumuna uygun bir yemektir" buyurdular.

❁

31) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : Resûl-i Ekrem Efendimiz, zaman zaman sabahları odama gelirler ve bir yiyecek olup olmadığını sorarlardı. Bir def'asında :

- ***"Yâ Âişe, yiyecek bir şeyin var mı?"*** diye sordular.
- ***"Yok, yâ Resûlallah"*** dedim.
- ***"Öyle ise ben, bugün oruca niyet edeceğim"*** buyurdular.

Bir başka gün geldiklerinde :

- ***"Yâ Resûlallah,*** dedim. ***Bu gün bize bir hediye getirdiler".***
- ***"Nedir o hediye ?".***
- ***"Hays yemeğidir"*** [25].

(25) **Hays;** çekirdeği çıkarılmış hurmaya sâde yağ ve kuru çökelek, ya da çökelek yerine un koyup karıştırmak sûretiyle pişirilen, âsûde helva gibi Hicazlılarca yapılan bir yemektir.

- ***"Fakat ben, oruç tutma düşüncesiyle kalkmıştım"*** buyurarak, bana iltifat ettiler ve sonra da *hays*'dan âfiyetle yediler.

❁

32) **Yûsuf b. Abdullah b. Selâm** (r.a) anlatıyor : Ben, Peygamber Efendimiz'i mübârek ellerine bir parça arpa ekmeği alıp, üzerine de bir tek hurma koyarak : ***"İşte bu, bunun katığıdır"*** diye yerken gördüm.

❁

33) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***Peygamber Efendimiz, tencerenin dibinde kalan yemeği severlerdi.***

Tirmizî'nin hocası **Abdullah**, hadîs metninde geçen ***"süfl"***, *yemeğin arta kalanı demektir*, der [26].

(26) Bu kelime *Kāmûs*'da : ***"S ü f l; bir nesnenin çöküntüsüne denir ki, tortu tâbir olunur"*** şeklinde açıklanmıştır (III, 1194).

26 - PEYGAMBERİMİZ'İN YEMEKDE ELLERİNİ YIKAMALARI

Hazreti Peygamber'in, yemek öncesi ve yemek sonrasında ellerini yıkamaları ile bu hususlaki tavsiyelerine ayrılan bu bölümde, iki sahâbî kanalıyla rivâyet edilmiş üç hadîs yer almaktadır.

Bölümün başlığında kullanılan ifâdenin orijinali, ***"vuzûü Resûlillah (s.a.s) 'ınde't-ta'âm"*** olup, *Peygamber Efendimiz'in yemekde ellerini yıkaması* demektir.

Konunun esâsına geçmeden önce, burada, teknik bir açıklama yapılması, metinlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Şöyle ki; klâsik İslâmî metinlerde, ***"el yüz yıkama"*** ile ***"abdest alma"*** ve; ***"el suyu"*** ile ***"abdest suyu"***, bir hareke *(sesli harf)* değişikliği yapılarak, aynı kökten gelen kelimelerle ifâde edilmiştir. Meselâ ***"el-vuzû'"*** kelimesi, hem dînî mânâda ***"abdest almak"***, hem de bildiğimiz *(örfî)* anlamda ***"el yüz yıkamak"*** mânâlarını taşır. Aynı şekilde ***"el-vezû' "*** ise, hem ***"abdest alma"***da, hem de ***"el yüz yıkama"***da kullanılan ***"su"*** anlamına gelmektedir. Her iki kelime de; güzellik, pâklık ve nezâfet mânâsını ifâde eden ***"el-vezâe"*** masdarından türemiştir[1].

Bir de ***"tahâret"*** vardır ki, bunu, Türkçemize ***"temizlik"*** diye tercüme ederiz. *Tahâret,* maddî kir ve pislik anlamına gelen ***"necâset"*** in zıddıdır. Yâni, maddî olan pisliklerin temizlenmesidir. Bu türden pisliklerin normâl olarak ***"yıkanması"***na ***"gasıl"*** dendiği gibi, dînî mânâda yıkanmaya da ***"gusül"*** *(boy abdesti)* denir.

❁ ❁

Başlıkta kullanılan ***"vuzû' "*** kelimesinin, **yıkama** veyâ **temizleme** diye tercüme edilmesi, ifâdenin muhtevâsını tam olarak yansıtamamaktadır. Zirâ bu yıkama ve temizleme, sıradan bir kirin veyâ pisliğin yıkanışı ve temizlenişi değildir. Buradaki *temizlik,* ***"tahâret"*** karşılığı değil, ***"nezâfet"*** karşılığıdır. Nitekim *tahâret* kelimesini, dilimize; temizlik, temizlemek, yıkamak ... gibi ifâdelerle çeviriyor ve tam olarak da karşılamış

(1) İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs ve'l-Eser.* V, 195; *Kâmûs.* I, 117.

oluyoruz. Ne var ki, ***"nezâfet"*** kavramını karşılayacak, yine *nezâfet*'den başka bir kelimemizin bulunduğunu bilemiyoruz.

Bu sebeple, gerek ***"Allah nazîftir, nezâfeti sever"*** hadîsindeki [2]; gerek ***"Nezâfet îmandandır"*** *(en-Nezâfetü min'el-îmân)* vecîzesindeki ***"nezâfet"***i, kuru bir ***"maddî temizlik"*** olarak anlamanın, büyük bir eksiklik *(nakîsa)*, hattâ yanlışlık olduğu kanâatindeyiz.

Haram kazançla elde edilip iyice sudan geçirilmiş bir meyve, temizdir fakat nazîf değildir; dışı temiz de olsa içi kirlidir. Banyosunu yapıp, en iyi biçimde giyinmiş kimse temizdir; fakat içi yalan, kıskançlık, kin ... gibi duygularla dolu ise nazîf değildir.

T a h â r e t, ***"kalıp"*** temizliğini; n e z â f e t ise, onun da ötesinde ***"kalb"*** *(muhtevâ)* temizliğini ifâde eder. Nezâfet, tahâret'in bir üst derecesidir. Her temizlik, bir nezâfet değildir; fakat her nazîf olan, aynı zamanda asgarî şekilde temizdir de. ***"Nezâfet îmandandır"*** sözünü, kuru bir ***"temizlik îmandandır"***la karşılamak, ifâdenin nezâfet ve nezâketinden çok şey kaybettirmektedir.

İslâm dîni ve onun vücûd verdiği ince medeniyet dışında, **temizlik** *(tahâret)* kavramını ***"nezâfet"*** seviyesine vardıran başka bir dînin, ya da medeniyetin varlığını söyleyebilmek, muhâl derecesinde güçtür.

❁ ❁ ❁

İnançlı insanların sıradan bir temizlikle yetinmeyip, her sâhadaki temizliklerini n e z â f e t derecesine vardırmalarını isteyen Resûlullah Efendimiz, yemek yeneceği sırada da bu kurala uyulmasını arzû etmiştir. Nitekim bu husûsu tavsiye ederlerken seçmiş oldukları kelime, yukarıda da işâret edildiği gibi, hem elin kirini pasını yıkamak, hem de abdest almak mânâsına gelmektedir.

Namaz için *abdest* ne ise, yemek için de *el yıkamak* odur. Yemekten önce el yıkamak, yemeğin abdesti durumundadır. Bunun anlamı şu olsa gerektir : Yemek yiyeceğiniz zaman, eliniz pis olmasa bile, onu yine de yıkayınız; zîrâ yemek, Allah'ın azîz bir nîmetidir. Bu şekilde davranmak, ona karşı hürmet ve tâzîmin ifâdesidir. Yemeğe hürmet ise, sofranın bereketini arttırır.

Burada bir başka inceliğe daha işâret etmek yerinde olacaktır : Peygamber Efendimiz, yemekten önce el yıkamayı bir ***"emir"*** olarak ifâde

(2) Tirmizî,*Sünen*, V, 112, nu : 2799 ***(İnnellâhe nazîfün yühıbbü'n-nezâfe)***.

buyurmamışlardır. Bilindiği üzere, *emir* ile *tavsiye* arasında zarîf bir incelik vardır. Emrin ihlâli cezâyı gerektirir; tavsiyenin ihlâli ise edebe aykırıdır. Rûhen yücelmiş kimselerdir ki, büyüklerin tavsiyelerini emir telâkkî ederler.

❁❁❁

Yemekten önce el yıkama alışkanlığı, başlı başına bir eğitim işidir. Nitekim, gerek çocukluğumuz ve gerek çocuklarımız göz önüne getirildiğinde, sofradan önce nice el yıkama kavgaları verildiğini hatırlarız. Çocuk, her nedense hep kaytarmak ve atlatmak ister. Ancak, çocuğunu en iyi şekilde terbiye edip hayâta hazırlama azminde olan sebatlı anne ve babalar, titiz bir tâkipçilikle hedeflerine ulaşırlar ve bu alışkanlığı, çocuklarında bir karakter *(ikinci tabîat)* hâline getirirler. Küçükken bu terbiyeyi almış bulunan çocuk ise, ileri yaşlarında, elini yıkamadan sofraya oturamaz; şâyet otururşa, âdetâ yemeğe karşı suç işlemişçesine rûhen rahatsız olur.

Daha önce diğer dînlerde olmayan bu *yemekten önce el yıkama* âdetini, ilk def'a Peygamber Efendimiz îcad ve ihdâs etmişlerdir.

❁❁❁

Yemekten sonra el yıkama ya gelince; bu hususta Resûlullah Efendimiz çok titizdir. Nitekim bir hadîslerinde, yemekten sonraki el temizliği için kullandıkları tâbir, asgarî temizliği ifâde eden ***"gasl"***dır. Yâni, temizliğin sıradan hâlidir. Buyuruyorlar ki :

"Elindeki yemek bulaşığını yıkamadan yatan kimse, şâyet gece başına bir musîbet gelirse, bu durumda, kabâhati başkasında değil, bizzat kendisinde arasın!." (3).

Mevcûd vesîkaların bütününün ışığı altında meseleyi şöylece bağlamak mümkündür : El temiz de olsa, yemekten önce onu tekrar yıkamak, bir *nezâfet* kuralıdır; sofra adâbına yakışan bir davranıştır. Yemekten sonra yıkamak ise, nezâfet ve nezâketten de öte, asgarî bir *temizlik* gereğidir.

❁❁❁

Abdest almanın veyâ el yüz yıkamanın bir gereği de, yıkandıktan sonra kurulanmaktır. İşte, Peygamber Efendimiz'in de, abdest aldıktan ve-

(3) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 419, nu : 1219, 1220; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 500, nu : 3852; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1096, nu : 3296, 3297.

yâ elini yıkadıktan sonra, k u r u l a n m a k üzere; bez, peçete, mendil, peşkir ve havlu cinsinden [4] bir nesne kullanıp kullanmadığı da gündeme getirilmiştir. Hemen ifâde edelim ki, bu meseleye ışık tutucu mâhiyette vesîkalar bulunmaktadır.

İbn Sa'd ve **Tirmizî**'nin verdiği bilgiye göre, ***"Peygamber Efendimiz'in bir mendili*** (peşkiri) ***vardı; abdest aldığı veyâ elini yıkadığı zaman, onunla kurulanırdı"*** [5].

(4) Bununla ilgili olarak kaynaklarda kullanılan kelime, ***"hırka"*** dır. Bu kelimeyi, yukarıda sıralanan eşyâlar içerisinde en iyi karşılayanı ise, ***"mendil"*** veyâ ***"peşkir"*** dir.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 462; Tirmizî, *Sünen*, I, 74-77, nu: 53-54.

N o t : Bu konu ile ilgili vesîkalar rivâyet tekniği bakımından çok sıhhatli olmadığı içindir ki, **Tirmizî**, metnin hemen sonunda bir kısım teknik açıklamalar yapmak ihtiyacını duymuştur. Ayrıca, Tirmizî şârihi **İbn'ül-Arabî** de, bu konuda ileri sürülen görüşlerin bir değerlendirmesini yapmıştır. Her iki kaynağın verdiği bilgilerin özeti şudur :

Gerek ashabdan, gerek daha sonraki dönemin âlimlerinden bir grup, ***"abdest aldıktan sonra kurulanma"***nın *câiz* olduğunu söylerlerken; bir grup âlim de, ***"abdest, kıyâmet günü tartılır"*** sözüne dayanarak, kurulanmanın *mekrûh* olduğunu ileri sürmüşlerdir.

"Abdest tartılır" sözü, bu konuda hiç bir değer ifâde etmez ve sahîh olan görüş, kurulanmanın câiz olduğudur. Zîrâ abdest alınınca, onun ibâdet vasfı tamamlanmış olur; vücuttaki ıslaklığın biraz daha kalmasının, onun ibâdet vasfı ile uzaktan yakından bir ilgisi yoktur (bkz. *'Ârızat'ül-Ahvezî*, I, 68-70). Ayrıca, Tirmizî nâşiri de, ***"abdest tartılır"*** sözü için düştüğü bir dipnotta, ***"Bu, hiç de uygun olmayan bir gerekçedir"*** demektedir.

METİNLER

1) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor : Bir gün, helâdan çıkıp da yerine oturan Peygamber Efendimiz'e yemek ikrâm edilmiş ve kendilerine :

- ***"Abdest suyu (vezû') da getirelim mi? yâ Resûlallah!"*** denince;

- ***"Ben, ancak namaz kılacağım zaman abdest almakla emrolundum"*** buyurmuşlardır [6].

❁

2) Yine **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor : Hazreti Peygamber bir gün ayak yolundan çıkıp da oturunca sofra hazırlandı. Bu sırada kendilerine :

- ***"Abdest alır mısınız? yâ Resûlallah!."*** denince;

- ***"Namaz mı kılacağım ki abdest alayım!."*** buyurdular [7].

❁

3) **Selmân-ı Fârisî** (r.a) anlatıyor: Yemekten sonra elleri yıkamanın, yemeğin bereketinin artmasına sebep olduğunu *Tevrat*'da okumuştum. Bu bilgimi, Resûlullah Efendimiz'e duyurup haber verdiğimde: ***"Yemeğin b e r e k e t'i; hem yemekten ö n c e, hem de yemekten s o n r a elleri yıkamaktadır"*** buyurdular [8].

---

(6) Burada oldukça kısa nakledilen bu ve bir sonraki hadîs, yemekten önce elleri yıkamanın ötesinde, ayrıca yemek yerken abdestli bulunup bulunmama meselesine de ışık tutmaktadır. Her an v a h i y gelme durumu ile karşı karşıya olan Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, abdestsiz geçirdikleri anları -hemen hemen- yok gibidir. Ne var ki, her yaptığına aynen uyulması gereken bir ***"yüce örnek"*** mevkiinde bulunduklarından, sırf ümmetine bir ***"mecbûriyet"*** yüklememek için, kendine has bâzı davranışlarını, topluluk içerisinde k a s d e n terk ediverdikleri de olurdu. İşte, bu hadîslerin; ***"yemekten önce, sâdece el yıkamak kâfidir. Ayrıca bir de abdest alma mecbûriyeti yoktur. Sâdece namaz kılınacağı zaman abdest alma mecbûriyeti vardır"*** şeklinde anlaşılması uygun olacaktır.

(7) Bu hadîs, bir önceki hadîsin aynı olup, rivâyet farkından dolayı bir daha kaydedilmiştir.

(8) Asgarî bir temizlik kuralı olmanın ötesinde, yemekten önce ve sonra el yıkamak, yemeğin bereketinin artmasına da yol açmaktadır. Fakirliğin sebepleri araştırılırken, kuru ekonomik tedbirlerin ötesine de uzanılmasına işâret buyurulmuştur.

27- PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEMEK ÖNCESİ VE SONRASI OKUDUĞU DUÂLAR

Bu kısımda, Peygamber Efendimiz'in, herhangi bir şey yiyecekleri veyâ yedikleri zamanki davranışları bahis konusu edilecektir. Yemeğe başlamadan önce söylediği ve yiyeceğini yedikten sonra ettiği duâlar ile, sofra âdâbı konusundaki tavsiyeleri, bu bölümün içinde ele alınmaktadır.

Tirmizî, *Şemâil*'de, bu konu ile ilgili yedi hadîs kaydetmiştir. Bu rivâyetlerin ikisi **Hz. Âişe** vâlidemize âit olup, diğer beşi değişik sahâbîler tarafından nakledilmiş bulunmaktadır. Biz, **Tirmizî** tarafından kaydedilmeyip de doğrudan doğruya veyâ dolayısıyle konumuzu ilgilendiren diğer vesîkaları bu arada sunmaya çalışacağız.

❁❁❁

Resûlullah Efendimiz'in, yeme ve içme hâdisesi karşısındaki tutumları, diğer bâzı görüş ve düşünce sistemini benimseyen kimselerinkinden çok farklıdır. Peygamber Efendimiz'e göre ***"yeme ve içme"***, sâdece biyolojik bir vâkıa değildir. Yenen nesne bir ***"nîmet"***dir. O,Yüce Tanrı'nın kullarına lûtfedip verdiği bir bahşiştir, ihsandır, atiyyedir.

Hazreti Peygamber, her güzel işe başlarken yaptıkları gibi, bir şeyi yemeden önce de dâimâ ***"besmele"*** çekerlerdi. Yâni ona, ***"Bismillâhirrahmânirrahîm"*** diyerek başlarlardı. Bir şeye Allah'ın adı ile başlamak, o nîmeti veren Yüce Tanrı'yı anmak ve O'nun bu nîmetine peşin olarak şükretmek anlamını taşır. Bilindiği gibi, Türk milletinin gönlünde müstesnâ bir yeri olan *Mevlid-i Şerîf:*

"Allah âdın zikredelim evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kulâ"

diye başlar.

"İsm-i pâkin, pâk olur, zikreyleyen
Her murâda îrüşür Allah diyen"

şeklinde devâm eder.

Besmele, şâyet başta unutulmuşsa, hatırlandığı an çekilir. Unutınada bir kasd-ı mahsûs olmadığı için, yemek arasında çekilen besmele de, aynen başında çekilmiş gibi kabûl edilir [1].

❄❄❄

Verilen bir bahşişi alanın ***"teşekkür"*** etmesi, asgarî bir insanlık kuralıdır. Bu teşekkürün *Allah*'a karşı edilenine, dîn lisânında ***"şükür"*** denir. Ş ü k ü r; en dar mânâsıyla, yapılan iyiliğin kadir ve kıymetini kavrayıp, bu iyilik karşısındaki duygusunu, iyiliği yapana karşı ***"dil ile açığa vurmak"***tır. Bunun tam zıddı ise, *örtmek ve gizlemek* anlamına gelen ***"küfrân"***dır; yâni nankörlüktür. Bu durumu Peygamber Efendimiz vecîz bir şekilde ifâde buyurmuşlardır :

"Allah'ın bahşetmiş olduğu nîmeti dile getirmek ş ü k ü r; bunun yapılmaması ise k ü f ü r'dür, nankörlüktür" [2]. Bizim mayası şükürlü medeniyetimiz, bu hadîs-i şerîften ilhâm alarak, dilimize iki deyim hediye etmiştir : *Tahdîs-i nîmet* ve *küfrân-ı nîmet!*..

Nîmet, nîmettir; onun azı çoğu olmaz. Yapılan her iyiliğe şükür ve teşekkür edilir. Resûlullah Efendimiz : ***"Aza şükretmeyen, çoğa da şükretmez"*** buyururlar [3]. *Az* ve *çok* kavramlarının sınırını çizmek güçtür. Öyle insanlar vardır ki, bugün imrenerek seyrettiği kimselerin hayat seviyelerine de getirilse, şükür merkezi köreldiği için, o noktada durmasını yine beceremiyecektir. Bu gibi insanların ruh hâlini, Hazreti Peygamber şöyle ifâde etmişlerdir :

"Eğer insan oğlunun iki vâdî dolusu altını olsa, o yine de bir üçüncüsünü ister. İnsan oğlunun gözünü ancak toprak doyurur. Allah ise kendisine dönüp tövbe edenlerin tövbesini kabûl eder" [4].

Evet, şükrün ölçüsü, nîmetin azlığı ya da çokluğunda değil, elde edilenin kendisi için bir nîmet olduğunu kabûl edip etmemekte gizlidir. Şükürlülük hâli mutluluğa, nankörlük hâli ise mutsuzluğa açılan bir yoldur.

Teşekkür ve *şükür* kavramı, çocuğa, eğitim çağında iken verilmelidir. Çocuk kendisine iyilik yapan yakın çevresine *teşekkür* etmeye alışmamışsa, Allah'a *şükür* noktasında sıkıntıya düşer. Şükür ve teşekkürü aynı öl-

(1) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1086, nu: 3264.

(2) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 275, 278.

(3) *Müsned*, aynı yer.

(4) Buhârî, VII, 175; Tirmizî, IV, 569, nu: 2337; İbn Mâce, II, 1415, nu: 4235.

çüler içinde değerlendiren Peygamber Efendimiz : ***"İnsanlara teşekkür etmesini bilmeyen, Allah'a da şükredemez"*** buyururlar [5].

Her ne hikmetse toplumumuz; bir yanda, insanlara karşı teşekkürde alabildiğine cömert olduğu hâlde Allah'a şükürde cimri davrananlarla; bir yanda da, şükürü hiç ağzından düşürmediği hâlde, insanların yaptığı hizmet ve iyiliklere karşı teşekkürü bir küçüklük ve aşağılık duygusu kabûl eden insanlarla dolar oldu. Hâlbuki, birisinin fazla renksiz, öbürünün de alabildiğine katı olduğu bu iki davranış sâhiplerinden; birinin ***"Hakk"***ı, diğerinin de ***"halk"***ı tanıması ve böylece, hiç de uygun olmayan bir ikiliğin ortadan kalkıvermesi ne hoş olur!.

❁
❁ ❁

Peygamber Efendimiz, yemekten önce ***"besmele"*** çektikleri gibi, yemekten sonra da dâimâ ***"duâ"*** ederlerdi. O'nun duâlarının en kısası ise ***"Elhamdülillâh"*** diyerek yapılanı idi. Nitekim kendileri : ***"Zikrin en fazîletlisi "Lâ ilâhe illallah"; duânın en üstünü de "Elhamdülillah" demektir"*** buyurmuşlardır [6]. Daha değişik ve uzun olarak yaptığı bir çok duâları da vardır ki, bunların bir kısmı, aşağıda metinler kısmında verilecektir.

Duânın tek bir *formülü* yoktur. Herkes, gönlünden koptuğunca, dilinin döndüğünce, uzun veyâ kısa ifâdelerle duâsını yapabilir. Ancak, Peygamber Efendimiz başta olmak üzere; diğer İslâm ulularının, gönül erlerinin, sır erenlerinin, temiz ağızların ve pâk gönüllerin yapmış olduğu duâlarla ***"Dergâh-ı İzzet"***e el açıp yalvarmanın, yüz sürüp yakarmanın ayrı bir feyzi vardır. Bunlar içerisinde, formülü Peygamber Efendimiz'e âit olan duâlara, ***"ed'iye-i me'sûre"*** denir [7].

Duânın belli bir ***"dil"*** i de yoktur [8]. Yüce Tanrı her dilden anlar: Türkçe, Arapça, Fransızca, Rusça, Çince, Yamyamca... hepsinden, ama

(5) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 85, nu: 218; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 353, nu: 4811; Tirmizî, *Sünen*, IV, 339, nu: 1954-1955.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1249, nu: 3800; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 49.

(7) Bu duâların bir kısmı, öteden beri, müstakil eserlerde toplandığı gibi, bir kısmı da hadîs kitaplarının ***"Kitâb'üd-duâ", "Kitâb'üd-de'avât", "Kitâb'üz-zikir", "Kitâb'ül-ezkâr"*** gibi bölümlerinde bir araya getirilmiştir. Türkçemizde de, pek çok *Duâ Mecmûası* kaleme alınagelmiştir. Bizim okuyup inceleme imkânı bulduğumuz en derli toplu duâ kitabı ise, **Prof. Dr. M. Cemâl Sofuoğlu'nun** kaleme aldığı *"Açıklamalı Duâ Kitabı"* (Ankara 1992, Türkiye Diyânet Vakfı Yayını, 75) adlı eserdir.

(8) Genellikle ***"duâ"*** ile ***"ibâdet"***in birbirine karışunldığı görülegelmektedir. *Duânın*

hepsinden anlar. Yeter ki, duâ, cân ü gönülden yapılmış olsun!.

Bizim milletimiz duâlı bir millettir : O, kurduğu bütün devletlerinin temelini duâlar ile atmıştır. Yaptığı ev bir kulübe de olsa temele ilk harcı duâ ile koymuştur. Evine girişi duâ ile, evinden çıkışı duâ iledir. Rızık kapısını duâ ile açar, duâ ile kapar. Yerken duâ ile yer, içerken duâ ile içer. Onun, doğumu duâ ile karşılanır, evliliği duâ ile kurulur, ölümü duâ ile uğurlanır. Hayâtı baştan sona duâ ile örülmüştür. Kısacası, duâ onun hayat sigortasıdır [9].

❁ ❁

Yemekten önce ***"besmele"*** çekme, yemekten sonra da ***"duâ"*** etme dışında; yemeğin bereketine te'sîr eden ve sofranın huzurlu olmasında rol oynayan başkaca faktörlerin de olduğu ifâde edilmiştir. Bunlar da bir kaç paragrafla bu bölümün içinde ele alınmaktadır :

Resûlullah Efendimiz'in zamân-ı saâdetlerinde yemek, bugün memleketimizin birçok bölgelerinde ve özellikle köylerinde olduğu gibi,

---

dili ile *ibâdetin dili,* ayrı ayrı konulardır ve ayrı mütâlâa edilmelidir. İbâdetlerin dili meselesi, öteden beri polemik konusu yapılagelmiştir. Hiç bir zaman ibâdetini edâ eden kimselerin meselesi olmayan bu konu, genellikle namaz ve niyazla uzaktan yakından ilgisi bulunmayan ve ilgi kurmaya da niyeti olmayan çevrelerce ortaya atılagelmiştir. Arkasında ise, daha çok, politik veyâ ateistik faktörlerin yattığı izlenimini uyandırmaktadır.

(9) Güzel davranışlara misâl ararken, örnekleri hep eskilerin menkıbelerinden seçmeyi bir gelenek hâline getirmişizdir. Bunun, güzel taraflarının yanında, sakıncalı yönlerinin de olduğu gözden kaçmıştır. ***"Eskiler böyle yapardı", "ecdâdınız böyle idi"*** türünden ifâdeler, yeni nesli şartlandırmakta; onların zihninde, ***"böyle güzel davranışları yapmak sâdece eskilere özgü bir durumdur; yeni nesil bundan muaftır"*** duygusunu uyandırmaktadır. Biz ise; bâzı eskilerin hiçbir zaman pörsümeyeceği ve îtibarlı yeni olarak kalacağı; pek çok yeninin ise kısa zaman sonra eskiyeceği ve îtibarsız bir eski olarak unutulacağı gerçeğinin körpe dimağlara nakşedilmesi sorumluluğunu taşıyoruz.

D u â; dün, bugün ve yarına uzanan zaman çizgisinde kıyâmete kadar hiç eskimeyecek değerlerimizden biridir. Duâsız şahıslar, duâsız servetler, duâsız müesseseler ve duâsız medeniyetler, er-geç eskimeye mahkûmdur.

Bir şey yeyip içtikten sonra duâ etmek ve nîmete şükürle karşılık vermek deyince, bu prensibin canlı bir örneği olarak, hep, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Görevlilerinden* **Dr. Orhan Seyfi Yücetürk** *Beyefendi*'yi hatırlarım. Mükellef ziyâfetler bir tarafa; bir çay, yarım simit, bir tek meyve de ikrâm etseniz, o, yapmacık ve gösterişten uzak ihlâslı ve samîmî tavrıyle, yerine göre uzun ve yüksek sesle duâ yapma fırsatı bulamayınca; ***"Efdal'üd-duâ elhamdülillâh, rızâen lillâh el-fâtiha!."*** der; böylece, çevresinin de duâ etmesine vesîle olur. Bu tavır, onun için bir *karakter* olmuştur. Hazreti Peygamber'in bir sünnetinin günümüzde hiç aksatmadan tatbikçisi olan **Dr. Orhan Seyfi** *Bey*'i burada kaydetmeyi, bugünden gelecek nesillere ulaştırılması gereken değerlerden biri olarak kabûl ediyorum.

*"yer sofrası"*nda ve *"tek kap"* tan yenirdi. İşte, müşterek yemek kabından yendiği takdirde, herkesin, lokmasını *"kendi önü"*nden alması istenmiştir.

Hazreti Peygamber'in, sofra konusunda bir başka tavsiyeleri daha vardır : *Birlikte yeme*, dağınık yememe ve bir evin bütün fertleri için ayrı ayrı sofra kurmama!.

Hz. Hamza'nın kâtili Vahşî'nin de aralarında bulunduğu bir grup insan Resûlullah Efendimiz'e gelerek :

- ***"Yâ Resûlallah, biz, yiyoruz yiyoruz; fakat bir türlü doymuyoruz!."*** derler. Hazreti Peygamber :

- ***"Her hâlde, parça parça dağınık yiyorsunuz!."*** deyince;

- ***"Evet!"***. karşılığını verirler. Neticede Peygamber Efendimiz :

- ***"O hâlde sofraya topluca oturun ve besmele çekerek başlayın. Göreceksiniz ki Allah, yemeğinizin bereketini arttıracaktır"*** buyururlar [10].

Birlikte yeme'nin çeşitli faydalarını sıralamak, burada bilineni tekrarlamak olacaktır. Ancak bir noktaya işâret etmeden geçmek de mümkün değildir : Günümüzün mesâî sisteminin zarûretleri karşısında, ev halkının tamâmını sofrada buluşturmanın güçlüğü tartışma götürmez bir gerçektir. Ne var ki, mâzeret üretmekle bir yere varılamayacağı da bir başka gerçektir. Sabah ve öğle yemeklerinde herkesin bir araya gelmesi mümkün değilse de, bu prensibin akşam yemeklerinde uygulanması pekâlâ sağlanabilir.

Unutmamak lâzımdır ki, âile fertleri, bugünün şartlarında, birbirleriyle ancak **sofra**'da görüşüp konuşabilme imkânına sahiptirler. En önemlisi de, çocuk sofra âdâbını; anne, baba ve büyüklerinin yanında yemek yerken görüp öğrenecektir. İş başında eğitimin en uygun ortamı, sofra başıdır. Nitekim pek çoğumuz edepli olmayı, büyüklerin huzûrunda yaptığımız edepsizlikler yoluyla öğrenmişizdir; kitap satırlarını okuyarak değil. Küçükken onların huzurlarında yaptığımız uygunsuz davranışlarımızın, yine onlar tarafından titizlikle düzeltilmesi, hiç bir zaman aklımızdan çıkmamıştır. Yerine göre tatlılıkla, yerine göre bir kaş çatmasıyla uyarılmamız; yerine göre de işittiğimiz bir azar veyâ yediğimiz bir şamar, ileri yaşlar için ne tatlı birer hâtıradırlar.

❁ ❁

Birlikte yeme yanında, ***"birlikte kalkma"*** da, Peygamber Efendimiz'in sofra âdâbı konusundaki tavsiyelerindendir. Bununla ilgili olarak

(10) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1093, nu: 3286.

şöyle buyurmuşlardır : ***"Sofra konduğu zaman, hiç kimse, sofra kaldırılıncaya kadar kalkmasın. Ve, karnı doysa bile, sofrada bulunanları mahcup etmemek için, herkes doyuncaya kadar elini sofradan çekmesin.*** Yâni, doyduğunu hissettiren bir davranışta bulunmasın. ***Zîrâ erken kalkmakla, kişi arkadaşını mahcûp etmiş olur; o da, yemekten elini çekme mecbûriyetinde kalır. Ola ki, onun karnı henüz doymamıştır!"*** [11].

Bu, bilhassa sofrada bulunan ***"büyükler"***in dikkat etmeleri gereken bir kuraldır : Küçükler, büyüklerden önce başlamazlar; büyükler de, küçüklerden önce bırakmazlar. Sofrada; küçüğün küçüklüğünü, büyüğün de büyüklüğünü, karşılıklı saygı ve sevgi ölçüleri içinde kollamaları gerekmektedir.

❊❊❊

Sofra ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz'in bir tavsiyeleri daha vardır. Buna göre, sofraya dâvet edilen, veyâ yemek teklif edilen kimse, *karnı aç* olduğu hâlde; ***"karnım tok... yeni yedim"*** gibi gerçek dışı ifâdelerle, teklîfi geri çevirmemelidir.

Kadın sahâbîlerden **Esmâ binti Yezîd** anlatıyor : Resûlullah Efendimiz'in hâne-i saâdetlerinde bulunduğumuz bir sırada sofra hazırlanmıştı. Sofraya bizler de dâvet edildiğimizde :

- ***"İştahımız yok, karnımız tok"*** dedik.

Biz böyle deyince, Peygamber Efendimiz :

- ***"Açlıkla yalanın ikisini, bir yerde birleştirmeyiniz!."*** buyurdular[12].

❊❊❊

Yemek husûsunda pek çok insanın bir e n d î ş e s i vardır: Sofra zamânı, hesapta olmayan bir misâfirin gelmesi, veyâ gelen misâfire mevcut yemeklerden ikrâm edilme durumunda, ***"yetmez, aç kalırız"*** tedirginliği hissedilir. İşte bu konuda da, Peygamber Efendimiz kesin te'mînat vermektedir. Her dediği doğru olan ve doğrudan başka bir şey söylemeyen o yüce Rehberimiz: ***"Bir kişinin yemeği iki kişiye yeter. İki kişinin yemeği dört kişiye yeter. Dört kişinin yemeği de sekiz kişiye yeter"*** buyurmuşlardır [13]. Yeter ki, sofraya inançla oturulsun!.

(11) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1096, nu: 3295.

(12) İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1097, nu: 3298.

(13) Buhârî, VI, 200; Müslim. VI, *eşribe*, 179; Tirmizî, IV, 268, nu: 1820; İbn Mâce, II, 1084, nu: 3254-3255.

Ancak Hazreti Peygamber'in, inanan insanla inanmayan insanın yeyiş ve içiş tarzı ile ilgili bir de îkâzları bulunmaktadır : **Ebû Hüreyre'**nin anlattığına göre; Resûlullah Efendimiz'in, kâfir bir komşusu vardı. O, bir gün Hazreti Peygamber'e misâfirliğe gelmişti. Peygamber Efendimiz, hizmetini görenlere, bir koyun sağıp sütünü misâfire ikrâm etmelerini buyurdu. Misâfir, ikrâm edilen sütü içti, fakat doymadı. Peygamberimiz, bir daha getirmelerini söyledi. Misâfir onu da içti. Arkasından bir daha, bir daha derken, tam *yedi* koyunun sütünü tüketti. Ertesi günü müslüman olan bu komşu misâfir, tekrar geldiğinde, yine süt ikrâm edildi. Arkasından ikinci koyunun sütü de ikrâm edilince, bu def'a onu bitiremedi. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz :

"Mü'min, bir mide ile yer ve içer; kâfir ise, yedi mide ile yer içer" buyurdular [14].

Bütün bu anlatılanlarda müşterek bir nokta dikkati çekmektedir : **Bereket!.** Bereket'i sağlayan ana maya ise ***"Besmele"*** dir. *Niyet, şükür* ve *kanâat* da nîmetin hazım cihazlarıdır. Şâyet bu cihazlarda bir ârıza varsa, *pepsin* ve *tripsin* gibi salgı bezlerinin sıhhatli çalışması, sindirimi sağlasa da, huzûru ve mutluluğu sağlamaya yetmemektedir.

(14) Buhârî, VI, 200-201; Müslim, VI, *eşribe*, 182; Tirmizî, IV, 267, nu: 1818; İbn Mâce, II, 1084, nu: 3256-3258.

METİNLER

1) **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Eyüb Sultan)* Hazretleri anlatıyor : Bir gün Resûlullah Efendimiz'in huzurlarında idik. Sofra hazırlandı. Berâberce yemek yedik. Ben, başlangıcında son derece bereketli, bitiminde ise o nisbette bereketsiz olan böyle bir yemek görmedim. Hayretimizi yenemeyip sorduk :

- ***"Bu nedir yâ Resûlallah; nasıl oldu da böyle oldu?!."***. Buyurdular ki:

- ***"Bakın; biz yerken,*** *"Bismillâhirrahmânirrahîm"* ***diyerek Allah'ın adı ile başladık. Bu yüzden, Rabbimiz yemeğimize bereket ihsân eyledi. Fakat sonra, hâriçten bir kimse gelip sofraya oturdu ve Allah'ın adını anmadan*** (Besmele çekmeden) ***yemeğe başladı; dolayısıyle şeytan da onunla birlikte yedi. İşte bu durum, yemeğin bereketinin azalmasına sebep oldu".***

❁

2) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki : ***"İçinizden birisi, besmele çekmeyi unutup da yemek yemeye başlamış bulunursa, bu durum hatırına gelir gelmez;*** *"başlangıcında da, bitiminde de Allah'ın adı ile yeme niyetiyle"* mânâsına gelen ***"Bismillâhi evvelehû ve âhirahû"*** *desin".*

❁

3) **Ömer b. Ebî Seleme** (r.a) [15] anlatıyor : Resûlullah Efendimiz'in evine gitmiştim. Kendileri sofrada imişler. Beni görünce : ***"Yavrucuğum; sofraya buyur, besmele çek, yemeği sağ elinle ye ve dâimâ kendi önünden al"*** buyurdular.

❁

(15) **Ömer b. Ebî Seleme;** Hazreti Peygamber'in üvey oğlu olup, **Ümmü Seleme** vâlidemizin ilk kocasından olmadır.

4) **Ebû Saîd el-Hudrî** (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz, yemeği yeyip sofradan kalkacağında : ***"el-Hamdü lillâhillezî et'amenâ ve sekânâ ve ce'alenâ min'el-müslimîn"*** yâni *"Bizi yedirip içiren ve müslümanlar zümresinden kılan Allah'a hamdolsun!."* diyerek duâ ederdi.

❁

5) **Ebû Ümâme** (r.a) anlatıyor : Resûlullah Efendimiz, önlerinden sofra kaldırılacağı sırada : ***"el-Hamdu lillâhi hamden kesîran tayyîben mübâreken fîhi ğayra müvedde'ın velâ müstağnen 'anhü Rabbenâ"*** yâni, *"Yârabbi, sana; sonsuz, gösterişten uzak, ardı arkası kesilmeyen bir hamidle hamdederim; Dergâh-ı İzzet'inde kabûl görmemiş ve kendisinden yüz çevirilmiş bir hamidle değil Rabbim!."* şeklinde dûa ederlerdi.

❁

6) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : Fahr-i Kâinat Efendimiz bir gün, ashâbından altı kişi ile birlikte yemek yiyorlardı. Bu sırada dışarıdan bir b e d e v î gelip, iki lokmada yemeği yedi bitirdi. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz buyurdular ki: ***"Bedevî, eğer b e s m e l e çekerek yemeğe başlasaydı, bu yemek, hepimize yeter de artardı bile!."***

❁

7) **Enes b. Mâlik** (r.a) rivâyet ediyor : Peygamber Efendimiz : ***"Yemek yeyip veyâ su içtikten sonra, bunlara hamdeden kulundan Allah râzı olur"*** buyurmuşlardır. Yâni, *bir şey yeyip içtikten sonra* ***"Elhamdülillah"*** *diyen kulunu Allah sever.*

28 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEDİĞİ MEYVELER (*)

Şemâil'in bu bölümünde, Peygamber Efendimiz'in yediği bir kısım meyveler ile, O'nun, meyveye karşı tutumu ele alınmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak, **Tirmizî** tarafından yedi vesîka kaydedilmiştir. Bunlar, aşağıda ***"metinler"*** kısmında ayrı ayrı ele alınacak; bunların dışındaki diğer farklı rivâyetler ise burada değerlendirilecektir.

Bizim ***"meyve"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki aslı ***"fâkihe"*** dir. *Fâkihe* kelimesi, kök îtibâriyle; *tatlı, hoş, hoşa giden, lezzetli, şirin* gibi mânâları ifâde etmede kullanılıyor. Bütün bu nüansları kendisinde topladığı için, Arapça'da ***"yaş yemiş"***e de *fâkihe* denmiştir. Dilimizde ise, *fâkihe*'ye karşılık olarak, hem Farsça'dan aldığımız ***"meyve"*** ; hem de ***"yemiş, yaş yemiş"*** kelimeleri kullanılmaktadır.

Klâsik İslâm âlimleri, *meyve*'yi : ***"Beslenme ve tedâvi maksadıyle değil, sırf hoşlanma ve zevk alma gâyesiyle yenen yiyeceklerdir"*** şeklinde târif etmişlerdir. Hattâ bu târifin ışığı altında; ***"hurma, besleyici olduğu için; nar ise, tedâvide kullanıldığından, bu ikisine meyve denemez"*** gibi görüş ileri sürenler olmuşsa da; *Kur'ân-ı Kerim*'de ***"meyve, hurma*** ve ***nar"*** birlikte zikredildiği için, bu görüşün ***"bâtıl ve merdûd"*** olduğu ifâde edilmiştir [1]. Zîrâ *hurma* ve *nar*, her şeyden önce *meyve* olma gibi ortak yönleri yanında, ayrıca gıdâ ve devâ gibi özelliklere de sâhiptirler. Onların bu ikinci vasıfları, meyve olma özelliklerine engel teşkîl etmemektedir.

❁❁

Tirmizî'nin *Şemâil*'de kaydettiği rivâyetlerden, Peygamber Efendimiz'in; **kavun** *(bıddîh)*, **karpuz** *(hurbîz)* ve **salatalık** *(kıssâ')* yediklerini ve bunları çok sevdiklerini öğreniyoruz. **Üzüm** *('ınеb)*, **ayva** *(sefercele)*,

(*) Tirmizî'nin *Şemâil*'inde 28. bölüm olarak ***"Peygamberimiz'in Su İçtikleri Kadeh"*** konusu yer almaktadır. Fakat biz, konular arasındaki bütünlüğü sağlama bakımından, o bölümü, ***"Peygamberimiz'in Meşrûbâtı"*** ve ***"Peygamberimiz'in Meşrûbâtı İçiş Tarzları"*** bölümlerinin hemen arkasına 31. bölüm olarak kaydırmayı uygun gördük.

(1) Bkz. *Kâmûs Tercemesi*, IV, 824; *En'âm* sûresi, 99; *Rahmân* sûresi, 68; *Elmalılı Tefsîri*, III, 1996-1998; VI, 4692; *Cem'ul-Vesâil*, s. 284.

acur *(kased)* [2] ve **erâk** denilen misvak ağacının **kebâs** adı verilen meyvesi de Hazreti Peygamber'in yediği diğer meyveler arasında bulunmaktadır.

Her meselede olduğu gibi, bu konunun da kendi bütünlüğü içinde değerlendirilmesinde fayda vardır. Şöyle ki; ashâb-ı kirâm, Resûlullah Efendimiz'in yediği veyâ yemediği, hoşlandığı veyâ hoşlanmadığı meyveleri anlatma gibi bir tutum içinde olmamışlardır. Onların niyeti, doğrudan doğruya Peygamber Efendimiz'in yediği meyveleri sıralamak değil; sâdece O'nunla geçen berâberlikleri içerisinde ***" meyve"*** ile ilgili bir hâtıraları varsa, onu da bu arada dile getirmek olmuştur.

Gözleri de gönülleri gibi uyanık olan sahâbîler, Resûlullah Efendimiz'in sözlerinin ve davranışlarının değerini çok iyi kavramışlardır. Onlar, ***"Resûlullah'da sizler için güzel örnekler vardır"*** âyet-i kerîmesine kulak vermişler ve bu şuurla âdetâ O'nda fânî olmuşlardır. Sahâbe-i kirâm, sâdece kendilerini düşünüp bencil davranmamışlar; bulundukları her yerde, gittikleri her tarafta; pazarda, evde, çarşıda, hazarda, seferde ve kendi aralarında başbaşa kaldıklarında, hep O'nu konuşmuşlar ve O'nu düşünmüşlerdir. Gözleri O'nda, kulakları O'nda, gönülleri O'nda olup; O'nun gibi yapmayı, O'nun gibi yaşamayı ve hareketlerini hep O'na göre ayarlamayı varlıklarının gâyesi hâline getirmişlerdir.

İnsanlığın Efendisi'nin etrâfında bir pervâne gibi dönen ve O'nun her hareketini bir fotoğraf makinası gibi tesbit eden bu îman serdengeçtileri, Resûlullah'ı hep canlı tutmak istemişlerdir. Bu maksatla, O'na âit ne kadar bilgi ve görgüleri varsa, bütün bunları, en ince teferruâtına varıncaya kadar muhâfaza etmeyi ve bir emânet ciddiyetiyle gelecek nesillere aktarmayı îmanlarının îcâbı saymışlardır. İşte, bu konuya âit bilgiler de, o muhabbeti bol gönüllerin ihlâslı dudaklarından dökülen ifâdeler arasında serpiştirilmiş durumdadır.

❁❁

Hazreti Peygamber'in yediği meyvelerle ilgili bilgilerin, hep birer ***"hâtıra"*** üslûbu içerisinde ve münâsebet düştükçe anlatılmış olduğunu ifâde etmiştik. Bunlardan birkaç vesîkayı kaydetmek yerinde olacaktır :

Câbir b. **Abdullah** (r.a) şöyle bir hâtırasını anlatmaktadır: Biz bir grup arkadaş Resûlullah Efendimiz'le birlikte, *Mekke* yakınlarındaki *Merrizzahrân* vâdisinde dolaşırken, *erâk* denilen misvâk ağacının *kebâs* adı verilen meyvesinden topladık. Bu sırada Peygamber Efendimiz bize :

(2) Bkz. *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, IV, 16.

- ***"Bunların siyahlaşanlarını yemenizi tavsiye ederim; siyahları çok hoş ve lezzetli olur!."*** dediler.

- ***"Siz, hiç koyun güdüp çobanlık yaptınız mı yâ Resûlallah?"*** diye sorduk.

- ***"Evet. Hiç, koyun çobanlığı yapmamış olan bir Peygamber var mı ki!."*** buyurdular [3].

❁

Bir başka sahâbî **Nûman b. Beşîr** (r.a) [4] şöyle bir hâtırasını dile getirmektedir : Resûlullah Efendimiz'e, *Tâif*'den hediye olarak ***üzüm*** gelmişti. Beni çağırıp : ***"Şu salkımı al, hemen annene götür!."*** dediler. Ben de, salkımı aldım; ancak, anneme götürmeyerek, yolda kendim yedim. Bir kaç gün sonra beni görünce sordular :

- ***"Üzüm salkımını ne yaptın; annene götürüp verdin mi?"***

- ***"Hayır!."*** dedim. O zaman bana :

- ***"Vefâsız!."*** [5] diye hitap ettiler [6].

❁

Peygamberimiz'in vefâtı sırasında onüç yaşlarında olan **İbn Abbâs** (ö: 68/687) : ***"Resûlullah Efendimiz, üzüm'ü, salkımından tutup ağızları ile sıyırarak yerlerdi"*** şeklinde anlatır [7].

❁

Öte yandan, cennetle müjdelenmiş on mutlu kişiden birisi olan **Hz. Talha** (ö: 36/656), a y v a ile ilgili bir hâtırasını anlatarak şöyle der : Bir

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 130; VI, 213.

(4) **Nûman b. Beşîr,** hicretten on dört ay sonra *Medîne*'de yerli müslümanlar *(ensâr)* arasında ***"ilk doğan çocuk"*** olarak bilinir. Bu duruma göre o, *Medîne* dönemi'nin 8-9 yaşlarındaki çocuk sahâbîlerinden oluyor. Görüldüğü gibi, ileriki yaşlarında anlattığı olduğu bu hâdise de bir çocukluk hâtırasıdır. **Nûman, Muâviye** devrinde bir ara *Kûfe* vâliliğinde bulunmuş; **Yezîd**'in iktidârı döneminde de *Hımıs* vâliliği yapmıştır. **Yezîd**'in ölümü ile ortaya çıkan hilâfet anlaşmazlığında, **Abdullah b. Zübeyr**'e bîat ettiği için, *Hımıs* ahâlisi kendisine karşı çıkmış ve onu 65/684 tarihinde öldürmüşlerdir.

(5) Metinde ***"vefâsız!."*** diye tercüme ettiğimiz ifâdenin aslı ***"guder!."***dir. Çok gaddâr, vefâsız, hâin, sözünde durmayan anlamında ve erkeklere karşı söylenen bir hitap şeklidir. Bkz. *Kâmûs*, II, 575.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1117, nu: 3368.

(7) *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs*, II, 23; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 114 (Taberânî'den naklen); Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 287.

gün Resûlullah Efendimiz'in ziyâretlerine gitmiştim. Huzurlarına girdiğimde elinde bir ayva bulunuyordu. Bana : ***"Yâ Talha, buyur ye. Zîrâ ayva, kalbi takviye eder, gönlü hoş tutar"*** buyurdular [8].

❁

Peygamber Efendimiz'in yemiş bulunduğu meyvelerin sâdece bunlardan ibâret olduğunu söylemek doğru olmaz. Bugünkü gibi sür'atli ulaşım imkânlarının yokluğu da göz önünde bulundurularak, o devirde *Hicaz* bölgesinde yetişen ve yetiştirilen meyvelerden yemiş olabilecekleri söylenebilir. Nitekim, mevcut vesîkaları iyice taramak sûretiyle bunlara yeni ilâvelerin yapılması mümkündür.

❁ ❁

Hazreti Peygamber, alınan gıdaların sıhhati bozmamasına çok dikkat ederdi. Vücûdun ısı dengesi, sıhhatin ayarıdır. Vücut harâretinin; normalin altına düşmesi de, üstüne çıkması da, sıhhat ayarının bozuk olduğunu gösterir. Bu dengenin bozulması, bir bakıma, ölçüsüz beslenmenin de sonucudur.

Resûlullah Efendimiz, meyveyi ***"meyve"*** olarak değil, vücûdun harâretini dengelemek için, yemek esnâsında veyâ yemek sonrasında yemişlerdir. Kalorisi yüksek, harâret veren bir yemek yediklerinde, mümkün olduğu ölçüde, yemeğin üstüne, harâret düşürücü bir meyve yemeyi uygun görmüşlerdir. Kendilerinin bu prensiplerini aksettiren bir kaç vesîkayı burada kaydediyoruz :

Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemizin anlattığına göre; Peygamber Efendimiz, kavun-karpuzla hurmayı birlikte yer ve şöyle buyururlardı : ***"Bunun harâretini bunun serinliği ile, bunun soğukluğunu da bunun sıcaklığı ile kırarız, dengeleriz"*** [9].

❁

Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz; sağ eline hurmayı, sol eline de karpuzu alır, hurmayı karpuzla birlikte yerlerdi. Karpuz, O'nun en çok sevdiği bir meyve idi [10].

❁

(8) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1118, nu: 3369; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 96 (burada, *ayva* ile ilgili üç ayrı rivâyet kaydedilmiştir).

(9) Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 495, nu: 3836.

(10) *Cem'ul-Vesâil*, s. 285 (Ebû Nuaym'in *Kitâb'üt-Tıbb*'ından naklen).

Yine bir başka sahâbî **Abdullah b. Ca'fer** (r.a)[11], Hazreti Peygamber'in şahsındaki bir müşâhadesini şöyle anlatır : Ben, Peygamber Efendimiz'i sağ elinde salatalık, sol elinde hurma bulunup da bir lokma ondan bir lokma diğerinden yerken gördüm [12].

Burada bir noktayı, yâni ***"sol el ile yemek yenir mi"*** konusunu ele almak gerekecektir. Bilindiği üzere, bu araştırmamızın değişik yerlerinde, münâsebet düştükçe, sağ ve sol elin çeşitli işlerde kullanımı hakkında bilgiler verilmiştir. Peygamber Efendimiz'in gerek kendi tatbîkatları gerek çevresindekilere ısrarlı tavsiyeleri, özellikle yemeğin ***"sağ el"*** ile yenilmesi gerektiği merkezindedir. Bu hususta hiç bir şüphe ve ihtilâf yoktur.

Ayrıca: ***"sol el ile yeyip içmeyiniz; zîrâ şeytan, sol el ile yer içer"*** hadîsi de vardır [13]. Bu hadîs de, meselenin gerekçesini açıklığa kavuşturmaktadır. Bu hususta da bir şüphe ve ihtilâf yoktur. Bu hadîslerde bahis konusu edilen mesele, sağ el boş dururken, yemeğin sol elle yenilmemesi keyfiyetidir.

Ancak, konunun bir başka yönü daha vardır. O da; yemekte sol elin kullanılıp kullanılmaması meselesidir. Bilindiği üzere, yemeği sağ veyâ sol elin biriyle yeme ile, yemekte iki eli de birden kullanma farklı şeylerdir. İşte, yukarıda kaydedilen üç vesîka, Hazreti Peygamber'in, ihtiyaç gördükleri anda, yemekte sağ eli ile birlikte sol elini de kullandıklarını göstermektedir [14].

(11) **Abdullah b. Ca'fer,** Hazreti Peygamber'in amca-zâdesi **Ca'fer-i Tayyâr**'ın oğludur. Annesi, ünlü sahâbiye **Esmâ binti Umeys**'dir. **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu **Muhammed** ile de ana bir kardeştir. Kendisi, Habeş muhâcereti sırasında *Habeşistan*'da doğan ilk müslüman çocuğu olma sıfatını hâiz olup, hicrî 80 yılında (M. 699) vefât etmiştir. Ayrıca, bu eserin 12. bölümünün 17. dipnotuna da bakınız.

(12) *Cem'ul-Vesâil*, s. 285 (Taberânî'nin *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'inden naklen).

(13) Bkz. Müslim, VI, *eşribe:* 105, 106; Ebû Dâvûd, III, 478, nu: 3776; Tirmizî, IV, 257, nu: 1799; İbn Mâce, II, 1087, nu: 3266.

(14) Sözü edilen vesîkaları kaydeden **Ali el-Kârî**'nin: ***"Bu hadîs, sol el ile yememek için, elindekileri bir elden diğerine değiştirdiğine hamlolunmaktadır"*** tarzındaki yorumuna katılmak mümkün değildir. Zîrâ bu yorum, uygulanması bir hayli mahâret isteyen ve hiç de pratik olmayan bir hareketi târif etmektedir.

METİNLER

1) **Abdullah b. Ca'fer** (r.a) anlatıyor : ***Peygamber Efendimiz, salatalığı tâze hurma ile birlikte yerdi.***

❁

2) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : ***Resûlullah Efendimiz, kavunu tâze hurma ile berâber yerdi.***

❁

3) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***Ben, Hazreti Peygamber'in, karpuz ile tâze hurmayı birlikte yediğini gördüm.***

❁

4) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz; Peygamberimiz'in tâze hurma ile karpuzu birbiri üstüne yediğini söylemiştir [15].

❁

5) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor : Resûlullah'ın ashâbı, her ne zaman bir meyvenin turfandasını elde etseler, onu, hemen Resûlullah'a getirirlerdi. Peygamber Efendimiz de o turfanda meyveyi mübârek ellerine alır ve şöyle duâ ederlerdi :

"Yâ Rabbi!. Bizim meyvelerimize, şehrimize, sâ' ve müdd tâbir edilen ölçeklerimize bereket ihsân eyle!.

Yâ Rabbi!. İbrâhîm Aleyhisselâm senin kulun, dostun ve peygamberindir. Ben de, senin kulun ve peygamberinim. O, sana, Mekke için duâ etmişti [16]***. Ben de, onun Mekke hakkında yaptığı duâ kadarıyle ve hattâ onun bir misli fazlasıyle, sana Medîne için duâ ediyorum!."*** buyururlar

(15) Her dört metin birbirine benzemekle berâber, hepsinin de senedi değişik olduğu için, **Tirmizî**, bu konuda değişik yollardan gelen rivâyetleri bir yerde toplamış oluyor.

(16) *İbrâhîm* sûresi, 37. âyet.

ve sonra da, çevrede görebildiği en küçük çocuğu çağırıp, o turfanda meyveyi bu yavrucağa verirlerdi.

❁

6) **Rubeyyi' binti Muavviz b. Afrâ** *(r.anhâ)* anlatıyor : Bir gün, amcam **Muâz b. Afrâ'**, üzerine bir kaç tâne henüz tüyleri dökülmemiş çiçeği bumunda salatalık da koyarak, bir tabak tâze hurma ile birlikte beni Resûl-i Ekrem Efendimiz'e göndermişti. Kendileri, tâze salatalığı severlerdi. Ben, elimdeki tabakla huzûr-ı saâdetlerine girdiğimde, önlerinde, *Bahreyn*'den hediye olarak sunulan kadın mücevherâtı vardı. Bana, ondan bir avuç dolusu verdi.

❁

7) Yine **Rubeyyi' binti Muavviz** *(r.anhâ)* anlatıyor : Peygamber Efendimiz'e, bir tabak içerisinde biraz tâze hurma ile bir kaç tâne çiçeği bumunda salatalık götürmüştüm. Bana, bir avuç dolusu mücevherât (veyâ *altın*) verdiler.

29 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İÇECEKLERİ

Bu başlık altında, Hazreti Peygamber'in *su* dışında içmiş olduğu meşrûbat çeşitleri ile, içtikleri suyun kalitesine karşı gösterdikleri titizlik bahis konusu edilmektedir. Konumuzla ilgili olarak **Tirmizî,** *Şemâil*'de sâdece iki rivâyet kaydetmiştir. Biz ise, konunun çerçevesini biraz daha geniş tutup, diğer kaynaklarda bulunan bir kısım vesîkaları da değerlendirmelerimiz arasında vermeye çalışacağız.

Bizim bölüm başlığında ***"içecekler"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin orjinali ***"şarâb"***dır. Hâlbuki *şarâb*'ın Türkçe tam karşılığı ***"içki"***dir [1]. Özbeöz Türkçe olan *içki*, nasıl olmuşsa olmuş, daha çok, ***"alkollü içkiler"*** anlamına gelen ***"hamr"*** veyâ ***"müskirât"*** karşılığında kullanılır olmuştur. Bu sebeple biz, ***"şarâb"*** kelimesini; ***"içki"*** diye değil, ***"içecek"*** veyâ ***"meşrûbat"*** şeklinde ifâde etme durumunda kaldık.

Hacimli hadîs kitaplarının hemen hemen hepsinde ***"İçecekler Bölümü"*** *(Kitâb'ül-Eşribe)* başlığı altında bir kısım vardır. Bu konunun detaylarına âit hadîs ve haberler orada toplanmış durumdadır.

❊
❊ ❊

Asr-ı Saâdet döneminin meşrûbat çeşitleri: **bal şerbeti** *('asel)*, **hurma ve kuru üzüm şırası** *(nebîz)* ve **süt** *(leben)* gibi içeceklerden oluşmakta idi. Tirmizî şârihi **Ebû Bekir İbn'ül-Arabî** (ö: 543/1148), o devir meşrûbâtının on beş çeşidini adlarıyle birlikte anmıştır [2].

Ünlü sahâbî **Enes b. Mâlik** (r.a), kutsal bir emânet olarak titizlikle sakladığı Peygamber Efendimiz'in su bardağını sonraki nesillere göstererek : ***"Ben, Resûlullah Efendimiz'in bütün içeceklerini; bal şerbetini, hurma ve üzüm şırasını, suyu ve sütü , O'na hep şu bardakla içirirdim"*** derdi [3].

Hz. Âişe vâlidemiz de Hazreti Peygamber'in içecekleri hakkında bilgi vermektedir : ***"Biz, Resûlullah Efendimiz için bir kapta şıra çıkarır-***

(1) *Kâmûs* mütercimi bu kelimeyi: ***"Şarâb; içilmek şânından olup, içilmeğe sâlih olan nesneye denir; cem'i*** (çoğulu) ***eşribe gelir"*** şeklinde ifâde eder.

(2) Bkz. *'Ârızat'ül-Ahvezî Şerhu Sünen'it-Tirmizî*, VIII, 89-90.

(3) Bu hususta daha geniş bilgi için, bu eserin 31. bölümüne bakınız.

dık. Şöyle ki, bir avuç hurma veyâ bir avuç kuru üzüm (zebîb) alıp bir kaba koyar, sonra da üzerine bir miktar su dökerdik. Sabahleyin ıslattığımızın şırasını akşam içerler, akşamleyin ıslattığımızı da gündüz içerlerdi" [4].

Hazreti Peygamber devrinin düğün ziyâfetlerinde ise, genellikle ***"hurma şerbeti"*** ikrâm edilirdi [5].

❁

Resûlullah Efendimiz'in içecekleri arasında ***"süt"***ün önemli bir yeri vardır. *Mi'râc gecesi* kendisine ikrâm edilen iki çeşit içecekten sütü tercih etmesi, müslüman kamuoyunda bilinen bir hâdisedir. Ehemmiyetine binâen, **Buhârî'nin** bu konu ile ilgili **Ebû Hüreyre** rivâyetini kaydetmekle, bilgilerimizi tâzelemiş olacağız :

"Mi'râc gecesi Resûlullah Efendimiz Kudüs-i Şerîf'e geldiğinde, kendilerine, birinde i ç k i, diğerinde de s ü t bulunan iki kadeh getirildi. Peygamber Efendimiz, her ikisini de gözden geçirdikten sonra, süt bardağını aldı. Bunun üzerine Cebrâil Aleyhisselâm : Sana, insan fıtrat ve tabiatına uygun olanı seçmeyi nasib eden Allah'a hamdederim. Eğer içki kadehini almış olsaydın, ümmetin azıtırdı, dedi" [6].

❁

Bâzen süte soğuk su karıştırarak içtikleri de olurdu. Özellikle sıcak havalarda, şâyet te'mîni mümkünse, bir miktar soğuk su ilâve etmek sûretiyle sütü serinletirlerdi [7].

Bilhassa yolculuk esnâsında, yol boyunca karşılaştıkları koyun çobanları ve çevre sâkinleri, Hazreti Peygamber'e hep süt ikrâm edegelmişlerdir [8]. Bizzat Peygamber Efendimiz, sütün hem besleyicilik, hem de harâret giderici özelliğini bir arada toplayan yegâne gıdâ olduğunu ifâde sadedinde : ***"Sütten başka hiç bir şey, yemek ve su yerini tutmaz. Sâdece süttür ki, hem tok tutar; hem de harâreti keser"*** buyurmuşlardır [9].

❁

(4) Ebû Dâvûd, III, 456-457, nu: 3711-3713; İbn Mâce, II, 1126, nu: 3398-3399.

(5) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh* VI, 243.

(6) Buhârî, VI, 240-241. **Mi'râc** hâdisesi sırasında, içki henüz harâm kılınmamıştı.

(7) Bkz. Buhârî, VI, 249; İbn Mâce, II, 11135, nu: 3432.

(8) Özellikle *tabakât* kitaplarında bu hususla ilgili pek çok vesîka mevcutsa da, onlar, konunun dağılmaması için buraya alınmamışlardır.

(9) Bkz. Ebû Dâvûd, III, 462, nu: 3730; bu bölümün metinler kısmında 2. hadîs.

Peygamber Efendimiz, içtikleri ***suyun kalitesi***ne titizlikle dikkat etmişler; çok mecbur kalmadıkça, rastgele her suyu içmemişlerdir. Nitekim **Hz. Âişe** vâlidemiz, bu durumu belirtmek maksadıyle : ***"Resûlullah Efendimiz için, Medîne'ye iki günlük mesâfedeki Büyût'üs-Sükyâ denilen pınardan tatlı su getirilirdi"*** buyururlar [10].

İbn Sa'd ise, ***"Hazreti Peygamber'e tatlı su getirilen kuyular ve pınarlar"*** başlığı altında [11], bunlardan sekiz tânesinin adını vermektedir. Hazreti Peygamber'in hâyatında yeri olan ve hadîs metinleri arasında da adı geçen bu kuyulardan bir kaçını tanıtmak uygun olacaktır :

1°) Hadîs kaynaklarında adına çok yer verilen **Büyût'üs-Sükyâ,** *Bedir* yolu üzerinde veyâ bizzat *Bedir*'de [12] bulunmaktadır ki, Peygamber Efendimiz, *Bedir Gazâsı*'na çıktığında bu sudan haberdâr olmuş ve daha sonra da buradan su getirterek içmişlerdir.

❁

2°) *Medîne*'ye bir kaç mil mesâfedeki *Kubâ* köyünde bulunan **Gars Kuyusu** *(bi'rü ğars)*, Hazreti Peygamber'in çok sevdiği su kaynaklarından biri idi : ***"Gars kuyusu ne güzel kuyudur. O, âdetâ cennet pınarlarından birisi olup; suyu, suların en tatlısıdır!."*** diye medh ü senâ buyurdukları bu kuyunun suyundan da, *Medîne*'ye taşınarak kendilerine ikrâm edilirdi. Hattâ, vefât ettiklerinde, azîz naaşının, bu kuyudan getirilen su ile yıkandığı da kaydedilir [13].

❁

3°) *Medîne*'nin *Benî Sâide Hânedânı* semtinde bulunan [14] **Buzâa Kuyusu** *(bi'rü buzâ'a)* da, *Asr-ı Saâdet* döneminin şifâlı sularından biri

(10) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 506; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 463; nu: 3735.

(11) *Tabakât*, I, 503-506; ayrıca bkz. *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 249; *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 99-101.

(12) **Prof. Muhammed Hamîdullah,** *Bedir*'in coğrafî durumunu tasvîr ederken, o günün ulaşım imkânlarıyle yolculuğu iki gün süren *Medîne - Bedir* arasını konak konak tanıtarak sözünü şöyle bağlar: ***"Bedir ile Medîne arası yol çok hoştur. Arâzi münbittir. Kilometreler boyunca hurma ağaçları uzanır. Bilhassa Bedir ile el-Hamrâ arasında el-İş denilen bir orman vardır ki, bu yer, Hz. Peygamber devri seyâhatlerinde sık sık zikredilmektedir. Aynı zamanda bir çok tatlı su kaynağı ve; deve, koyun, keçi sürüleri için büyük mer'alar mevcuttur".*** Bkz. *Hazreti Peygamber'in Savaşları*, s. 36.

(13) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 504-505 (beş rivâyet vardır).

(14) Bkz. Nevevî. *Tehzîb'ül-Esmâ ve'l-Lüğât*, II, 36.

idi. Zamân-ı Saâdetin delikanlılarından olan **Sehl b. Sa'd** : ***"Peygamber Efendimiz'e, Buzâa kuyusundan kendi elimle su çekip ikrâm ettim"*** der[15]. Aynı sahâbî, bir başka münâsebetle de şu bilgiyi vermektedir :

"Aralarında* Ebû Üseyd, Ebû Humeyd *ve* Ebû Sehl'*in de bulunduğu pek çok Peygamber ashâbından bizzat dinlediğime göre, Resûlullah Efendimiz Buzâa kuyusuna gelerek; kuyunun kovasından abdest almış, kovayı tekrar salıp su çekerek kovaya ağzıyla su püskürtmüş, mübârek tükrüklerinden biraz dokundurarak bereketine duâ etmiş, suyundan da bir miktar içmiştir. Devr-i Saâdetlerinde bir kimse hastalandığı zaman :** *"Onu, Buzâa kuyusunun suyu ile yıkayınız"* ***buyururdu. Hasta bu su ile yıkanınca, âdetâ ipten çözülmüşçesine hafiflerdi"[16].

❁

4°) Ebû Enes Kuyusu ise, diğerlerine göre Hazreti Peygamber'in evine daha yakındı. Peygamber Efendimiz, bilindiği üzere hicreti tâkip eden günlerde **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Eyüp Sultan)* Hazretlerinin evinde misâfir kalıyordu. Resûlullah Efendimiz'in çeşitli hizmetlerini de o görüyordu. Bu arada, *Ebû Enes Kuyusu*'ndan da tatlı su getirip ikrâm ediyordu. Zât-ı Risâlet kendi evlerine taşınınca, artık bu görevi, **Enes b. Mâlik** ile, **Hârise**'nin iki oğlu **Hind** ve **Esmâ** üstlendiler. Onlar, su testilerini sırtlarına yüklenerek Hazreti Peygamber'in hanımlarının evlerine su taşırlardı. Daha sonra da, su taşıma işini, Resûlullah'ın Habeşli hizmetçisi **Rebâh** üzerine aldı. Artık o, Hazreti Peygamber'in verdiği tâlimâta göre, bâzen *Gars Kuyusu*'ndan, bâzen de *Büyût'üs-Sükyâ*'dan su getirirdi[17].

❁

5°) Soğutucu cihazların henüz bulunmadığı devirlerde özellikle sıcak memleketlerde, suları dâimâ serin olan *kuyu* ve *sarnıçlar*, toplumun can damarını teşkîl ederdi. *Medîne* de, *Yesrib* adını taşıdığı dönemlerde, havası ile de suyu ile de pek yaşanacak bir yer değildi. Ancak sonradan, Kâinâtın Efendisi'ne kucağını açmasının mükâfâtı olarak, duâlı ve bereketli belde olma şerefini kazanmıştır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, hicretle birlikte *Medîne*'ye gelen *Mekke*'li müslümanlar, *Medîne*'nin mevcut sularını içmekte güçlük

(15) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 505.

(16) İbn Sa'd, I, 505.

(17) Bkz. İbn Sa'd, I, 504; Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 100.

çekiyorlar ve çeşitli vesîlelerle, içme suyu bakımından memnun olmadıklarını dile getiriyorlardı. Resûlullah Efendimiz ise, bu durumdan için için üzüntü duyuyordu. Ancak, **Gıfâr Kabîlesi**'nden bir şahsın mülkiyetinde ***"Ruvme Kuyusu"*** adıyla tanınan tatlı bir su kaynağı vardı. Kuyunun sâhibi ise, suyun bir testisini bir ölçek hurmaya satıyordu. Herkes de para verip su alamıyordu.

Peygamber Efendimiz, kuyu sâhibine : ***"Bu kuyunu, cennetteki bir pınar karşılığında bana satar mısın ?"*** diye bir teklifte bulundu. Adamcağız : ***"Yâ Resûlallah, ne benim ne de âilemin, bundan başka hiç bir geçim kaynağımız yok; kusura bakma, veremiyeceğim!."*** diye cevap verdi. Durumdan haberdar olan **Hz. Osmân** (r.a), kuyuyu, 35.000 dirhem (4.000 dînar) karşılığında sâhibinden satın alıp müslümanlara vakfetmiştir. Arkasından da doğruca Resûlullah Efendimiz'e giderek : ***"Yâ Resûlallah, eğer Ruvme kuyusu'nu satın alıp vakfedersem, kuyu sâhibine dediğiniz gibi, bana da cennette bir pınar vâdedecek misiniz?"*** diye sordu. Hazreti Peygamber'den ***"Evet!."*** cevâbını alınca; ***"Ben, o kuyuyu sâhibinden satın aldım ve müslümanların istifâdesine bağışladım!."*** dedi [18].

Bir yaz gününün kavurucu sıcağında Hazreti Peygamber'e bu kuyudan çekilmiş su ikrâm edildiğinde : ***"Mübârek, şeker gibi tatlı!."*** diyerek, takdirlerini ifâde etmişlerdir[19].

❄ ❄

Peygamber Efendimiz, içme suyunun tatlı oluşunun yanında, onun, ***"dinlenmiş, gecelemiş"*** olmasına da îtinâ gösterirlerdi. İlgili kaynaklarda yer yer, ***"testide dinlenmiş su"*** *(el-mâü'l-bâit* veyâ *mâün bâte fî şennin)*'dan bahsedilmektedir. Biz, konu ile ilgili vesîkalardan sâdece bir tânesini kaydetmekle yetiniyoruz :

Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor : Bir def'asında Peygamber Efendimiz, dostu **Hz. Ebû Bekir** de berâberinde olduğu hâlde, ensârdan bir zâtın yanına gitti. Bu zât, bahçesini sulamakla meşgûldü. Resûlullah Efendimiz ona hitâben : ***"Eğer su testisinde gecelemiş suyun varsa, bizi bir sula; yoksa, şu sudan ağzımızla içeriz!."*** deyince, o da : ***"Var yâ Resûlullah, testide dinlenmiş suyum var!."*** dedi ve çardağa kadar giderek bu dinlenmiş sudan bardağa döktü; üzerine de koyunun sütünden bir miktar sağıp Resûlullah Efendimiz'e ikrâm etti. Peygamber Efendimiz

(18) İbn Sa'd, I, 506; *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 190-191; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*. II, 36; *el-İsâbe*, I, 540-541.

(19) İbn Sa'd, I, 506 *(hâzâ'l-'azb'üz-zülâl)*.

suyu içti. Aynı minvâl üzere arkadaşına da ikrâm etti; o da içti [20].

Ashâb arasında, Hazreti Peygamber'e su te'mîn etmeyi ve su soğutmayı kendisine vazîfe edinmiş, kendisini bu hizmete adamış kimseler vardı. Bunlar, hiç aksatmadan görevlerini yaparlar, hizmetlerini sürdürürlerdi[21].

Hazreti Peygamber'in **içiş tarzı** ile ilgili bilgiler, bundan sonraki bölümde ayrıca ele alınacaktır.

(20) Buhârî, VI, 247, 249; İbn Mâce, II, 1135, nu: 3432.
(21) Bkz. *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 249.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor : ***"Peygamber Efendimiz'in en çok sevdiği içecek, soğuk tatlı şerbetlerdi"*** [22].

❁

2) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor : Ben ve **Hâlid b. Velîd** [23], Resûlullah Efendimiz'le birlikte **Meymûne** *(r.anhâ)* vâlidemizin ziyâretlerine gitmiştik. Bize, bir tasda s ü t ikrâm ettiler. Ben, Peygamber Efendimiz'in sağ tarafında oturuyordum; **Hâlid** ise sol tarafında bulunuyordu. Resûlullah Efendimiz sütten bir miktar içti ve -ben sağ tarafında bulunduğum için- bana dönerek : ***"Buyur, bu süt de senin; maamâfih Hâlid'e de verebilirsin!."*** dediler. Ben ise : ***"Yâ Resûlallah, sizin mübârek artığınızı içme husûsunda, hiç bir kimseyi kendime tercîh edemem!."*** dedim [24].

Resûlullah Efendimiz, daha sonra da şöyle buyurdular : ***"Allah Teâlâ bir kimseye herhangi bir yemeği yemek nasîb ederse, onun şükrünü edâ etmek için :***

---

(22) Metinde geçen ***"el-hulv'ül-bârid"*** tabirini, ***"soğuk tatlı su"*** şeklinde anlayan (bkz. Ali el-Kārî, s. 291) ve tercüme edenler (bkz. Nakşîbendî, s. 185) olmuştur. Bilindiği üzere, **tatlı su**, Arapçada ***"el-mâ'ül-'azbü"*** diye ifâde edilir. **Hz. Âişe** vâlidemizin ifâdesindeki tatlılık; saf, temiz, kireçsiz, lezîz gibi suyun sıfatı şeklinde değil; bal şerbeti, üzüm şırası gibi meşrûbatın sıfatı olarak anlaşılmalıdır.

(23) **Hâlid b. Velid** hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, İstanbul 1992, Çağ Yayınları.

(24) Ashâb-ı kirâm, Peygamber Efendimiz'in mübârek vücutlarının değdiği her şeye dokunmak isterler ve onlara sâhip olmak için âdetâ yarış ederlerdi. Özellikle bir topluluk içinde su içtiklerinde; içtiği sudan biraz artık bıraksalar da biz de içsek, O'nun mübârek dudaklarının değdiği yere dudaklarımızı biz de değdirsek diye, etraftakilerin gözü hep Hazreti Peygamber'in üzerinde olurdu. Onların bu hâlet-i rûhiyelerini çok iyi bilen Resûlullah Efendimiz, içtiği suyu hiç bir zaman tüketmez, kapta bir mikdar bırakırdı. İşte o sırada, huzurda bulunan ashâbın sevinci büyük olurdu. Ne var ki, herkesin, o şanslının kendisi olmaya tehâlükle can attığı bu durum, ortaya bir mesele çıkarmış oluyordu: Suyun artığını hangisine verecekti; en büyüğe mi, en küçüğe mi, yoksa topluluk içinde en üstün olana mı? Peygamber Efendimiz, işte buna bir ***"ölçü"*** getirmişlerdi: Suyun artığını içme hakkı, öncelikle, hemen sağ tarafında oturan şahsındı. Bu şahıs, sıradan bir bedevî veyâ küçük bir çocuk da olsa, hak onun oluyordu. Ne var ki, solunda, büyük ve hatırlı biri varsa, o zaman sağında oturandan müsâade isterler ve ancak onun muvâfakatini aldıktan sonra solundaki şahsa ikrâm ederlerdi. Tabiî, sağındaki de bu hakkını hiçbir zaman devretmek istemezdi. Yukarıdaki hadîs, işte bu durumu anlatmaktadır. Benzeri rivâyetler için bkz. Buhârî, III, 130; VI, 248, 249; Ebû Dâvûd, III, 461, nu: 3726; İbn Mâce, II, 1133, nu: 3425-2426.

"Yârabbi, bizim için bu yemeğin bereketini arttır ve bize, bundan daha hayırlı yemekler ihsân eyle!." mânâsında olan ***"Allâhümme bârik lenâ fîhi ve et'ımnâ hayran minhü"*** desin. Ve aynı şekilde, Allah bir kimseye süt içmek nasîb etmişse : *"Bu süte bizim için bereket ihsân eyle ve onu arttır Allâhım!."* anlamına gelen ***"Allâhümme bârik lenâ fîhi ve zidnâ minhü"*** ifâdesiyle duâ etsin!.

Peygamber Efendimiz, nihâyet buyurdular ki : ***"Sütten başka hiç bir şey, yemek ve su yerine geçmez. Zîrâ o, hem tok tutar, hem de harâreti keser".***

❋

Şemâil musannıfı **Tirmizî,** bu bölümde yer alan iki hadîs-i şerîfin senedleri üzerinde görüş beyân ederek şu bilgiyi vermektedir :

Birinci hadîsin senedini belirtirken, bu hadîsi, **Süfyân b. Uyeyne**'nin **Ma'mer**'den, onun **Zührî**'den, onun **Urve**'den, onun da **Hz. Âişe**'den rivâyet ettiğini kaydetmiştim. Bu sened zinciri her ne kadar *muttasıl,* yâni Hz. Peygamber'e kadar ulaşıyorsa da; aynı hadîsi **Abdullah b. Mübârek, Abdürrazzâk** ve daha pek çok muhaddis; **Ma'mer**'den, o **Zührî**'den, o da **Peygamber Efendimiz**'den *mürsel* olarak rivâyet etmişler ve burada, **Urve ile Hz. Âişe**'yi zikretmemişlerdir. Yine bunun gibi, **Yûnus** ve diğer bir çok muhaddis de **Zührî**'den, o da Hazreti Peygamber'den *mürsel* olarak rivâyet etmiştir. Bu hadîsi, muhaddisler arasında sâdece **Süfyân b. Uyeyne** *muttasıl* bir senedle rivâyet etmiş olup, onun diğer bütün rivâyetleri *mürsel*'dir.

İkinci hadîsin senedindeki râvîlere gelince; onun senedinde adı geçen **Meymûne,** Hâris'in kızı ve Resûlullah Efendimiz'in zevcesidir. **Meymûne**, aynı zamanda; **Hâlid b. Velîd**'in, **İbn Abbâs**'ın **Yezîd b. Asamm**'ın teyzeleridir. Muhaddisler, bu ikinci hadîsin **Ali b. Zeyd**'den yapılan rivâyeti husûsunda ihtilâfa düştüler. Bir kısmı **Ali b. Zeyd**'den rivâyet edip, onun da **Ömer b. Ebî Harmele**'den naklettiğini söyledi; **Şu'be** gibi bâzıları ise **Ali b. Zeyd**'den, onun da **Amr b. Harmele**'den rivâyet ettiğini belirttiler. Yâni ***"Ömer"*** yerine ***"Amr"; "İbn Ebî Harmele"*** yerine de ***"Ebû Harmele"*** dediler. Hâlbuki doğrusu ***"Ömer b. Harmele"*** dir [25].

(25) Muhaddislerin bu gibi teknik açıklamaları, onların hadîs rivâyetinde gösterdikleri aşırı titizliğin bir ifâdesidir. Onlar, bu yolda gerekli gayreti göstermişler ve en doğruya ulaşabilmek için kendi tâkatleri nisbetinde mümkün olanı yapmışlardır.

Muttasıl ve mürsel gibi tâbirler birer hadîs terimidir. Gerekli bilgi için bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları,* s. 291, 349.

30 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İÇİŞ TARZI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in su ve diğer meşrûbâtı içiş tarzları meselesi ele alınacaktır. **Tirmizî** *Şemâil*'de, bu konu ile alâkalı on hadîs kaydetmiştir. Diğer kaynaklarda da, konuya açıklık kazandıracak nitelikte vesîkalar bulunmaktadır. Bize ulaşan bu vesîkalar, tamamlayıcı mâhiyetteki diğer bilgilerle birlikte, meselenin kendi bütünlüğü içinde değerlendirilecektir.

Gerek **Tirmizî**'nin, gerek diğer kaynakların kaydettiği rivâyetlerin hemen hemen hepsi, iki ana nokta etrafında toplanmaktadır. Bunlar; suyun otururak veyâ ayakta içilmesi durumu ile, içerken dinlenilmesi hâlidir. Peygamber Efendimiz bu meseleyi, âdâb-ı muâşeret *(görgü kuralı)* ve koruyucu hekimlik *(hıfzıssıhha)* olmak üzere, iki ayrı açıdan değerlendirmiştir.

Bizim ***"içiş tarzı"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı ***"şürb"*** dür. Esâsen bu kelime; tek başına kullanıldığında, Türkçede ***"içmek"*** veyâ ***"içme"*** kelimesi ile karşılanırsa da, bir başka isme muzâf olarak kullanılınca, ***"... nın içme tarzı"*** veyâ ***"... nin içiş tarzı"*** şeklinde ifâde edilir.

❊ ❊

Gerçekten, *su içme* bahis konusu edildiğinde; içme vaziyeti ile, suyun nasıl içileceği konusu hemen ön plâna çıkmaktadır. Birincisi, daha çok bir âdâb-ı muâşeret kuralı; ikincisi de, insan sağlığını ilgilendiren bir mesele olarak değerlendirilmektedir.

Bilindiği üzere, bir engel yoksa, su, o t u r a r a k içilir; ayakta içilmez. Bir toplulukta, salonun ortasında suyu a y a k t a içen bir insanın görüntüsü hiç de zarîf değildir. Çevresini hep ölçülü ve zarîf davranışlara yatkınlık kazandıracak şekilde terbiye eden Peygamber Efendimiz, muâşeret kuralları konusunda son derece titizdir. İşte bu hususdaki tâlimâtından biri, oldukça *sert bir üslûpla* söylenmiştir: ***"Hiç biriniz ayakta içmesin. Eğer unutarak ayakta içen olursa, onu geri çıkarsın!."*** (1).

(1) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, eşribe 12; Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkât-ül-Mesâbîh*, II, 461, nu: 4267; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 248; benzeri bir rivâyet için ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 458, nu: 3717; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1132, nu: 3424.

Bu inceliğe, çocuklarını çok yönlü yetiştirip terbiye etme titizliği gösteren âilelerde hâlâ dikkat edilir: *Evlâdım otururak iç; oğlum ayakta içme!* tarzında îkâzlarla, çocuğun davranışları şekillendirilir. Ahlâk eğitimi, âdâb-ı muaşeret kuralları ile takviye edildiği takdirde daha iyi sonuç vermektedir.

Ancak, daha önce pek çok yerde işâret edilen bir incelik bu konuda da karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; hadîs kitaplarında, Hazreti Peygamber'in o t u r a r a k su içtiğine dâir bir rivâyet *(vesîka)* olmamasına karşılık, a y a k t a su içtiğine dâir haberler bulunmaktadır [2]. Vesîkaların bu dış görünüşüne bakarak: ***"Peygamber Efendimiz suyu ayakta içmiştir. Şu hâlde bu bir fiilî sünnettir. Öyle ise, suyu ayakta içmek sünnettir!."*** şeklinde bir mantık yürütmek mümkündür. Hâlbuki gerçekte durum hiç de öyle değildir. Zîrâ bu konudaki vesîkaların hepsi, Hazreti Peygamber'in ***"istisnâî"*** davranışlarını tesbit etmektedir. İstisnâî davranışlardan genel kural çıkarılmadığı da bilinmektedir. O takdirde bu türden vesîkalar, ***"Hazreti Peygamber, yerine göre böyle de yapmıştır; şu hâlde öyle de yapılabilir!."*** tarzında değerlendirilmelidir.

❋

A y a k t a İ ç t i ğ i D u r u m l a r : Kaynaklarda, Peygamber Efendimiz'in a y a k t a ilen *(kāimen)* su içtiğine dâir görgü şâhitlerinin verdiği bilgiler yer almaktadır. Bunları üç grupta toplamak mümkündür :

a) **Zemzem suyundan;**

b) **Abdest aldığı suyun artanından;**

c) **Duvarda asılı bulunan bir su kabından.**

Burada, her üç durumun ortak bir yönü vardır. O da, otururak içmenin mümkün olmayışı hâlidir. Bilindiği gibi z e m z e m s u y u, *Kâbe-i Muazzama'*nın yakınındaki *Zemzem Kuyusu*'ndan çıkar. Kuyu, açıktadır ve çevresi kalabalıktır; oturularak içilmesi mümkün değildir...

Abdest de oturularak alınmaz. Yere oturup ibrik - leğenle abdest alma imkânı ise her zaman bulunmaz. Kaldı ki Resûlullah Efendimiz : ***"Abdest alırken, bir başkasının bana yardım etmesinden hoşlanmam"*** da buyurmuşlardır [3]...

---

(2) Bkz. Hadis kitaplarının ***"Kitâb'ül-Eşribe"*** bölümleri; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün metinler kısmı; ashâba dâir *Tabakât* kitapları.

(3) Münâvî, *Künûz'ül-Hakâyik*, II, 151 (Bezzâr'dan nakden).

Duvarda asılı bir su kabından ayakta iken içtiklerine dâir olan iki hâdise de, mâlî durumları orta hâllinin altında bulunan iki kadının evinde geçmiştir. Muhtemelen, su koyup içecek türden kaplara sâhip değildirler.

İşte, bu durumları çok yakından gören ve bilen ashâb; ***"Biz, Peygamber Efendimiz'i; hem o t u r a r a k, hem de a y a k t a su içerken gördük"*** diye, görgü ve bilgilerini bize aktarmışlardır.

❁

A ç ı k A r â z i d e k i D u r u m : Hazreti Peygamber'in sözlü beyanları ile, O'nun tutum ve davranışlarını bize aktaran haberler, çoğu zaman; kendi şartlarından ve zaman-mekân ilişkisinden ayrı olarak (soyutlanarak) değerlendirilir. Hâlbuki Resûlullah Efendimiz, ashâbını; sâdece kapalı yerdeki ve topluluk içindeki durumlarına göre değil; açık arâzide, sokakta, çarşıda, dağda, ovada ve insan kontrolünden uzak yerlerde de ölçülü ve denetimli davranacak şekilde terbiye etmiştir. Bu sebepledir ki, O'nun hadîsleri arasında; kaynayan pınardan, akan dereden, yer altındaki kuyudan, tarladaki testiden **n a s ı l** su içileceğine dâir bilgiler de bulunmaktadır. Bu sebeple, bunlardan bir kaçının kaydedilmesi yerinde olacaktır:

Hz. Ömer'in oğlu **Abdullah** (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz'le birlikte bir su havuzunun başına yolumuz düşmüştü. Bizler, hemen eğilerek, ağzımızla içmeye koyulduk. Resûl-i Ekrem Efendimiz ise bizleri îkâz ederek şöyle buyurdular : ***"Arkadaşlar, öyle eğilip ağzınızla içmeyiniz. Ellerinizi güzelce yıkayıp avuçlarınızla içiniz. Zîrâ, avuçtan daha güzel bir kap yoktur"*** [4].

Yine aynı sahâbî anlatıyor : Peygamber Efendimiz, bizlere, karınlarımız üzerine uzanıp yerden ağzımızla su içmeyi menetmişti... Aynı şekilde, suyu, tek avuçla alıp içmemizi de yasaklamıştı. Ve şöyle buyurmuşlardı : ***"Hiçbiriniz suyu; köpeğin, dilinin ucu ile yalayarak içtiği gibi içmesin... Allah'ın gazabına uğrayan kavmin*** (Yahûdîlerin) ***içtiği gibi, tek eliyle de içmesin... Geceleyin, iyice sallayıp hareket ettirmeden, ağzı açık bir kaptan da su içmesin....."*** [5].

Özellikle sıcak mevsim ve iklimlerde, *yılan* ve *akrep* gibi zehirli hayvanlar, serin yerlere sığınırlar. Çok iyi korunmamış evler ile, harman yeri, tarla, bahçe gibi çalışma yerlerindeki su küpü ve testisi gibi kaplar, bu tür tehlikelere dâimâ açıktır. Bu yüzdendir ki, Peygamber Efendimiz, içi gö-

(4) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1134, nu: 3433.

(5) İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1134, nu: 3431.

rünmeyen su kaplarından, başa dikmek sûretiyle su içmeye karşı da ashâbını îkâz etmiştir [6]. Böylesine tavsiyelere karşı kulağı kapalı olan bir sahâbînin başından geçen bir tehlikeyi **İbn Abbâs** (r.a) şöyle anlatmaktadır : ***"Resûlullah Efendimiz, su kırbelerinin ağızlarını kıvırıp veyâ testiyi başımıza dikip su içmekten bizi men etmişti. Peygamberimiz'in bu îkâzından sonraki bir zamanda, adamcağızın birisi, geceleyin kalktığı gibi testiyi başına diker. Testinin içinden bir de ne çıksın : Y ı l a n ! . "*** [7].

❁❁❁

Burada Peygamber Efendimiz'in *kamu düzeni* ile ilgili bir tâmîmini *(genelge)* kaydetmek yerinde olacaktır. İşlemekte olduğumuz konuyu da içine alan birkaç maddelik bu genelgenin üslûbu; kısa, kesin ve son derece sâdedir :

"Güneş batıp da hava karardığı sırada, çocuklarınızı dışarı bırakmayınız; dışarıda ise içeri alınız!. Bu dem, sokaklarda şeytanların kolaçan ettiği demdir. Vakit bir saat kadar ilerledikten sonra bırakabilirsiniz... Geceleyin, evlerinizin kapılarını b e s m e l e çekerek kapatınız; zîrâ şeytan, besmele ile kapanmış bir kapıyı açamaz... Su kaplarınızın ağzını, b e s m e l e çekerek kapayınız... Yemek kaplarınızın üstünü açık bırakmayınız; b e s m e l e ile örtünüz. Hiç olmazsa, üzerine tahta ve benzeri yassı bir şey koyunuz... Yatarken, lâmbalarınızı söndürünüz ve yanan bir şey bırakmayınız!." [8].

❁❁❁

Peygamber Efendimiz, suyu n a s ı l içerdi? konusuna gelince : Hemen hemen bütün hadîs kaynaklarının verdiği ortak bilgiye göre, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz suyu, **dinlene dinlene, yudum yudum** içerlerdi. Bu dinleniş, çoğu zaman üç soluk, bâzen de iki nefes alma şeklinde olurdu. Aradaki bu farklılık, içilen suyun azlığı çokluğu ile bağlantılı idi.

"Dinlene dinlene içmek; hem hazmı kolaylaştırır, hem susuzluğu çabuk keser, hem de daha sıhhîdir" buyurarak [9] bu tarzda içmenin, insan sağlığı bakımından önemine de işâret etmişlerdir.

---

(6) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 250; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 459; İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1131-1132; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, V, 78.

(7) İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1131, nu: 3419.

(8) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 249-250.

(9) Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1602, nu: 2028; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 461, nu: 3727; Tirmizî, *Sünen*, IV, 302, nu: 1884.

Ayrıca; dinlenirken, nefesimizin su bardağına gitmemesine dikkat edilmesi ve bardağın, nefes gitmeyecek şekilde ağızdan ayrılmasını da tavsiye etmişlerdir [10]. Bir münâsebetle şöyle buyurmuşlardır :

"Suyu, devenin içtiği gibi, hiç dinlenmeden bir içişte içmeyiniz; iki veyâ üç def'a dinlenerek içiniz. İçmeye b e s m e l e ile başlayınız; bardağı dudağınızdan ayırınca da E l h a m d ü l i l l a h deyiniz!." [11].

Yukarıdan beri Peygamber Efendimiz'le ilgili olarak kaydedilen söz ve davranışların altında; ya bir sağlık tavsiyesi yatmakta, ya da bir görgü kuralı ve davranış üslûbu sergilenmektedir.

(10) Bkz. İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1133, nu: 3427.
(11) Tirmizî, *Sünen*, IV, 302, nu: 1885.

METİNLER

1) **İbn Abbâs** (r.a) rivâyet ediyor :

"Hazreti Peygamber, zemzem suyunu ayakta iken içmişlerdir".

❁

2) **Abdullah b. Amr İbn'ül-Âs** (r.a) anlatıyor :

"Ben, Peygamber Efendimiz'in, suyu hem ayakta iken, hem de otururken içtiklerini bizzat gördüm".

❁

3) Yine **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor :

"Ben, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e Zemzem suyu verdim; onu ayakta iken içtiler".

❁

4) **Nezzâl b. Sebre** naklediyor :

Bir def'asında, *Kûfe Mescidi*'nin avlusunda kendilerine tahsîs edilen mahâlde otururken **Hz. Ali** (r.a)'ye bir testi su getirdiler. **Hz. Ali** bu sudan bir avuç alarak ellerini yıkadı; sonra ağzını çalkalayıp burnunu temizledi. Sonra da yüzlerini ve kollarını yıkayıp saçlarını sıvazladılar. Arkasından da, ayakta suyun bir miktarını içerek şöyle buyurdular : ***"İşte benim bu yaptığım şey, abdesti henüz bozulmamış olan kimsenin -bir nevî serinlemek için- aldığı abdesttir. Ben, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i, aynen benim bu yaptığım gibi yaparken gözlerimle gördüm".***

❁

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz, su içerken üç def'a dinlenirler ve şöyle buyururlardı : ***"Suyu bu şekilde dinlenerek yavaş yavaş içmek, hem hazmı kolaylaştırır, hem de susuzluğu çabuk keser".***

❁

6) **Abdullah b. Abbâs** (r.a) naklediyor :

"Hazreti Peygamber, su içerken iki def'a dinlenirdi".

❁

7) **Kebşe** *(r.anhâ)* [12] anlatıyor :

"Bir gün Hazreti Peygamber (s.a.s), beni evimde ziyâret etmişti. Ayakta oldukları hâlde, duvarda asılı bulunan su tulumunun (kırbe) ağzından su içtiler. Zât-ı Risâletleri suyu içip de yerlerine oturunca, kalktım ve mübârek ağızlarının kırbeye değdiği kısmı kesip hâtıra olarak sakladım".

❁

8) **Sümâme b. Abdullah** (b. Enes b. Mâlik) naklediyor :

"(Dedem) ***Enes b. Mâlik*** (r.a), ***suyu üç nefeste içer ve Peygamber Efendimiz'in de, su içerken üç def'a dinlendiklerini söylerdi".***

❁

9) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

"Peygamber Efendimiz, (annem) **Ümmü Süleym**[13]***'in ziyâretine gitmişti. O sırada, evin duvarına asılmış bir su tulumu (kırbe) bulunu-yordu. Resûl-i Ekrem Efendimiz, ayakta iken kırbenin ağzından su içtiler. Annem* **Ümmü Süleym** *de, teberrüken saklamak üzere, kalkıp bu tulumun ağzını kesti".***

❁

10) **Sa'd b. Ebî Vakkâs** (r.a) anlatıyor :

"Peygamber Efendimiz (s.a.s), ***suyu ayakta da içerdi".***

Tirmizî der ki: Senedde yer alan ***"Ubeyde b. Nâil"*** adını, bâzı muhaddisler, ***"Ubeyde b. Nâbil"*** şeklinde kaydetmişlerdir.

---

(12) **Kebşe** *(r.anhâ)*, ensâr kadınlarındandır. Resûlullah (s.a.s)'ın şâiri **Hassân b. Sâbit**'in kız kardeşidir. Hazreti Peygamber'in zaman zaman evinde ziyâret ettiği hanımlardandır. O, hep bu rivâyeti ile *tabakât* kitaplarına geçmiştir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 536; *el-İsâbe*, IV, 394.

(13) **Ümmü Süleym** *(r.anhâ)*, ensâr hanımlarından olup, **Enes b. Mâlik**'in annesidir. Hazreti Peygamberle birlikte savaşlara iştirâk etmiştir. Asr-ı Saâdet döneminin hatırlı ve akıllı kadınlarından *('ukalâ'ün-nisâ)*'dır. O, Hazreti Peygamber'in büyük bir titizlikle ziyâretlerini yapıp hatırlarını sorduğu ve gönüllerini hoş tuttuğu hanımefendilerdendir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 591; *el-İsâbe*, IV, 461.

31 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN SU İÇTİĞİ K A D E H

Bu kısımda, Hazreti Peygamber'in su ve diğer meşrûbâtı içtikleri kadehleri *(bardak, kâse)* bahis konusu edilecektir. Bu konuda **Tirmizî**, her ikisi de **Enes b. Mâlik**'e âit olan iki vesîka kaydetmiştir. Ancak, diğer İslâmî kaynaklarda, özellikle **Buhârî**'nin eserinde, bu konu ile ilgili olarak daha geniş tamamlayıcı bilgiler bulunmaktadır. Biz, elde edilebilen bu vesîkaları kendi bütünlüğü içinde değerlendirmeye çalışacağız.

Esâsa geçmeden önce, konuya açıklık kazandırması bakımından, bir başka konuya atıfta bulunmak istiyoruz. Şöyle ki; Resûlullah Efendimiz'in, s e f e r hâlinde iken, bir bakıma ***"koruma polisi"*** görevini yapan sekiz yiğidi vardı. **Sa'd b. Mu'âz,** bunların başında geleni idi. Ancak, hicretin 9. senesi (M.630) inen bir vahiy ile bu teşkilât dağıtıldı. Bu durumu, **Hz. Âişe** vâlidemiz şöyle anlatmaktadır: Resûlullah Efendimiz, dâimâ nöbet tutularak beklenir ve düşmanlara karşı korunurdu. Tâ ki, ***"Allah seni insanlardan koruyacaktır"*** âyeti inince [1], kalmakta oldukları çadırdan mübârek başını çıkararak: ***"Arkadaşlar, dağılın artık; zîrâ beni, Allah korumaktadır"*** buyurdular[2].

Aynen bunun gibi, özellikle dışarıda bulundukları sırada Hazreti Peygamber'in hizmetlerini gören belirli insanlar da vardı. Burada, gerek bütün hizmet gören şahısları ve gerek gördükleri hizmetlerin mâhiyetini bir bütün olarak hedef almadığımız için, bunlardan sâdece biri üzerinde duracağız: **Peygamber Efendimiz'in Subaşısı!.**

❊ ❊

Resûlullah Efendimiz'in, sayıları on bir civarında gönüllü hizmetlileri vardı [3]. **Enes b. Mâlik** ve **Abdullah b. Mes'ûd** gibi sahâbîler, bunların ileri gelenlerindendi. Meselâ **Abdullah b. Mes'ûd**, Hazreti Peygamber'in

(1) *Mâide* sûresi, 67. âyetin meâli şöyledir: ***"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Allah'ın elçiliği vazîfesini tam yapmış olmazsın. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah, kâfirler gürûhunu muvaffak etmez".***

(2) Tirmizî, *Sünen*, V, 251, nu: 3046.

(3) Geniş bilgi edinmek için bkz. 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 154-156; Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 27.

"pabuç" larını, *"misvâk"* ini ve *"yastık"*ını taşır; onları kullanmaya hazır vaziyette bulundururdu. Resûlullah Efendimiz ayağa kalktıklarında, hemen pabuçlarını getirip eliyle giydirir; oturacakları zaman da çıkarır ve onları kucaklarında tutardı [4].

Bu hizmet, târihin ilerideki devirlerinde resmîleştirilip müesseseleştirilmiş ve *"câmedâr, rikâbdâr, esvapçıbaşı"* gibi isimlerle yâdedilegelmiştir.

Peygamber Efendimiz'in gönüllü hizmetlilerinden olan **Enes b. Mâlik** ise, Hazreti Peygamber'in hizmetinde bulunduğu günleri, en tatlı hâtıraları olarak, gelecek nesillere anlatır durur. O, diğer hizmetleri yanında, burada karşımıza, *Resûlullah Efendimiz'in subaşısı* olarak çıkmaktadır. Nitekim o, Peygamber Efendimiz'in *"su kadehi"* ni büyük bir îtinâ ile taşır, bakımını yapar ve Efendimiz'in meşrûbâtını hazırlardı.

Hazreti Peygamber'in, su dâhil bütün meşrûbâtı içtiği tek su bardağı vardı. Bu kadeh, *Hicaz* bölgesinde bulunan ve kap îmâlâtında kullanılan *ılgın ağacı*na benzer *"nudar"* adı verilen bir ağaçtan yapılmıştı. Bahis konusu kadeh, bir ara kenarından çatlayıp yarılmış; bu def'a da, *"gümüş çerçeve"* ile pervazlanarak yine kullanılmıştır.

Genişliği derinliğinden daha fazla olan bu kadehin, duvara asılmak için takılan, bir de *"demirden halka"*sı vardı. Sonraki târihlerde **Enes**, bu demir halkayı değiştirip yerine *altın* veyâ *gümüş halka* takma teşebbüsünde bulunmuşsa da, üvey babası **Ebû Talha** (ö: 34/654) : *"Sakın ha; Resûlullah'ın yapmış olduğu bir şeyi kat'iyyen değiştirmeye kalkma!"* diyerek, onu bu niyetinden vaz geçirmiştir. **Enes** de o kadehi, eski hâliyle bırakmış ve orijinal şekliyle muhâfaza etmiştir [5].

❁
❁ ❁

Resûlullah Efendimiz'in çeşitli zâtî eşyaları, bir kısım sahâbî tarafından birer *"hâtıra"* olarak titizlikle muhâfaza edilegelmiştir. Nitekim ünlü muhaddis **Buhârî,** meşhûr hadîs kitabında : *"Peygamber Efendimiz'in vefâtından sonra; O'nun zırhı, asâsı, kılıcı, kadehi, yüzüğü, sakal-ı şerîfi, pabucu ve kap-kacakları nev'inden, ashâbının ve daha sonrakilerin teberrüken sakladıkları eşyâları"* başlığı altında bir bölüm *(bâb)* ayırarak, bahis konusu eşyâların bir kısmını sıralamıştır [6].

(4) Kettânî, *a.g.e.* I, 34.

(5) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh,* IV, 46 vd.; VI, 251-252.

(6) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh,* IV, 46 vd.

Bu eşyâların bir bölümü *resmen* tescîl edilerek sırasıyle halîfelere intikâl etmiştir. Halîfelik sembolü kabûl edilen bu eşyâlara, ***"Mukaddes Emânetler"*** *(Emânât-ı Mukaddese)* denmektedir. Bilindiği gibi onlar, *İstanbul*'da, *Topkapı Sarayı*'nın ***"Mukaddes Emânetler Bölümü"***nde mekân-ı mahsuslarında muhâfaza edilmektedir.

Husûsî eşyâlarının büyük bir bölümü de ashâbın bir çoklarınca özel olarak muhâfaza edilerek, bu yolla nesilden nesile intikâl ettirilmiştir. Bunlar arasında sâdece ***"kadeh"***leri hakkındaki tesbitlerimizi buraya aktarmaya çalışacağız.

❁
❁ ❁

Bütün vasıfları belirtilen bu târihî kadeh, hayâtı boyunca Resûlullah Efendimiz'in içecekleri ile birinci derecede ilgilenen **Enes b. Mâlik** (ö: 93/712) Hazretlerine intikâl etmiştir. Bu kadehi **Hz. Enes**'in yanında görenlerden birisi, **Âsım el-Ahvel**'dir. **Âsım,** aslen *Basra*'lıdır ve çeşitli vâliliklerde bulunmuştur. Bir ara, Belediye Müfettişliğinde bulunarak, ***Kûfe Belediyesi***'nin ölçü-tartı işlerini kontrol etmiştir. Daha sonra da Abbâsî Halîfesi **Ebû Ca'fer Mansûr**'un *Medâyin* kadılığını yapmış ve hicrî 142 târihinde (M.759) vefât etmiştir. İşte bu **Âsım:** ***"Enes'in yanında Resûlullah'ın mübârek kadehini gördüm ve onunla bizzat su içtim"*** der [7].

Öte yandan, ***"Kırk sene Enes'in sohbetinde bulundum"*** diyen *Basralı* **Sâbit b. Eslem** (ö: 127/745) de, **Enes**'in, bu kadehi bizzat kendisine göstererek: ***"İşte bu, Resûlullah'ın kadehidir"*** dediğini anlatır [8].

Hazreti Peygamber'in bu kadehi, **Enes b. Mâlik**'den, oğlu **Nadır** b. **Enes**'e intikâl etmiştir. **Nadır b. Enes**'in ölümünden sonra [9] çocuklarına geçen kadeh, **Nadır**'ın mîrasçıları tarafından sekiz yüz bin (800.000) dirheme satılmıştır.

Ünlü muhaddis **Buhârî** (ö: 256/870)'nin, bu kadehi, *Basra*'da gördüğü ve bizzat onunla su içtiği kendi ağzından nakledilir. Hattâ 800.000 dirhem para vererek satın alan şahsın, **Buhârî**'nin kendisi olduğu da ifâde edilmektedir [10]. Nitekim Peygamber Efendimiz'in su kadehine âit târihî

(7) Buhârî, *a.g.e.*, IV, 47; VI, 252.

(8) Buhârî, a.g.e., VI, 252.

(9) **Nadır b. Enes;** Horasan vâlisi **Yezîd b. Mühelleb**'in Emevî idâresine başkaldırma hareketine katılmış (102/720) ve bu târihten bir müddet sonra *Basra*'da vefât etmiştir. Cenâzesinde, ünlü sûfî **Hasan el-Basrî** (ö: 110/728) de bulunmuştur. Buna göre vefâtı, hicrî 110 târihinden bir kaç sene önceye rastlamış oluyor. Bkz.. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, X, 436.

(10) Bkz. Beycûrî, *el-Mevâhib'ül-Ledünniyye 'alâ'ş-Şemâil'il-Muhammediyye*, s. 100.

bilgileri, diğerlerinden daha çok **Buhârî**'nin tesbît edip eserine almış bulunması, mezkûr kadehin, ona intikâl etmiş olması ihtimâlini kuvvetlendirmektedir.

Böylece, Peygamber Efendimiz'in su kadehinin, üç asır müddetle elden ele geçişini ve tam bir mukaddes emânet titizliği ile muhâfaza ediliş seyrini tâkip edebiliyoruz. Derinlemesine bir araştırma, belki onun daha sonraki yerini de aydınlığa çıkarmayı gerçekleştirecektir.

❊
❊ ❊

Kaynaklarda Hazreti Peygamber'in kendi su kadehi dışında, *hâtıra* olarak saklanan başka kadehlerden de söz edilir. Bunlar, başkasına âit olup da çeşitli vesîlelerle Resûlullah Efendimiz'in su içtikleri kadehlerdir. Bahis konusu eşyâ sahipleri, Peygamber Efendimiz'in mübârek ağızlarının değdiği bu kapları, mukaddes birer emânet olarak titizlikle muhâfaza edegelmişlerdir.

Bu cümleden olarak, İslâmiyet uğrunda yaptığı inanılmaz hizmetleri dolayısıyle Hazreti Peygamber tarafından cennetle müjdelenen **Abdullah b. Selâm** (ö: 43/663), sevdiği bir arkadışının oğlu olan **Ebû Bürde** [11]'ye: ***"Peygamber Efendimiz'in su içtiği bir kadehle sana su içireyim mi"*** diyerek, hayatta iken Resûlullah Efendimiz'e su ikrâm ettiği bir bardağı hâtıra olarak sakladığını ifâde etmek istemiştir [12]. Yine ashabdan **Sehl b. Sa'd** [13], Peygamber Efendimiz'le geçen bir hâtırasını anlatırken, teberrüken sakladığı bir kadehten bahsederek: ***"Peygamber Efendimiz bir yerden dönüyorlardı. Bu dönüşlerinde, ashâbı ile birlikte Benî Sâide Sofası*** [14]***'nda oturup istirâhat ettiler. Ve bana dönerek :***

---

(11) **Ebû Bürde,** ünlü sahâbî **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'nin oğludur. Emevîler devrinde bir ara *Kûfe* kadılığında bulunmuş ve seksen küsûr sene yaşadıktan sonra, hicrî 104 târihinde (M. 722) vefât etmiştir.

(12) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, VI, 252.

(13) Hazreti Peygamber'in vefâtı sırasında 15 yaşlarında bir delikanlı olan **Sehl,** hizmetten zevk alan, aynı zamanda hizmetin âdâb ve erkânına nâyet edip onu kendisine yakıştıran bir zatı. **Sehl**'i, bir başka münâsebetle de, Resûlullah Efendimiz'in minberini tâmir ederken görüyoruz. O, doksan altı senelik ömrünü, hep Hazreti Peygamber'i anlatmak ve İslâm mağrifini yaymakla geçirmiştir. Hicrî 91 senelerinde (M. 710) *Medîne*'de vefât eden **Sehl,** ***"Medîne'de en son vefât eden sahâbî"*** olarak târihe geçmiştir.

(14) Kaynaklarda sık sık ***"Sakîfetü Benî Sâide"*** ismi geçer. Avlu, sofa, üstü kapalı önü açık toplantı yeri gibi anlamlar taşıyan **sakîfe,** *Medîne*'de, önemli memleket meselelerinin görüşüldüğü bir toplantı yeri idi. Hicretten önceki yıllarda da mühim toplantılara sahne olan bu mevkî, **Toplantı Salonu** *(Dâr'üş-Şûrâ)* hâlinde kullanılagelmiştir. Bilindiği üzere, ilk halîfe seçimi de burada yapılmıştır.

"Yâ Sehl, bizleri bir sulasan!." buyurdular.

"Ben de, işte şu kadehi çıkarıp, bununla hepsine su dağıttım" der. **Sehl** Hazretlerinin bu hâtırasını görgü şâhidi olarak bize aktaran **Ebû Hâzim** [15]: ***"Sehl, o kadehi bize gösterdi. Biz de ondan su içtik. Sonra, topluluğun içinde bulunan Ömer b. Abdül'azîz*** [16]***, Sehl'den, bu kadehin kendisine verilmesini istedi. O da kadehi Ömer'e hediye etti"*** der [17].

❁
❁ ❁

Hazreti Peygamber'in azîz hâtırasını taşıyan bütün eşyâlara ve O'nun oturup kalktığı, yatıp uyuduğu, ibâdet edip dinlendiği bütün yerlere karşı, ashâb-ı kirâmın sonsuz hürmeti ve muhabbeti vardı. Bu eşyâlar; hürmet, muhabbet, tâzim, teberrük ve şifâ niyâz etme maksadıyle onlar tarafından saklanmış ve o mevkîlere âbideler yapılmıştır.

Bu konuda elimizde, ilk müslüman nesillerin tatbîkâtı ile ilgili oldukça yüklü doküman mevcuttur. Ancak, plân dışına çıkmama ve eserin hacmini fazla kabartmama düşüncesiyle, bütün bunları, bir bütün hâlinde ve bir makâle çerçevesinde, ayrıca okuyucularımızın irfânına sunmayı daha uygun buluyoruz.

(15) **Ebû Hâzim Seleme b. Dinâr,** Emevîler devrinde *Medîne* kadılığında bulunmuş kültürlü, âbid ve zâhid bir zâttır. Ömür boyu siyâset dışı kalmış ve siyâsîlere karşı vekârını titizlikle korumuştur. Nitekim bir gün, Emevî halîfesi **Süleymân b. Abdülmelik** (ö: 99/717), **Zührî**'yi göndererek kendisini makâmına çağırtmıştır. Bu dâvet karşısında o da **Zührî** ile Halîfeye haber göndererek: ***"Benim kendisine hiç bir ihtiyâcım yoktur. Şâyet onun bana ihtiyâcı varsa, lütfen kendisi buraya buyursun!."*** demiştir. **Ebû Hâzim,** hicrî 140 senesinde (M. 757) vefât etmiştir. Bkz. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, IV, 143-144.

(16) **Ömer b. Abdül'aziz,** yedinci Emevî halîfesidir. Ana tarafından **Hz. Ömer**'in torunudur (oğlunun kızının oğlu). **Kerbelâ** fâciasının vukû bulduğu 61/680 yılında dünyâya gelmiştir. İkibuçuk yıl kadar halîfelik makâmında bulunmuş ve 101/720 târihinde kırk yaşlarında vefât etmiştir. Halîfe **I. Velîd**'in *Medîne* vâliliğini ve selefi **Süleymân b. Abdülmelik**'in vezirliğini yapmıştır. Bütün yönleriyle seçkin bir şahsiyet olan **Ömer,** adâleti ile büyük dedesinin yolundan gittiği için, ***"II. Ömer"*** diye târihe geçmiştir. Kendisi, İslâm târihinin yüz akıdır. *Medîne* vâliliği sırasında, adım adım Peygamber Efendimiz'in ayak bastığı yerleri dolaşır. O'nun namaz kıldığı mübârek yerlerde namaz kılar, önemli târihî olayların geçtiği mevkîleri ziyâret eder ve âdetâ her ânını, Peygamber Efendimiz'in hâtıralarını yaşayarak geçirirdi. Resûlullah Efendimiz'in bir def'acık su içtiği kadehi isteyip alması ve onu azîz bir hâtıra olarak saklaması da bunun en güzel bir örneğidir.

(17) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 252.

METİNLER

1) **Sâbit b. Eslem** (ö: 127/745) anlatıyor: **Enes b. Mâlik** (r.a) bir gün bize, biraz kalınca ve demir kulplu [18], ağaçtan yapılma bir kadeh göstererek: ***"Yâ Sâbit, işte bu gördüğün, Peygamber Efendimiz'in kadehidir"*** dedi.

❁

2) Yine **Sâbit b. Eslem** naklediyor: **Enes b. Mâlik** (r.a) buyurdu ki: ***"Ben, Resûlullah Efendimiz'e içtikleri her şeyi; suyu da, hoşaf'ı da*** [19], ***bal şerbetini de, sütü de hep bu kadehle içirirdim!"***.

(18) Bizim ***"demir kulplu"*** diye tercüme ettiğimiz ifâdenin orijinali, ***"mudabbeben bi-hadîdin"*** şeklindedir. Bu tâbiri, görebildiğimiz bir çok eserde; ***"kenarı demirden pervazlı", "kenarı demirden pervazlanmış", "kenarı demirden pervaz çevrilmiş", "etrâfında demirden pervaz olan" , "etrâfının pervazı âlâ demirden olan"*** gibi ifâdelerle *tercüme* edenler olmuştur. Hâlbukî, tef'îl bâbından ism-i mef'ûl olan ***"mudabbeb"*** tâbirinin; kaplamak, çemberlemek, çerçevelemek, pervazlamak gibi mânâlarının dışında; **kulp takmak, kulplamak, kol takmak** gibi anlamları da vardır. İfâde burada, bu mânâda kullanılmıştır. Nitekim, **Buhârî** rivâyetinde bu durum çok sarîhtir: ***"Kadehin pervazı gümüşten, kulpu ise demirdendir"***. Nitekim, su içerken ağıza dokunabilecek kısımda demir malzeme kullanılması, estetik yönünden olduğu kadar, sıhhat bakımından da uygun olmazdı.

(19) **Hoşaf** diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ***"nebîz"***dir. *Nebîz;* hurma, kuru üzüm, buğday, arpa ve benzeri yiyecek maddelerinin suda ıslatılması sonucu elde edilen bir içecek *(meşrûbat)* çeşididir. Peygamber Efend'imiz için, tatlı meyvelerden sık sık hoşaf yapılırdı. Genellikle geceden ıslatılır ve sabahleyin içilirdi. Ertesi günü ikindiye kadar da içilebilirdi. Soğuk olarak muhâfaza edilmediği takdirde şarap hâline gelerek içkiye dönüşebileceği için daha fazla bekletilmez, artığı dökülürdü. Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye,* V, 7; Beycûrî, *el-Mevâhib'ul-Ledünniyye,* s. 100.

32 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN GÜZEL KOKU SÜRÜNMELERİ

Bu başlık altında, Resûlullah Efendimiz'in hoş ve güzel koku sürünmeleri ile, bu hususdaki tavsiyeleri ve kendilerinin tabiî kokuları bahis konusu edilecektir. **Tirmizî,** bu konu ile ilgili olarak altı vesîka kaydetmiştir. Diğer bir kısım temel kaynaklarda ise, konuyu açıklayıcı ve tamamlayıcı mâhiyetteki vesîkalara da yer verilmiş olup, bunlar, yeri geldikçe değerlendirmeye alınacaktır.

Bizim ***"güzel koku sürünme"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ***"ta'attur"*** dur [1]. Kelimenin kökü olan ***" 'ıtr"*** ise, hoş ve güzel koku *(parfüm)* demektir. Bunun içine, güzel kokulu her şey girmektedir. Nitekim dilimizde, bu işin ticâretinin yapıldığı yere ıtriyât mağazası *(parfumerie)* denir.

❊ ❊ ❊

Fahr-i Kâinat Efendimiz yaradılıştan temizdi. O, hiç bir koku kullanmadıkları hâlde de mis gibiydi. Ne var ki, Cenâb-ı Zülcelâl'in kendilerine lütfetmiş oldukları **Hak vergisi** *(dâd-ı Hüdâ)* üstünlüklerini hiç belli etmezler ve dâimâ, sıfatsız sıradan bir insanın yapması gereken davranışları sergilerlerdi. İşte, hoş ve güzel koku sürünmeleri de, bu sıfatsız insanlara örnek teşkîl edecek davranışları türündendir.

Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemiz, Resûlullah Efendimiz'in giyim kuşamı

(1) Hadîs metinlerinde ***"ta'attur"***un, tam zıddı bir mânâda, yâni koku sürünmemek anlamında da kullanıldığı görülmektedir. **Mütercim Âsım Efendi**'nin ifâdesiyle, **taattur**'un bu mânâsı, ***"hâtun kısmı ere varmayıp pederi hânesinde gelinlik arayışından muattal oturmak"*** demektir. Yâni hanımların süslenip koku sürünmemeleri hâlidir ki, evde kalmayı göze almaktan kinâye olarak kullanılmış bir kelimedir. Nitekim bu kelimenin kullanıldığı bir hadîste, ***"Hazreti Peygamberin, kadınların, erkekleri andırırcasına takı takıp koku sürünmeyişlerinden hiç hoşlanmadıkları"*** ifâde edilmiştir. Bkz. *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs.* III, 256, 257; *Kâmûs*, II, 546.

ve kılık kıyâfeti ile birinci derecede ilgilenen güzîde hanımlarındandı. Kendisi, hayâtının her safhasında Resûlullah Efendimiz'i, ***"bulabildiği en güzel kokular"*** sürerek giydirirdi. Nitekim O, *Vedâ Haccı*'nda da, *zerîre* adı verilen koku sürerek Hazreti Peygamber'in ihrâmını bizzat kendi eliyle giydirdiğini söyler [2].

Peygamber Efendimiz, günlük hayâtında, yanında ***"sükke"*** tâbir edilen bir koku (kutusu) bulundurur ve gerektikçe ondan sürünürdü [3]. Özellikle yolculuklarında birlikte götürülmesi mûtad olan eşyâları arasında bir de ***"koku şişesi"*** *(kārûret'üd-dühn)* yer almaktadır [4].

Bütün bu ve benzeri vesîkalar, Hazreti Peygamber'in yaşayış tarzı içerisinde güzel kokunun ayrı bir yeri olduğunu göstermektedir.

❁❁❁

Resûlullah Efendimiz'in, ne zaman geleceği önceden bilinmeyen; ancak her an ve her yerde gelme durumu olan mânevî misâfirleri vardı. Bilhassa vahiy meleği **Cebrâil Aleyhisselâm** bunların başında geliyordu. Meleklerin, güzel kokudan ve tertipli giyim - kuşamdan hoşlandıkları ifâde edilir.

Öte yandan Hazreti Peygamber'in; yabancı devlet temsilcilerinden kabîle reîslerine, devlet işlerine bakan sorumlu şahsiyetlerden tamâmen görgüsüz bedevîlere varıncaya kadar, her Allah'ın günü görüşüp temâs kurduğu sayısız misâfirleri oluyordu. İşte bütün bunlara karşı, giyim - kuşamındaki tertip düzenini her an muhâfaza ederlerdi.

Peygamber Efendimiz'in bu değişmez davranışlarından ilhâm almış olmalılar ki, İslâm büyüklerinden pek çoğu: ***"İnsana yakışan, kendi gönlünce yemek; fakat halkın hoşuna gidecek şekilde giyinmektir!."*** demişlerdir [5].

❁

Hazreti Peygamber'in güzel koku ile ilgili davranışlarından biri de,

(2) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'u-s-Sahîh*, VII, 60, 61.

(3) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 399; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 107, nu: 4162; bu kokunun yapılışı için bkz. *Kāmûs*, III, 1083.

(4) Diğer eşyâlar için, bu eserin 7. bölümüne bakınız; ayrıca bkz. *Behce*, II, 256.

(5) 'Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, II, 171.

(6) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, III, 133; VII, 61; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 110, nu: 4172; Nesâî, *Sünen*, VIII, 189; İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 399.

O'nun, ikrâm edilen kokuyu reddetmemesi idi[6]. Bu tutumunda, güzel kokuyu sevmelerinin yanında, ikrâm eden kimsenin durumunu göz önünde bulunduruşunun da rolü vardı. Hadîs metinleri arasında, bu tutumunun gerekçesi de belirtilmiştir: ***"Zîrâ koku, külfetsiz bir ikrâmdır!."*** [7]. Nitekim bir başka münâsebetle: ***"Üç şey vardır ki, hiç reddedilmez: Yastık, güzel koku ve süt!."*** buyurmaları da aynı hikmeti taşımaktadır [8].

Verilen hediyeyi ve yapılan ikrâmı küçümsememek; bil'akis en basit ikrâmları bile umulmadık bir takdirle karşılamak, Peygamber Efendimiz için, değişmeyen ve ihmâl edilmemesi gereken bir nezâket kuralı idi. Yukarıda sayılanlar birer semboldür. Yoksa, koku reddedilmez de, başkaları reddedilebilir, demek değildir. Seçme imkânı olmayan ikrâmlar kesinlikle reddedilmemeli, ikrâm sâhibi müşkül durumda bırakılmamalıdır.

Dilimizde, ***"çam sakızı, çoban armağanı"*** şeklinde ifâdesini bulan tâbir de aynı inceliği anlatmaktadır: Çoban, çam sakızı getirir; bu sakız reddedilmez, küçümsenmez. O, büyük bir hüsn-i kabûlle alınır; karşılığında da, herkesin kendi şânına yakışır şekilde ağırlanır.

❁ ❁

Peygamber Efendimiz'in, içinde ***"güzel koku"*** ifâdesi de yer alan bir hadîsi vardır. Üç ayrı noktanın bir ifâde bütünlüğü içinde dile getirildiği bu hadîs, esâsen İslâm kültürüne âşinâ olan çevrelerce bilinmektedir. Konu bütünlüğünü sağlaması açısından biz de kaydetmeden geçemiyoruz. Buyuruyorlar ki: ***"Dünyâda bana, kadın ve güzel koku sevdirildi; namaz da, gözümün nûru kılındı"*** [9].

❁ ❁

İslâmî kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in kendi tabiî kokuları hakkında da oldukça fazla bilgi yer almaktadır. Özellikle **Kâdı 'Iyâz,** bunları büyük ölçüde bir yerde toplamış bulunmaktadır [10]. Resûlullah Efendi-

(7) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. II, 320; Ebû Dâvûd ve Nesâî, aynı yerler.

(8) Bkz. Bu bölümün metinler kısmı, 3 numaralı hadîs.

(9) Nesâî, VII, 61, 62; İbn Sa'd, I, 398; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 160. Bu hadîs metni, yaygın hâliyle, ***"Bana dünyânızdan üç şey sevdirildi"*** şeklindedir. Ancak, ilk devir kaynaklarında, ***"üç şey"*** ifâdesi hiç geçmez. Bu ilk kaynaklarda, ***"dünyânızdan"*** ifâdesi de, ***"dünyâdan"*** şeklindedir. Hattâ, **Hâkim**'in rivâyeti ile, **Nesâî**'nin ikinci rivâyetinde, ***"dünyâ"*** ifâdesi de yoktur. **Aclûnî,** bu hadîs üzerindeki değişik teknik bilgileri bir araya toplamıştır. Bkz. *Keşfü'l-Hafâ*.I, 405-408, nu: 1089.

(10) Bkz. *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûk'il-Mustafâ*, s. 48-51.

miz'in bu yönü *Şemâil*'i doğrudan doğruya ilgilendirmemesine rağmen, biz, konu bütünlüğünü sağlamaya yardımı dokunacağı düşüncesiyle, bir kısım vesîkalara yer vermeyi uygun bulduk :

Peygamber Efendimiz sokağa çıktıkları zaman, kokularının o kendine has güzelliği ile çevredeki insanlar tarafından hemen farkedilirdi. Bu durumu, **Enes b. Mâlik** (r.a) şöyle ifâde etmektedir : ***"Resûlullah Efendimiz Medîne sokaklarının birinden geçtiğinde O'nun misk gibi kokusu hemen sezildiğinden, halk, o yoldan Hazreti Peygamber'in geçtiğini söylerdi. Bizler, Peygamber Efendimiz'in gelişini, kokusunun güzelliğinden anlardık"*** [11].

Hazreti Peygamber, yaradılıştan temiz olduğu gibi, vücutlarından çıkan fazlalıklarda da, diğer insanlarda olduğu gibi kokuşma yoktu. **Süleyman Çelebi**'nin *Mevlid-i Şerîf*'teki ***"Terlese, güller olurdu terleri"*** ifâdesi, ashabdan pek çoğu tarafından dile getirilmiştir. Nitekim, Peygamber Efendimiz'in terlerini, fırsat buldukça bir cam şişede toplayan sahâbî hanımların isimleri bize kadar ulaşmıştır [12].

Öte yandan, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in başını sıvazladığı, yüzünü okşadığı çocukların, üzerlerine sinen o eşsiz kokudan dolayı çevrelerince hemen farkedildikleri gibi, bu nevîden şanslıların, bir ömür boyu o kokularını muhâfaza ettikleri de kaydedilmiştir. Öyle ki, ashab arasında, ileri yaşlarına rağmen hâlâ dinçliklerini, tâzeliklerini ve terâvetlerini koruyan kimselerin, bu hâllerini, Resûlullah Efendimiz'e borçlu olduklarını ifâde edişleri dikkati çekmektedir [13].

(11) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 398-399; *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 282; *el-Metâlib'ül-'Âliye*, IV, 25; *Behcet'ül- Mehâfil*, II, 254.

(12) Bkz. *eş-Şifâ*, aynı yer.

(13) *Tabakât* kitaplarında bu durumu anlatan pek çok örnek vardır. Meselâ. **Hz. Ömer** devrinde (18/639) *Kuzey Irak*'tan itibâren tâ *Âzerbaycan*'a kadar olan bölgeyi İslâm adına fetheden ordunun başındaki başarılı fâtih kumandanlardan birisi olan **Utbe b. Ferkad**'ın bu özelliği için bkz. Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, I, 38-39; *Üsd'ül-Ğâbe*, III, 365-366; *el-İstî'âb*, III, 119-120; *el-İsâbe*, II, 455; *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 282.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : ***"Peygamber Efendimiz'in sükke tâbir edilen bir koku*** (kutu)***'su vardı. İcap ettikçe ondan sürünürlerdi"***[14].

❁

2) **Sümâme b. Abdullah** [15] naklediyor : **Enes b. Mâlik** (r.a) Hazretleri, kendisine ikrâm edilen kokuyu kat'iyyen reddetmez ve : ***"Resûlullah Efendimiz, kendilerine takdîm edilen kokuyu hiç reddetmezlerdi"*** derdi.

❁

3) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz : ***"Üç çeşit ikrâm vardır ki, hiç reddedilmez : Biri yastık, diğeri koku, öbürü de süt"*** buyurmuşlardır.

❁

4) **Ebû Hüreyre** (r.a) naklediyor : Hazreti Peygamber : ***"Erkeklerin süründüğü kokular, kokusu duyulan ve rengi gözükmeyen türden; kadınların kullandıkları kokular ise, kokusu duyulmayan ve rengi gözüken cinsten olmalıdır"*** buyurmuşlardır.

❁

5) Bu hadîs-i şerîfin metni, yine **Ebû Hüreyre**'den olmak üzere, de-

---

(14) Bu hadîs, **Tirmizî** dışında **İbn Sa'd** ve **Ebû Dâvûd** tarafından da, ilk üç râvîsi müşterek olan senedlerle rivâyet edilmiştir. **Tirmizî** ve **Ebû Dâvûd** rivâyetlerinde ***"sükke"*** şeklinde müennes, **İbn Sa'd** rivâyetinde ise ***"sükk"*** biçiminde müzekker olarak geçmektedir. Öte yandan *Kâmûs* (III, 1083) ve *Nihâye* (II, 384)'de de ***"sükk"*** şekliyle kayıdlıdır. Biz, bu ikinci şeklin doğru olduğu kanâatindeyiz. Nitekim **Tirmizî**'nin yukarıdaki rivâyetinde; cümlenin fiili olan kelime ***"kâne"*** şeklinde müzekker, ismi ise ***"sükke"*** şeklinde müennes olarak kaydedilmiştir ki, burada, gramer bakımından bir hatâ bahis konusudur. Mânâ olarak, bâzı şârihler, *sükke* veyâ *sükk* kelimesi için; kokunun kendisi olabileceği gibi kutusu da olabilir demişlerdir. Biz bu hususu, *parantez* içine almak süretiyle belirtmeye çalıştık.

(15) **Sümâme b. Abdullah** , **Enes b. Mâlik**'in torunu olup, *Basra* kadılığı da yapmıştır. Ölüm târihi kesin olarak bilinmiyorsa da, 110/728 târihinde bu görevden alındığı bilinmektedir. Bkz. *Tehzîb*. II, 28-29.

ğişik bir sened ile başka bir yoldan da rivâyet edilmiştir.

❁

6) **Ebû Osmân en-Nehdî** [16] rivâyet ediyor : Resûlullah Efendimiz : ***"Herhangi birinize Reyhân (fesleğen) verilirse almamazlık etmesin. Zîrâ o, cennetten çıkmıştır"*** buyurmuşlardır [17].

Tirmizî der ki : **Ebû Osmân en-Nehdî**'den yukarıdaki metni nakleden **Hannân**'ın, bu hadîsin dışında başkaca bir hadîs daha rivâyet ettiğini bilmiyoruz. **Abdurrahmân b. Ebî Hâtim**, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl* adlı eserinde : ***"Hannân, Esed kabilesindendir ve Esed b. Şüreyk'in oğullarındandır. O, Müsedded isimli muhaddisin babasının amcası olan er-Rakîk adlı zâtın arkadaşıdır. Hannân, Ebû Osmân en-Nehdî'den hadîs rivâyet etmiştir. Ondan da, el-Haccâc b. Ebî Osmân es-Savvâf hadîs almıştır. Bunları, babam Ebû Hâtim'den aynen böylece işittim"*** der (bkz. *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, III, 299, nu: 1330)[18].

❁

7) **Cerîr b. Abdullah** (ra) [19] anlatıyor : Ben, bir gün, **Hz. Ömer**'in huzûruna arz edilmiştim. Bu arada **Cerîr** (yâni ben), omuzlarından ridâsını bıraktı ve izân ile **Hz. Ömer**'in huzûrunda pehlivan edâsı ile yürümeye başladı. **Cerîr**'in yaya yürüyüş hâlini de gören **Hz. Ömer** : ***"Yâ Cerîr, kâfi; artık ridânızı giyebilirsiniz!."*** dedi ve oradaki topluluğa hitâben ilâve etti: ***"Bize ulaşan bilgiler kadarıyla Yûsuf Aleyhisselâm'ın güzelliği hâriç, Cerîr'den daha yakışıklı ve ondan daha güzel bir kimse görmedim".***

---

(16) Esas adı **Abdurrahmân** olan **Ebû Osmân en-Nehdî**, *Kûfe* ve *Basra* havâlisinde yaşamış olup muhadramûndandır. Hz. Peygamber hayatta iken müslüman olmuşsa da O'nunla görüşememiştir. Hicrî 95-100 seneleri arasında 130 yaşında vefât etmiştir.

(17) **Müslim**'in tesbit ettiği **Ebû Hüreyre** rivâyetinde; ***"cennetten çıkmıştır"*** yerine, ***"kokusu hoş külfetsiz bir ikrâmdır"*** ifâdesi yer almaktadır. Bkz. Müslim, IV, 1766, nu: 2253.

(18) **Tirmizî** bu açıklamasıyla; **Hannân** adlı zâtın meçhûl ve tanınmayan bir kimse olmadığını, onun hadîs râvîsi olarak tanındığını ve rivâyetinin makbûl olduğunu ifâde etmek istemiştir.

(19) **Cerîr b. Abdullah,** *Büceyle* kabîlesinin reîslerinden olup, hicretin onuncu senesinde Hazreti Peygamber'in vefâtından yaklaşık kırk gün önce müslüman olmuş bir sahâbîdir. Yakışıklılığıyla ünlü olan **Cerîr**'i **Hz. Ömer** çok sever ve ***"Cerîr, bu ümmetin Yûsuf'udur"*** derdi. **Hz. Ömer**'in hilâfeti döneminde üst yönetimde görev alan **Cerîr**, *Medâyin*'in fethinde rol alnuş ve *Kâdisiye* harbinde de İslâm ordusunun sağ cenâhına kumanda etmiştir. Yukarıdaki metnin, konumuzla olan ilgisi çok açık değildir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, I, 279-280; *Tecrîd Tercemesi*, VIII, 154-155.

33 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN KONUŞMA TARZLARI

Peygamber Efendimiz'in konuşma tarzları, yâni O'nun ses tonu, telâffuzu, konuşma hızı, konuşurken takındığı tavır gibi, daha çok şekil ve dış görünüşe âid hususlar, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Tirmizî, bu bölümle ilgili olarak üç rivâyet kaydetmiştir. Meseleye yukarıda belirtilen dar çerçevede yaklaşınca, diğer kaynaklarda da bunlardan farklı bilgilerin bulunmadığı görülmektedir. Esâsen, aşağıda ***"metinler"*** kısmında **Tirmizî**'nin kaydetmiş olduğu üç numaralı vesîka, bu hususdaki bilgileri derli toplu içine alıcı mâhiyettedir. Bu sebeple, *Şemâil*'in bu bölümünde, metinler dışında hiçbir şey yazmadan, onların dipnotlarında bir kısım açıklayıcı bilgiler verilmekle yetinilebilirdi. Ancak, mevcut metinlerin, gerek daha iyi anlaşılması ve gerek bunların hatâlı yorumlara yol açmamasını sağlama bakımından, bir g i r i ş yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

❊
❊ ❊

Diğer özellikleri yanında, Hazreti Peygamber'in en bâriz hususiyetlerinden biri de, O'nun konuşmasındaki güzellik ve mükemmellikti. Esâsen *hitâbet* ve *belâğat*, peygamberliğin vazgeçilmez bir vasfıdır. Nitekim **Hz. Mûsâ**, kavmine peygamber olarak gönderildiği zaman : ***"Yârabbi, dilimin bağını çöz de sözüm anlaşılsın!."*** [1] diye niyâzda bulunmuştur. Bunun da ötesinde Peygamber Efendimiz, ayrıca : ***"Ben, az-öz söz söyleme (cevâmi'ul-kelim) özelliği ile donatılmış olarak gönderildim"*** buyurarak [2], diğer insanlardan farklı bir ifâde gücüne sâhip olduğunu belirtmişlerdir.

Bu, mevhibe-i rabbâniyye olan özelliğine ilâve olarak, yetiştiği çevre de, Peygamber Efendimiz'in fasîh konuşmasında büyük rol oynamıştır. **Süleyman Nedvî**'nin de belirttiği gibi ***"Arap kabîlelerinden her biri, kendini, fasâhat ve belâgatla mümtâz addetmekle berâber, Arab'ın iki kabîlesi, kendini bilhassa bu sıfatla fâik sayardı. Bu iki kabîle, K u r e y ş ile H e v â z i n idi. Kureyş, Hazreti Peygamber'in mensup olduğu, Hevâzin ise Peygamber'in arasında yetiştiği kabîle idi"*** [3].

(1) *Tâhâ* sûresi, 27-28. âyetler ***(Vahlül 'ukdeten min lisânî yefkahû kavlî)***.
(2) Bkz. Buhârî, VIII, 76, 138 ***(Bü'istü bi-cevâmi'il-kelim)***; *en-Nihâye*, I, 295.
(3) Süleyman Nedvî, *'Asr-ı Sa'âdet*, II, 821.

Târihçi **İbn Sa'd**, Resûlullah Efendimiz'in süt anne ve süt akrabâlarından bahsederken, her iki kabîlenin dil bakımından özelliklerini de anlatan bir hadîs kaydetmiştir. Bu hadîs, aynı zamanda, Hazreti Peygamber'in ifâde zenginliğinin maddî yönden açıklamasına da ışık tutmaktadır : ***"Ben, sizin içinizde, aynı zamanda dili en güzel konuşanınızım*** [4]. ***Zîrâ ben, Kureyştenim; lisânım da, Sa'd b. Bekir Oğulları'nın*** *(Hevâzin Kabîlesi)* ***lisânıdır"*** [5].

❊
❊ ❊

Hazreti Peygamber'in konuşma tarzına yer veren kaynaklar, O'nun bu hususdaki bâzı ortak tavırlarına da işâret etmektedirler. Bunları şöylece özetlemek mümkündür: Hazreti Peygamber tâne tâne, açık-seçik ve herkesin tâkip edip anlayabileceği bir tarzda konuşurlardı. O kadar ki, dinleyenler eğer kelimelerini saysa, onları teker teker sayabilirlerdi. Yerine göre de, konuşması sırasında geçen mühim cümlelerini üçer def'a tekrar ederlerdi [6].

Konunun detayına geçmeden önce, burada, esâsı ilgilendiren hassas bir nokta üzerinde durulması yerinde olacaktır. Şöyle ki, Hazreti Peygamber tanıtılırken, genellikle O'nun; halîm, selîm, şefkatli, merhametli, sineği ürkütmez, karıncayı incitmez bir tavrın sâhibi olduğu imajı ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca O'nun insanlarla münâsebetini, bir dede-torun ilişkisi çerçevesinde hâyal etmek ve değerlendirmek eğiliminin hâkim olduğu da gözden kaçmamaktadır. *İslâm'ın Peygamberi*'nin, bilhassa vaaz ve nasîhat yoluyla dînini yaymaya çalışan **Hz. İsâ** ile aynı ölçülerle değerlendirilme yoluna gidilmesi, bir kısım hatâların perde arkasını oluşturmaktadır. Hayâl mahsûlü olan bu düşünce, **Hazreti Muhammed** gerçeğinin çok berisinde kalmakta, bu da bâzı gerçek dışı değerlendirmelere yol açabilmektedir. Son devir eserlerinin bir kısmında Hazreti Peygamber'in ***"konuşma tarzı"*** na dâir verilen bilgiler ve yapılan yorumlarda da bu tür değerlendirmelerin te'sîri kendini göstermektedir.

Bilindiği gibi Hazreti Peygamber'in şahsiyeti, çok yönlüdür. O'nun Peygamberliğinin şumûlüne, insanı ilgilendiren ve insanlığın ilgilendiği

(4) Hadîs metninde kullanılan ***"ene a'rabüküm"*** ifâdesinin, ***"Ben, sizin en saf Arap olanınızım"*** meâlinde tercüme edildiği ve bunun da bir takım politik-ideolojik iddiâlara mesned yapıldığı bilinmektedir. Basit bir lügat ve iştikak bilgisiyle çürütülebilecek olan bu temelsiz iddiâ, örneğine zaman zaman rastlanan cinsi küçük, fakat cürmü oldukça büyük tipik cehâlet türlerinden biridir.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 113.

(6) Günümüzde, böyle durumlar için, ***"altını çizerek söylüyorum"*** şeklinde bir ifâde kullanılmaktadır.

bütün meseleler girmektedir. Yerine göre bir vâiz, bir müftü, bir hâkim; yerine göre bir muallim, bir terbiyeci, bir âile reisi; duruma göre bir diplomat, bir kumandan, bir fâtih; bütün bunların yanında geniş dostluk çevresi olan bir cemiyet adamı gibi sıfatlarla karşımıza çıkan Hazreti Peygamber; dost-düşman, müslim-gayrimüslim, zengin-fakir, büyük-küçük, kadın-erkek her kesimle muhâtap olmuştur.

Bu sebeple Hazreti Peygamber'in konuşma tarzını tek çerçeve içinde değerlendirmemek gerekecektir. Bu meseleye, ***"her makāmın kendine göre bir konuşma tarzı vardır"*** prensibi [7], ayrıca ışık tutmaktadır.

❁ ❁ ❁

Kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in konuşma tarzını tesbit eden pek çok vesîka bulunmaktadır. Özellikle, hadîs-i şerîflerin ***"sebeb-i vürûd"***ları ile ilk râvîleri tahlîl edilerek yapılacak araştırmalar, bu hususta daha isâbetli değerlendirmelerin ortaya konmasını sağlayacaktır. Ne var ki, burada biz, meseleye bütünüyle bakma mevkiinde olmadığımız için, bir kaç örnek vermekle yetinme durumunda bulunuyoruz :

a°) Peygamber Efendimiz, s o h b e t ederlerken; ashâbına karşı dâimâ mütevâzî bir kardeş, şefkatli bir öğretmen ve merhametli bir baba gibi davranmış; bâzı muâşeret kâidelerini *(görgü kurallarını)* öğretmeyi arzû ettikleri zaman da, onlara, tatlı bir üslûpla hitâb etmiştir. Böylece, karşısındakine, öğretmek istediği şeyi seve seve benimsetme yolunu seçmiştir.

İfâde etmek yerinde olur ki, Hazreti Peygamber, umûmiyetle, sâdece bu vasfı ile takdîm edilmeye çalışılmıştır.

b°) Daha sonraki bölümlerde ***"Peygamber Efendimiz'in gülmesi ve şakaları"*** konusunu işlerken yakından göreceğimiz gibi; Hazreti Peygamber yaşlı kadınlara, küçük çocuklara ve Allah - Peygamber âşığı fakir fukara tâifesi ile çâresizlere karşı, söyleyeceklerini bâzen şakacı bir tarzda; bâzen gönül alıcı, sevindirici, ümit verici ve teşvîk edici bir biçimde; yerine göre kinâyeli, teşbîhli, ufuk açıcı ve düşündürücü bir uslûpla söylemişlerdir.

c°) Resûl-i Ekrem Efendimiz, günümüzün Kültür ve Eğitim Bakanlarının fonksiyonlarını icrâ etmek üzere vazîfelendirdiği **Mu'âz b. Cebel** ve

(7) İlgili çevirilerce Arapça ifâdesi ile de bilinen bu *"li-külli makāmin makāl"* sözü, kaynaklarda, en son vefât eden sahâbî sıfatıyle târihe geçmiş olan **Ebû't-Tufeyl** (r.a)'e nisbet edilir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'u li-Ahlâk'ır-Râvî ve Âdâb'is-Sâmi'*, I, 407. Öte yandan **Aclûnî**, bu Hatîb el-Bağdâdî rivâyetini **Ebû'd-Derdâ**'ya nisbet etmişse de, bunun bir zühûl eseri olduğu görülmektedir. Bkz. *Keşf'ül-Hafâ*, II, 210.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi yöneticileri şehir dışına çıkıncaya kadar uğurlamış; hem de onlar binmiş, kendisi ise yaya vaziyette yol boyunca onlarla konuşmuşlardır. O'nun bu tür konuşmaları; yarı tavsiye, yarı tâlimat havasında, onların büyük bir sorumluluk yüklendiklerini kavratıcı ve kesin olarak başarıya ulaşmaları gerektiğini vurgulayıcı tarzda olmuştur.

d°) Hazreti Peygamber'in, t o p l u l u k karşısındaki konuşmalarının tonu da üslûbu da çok farklıdır. Kaynaklar, bu nevîden konuşmalarını belirtmek için ***"hutbe"*** kökünden türetilmiş **tâbirler** kullanırlar. Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in topluluk karşısında yaptıkları **hutbe** tâbir edilen en uzun konuşmaları, ***"Vedâ Hutbesi"***dir. İrticâlen yapılmış olan bu konuşmanın matbaa harfleri ile yazıya geçirilmiş şekli 40 satır tutmaktadır. Hacim olarak da iki sayfadır [8]. Bunun dışında diğer hitâbe tarzındaki konuşmaların içerisinde bu kadar uzununa rastlanmamaktadır [9]. Bu tür konuşmaları, üslûp bakımından, sohbet tarzındaki konuşmalarından çok farklı olup: hepsi de, kısa cümleli, açık ve kesin ifâdelidir [10].

İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre; halka hitâben yaptığı konuşmalarda, Hazreti Peygamber'in gözleri kızarır *(ıhmarrat 'aynühû)*, sesinin tonu yükselir ve heyecâm *(gazab)* iyice artar; aynen sabah akşam birliğini kontrol edip onlara çeki düzen veren bir komutan edâsını takınırdı... Bu nevîden konuşmalarını yaparken, elinde, hem dayanmakta, hem de öteye beriye işâret etmekte kullanılan ***"mıhsara"*** denen *(asâ, baston, değnek, cop* türünden) bir **çubuk** bulundururlardı [11].

Bu hitâbe grubuna giren konuşmalarının en dikkat çekici örneğini şu olayda görmekteyiz: **Kureyş'**in ünlü âilelerinden birisinin hanımı hırsızlık yapmış ve durum adâlete intikâl ettirilmiştir. Telâşa kapılan âile, hâdisenin örtbas edilme yollarını aramaya koyulmuştur. Bu arada, Resûlullah (s.a.s)'a bir aracı göndermeyi plânlayıp, kendi kendilerine : ***"Resûlullah'ın sevgilisi Üsâme b. Zeyd*** [12]***'den başka hiç kimse buna cür'et edemez, bunu ancak o söyleyebilir"*** kararına varmışlar ve netîcede **Üsâme**

(8) **Vedâ Hutbesi'**nin orijinal metni için bkz. Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâik'us-Siyâsiyye*, s. 282-283. nu: 287.

(9) ***"Hadis kitapları, Resûl-i Ekrem'in hutbelerini ve sözlerini tertipsiz bir şekilde toplamaktadır"*** diyen **Süleyman Nedvi,** bu hutbelerin bir kısmını toplamış ve değerlendirmiştir. Bkz. *Asr-ı Saâdet, "Peygamberimiz'in Hitâbeti"* bahsi, II, 821-835. Öte yandan Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi **Dr. Ahmet Lütfi Kazancı** da, *Peygamber Efendimiz'in Hitâbeti* adlı eserinde (İstanbul 1992, III. baskı) bu konuyu değişik yönleriyle işlemiştir.

(10) Süleyman Nedvî: ***"Resûl-i Ekrem, halkın tenvîr ve irşâdını mutazammın hutbelerini ihbârî cümlelerle îrâd ederdi"*** der. Bkz. *'Asr-ı Sa'âdet*, II, 822.

(11) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 377.

ile konuşup, onu Hazreti Peygamber'e şefâatçı olarak göndermişlerdir. **Üsâme** de bu isteğe uyup, Peygamber Efendimiz'e gelerek suçlunun affını dilemiştir. **Üsâme**'yi dinlerken mübârek yüzü renkten renge giren Resûlullah Efendimiz, o, sözünü bitirir bitirmez: ***"Üsâme! Sen, Allah'ın, kesinlikle uygulanmasını istediği bir cezânın affı husûsunda mı şefâatçı oluyorsun!."*** diyerek onu iyice bir azarlamıştır. Hâliyle **Üsâme,** aracılık yaptığı işin ateşle oynamak olduğunu anlamış ve pişmanlık duyarak özür dilemiştir.

İşte bu hâdise üzerine, Peygamber Efendimiz o günün akşamı halkı toplamış ve onlara hitâben şu sert konuşmayı yapmıştır : ***"Ey insanlar! Sizden önceki milletlerin helâk oluşlarına şu davranışları sebep olmuştur : Onlar, eşraftan biri suç işlediği zaman örtbas etmişler, sıradan birisi hırsızlık yaptığında ise onu cezâlandırmışlardır. Şurasını çok iyi biliniz ki, hırsızlık yapan kimse, eğer Muhammed'in kızı Fâtıma da olsa, vallâhi elini keserdim!."*** [13].

❊
❊ ❊

Hazreti Peygamber, bilhassa lüzûmsuz aşırılıkları, İslâm'a söz getirebilecek ölçüsüz davranışları ve temel prensipleri zedeleyici hareketleri hiç hoş karşılamazlar; bu türden olaylar kendisine intikâl ettikçe üzülürler, öfkelenirler, açıktan tavır takınırlar ve sert bir dille îkâz ederek bunları önlemeye çalışırlardı.

Meselâ, ashâbdan birisi, cemâate namaz kıldırırken uzun sûreler okumak sûretiyle namazı iyice uzatmış; bıkkınlık veren bu durumu cemâatten birisi de Peygamber Efendimiz'e iletip: ***"Yâ Resûlallah, falanca zât bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, bu yüzden, nerede ise namazı bırakacak gibi oluyorum"*** diye şikâyet etmiştir. Bu şikâyet üzerine Resûlullah Efendimiz ayağa kalkıp topluluğa karşı şu vecîz konuşmayı yapmıştır : ***"Arkadaşlar! İçinizde, halkı nefret ettirenler, onları bıkma noktasına getirenler var. Her hangi biriniz imâmet mevkiine geçip de halka namaz kıldırırsa, namazı, münâsip bir şekilde kısa kessin. Zîrâ onlar ara-***

(12) **Üsâme b. Zeyd,** Hazreti Peygamber'in dadısı **Ümmü Eymen** ile âzadlısı **Zeyd**'den olma seçkin bir sahâbîdir. Peygamber Efendimiz, onun hakkında: ***"Üsâme, insanlar içinde benim en çok sevdiğim kimsedir"*** buyurmuşlardır. Bu sebeple kaynaklar, ondan bahsederlerken, hep, ***"Hıbbü Resûlillâh"*** *(Hazreti Peygamber'in sevgilisi)* tâbirini kullanırlar. Ashâb arasında da, onun lâkabı budur. O, yüzüğünün kaşına da aynı ibâreyi kazdırmıştır. Bkz. Ashâbın hayâtından bahseden *tabakât* kitaplarının ***"Üsâme"*** maddesi.

(13) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh,* VIII, 16 (iki rivâyet); Nesâî, *Sünen,* VIII, 71, 72-75 (burada 11 rivâyet kaydedilmiştir) ve diğer kaynaklar.

sında; hasta olanlar vardır, yaşlı hâlsiz olanlar vardır, vazîfeli iş–güç sâhibi olanlar vardır!."

Hâdiseyi anlatan **Ebû Mes'ûd** (r.a), Hazreti Peygamber'in o andaki tavrını şöyle ifâde eder : ***"Resûlullah Efendimiz'in, o günkü konuşmasındaki kadar öfkeli konuştuğunu hiç bir zaman görmedim"*** [14].

❁ ❁

Bilindiği üzere, dînin sınırını sâdece **Allah** (c.c) ve **Peygamber** (s.a.s) çizmiştir. Bunun dışında hiç bir mercie ve hiç bir kimseye, -o kimse sahâbî de olsa- bu sınırı daraltma veyâ bu sınırda bir gedik açma yetkisi verilmemiş ve böyle bir hak tanınmamıştır. Ne var ki, Hazreti Peygamber'in diliyle ***"ruhsat"*** tâbir edilen bir takım *teneffüs menfezleri*'ni tıkamayı ve Allah'ın Resûlü'nün kasden açık tuttuğu bu hava deliklerini kapatmayı meslek edinmiş insanlar öteden beri eksik olmamıştır [15]. Böylelerinin Hazreti Peygamber'in ashâbı arasında da temsilcileri bulunuyor olmalıdır ki, hadîs metinleri içerisinde, bu gibilere karşı Peygamber Efendimiz'in takındığı tavırların izlerine rastlanmaktadır.

Meselâ, bir def'asında Hazreti Peygamber bir davranışta bulunmuşlar ve yaptığı o işi herkesin yapabileceğine ve bunun yapılmasında bir sakınca bulunmadığına dâir de r u h s a t vermişlerdir. Peygamberimiz'in ashâbı arasında bir grup insan ise, Hazreti Peygamber'i böyle bir davranıştan t e n z î h etmişler ve bunu bir kusur telakkî edip, Resûlullah (s.a.s)'a yakıştıramamışlardır. İşte, onların bu katı tutumundan haberdar edilen Hazreti Peygamber, son derece üzülmüşler ve halkı toplayarak, o sert üslûplu konuşmalarından birini yapmışlardır : ***"...Bir kısım insana ne oluyor da, yapmış olduğum bir işten dolayı beni t e n z î h ediyorlar. Allah'a yemin ederim ki, onların içinde Allah'ı en iyi b i l e n ve onlar arasında Allah'dan en çok k o r k a n, benim"*** [16].

❁ ❁

(14) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 96; VIII, 145.

(15) Ünlü İslâm âlimi **Muhammed b. Hıbbân el-Büstî** (ö: 354/965), çeşitli İslâm memleketlerinde yerleşmiş ve yetişmiş bulunan ilk üç müslüman neslin meşhûr simâlarını tanıtırken, bu gruptan olanlar için şöyle bir ifâde kullanmıştır: ***"O, kart sofulardandı"*** *(ve kâne min'el-'ubbâd'il-haşin)*. Sahâbe nesli için *-edeben-* kullanmadığı bu sıfatı, tâbiûn neslinden itibâren yer yer zikretmiştir. Bkz. *Kitâbü Meşâhîri 'Ulemâ'il-Emsâr*, s. 94, nu: 695; 150, nu: 1182; 152, nu: 1200. Bilindiği gibi bu tipler, müslümanlıkla yakından ilgi kurmaya pek de hevesli olmayan çevreler için esaslı bir malzeme oluşturmakta ve bunların tutumu, İslâm'a karşı takınılan tavırda birer mâzeret olarak kullanılmaktadır.

(16) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 96; VIII, 145.

Hadîslerin -özellikle- sebeb-i vürûdları arasında, ***"Hazreti Peygamber'in gazaplandığı"***na işâret eden pek çok haber yer almaktadır. Ve yine, hadîs metinleri içerisinde; gazaplanmanın tehlikeleri, gazabı teskîn edici tavsiyeler, gazaba gelen insanın bu hâli geçinceye kadar yapmaması gereken işler gibi hususlar da bulunmaktadır.

Darılmak, **-Mütercim Âsım Efendi'**nin tâbiriyle- hışma gelmek, öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek... gibi mânâlara gelen g a z a b ile, P e y g a m b e r kavramı arasında nazarî olarak bağlantı kurmanın güçlüğü ashab neslini de tedirgin etmiş gözükmektedir. Hele, Hazreti Peygamber'i mazgal deliğinden seyretme durumunda kalan sonraki nesiller için, bu güçlük, daha da kaçınılmaz bir durum arzetmektedir. İşte bu durumu çok iyi takdîr eden Peygamber Efendimiz, zaman zaman şu açıklamayı yapmak durumunda kalmıştır : ***"...Ben de bir beşerim. Sıradan bir insanın sevindiği gibi sevinir, gelişigüzel bir insanın gazaplandığı gibi de gazaplanırım!."*** (17).

Ne var ki, ***"Peygamber gazabı"*** ile, küçük bir iç tazyîk karşısında kafasının tası atıveren sıradan insanların gazabı arasında mukâyese kabûl etmez bir derece farkı vardır. Nitekim, normal insanın kontrol mekanizmasını alt-üst eden g a z a b hâli, Hazreti Peygamber'in hayâtında en küçük bir sapmaya yol açmamıştır. Bilindiği üzere, seçkin sahâbîlerden birisi olan **Abdullah b. Amr** (r.a), Resûlullah Efendimiz hayatta iken O'nun hadîslerini yazan bir kimse olarak tanınır. Çevresindekiler, Peygamber Efendimiz'in ağzından çıkan her sözü not etme gayreti içinde olan **Abdullah**'ın dikkatini çekerler :

- ***"Resûlullah da bir insandır. Onun da, bâzen öfkeli, bâzen neş'eli hâli olur. Sen ise, her hâl ü kârda işittiklerini yazıyorsun!."***. **Abdullah** da bu durumu Hazreti Peygamber'e arzeder :

- ***"Yâ Resûlallah, senden her işittiğimi yazabilir miyim?"***

- ***"Evet!."***

- ***"Hem neş'eli, hem de öfkeli olduğunuz vakitlerde de mi?"***

- ***"Vallâhi buradan*** (mübârek *ağzını* işâret ederek) ***ne çıkarsa, o, muhakkak doğrudur!"*** (18).

❁ ❁

(17) Bkz. Müslim, IV, 2008, 2010, nu: 2601, 2603; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 243, 493; V, 437; VI, 52; Ebû Dâvûd, IV, 298, nu: 4658; *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 267.

(18) Ebû Dâvûd, III, 434, nu: 3646; İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, s. 286; İbn 'Abdülberr, *Câmi'u Beyâni'l-'İlm ve Fazlihî*, I, 85; Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîd'ül-'İlm*, s. 74 vd.

Âile çatısı altında küçük dalgalanmalara yol açan esintilerin olması bir vâkıadır. Sebebi Hazreti Peygamber'den kaynaklanmayan bu gibi hareketlerin, Hâne-i Saâdet çatısı altında da eksik olmadığını hanımları anlatmaktadır. Görünen odur ki, bilhassa **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz, bu yelpâzeyi sallayanların başında gelmektedir. Nitekim, kendi anlattığına göre, günlerden bir gün, öfkesi kabaran **Hz. Âişe** ile Hazreti Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçmiştir :

- ***"Yâ Âişe, neyin var; yine şeytanın gelmiş!."***

- ***"Sanki senin şeytanın yok mu?*** (yâni, sen öfkelenmez misin?).

- "***Vaaar!. Fakat ben Allah'a duâ ettim de bana yardım etti. Böylece onun şerrinden korundum*** (veyâ *şeytanım müslüman oldu*). ***O, bana, hayırdan başka bir şey emredemez"*** [19].

Taşıdığı mikroplar kontrol altına alınmış bulunan bünyelerin hasta olmadıkları gibi, şeytanını *(öfkesini)* kontrol altında tutabilenlerin ağzından da, -öfkeli hâllerinde bile- doğrunun dışında bir söz sâdır olmamaktadır.

❄ ❄ ❄

Buraya kadar verilen çeşitli örneklerle, Hazreti Peygamber'in tek tip bir konuşma tarzının olmadığı, duruma göre birbirinden farklı bir konuşma tarzı ve üslûbunun olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Ne var ki, dostuna karşı da düşmanına karşı da, edeplisine karşı da edepsizine karşı da olsa, Hazreti Peygaber'in değişmeyen bir tavrı vardır: Normal insanda bile hoş karşılanmayan; kaba, kırıcı, küçük düşürücü, hakâret edici, ölçüyü kaçıncı türden bir konuşma ve hitap tarzı, O'nun şahsiyetinde hiç mi hiç yer bulamamıştır.

(19) Hadîs kaynaklarında değişik rivâyetleri bulunan bu hadîsteki ***"esleme"*** *(müslüman oldu)* kelimesini, ***"eslimü"*** *(selâmette kalırım)* şeklinde de nakledenler olmuştur. Bu sebeple tercümede, her iki durum da değerlendirilmiştir. Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*. IV, 2168, nu: 2815; ayrıca bkz. Gazâlî, *İhyâ*, III, 171.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor: ***"Resûlullah Efendimiz bir söz söylerken, şu sizin konuştuğunuz gibi konuşmazlar; huzûrunda bulunan kimselerin hâfızalarına yerleştirecek şekilde, tâne tâne ve her kelimenin arasını ayırarak konuşurlardı".***

❁

2) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor: ***"Peygamber Efendimiz konuşurken, dinleyenlerin iyice anlayıp kavramalarını sağlamak için, ana fikir mâhiyetindeki cümleleri üçer def'a tekrar ederlerdi"***[20].

❁

3) **Hz. Ali** (r.a)'nın oğlu **Hz. Hasan** (r.a) anlatıyor: Dayım **Hind b. Ebî Hâle**, Resûlullah Efendimiz'in vasıflarını ve bütün özelliklerini çok iyi bilen bir kimse idi. Ondan ricâ ettim ve dedim ki: ***"Dayıcığım, Peygamber Efendimiz'in konuşma tarzını bana anlatır mısınız?"***. Bu ricâm üzerine şöyle buyurdular :

"Fahr-i Kâinat Efendimiz, -eşyânın hakîkatini ve hâdiselerin perde arkasını müşâhade ettikleri için- ***dâimâ hüzünlü ve her an tefekkür hâlinde idiler. Ayrıca dinlenmeye ayırdıkları bir vakti yoktu. Suskun bir tabiatı vardı. İhtiyaç duymadıkça lüzumsuz yere konuşmazlardı.***

Söze, Allah'ın adını söyleyerek başlar ve yine O'nun ismini anarak konuşmasını bitirirlerdi[21]. ***Az söz ile çok mânâ ifâde edecek şekilde konuşurlardı; cevâmi'ul-kelim idiler. Mübârek sözlerinin hepsi bir gerçeği ifâde ederdi. Sözlerinde ne bir fazlalık, ne de bir eksiklik olurdu. Konuşurken muhâtabına ne kaba davranır, ne de ona hakâret ederdi.***

---

(20) **Konuşurken üçer def'a tekrar etme** tâbiri, cümleleri gerçek mânâda üçer def'a tekrarlamak demek olmayıp; yerine göre tekrarlamak, yerine göre dikkat çekici bir ses tonuyla vurgulu konuşmak, yerine göre de ***"edât-ı tenbîh"*** denen ***"e-lâ"*** edâtı ile başlayarak konuşurdu demektir.

(21) Bir kısım hadîs şârihlerinin de dediği gibi; söze Allah'ın adıyla başlamak demek, *besmele çekerek* başlamak; konuşmasını Allah'ın adını anarak bitirmek de, *hamdederek*, şükrederek bitirmek demektir.

Az ve değersiz de olsa, her nîmeti tâzim ederdi; hiç bir şekilde onu yermezdi. Ayrıca, hiç bir yiyecek ve içeceği yermediği gibi, onu övmezdi de!.

Hiç bir şekilde dünyâ ve dünyâlıklar, O'nu öfkelendirip sinirlendirmemiştir. Ancak, bir hak, bir prensip çiğnenince, onun intikāmı alınmadıkça (hak yerini bulmadıkça), *ne öfkesi diner, ne de her hangi bir kimse gazablarına karşı koyabilirdi. Bunun yanında, kendi nefsi için her hangi bir şahsa öfkelenip sinirlendikleri ve onun inti'kāmını alma yoluna baş vurdukları olmamıştır.*

Bir şeye işâret etmek istedikleri zaman, parmakları ile değil, bütün eliyle işâret ederlerdi. Hayret veren bir durum karşısında ellerini havaya açarlardı. Konuşurken, ellerini de hareket ettirirler ve, sağ elinin avucu ile sol elinin baş parmağının içine vururlardı.

Öfkelendikleri zaman, muhâtabını dâimâ affederler; hattâ bu husûsa son derece titizlik de gösterirlerdi. Sevindikleri zaman ise, mübârek gözlerini yumarlardı. En aşırı gülmeleri tebessüm şeklinde olup, güldüklerinde, saf ve berrak inci tânelerini andıran mübârek dişleri gözükürdü".

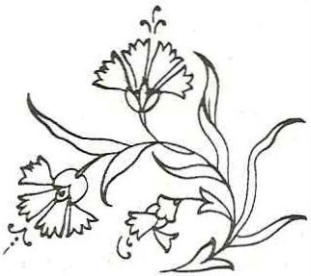

34 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN GÜLÜŞ TARZLARI

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in **gülüş tarzları** bahis konusu edilecektir. **Tirmizî**, *Şemâil'*de, bu konu ile ilgili olarak, yedi sahâbî kanalıyla rivâyet edilmiş bulunan dokuz vesîka kaydetmiştir. Bunların tercümeleri, bölüm sonundaki ***"metinler"*** kısmında verilecektir. **Tirmizî'**nin *Şemâil'*i dışındaki kaynaklardan tesbit edilenlerin bir kaçı ise, bunları tamamlayıcı mâhiyette, açıklamalar içinde sunulacaktır.

Bizim ***"gülüş tarzı"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin dinî metinlerdeki aslı, ***"dıhk*** veya ***dahik"*** (*dâd* harfi ile)'dir.

Yaradılmışlar içinde, iç duygularını değişik şekillerde açığa vuran tek varlık **i n s a n**'dır. Maamâfih; sevinme, üzülme, ağlama gibi duyguların tezâhürü farklı şekillerde bir kısım hayvanlarda görülüyorsa da, ***"gülme"***nin, sâdece insana özgü olduğu bilinmektedir. Nitekim Fransız Feylesofu **Bergson** da, ***"Feylesofların bir çoğu, insanı, 'gülmesini bilen bir hayvan' olarak târif ederler"*** der [1].

Bu sebeple, gülme ve gülebilme özelliğini korumanın, bir sağlık göstergesi olduğu kabûl edilmiştir.

G ü l m e; bir sevincin, bir memnûn oluşun, bir hoşa gidişin ifâdesidir. Duygunun derecesine göre tezâhürü değişiktir: **Gülümseme, gülme, kahkaha, sırıtma, fıkırdama** gibi farklı şekilleri vardır. Bizim burada üzerinde durduğumuz husus, gülmenin felsefesi ile psikolojik arka plânının incelenmesi değil, Peygamber Efendimiz'in gülüş tarzının tesbîtidir.

❁ ❁

Kaynakların ittifakla kaydettiklerine göre, Resûlullah Efendimiz, Yaradılışdan beşûş çehreli, güleç yüzlü idi. T e b e s s ü m denen ***"gülümseme"***, O'nun mübârek yüzünden hiç eksik olmazdı. En sıkıntılı anlarında bile, üzüntülerini belli etmezler, yanındakilerin içlerini karartacak bir tavır sergilemezlerdi. Bilhassa sevdikleri kimselerle karşılaştıklarında, öylesine tebessüm ederlerdi ki, böyle anlarda, yüzleri ay gibi parıldardı.

---

(1) Bergson, **Gülme** (Le rire), İstanbul 1990, s. 14.

Kaydetmek gerekir ki, g ü l ü m s e m e *(tebessüm)*, mutlak anlamda bir sevincin ifâdesi değildir. Üzüntüsüz, sıkıntısız; dertsiz, tasasız insan olmaz. Hattâ belâ ve musîbete, üzüntü ve sıkıntıya en çok dûçâr olanlar, **Peygamberler**'dir. Daha sonra da, derece derece **evliyâullah** ile, mertebeleri bir diğerinden üstün olanlar, bu imtihan sırasından geçirilmektedir[2]. Gerçekten Hazreti Peygamber kadar endîşeli, O'nun kadar hüzünlü ve O'nun gibi içi yanık bir başkasını daha düşünmek mümkün değildir. Nitekim O'nun, ümmetine karşı düşkünlüğü ve bu hususdaki hassâsiyeti, hadîs metinleri arasında hep birer motif olarak ifâde edilegelmiştir.

Bir önceki 33. bölüm'ün 3. metninde de geçtiği üzere; ***"Fahr-i Kâinât Efendimiz, dâimâ hüzünlü ve her ân tefekkür hâlinde"*** *(mütevâsıl'ül-ahzân ve dâim'ül-fikre)* idiler. Bu, O'nun iç dünyâsı olup; lâv püsküren bu yanardağın dıştan görünüşü ise, bir **cennet bahçesi**'dir.

İşin esâsına bakılırsa; Allah'ın nûru ile nurlanıp, Resûlullah'ın feyzi ile feyizlenen kendini kütleye adamış insân-ı kâmiller ve mürşid-i hakîkilerde de, derece derece, bu iç-dış dengesinin âhengi, gören gözlere ayân olmaktadır.

❊
❊ ❊

Bu tabîî hâlleri dışında, Resûlullah Efendimiz'in, bir de, **gülüş**'leri vardı. Hadîs kaynakları, O'nun, nelere ve nasıl güldüklerine dâir pek çok vesîka kaydetmişlerdir. Özellikle **Hz. Âişe** vâlidemiz, Peygamber Efendimiz'in gülüş tarzlarını şu şekilde anlatmışlardır: ***"Resûlullah Efendimiz'in, küçük dili gözükecek şekilde, kendinden geçercesine güldüklerini hiç görmedim. O'nun gülüşü, tebessüm şeklinde idi"***[3]. Hazreti Peygamber'in diğer sahâbîlerinin bir çoğu da, çeşitli münâsebetlerle, O'nun bu gülüş tarzını anlatırlarken, ***"... öyle ki, azı dişleri gözükecek derecede güldüler!"*** şeklinde bir ifâde kullanmışlardır[4].

Bu ifâdeler, mecâzî bir anlatım tarzı olup, şu veyâ bu dişlerin görünüşünden çok, gülüşün derecesini anlatmaktadır. **İmâm Gazâlî**'nin de dediği gibi, bu gülüş tarzında, dişler gözükür, fakat ses işitilmez. İşte bu, Peygamber Efendimiz'in gülüş tarzıdır [5].

❊
❊ ❊

(2) Bkz. Tirmizî, *Sünen*, IV, 601, nu: 2398; İbn Mâce, *Sünen* II, 1334-1335, nu: 4023-4024; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 307.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 94-95; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 97, nu: 251.

(4) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 94 *(fe dahike, hattâ bedet nevâcizühû)*.

(5) Gazâlî, *İhyâ*, III, 128.

Hazreti Peygamber'in Şemâili'ni doğrudan doğruya ilgilendirmemesine rağmen; yerli-yersiz, mânâlı-mânâsız gülmelerle ilgili olarak O'nun bir tavsiyesini de kaydetmek uygun olacaktır. Buyuruyorlar ki: ***"Çok gülmeyiniz; zirâ gülmenin aşırısı kalbi öldürür!"*** (6).

Vekâr ve ciddiyet timsâli **Hz. Ömer** de ***"Çok gülenin heybeti azalır!"*** der (7).

❊
❊ ❊

Şimdi de, Hazreti Peygamber'i güldüren olaylar cümlesinden olmak üzere, ***"metinler"*** bölümündeki dokuz rivâyete ilâve olarak, bir kaç vesîka daha kaydedelim:

1°- Peygamber Efendimiz'in, **Ebû Râfi'** nâmında bir âzadlı kölesi, onun da **Selmâ** adında bir hanımı vardır. Bunlar, kültür seviyeleri nisbeten düşük, dırdırları da pek eksik olmayan; fakat bütün dünyâları, **Peygamber muhabbeti** ile dolu bir âilenin fertleridir. Resûlullah (s.a.s), onların her şeyidir. Kocasından zaman zaman dayak yiyen **Selmâ,** günlerden bir gün onu kolundan tutup Fahr-i Kâinât Efendimiz'in huzûruna getirir. Huzûr-ı Saâdet'te içini dökerek:

- ***"Yâ Resûlallah! Bu, beni dövüyor!."*** diye şikâyet eder.

- ***"Sen ne yapıyorsun, o ne yapıyor?"*** diye sorunca, kocası:

- ***"Bana eziyet ediyor, yâ Resûlallah!."*** cevâbıyla karşı şikâyete geçer. Hanımın ifâdesini alan Hazreti Peygamber:

- ***"Söyle bakayım"*** der. ***"Ona ne şekilde eziyet ediyorsun?"***

- ***"Eziyet ettiğim falan yok, yâ Resûlallah!. Ancak o, abdesti bozulduğu hâlde, abdestini yenilemeden kalkıp namaz kılıyor. Kendisine:*** *"Ebû Râfi! Resûlullah Efendimiz, müslümanlara, yellendikleri zaman abdestlerini tâzelemelerini emretti"* ***diye ikâz ettim; o da kalktı, beni iyice bir dövdü!"*** diyerek, olayın aslını anlatır.

Hâdisenin aslını öğrenen Hazreti Peygamber'i bir gülme tutar ve kocası **Ebû Râfi'**e dönerek işi tatlıya bağlar:

- ***"Ebû Râfi'! Hanımın sana, kötü bir şey söylememiş ki!."*** (8).

❊
❊ ❊

(6) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 98, nu: 252-253; Tirmizî, *Sünen*, IV, 551, nu: 2305; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1403, nu: 4193.

(7) Gazâlî, *a.g.e.*, III, 128.

(8) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 272; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 478-479; *el-İsâbe*, IV, 333.

2° - Hazreti Peygamber, günlerden bir gün k a d ı n l a r ile toplantı hâlinde idi [9]. Hanımlar, sorular soruyorlar ve Resûlullah'a problemlerini arzediyorlardı. Ancak manzara, yâni dış görüntü hiç de iç açıcı değildi. Her ağızdan bir ses çıkmanın ötesinde, o kadar yüksek sesle konuşuluyordu ki, kadınların sesleri, Resûlullah'ın sesini bastırıyordu [10].

İşte böyle bir hengâmede, **Hz. Ömer,** toplantı odasının kapısını çalıyor. Koca **Ömer**'in geldiğini duyan kadınlarda bir telâştır başlıyor. Hemen toparlanıp örtülerine bürünüyorlar ve esas duruşa geçmişçesine bir vaziyet alıyorlar. **Hz. Ömer'**e içeri girme **izni** veren Peygamber Efendimiz başlıyor için için gülmeğe. Resûlullah'ın gülüşüne bir anlam veremiyen **Hz. Ömer** soruyor:

- ***"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah! Allah neşenizi arttırsın; niye güldünüz.!"***

- ***"Şu yanımdaki'ler var ya, işte onların davranışları hoşuma gitti. Senin sesini duyar duymaz, büyük bir telâşla hemen örtülerine sarıldılar da!."***

Durumu kavrayan **Hz. Ömer,** önce Hazreti Peygamber'e dönüp:

- ***"Yâ Resûlallah! Halbuki siz, onların saygısına daha lâyıksınız!"*** dedikten sonra; bu def'a da kadınlara dönerek, o meşhûr üslûbu ile onları iyice bir paylar:

- ***"Sizi, kendi kendilerinin düşmanı sizi! Demek, Resûlullah'dan sakınmıyorsunuz da, benden çekiniyorsunuz, haaa!"***

Kadınlar, tavırlarını takınırlar ve içlerini dökerler:

- ***"Sen"*** derler. ***"Resûlullah'dan daha sertsin ve O'ndan daha müsâmahasızsın. Sırf onun için böyle davrandık!"***

Resûlullah Efendimiz, işi hemen tatlıya bağlayarak:

- ***"Doğru, yâ Ömer! Geniş bir caddede yürürken, şeytan seninle karşılaşsa, vallâhi yolunu değiştirir!"*** buyururlar [11].

❁ ❁

(9) **Buhârî**'nin de kaydettiği üzere, Hazreti Peygamber, kadınların isteği üzerine, haftanın bir gününü ***"kadınlar günü"*** olarak ayırmış; bunu, onların problemlerinin çözümüne ve suâllerinin cevaplandırılmasına tahsîs etmişti. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 34.

(10) Toplantı hâlindeki kadınların o andaki tavırları, *Kur'ân*'ın tâyin ettiği konuşma âdâb ve erkânına ters düşüyordu. Zirâ *Kur'ân-ı Kerîm*'de: ***"Ey îmân edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin ve O'na, birbirinize bağırır gibi iri sesle söylemeyin. Yoksa, haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir!"*** buyurulmaktadır. *Hucurât* sûresi, 2. âyet.

(11) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 93; *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IX, 400-401.

3°- **Suheyb-i Rûmî** adlı sahâbî, ilk müslümanlardan olup, İslâm uğrunda çekmediği çile kalmamış ashâb grubundandır[12]. Diğer bütün güzel meziyetlerine ilâve olarak; hazırcevap, şen-şakrak ve nüktedân bir mizâca da sâhiptir. O anlatıyor:

"Hicret yolculuğu sırasında, Resûlullah Efendimiz'le Kubâ Köyünde buluştuk. Ashâbı ile yemek yiyorlardı; önlerinde de ekmek ve h u r m a vardı. Bana da:** "Buyur, sen de ye!." **buyurdular. O sırada ben, göz ağrısı çekiyordum. Hemen sofraya oturdum, hurmadan yemeğe başladım. Peygamber Efendimiz ise îkâz ederek:

- ***"Hem gözün ağrıyor, hem de hurma yiyorsun!"*** deyince;

- ***"Ağrımayan tarafımla çiğniyorum yâ Resûlallah!"*** dedim.

Bu cevâbım üzerine, *dişleri gözükünceye kadar* güldüler [13].

❁ ❁

Elde bulunan oldukça zengin vesîkalardan anlaşılıyor ki, çeşitli karakterdeki insanların; zaaflarına zebûn oluşları, fırsat düşkünlükleri, beklenmedik güzel davranışları, niyetlerini saf saf îtirafları, çocukça hareketleri ve tabîatı îcâbı bir bedevînin kabaca tavrı, O'nun şahsında hep, g ü l m e şeklinde ifâdesini bulmuştur.

---

(12) **Suheyb-i Rûmî,** hayâtının ilk yılları **Diyâr-ı Rûm** *(Anadolu)* topraklarında geçmiş, Arap asıllı olmayan bir sahâbîdir. Mekkeli tüccarlara köle olarak satılıp **Mekke**'ye getirilmiştir. İslâmın ilk günlerinde, **Ammâr b. Yâsir** ile birlikte müslüman olmuştur. *Kur'ân*'ın, ***"müstaz'afûn"*** diye nitelendirdiği; ezilmiş, itilmiş, kakılmış, horlanmış, işkence görmüş zümredendir. Hicret sırasında, *Medîne*'ye **Hz. Ali** ile en son hareket eden kâfile arasında yer almıştır. Hicrî 38. senede (M. 659) 73 yaşlarında *Medîne*'de vefât etmiştir. O, **Hz. Ömer**'in de gönül dostlarındandı. Halîfe yaralanınca, kendi cenâze namazını, **Süheyb**'in kıldırmasını vasiyet etmiştir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe,* III, 30-33.

Hz. Suheyb, milletimizin gönlünde müsâfir ettiği mümtaz sahâbîlerdendir. *Çorum* ilimizde, hünnet ve tâzimle ziyâret edilen bir makam kabri bulunmaktadır.

İslâmî literatürde, özellikle grameriler ve belâgatçiler arasında, bâzen **Hz. Ömer**'e, bâzen de Hazreti Peygamber'e nisbet edilen yaygın bir söz vardır: ***"Suheyb ne güzel kuldur. O, Allah'dan korkmasa da isyân etmezdi!."***. Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs,* II, 88; *Keşf'ül-Hafâ,* II, 446, nu: 2831.

(13) *İbn Mâce,* II, 1139, nu: 3443; *Üsd'ül-Ğâbe,* III, 32; *Behcet'ül-Mehâfil,* II, 275.

METİNLER

1) **Câbir b. Semüre** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz'in bacakları ince idi. O, sâdece tebessüm şeklinde gülerdi. Nurlu yüzlerine her bakışımda, içimden, *"Gözlerine sürme çekmiş"* ***derdim. Hâlbuki, göz cidarları kudretten sürmeli olup, görünen siyahlık sürmeden değildi".***

❁

2) **Abdullah b. Hâris** (r.a) buyuruyor ki: ***"Resûlullah Efendimiz kadar çok tebessüm eden, yâni O'nun gibi güleç yüzlü bir kimse daha görmedim".***

❁

3) Yine **Abdullah b. Hâris**'den rivâyet edildiğine göre, o, ***"Hazreti Peygamber'in gülüşü, sâdece tebessüm şeklinde idi"*** demiştir.

Musannıf **Tirmizî** der ki: Bu metin, senedde yer alan üçüncü râvî **Leys b. Sa'd**'den, bir başka râvî daha bulunmadığı için, *garîb* bir senedle rivâyet edilmiştir" (14).

❁

4) **Ebû Zer** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Ben, Cennet'e ilk önce girecek olan adam ile, Cehennem'den en son çıkacak olan şahsı yakînen bilirim: Kıyâmet gününde, bir adam hesap mahalline getirilip, Allah tarafından meleklere:*** *"Onun büyük günâhlarını gizleyerek, kendisine, küçük günâhlarını birer birer gösterin!"* ***denir. Melekler de, bu adamın büyük günâhlarını gizleyerek:*** *"Sen,* derler. *Falan senenin, şu gün, şu saatinde, şöyle bir günâh işlemişsin!"*

Adamcağız, bu suçlarını dili ile ikrar eder; inkâr etmez. Fakat tam, büyük günâhlarının da hesâbının sorulacağı korku ve tedirginliği içinde iken denir ki :

(14) **Tirmizî**, bu açıklaması ile, ***"senedin garâbeti, metnin sıhhatine mâni değildir"*** demek istemiştir.

"Bu kuluma, işlediği bütün günâhlarının (seyyie) yerine, sevap (hasene) verin!."

Adamcağız, hiç de beklemediği bir şekilde, cezâ yerine mükâfatla karşılaşınca, tamahkârlığı tutarak:

"Benim, der. *Daha bir çok büyük günâhlarım vardı; hani, amel defterimde onları göremiyorum!."*

Ebû Zer der ki: Bu adamın tavrı karşısında, Peygamber Efendimiz, *nevâciz dişleri* [15] gözükecek derecede güldüler.

❁

5) **Cerîr b. Abdullah** (r.a) anlatıyor:

"Müslüman olduğum andan itibâren, Fahr-i Kâinât Efendimiz, beni hiç bir isteğimden mahrûm etmemiş; ve beni nerede görseler gülümsemişlerdir"[16].

❁

6) **Yine Cerîr b. Abdullah**'dan rivâyet edilmiştir:

"Peygamber Efendimiz, İslâm'ı kabûl ettiğim günden beri, beni, özel toplantılarından hiç mahrûm etmediler. Ve, nerede ve ne zaman görseler, bana karşı tebessüm buyurdular"[17].

❁

7) **Abdullah b. Mes'ûd** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber: *"Ben, cehennemden en son çıkacak olan insanın durumunu bilirim: O, cehennemden, ayağını sürüyerek çıkar. Oradan*

---

(15) Nevâciz, Türkçemizdeki *"köpek dişi"* dediğimiz dişlerdir.

(16) **Cerîr b. Abdullah**, geç müslüman olmuş sahâbîlerdendir. Resûlullah'ın son bir kaç aylık dönemini idrâk edebilmiştir. Yakışıklılığı dillere destan olan bu sahâbî için, **Hz. Ömer:** *"Cerîr, bu ümmetin Yüsuf'udur"* der. O, Hazreti Peygamber sonrası fütûhat hareketlerinde, özellikle *Mezopotamya* bölgesi ile *İran*'ın fethinde çok mühim rol oynamıştır. Onun, *"Resûlullah Efendimiz, beni hiç bir şeyden mahrûm etmedi ve beni hiç utandırmadı"* deyişi, geç müslüman oluşunun mahcûbiyetini hiç hissettirmediğini ifâde etmektedir. Ayrıca bkz. yukarıda s. 277, dipnotu: 19.

(17) Bir önceki rivâyetle, arasında çok küçük bir sened ve metin değişikliği dışında hiç bir fark bulunmayan bu rivâyet, mânâ bakımından bir ilâve getirmemektedir. En küçük bir farklılığı bile kaydetme titizliğini gösteren muhaddislerin bu tutumu, belge zenginliğini te'mîn ve ilmî disipline katkı açısından takdîre şâyândır.

*çıkınca, kendisine: "Haydi git; cennet'e gir!" **denir. Bu fermânı alınca, doğru cennet'in yolunu tutar; varıp kapısından içeri bakınca; cennet ehlinin tamâmen yerlerini aldıklarını ve her tarafın dopdolu olduğunu görerek geri döner:***

*- **"Yârabbi,** der. **Herkes yerini almış, her taraf tıklım tıklım dolu; girecek yer kalmamış!."**. Kendisine denir ki:*

*- **"Burasını, yaşadığın dünyâ hayâtı ile mi kıyaslıyorsun?"***

*- **"Evet Yârabbi!."**. O zaman kendisine:*

*- **"Öyle ise, gönlünden ne geçiriyorsan dile!"** denir. O da, gözünde büyüttüğü ve hayâlinde yaşattığı ne varsa hepsini ister. Netîcede:*

*- **"Sana, bu istekleri'nin hepsi verilsin ve ayrıca, o bildiğin dünyâ'nın on katı kadar daha verilsin!"** diye İlâhî fermân çıkınca; adam sevincinden şaşkına dönerek:*

*- **"Yârabbi,** der. **Benimle alay mı ediyorsun! Sen ki, şânı yüce bir hükümdarsın; bunca mülkün sâhibisin!."***

Abdullah b. Mes'ûd ilâve eder: Resûlullah Efendimiz, bu hâdiseyi anlatırlarken, *nevâciz dişleri gözükecek şekilde* güldüler.

❁

8) **Ali b. Rabî'a** naklediyor:

Bir gün **Hz. Ali**'nin yanında idim. Kendisine, binmeleri için bir binit getirildi. Özengiye ayaklarını koyunca, ***"Bismillâh!"*** dedi. Üstüne oturunca ***"Elhamdülillâh!"*** deyip; arkasından da, ***"Bu hayvanı bizim emrimize âmâde kılan Yüce Allah, noksan sıfatlardan uzaktır. Yoksa, biz, onu emrimiz altına alıp yanaştıramazdık. Ve her hâlde biz, dönüp dolaşıp Rabbimiz'e varacağız"*** meâlindeki [18] âyet-i kerîmeyi okudu. Ve daha sonra, üç kere ***"Elhamdülillâh"***, üç kere de ***"Allâhü Ekber"*** deyip; ardından, ***"Yârabbi, senin şânın ne yücedir. Ben, nefsime zulmettim; beni bağışla! Zîrâ, günâhları, sâdece sen bağışlarsın!"*** meâlinde olan *"Sübhâneke, innî zalemtü nefsî, fağfirlî; fe innehû lâ yağfiru' z-zünûbe illâ ente"* duâsını okudu ve, sonunda da güldü.

*- **"Yâ Emîrelmü'minîn,** dedim. **Niye güldünüz?"***

*- **"Ben, Resûlullah Efendimiz'in, aynen benim yaptığım gibi yapıp, sonunda güldüğünü görünce; kendilerine, niçin güldüklerini sorduğumda:***

(18) *Zühruf* sûresi, 13. âyet.

"Yâ Ali! Bir kul, Allah'dan başka hiçbir kimsenin günâhları bağışlayamıyacağını bilip de, *"Yârabbi, ben âciz kulunun günâhlarını bağışla!"* ***diye niyâz ettiği zaman; Cenâbı Hak, o kulun yakarışından son derece hoşnûd olur"*** diyerek, Allah'ın, kullarından râzı ve hoşnûd oluşuna sevindikleri için güldüklerini ifâde ettiler.

❁

9) **'Âmir b. Sa'd** (ö: 104/722) naklediyor:

Babam **Sa'd b. Ebî Vakkâs**: ***"Ben, Peygamber Efendimiz'in, Hendek muhârebesinde, nevâciz dişleri gözükünceye kadar güldüğünü gördüm"*** demişlerdi de, kendisine sormuştum:

"Babacığım! Resûlullah Efendimiz'in gülüşü nasıl olmuştu? Anlatır mısınız!" dediğimde, olayı şöyle anlattılar:

Muhârebe sırasında, küffâr ordusu saflarında kalkanlı bir adam vardı. Ben ise iyi bir a t ı c ı idim; atığım oklar iyi isâbet ederdi. Adam, kalkanını sağa sola kaydırmak sûretiyle yüzünü iyi koruyordu. Ben, bir ok çıkarıp yayıma taktım ve fırsatını kollamaya başladım. Bir ara, kalkanın arkasından başını kaldırıp alnını dışarı çıkardı. İşte, tam bu sırada, hazırladığım oku gönderdim. Herifin tam alnının ortasına isâbet etti ve sırt üstü yere yuvarlandı; ayaklarını kaldırıp çabalamaya başladı. Olayı yakından tâkip eden Peygamber Efendimiz, nevâciz dişleri gözükünceye kadar gülmeye başladılar.

Hâdisenin râvisi olan **'Âmir** der ki: Babama, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i, bu kadar güldüren şeyin ne olduğunu sorunca; ***"Benim, o herife yapmış olduğum işten dolayı"*** cevâbını verdi.

35 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN ŞAKALARI

Şemâil'in bu bölümünde de, Hazreti Peygamber'in şakaları bahse konu edilecektir. Bu hususda **Tirmizî** altı vesîka kaydetmiştir. **İbn Sa'd** ise bu konuya yer vermemiştir. Klâsik hadîs kaynaklarında, özellikle ***"âdâb-ı muâşeret"*** kurallarının tanıtıldığı bölümde, bu bahis, bir alt başlıkla *(bâb)* hemen hemen yer alagelmiştir [1]. Ayrıca, hadîs kitaplarının değişik yerleri ile, Hazreti Peygamber'in ashâbının hayat hikâyelerine ayrılmış bulunan tabakāt türü eserlerde de, satır aralarına serpiştirilmiş durumda, Peygamberimiz'in şakalarını görmek mümkündür. Öte yandan, ünlü muhaddis **Buhârî**'nin yaşıtı ve devrinin *Mekke* kadısı olan **Zübeyir b. Bekkâr** (ö: 256/870), bu mesele ile ilgili olarak *Mizâh'un-Nebî* ***(Peygamberimiz'in Şakaları)*** adlı müstakil bir eser de kaleme almıştır [2].

Bizim ***"şaka"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin, dînî metinlerdeki karşılığı ***"mizâh"*** dır [3]. Hemen ifâde edelim ki, Türkçemizdeki ***"şaka"***, dînî metinlerdeki ***"mizâh"***ın tam karşılığı değildir. Dilimizde **şaka**nın; şaşırtmak ve aldatmak için söylenilen gayr-i ciddî söz ve davranış gibi esnek anlamları da vardır. Esâsen her iki kelime, yâni *mizâh* ve *şaka*, bugün lisânımızda, farklı kullanışlarla yaşamaktadır.

❁ ❁ ❁

Bâzı kimselerin aklına gelebilir: Peygamber de şaka yapar mı? Peygamber ile şaka kavramı arasında bir tezat, bir uyumsuzluk yok mu? Üstelik gülmeyi ciddiyetsizlik, şakayı da hafiflik telâkkî eden kimselerce, böyle bir

(1) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh,* **kitâb'ül-edeb,** ***bâb'üt-tebessüm ve'd-dahik; el-Edeb'ül-Müfred, bâb'ül-mizâh;*** Ebû Dâvûd, *Sünen,* **kitâb'ül-edeb,** ***bâb mâ câe fi'l-mizâh;*** İbn Mâce, *Sünen,* **kitâb'ül-edeb,** ***bâb fi'l-mizâh;*** Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid,* **kitâb'ül-edeb,** ***bâb mâ câe fi'l-mizâh.***

(2) Bkz. Bağdâdlı İsmâîl Paşa, *Esmâ'ül-Müellifîn,* I, 372; *Keşf'üz-Zunûn Zeyli,* II, 470. Ancak her iki kaynakta da, bir nokta hatâsıyla ***"Mizâc'ün-Nebî"*** yazılmıştır. Nitekim, *İhyâ*'nın hadîslerini tahrîc eden **'Irâkî**, eserin adını doğru tesbit etmiştir. Bkz. *İhyâ,* III, 129, dipnot: 2.

(3) Hadîs metinleri içerisinde aynı mânâyı ifâde eden, çok küçük anlam farkı ile, ***"el-mizâh"*** dışında, ***"el-fükâhe"*** ve ***"ed-dü'âbe"*** kelimeleri de geçmektedir. Her üç kelimeyi; Fransız dili, **plaisanterie** ve **badinage** ile karşılamaktadır. Türkçemiz ise; **mizâh, şaka, nükte, latîfe** gibi kelimelerle, üzerinde durduğumuz meselenin anlatımında ifâde-i merâm imkânı vermektedir.

zihin tereddüdü hiç de yersiz değildir. Özellikle de, gerçek müslüman denince; alabildiğince kasılan, olabildiğince kurulan; son derece ciddî, fevkalâde sert; yüz hatları gergin, nazarları tedirgin; ifâdeleri tâvizsiz, değer hükümleri temyizsiz bir insan tipi canlandıran kişilerce, böyle bir soru bile abes karşılanabilir.

Nitekim, ş a k a kavramı ile Hazreti Peygamber'i birlikte düşünmenin tedirginliği bir tarafa, Peygamberimiz'in ashâbı ile ilgili olarak da, buna benzer merak giderici sorular sorulagelmiştir. Meselâ ashâbı da göremeyen üçüncü nesil insanları *(etbâu't-tâbiîn)*, onları gören ikinci nesilden *(tâbiûn)* **Muhammed b. Sîrîn** (ö: 110/728)'e sormuşlardır:

- ***"Hazreti Peygamber'in ashâbı da şaka yapar mıydı?"***

İbn Sîrîn'in verdiği cevap:

- ***"Onlar da insandı!."*** şeklindedir [4].

Aynı şekilde, İslâm'ın ikinci nesli olan tâbiûndan bâzıları, **Hz. Ömer**'in birinci nesilden olan oğlu **Abdullah** (ö: 73/692)'a bir soru yöneltmişlerdir:

- ***"Resûlullah'ın ashâbı güler miydi?"***

Bu sahâbînin verdiği cevap da aynı üslûptadır:

- ***"Evet!. Fakat onların kalblerinde, dağlar gibi, sarsılmaz îmanları vardı!."*** [5].

Kaynaklar, Hazreti Peygamber'in terbiyesinde yetişen sahâbîlerin, büyük bir ruh disiplini içinde geçen yaşayışlarını şöyle ifâde etmişlerdir:

"Resûlullah Efendimiz'in ashâbı, kendi aralarında şakalaşırlar, hattâ birbirlerine kavun karpuz kabuğu fırlatırlardı. Fakat prensipler karşısında hemen ciddîleşirler ve önemli bir iş ortaya çıktığında, şakayı bırakıp, o işin gereğine uygun tarzda vekârlarını takınırlardı" [6].

❄ ❄ ❄

Hazreti Peygamber'in yaptığı şakalardan örnekler vermeye geçmeden önce, burada, eldeki vesîkaları, kendi bütünlüğü içinde bir değerlendirmeye tâbi tutmamız yerinde olacaktır. Mevcut belgeler gözden geçirildiğinde, kendimize şu soruları sorma ve cevaplarını arama gibi bir durum ortaya çıkmaktadır:

(4) Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 89.

(5) Abdullah Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah*, s. 159.

(6) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 102, nu: 266; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, I, 104; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 275; *Kâmûs Tercümesi*, IV, 199.

Resûlullah Efendimiz niçin şaka yapardı? Şakalarının arka plânında yatan gerçek ne idi? Resûl-i Ekrem Efendimiz daha çok kimlerle şakalaşırdı? O'nun şakalarının hedefi ve çerçevesi ne idi?

Her şeyden önce, bir durum tesbîti yapmakta fayda vardır. Şöyle ki; Peygamber Efendimiz'in dış görünüşü son derece h e y b e t l i idi. O'nun bu durumu, özellikle bir kısım hilye ve hadîs metinlerinde, olayı yaşayanlar tarafından vurgulanarak belirtilmiştir (*). O'nu ilk görenler ve iç hâlini çok yakından tanımayanlar; hep, korkuya kapılıp titremişler, dilleri tutulup konuşamamışlar, çekinme ve sıkılma duygusuna düşüp acı acı ter dökmüşlerdir. Böyle durumlar karşısında, muhâtabını yatıştırmak için, Fahri Kâinât Efendimiz:

"Ben, ne bir kralım, ne de bir zorbayım; bil'akis, Mekke'de, et kurusu yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum!" diyerek, kendini, halktan biri seviyesine alabildiğince çekmeye çalışırdı (7).

Yeni karşılaşanların bu hâli bir yana, devamlı berâber olanlar arasında da, Peygamber-i Ekber'in yüzüne doya doya bakamama sıkıntısı çekenler vardı. Vardı değil, bakabilenler çok azdı. Hattâ toplantı hâlinde iken, **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** dışındaki ashâbın, hep önlerine baktıkları; Hazreti Peygamber'le sâdece bu iki sahâbînin gözgöze gelebildikleri söylenir.

Bu durumu, daha sonra *Mısır Fâtihi* unvânı ile târihe geçecek olan **'Amr İbn'ül-'Âs** âhir ömründe şöyle dile getirir:

"Resûlullah Efendimiz'le uzun zaman birlikte bulundum. Fakat, O'nun huzûrunda duyduğum utangaçlık hissi ve O'na karşı beslediğim tâzim duygusundan dolayı, başımı kaldırıp da doya doya mübârek yüzlerine bakamadım. Eğer, bugün bana: *"Bize, Resûlullah'ın vücut yapısını anlat!"* ***deseler, inanın beceremem"*** (8).

Hazreti Peygamber'e **vahy'in** gelişini ve O'nun **vahy'i** alış hâdisesini anlayıp anlatabilmek son derece güçtür. Kaynaklar, çok soğuk bir günde gelen vahiyden sonra, kendilerinin kan ter içinde kaldığını bildirirler (9). Bu sebeple Resûlullah Efendimiz, kendisine vahyin gelişini tâkip eden anlarda, ashâbının yanına hemen çıkmazlar; ya da bir müddet yere uzanıp dinlendikten sonra çıkarlardı. İlâhî müşâhede ve tecellîden hemen sonra diğer insan-

(*) Aşağıdaki **Amr İbn'ül-'Âs** rivâyetine ilâve olarak bkz. bu eserin I. bölümünün 6. metni ile, 8. bölümünün 13. metni ve dipnotu.

(7) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1100, nu: 3312; ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 334.

(8) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 112, nu: 192; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 199.

(9) Bkz. Buhârî'nin *el-Câmi'us-Sahîh*'inin 2. hadîsi; *Tecrîd Tercemesi*, I, adı geçen hadîsin dipnotu.

lara görünürse, onların, **nûr**'un şiddeti karşısında büyük sarsıntı geçireceklerini bildikleri için normale dönüşlerini beklerlerdi [10].

İşte, gerek yaradılışındaki heybetli hâli, gerek ilâhî vahyin muhâtabı oluşu, Peygamber Efendimiz'i, diğer insanlardan farklı bir konuma oturtmuştu. Bu sebeple t e v â z û ve ş a k a, O'nun bu konumunu perdelemek (kamufle etmek) ve sıradan insanlara daha da yaklaştırmak için takındığı bir tavır idi.

❊❊❊

Hazreti Peygamber daha çok kimlerle şakalaşırdı? sorusuna, O'nun şakalarına muhâtap olan ashâbının aktardığı bilgiler ışık tutmaktadır. Hazreti Peygamber'in hâne halkı arasında farklı bir mevkie sâhip olan **Enes b. Mâlik** şu bilgiyi vermektedir:

"Resûlullah Efendimiz, çocuklara karşı, insanların en çok şaka yapanı idi" [11].

Bir başka münâsebetle de, yine aynı sahâbî: ***"Peygamber Efendimiz, insanlar içinde, hanımlarına en çok şaka yapan kimse idi"*** der [12].

Ayrıca, gerek **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de kaydettiği haberler, gerek diğer kaynaklarda yer alan vesîkalar incelendiğinde, şöyle bir tablonun karşımıza çıktığı görülmektedir:

Peygamber Efendimiz; daha çok, yarının büyüğü olacak **çocuklara;** âile saâdetinin devâmını canlı tutacak olan **hanımlarına;** bir nevî kenara itilmiş olup da hiç kimsenin ilgisini çekmeyen **fakir fukarâ zümresine;** ve, çevresinden **sevgi bekleyen kimselere** ş a k a yapmıştır.

Öte yandan, bize ulaşan belgelerin bir yandan râvîleri, bir yandan da şakaya muhâtap olan kimselerin şahsiyetleri yönünden incelenmesiyle, bir başka gerçek daha karşımıza çıkmaktadır. Bu da, Peygamber Efendimiz'in **kimlere şaka yapmadığı** husûsudur. Görünen odur ki, Hazreti Peygamber; toplumda sorumluluk yüklenmiş, ciddiyet isteyen görevlere atanmış ve her ân kendilerine ağır vazîfeler verilme durumunda olan ashâbına karşı, gerçekleri dolaylı yollarla değil, bütün çıplaklığı ile ifâde etmişlerdir. Nitekim O'nun; sağ kolu durumundaki bir **Hz. Ebû Bekir**'e, cemiyette ciddiyet ve otorite dengesini dâima canlı tutmakla vazîfeli bir **Hz. Ömer**'e, bilhassa kıtlık ve seferberlik dönemlerinde devletin yedek hazînesi rolünü oynayıp

(10) Bkz. Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 334.

(11) Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, II, 39; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, III, 466.

(12) İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, III, 466; Gazâlî, *İhyâ*, III, 129.

nâmerde el açtırmayan bir **Hz. Osman**'a, hicret kararını aldığında ölüm döşeğine yatırmaktan tutup, devlet başkanlığı vekâletine kadar her ciddî işi kendisine havâle edebildiği bir **Hz. Ali**'ye, fethedilen her yeni bölgenin eğitim-öğretim düzenini kurmakla görevlendirdiği bir **Mu'âz b. Cebel** ve **Ebû Mûsâ el-Eş'arî**'ye; Bizans İmparatoru'na diplomat olarak gönderdiği bir **Dıhyet'ül-Kelbî**'ye ve daha benzeri nicelerine, ş a k a yollu bir söz söyledikleri ve böyle bir tutum içine girdikleri olmamıştır.

Demek oluyor ki **ş a k a;** bâzı insanlara, gerçeği söylemenin bir başka üslûbudur. Çocuğa, yaşlı kadına, ihtiyara, alıngana, ince ruhlu ve beklentisi olan kimselere, bir kısım hakîkatleri anlatma tarzıdır.

❁ ❁

Peygamber Efendimiz; alay etme, hafife alma, dalga geçme, küçük düşürme gibi insânî olmayan bir maksatla yapılan şakaları şiddetle kınamıştır[13]. Bizim bu eserimizin plân disiplini, konunun olumsuz yönünü ele almaya müsâit olmadığı için meselenin o yönünü geçiyoruz. Ancak, Hazreti Peygamber'in şakalarının çerçevesini tesbit açısından şu kadarını kaydetmeden de geçemiyoruz :

Kendileri, bir taraftan yeri geldikçe zaman zaman şaka yaparlar; bir yandan da ashâbına, şaka yapmamalarını tenbih ederlerdi: ***"Arkadaşınla ağız kavgası yapma; ona ş a k a da yapma; bir söz verip tutmamazlık da etme!."*** buyurunca [14], çevresindekiler tarafından: ***"Ama yâ Resûlallah, siz de şaka yapıyorsunuz!."*** diye, kendi davranışları ile başkasına yaptığı tavsiye arasında bir çelişki havası görünümündeki bu durumun hikmeti sorulduğunda: ***"Evet, ben de şaka yaparım; fakat ben,*** (şaka yaparken bile) ***sâdece hakîkati söylerim"*** cevâbını vermişlerdir [15].

❁ ❁

Aşağıda metinler kısmında verilen örneklere ilâve olarak, bir kaç şaka örneği daha kaydedelim:

1°- Vedâ Haccı yolculuğunda, develerle, kâfileler hâlinde yol alınır. Peygamber hanımlarının da bulunduğu kadınlar kâfilesinin develerini

(13) Şakanın meşrû olan ve olmayan çeşitleri hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz. Gazâlî, *İhyâ*, III, 127-132.

(14) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 142-143, nu: 394; Tirmizî, *Sünen*, IV, 359, nu: 1995.

(15) Buhârî, *a.g.e.*, s. 102, nu: 265; Tirmizî, *a.g.e*, IV, 357, nu: 1990.

Enceşe adında bir siyah köle; erkekler kâfilesinin develerini de, **Enes b. Mâlik'**in kardeşi **Berâ b. Mâlik** sürer. Sürücülerin her ikisi de güzel seslidir [16]. Kâfile hâlinde seyreden develer, hoş nağmelerin câzibesine kapılarak sür'atlenirler. İşte, **Enceşe**'nin kumanda ettiği hanımlar kâfilesinin develeri arûz vezninde seyretmeye başlayınca, Peygamber Efendimiz, şaka yollu sürücüye müdâhale ederler:

"Enceşe! Develeri yavaş sür; değilse, cam şişelerini kıracaksın!." [17].

❁

2°- Peygamber Efendimiz'in hayâtı hakkında bilgisi olanlar, **Ümmü Eymen** adını yakından tanırlar. Aslen Habeşistanlı olan bu siyâhî kadın, *Kâbe-i Muazzama*'yı yıkınağa gelen fillerle donatılmış **Ebrehe** ordusunun bıraktığı esirler arasından, Peygamberimiz'in dedesi **Abdülmuttalib'**in himâyesine geçtiği söylenir. Daha sonra, oğlu **Abdullah'**ın hizmetine verilir. Geleceğin ***"Resûlullah"***ı doğuncа da, **Ümmü Eymen** O'nu îtinâ ile büyütür. Böylece, ***"Peygamber Efendimiz'in dadısı"*** olarak İslâm târihine adını altın harflerle yazdırmış olur. Hazreti Peygamber büyüyünce, dede ve baba yâdigârı bu vefâlı kadını âzâd eder. Ve, bir başka âzadlı köle olan ilk müslümanlardan **Zeyd b. Hârise** ile de evlendirir. Bu evlilik, geleceğin seçkin sahâbîsi ve eşsiz kumandanı **Üsâme b. Zeyd** adında bir meyve verir. Resûlullah Efendimiz: ***"Ümmü Eymen, benim ikinci anamdır"*** der; kendisini evinde aksatmadan ziyâret eder, hâlini hatırını sorar, gönlünü alırdı. **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** gibi ulu sahâbîler de, Hazreti Peygamber gibi, muntazaman onu ziyâret ederlerdi. **Ümmü Eymen** Peygamberimiz'den beş veyâ altı ay sonra Hakk'a yürümüştür[18].

İşte bu **Ümmü Eymen,** bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz'e gelerek O'nu evine çağırır:

- ***"Yâ Resûlallah!*** der. ***Kocam sizi çağırıyor!"***
- ***"O da kim; hani şu gözlerinde beyazlık olan adam mı?"***
- ***"Kocamın gözlerinde beyazlık yok yâ Resûlallah!"***
- ***"Evet, gözlerinde beyazlık var!"***
- ***"Vallâhi yok, yâ Resûlallah!"***

(16) Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, I, 131, 173; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I, 126.

(17) Kadınların, farklı bir vücut yapısına sâhip oluşları dolayısıyla, develerin sür'atinden etkilenebilecekleri husûsu, taşıma sırasında kırılma riski fazla olan cam şişelerine *(kavârîr)* benzetilmiştir. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 119, 121; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 110; hadîsin açıklaması için bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 39.

(18) Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 567-568; *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/II, 357-358.

- ***"Hiç bir insan yoktur ki, gözlerinde beyazlık bulunmasın!."*** [19].

❁

3°- *Medîne* çevresindeki ç ö l sâkinleri arasında **Zâhir** adında birisi vardı ki o, Peygamber Efendimiz'in can ve gönül dostu idi. Ne var ki **Zâhir,** oldukça fakir; ve kimsenin iltifat etmeyeceği ölçüde de çirkindi. Zaman zaman, kendi yetiştirdiği mahsûller ile çevreden sağladığı çöl ürünlerini satmak üzere *Medîne* pazarına inerdi. Her gelişinde de, aksatmadan Resûlullah Efendimiz'i ziyâret eder ve çam sakızı çoban armağanı cinsinden hediyesini hiç eksik etmezdi. Hazreti Peygamber de, dönüşünde, şehirde bulunan hediyelerle onu donatıp: ***"Zâhir, bizim çölümüz; biz de, onun şehriyiz"*** diyerek onun gönlünü alıp uğurlardı.

İşte adı geçen bu **Zâhir,** günlerden bir gün, *Medîne* pazarında, çölden getirdiği malları satma çabasında iken, onun saf ve sevimli hâlini geriden tâkip eden Peygamberimiz, sessizce arka tarafından gelerek **Zâhir**'i kucaklar ve elleriyle gözünü kapar. **Zâhir,** durumun farkında değildir: ***"Gözümü kapayan kimse, bıraksın!"*** diyerek, tutan eli çözmeğe çalışır. Bir ara göz ucuyla farkeder ki, arkasından kucaklayıp gözünü kapayan kimse, Hazreti Peygamber'in tâ kendisidir. Böylece neş'esi artan **Zâhir,** bu def'a da tam aksine, Resûlullah'ın göğsüne sıkısıkıya yaslanmaya çalışmakta, O'ndan hiç ayrılmak istememektedir.

İşte, **Zâhir**'in bu hâlinden son derece hoşlanan Hazreti Peygamber, şakasına bir yenisini daha ekleyerek, k ö l e hüviyetinde onu satılığa çıkarmıştır:

- ***"Bu köle satılıktır; almak isteyen var mı?!"*** diye yüksek sesle ünlemeye başlayınca; **Zâhir,** boynu bükük ve hüzünlü bir tavır ile:

- ***"Yâ Resûlallah! Benim gibi değersiz bir köleye, vallâhi kuruş veren olmaz!"*** der.

Şakasının tam hedefe ulaştığını gören Hazreti Peygamber, esâs nükteyi yerine oturtur:

- ***"Hayır yâ Zâhir! Sen, Allah katında hiç de değersiz değilsin. Sen, nezd-i ilâhîde son derece kıymetli ve pahalısın!"*** [20].

❁ ❁

(19) *İhyâ*, III, 129 (Zübeyir b. Bekkâr'ın *Kitâbül-Fükâhe ve'l-Mizâh* adlı eserinden naklen); İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, I, 34; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 274.

(20) Bkz. İbn 'Abdülberr, *el-İstî'âb*, I, 575; İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 193; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 542.

Sâdece bir kaçını buraya aldığımız örneklerden ve daha pek çok vesîkadan da anlaşılacağı üzere, Hazreti Peygamber'in şakalarında, bir kısım incelikler dikkati çekmektedir:

Ş a k a; bir, gönül alma ve karşıdaki insanın dilinin bağını çözme vâsıtasıdır.

Ş a k a; büyüğün, bulunduğu azamet kürsüsünden inip, küçüğün arasına karışma tavrıdır.

Ş a k a; küçüğü büyültmek için, büyüğün bir ânlık küçülmesi hâlidir.

Ş a k a; insanın kendisini bilmesinin, kendine güvenmesinin bir tezâhürüdür.

Ş a k a; makam, mevkî, şöhret; para, mal, mülk; ilim, ibâdet, hayrat sâhibi kimselerin, bunları putlaştırmadığını gösteren bir istiğnâ hâlidir.

Ve ş a k a; kaldırana yapılır, ondan anlamayana değil!

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor: Peygamber Efendimiz bana, ***"İki kulaklı!"*** diye hitâbetti [21].

Tirmizî'nin hocası **Mahmûd b. Gaylân**, kendi hocası **Ebû Üsâme**'nin, bu haberi açıklayıcı mâhiyette: ***"Yâni Hazreti Peygamber, Enes'e şaka yapmıştır"*** dediğini söylemiştir.

❁

2) Yine **Enes b. Mâlik** anlatıyor: Resûlullah Efendimiz, biz çocukların arasına karışır ve bizlerle şakalaşırdı. Hattâ bir gün, küçük kardeşimin gönlünü almak için, ona: ***"Ebû Umeyr!. Nuğayr ne oldu?!."*** buyurdular.

Tirmizî der ki; bu hadîs-i şerîften çıkarılacak dersler şunlardır: **a°**) Peygamber Efendimiz, yeri geldikçe, çevresindekilere zaman zaman şaka yaparlar ve onların gönlünü hoş tutmak için, latîfe ederlerdi; **b°**) Hazreti Peygamber, küçük yaştaki bir çocuğu künyelemiş ve ona künyesi ile hitâb ederek ***"yâ Ebâ Umeyr"*** (Ömerciğin babası) buyurmuştur; c°) Oynayıp gönlünü eğlendirmesi için, küçük çocuğa k u ş vermenin her hangi bir günâhı yoktur.

Nitekim, Resûlullah Efendimiz'in: ***"Ebû Umeyr! Nuğayr ne oldu?!"*** demelerinin sebebi şudur: O küçük yavrucağın, **Nuğayr** denen (gagası kırmızı, serçe büyüklüğünde, bülbül cinsinden) bir **kuşu** vardı. Onunla oynayıp gönlünü eğlendiriyordu. Günlerden bir gün kuş öldü. Dünyâsı kararmış olan çocuğun üzüntüsü sonsuzdu. İşte bunu haber alan Hazreti Peygamber, yavrunun üzüntüsünü paylaşarak, latîfe yollu: ***"Eee Ebû Umeyr! Söyle bakayım, Nuğayr ne oldu?!"*** buyurdular.

❁

3) **Ebû Hüreyre** (r.a) naklediyor: Hazreti Peygamber'in ashâbı:

*- **"Yâ Resûlallah! Siz, bizlerin şaka yapmasını yasaklıyorsunuz; fakat kendiniz, bizlere şaka yapıyorsunuz!."*** dediklerinde;

(21) Bu ifâde, **Enes**'in, iyi dinleyip güzel bellemedeki ciddiyet ve titizliğini takdir için söylenmiştir. Bkz. *en-Nihâye*, I, 34.

- ***"Evet! Ne var ki, ben, gerçek olandan başkasını söylemem!"*** cevâbını vermişlerdir.

❁

4) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor: Adamın birisi Peygamber Efendimiz'e gelerek, O'ndan, kendisini taşıyacak bir binit istemesi üzerine:

- ***"Ben, seni, dişi devenin yavrusuna bindirmek istiyorum!"*** dediler.

- ***"Yâ Resûlallah, ben dişi devenin yavrusunu ne yapayım; o beni taşıyamaz ki!."*** deyince;

- ***"Devenin büyüğünü dişi deveden başkası mı doğurur?!"*** buyurdular.

❁

5) Yine **Enes b. Mâlik** anlatıyor: Çöl *(bâdiye)* halkından **Zâhir** adında bir şahıs vardı. Bu zât, Hazreti Peygamber'e her gelişinde, çölde yetişen mahsûllerden hediyeler takdim ederdi. Şehirden çöle döneceği zaman, Peygamber Efendimiz de, ihtiyâcı olan şeylerle onun heybesini iyice donatırdı. Gelen hediyelere bu şekilde mukâbele ettikten sonra da şöyle buyururlardı:

"Zâhir, bizim çölümüz; biz de, onun şehriyiz!"

Resûlullah Efendimiz, onu çok severdi. Hâlbuki **Zâhir,** hiç de güzel değildi; son derece çirkindi. Günlerden bir gün pazarda, çölden getirdiği şeyleri satmakla meşgûl olduğu bir sırada, Peygamber Efendimiz sessizce gelip, **Zâhir**'in arkasından kucaklayarak gözlerini kapadı. **Zâhir,** tutanın kim olduğunu göremiyordu: ***"Tutan kimse bıraksın!"*** diye çabaladı. Bu arada, göz ucuyla, arkasından tutanın Resûlullah Efendimiz olduğunu anlayınca; sırtını, Fahr-i Kâinât'ın göğsüne iyice yapıştırmaya başladı.

Zâhir'in bu neş'eli hareketinden hoşlanan Peygamber Efendimiz, yüksek sesle:

- ***"Bu köle satılıktır; almak isteyen var mı?!"*** diye ünlediler. **Zâhir,** boynu bükük ve hüzünlü bir edâ ile:

- ***"Yâ Resûlallah! Benim gibi değersiz bir köleye, vallahi kuruş veren olmaz!"*** deyince; Peygamber Efendimiz:

- ***"Hayır yâ Zâhir! Sen, Allah katında hiç de değersiz değilsin!"*** veyâ ***"Ey Zâhir! Sen, indallah son derece kıymetli ve pahalısın!"*** buyurmuşlardır.

❁

6) **Hasan el-Basrî** (ö: 110/728) rivâyet ediyor [22]:

İhtiyar kadının birisi [23] Peygamber Efendimiz'e gelerek:

- ***"Yâ Resûlallah! Beni cennetine koyması için Allah'a duâ edin"*** der. Peygamber Efendimiz ise:

- ***"Cennete, koca karılar giremez ki..!"*** karşılığını verir.

Verilen cevâbın nüktesini anlayamayan kadıncağız üzülür ve ağlayarak döner gider. Hazreti Peygamber, yanındakilerden birisini arkadan göndererek: ***"Söyleyin ona! Koca karılar, cennete, ihtiyar olarak girmezler. Zîrâ, Allah Taâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de:***

"Biz, cennet kadınlarını, dünyâdaki yaradılışlarına benzemiyen bir yaradılışta yarattık. Onları, kız oğlan kız bâkireler kıldık. Onlar, kocalarına gönülden âşıktırlar; ve hepsi de, birbirinin yaşıtıdırlar" [24] ***buyuruyor"*** [25] diye haber gönderir.

(22) Hazreti Peygamber'i görmeyen **Hasan el-Basrî**'nin bu rivâyeti *mürsel*'dir.

(23) Bu ihtiyar kadının *(acûze)*, Peygamber Efendimiz'in halası ve aşere-i mübeşşereden **Zübeyr b. Avvâm**'ın annesi olan **Safiye binti Abdülmuttalib** olduğu söylenir.

(24) Âyette geçen *"etrâb" (yaşıt)* tâbiri, cennet kadınlarının hepsinin, 30 veya 33 yaşlarında olacakları, şeklinde açıklanmıştır.

(25) *Vâkı'a* sûresi, 35-37. âyetler.

36 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN ŞİİRE VE ŞÂİRLERE KARŞI TUTUMU

Klâsik hadîs kaynaklarında, Peygamber Efendimiz'in şiire karşı tutumu ile, şâirlerle olan ilişkilerini aksettiren bir takım vesîkalar yer almaktadır. Bu vesîkalarda, Hazreti Peygamber'in şiir söyleyip söylemediği husûsu değil, daha çok, şiirle ilgili değerlendirmeleri, beğenip de aynen tekrarladığı beyit ve mısrâlar, huzûrunda kendisine okunan şiirlere karşı takındığı tavır ve devrin ünlü şâirleri ile olan münâsebetleri dile getirilmektedir.

Hadîsçiler, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in **ş i i r** hakkındaki görüş ve tavsiyelerini, meseleye ***"edeb"*** noktasından bakıp, onun ***"söz âdâbı"*** ile ilgisini dikkate aldıkları için, eserlerinin daha çok ***"Kitâb'ül-Edeb"*** bölümlerinde toplamışlardır. **Ş â i r l e r** ile olan münâsebetlerini ise, tamâmen farklı bir açıdan değerlendirmeye tâbi tutmuşlar; o günkü toplumda şiirin bir **psikolojik savaş** âleti, bir **soğuk harb** silâhı olarak kullanıldığını ifâde etmek için, bu söz silâhşörleri ile alâkalı bilgileri de, eserlerinin hep ***"Kitâb'ül-Meğâzî"*** (Savaşlar Bölümü) başlıklı kısmında bahis konusu etmişlerdir. Böylece onlar, konuyu hangi açıdan değerlendirmek gerektiği husûsunu da, sağlam ve tartışmasız bir zemîne oturtmuş olmaktadırlar.

Gerek Peygamber Efendimiz'in gönderildiği devre tekaddüm eden dönemde, gerekse *Asr-ı Saâdet*'i tâkip eden yılların *Arap* toplumunda **şiir,** kültürün yayılmasında hâkim unsurdur. Bu devirlerde edebiyâtın esâsını, **şiir** teşkil etmektedir. *Hicaz* bölgesinde kurulan *Arap Panayırları*'ndaki **şiir yarışmaları** ve bir nevî finale kalmış şiirlerin *Kâbe* duvarına asılışı, *Câhiliye* devrinden bize intikâl etmiş yaygın bilgilerdir.

O devir şiirlerinin ana **t e m** a'sını ise, genellikle ***"övgü ve yergi"*** *(medih ve hiciv)* oluşturmakta idi. Şâir muhayyilesi, şekilde gösterdiği **ö l ç ü** titizliğini, mânâda ve muhtevâda göstermiyor; doğru-yanlış, gerçek-yalan demeden, süsleyip süsleyip söylüyordu. Övgü ve yergide sınır ve tavan tanınmıyor; birbirinin iffeti, nâmûsu, şerefi, haysiyeti alabildiğince hicvediliyordu.

Bir bakıma, **şiir** demek **y a l a n**; **şâir** demek de **y a l a n c ı** demekti. *Ekâzîb'üş-şuarâ* (şâir safsatası) tâbiri, bu durumu ifâdelendiren bir deyimdir. *Kur'ân-ı Kerim*'de, **Ş u 'a r â** sûresinin son âyetleri, o devir şiirinin muhtevâsını ve, şâirinin ruh ve karakter yapısını bütün açıklığı ile tas-

vîr etmektedir: ***"Haber vereyim mi size; şeytanlar kimin üzerine inerler? Ne kadar yalancı sahtekâr, günâhtan korkmaz kimse varsa onlara iner. Onlar, şeytanlara kulak verirler ve ekserisi de yalancıdırlar. Şâirlerin peşine ise, çapkınlar ve sapkınlar takılırlar. Görmez misin ki onlar, iyi kötü her telden çalarlar. Ve ayrıca, yapmayacakları şeyleri söylerler. Ancak; îmân edenler, iyi ameller işleyenler, Allah'ı çokca zikredenler ve kendilerine zulmedildikten sonra öclerini alanlar müstesnâdırlar. O zulmedenler ise, hangi uçuruma yuvarlanacaklarını yarın anlayacaklardır"*** (1).

Peygamber Efendimiz'e ***"risâlet"*** gelip de *Kur'ân* âyetleri teblîğ edilmeye başlayınca; ezel nasipsizleri, Resûlullah'a ***"şâir"***, teblîğ ettiği *Kur'ân* âyetlerine de ***"şiir"*** demeye kalktılar. Yâni ne O'nun bizden, ne de söylediklerinin bizim şiirlerimizden bir farkı var, demek istediler.

Hazreti Peygamber (s.a.s), icrâ ettiği ***"teblîğ vazîfesi"*** ile ilgili bir tenkîde uğradığı zaman, onun müdâfaasını kendisi yapmaz; bu durum, O'nu vazîfelendiren ***"Yüce Makam"*** tarafından cevaplandırılırdı. Yukarıdaki isnad yapılınca da, aynı ilâhî kânun hemen hükmünü icrâ etti:***"Biz, ona şiir öğretmedik. Hem bu, ona yaraşmaz da. O, sâdece bir zikir ve Kur'ân-ı Mübîn'dir!."*** (2).

Böylece, Hazreti Peygamber'in ş â i r olmadığı ve ş i i r söylemediği; esâsen, Risâlet Makâmı'na şâirliğin, *Kur'ân-ı Kerîm*'e de şiir demenin yaraşmadığı husûsu, Cenâbı Hak tarafından kesinlikle tescîl edilmiş oluyordu.

❊ ❊

Gerek *Kur'ân-ı Kerîm*'de, gerek Peygamber Efendimiz'in hadîslerinde bahis konusu edilen ş i i r, sâdece ***"edebî değeri olan vezinli kâfiyeli manzûm söz"*** anlamına gelmemektedir. İlgili *Kur'ân* âyetleri ile hadîslerde, s ö z değerlendirilirken, onun, şekil ve kalıbından ziyâde, muhtevâsının dikkate alındığı görülmektedir. Nitekim söz san'atlarının ustaca kullanıldığı, kelimelerin mâhirce tasarruf edildiği ve duyguların fettanca gıdıklandığı bir söze, belki edebiyatçılar nezdinde bir ***"san'at şâheseri"*** denebilir. Ancak iyi, doğru, güzel ve faydalının katledildiği; hak ve hakîkatin perdelendiği; doğru ile eğrinin, gerçekle yalanın ters yüz edildiği yerlerde, şekil ve kalıp mükemmel de olsa, mânâ ve muhtevânın örselenmesine müsâade edilmemiştir.

(1) *Şu'arâ* sûresi, sondan yedi âyet; ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 3648 vd.

(2) *Yâsîn* sûresi, 69. âyet.

Ahlâksızlığa ve edebsizliğe yön gösteren, soysuzluğa ve kargaşaya yataklık eden bu tür şiirlere karşı, Hazreti Peygamber'in çok ağır bir îkâzları vardır: ***"Sizden birinizin karnını irinle doldurması, onun, içini şiirle doldurmasından daha iyidir!."*** [3].

Peygamber Efendimiz'in bu çok sert ifâdesi karşısında, acı fren yapılmışçasına irkilen ve esâsen pek çoğu şâir ruhlu olup da şiirsiz yapamayan uyanık sahâbîler endîşelenmişler ve mes'eleye aydınlık kazandırmak maksadıyle sormuşlardır: ***"Şiir, bütünüyle iyi midir, kötü müdür? Şiir söylemek, câiz midir değil midir?".***

Çok dengeli bir iyilik-kötülük ölçüsü olan Resûlullah Efendimiz, bu nevîden soruları, bâzen: ***"Şiirin, hikmetlileri de vardır"*** şeklinde cevaplandırmışlar [4]; bâzen de: ***"Şiir, aynen diğer sözler gibidir: Sözün iyisi olduğu gibi onun da iyisi, sözün kötüsü olduğu gibi onun da kötüsü vardır"*** tarzında açıklamışlardır [5].

❁ ❁

Kaynaklarda bir çok örneği görüldüğü üzere Hazreti Peygamber, bâzı şâirlerin şiirleri içinden beğendikleri mısrâları, kendi ifâdeleri arasında aynen tekrarlamıştır. Meselâ ünlü *Mu'allakât* şâirlerinden olan **Lebîd'in** [6] bir beyti için şöyle buyurmuşlardır: ***"Şâirin söylediği en doğru söz, Lebîd'in:*** *"Allah'dan başka her şey bâtıldır"* ***ifâdesidir"*** [7].

Öte yandan, müslüman olmayan şâirlerin nâmusluca söyledikleri nezîh şiirlerini de, kendisine okuyan ashâbından dinlemiş; şâirinin bütün sapıklığına rağmen, bu tür şiirlerin muhtevâsını beğendiklerini ifâde etmişlerdir. Bir def'asında, Câhiliye devri şâirlerinden olup da Peygamberimiz'in devr-i saâdetlerine yetişen, fakat müslüman olmayan **Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın** şi-

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 107; Tirmizî, *Sünen*, V, 140-141, nu: 2851-2852.

(4) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 107; *Tecrîd Tercemesi*, XII, 168-170.

(5) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 299, nu: 865; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 122.

(6) **Lebîd b. Rabî'a el-'Âmirî** (ö: 41/661), ünlü *Mu'allakât* şâirlerindendir. 145 yıl yaşadığı söylenir. Bunun 90 yılı Câhiliye döneminde geçmiştir. Müslüman olunca şiiri bırakan **Lebîd**, müellefe-i kulûb grubuna giren ashâbdandır. **Muâviye** devrinin ilk yıllarında *Kûfe*'de ölmüştür. Bkz. Corci **Zeydan**, *Târîhu Âdâb'il-Lüğat'il-Arabiyye*, s. 107-109.

(7) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 236; VII, 107, 187; *Tecrîd Tercemesi*, X, 39.

irini dinleyince: ***"Ümeyye'nin şiiri îmân etmiş ammâ, kalbi küfürden kurtulamamıştır"*** buyurmuşlardır [8].

❁ ❁ ❁

Peygamber Efendimiz, hasımlarıyle mücâdelede hasının silâhı ile karşılık vermeyi esas olarak benimsemişlerdi. Buna bir bakıma, herkesin anladığı dilden konuşmak da denir. Nitekim yerine göre söz, kılıçtan daha keskindir. Sözün silâh yerine geçtiği, hattâ daha da sonuç aldırıcı olduğu hâllerde, muhâtabın anlayacağı tarzda s ö z devreye sokulmuştur. O devirde, İslâm inancını hicvedenler, aynı üslûbla karşılık almışlardır. Haksız yere sözlü hakârete mâruz kalan iffetli insanlara, yumruğa ve silâha sarılma yerine, susturucu tarzda karşılık verme hakkı tanınmıştır.

Meselâ, İslâm ordusu hicretten sonra ilk def'a olmak üzere *Umre* maksadıyle Resûlullah'ın öncülüğünde *Mekke*'ye girerken: ***"Ey kâfir oğlu kâfirler! Çekilin Resûlullah'ın önünden!"*** diye başlayan şiiri ile Peygamber-i Ekber'in huzûrunda kâfirlere meydan okuyan **Abdullah b. Revâha'**yı **Hz. Ömer** engellemek isteyince, Hazreti Peygamber hemen müdâhale ederek: ***"Karışma yâ Ömer, İbn Revâha'yı kendi hâline bırak. Zîrâ onun söylediği şiirin kâfirler üzerindeki te'sîri, okun te'sîrinden çok daha fazladır"*** buyurmuşlardır [9].

Bu maksatla Peygamber Efendimiz, bir takım şâiri himâyesi altına alıp onları hoş tutmuştur. Özellikle **Abdullah b. Revâha, Ka'b b. Mâlik** ve **Hassân b. Sâbit,** şiirle İslâm'ı müdâfaa eden bu söz silâhşörlerindendi.

Hazreti Peygamber bunları, müşrikleri hicvetme vazîfesi ile görevlendirmişti. Bunlardan **Ka'b** ve **Hassân;** müşriklerin ayıplarını, kusurlarını, korkaklıklarını, mağlûbiyetlerini dile getirerek onlara karşı söz taarruzuna geçerler; böylece onların morallerini iyiden iyiye çökertirlerdi. **Abdullah b. Revâha** ise; onların putlara tapışlarındaki kafasızlıklarını, anlamsız ibâdetlerini diline dolar, hepsinin paçavrasını çıkarırdı [10].

Hassân b. Sâbit'in; içli, ağırbaşlı ve zengin muhtevâlı şiirleri müslümanlara ayrı bir güç katıyordu. Kendisine, Hazreti Peygamber tarafından, *Medîne Mescidi*'nde özel bir k ü r s ü tahsîs edilmişti. Peygamber Efendimiz'in: ***"Allah, Hassân'ı, Rûh'ul-Kudüs'le takviye edip desteklemektedir"*** müjdesini de alan **Hassân** [11], hikmet pınarları gibi çağladıkça çağlıyor ve

(8) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 4; 'Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, I, 19, nu: 19; ayrıca bkz. Buhârî, *a.g.e.*, IV, 236; VII, 107; *Tecrîd Tercemesi*, X, 39-41.

(9) Tirmizî, *Sünen*, V, 139, nu: 2847; Nesâî, *Sünen*, V, 212.

(10) Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 210; *Tecrîd Tercemesi*, IX, 27-30.

(11) Tirmizî, *Sünen*, V, 138, nu: 2846.

çevresini fıkır fıkır kaynatıyordu. O, bu meziyetleri dolayısıyledir ki, ***"Resûlullah'ın Şâiri"*** unvânını kazanmıştı.

İslâmı'ın, çok erken devirlerde romantizmini idrâk etmiş olmasının temelinde, onun, prensiplerin acı çehresini mûnisleştiren ve ona ruh ve enerji şırınga eden bu gibi sanat hareketleri ile takviye edilmiş olması gerçeği yatmaktadır.

❁ ❁ ❁

Bu bahsi, millet olarak hâtırası bizi de çok yakından ilgilendiren, bir ***"şiir olayı"*** ile bitirelim:

Ka'b b. Züheyr, Câhiliye devrinin ünlü şâirlerindendir. Onun, **Büceyr** adlı bir de kardeşi vardır. Her ikisi, Resûlullah (s.a.s)'ın durumunu öğrenmek üzere yola çıkarlar. *Medîne* yakınlarına geldiklerinde, **Büceyr,** kardeşi **Ka'b**'e ***"Sen burada bekle; ben, şu adama gidip ne dediğini bir öğrenip geleyim!."*** der.

Büceyr gidip Resûlullah Efendimiz'le görüşür ve hemen orada müslüman olur. Durumu öğrenen **Ka'b,** fenâ hâlde bozulur ve diğer müslümanlara hakâretler savuran şiirler söyler. Onun İslâm'a ve müslümanlara karşı söylediği hakâret dolu hezeyanlar Hazreti Peygambere ulaşınca; Peygamber-i Ekber: ***"Ka'b'ı kim nerede görürse, hemen öldürsün!."*** diye, gıyâbî îdam kararı verir.

Durumun vehâmetini öğrenen **Büceyr,** tez elden kardeşi **Ka'b**'e bir mektup yazar: ***"Müslümanların elinden yakanı kurtarman mümkün değil. Ancak, her hangi bir kimsenin Resûlullah'a gelip müslüman olması hâlinde, O, bunu kesinlikle kabûl eder. Ve, daha önce işlediği bütün suçlarını bağışlar. Sen de; bu mektûbum eline geçer geçmez, tez elden yola çık; gel, Resûlullah'ın huzûrunda müslüman ol!."***.

Ve **Ka'b,** kardeşinin bu isteği üzerine gelir; kendisini tanıtıp Resûlullah (s.a.s)'dan emân diler ve müslüman olur. Bağışlanmanın coşkunluğu içerisinde şâir rûhu harekete geçen **Ka'b,** hemen oracıkta, târihe ***"Bânet Suâd Kasîdesi"*** veyâ ***"Kasîde-i Bürde"*** adıyle geçecek olan o meşhur kasîdesini inşâd eder.

Tâif seferinden yeni dönüldüğü günlere (hicrî 8. yıl sonları) rastlayan bu durumdan, Fahr-i Kâinât Efendimiz son derece duygulanırlar ve sırtındaki ***"Hırka-i Saâdet"***i çıkarıp şâir **Ka'b**'e hediye ederler [12]. Sonraki târihler-

(12) Bkz. İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe,* IV, 240-241; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ,* VII, 67; İbni Hacer, *el-İsâbe,* III, 295-296; Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye.* I, 213 (Kettânî; hırkanın dışında ayrıca, yüz deve de bağışlandığını kaydeder).

de Emevî halîfesi **Muâviye,** bu hırkayı **Ka'b**'ın oğlundan satın alıp devlet himâyesine geçirir ve halîfeler onu, bayram teşrîfâtında giyerler.

İşte, Cennetmekân **Yavuz Sultan Selîm Hân**'ın milletimize kazandırdığı ***"Mukaddes Emânetler"*** arasında yer alan ve bugün *İstanbul*'da, *Topkapı Sarayı Müzesi*'nin *Mukaddes Emânetler Bölümü Hırka-i Saâdet Dâiresi*'nde muhâfaza edilmekte olan ***"Hırka-i Saâdet"***, bu hırkadır [13].

(13) Daha geniş bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, ***"Emânât-ı Mübâreke"*** maddesi, I, 524.

METİNLER

1) Kûfe Kadısı **Şüreyh** (ö: 78/697)'in anlattığına göre, **Hz. Âişe** vâlidemize: ***"Hazreti Peygamber'in, her hangi bir şâirin şiirini beğenip okudukları oldu mu?"*** diye sorulduğunda, o, şu cevâbı vermiştir:

"Evet; Abdullah b. Revâha (ö: 8/629)***'nın şiirlerinden bâzı beyitleri okuduğu olurdu. Hattâ, Tarafe'nin şu mısrâını aynen söylerlerdi:*** *"Ve ye'tîke bi'l-ahbâri men lem tüzevvidî"* ***(O kimse ki, sizden hiçbir ücret ve karşılık beklemeden, size haberler getirir!)*** [14].

❁

2) **Ebû Hüreyre** (r.a)'nin anlattığına göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: ***"Şâirin söylediği en doğru söz, Lebîd'in:*** *"Allah'dan başka her şey fânîdir"* ***mânâsına gelen*** *"Elâ küllü şey'in mâ halâ'llâhü bâtılün"* ***ifâdesidir*** [15].

Ümeyye b. Ebî's-Salt ise, müslüman olmak üzere idi.

❁

3) **Cündüb b. Süfyân el-Becelî** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz'in parmağına taş batmıştı da kananıştı. Parmak acı verince, ona hitâben: ***"Parmağım! Sen, sâdece kanayan bir parmak değil misin?*** (Ne kanıldın, ne de koptun) ***Kaldı ki, bu kazayâ da Allah yolunda uğradın!"*** meâlinde: *"Hel enti illâ isba'un demîti. Ve fî sebîlillâhi mâ lakîti"* buyurmuşlardır.

❁

(14) Bu şiir, bir beytin ikinci mısraı olup, birinci mısrâı şöyledir: *"Setübdî leke'l-eyyâmü mâ künte câhilen"* ***(Günler, pek yakın bir zamanda, bilmediğin şeyleri sana açıklayacaktır).***

Hazreti Peygamber'in sâdece ikinci mısrâını okumalarındaki incelik; insanları hak dîne dâvet ederken, onlardan bir ücret ve karşılık beklemediğini; bunu sırf, bir ilâhî vazîfe olarak yaptığını telmîh olmalıdır.

(15) Bu beytin ikinci mısrâı da: *"Ve küllü na'îmin lâ mahâlete zâilün"* ***(Ve şüphesiz, her nîmetin bir zevâli*** 'sonu' ***vardır)*** şeklindedir.

4) Yine **Cündüp b. Abdullah el-Becelî** kanalıyla, biraz değişik bir senedle, aynı mânâya gelen bir metin daha rivâyet edilmiştir.

❁

5) **Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor: Adamın biri ona gelerek: ***"Yâ Ebâ Umâre!*** [16] ***Huneyn muhârebesi sırasında sizler, Resûl-i Ekrem'i muhârebe meydanında tek başına bırakıp kaçtınız mı?"*** diye sordu. O da:

"Hayır! (Hepimiz birden kaçmadık) ***Serdâr-ı Mücâhidîn Efendimiz ise, vallâhi düşmana arkalarını bile dönmediler. Fakat, ordunun ileri saflarında bulunan bölük, bozguna uğrayarak geri çekildi. Buna da, ok atıcılığı ile ün salmış olan Hevâzin kabîlesi muhâriplerinin, bizim öncü bölüğümüze kuvvetli bir ok saldırısı ile karşılık vermeleri sebep olmuştu*** [17]. ***Peygamber Efendimiz ise, amca-zâdesi Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdulmuttalib'in yularını tuttuğu katırına binmiş vaziyette, yüksek sesle, dağılan insanlara:***

"Ene'n-Nebiyyü lâ kezib. Ene İbnü Abdülmuttalib!." (Nereye gidiyorsunuz! Ben, kesinlikle hak peygamberin, Ben, Abdülmuttalib oğullarındanım!) ***diyerek, düşman karşısında direniyordu"*** şeklinde cevap verdi.

❁

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber *Umret'ül-Kazâ* münâsebetiyle *Mekke-i Mükerreme*'ye girerken, şâir **Abdullah b. Revâha** da O'nun önünde yürüyerek şöyle haykırıyordu:

"Hallû benî'l-küffâri 'an sebîlihî.
el-Yevme nadribüküm 'alâ tenzîlihî.
Darben yüzîlü'l-hâme 'an makîlihî.
Ve yüzhilü'l-halîle 'an halîlihî".

"Ey kâfir oğlu kâfirler! Çekilin Resûlullah'ın önünden! Bugün bizim günümüzdür; eğer bir kalleşlik ederseniz, Allah'ın emri üzere hepinizi kılıçtan geçiririz! Şâyet Resûlullah'a bir tuzak kurmaya kalkışırsanız, size öyle bir tırpan atarız ki; böylece başınızı gövdenizden ayırır ve herkesi kendi başının derdine düşürerek, dostu dostuna unuttururuz!.".

---

(16) **Ebû Umâre,** Berâ' b. Âzib'in künyesidir.

(17) *Huneyn Gazvesi* hakkında açıklayıcı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, s. 204-208.

Hz. Ömer, hemen ileri atılır ve:

"Yâ İbn Revâha, der. ***Resûlullah'ın yüksek huzurlarında ve Harem-i Şerîf'de nasıl olur da şiir söylersin!".***

Resûlullah Efendimiz ise **Hz. Ömer**'i tutarak:

"Konuşma yâ Ömer; İbn Revâha'yı kendi hâline bırak. Zîrâ, İbn Revâha'nın söylediği şiirin kâfirlere karşı etkisi, okun te'sîrinden daha fazladır!." buyururlar.

❁

7) **Câbir b. Semüre** (r.a) anlatıyor:

"Ben, Hazreti Peygamber'in toplantılarında yüz def'adan fazla bulundum. Peygamberimiz'in ashâbı, huzûr-ı Resûlullah'da, karşılıklı şiir okurlar ve Câhiliye devrine âit çeşitli olayların müzâkeresini yaparlardı. Hazreti Peygamber ise, sessizce dinler ve bâzen, onlarla birlikte, anlatılanlara tebessüm ederdi".

❁

8) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Arab'ın söylemiş olduğu şiirler içinde en değerlisi, şâir Lebîd'in:*** "Allah'dan başka her şey, yok olmaya mahkûmdur" ***(Elâ küllü şey'in mâ halâ' llâhe bâtılün) ifâdesidir"*** buyurmuşlardır.

❁

9) **Şerîd es-Sakafî** (r.a) anlatıyor:

Bir gün, Resûl-i Ekrem Efendimiz, beni, binitlerinin terkisine aldılar. Yolda giderken, kendilerine, **Ümeyye b. Ebî's-Salt'**ın şiirlerinden 100 beyit kadar okudum. Her beyti okuyuşumda, ***"okumaya devâm et!"*** anlamında ***"Hıı!. eee!."*** diyorlardı. Böylece, tam 100. beyti okuduğumda: ***"Doğrusu, Ümeyye müslüman olmak üzere imiş!"*** buyurdular.

❁

10) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, **Hassân** b. **Sâbit**'in üstüne çıkıp şiir okuması için, *Mescid-i Nebevî*'nin bir köşesine yüksekçe bir **kürsü** *(minber)* koydurmuşlardı. Şâir **Hassân**, kürsüye çıkarak ayakta, Peygamber Efendimiz'i

öven veyâ müşriklerin hicivlerine karşı Resûlullah'ı müdâfaa edip onları şaşkına çeviren şiirler okurdu. Fahr-i Kâinât Efendimiz onun hakkında:

"Düşmanlara karşı Resûlullah'ı müdâfaa ettiği, veyâ Resûlullah'ın vasıflarını söylediği müddetçe, Allah, Rûh'ul-Kudüs (Cebrâil) ile Hassân'ın gücünü takviye etsin!." diye duâ ettiler.

❁

11) Bu hadîs, aynı lâfız ve mânâ ile, yine **Hz. Âişe'** den, başka bir senedle de rivâyet edilmiştir.

37- HAZRETİ PEYGAMBER'İN HANIMLARIYLE YAPTIĞI GECE SOHBETLERİ

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in, muhterem zevceleriyle geceleri yaptığı ev yârenliği bahis konusu edilecektir.

Bizim, ***"gece sohbeti"*** ve ***"geceleri yaptığı ev yârenliği"*** diye ifâde ettiğimiz tâbirin dînî metinlerdeki orijinali, ***"semer"*** veyâ ***"semr"***dir [1]. Dilimizde kullanılan ***"müsâmere"*** *(gece eğlencesi)* de aynı kökten gelmektedir.

Âile müessesesi ile kadın-erkek ilişkilerine dâir hadîs-i şerîfler, hadîs kitaplarının, özellikle ***"Kitâb'ün-Nikâh"*** bölümlerinde bir araya getirilmiş; ***"kadınlarla hoş geçinme"*** ve ***"hayat arkadaşı ile iyi geçinme"*** gibi alt başlıklarla da ayrıca detaylandırılmıştır [2]. **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de kaydettiği iki metnin tercümesi, aşağıda ***"metinler"*** kısmında açıklamalarıyla birlikte verilecektir. Bunun dışındaki bir kısım vesîkalar ise, konu bütünlüğünü sağlayacak şekilde bu arada değerlendirilecektir.

❊ ❊

Resûlullah Efendimiz, her hususda olduğu gibi, k a d ı n ve â i l e müessesesi konusunda da son derece gerçekçidir. Zât-ı Risâlet (s.a.s), her şeyi, kendi kapasitesine, bünyesine, yaradılışındaki ruh ve beden yapısına göre değerlendirmiştir. Hiç kimseden, yapamıyacağını istememiş, alamıyacağını beklememiştir. Bu arada, kadını kadın olarak görmüş, erkeği de erkek!. O, meseleyi sâdece ***"dişilik-erkeklik"*** gibi bir c i n s i y e t f a r k ı çizgisinde ele almamış; ancak iki cinsin, hilkatinden gelme bir bünye farkı ve belki de bu farklı bünyenin ortaya çıkardığı bir ruh yapısı ve duygu dünyâsı bulunduğunu hep ön plânda tutmuştur.

Hazreti Peygamber, kadının ruh ve beden yapısındaki hassâsiyeti güzel bir b e n z e t m e ile ifâde ettikten sonra, onlara karşı daha dikkatli davranılmasını, kaba ve kırıcı tavırlardan sakınılmasını tenbîh etmiştir:

---

(1) *Kâmûs*, bu kelimeyi açıklarken, ***"es-Semr; emr vezninde, gece uyumamak mânâsınadır ki murâd, uyumayıp sohbet ve lâkırdı eylemektir"***, ***"gece sohbet etmek mânâsınadır"*** der. Bkz. II, 407, 408. Bu kelime Fransızca'da da, ***"causerie de nuit"*** (gece sohbeti) ve ***"Converser durant la nuit"*** (gece boyunca konuşmak) şeklinde ifâde edilmiştir. ***"Semr"*** masdar, ***"semer"*** ise isimdir. Bkz. *en-Nihâye*, II, 400.

(2) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 145-146; Nesâî, *Sünen*, VII, 61 vd.

"Ey mü'minler, kadınlara karşı iyi davranınız. Zîrâ onların yaradılışı, kaburga kemiğine benzer [3]***. Bu kemiğin ise en eğri kısmı üst tarafıdır. Eğer sen, eğri kemiği doğrultmağa kalkışırsan, onu kırarsın; kendi hâline de bırakırsan dâimâ eğri kalır. Bu sebeple, kadınlara karşı iyi davranınız!."*** [4].

❁ ❁

(3) Bu hadîsin; bir yandan isâbetsiz tercüme edildiği, bir yandan da maksadı dışında yorumlandığı dikkati çekmektedir. Nitekim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*'ndeki ifâde şöyledir: ***"... Ey mü'minler size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı vasiyet edip dilerim. Kadınlar eğe kemiğinden yaratılmışlardır. Bu kemiğin en eğri kısmı üst tarafıdır..."*** (XI, 349, nu: 1816).

Burada, konunun ehemmiyetine ve nezâketine binâen, tamâmen **teknik** bir iki nokta üzerinde durulması yerinde olacaktır. Birincisi; metindeki ***"istevsû"*** kelimesi, **istif'âl bâbından emr-i hâzır cemi' müzekker** olduğu hâlde, bu, ***"muzârî' nefs-i mütekellim vahde"*** gibi tercüme edilmiştir. Bu durum, rahmetli mütercimden sâdır olan bir ***"zühûl"***dür.

İkincisi ise, hadîsin bir cümlesinin, ***"kadınlar eğe kemiğinden yaratılmışlardır"*** diye tercüme edilmiş olmasıdır. Bunun için, *keffâreti mûcip bir hatâdır*, dense sezâdır. Hemen ifâde edelim ki, mütercimin bu hatâya düşmesinde, *Buhârî*'yi özetleyen müellif *Zebîdî*'nin büyük payı vardır. Şöyle ki; *Buhârî*, eserinin orijinalinde, bu konuda iki metin kaydetmiş ve her iki metin için iki ayrı başlık *(bâb)* açmıştır. Öne aldığı birinci metin, ***"el-mer'etü ke'd-dıla'i"*** *(kadın, kaburga kemiğine benzer)* şeklinde, benzetme edâtı *(kâf-ı teşbîh)* iledir. Ne var ki, *Tecrîd* müellifi **Zebidî**, bu metni eserine almamıştır. İkinci metnin ise, ortalarında bir cümle, metnin yukarısında bahsi geçen kadınlara atıf yaparak, ***"fe innehünne hulikne min dıla'in"*** *(onlar, kaburga kemiğinden yaratılmışlardır)* şeklinde ifâde edilmiştir. Benzetme edâtı bulunmayan bu cümle, böyle bir tercümeye elverişlidir. Ne var ki, gerek diğer kaynaklarda da yer alan bir önceki hadîs, gerek sözünü ettiğimiz ikinci hadîsin siyâk ve sibâkı, böyle bir yanlışlığa yol açmaya elverişli değildir. Zâten bahis konusu hadîs-i şerîf, kadınların fizikî yapısı ve neden yaratıldığını değil; onların ruh ve beden mîmârîlerinin, erkeklerden farklı olduğunu belirtmektedir. İşte bu gerekçe ile, hassâsiyetine binâen kadınlara karşı ***"kırıcı"*** davranılmaması, Hazreti Peygamber tarafından ısrarla tenbihlenmiştir.

Öte yandan, ***"Hz. Havvâ, Hz. Âdem'in kısa kaburgasından yaratılmıştır"*** sözü de, hadîs diye tanıtılmıştır ki, bunun da, Hazreti Peygamber'in sözü olmadığını kaydetmeliyiz. Bu söz, muhaddis **İbn Mâce** tarafından bir hadîsin açıklanması münâsebetiyle (*Sünen*, I, 174-175, nu: 525), **İmâm Şâfiî**'nin görüşü olarak kaydedilmiştir. Ne var ki, bir hadîs kitabının içinde yer alması, onun, hadîs olarak yayılmasına yol açmıştır. Bu ise, sayıca az da olsa bâzı çevrelerce, kadının, dîn adına ***"ikinci sınıf hor bir yaratık"*** gibi görülüp gösterilmesine zemîn hazırlamıştır.

Bir yandan hadîslerin hatâlı tercüme edilip yanlış yorumlanması, bir yandan da, bir kısım sözlerin, hadîs olmadığı hâlde hadîsmiş gibi takdîm edilmesi, Hazreti Peygamber'den bize intikâl eden en büyük mîrasa karşı haksız bir tavır takınılmasına vesîle kılınmıştır. Biz, miktarı oldukça fazla olan bu haksız faturaları, ödemek üzere, geliş adreslerine aynen iâde ediyoruz.

(4) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 145; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 349.

Âile müessesesi; karşılıklı saygı, sevgi, şefkat, fedâkârlık gibi nezîh duygular üzerine kurulmuştur. Bunların temel kuralları ise, yazılı olmaktan çok, şifâhîdir ve geleneğe dayanır. Âilenin iç düzenini kurmak ve korumakta, k â n u n l a r hiç de müessir değildir. Çünkü kânunun bünyesinde, âilenin muhtaç olduğu s e v g i değil, m ü d â h a l e vardır. Eğer âile kurumu, rûhunu kaybetmiş de, kânunun ayakta tutucu himmetine sığınma durumunda kalmışsa, o, iskeleti ayakta duran bir harâbe durumuna düşmüş demektir.

Peygamber Efendimiz, âile fertleri arasında karşılıklı saygı, sevgi ve hukûka riâyet esâsına dayalı öylesine âhenkli bir âile yapısı oluşturmuştur ki, bu sistemde, büyük - küçük, kadın - erkek herkesin hakları ve vazîfeleri vardır.

*Kur'ân-ı Kerîm'*in ifâde ettiği gibi, âilede b a b a, . **orta direk**'tir [5]. O, âilenin tamâmından sorumludur. Sorumluluğu ölçüsünde de hakları vardır. Baba, âile huzur ve saâdetinin nâzım otoritesidir. Bu, âilenin dıştan çekilmiş fotoğrafıdır. Onun içten çekilmiş fotoğrafında ise, hakîkatte merkezî kuvvet ile, toplayıcı ve idâre edici unsurun, a n n e olduğu görülür.

Resûlullah Efendimiz, erkeğin (babanın) bu otoritesinin muhtemel aşırılıklarını tatlı bir üslûpla engellemiş, onları hep îtidâl çizgisinde tutmayı hedeflemiştir. ***"Sizin en hayırlınız, eşine karşı hayırlı olanınızdır. Ben, sizin içinizde, âilesine karşı en iyi davrananınızımdır"*** [6] hadîsi, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, kendisini ortaya sürdüğü nâdir tavırlarından biridir. Bu hadîsin, **İbn Asâkir** tarafından tesbît edilen rivâyetinin devâmında ise şu değerlendirme vardır: ***"Kadınlara, ancak âlicenâb olanlar değer verir; ve onlara, sâdece alçak (leîm) karakterli olanlar hor nazarıyle bakar!"*** [7].

Âile hayatında, kadından da, hep, erkeğine karşı gönül alıcı bir tavır ve onu hoşnûd edici bir gayretin peşinde olması istenmiştir: ***"Her hangi bir kadın ki, eşi kendisinden râzı olarak ölmüşse, cenneti hakketmiştir"*** hadîsi [8], âile köprüsünün ***"karşı yaka"*** ayağını tesbît etmektedir.

Hazreti Peygamber'in te'sîs etmeyi hedeflediği huzurlu âile çatısı altında, ç o c u k l a r da başıboş, kendi başlarına buyruk bırakılmamışlardır. Onlar da, ***"Allah'ın rızâsı, babanın rızâsındadır"*** hadîsi [9] ile bir tarafa; ***"Cennet, anaların ayakları altındadır"*** hadîsi [10] ile de öbür tarafa, birer bağ ile bağlanmışlardır.

(5) *Nisâ* sûresi, 24. âyet.
(6) Tirmizî, *Sünen*, V, 709, nu: 3895; *İbn Mâce, Sünen*, I, 636, nu: 1977, 1978.
(7) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 11.
(8) Tirmizî, *Sünen*, III, 457 nu: 1161; İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 595, nu: 1854.
(9) Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 310-311, nu: 1899.
(10) Kuzâ'î, *Müsned'üş-Şihâb*, vr. 14b, nu: 82.

Bu huzurlu aile yuvasında, k a r d e ş l e r arasında da bir hiyerarşi *(silsile-i merâtib)* vardır. Peygamber Efendimiz: ***"Âilede en büyük kardeş (ekber evlât), baba mevkiindedir"*** [11] buyurmuştur. Bu duruma göre ekber evlât (en büyük kardeş), babanın yokluğunda, bütün görev ve sorumluluklarıyle baba vekilidir. *Ağabey* ve *ablalık* müessesesi, hak ve vazîfeler dengesini bozmadan yaşatılmalıdır.

Demek ki bu sistemde; küçükten büyüğe doğru, çocuklar ana ve babanın rızâsını; ana, çocuklarla birlikte babanın rızâsını; baba ise, hepsi ile birlikte Allah'ın rızâsını kazanma durumundadır. Bizim uzun uzun anlatmaya çalıştığımız bu âile bağlantıları, bir halk deyişi ile, ***"Baş başa bağlı, baş da şerîate bağlı"*** şeklinde ifâde edilmiştir.

❊❊❊

Âile içinde, küçüklerin büyüklerden ilgi, sevgi ve şefkat bekledikleri gibi; büyükler de küçüklerden saygı ve iyi davranış beklerler. Ancak, büyüğün büyüklüğünü bilmediği ve büyük oluşun hakkını vermediği durumlarda, bâzen küçükler de, küçüklüğünü bilmez olurlar.

Özellikle anne ve babanın, konumlarıyla bağdaşmayan ölçüsüz tavırları, çocuğu, onlara karşı dengesiz davranışlara itebilir. İşte Hazreti Peygamber, gencin tabîatinde bulunan i s y â n duygularını körükleme yerine, onları yatıştırma yollarını aramanın daha akıllıca bir tutum olacağını ifâde buyurarak, büyükleri, davranışlarında daha dikkatli olmaya çağırmıştır:

"Çocuklarınızın iyi olmasına, onların size karşı iyi davranmasına yardımcı olunuz. İnsan isterse, onların kötü ve isyankâr olmasına engel olabilir!." [12].

❊❊❊

Her şeyin iyisi de vardır, kötüsü de. Ne, e r k e k, sırf ***"erkek"*** olduğu için iyi; ne de, k a d ı n, sırf ***"kadın"*** olduğu için kötüdür. Ne de, bunun aksi!. Hiç bir zaman kerâmet, ***"cinsiyet"***te değildir.

Peygamber Efendimiz, âile meseleleri bahis konusu edildiğinde, zaman zaman, ***"iyi kadın"*** ve ***"huysuz kadın"***dan [13] bahsetmişlerdir:

---

(11) Beyhakî, *Şu'ab'ül-İmân*, VI, 210, nu: 7930; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 149.

(12) *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 149; *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 48 (Taberânî'den).

(13) Bu ifâdelerin metindeki orijinali, ***"el-mer'et'üs-sâliha"*** *(iyi, geçimli kadın)* ve ***"el-mer'et'üs-sû' "*** *(kötü, huysuz, geçimsiz kadın)* şeklindedir. Türçemizde ***"kötü kadın"*** tâbiri, maksadı dışında çağrışımlar yaptığı için, bunu, ***"huysuz"*** şeklinde tercüme ettik.

"Dünyâ, Allah'ın nîmetlerinden faydalanma yeridir. Dünyâ nîmetleri içerisinde ise, iyi hanımdan daha üstünü yoktur" [14].

❁

"Allah, bir kimseye iyi (sâliha) bir hanım nasip etmiş ise, ona, dînînin emirlerinin yarısını yerine getirmekte yardım etmiş demektir. Artık o, ikinci yarısını edâ etme husûsunda Allah'a niyâzda bulunsun" [15].

❁

"Kocası için iyi hanım, tıpkı, başına giydirilmiş altın kaplamalı kral tâcı gibidir; onu her görüşünde gözlerinin içi ışıldar. Huysuz kadın ise, aynen, yaşlı ihtiyârın sırtındaki ağır yüke benzer" [16].

❁

"İyi kadın, tıpkı siyah karga sürüsü içindeki alaca kargaya benzer; ki onun, ne benzeri vardır, ne de ikincisi!." [17].

❁

Resûlullah Efendimiz, herbiri ayrı karakterde ve hiçbiri diğerine benzemeyen hanımları ile olan âile hayâtını büyük bir mahâretle yürütmüştür. Mü'minlerin annesi durumundaki bu hanımların, kendi aralarındaki kıskançlıkları yanında, kültür seviyesi ve asâlet farklılığının yol açtığı çekememezlikleri de eksik olmamıştır. Öyle ki onlar, âile reîsi olarak Hazreti Peygamber'i tahammülünün son kertesine kadar sıkıştırmışlar ve târihe *"Îlâ ve Tahyîr Hâdisesi"* olarak geçen durumu ortaya çıkarmışlardır. Kadının, doymak bilmeyen isteklerine ve ardı arkası gelmeyen nâz u niyâzına, yeri gelince, *"erkekçe fren olma"* vasfını taşıyan bu olay, âile müessesinin bir başka kesitine ışık tutmaktadır. Peygamber Efendimiz'in, *"Ya, bu imkân ve*

(14) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1090, nu: 64; Nesâî, *Sünen*, VI, 69; İbn Mâce, *Sünen*, I, 596, nu: 1855; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 168.

(15) el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 161; *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 272.

(16) *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 274.

(17) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VIII, 201, nu: 7817; *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 274; *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 249; *Kāmûs*, III, 791. *Kāmûs*, karga için kullanılan ***"el-eblak"*** kelimesini açıklarken: ***"Sıfattır. Aklı karalı alaca nesneye denir. Husûlü mümkün olmayan nesne talep eden kimse hakkında darb olunur"*** der. Nitekim Peygamber Efendimiz Hz. Âişe'nin kadınlar arasındaki mevkiini anlatırken de ***"Âişe'nin kadınlar arasındaki durumu, alaca karganın kargalar arasındaki durumu gibidir"*** buyurmuştur.

şartlar altında benim nikâhımda yaşarsınız; ya da, babalarınızın evine gidersiniz!. Düşünün, taşının, karar verin; size bir ay müsâade!." tarzındaki bu ültimatomu, onların akıllarını başına toplatmış ve mâkûl çizgiye gelmelerini sağlamıştır [18].

Öte yandan, yeri gelmiş hanımlarıyle şakalaşmış; hattâ onlarla oyun oynamıştır. Ashâb-ı kirâmdan Hazreti Peygamber'in âile mahremiyetine girenlerin anlattıklarına göre, O, insanlar içerisinde en çok, hanımlarına ve küçük çocuklara şaka ve latîfe yapmışlardır.

Peygamber Efendimiz'in, **Hz. Âişe** vâlidemizle **koşu yarışı** yaptığı yaygın bilgilerimiz arasındadır. Bu olayı, **Hz. Âişe**'nin kendi anlatımı ile buraya biz de aktarıyoruz:

"Ben, seferlerinin birinde, Resûlullah Efendimiz'le berâberdim. O zaman gençtim; henüz kilolu değildim. Bana, *"Gel, seninle bir koşu yapalım!."* ***buyurdular. Berâberce koştuk; yarışı ben kazadım. Bir başka yolculuklarında yine yanlarındaydım. Fakat ben, o sırada biraz kilo almıştım. Bana, yine,*** *"Gel, bir yarış daha yapalım!."* ***dediler. Koştuk; bu def'a da yarışı Resûlullah Efendimiz kazandılar. Benim tıknefes hâlimi görünce gülmeğe başladılar ve elini omuzuma koyarak,*** *"Üzülme, ödeştik!."* ***buyurdular*** [19].

❁ ❁ ❁

Âile çatısı altında eşler arasında; zaman zaman kırılmalar, darılmalar, kızmalar, öfkelenmeler ve bir anlık saman alevi gibi parlamalar eksik olmuyor. Buna benzer durumlar, ***"Peygamber evi"***nde de olsa, beşerlik vasfından dolayı yok edilememiştir. Ne ki, Allah Resûlü'nün o, deryâ gibi gönlü ve mahâretli tatlı dili, bu türden olayların kendi çemberi dışına taşmasını önlüyordu.

Nitekim bir gün hanımı **Hz. Âişe**, her nasılsa sinirlenmiş [20]. O, bu si-

(18) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, **VI**, 152-153.

(19) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 39, 129, 264; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 41, nu: 2578; İbn Mâce, *Sünen*. I, 636. nu: 1979; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 274.

(20) Peygamber Efendimiz, bu gibi durumları ***"şeytân"*** kelimesi ile ifâde etmişlerdir. Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, **IV**, 2168, nu: 2815; Nesâî, *Sünen*, VII, 72; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 115. Bu kelime, Türkçemizde, **kızma**'dan kinâye olarak, ***"heyheyleri tutmak", "heyheyleri üstünde olmak"*** gibi deyimlerle ifâde edilir ki, **çok sinirlenme** anlamına gelir. Ayrıca bkz. 33. Bölüm: ***"Peygamber Efendimiz'in Konuşma Tarzları"***.

nirli hâlinin, Hazreti Peygamber tarafından nasıl karşılandığını; ve kendisinin de, öfkeyi saygısızlığa dönüştürmeyen hassas çizgide nasıl durduğunu şöyle anlatmaktadır:

Resûlullah Efendimiz bana dediler ki: ***"Yâ Âişe! Ben, senin benden hoşlandığın hâlinle, bana kızdığın hâlini hemen farkederim!."***

- "Bunu nasıl bilirsiniz yâ Resûlallah?"

- "Sen, benden hoşlandığın zaman, *"Muhammed'in rabbine andolsun, öyle değildir"* (lâ ve Rabbi Muhammed) ***dersin. Bana kızdığında ise,*** *"İbrâhim'in Rabbine andolsun, öyle değildir"* (lâ ve Rabbi İbrâhim) ***demek sûretiyle adımı ağzına almazsın!."***

- "Evet, vallâhi öyle yâ Resûlallah. Ne var ki, ben, asabî hâlimde, sizin, sevginizi değil, sâdece isminizi terkederim!." [21].

❁❁❁

İnsanın kendisini bütün gerçekliliği ile ifâde edebildiği yer, âile çatısı altıdır. Fahr-i Kâinât Efendimiz, çevresindeki her seviyeden insanın, kadınların ve çocukların, ***"peygamberce yaşama"*** seviyesine yükseltilmelerinin imkânsızlığını bildiği için, kendisi bizzat onların seviyesine inmek sûretiyle, bu insanları kendi şartlarında mutlu edebilme yolunu seçmiştir.

İşte bu cümleden olmak üzere, fırsat düştükçe, akşamları hanımları ile sohbet ettiği; yerine göre onlara fıkra ve hikâye anlattığı, yerine göre de onların anlattıklarını dinlediği olmuştur. Bu bölümün esâsını oluşturan ***"gece sohbetleri"*** ile ilgili iki haber, aşağıda, ***"metinler"*** kısmında sunulacak ve orada gerekli açıklamalar yapılacaktır.

(21) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 158; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 368, nu: 1825.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bir gece, biz hanımlarına garîb bir hikâye anlatmışlardı. Bu sırada hanımlarından birisi:

"Bu hikâye, tıpkı hurâfe hikâyesi'ne benziyor" dedi. Bu söz üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz:

"Biliyor musunuz, h u r â f e ne demektir? Hurâfe, Yemen'in Uzre kabîlesinden bir adamın adıdır. Câhiliye devrinde bu adamı cinnîler esir almışlar ve uzun müddet aralarında tuttuktan sonra, onu tekrar insanların arasına bırakmışlardır. Hurâfe, insanlar içerisine döndükten sonra, cinnîler âleminde gördüğü acâiblikleri halka anlatırdı. İşte, halk arasında bu tür hikâyelere, "hurâfe sözü" denmiştir" buyurdular [22].

❋

2) **Ü m m ü Z e r' H i k â y e s i** [23]: Yine **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor: Vaktiyle Arap kadınlarından on bir tânesi, bir yerde toplanarak, kocalarının kusur ve meziyetlerini, hiç saklamadan bütün açıklığı ile birbirlerine anlatmak üzere sözleşip andlaşmışlardır:

B i r i n c i k a d ı n söz alır: Benim kocam, yüksek dağ tepesindeki besisiz devenin etine benzer; tırmanması kolay değildir ki o tepeye çıkılabilsin. Bir yolu bulunup çıkılsa bile, eti semiz değildir ki oradan alınıp aşağıya taşınsın!.[24].

İ k i n c i k a d ı n söze başlar: Ben, kocamın sırrını ifşâ edemem; kulağına giderse aramızın açılmasından korkarım. Şâyet anlatsam da, ancak onun bana yaptığı ezâ, cefâ ve işkenceleri anlatabilirim. Onlar da o kadar çok ki, saymakla bitmez!.

Ü ç ü n c ü k a d ı n anlatmaya koyulur: Benim kocam çok kötü huy-

(22) Ayrıca bkz. *en-Nihâye*, II, 25; *Kāmûs*, III, 558; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 456.

(23) Bu hikâye, hemen hemen meşhur hadîs kitaplarında ***"Hadîsü Ümmi Zer' "*** *(Ümmü Zer' Kıssası)* adı altında kaydedilmiştir. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 146; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 351; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1869-1901, nu: 92; *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 317.

(24) Yâni; Kocam öyle bir insandır ki, bana hayrı olmadığı gibi, kendisine de hayrı olmayan bir kimsedir. Kötü huylu olduğu için yanına yaklaşılmaz. Bâri başka bir meziyeti olsa; o da yok. Bu sebeple hiç gönül bağlamaya değmez, demek istemiştir.

ludur; yanında konuşsam boşanmış olurum, sustuğumda da muallâkta kalırım!. [25].

Sıra d ö r d ü n c ü k a d ı n'a gelir: Kocam, tıpkı *Hicaz* bölgesinin (*Tihâme-Mekke*) geceleri gibi mûtedildir. Ne çok sıcaktır, ne de soğuk. Bu sebeple, kendisinden ne korkulur, ne de usanılır!.

Söz sırası b e ş i n c i k a d ı n'ındır: Benim kocam, eve gelince pars gibi uyur, onun ev hayâtı uyku ile geçer. Dışarı çıkınca da arslan kesilir; çalışır, çabalar, kazanır. O kadar cömerttir ki, eve getirdiği şeyleri ne yaptığımı hiç sormaz!.

A l t ı n c ı k a d ı n söz alır: Benim kocam, yemek yedikten sonra süpürür; su içerken bardağı kurutur; yatarken de yorganına bürünür ve tek başına uyur. Hâlimi öğrenmek üzere elini sokup bir yoklamaz!.

Y e d i n c i k a d ı n da: Benim kocam, yorgun argın bir kimsedir. Ahmaklığından bütün işleri birbirine karışmıştır. Ayrıca ne kadar illet varsa onun vücûdunu istîlâ etmiştir. Yanına yaklaşacak olsan; ya başını yarar, ya gözünü çıkarır, ya da hepsini birden yapar, der.

S e k i z i n c i k a d ı n söze başlar: Benim kocamın dokunuşu, tavşan tüyü gibi yumuşak; kokusu ise, güzel kokulu bir gül gibi hoştur!.

Sözü d o k u z u n c u k a d ı n alır: Benim kocam bir asilzâdedir. Ocağının külü çoktur; evinde hiç ziyâfet eksik olmaz. Kılıcının kayışı oldukça uzundur; o, civan boylu ve yiğit yaradılışlıdır. Evi, mahallenin ortasında olup, bütün çevre halkının buluşma yeridir.

Söz sırası o n u n c u k a d ı n'dadır: Benim kocamın adı, **Mâlik**'dir. Onun, neye mâlik olduğunu bilir misiniz? **Mâlik**, kocasını övmede çok ileri giden bir önceki kadının kocasından daha çok şeylere mâlikdir. O kadar çok devesi vardır ki, onlar, otlamak için uzağa gitmezler; misâfir geldiği zaman hemen tutulup boğazlanmaları için evin yakınlarında yayılırlar. Kocam, misâfirlerini saz çalarak karşılar. O develer, çalgı sesini duyunca kesinlikle anlarlar ki, içlerinden bir tânesinin canına kıyılacaktır.

Ve nihâyet sıra o n b i r i n c i k a d ı n'a gelir: Benim kocamın adı **Ebû Zer**'dir. Siz, **Ebû Zer**'in kim olduğunu bilir misiniz? O, kulağımı mücevheratla donattığı, pazularımı semirttiği ve gönlümü hoş tuttuğu için ben de şen-şakrak bir kadın oldum. Hâlbuki **Ebû Zer**' beni aldığı zaman, biz, fakr u zarûret içinde yaşayan birkaç koyunlu bir âile idik. Beni, böylesine fakir bir âileden alıp; atları, develeri, ekinleri, harmanları ve pek çok hiz-

(25) Yâni; kocam o kadar geçimsiz bir heriftir ki, yanında ağzımı açsam beni boşar. Sustuğum zaman da, gönül alıcı bir söz söylemez ve iyi davranış göstermez. Kocam var diyemiyorum, varlığı belli değil. Yok da diyemiyorum, çünkü bir başkası ile evlenmem imkânsız. İşte, evlilik hayâtımız böylece gelip geçiyor.

metçileri bulunan bir muhîte getirdi.

Ebû Zer'in yanında ne konuşursam konuşayım, beni aslâ azarlayıp kırmaz. Uykumu da kesinlikle bölmez, sabaha kadar hep rahat rahat uyurum. İçecekleri ise kana kana istediğim kadar içerim. İşte benim kocam, böylesine iyi bir insandır.

Ebû Zer'in a n n e s i'nin kim olduğunu da bilir misiniz? Onun, yük denkleri ağır, ev eşyâsı çok, evi ve sofrası ise genişdir.

Ebû Zer'in o ğ l u n u da tanıtayım size: O, tığ gibi bir delikanlıdır; yattığı yer, içinden kılıcı çekilmiş kına benzer. Dört aylık bir kuzunun ön kolu onu doyurur (hiç obur değildir).

Ebû Zer'in k ı z ı ise, annesine ve babasına karşı son derece itâatlidir. Eti budu yerinde olduğu için vücûdu elbisesini doldurur. Aşırı derecedeki güzelliğinden dolayı, komşuları onu kıskanırlar.

Ebû Zer'in c â r i y e s i'ne gelince: Onu da tanıtayım size. O, evimizin sırlarını başkalarına taşımaz. Erzâkımızı saçıp savurarak israf etmez; onları güzelce korur. Evin yiyeceklerini köşeye bucağa saklamak sûretiyle evin kıyısını köşesini kuş yuvasına çevirmez (çok tertiplidir).

Ü m m ü Z e r' adındaki bu kadın; kocasını, kayınvâlidesini, oğlunu, kızını ve câriyesini bu şekilde uzun uzun medh ü senâ ettikten sonra, başından geçen bir olayı anlatmaya başlamıştır: Günlerden bir gün, çevrede yayıkların dövüldüğü bir sırada, kocam **Ebû Zer**' evden çıkmıştı. Yolda giderken, gözü bir kadına ilişir; pars yavrusu gibi hareketli iki tâne (muhtemelen ikiz) çocuk, annelerinin kucağına oturmuşlar; nar gibi memelerle oynuyorlar. Bu manzarayı gören **Ebû Zer**'in gönlü kaymış ve beni boşayarak o kadınla evlenmiştir. Ben de, bir müddet sonra, hâli vakti yerinde, mal mülk sâhibi bir adamla evlendim. Bu ikinci kocam, Hat (*Bahreyn*) yapımı mızrağını yanına alıp atına bindi ve otlaklarında yayılmakta olan deve, sığır, koyun cinsinden bir sürü hayvanı sürüp getirdi. Bunların her birinden bana birer çift vererek: ***"Ümmü Zer'! Bunları al, istediğin gibi kullan; istersen hısım ve akrabâlarına ver, onlar da kullansınlar!."*** dedi.

Ümmü Zer', ***"Buna rağmen ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toplasam, yine de eski kocam Ebû Zer'in bana verdiği en küçük bir kap kacak kadar değerli değildir"*** diyerek, gönlünün hâlâ ilk kocasında olduğunu ifâde etmiştir (**Hz. Âişe** vâlidemiz'in Cenâb-ı Peygamber'e gece anlattığı ***"Onbir Kadın Hikâyesi"*** burada bitmektedir).

Hz. Âişe *(r.anhâ)*, hikâyeyi anlatıp bitirdikten sonra, Peygamber Efendimiz kendisine şöyle buyurmuşlardır: ***"Yâ Âişe! Ümmü Zer'e karşı kocası Ebû Zer' nasılsa, işte ben de senin için tıpkı onun gibiyim!."***.

38 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN U Y K U S U

Bu bölümde; Peygamber Efendimiz'in uykusu, uykulu hâli, uyku vakitleri, uykudan önce ve uyandıktan sonra duâ edişleri ile, bu hususlaki bâzı tavsiyeleri ele alınacaktır.

Konumuzla ilgili olarak; **Tirmizî** bu bölümde 6, müteâkip bölümde de 2 olmak üzere 8 haber kaydetmiştir. **İbn Sa'd** *Tabakât'*ında [1], **Ebû Dâvûd** *Sünen'*inde [2], **Nevevî** *Ezkâr'*ında [3], **Heysemî** *Mecme'uz-Zevâid'*inde [4] ve pek çok muhaddis de, eserlerinin genellikle ***"duâlar bölümü"***nde [5], üzerinde duracağımız konularla ilgili hadîs ve haberleri topluca kaydetmişlerdir. Mesele, bütün bu vesîkaların ışığı altında değerlendirilecektir.

Bizim, ***"uyku"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin dinî metinlerdeki karşılığı, ***"nevm"*** veya ***"niyâm"***dır. Bu kelimeyi, müslüman halkımız, sabah ezânında okunan ***"es-Salâtü hayrun min'en-n e v m"*** *(Namaz, uykudan hayırlıdır)* ifâdesi dolayısıyle yakından tanır. U y u m a k fiili; dinlenmek, sâkin ve hareketsiz olmak, sükûn bulmak, sönmek, kesilmek, ara vermek, tâtil yapmak, istirâhat etmek gibi hakikî ve mecâzî bir kısım işleri ifâde etmede kullanılmaktadır.

❄ ❄

U y k u; organizması faâliyet gösteren, çalışan ve netîce itibâriyle yorulan ve yıpranan her canlı için, vazgeçilmez *(zarûrî)* bir d i n l e n m e hâlidir. Her canlı uyur. O, yaradılış dünyâsının değişmez ve değiştirilemez kânunlarındandır.

Bu sebepledir ki, sâdece **Kâinâtın Yaradıcısı** bu tür eksik sıfatlardan

(1) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 464-468.

(2) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 423-442 *(Ebvâb'ün-nevm)*.

(3) Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 112-121.

(4) Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, X, 120-125.

(5) Konularına göre tasnîf edilen hadîs kitaplarında, ***"Kitâb'üd-Du'â"*** veya ***"Kitâb'üd-De'avât"*** bölümleri vardır. Bahis konusu yerlerde, konumuzun ***"yatarken okunan duâlar"*** kısmına ışık tutar mâhiyette çok miktarda vesîka bulunmaktadır.

münezzehtir. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de, o Yüce Yaradıcı'nın şânında: ***"O'nu, ne uyuklama tutar, ne de uyku!."*** buyrulmuştur [6].

Kur'ân-ı Kerîm, insanın dış dünyâ ile ilişkisinin tamâmen kesilme durumu olan u y k u'yu, ***"ölüm hâli"***; uykudan u y a n m a durumunu da ***"yeniden diriliş"*** olarak vasıflandırır [7].

Peygamber Efendimiz de, ***"Cennet ehli uyur mu?"*** şeklinde kendilerine yöneltilen bir soruya, ***"Uyku, ölümün ikiz kardeşidir; Cennet ehli ise ölmez!."*** diye cevap vermiştir [8].

Yine Yüce Allah (c.c), insanlara bahşetmiş olduğu bir kısım dünyâlık nîmetleri sıralarken de, bir başka âyet-i kerîmede: ***"Uykunuzu, sizin için bir rahat ve huzur vesîlesi kıldık. Onunla dinlenir ve, ruhlarınız sizden ayrılmadan, şuursuz ölü gibi sükûnet bulursunuz"*** buyurmuştur [9].

❊
❊ ❊

Acabâ Peygamberler de uyur mu? Peygamberler için uyku, bir nakîsa değil mi? gibi sorular, bir kısım insanın zihninden geçebilir. Esâsen, böyle bir soruya hiç de mesağ bulunmadığı ve ***"uyumama"*** hâlinin sâdece **Allah**'a âit bir özellik olduğu, yukarıda *Kur'ân-ı Kerîm*'e atfen belirtilmişti.

Evet, Peygamber Efendimiz de uyurdu; herkes gibi uyku, O'nun için de bir ihtiyaçtı. Bu durum, O'nun; Allah değil k u l, Yaradıcı değil yaradılmış, melek değil b e ş e r oluşunun da bir isbâtı idi.

❊
❊ ❊

Peygamber Efendimiz ne zaman ve ne kadar uyurdu? sorusunun cevâbını, vakit ve süre olarak kesin çizgilerle belirlemek mümkün görünmemektedir. Esâsen bu sorunun cevâbını, O'nun yaşayış tarzının içinde aramak gerekmektedir. Nitekim Hazreti Peygamber'in getirdiği yaşayış düzeninde hayâtı tanzîm eden faktör, s a a t değil, g ü n e ş'dir; güneş batsa bile mesâiyi sürdürme, güneş doğsa bile uykuya devâm etme yoktur.

---

(6) *Bakara* sûresi, 255. âyet ***(Lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm).***

(7) *En'âm* sûresi, 60. âyet; *Fürkân* sûresi, 47. âyet; ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, III, 1948-1950; V, 3598.

(8) Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, IV, 183, nu: 4745; Mevlânâ, *Mesnevî*, 400. beyit.

(9) *Nebe'* ('Amme) sûresi, 9. âyet; ayrıca bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, VII, 5533-5536.

O'nun tarafından u y k u için seçilen v a k i t, yatsı namazından sonra ve sabah namazından önceki zaman dilimidir. Eğer geceleri, ihtiyâcı karşılayacak kadar uyunmamışsa ve imkân da varsa, öğle namazından sonra bir saat kadar ***"telâfî uykusu"*** uyunur. Resûlullah Efendimiz'in dilinde, bu ikinci uykunun adı ***"kaylûle"***dir [10]. İslâm âlimlerinin ifâdesine göre k a y l û l e; ***"öğle uykusu"***na dendiği gibi, uyunmasa bile ***"öğle istirâhati"***ne de denmektedir [11]. Bilindiği üzere, günümüzün modern çalışma düzeni ve mesâî sistemlerinde de, bu ***"öğle tâtili"*** öteden beri uygulanagelmektedir.

Hazreti Peygamber: ***"Gündüzün orucuna s a h u r yemeği ile, gecenin ibâdetine de ö ğ l e u y k u s u (istirâhati) ile yardımcı olunuz"*** buyurarak, bu uykunun, gece ibâdetine imkân sağlayacağını ifâde etmişlerdir [12].

❁ ❁

Âile yakınlarının anlattıklarına göre Fahr-i Kâinât Efendimiz, yatsı namazından önce yatmazlar, namazdan sonra da oturmazlardı [13]. Ancak; düğün merâsimi *(arûs)* olması, misâfir bulunması ve teheccüd namazı kılması gibi hâllerde, duruma göre geç yatarlardı [14].

Resûlullah Efendimiz, ashâbının da bu hususta kendisi gibi hareket etmelerini isterdi. Ne var ki, insanlık hâli, yatsıyı beklemeden akşam namazından sonra sızıp kalanlar veyâ yatsı namazını gece kalkıp kılanlar da eksik olmuyordu. Resûlullah (s.a.s)'ın tâlîmâtına ve sünnetine aykırı düşen bu hâllerinden kendileri de memnûn olmayan bu **uykucular**, durumlarını, Peygamber Efendimiz'e açık açık bildiriyorlardı. O da, gayr-i irâdî ortaya çıkan bu durumu hoşgörü ile karşılıyor ve onlara özel izin *(ruhsat)* veriyordu.

Ahmed b. Hanbel'in bize ulaştırdığı bir vesîkada, bu erkenciler arasında yer alan **Hz. Ali** (r.a), kendisini şu ifâdelerle anlatmaktadır: ***"Ben***

(10) *Kāmûs*'da bu kelimenin açıklanışı sadedinde şöyle denmektedir: ***"Kāile, nısf-ı nehâr*** (gün ortası, öğle) ***vaktine denir... Kaylûle de, nısf-ı nehâr vaktinde uyumak mânâsınadır"***. Bkz. IV, 62-63.

(11) Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 133; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 225, Şâhih'in kenar notu.

(12) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 88 (Taberânî ve Ebû Nu'aym'den naklen); 'Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, II, 154, nu: 1908 (Bezzâr'dan naklen).

(13) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 142, 148; *Müslim, el-Câmi'us-Sahîh*, I, 447, 235-237; *İbn Mâce*, I, 229-230, nu: 701, 702; diğer kaynaklar.

(14) *Mecme'uz-Zevâid*, I, 314-315 (Ebû Ya'lâ'dan naklen); Tirmizî, *İbn'ül-'Arabî el-Mâlikî Şerhi*, I, 279-281.

uykucunun birisiydim. Akşam namazını kılar kılmaz, yatsıyı beklemeden elbisemle sızar kalırdım. Elimde olmadan ortaya çıkan bu hâlimi Resûlullah Efendimiz'e arzettim; O da bana özel izin verdi!." [15].

❊
❊ ❊

Peygamberimiz'in **yatış şekli**'ne gelince: Bu hususta tek tip bir yatış şeklinden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. O'nun; istirâhat için yatıp uzandıkları hâli farklı, yolculuk sırasında arâzide uyuma vaziyetleri farklı, evdeki yatış vaziyetleri ise yine farklıdır:

Kısa süreli istirâhat yatışları, **sırt üstü uzanma** *(istilkā)* şeklindedir [16].

Peygamberimiz'in evdeki mûtad uyuma tarzı, sağ yanı üzerine yatma ve sağ elinin ayasını sağ yanağının altına koyarak uyuma şeklindedir. Kaynaklarda verilen bilgiler hep bu meâldedir [17].

Zât-ı Risâlet'in bir de ev dışında geçen hayâtı vardır [18]. S e f e r *(yolculuk, savaş)* hâli denen bu gibi durumlarda Resûlullah Efendimiz'in uyuma tarzı biraz daha değişiktir. Bu da; yine sağ tarafına yatıp, sağ dirseklerini dikerek, sağ elinin ayasını sağ yanağının altına destek yapmak sûretiyle uyuma şeklindedir. Bir kısım hadîs yorumcusunun da belirttiği gibi [19], bu yatma şekline, daha çok, arâzide baş altına konacak bir nesne bulunmadığı takdirde y a s t ı k yerini tutsun diye baş vurulmuştur. Öte yandan; kısa süreli uyumak istediklerinde ve bilhassa geç yattıklarında da sabah namazını geçirmeme kaygısı ile bu şekilde yatmışlardır. Bu kısa uyuma şekline, dilimizde ***"kestirme"*** ve ***"şekerleme"*** tâbir edilir.

Esâsına bakılırsa Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, öyle bizimki gibi, derin derin uyuduğu ve uykunun tadını çıkardığı vâki değildir. Zât-ı Risâlet'in, dalgın uyumaya elverişli olmayan bir yatış biçimleri vardı.

❊
❊ ❊

(15) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 111; *Mecme'uz-Zevâid*, I, 314 (aynı kaynak).

(16) Geniş bilgi için bkz. Bu eserin ***"Peygamber Efendimiz'in Oturuş Tarzı"*** bölümünün 5. maddesi ve dipnotları.

(17) Tirmizî, *Şemâil*'in bu bölümünün 1. hadîsi; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 250; 'Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 375.

(18) Hazreti Peygamber'in hayâtının önemli bir bölümü ev dışında geçmiştir. Özellikle *Hicret* ile başlayıp; *Bedir, Uhud, Hendek, Mekke*'nin fethi, *Tebük* muhârebeleri ve seferleri serisiyle sürüp giden askerî harekâtın hiçbirini, *Medine*'deki yatıp kalktığı evinden idâre etmemiştir. Resûl-i Ekrem'in hayâtı ve hadîsleri değerlendirilirken, bu gibi inceliklerin göz önünde bulundurulması isâbetli olur.

(19) Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, III, 206; 'Ali el-Kârî, *a.g.e.*, s. 380.

Kaynaklar, Peygamber Efendimiz ile ashâbının, özellikle sefer hâlinde iken sabaha karşı verilen dinlenme molalarında, zaman zaman uyuyup kaldıklarını ve üstlerine doğan güneşin sıcaklığı ile uyandıklarını kaydederler[20]. Bu hususla ilgili haberlerden iki tânesini kaydetmek yerinde olacaktır:

İbn Mes'ûd (r.a) anlatıyor: *Hudeybiye* musâlahasından dönüşümüzde sabaha yakın bir saatte konaklamıştık. Resûlullah Efendimiz:

- ***"Nöbeti kim tutacak?"*** diye sorduklarında;

- ***"Ben, yâ Resûlallah!."*** dedim.

- ***"Sen, uyursun; uykusuzluğa dayanamazsın!."*** deyip, birliğe tekrar sordular;

- ***"Bu gece bizi kim bekleyecek?"***. Ben, yine cevap verdim:

- ***"Ben!."***

- ***"Sen, uyursun!."*** dedi ve bir kaç kez sorusunu tekrarladı. Ben, istekli olduğumu her def'asında söyleyince;

- ***"Mâdemki ısrarlısın, öyleyse nöbeti sen tut!."*** buyurdular.

Onlar yattılar; ben nöbette kaldım. Şafak sökünce, Resûlullah'ın o dediği geldi, beni de tuttu: Uyumuş kalmışım!. Tâ ki güneşin sırtımıza vuran sıcaklığı ile uyandık. Peygamber Efendimiz kalkınca, abdest aldılar. Arkadan sabah namazının iki rek'at sünnetini kılıp, farzını da cemâatle kıldırdılar. Kâfile hareket ederken de:

"Eğer Allah sizin uyumanızı istemeseydi, böyle uyuyup kalmazdınız. Ancak Cenâb-ı Hak, sizden sonrakilerden uyuyup kaldığı veyâ unuttuğu için namazını geçiren kimselerin nasıl hareket edeceklerini göstermek üzere böyle yaptı" buyurdular [21].

❁

Bir başka hâdiseyi de **Ebû Cühayfe** (r.a) şöyle anlatır: Resûlullah Efendimiz, seferlerinin birisinde, berâberindekilerle birlikte, yine güneş doğuncaya kadar uyuyup kalmışlardı. Uyanıp da kalkınca:

"Arkadaşlar! Sizler ölülerdiniz; Allah, ruhlarınızı tekrar iâde etti. Bundan böyle her hangi biriniz, uyuyup kalır da namazını geçirirse

(20) Bkz. *Mecme'uz-Zevâid*, I, 318-324. **Heysemî** bu mesele ile ilgili olarak; **Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Ebû Ya'lâ ve Bezzâr** gibi muhaddislerin eserlerinden naklen, 20'nin üstünde hadîs ve haber kaydetmiştir.

(21) *Mecme'uz-Zevâid*, I, 318-319.

uyanınca kılsın. Ve yine, unutur da namazını geçirirse hatırlayınca edâ etsin!." buyurdular [22].

Esâsen Resûlullah Efendimiz, yaradılışça olsun, yaşayışça olsun; diğer insanlarda bulunmayan bir kısım özelliklere *(hasâis)* de sâhipti. İşte bu farklı yönlerinden biri, u y k u husûsunda kendini göstermektedir.

Bizim ölçülerimize göre Hazreti Peygamber'in uykusuna, ***"uyku"*** demek çok güçtür. Zîrâ O'nun hayâtının hiç bir ânında g a f l e t yoktur. Uyuyan ve faâliyetten kesilen, sâdece organizmadır; ruh, şuur ve idrâk ise dâimâ uyanıktır. Kaynakların verdiği bilgiye göre, bu durum, münhasıran Âhir Zaman Peygamberi **Muhammed Mustafâ** (s.a.s) için bahis konusu değil, bütün diğer peygamberlerde de böyledir [23].

Normal insanda, kişinin kendi kontrolünden çıkışı, yâni kendinden geçip de yaptığı hareketleri fark edemez hâle gelişi, o insanın abdestini bozar. Aynı şekilde, u y u m a k da abdesti bozan bu faktörlerden biridir. Ancak Peygamber Efendimiz'in uykusu, O'nun abdestini bozmamaktadır. Bunun böyle olduğu husûsunda, İslâm ulemâsı fikir birliği *(icmâ)* hâlindedir [24].

Bu konu ile ilgili olarak **Hz. Âişe** vâlidemizin anlattığı bir hâdise, meseleyi daha iyi aydınlatmaktadır. O, Resûl-i Ekrem'in *Ramazan*'da kılmış olduğu *Terâvih* namazının tasvîrini yaparken, Hazreti Peygamber'in, *Terâvih* ile *Vitir* arasında biraz uyuduktan sonra tekrar *Vitir* namazına devâm ettiğini görür. Dikkatini çeken bu durum üzerine:

- ***"Yâ Resûlallah, siz vitir namazını kılmadan önce uyur musunuz?"*** sorusuyla, iki namaz arasında biraz uyuduklarını îmâ edince;

- ***"Yâ Âişe! Benim, gözlerim uyur; ama kalbim uyumaz!."*** buyururlar[25].

Bu bölümün baş tarafında, uykunun, hem en büyük bir n î m e t, hem de bir tür ö l ü m olduğuna işâret edilmişti. Peygamber Efendimiz, bizlere, her nîmete bir **şükürle** karşılık verme inceliğini öğretmiştir. Bizi dinlendiren, tâzeleyen ve yepyeni bir hayâta kavuşturan uykuyu uyutup da

(22) *Aynı eser*, I, 322.

(23) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 168 ***(Bâb kâne'n-Nebiyyü (s.a.s) tenâmü 'aynühû velâ yenâmü kalbühû ... ve kezâlike'l-enbiyâü, tenâmü a'yünühüm velâ tenâmü kulûbühüm).***

(24) Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 386 ***(İnne nevmehû*** (s.a.s) ***leyse bi-nâkızın icmâ'an).***

(25) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, II, 252-253; IV, 168; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, salât'ül-müsâfirîn, nu: 125 (738); *Muvatta'* I, 120, nu: 9; Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 55, nu: 1341.

tekrar uyandıran Allahımız'a s ö z ile duygularımızı ifâde etmemiz, bu büyük nîmetin bir gereğidir. Bu ifâde edişin formülü ise ***"duâ"***dır.

Ayrıca uyku, dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkış da olabilir. Zîra hiç kimse, uykuya daldıktan sonra, tekrar uyanacağını garanti edemez. Böyle hâllerde vedâlaşmak ve son isteklerini dile getirmek, akıllı ve tedbirli insanların vazgeçemiyecekleri bir tavırdır. Allahımız'la olan bu hâlleşmenin formülü de ***"duâ"***dır.

İşte, insanların tümünden daha akıllı ve hepsinden daha tedbirli olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, uyumadan önce ve uyandıktan sonra dâimâ d u â etmişlerdir. O'nun, duâsız uyudukları ve uyandıktan sonra duâsız kalktıkları vâki değildir.

Burada, ***"Peygamber Efendimiz, uykudan önce ve uyandıktan sonra hangi duâları okurlardı?"*** gibi bir soruyu, bir kaç cümle ve bir iki paragrafla cevaplandırmak mümkün değildir. Zîrâ kaynaklarda o kadar çok duâ metni vardır ki, bunlar, ***"Hazreti Peygamber şöyle duâ ederdi"*** dememizi güçleştirmektedir [26]. Yine de, bunların bir kısmına aşağıda, bir kısmına da metinler bölümünde yer verilecektir.

Üstelik, duânın tek formülü ve münhasıran bir ***"dil"***i de yoktur. Her Allah'ın kulu, içinde bulunduğu ruh hâline göre ve bildiği bir dil ile; Allah'ına karşı duâsını, niyâzını, yalvarışını, yakarışını, tövbesini ve istiğfârını yapabilmektedir.

Ancak, şu kadarını hatırdan çıkarmamak gerekir ki, **en güzel duâ;** Allahımız'ın, Peygamberimiz'in ve ağzı, gönlü ve isteği temiz olan büyüklerimizin bize öğretmiş oldukları duâ formülleridir. Yüce Rabbimiz'in öğrettiği ve o mübârek ağızların ettikleri duâ formüllerinin ayrı bir tadı ve târif edilmez bir huzûru vardır. Bu duâların mânâsını anlasak da anlamasak da, kulunun temiz bir niyet, içten bir istek ve gönülden bir yakarışla huzûruna gelişinin sebebini, Yüce Allahımız anlayacaktır.

Yatak (uyku) *duâlarından* bir kaçını teberrüken biz de kaydedelim:

Fâtiha-i Şerîfe, Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn, Kul hüvallâhü ahad *(İhlâs),* **Kul e'ûzü bi-rabb'il-felâk** ve **Kul e'ûzü bi-rabb'in-nâs** sûreleri, Peygamber Efendimiz'in yatarken dâimâ okuduğu duâlardandır. Nitekim Resûlullah Efendimiz: ***"Yatağına girip de, Fâtiha-i Şerîfe'yi ve Kul hüvallâhü ahad sûresini okursan, ölümden başka her şeye karşı kendini emniyete almış olursun"*** buyurmuşlardır [27].

(26) Meselâ bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen,* IV, 423 vd. *(Ebvâb'ün-nevm);* Nevevî, *el-Ezkâr,* s. 112-126.

(27) *Mecme'uz-Zevâid,* X, 121 (Bezzâr'dan naklen).

❁

Ashâbdan birisi bir gün Hazreti Peygamber'e gelerek:

- ***"Yâ Resûlallah, bu gece beni bir şey soktu, sabaha kadar hiç uyuyamadım!."*** der.

- ***"Ne soktu?"*** deyince;

- ***"Akrep!."*** cevâbını alır. Bunun üzerine buyururlar ki:

- ***"Eğer sen, yatağına girdiğin zaman,*** *"E'ûzü bi-kelimet'illâh'it-tâmmât min şerri mâ-halâk"* (Allah'ın bütün kelimeleri ile, bütün yaradılmışların şerrinden sana sığınırım Allahım!.) ***diye duâ etmiş olsaydın, Allah'ın izni ile sana hiç bir şey zarar vermezdi"*** [28].

❁

Peygamber Efendimiz, sıradan bir şahsa sorar:

- ***"Yatağına girince ne diyorsun?"***

O, fazla okuması yazması olmayan şahıs:

- ***"Bismike vada'tü cenbî, fağfirlî zenbî"*** *(Senin adınla yanımı yatağıma koydum; günâhımı bağışla Allahım!.)* ***diyorum,*** deyince;

- ***"Çok güzel, Allah bağışlasın!."*** buyurmuşlardır [29].

Aklımın erebildiği kadar küçük bir çocukken, okuma-yazması olmayan gönlü nurlu ve ağzı feyizli **ninem**in bana öğrettiği bir ***"yatak duâsı"*** da, aynen yukarıdaki duânın bir benzeridir:

"Yattım sağıma, dönder soluma; dîn ile îmân ile gönder yoluma yâ Rabbi!.".

❁

Uyanıp yatakdan kalkarken okudukları duâların birisi de şudur:

"Elhamdü lillâhi'llezî redde 'aleynâ ervâhanâ ba'de iz künnâ emvâten" *(Bizler ölü iken, ruhlarımızı tekrar geri veren Allah'a hamdolsun)*[30].

❁

Konu ile ilgili diğer bir kısım bilgiler, metinler bölümünde verilecek ve bu konuyu tamamlayan ***"Peygamberimiz'in Yatak Takımı"*** bahsi hemen bu bölümün arkasına alınacaktır.

---

(28) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 18, nu: 3898; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1162, nu: 3518; *Mecme'uz-Zevâid*, X, 120.

(29) *Mecme'uz-Zevâid*, X, 123 (Taberânî'den naklen).

(30) *Aynı eser*, X, 125 (Taberânî'den naklen).

METİNLER

1) **Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor: Peygamber Efendimiz, uyumak üzere yatağına girdiği vakit, sağ yanaklarının altına sağ ellerinin ayasını koyup yatarlar ve *"Yârabbi, öldükten sonra kullarını tekrar diriltiğin o günde, beni azâbından koru!"* anlamına gelen ***"Rabbi kınî 'azâbeke yevme teb'asü 'ibâdeke"*** duâsını okurlardı.

❁

2) Kısmen değişik bir senedle, aynı mânâyı ifâde eden bir rivâyet daha vardır. İlk râvîsi **Abdullah b. Mes'ûd** olan bu ikinci rivâyette, sâdece bir tek lâfız değişikliği olup; burada, *"yevme* **teb'asü** *'ibâdeke"* yerine, *"yevme* **tecme'u** *'ibâdeke"* şeklinde kaydedilmiştir. Bu takdirde, *"kullarını* **topladığın** *o günde"* demek olur.

❁

3) **Huzeyfe** (r.a) anlatıyor: Resûlullah Efendimiz, uyumak üzere yataklarına girdiklerinde: *"Yârabbi, senin ism-i şerîfini zikrederek ölür ve yine onunla dirilirim"* anlamına gelen ***"Allâhümme bismike emûtü ve ahyâ"*** duâsını okurlar; uykudan uyandıkları zaman da: *"Bizi öldürdükten* (uyuttuktan) *sonra tekrar hayâta kavuşturan Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun. Herkesin dönüp dolaşıp varacağı yer, nihâyet O'nun huzûrudur"* meâlinde olan ***"el-Hamdü lillâhi'llezî ahyânâ ba'de mâ emâtenâ ve ileyhi'n-nüşûr"*** diye duâ ederlerdi.

❁

4) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor: Resûl-i Ekrem (s.a.s), her gece uyumak üzere yatağına girdiğinde, ***"Kul hüvallâhü ahad", "Kul e'ûzü bi-rabb'il-felâk"*** ve ***"Kul e'ûzü bi-rabb'in-nâs"*** sûrelerini okur ve iki elini birleştirerek üfler, daha sonra da; elleri ile, vücudlarından ulaşabildiği yerleri sıvazlardı *(meshederdi)*. Böylece ellerini önce başına, sonra yüzüne ve daha sonra da göğüs, kol, diz gibi vücûdunun ön tarafında bulunan uzuvlarına sürerdi. Ve bu hareketi, üç def'a yapardı.

❁

5) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor: Bir def'asında Peygamber Efendimiz, ağızlarından puf sesi işitilecek şekilde uyudular. Kendileri, uyudukları zaman ***"pufff"*** diye ses çıkarırlardı. Tam bu şekilde uykuya vardıkları bir sırada, **Bilâl** gelip ezân okudu. Resûl-i Ekrem Efendimiz ezânı duyunca kalktılar ve abdest almadan namaza durdular.

Bu hadîsin uzunca bir de hikâyesi vardır [31].

❁

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor: Hazreti Peygamber, uyumak üzere yatağına girdiğinde şöyle duâ ederdi: *"Bizi yedirip içiren, bütün ihtiyaçlarımızı karşılayan ve akşam olunca sığınacak bir yuva bahşeden Allah'a hamd ü senâlar olsun. Nice yaratıklar vardır ki, Allah onların ne tam olarak ihtiyaçlarını karşılamış, ne de başlarını sokacakları bir yuva vermiştir. Şükürler olsun Rabbime!"* ***(el-Hamdü lillâhi'llezî et'amenâ ve sekânâ ve kefânâ ve âvânâ. Fe kem min men lâ kâfiye lehû ve lâ mü'viye).***

❁

7) **Ebû Katâde** (r.a) anlatıyor: Peygamber Efendimiz gece yolculuğu yaparken, şâyet dinlenmek için gece yarısından sonra bir yerde konaklarlarsa, sağ taraflarına yatarak uyurlar; sabah namazına yakın bir saatte mola verirlerse, o zaman da, sağ yanları üzerine uzanıp, sağ dirseklerini dikerek mübârek başlarını elinin ayası üstüne koymak sûretiyle istirâhat ederlerdi.

(31) **İbn Abbâs,** teyzesi **Hz. Meymûne** vâlidemizin evinde kaldığı sırada Hazreti Peygamberin gece ibâdetleri ile ilgili müşâhedelerini anlatmıştır. Bu rivâyetler, bâzı kaynaklarda -burada olduğu gibi- bir iki cümlesiyle kaydedilerek kapalı bir hâle getirilmiştir. Bu hikâyenin tamâmı için bkz. Buhârî, *el-Câmi'u-s-Sahîh,* VII, 148; *Mişkâtü'l-Mesâbîh,* I, 374; Tirmizî, *Şemâil,* **Peygamberimiz'in İbâdeti** bahsi (aşağıda gelecek 5. metin). **Tirmizî** burada, olayın sâdece, Peygamberimiz'in uyurken pufladığına ve uyumasına rağmen abdest almadan namaza durduğuna dâir olan kısmını almıştır.

39 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YATAK TAKIMI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in yatarken kullandığı eşyânın çeşidi, cinsi ve evsâfı ile, çevresindekilerin bu eşyânın kullanımı hakkındaki düşünceleri bahis konusu edilecektir.

U y k u ve y a t a k, birbirinin ayrılmaz parçasıdır; klâsik ifâdesiyle, birbirinin lâzım-ı gayr-i müfârıkıdır. Buna rağmen **Tirmizî**, *Şemâil*'de, ***"yatak malzemesi"***ni ***"uyku"***dan ayrı bir bölüm olarak ele almakla kalmamış; ayrıca onu, iki konunun arasına tamâmen farklı altı bölüm ilâve ettikten sonra ele almak sûretiyle de, bu iki bölümün arasını açmış bulunmaktadır. Biz ise, **Tirmizî**'de 45. sırada yer alan bu bölümü 39. sıraya kaydırmak sûretiyle, küçük bir plân değişikliği yapma yoluna gittik.

Bu bahsin temel kaynakları hakkında, bir önceki 38. bölümde bilgi verilmişti. Konunun esâsını teşkîl eden iki vesîka ise ***"metinler"*** kısmında kaydedilecektir.

Bizim ***"yatak takımı"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki orijinali ***"firâş"***olup, bunun Türkçede tam karşılığı ***"döşek"***tir. *Döşek,* yatağın en önemli parçası olduğu için, Arapçada tek başına kullanıldığında, *yatak takımı* kavramını ifâde etmektedir. Dilimizde kullanılan aynı kökten gelme ***"mefrûşat"*** ise, en geniş mânâsı ile ***"sergi, yaygı, döşeme"*** anlamına gelmektedir.

❊
❊ ❊

Mâlûm olduğu üzere y a t a k, tam olarak; **döşek, yastık** ve **yorgan** üçlüsünden oluşmaktadır. Hadîs metinlerinde bu eşyâlar için; d ö ş e k karşılığında ***"firâş"***, y a s t ı k karşılığında ***"visâde"***, y o r g a n karşılığında da ***"lihâf"*** kelimeleri kullanılmaktadır. *Şemâil* kitaplarında, Hazreti Peygamber'in evinde kullanılan döşek ve yastığın evsâfı hakkında birinci elden bilgiler kaydedilmişse de, yorganın niteliği ile ilgili bir vesîkaya rastlanmamaktadır.

Bu eşyâlarla ilgili gerekli değerlendirmelere geçmeden önce, araya, iki paragraflık bir bilginin daha ilâve edilmesi yerinde olacaktır. Bilindiği gibi,

Fahr-i Kâinnat Efendimiz'in, **Hz. Hatîce** vâlidemizle tek başına yaşadıkları *Mekke*'deki hayâtında müstakil evi vardı. Fakat, *Medîne*'de geçen son on senelik hayâtında müstakil evi yoktu. Orada, *Mescid-i Nebevî*'nin bitişiğinde inşâ edilen ***"sıra odalar"*** *(hucürât)*, ayrı ayrı hanımlarına tahsis edilmişti. Peygamber Efendimiz, gecelerini, münâvebe ile buralarda geçirmekte idi. **Hz. Âişe** vâlidemizin hânesi ise, merkez mekân olarak kullanılıyordu.

Gündüz istirahâtlerini yaptığı başka evler de vardı. *Asr-ı Saâdet* döneminin ünlü kadın tabiblerinden birisi olan **Şifâ binti Abdullah** (ö: 20/640)'ın evi bunlardan biri idi. Hazreti Peygamber, kendisi ile sıhrî bir yakınlığı olan bu hanımefendiyi sık sık ziyâret eder ve genellikle öğle istirahatlerini *(kaylûle)* onun evinde yaparlardı. Bu sebeple, Resûl-i Ekrem Efendimiz için özel bir döşek ve pijama *(izâr)* da temin etmişti. **Şifâ Hâtun**, Peygamberimiz'e âit olan bu eşyâları büyük bir titizlikle hâtıra olarak saklamış; ondan oğlu **Süleyman**'a geçmiş; daha sonra da, *Medîne* vâlisi olan **Mervân b. Hakem** (ö: 65/684) satın alarak, mukaddes emânetler serisinden olmak üzere devlet zimmetine intikâl ettirmiştir [1]. Adı geçen eşyâların daha sonraki durumu ise bizce bilinmemektedir.

❁
❁ ❁

Peygamber Efendimiz'in, **Hz. Âişe**'nin evindeki döşeğinin yüzü meşin idi. İçine, yün veyâ pamuk yerine, hurma lifi doldurulmuştu. Yastıkları da aynı malzemeden yapılmıştı.

Hz. Hafsa'nın evindeki yatağı ise, ikiye katlanmış bir battâniye idi.

Kendilerinin, kuru hasır veyâ kanepe üzerine yatıp uyudukları da oluyordu. Resûlullah Efendimiz, yatak husûsunda, dâimâ sert ve serin tutan malzemeyi tercîh etmişler; insanı çok uyutan, rehâvete sevk eden yumuşak ve konforlu malzemeden titizlikle sakınmışlardır. Bu durum, kendi tatbîkatları olup, başkasına sözlü bir tavsiyede bulunmamışlardır.

Yukarıda da işâret edildiği üzere, Hazreti Peygamber'in üstüne örtündüğü yorganın niteliği hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Ancak hadîs kaynaklarında yer alan bir kısım haberlerin satır aralarındaki ifâdelerden, yatınca üstlerine bir şey örtündüğü husûsu kesinlik kazanıyor [2]. Ne var ki,

(1) Bkz. *el-İstî'âb*, IV, 340-341; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 486-487; *el-İsâbe*, IV, 241-242.

(2) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 128-129; IV, 221; *Müsned*, V, 400; VI, 32, 113, 170, 174, 182, 266, 294, 323; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1334, nu: 4024; I, 209, nu: 637.

"lihâf" kelimesiyle ifâde edilmiş bulunan bu eşyânın, sâdece ***"yorgan"*** anlamında kullanılmadığı; ayrıca *çarşaf, battâniye* ve *pike* gibi diğer örtü çeşitlerini de içine aldığı anlaşılıyor [3].

❁
❁ ❁

Bize ulaşan vesîkalar arasında, Hazreti Peygamber'in yatak takımındaki sâdeliğin arka plânını anlatan haberler de bulunmaktadır. Hadîs kitaplarının özellikle ***"zühd"*** bölümlerinde yer alan bu vesîkaların bir kaçını buraya kaydetmek yerinde olacaktır :

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in yatak takımlarını yakından bilen ashâbın bir çoğu, O'na biraz daha konforlu yatak te'mîn etmek için bâzı girişimlerde bulunagelmişlerdir. Başta, hanımı **Hz. Hafsa**, altına serdiği battâniyeyi dört kat ederek sermeyi denemiş; fakat bu teşebbüs, ***"Benim döşeğimi yine eski hâline getirin; zîrâ yumuşaklığın verdiği rehâvet, bu gece namaza kalkmama mâni oldu"*** şeklinde karşılık almıştır.

❁

Varlıklı komşu kadınlardan birisinin gözü, **Hz. Âişe**'nin evini ziyâreti sırasında Peygamber Efendimiz'in döşeğine ilişir. Bu kadın, kendince onu Peygamber'ine münâsip görmez; evine dönünce, hediye olarak kabaca bir **yün döşek** gönderir. Akşam eve gelince durumu gören Hazreti Peygamber'le **Hz.Âişe** arasında şöyle bir konuşma geçer :

- ***"Bu da neyin nesi yâ Âişe!?"***.

- ***"Yâ Resûlallah, ensârdan falanca hanım ziyâretime gelmişti; üzerinde yattığınız döşeği gördü de, evine gidince bunu gönderdi"***.

- ***"Onu, doğruca geri gönder!."***

Hz. Âişe vâlidemiz, hâdiseyi anlatmaya devâm ederek : Geriye göndermedim. Doğrusu, böyle bir döşeğin benim evimde de bulunması çok hoşuma gitmişti. Resûlullah Efendimiz, ısrarla üç def'a geri göndermemi söyledikten sonra buyurdular ki;

- ***"Vallâhi yâ Âişe, değil bu gibi şeyleri, eğer istesem Allah, altın ve***

(3) **Lihâf** (çoğulu: *lühuf*) kelimesi hakkında *Kāmûs*'un açıklaması şöyledir: ***"Lihâf, bürünecek nesneye denir; yorgan, çarşaf ve sâir nesne gibi. Lâkin, yorgan'da istîmâli*** (kullanımı) ***gālip olmuştur. Zîrâ Arablarda, mukaddemâ*** (önceleri) ***yorgan müteâref***(tanınmış) ***değildir"*** (III, 731).

gümüş dağlarını benim peşime takar!." [4].

❁

Bir gün **Hz. Ömer** (r.a), Resûlullah Efendimiz'in ziyâretine gelir. Geldiğinde Peygamber Efendimiz'i, çıplak bir hasır üzerine biraz uzanmış ve hasırın vücûdunda iz bırakmış olduğunu görür. Bu manzara karşısında duygulanır ve gözlerinden yaşlar akmaya başlar. Hazreti Peygamber :

- ***"Ne ağlıyorsun, yâ Ömer?"*** diye sorduklarında;

- ***"Yâ Resûlallah! Sizin bu sâde yaşayışınızı görünce; altın tahtlar üzerinde oturup; ipekler, ibrişimler, atlaslar ve kadifeler içinde hayat süren İran ve Bizans kralları'nı hatırladım da!."*** demesi üzerine;

- ***"Ağlama yâ Ömer, ağlamaya değmez. Dünyâ nîmetleri onların, âhiret saâdetinin de bizim olmasına râzı değil misin? Eğer ben, altın dağlarının hareket edip gelmelerini istesem, onlar arkamdan koşarak gelirler. Şâyet dünyânın, Allah katında, sinek kanadı kadar bir değeri olsaydı, ondan, kâfire zırnık bile koklatmazdı!."*** buyurmuşlardır [5].

❁

Bir başka sahâbe **Abdullah b. Mes'ûd** anlatıyor : Üzerine yattığı hasırın mübârek vücutlarında iz bırakması üzerine, kendilerine :

- ***"Yâ Resûlallah! Müsâade buyurun da şu hasırın üzerine bir örtü sereyim; vücûdunuzu rahatsız etmemiş olur!"*** dediğimde;

- ***"Benim, dünyâ ile ne alış-verişim var. Benim onunla ilişkim, aynen, istirâhat maksadıyle bir ağacın gölgesine oturup da, dinlendikten sonra onu terkedip giden binitli bir yolcunun hâline benzer!."*** buyurdular[6].

❁

Hazreti Peygamber'in yatak takımlarındaki sâdelik ve Zât-ı Risâlet'in bu tür işler karşısındaki tavrı, **öbür dünyâ anlayışı** bir hayli yara almış olan insanların hayat telâkkîlerini sarsıcı mâhiyettedir. Esâsen, ibâdetine titizliği olmayan ve uykuyu asgarîye indirip uyanık geçen zamanlarını artırma gayreti bulunmayan kimselerce bu durum, bir tefennüat sayılabilir.

---

(4) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 465; Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, II, 173, nu: 1468; ayrıca bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 459.

(5) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I, 466; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 70; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 244.

(6) İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 467; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 301; Tirmizî, *Sünen*, IV, 588, nu: 2277; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1376, nu: 4109.

METİNLER

1) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemizin anlattığına göre, ***Peygamber Efendimiz'in üzerinde uyudukları döşeğin yüzü, tabaklanmış deri*** *(sahtiyan)'* ***dendi***[7]***. İçine de hurma lifi doldurulmuştu.***

❁

2) **İmâm Muhammed el-Bâkır**[8] naklediyor :

Hz. Âişe'ye, ***"Sizin evde kaldığı sırada Resûlullah Efendimiz'in yattıkları döşek nasıldı?"*** diye sorulduğunda, o : ***"Yüzü sahtiyandan olup, içine de hurma lifi doldurulmuştu"*** diye cevap vermiştir.

Aynı şekilde **Hz. Hafsa**'ya, ***"Hazreti Peygamber sizin evde kaldığı zaman nasıl bir yatakda yatardı?"*** şeklinde benzeri soru yöneltildiğinde, o da şu cevâbı vermiştir : ***"Yünden dokunmuş kalın bir battaniyeyi iki kat yapıp altlarına sererdik. Onun üzerinde uyurlardı. Bir gece, kendime, şunu dörde katlasam daha yumuşak olur ve böylece daha iyi istirâhat etmiş olurlar, diye düşündüm. Bu maksatla battâniyeyi dörde katlayarak serdim. Ne var ki, sabahleyin kalktıklarında:***

- ***"Bu gece benim altıma ne serdiniz?!"*** diye hayretle sordular.

- ***"Eski döşeğinizi yâ Resûlallah. Ancak, daha yumuşak olsun da rahat uyuyasınız diye dörde katlayarak serdik, o kadar!."*** dedikse de;

- ***"Siz, benim döşeğimi yine eski hâline getirin. Zîrâ yumuşaklığın verdiği rehâvet, gece namaza kalkmama mâni oldu"*** buyurdular.

---

(7) Bizim ***"tabaklanmış deri (sahtiyan)"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin metinde geçen şekli ***"edem"***dir. *Edîm* kelimesinin çoğulu olan bu kelimeyi *Kāmûs:* ***"... Deri'ye denir, cild mânâsına; yâhut kırmızıya boyanmışına denir alâ kavlin*** (bir görüşe göre de) ***dibâğat olunmuş deriye denir ki sahti'yan tâbir olunur"*** şeklinde açıklamıştır (IV, 167).

(8) **Muhammed el-Bâkır, Ca'fer-i Sâdık**'ın babası olup, 12 imâmın beşincisidir. Doğum ve ölüm târihleri hakkında farklı görüşler olan bu zâtın, *Ehl-i Sünnet* ve *Şîa* ulemâsı arasında seçkin bir yeri vardır. O, **Hz. Âişe** ile görüşmemiştir. Doğumu, hemen hemen **Hz. Âişe**'nin ölüm târihlerine rastlamaktadır. Bu sebeple olmalıdır ki, haberi nakledenler, ***"Hz. Âişe'ye sordum"*** diye değil, ***"Hz. Âişe'ye soruldu"*** şeklinde meçhûl olarak nakletmiştir. **Hz. Âişe** ile kendisi arasındaki râvi adı belirtilmemiştir. Hadisçi deyimiyle bu rivâyet *mürsel*'dir. Râvînin hayatı ile ilgili olarak bkz. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, IX, 350-352; Fığlalı, *İmâmiye Şîası*, s. 162-163.

40 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İBÂDET HAYÂTI

Bu bölümden îtibâren tâ 44. bölüme kadar olan kısım, Peygamber Efendimiz'in ***"ibâdet hayâtı"***nın çeşitli yönlerine ayrılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak **Tirmizî**, 24'ü bu bölüme âit olmak üzere, toplam 57 hadîs ve haber kaydetmiştir. Diğer ilgili kaynakların -aşağı yukarı- hepsinde de, Peygamber Efendimiz'in ibâdet hayâtı ile ilgili vesîkalar yer almaktadır. Ne var ki, bunların tamâmını bir bütün olarak burada vermek mümkün değildir. Zîrâ, öbür konulara nisbetle bu bahse âit hadîs ve haber sayısı o kadar çoktur ki, bunlar, ancak başlı başına hacimli bir esere konu olabilecek niteliktedir.

Biz bu deryâdan; idrâkimiz, irfânımız ve duygularımız ölçüsünde bâzı çizgiler sunmaya gayret edeceğiz. Yukarıda da ifâde edildiği gibi, beş bölümü bir bütün içinde ele almaya çalışacak ve diğer bölümlerin sâdece metinlerini vermekle yetineceğiz.

Başlıkta ***"ibâdet hayâtı"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin orijinali de ***"ibâdet"*** tir [1].

❁ ❁

İ b â d e t, tapmak ve kulluk eylemek *(tâat)* anlamına gelmektedir ki, aslında, boyun eğme *(inkıyâd)* mânâsını taşımaktadır [2]. İslâm terminolojisinde ise, niyete bağlı olarak yapılan ve Cenâb-ı Allah'a yakınlık *(kurbet)*

(1) Burada, d i l bakımından bir noktaya işâret etmekte yarar görülmüştür; ***"İbâdet"*** ve o kökten türemiş bulunan diğer kelimeler, hiç değiştirilmeden dînî tâbir olarak kullanılmış; türkçeleştirme adına, muhtevâsının zedelenmesine fırsat verilmemiştir. Özellikle i b â d e t'i ***"tapmak, tapınmak"***, m â b u d'u ***"tapı"***, â b i d'i ***"tapan"*** ve m a ' b e d'i ***"tapınak"*** şeklinde türkçeleştirmenin, İslâmî metinlerde son derece sakîl kaçtığı bilinmektedir.

Bu kelimeler arasındaki inceliği, büyük Türk müfessiri **Elmalılı Hamdi Efendi** şöyle açıklamaktadır: ***"Lisânımızdaki istîmallerine nazaran; tapı, tapmak, tapınmak kelimeleri, i b â d e t'in değil, alelûtlak*** (genel olarak) ***i t â a t'in mânâsı olabilecektir. Hattâ*** *tapmak ve tapınmak* ***kelimelerinde, az çok ne yaptığını bilmemek gibi bir şuursuzluk mânâsı anlarız da, bunları,*** *"puta tapmak, haça tapmak"* ***gibi mevkîlerde kullanırız. Binâenaleyh,*** *"sana ibâdet ederiz"* ***yerine, sâdece Türkçe olsun diye*** *"sana taparız"* ***veya*** *"tapınırız"* ***demek, lisânımızın nezâhetini zâyi etmek olur.*** *Kulluk etmek,* ***şuur nokta-i nazarından,*** *tapmak* ***kelimesinden daha iyidir. Bu da,*** *ibâdet'ten* ***zaif olan*** *ubûdiyet'in mânâsıdır".* Bkz. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I, 96-97.

(2) Bkz. *Kâmûs*, I, 1199.

ifâde eden özel bir tâat demektir. T â a t da, alınan emre tamâmiyle inkıyâd edip ona göre hareket etme hâlidir. Bir başka ifâde ile, yapılması sevâb olan işi yapmaktır.

Sıfat olarak; ibâdet edene ***"âbid"***, ibâdet edilene de ***"ma'bûd"*** denir. Birincisi insanın, ikincisi ise Allah'ın sıfatıdır. Bu duruma göre i b â d e t; kul ile Allah arasında bulunan bir bağdır, bir alış veriş hâlidir.

İnsan rûhu, elemden gocunur ve lezzetten hoşlanır. İnsanın hayâtı, bu iki duygunun, yâni elem ile lezzetin kavşağıdır. O, elem veren şeyler karşısında öfkelenir veyâ korkar; lezzet veren şeyler karşısında da ümitlenir veyâ hırslanır. İnsanın hayâtını tanzîm eden ve ona bir çeki düzen verip dengeyi sağlayan faktör, k o r k u ile ü m i d' in devamlı olarak çarpışması hâlidir. Ümit silindiği zaman, yerini ümitsizlik *(yeis)* hâli kaplar; böylece faâliyet söner. Korku silindiği vakit de azgınlık, taşkınlık, anarşi, terör *(tuğyân)* başlar; işin sonu düşünülmez, faydalı işler yapılmaz, üretimin yerini tüketim alır.

Ümidin içinde bir korku, korkunun içinde de bir ümit yoksa, vazîfe duygusu, yerini tembelliğe bırakır. Bir bakıma, açları çalıştıran doyma ümidi, tokları çalıştıran da açlık korkusudur.

İnsanın fıtratındaki bu özellik, i b â d e t ihtiyâcını da bünyesinde taşımaktadır. Rûhu dâima te'sîr alanında tutan en yüksek s e v g i ile en yüksek k o r k u'nun birleşmesi ve çarpışmasından çıkan bu, ***"korku ile ümid"*** *(havf u recâ)* şimşeğidir ki, insanı, büyük bir şevk ve muhabbet ile o Yüce Kudret'in kapısına başvurdurtur. İşte bu niyet ve maksatla yapılan her iş, bir i b â d e t vasfını kazanır.

İbâdette, sonsuz bir **aciz îtirâfı** ile, nihâî bir **tâzim duygusu** hâkimdir. Kullukta, kendini ve mâsivâyı silip, Tek ve Eşsiz Kudret'in himâyesine sığınma duygusu vardır. Bu sığınışta, saygısızlığa yol açabilecek en küçük bir darvanıştan bile sakınılır. Onda; ne gurur, kibir ve gösterişe *(riyâ)* yer vardır; ne de zâhir ve bâtın ikiliğine!.

Aczini hissetmeyen **kibirliler,** korku duygusu körelmiş **gâfil iyimserler** ve hiç bir ümid beslemeyen **karamsarlar** bu şereften mahrûmdurlar [3].

❊
❊ ❊

Her müslüman için **İslâm'a giriş tezkeresi** durumunda olan **Kelime-i Şahâdet'**in ikinci cümlesinde, Peygamberimiz'e inandığımızı ifâde eder-

(3) **İbâdet'**in çeşitli yönleri hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 1, 95-104.

ken, ***"Ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühû ve resûlüh"*** diyerek, ***"Tanıklık ederim ki, Hazreti Muhammed Allah'ın k u l u ve elçisidir"*** ikrârını veririz. İnanırız ki, **Hazreti Muhammed** (s.a.s)'in iki özelliği vardır : Önce, herkes gibi O da ***"Allah'ın kulu"***dur. Sonra da O, hiç kimsenin kendi kendine elde edemeyeceği ***"Allah'ın elçisi"*** gibi bir unvânın sâhibidir.

Kāmûs, a b d kelimesini açıklarken : ***"Abd, mutlakā*** *(kayıdsız şartsız)* ***insana utlāk olunur*** (ad olarak verilir)" der [4]. Bu demektir ki, a b d *(kul)* kavramı; bir şahsın, bir yandan *hayvan* ve *bitki* olmadığını ifâde ettiği gibi; bir yandan da *melek* ve *şeytan* olmadığını ifâde eder. Ve nihâyet onun, tanrı *(rab)* da olmadığını ortaya koyar.

Hazreti Peygamber için asıl olan ***"kulluk"***tur. O, önce ***"kul"***, sonra ***"peygamber"*** olduğunu her hâliyle ifâde edip durmuştur. Fahr-i Kâinât Efendimiz, hayâtını; bir ***"devletli"*** gibi değil, sıradan bir ***"Allah'ın kulu"*** gibi yaşamıştır. Böylece O, hemcinsleri olan insanlara; kul kalarak mutlu olmanın, kulluk şartları içinde olgunlaşmanın ve kulluk burcunda yükselmenin yollarını göstermiştir.

❁ ❁ ❁

İslâmî kaynaklar, gerek Peygamber Efendimiz'in, gerek herhangi bir İslâm büyüğünün ***"ibâdet hayâtı"***ndan söz ederlerken, meseleye farklı ve geniş bir açıdan bakmışlardır. Onlar bu ifâdeleriyle, her müslümanın normal bir ***"vecîbe"*** olarak yapması gereken ibâdetleri anlatmak istememişlerdir. Yâni ***"ibâdet hayâtı"*** denince; n a m a z serisinden olmak üzere günlük beş vakit namaz, haftalık cuma namazı, yıllık bayram namazları, gerektiği zaman kılınan cenâze namazı ile; senede bir ay tutulan Ramazan orucu; mâlî gelirinden verilmesi gereken yıllık zekât ve fitre; kesilmesi gereken kurban gibi Allah adına yapılması f a r z veyâ v â c i p olan ibâdetler söz konusu edilmemiştir. Zîrâ bu türden ibâdetlerin yapılması normal bir müslüman için bir ***"meziyet"*** değil; ancak terkedilmesi, çok büyük bir ***"eksiklik"*** kabûl edilmiştir. Eğer ***"vazîfe yapmak"*** bir m e z i y e t olarak kabûl görmeye başlarsa, bu sıfatla avunmaya başlayan insanlar, vazîfenin ötesindeki karşılıksız, hasbî ve Allah rızası için yapılması gereken işlere ilgi göstermeyecek ve böylece binlerce iş sâhipsiz kalacak demektir. Hâlbuki esas meziyet, o türden sâhipsiz işlere sâhip çıkmaktadır.

İşte İslâm dîninin, insanlardan ısrarla istediği, teşvîk ettiği ve mükâfatlar vâdettiği ibâdet türü; ***"nâfile"***, ***"tetavvu' "***, ***"sadaka"***, ***"amel-i sâlih"*** gi-

(4) *Kāmûs,* I, 1198.

bi, yerine göre değişik adlar verdiği ibâdetlerdir. Bu tâbirlerin hepsi de, ***"insanın, üzerine vazîfe*** (vâcip) ***olmayan fazladan bir tâatte bulunması"*** anlamını taşımaktadır [5].

❁ ❁ ❁

Peygamber Efendimiz, ibâdet'i, bir ***"şükrün edâsı"*** olarak kabûl etmişlerdir. Bizlerin tahammül edemeyeceği ölçüde çok ibâdet etmeleri karşısında, bir kısım sahâbenin kendilerine : ***"Yâ Resûlallah! Allah tarafından size, geçmiş ve gelecek bütün günâhlarınızın bağışlandığı te'mînâtı verildiği hâlde, bu kadar çok ibâdet etmenizin mânâsını anlıyamıyoruz"*** meâlindeki sözlerine; ***"Öyle ama, Rabbime çok şükreden bir kul da mı olmayayım!."*** karşılığını vermiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin de dediği gibi , ***"her nefeste iki nîmet vardır ve her nîmete de bir şükür vâcibdir"*** [6]. Bir nefese iki şükür ile mukâbele etme vecîbesi asgarî ölçü kabûl edilince, insanın, sayısız nîmetler karşısındaki aczi ortaya çıkıyor. İşte bu idrâk noktasında ***"kulluk"*** başlıyor.

Ne var ki, farz ve vâcib denen ibâdetlerle kulluğun sâdece alt sınırı belirtilmiş, fakat üst sınırı açık bırakılmıştır. Bu, hedef noktası ebediyete kadar uzanıp giden bir y a r ı ş sâhasıdır. Bu yarışa bir kez katılanlar için, cehennem korkusu da cennet ümidi de çok gerilerde kalmaktadır. Bu duygular sâdece birer sâiktir, kamçıdır ve müsâbakaya başlatma işâretidir.

Hz. Ali (r.a), farklı seviyedeki insan gruplarının ibâdet etme amaçlarını şöyle ifâde etmiştir: ***"Bir kısım insan vardır, ibâdeti c e n n e t ümidi ile yapar; bu tür ibâdet, tüccarların ibâdetidir. Bir kısmı ise, c e h e n n e m korkusu ile yapar; bu da, âzâd olmayı bekleyen kölelerin ibâdetidir. Bir kısım insan da vardır, ibâdeti, bir ş ü k ü r'ün edâsı olarak yapar; işte bu, hür insanların ibâdetidir!."*** [7].

Âşık Yûnus'un, bâzı çevrelerce bir şâir lâübâliliği havasında söylenmiş kabûl edilen:

"Cennet cennet dedikleri, bir kaç köşkle bir kaç hûri;
İsteyene sen ver anı, bana Seni gerek Seni!."

ifâdesi de, gerçekte, bu yarış sâhasının katlı terennümleridir.

---

(5) Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 529; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, III, 2594.

(6) Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistân*'ın giriş kısmı.

(7) Şerîf er-Radıy, *Nehc'ül-Belâğa*, III, 205-206; 'Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 382.

Kulluk koşusunu önde götüren mutlulardan birisi olan **Sultan Fâtih** de, hedefe doğru yol almanın hazzını iyice tatmış bulunmalıdır ki:

"Zülfünün zencîrine bend eyledi şâhum beni
Kulluğundan etmesün âzâd Allahum beni!."

diyerek, bu yarıştan duyduğu mutluluğu dile getirmiştir [8].

❊ ❊

Hazreti Peygamber'in, her şeyde olduğu gibi, ibâdette de gözettiği ölçü, onun, azlığı veya çokluğu değil; onda, **sebât** ve **devâmlılık**tır. Kendileri bu gerçeği şöyle ifâde etmişlerdir: ***"Amellerin en fazîletlisi ve onun Allah katında en çok kabûl göreni, az da olsa devâmlı yapılanıdır"*** [9].

Her işinde kulun Allah'ı ile mânevî irtibâtının kesilmemesi, derûnî alış veriş hâlinin devâmı ve kâr defterinin devâmlı açık tutulması, ibâdetin asıl hedefidir. **Erzurumlu İbrâhim Hakkı Hazretleri**'nin vecîz ifâdesi ile, ***"el işde, gönül Hazrette"*** olma hâli, kulluğun bu devâmlılığının işâretidir.

❊ ❊

Resûlullah Efendimiz'in ısrarla üzerinde durduğu bir diğer ölçü de, ibâdette; **aşırı zorlamalar**dan sakınma, işi bıkkınlık noktasına vardırmama ve usanma çizgisine iletmemedir. Herkes kulluğunu, gücü yettiği nisbette, istîdâdı ve imkânları ölçüsünde yapmaya çalışmalıdır.

Hz. Âişe vâlidemizin anlattığına göre, Peygamber Efendimiz, *Mescid-i Nebevî*'nin bir köşesine hasır gererek, kendilerine özel bir ***"ibâdet köşesi"*** ayırırlar. Burada, geceleri namazlarını kılarlar; gündüzleri de, perde yaptıkları hasırı yere sererek üzerine otururlar. Bir de ne görsün: Arkadaşları *(ashâb)*, içerisi görünmeyen o paravananın çevresine doluşarak, Resûlullah'ın kıldığı gibi namaz kılmaya, hattâ daha da ileri gitmeye başlıyorlar. Bu manzarayı gören Peygamber Efendimiz, onlara hitâben:

"Arkadaşlar! Tâkat getirebileceğiniz ve altından kalkabileceğiniz işlere (amellere) ***girişiniz. Zîra siz bıkıp usanmadığınız müddetçe Allah hiç usanmaz. Biliniz ki, Allah katında amellerin en makbûlü, az da olsa, de-***

(8) Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih*, s. 240, 307.
(9) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahî'h*, VII, 181-182.
(10) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 50.

vâmlı olanıdır" buyururlar [10].

İnsanın, Allah'ına karşı olduğu gibi, kendisine ve yaşadığı çevreye karşı da görev ve sorumlulukları vardır. Bunlardan birisine karşı olan hakkın ve vazîfenin yerine getirilişi, bir diğerinin ihmâline sebep olmamalıdır. Vazgeçilemeyen her iş ve ihtiyaç için gerekli vakti ayırıp dikkatli ve titiz bir zaman plânlaması ile 24 saati dengeli bir şekilde kullanmak, insandan beklenen bir davranış ölçüsüdür.

Her devir insanının arasında olduğu gibi, Hazreti Peygamber devri insanlarının içinde de, bütün vecîbelerini bir kenara itip, gece gündüz ibâdetle uğraşan bir zümre vardı. Resûlullah Efendimiz'e, özellikle bu çevrenin hanımlarından, şikâyetler geliyordu. **Abdullah b. Amr** [11], **Osman b. Maz'ûn** [12], **Ebû'd-Derdâ** gibi ibâdet düşkünü bu sahâbîlere karşı Hazreti Peygamber'in takındığı tavır -aşağı yukarı- hep aynıdır:

"Sizin üzerinizde; bedeninizin hakkı vardır, hanımlarınızın hakkı vardır, misâfirlerinizin hakkı vardır, çocuklarınızın hakkı vardır, komşularınızın hakkı vardır. O hâlde, her hak sâhibine hakkını vermelisiniz!".

❊
❊ ❊

(11) **Abdullah b. Amr,** *Mekke*'nin soylu âilelerinden ve ashâbın seçkinlerindendir. Babası **'Amr İbn'ül-'Âs**'dan önce müslüman olmuştur. İbâdete düşkünlüğü yüzünden diğer vazîfelerini aksatan **Abdullah**, bu yönünü şöyle anlatmaktadır: ***"Babam beni, Kureyş'in soylu âilelerinden birisinin kızı ile evlendirmişti; fakat ben, namaz ve oruç gibi ibâdetlerle meşgûl olduğumdan, karımla pek ilgilenmemiştim. Babam, bir gün gelinini ziyârete gelmiş ve ona, "Kocanı nasıl buldun?" diye benim durumumu sormuş; karım da: "Kocam, erkeklerin en şereflilerindendir; fakat bizi hiç arayıp sorduğu, döşeğimize rağbet ettiği yok ki!." cevâbını verince, babamın fenâ halde canı sıkılmış. Önce, beni arayıp bularak: "Oğlum, seni adam yerine koyup, Kureyş'den soylu soplu bir hanımı alıverdim; sen ise, şöyle yaptın böyle yaptın!." diye iyice bir payladı; sonra da, doğruca Resûlullah Efendimiz'in yanına giderek, beni O'na şikâyet etti. Peygamber Efendimiz ise, babamın şikâyeti üzerine beni çağırtarak ifâdemi aldı:***

- ***"Sen, gündüzleri hep oruç mu tutarsın?"***
- ***"Evet, yâ Resûlallah!."***
- ***"Gecelerini tamâmen namaz kılmakla mı geçirirsin?"***
- ***"Evet, yâ Resûlallah!"***
- ***"Fakat ben, bâzen oruç tutarım, bâzen tutmam; geceleri hem namaz kılar, hem de uyurum; aynı zamanda hanımlarımla da ilgilenirim. Benim sünnetim budur. Benim yolumdan ayrılan bizden değildir!".*** Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 158.

(12) **Osmân b. Maz'ûn,** ilk müslümanlardandır. İslâm'dan önce de çok mazbut bir hayâtı vardı. Yaradılıştan âbid ve zâhid meşrebli idi. Hicret yıllarını müteâkip *Bedir* muhârebesinden bir müddet sonra vefât etmiştir. O, Peygamberimiz'in yeni baştan kurduğu *"Cennet'ül-Bakî' "* adı verilen *Medîne Kabristanı*'na ilk defnedilen sahâbîdir. Hayâtı hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, III, 385-387; Nedvî, *Büyük İslâm Târihi: Asr-ı Saâdet - Peygamberimizin Ashâbı*, III, 9-16.

İbâdette, samîmiyet ve katıksız niyet *(ihlâs)* esâstır. Ciddiyet ve titizlik ise, onun başta gelen şartlarındandır. Kulluk, her ne kadar Allah'a yapılıyorsa da, onun faydası kulun kendisinedir. Bu sebeple, herkes kendi ibâdetine, yine kendisi büyük bir titizlikle sâhip çıkmalıdır.

İnsan; iffetine, nâmûsuna, şeref ve haysiyetine karşı nasıl titiz ve kıskançsa, ibâdetine karşı da aynı titizlik ve kıskançlığı duymalıdır. Onu bozan şeylerden sakınmanın ötesinde, ibâdet edebine yakışmayan bütün tavır ve davranışlardan uzak durmak gerekmektedir.

Kulluk makâmında bulunan insana yakışan, ***"başkası ne der?"*** endîşesini taşımak değil; Rabbına karşı e d e b çizgisinde bulunabiliyor muyum? kaygısını duymaktır.

❊ ❊

Gerek i b â d e t, gerek diğer bütün hayırlı işler, insanın ***"Cennet"***e gidişini tek başına te'minât altına alamaz. Bâzı mezheb taraftarlarının ***"ibâdet ve tâat, cennete girmeyi gerektirir"*** yolundaki iddiâsı, Peygamber Efendimiz tarafından reddedilmiştir.

Allah'ın cennet ve cemâl nîmeti, bizim nâçîzâne ibâdetlerimizin karşılığı ile elde edilebilecek kadar ucuz değildir. İslâm inancını benimsemiş ve müslüman sıfatını kazanmış bulunan şerefli insanların yapacakları en akıllıca iş, cennet ticâreti ile meşgûl olmak değil, k u l l u k çizgisinden ayrılmadan Allah'ın rahmetine ve lûtfuna sığınmaktır.

İnsanlar arası ilişkilerin terâzisi olan a d â l e t çok değerli bir kavramdır; fakat her yerde değil. Şöyle ki; eğer Allah insanlara ***"adâleti ile muâmele"*** ederse, geçmiş ve gelecek insanlardan hiç birisinin, bir azâba ve cezâya çarptırılmadan **Cennet**'e ve **Cemâl**'e kavuşması mümkün değildir. Bu sebeple, ***"Allah'ın adâleti"***ne değil; O'nun, lutf u keremine ve aff u inâyetine sığınmaktan başka çâremiz yoktur.

Nitekim, Peygamber Efendimiz bir münâsebetle: ***"Hiç bir kimseyi, onun ibâdeti ve tâati Cennet'e koyamaz!"*** buyurunca; ashabdan bâzıları, bu ***"hiç bir kimse"*** genellemesinin içinde, bizzat kendilerinin de olup olmadığını sorarlar:

- ***"Yâ Resûlallah, sizi de mi koyamaz?"***. Cevap, açık ve kesindir:

- ***"Evet, beni de!. Ben de, ancak, Allah'ın lûtfu ve rahmeti bürüyüp çevrelerse cennete girebilirim; yalnızca ibâdetim sâyesinde değil!."*** buyururlar [13].

❊ ❊

(13) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 10, 181, 182; *Tecrîd Tercemesi*, XII, 77-78.

Peygamber Efendimiz, kulluğun zirve noktasındadır. O, tâbir câizse, bir ibâdet kahramanıdır. Aynen **kahramanlık** gibi, **ibâdet** de, **yapıldığı zaman** ibâdet oluyor; anlatıldığı zaman değil. Fahr-i Kâinât Efendimiz'in kulluk hayâtında hiç bir boşluk yoktur; insan olarak nasıl ve ne kadar ibâdet edilmesi gerekiyorsa o ölçüde ibâdet etmişlerdir. Buna rağmen O, yapılması gerekene göre, yaptıklarını hep yetersiz görmüştür.

Bilindiği gibi m e l e k l e r, Allah'dan aldıkları emre muhâlefet etme *(isyân)* melekesi olmayan ve aldıkları emri olduğu gibi aksatmadan yapan varlıklardır. Onlar, hep ***"itâat-i dâime"*** üzeredirler. Buna rağmen, onların da hakkı ile ibâdet edemediklerinden yakındıkları, bir bakıma ***"aciz îtirâfı"***nda bulundukları ifâde edilmiştir. Kültürümüzde çok yaygın olan bir cümleyi de içine alan [14] bir vesîkayı buraya kaydediyoruz:

Câbir b. Abdullah'dan gelen bir rivâyete göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: ***"Yedi kat semâda; ne ayak basacak kadar, ne bir karış ve ne de avuç içi mikdârı hiç bir yer yoktur ki, oralarda, kıyâm hâlinde, veyâ rükû vaziyetinde, ya da secde etmiş durumda bir melek bulunmamış olsun. Buna rağmen, kıyâmet günü hepsi de:*** *"Seni tenzîh ederiz, sana hakkı ile ibâdet edemedik; ne var ki, sana hiç bir şeyi ortak koşmuş da değiliz Yârabbi!."* ***derler"*** [15].

Bir **aciz îtirâfı** olarak söylemek durumundayız ki, bir âciz kul olarak bize düşen de, ***"Peygamberimiz gibi"*** ibâdet etmek değil, ***"O'nun tarzında"*** ibâdet etmektir. Netîce îtibâriyle, yapamıyacaklarımızın mâzereti ile avunma gevşekliğinde değil, kendi şart ve imkânlarımızı iyi değerlendirip, yapabileceklerimizin gayreti içinde olmaktır:

O, Allah yolunda ***"her şeyini"*** vermişse, biz de ***"bir şeyimizi"*** verelim; ama verelim!.

O, ayaklarına kara su ininceye kadar namaz kılmışsa, biz de fazla yorulmayacak kadar kılalım; ama yüzümüz kıbleye dönsün, alnımız secdeye değsin!.

O, bütün bir insanlığı düşünmüşse, biz de hiç olmazsa kendimizi, çevremizi, vatanımızı, milletimizi düşünelim; ama düşünelim!.

O, insanlar için zararlı olan bir dağı kaldırmışsa, biz de bir çöpü kaldıralım; ama yeter ki kaldıralım!.

---

(14) Tasavvuf literatüründe çokca kullanılıp işlenen ***"Sübhâneke mâ 'abednâke hakka 'ibâdetike"*** ibâresi, hattatlar tarafında yazılarak levha hâline getirilmiştir. Öte yandan bu metin, *Anadolu*'da, bir çok câmide kitâbe olarak da karşımıza çıkmaktadır. Meselâ *İzmir Hisar Câmii* ile, *Bergama Ulu* (Yıldırım) *Câmii* bunlardan sâdece ikisidir.

(15) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, II, 184, nu: 1751.

O, ne kadar iyi, güzel, doğru ve faydalı ***"büyük işler"*** yapmışsa; biz de iyi, güzel, doğru ve faydalı olan ***"küçük işler"***in ucundan tutalım; yeter ki O'nun yolunun emekleyen bir yolcusu olalım!.

Ne, en mükemmeli yapamıyoruz diye **karamsar**; ne de, yaptıklarımızın gurûru ile aşırı **iyimser** olalım. Yerine göre ağlamasını da gülmesini de, sevinmesini de üzülmesini de bilen; varlıkla yokluk, açlıkla tokluk karşısında karakter değiştirmeyen ve kulluk yolunda hedefe doğru mesâfe alma gayreti içinde olan insanlar olalım.

Öylesine kulların oluşturduğu bu dünyâ, **Cennet**'e açılan bir kapı olur; ucu **Cehennem**'e varan bir dehliz değil!.

❊ ❊

Aşağıdaki metinlerde, Peygamber Efendimiz'in ibâdet hayâtının bazı kesitleri vardır. Yukarıdaki açıklamalar, bu ve benzeri bir kısım hadîslerin ışığı altında yazılmış olup, tekrardan kaçınmak için onların metinleri ayrıca kaydedilmemiştir.

Bu bahis, özellikle ***"Peygamberimiz'in Ahlâkı"*** bahsi (46. Bölüm) ile birlikte okunup değerlendirilmeli; böylece i b â d e t ile a h l â k arasındaki ayrılmaz bütünlük sağlanmalıdır.

METİNLER

1) **Muğîre b. Şu'be** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz (s.a.s), ayaklarına kara su inecek kadar [16] çok namaz kılardı. Kendilerine:

- ***"Yâ Resûlallah! Cenâb-ı Hak geçmişteki ve gelecekteki bütün kusurlarınızı bağışlamış olduğu hâlde, ibâdet husûsunda niye bu kadar çaba sarfediyorsunuz?"*** dediklerinde;

- ***"Allah'a çok şükreden bir kul da mı olmayayım!."*** buyurmuşlardır.

❁

2) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, tabanlarına kara su ininciye kadar namaz kılarlardı. Ashâbı, kendilerine:

- ***"Yâ Resûlallah, niçin böyle yapıyorsunuz? Halbuki size gelen âyet-i kerîmede, geçmişteki ve gelecekteki bütün kusurlarınızı Allah'ın bağışladığı, bildirilmiştir!."*** [17] dediklerinde:

- ***"Öyle amma, çok şükreden bir kul da mı olmayayım!."*** cevâbını vermişlerdir.

❁

3) Yine **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz kalkarlar, ayaklarına kara su inecek derecede namaz kılarlardı. Bu durumu gören ashâbı:

- ***"Allah, geçmiş ve gelecek bütün hatâlarınızı bağışladığına dâir size te'mînât verdiği hâlde, niçin böylesine çok ibâdet ediyorsunuz? yâ Resûlallah"*** dediklerinde, yine aynı cevâbı verdiler:

(16) Meşhur hadîs kitaplarında değişik rivâyetleri bulunan bu hadîs metnindeki ***"... hattâ intefehat kademâhu", "... hattâ infeterat kademâhü"*** ve ***"... hattâ teverreme kademâhü"*** ibârleri, Türkçeye hep, ***"... ayakları çatlayıncaya kadar..."***, ***"ayakları şişinceye kadar..."*** ve ***"ayaklarından kan akıncaya kadar..."*** şeklinde tercüme edilegelmiştir. Hâlbuki uzun müddet ayakta kalma sonucu aşırı yorulmaktan kinâye olan bu tür ifâdelerin, lisânımıza ***"ayağına kara su ininceye kadar"*** diye tercüme edilmesi, dilimizin ifâde disiplinine daha uygun düşmektedir.

(17) *Fetih* sûresi, 2. âyet.

- *"Efe lâ ekûnü 'abden şekûrâ:* ***Çok çok şükreden bir kul da mı olmayayım!."*** [18].

❁

4) **Esved b. Yezîd** (ö: 75/694) rivâyet ediyor:

Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemize, Peygamber Efendimiz'in, geceleri nasıl namaz kıldıklarını sorduğumda, şöyle anlattılar:

"Yatsı namazını kıldıktan sonra yatarlar, bir miktar uyuyup kalkarlar ve diledikleri kadar t e h e c c ü d namazı kılarlardı. Seher vakti girince (tanyeri ağarmadan) ***v i t i r namazlarını da edâ ederler ve, istirâhat etmek üzere, yataklarına gelirlerdi. Eğer ihtiyaç duyarlarsa hanımı ile sevişirlerdi. Ezân sesini duyunca hemen yataklarından fırlarlar; şâyet gusül abdesti almalarını gerektiren bir durum olmuşsa su dökünürler, yoksa abdest alırlar ve sabah namazını mescidde kılmak üzere evden çıkarlardı".***

❁

5) **İbn 'Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Bir gece ben, Resûlullah Efendimiz'in hanımlarından teyzem **Meymûne**'nin evinde yatmıştım. Bu sırada Peygamber Efendimiz'le aynı yastığı paylaştık. Ben başımı yastığın enine, Resûl-i Ekrem Efendimiz de boyuna koyarak yattık. Tahminen gece yarısından ya biraz önce, ya da biraz sonra idi ki Peygamber Efendimiz uyandılar ve gözlerinden uyku mahmurluğunu atmak için elleri ile gözlerini oğdular ve arkasından da *Âl-i İmrân* sûresinin sondan on âyetini okudular [19]. Bu âyetleri okuduktan sonra kalkıp asılı duran kırbeden güzelce bir abdest aldılar ve namaza durdular. Ben de kalkıp abdest aldım ve Peygamber Efendimiz'in yan tarafında namaza durdum. Bu sırada Resûl-i Ekrem Efendimiz, sağ elini başımın üstüne koydu ve benim sağ kulağımdan hafifçe çekti [20]. Bu arada iki rek'at namaz kıldılar, arkasından iki rek'at daha ve nihâyet bir iki rek'at namaz daha kıldılar. (Hadîsin râ-

(18) Peygamber Efendimiz, ısrarla, ***"Mesele günâhların affı ve hatâların bağışlanması değil; bize lutfedilen bunca nîmetin şükrünü edâ etmektir. Günâhlar bağışlanır, amma nankörlük affedilmez"*** mesajını vermek istemiştir.

(19) *Âl-i İmrân* sûresi'nin sondan on âyeti, ***"İnne fî halk'ıs-semâvâti ve'l-ardı ve'htilâfi'l-leyli ve'n-nehâri le-âyâtin li-ülî'l-elbâb"*** âyeti ile başlamakta, ***"... vetteku'llâhe le'alleküm tüflihûn"*** ile bitmektedir. Bu kısım, bizim karşılaştırdığımız mushaflarda 11 âyettir.

(20) Metne sâdık kalarak yapılan bu tercüme biraz kapalı olmuştur. Bu hâdiseye yer veren diğer rivâyetler daha açıktır. **İbn Abbâs**, şu hususu anlatmak istemiştir: Ben, namazda Peygamber Efendimiz'in soluna durmuştum. O beni, sağ kulağımdan tutarak sağ tarafına çekti. Böylece, cemâatle namaz kılınırken şâyet tek cemâat varsa, bu takdirde onun, imâmın soluna değil, sağına durması gerektiğini ifâde etmiş oluyordu.

vîlerinden olan **Ma'n**, bu ***"iki rek'at"*** ifâdesini altı kere tekrar etmiştir). Yâni ikişer ikişer olmak üzere on iki rek'at namaz kıldılar. Bu 12 rek'ati bitirdikten sonra, v i t i r namazını da edâ edip yattılar. Nihâyet müezzin gelip sabah ezânını okuyunca tekrar kalktılar ve fazla uzatmadan, sabah namazının iki rek'at sünnetini kılarak evden çıktılar. Sabah namazının farzını ise *Mescid-i Şerîf*'de edâ buyurdular.

❁

6) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, gece vakti on üç rek'at namaz kılarlardı".

❁

7) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, şâyet uyku bastırır veyâ uykudan gözlerini açamaz hâle gelir de gece namazlarını kılamadıkları olursa, o zaman bunun yerine, gündüz 12 rek'at namaz kılardı.

❁

8) **Ebû Hüreyre** (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Her hangi biriniz, gece namaz kılmak üzere kalktığında, namazını önce kısa iki rek'atle açsın"*** buyurmuşlardır.

❁

9) **Zeyd b. Hâlid el-Cühenî** (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'in *(teheccüd)* namazını kılış tarzını gözlerimle görüp öğrenmek istiyordum. (Berâber seferde bulunduğumuz bir sırada) çadırlarının eşiğine başımı koydum ve gece namaz kılışlarını baştan sona seyrettim: Önce, kısa iki rek'at namaz kıldılar. Sonra, ilk kıldıklarının üç misli uzunluğunda iki rek'at daha kıldılar. Bunun arkasından iki rek'at daha kıldılar ki bu, bir öncekine göre biraz kısa idi. Arkasından iki rek'at daha kıldılar; bu da, daha önce kıldıklarından kısaca idi. Nihâyet iki rek'at daha kıldılar ki, bu da bir öncekinden daha kısa idi. Sonunda da vitir namazını kıldılar. Bütün bunların yekûnü 13 rek'at namaz olmuştur.

❁

10) **Ebû Seleme b. 'Abdurrahmân** (ö: 94/713) rivâyet ediyor:

Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemize, Peygamber Efendimiz'in *Ramazan* gecelerinde nasıl namaz kıldığını sordum. Şöyle anlattılar:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, gerek *Ramazan* gecelerinde ve gerek diğer gecelerde 11 rek'atin üzerine çıkmazdı. Önce dört rek'at kılardı ki, bunların güzelliğini ve uzunluğunu hiç de sorma. Arkasından bir dört rek'at daha kılardı. Bunların da güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Arkasından da vitir namazını edâ ederlerdi. Bir gün dedim ki:

-"Yâ Resûlallah, sizyatsı namazını kıldıktan sonra vitir namazını kılmadan uyur musunuz!?".

-"Yâ Âişe, benim gözlerim uyur, amma kalbim kat'iyen uyumaz!.".

❁

11) Yine **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, genellikle geceleri 11 rek'at namaz kılardı. Çift çift kıldıkları bu namazların sonuncusunu ise teklerdi. Namazını kılıp bitirdikten sonra da, istirâhat etmek üzere, sağ yanları üzerine yatıp uzanırlardı.

❁

12) Yine **Hz. Âişe** *(r.anhâ)*'den, başka bir senedle, aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

❁

13) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemizden bir başka rivâyet de şöyledir:

"Resûl-i Ekrem (s.a.s) Efendimiz, bâzı gecelerde dokuz rek'at namaz kılardı".

❁

14) **Huzeyfe b. Yemân** (r.a), bir gece Hazreti Peygamber (s.a.s)'le birlikte namaz kıldığını söyleyerek, Peygamber Efendimiz'in namaz kılışını şöyle anlatmaktadır:

Namaza başlarken: ***"Allâhü ekber, zü'l-Melekûti ve'l-Ceberûti ve'l-Kibriyâi ve'l-'Azame"*** *(En büyük Allah'dır. O, mülkün yegâne sâhibidir, gayb âlemi kendi tasarrufundadır, dilediği takdirde her şeyi bir anda kahretmeye muktedirdir, bütün yücelikler O'nda toplanmış olup her türlü noksanlıklardan uzaktır ve öyle bir azamete sâhiptir ki sırrını kavramak mümkün değildir)* tekbîri ile namaza girdiler. *Fâtiha-i Şerîfe*'yi de okudular. Rükûda, ayakta durduklarına *(kıyâm)* yakın kaldılar ve ***"Sübhâne Rabbiye'l-'azîm, Sübhâne Rabbiye'l-'azîm..."*** tesbîhini tekrarladılar. Sonra başlarını

kaldırıp bellerini doğrulttular. Kıyâmda kalışları da, rükûda kalışlarına yakındı. Kıyâmda iken, ***"li-Rabbiye'l-hamd, li-Rabbiye'l-hamd..."*** *(Rabbime sonsuz şükürler olsun, Rabbime sonsuz şükürler olsun...)* niyâzını tekrarladılar. Daha sonra secdeye vardılar. Secdede kalışları ise kıyâmda duruşları kadar olmuştu. Secdede de, ***"Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ, Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ..."*** tesbîhini söylediler. Başlarını secdeden kaldırdılar ve iki secde arasında da secdede kaldıkları kadar oturup, ***"Rabbiğfirlî, Rabbiğfirlî..."*** *(Yârabbi beni bağışla, Yârabbi beni bağışla)* diyerek niyâzda bulundular. İşte bu minvâl üzere *Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ* ve *Mâide* (veyâ *En'âm*) sûrelerini okudular".

Tirmizî: "Dördüncü rek'atte okunan sûrenin *Mâide* mi, yoksa *En'âm* mı olduğu husûsunda tereddüde düşen şahıs, hadîsin râvîlerinden olan **Şu'be**'dir" der. Yâni o, bu tereddütlü ifâdenin hâdiseyi anlatan **Huzeyfe b. Yemân**'a değil, beşinci râvîye âit olduğunu belirtmek istemiştir.

❁

15) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, bir def'asında gece boyu bir tek âyetle namaz kıldılar [21].

❁

16) **Abdullah b. Mes'ûd** (r.a) anlatıyor:

Bir gece vakti idi. Peygamber Efendimiz'le birlikte ben de namaza durdum. Fakat Resûl-i Ekrem Efendimiz ayakta *(kıyâm*da) o kadar çok kaldılar ki aklıma kötü kötü şeyler geldi. Neydi o kalbine gelen kötü şey? diye sorulunca:

"Peygamber Efendimiz'i ayakta bırakıp, kendim oturduğum yerde kılsam diye hatırıma geldi" dedi.

❁

17) Değişik bir senedle aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

❁

18) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz oturduğu yerde namaza başlarlar ve otururak okurlardı. Okudukları sûreden 30-40 kadar âyet kalınca ayağa kalkarlar ve

(21) Kaynaklar, Hazreti Peygamber'in gece boyunca kıldığı namazın bütün rek'atlerinde okuduğu âyetin, *Mâide* sûresinin: ***"Eğer onlara azâb edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Ve eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen azîz ve hakîmsin"*** meâlindeki 118. âyeti olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 397.

geri kalan âyetleri de ayakta okuyup, arkasından rükû ve secdeye varırlardı. İkinci rek'atte de aynı şekilde yaparlardı.

❁

19) **Abdullah b. Şakîk** (ö: 108/726) naklediyor:

Ben, **Hz. Âişe** *(r.anhâ)*'ye Resûlullah Efendimiz'in nâfile namazlarını nasıl kıldıklarını sorduğumda, şöyle dediler:

"Resûlullah Efendimiz, uzun namazlarını bir gece ayakta, öbür gece de otırarak kılarlardı. Eğer ayakta iken okumaya başlamışlarsa, kıraâtleri bitince rükû ve secdeye kıyâm hâlinde oldukları hâlde geçerler; yok, okumaya otururken başlamışlarsa, o zaman da, okudukları sûre bitince, oturdukları yerde rukû ve secdeye varırlardı".

❁

20) **Hz. Hafsa** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, nâfile namazlarını oturdukları yerde kılarlar ve kısa sûrelerden okurlardı. Fakat okuyuşlarında *t e r t î l*'e [22] o kadar riâyet ederlerdi ki, bu kısa sûreyi okurken geçirdiği zaman, daha uzun bir sûreyi kıraât ettikleri zamanı aşardı.

❁

21) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemizin haber verdiklerine göre; Peygamber Efendimiz, ömrünün sonlarına doğru, namazlarını ekseriyâ oturdukları yerde kılmışlardır.

❁

(22) T e r t î l, *Kur'ân*'ın; her harfinin, edâsının, nazmının, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Bir söz hadd-i zâtında ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi güzel okunmayınca onun güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilmeyenler güzel sözleri berbâd ederler. Kelâmın tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise, sâde ses güzelliğiyle gelişi güzel eze büze teganni etmek, saz teli gibi sâde ses üzerinde yürümek kabîlinden bir müsikî işi değildir. Nazmın mânâ ile münâsebeti ve lisan fesâhat ve belâgati hakkıyle gözetilerek rûhî ve mânevî bir mutâbakatle; yerine göre şiddet yerine göre yumuşaklık, yerine göre med yerine göre kasr, yerine göre izhâr yerine göre ihfâ, yerine göre vakıf yerine göre vasl, yerine göre gunne yerine göre iklâb ve hâsılı bütün maksad, mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere t e c v î d ile okumak işidir. Bu tür okuyuşun en güzel örneğini de Peygamber Efendimiz vermiştir. Bkz. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VII, 5427.

22) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

"Ben, öğle namazının farzından önce ve sonra ikişer rek'at namazı Mescid-i Şerîf'de; akşam namazının farzından sonra iki, yatsı namazının farzından sonra da iki rek'at namazı Resûlullah'ın hâne-i saâdetlerinde Peygamber Efendimizle birlikte kıldım".

❁

23) **Hz. Hafsa** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, tan yeri ağarıp da müezzinin ezânı okuyacağı sırada (kısa) ***iki rek'at namaz kılarlardı".***

Hadîsin dördüncü râvîsi **Eyyûb es-Sahtiyânî** (ö: 131/749): *"Hocam* **Nâfi'**, *bu hadîsi bana rivâyet ederken, öyle zannediyorum ki* ***"iki rek'at"*** *ifâdesinden sonra* ***"kısa"*** *lâfzını da ilâve etmişti"* der.

❁

24) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

"Şahsen ben; iki rek'at öğlenin farzından evvel iki rek'at de farzından sonra, iki rek'at akşamın farzından sonra, iki rek'at de yatsının farzından sonra olmak üzere Peygamber Efendimiz'den tam sekiz rek'at namaz görüp belledim. Gerçi kız kardeşim **Hafsa,** ***Peygamber Efendimiz'in sabah namazının farzından önce de iki rek'at namaz kıldığını bana söylemişse de, ben, bu namazı, Hazreti Peygamber'in kıldığını görmedim"*** [23].

❁

25) **Abdullah b. Şakîk** rivâyet ediyor:

Ben, Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemize Peygamberimiz'in kıldığı namazın rek'atlerini sorduğumda şöyle cevap verdiler:

"Resûlullah Efendimiz, öğlenin farzından önce ve sonra ikişer, akşamın farzından sonra iki, yatsının farzından sonra iki ve sabah namazının farzından önce iki rek'at namaz kılardı" [24].

❁

(23) Hazreti Peygamber, sabah namazının sünnetini çoğunlukla evinde kılardı. Bu sebeple, onun ev hayâtını daha çok birinci derecedeki yakınları biliyordu. Bu uygulama, günümüzde de, sabah namazlarını câmide kılan müslümanlarca sürdürülmektedir.

(24) Bu rek'atler, günümüzde, ***"namazların sünnet-i müekkedesi"*** olarak değerlendirilmektedir.

26) **'Âsım b. Damre** naklediyor:

Bizler, **Hz. Ali** *(kerremallâhü veche)* Efendimiz'den, Hazreti Peygamber'in gündüzleri kıldığı namazların durumunu sormuştuk:

- ***"Sizler, buna tahammül edemezsiniz; sizin buna gücünüz yetmez!."*** deyince;

- ***"Hele siz anlatın; gücü yetenlerimiz kılar!."*** diye ısrâr ettik. Bu ricâmız üzerine anlattılar:

"Resûl-i Ekrem Efendimiz; ikindi vaktinde güneşin gurûb noktasına uzaklığı ne kadarsa, işte güneşin ufuktan yüksekliği o kadar olduğu zaman (kaba kuşluk vakti) ***iki rek'atlık bir namaz kılardı. Öte yandan, öğle namazının zevâl vaktinden uzaklığı ne kadarsa, işte zevâl vaktinden o kadar bir zaman önce de*** (kuşluk vakti) ***dört rek'atlik bir namaz daha kılardı. Ayrıca öğlenin farzından evvel dört, farzından sonra da iki rek'at namaz daha kılardı. Bunlardan başka ikindinin farzından önce de dört rek'at namaz kılıp, bunun ka'de-i ûlâsında*** (ilk oturuşunda), ***Melâike-i mukarrebîn'e, bütün peygamberlere ve onlara tâbi olan mü'minlere ve müslümanlara duâ ederlerdi*** (*et-Tehıyyâtü*'yü okurlardı)" [25].

(25) Burada, namaz vakitlerinin yerlerinin tesbîti, güneş ve gölge sistemine göre anlatılmıştır. Nitekim alaturka saatle namaz vakitlerinin yerleri de bu esâsa göre belirlenmiştir. Şöyle ki, öğle vakti güneşin tam tepede olup da gölgenin sıfır olduğu noktaya ***"zevâl vakti"*** denmiştir. Gölge doğuya doğru uzamaya başlayınca ***"öğle"*** *(zuhur)* vakti girer. Zevâlden sonra bir cismin gölgesi doğuya doğru birbuçuk misli olunca ***"asr-ı evvel"*** *(ilk ikindi)*, iki misli olunca da ***"asr-ı sânî"*** *(ikinci ikindi)* vakti girmiş olur. Öte yandan, sabahleyin gün doğunca da, gölge batıya doğru alabildiğince uzundur; güneş yükseldikçe gölge kısalır. Netîcede, aynen ikindi vaktinde olduğu gibi, bir cismin gölgesi birbuçuk veyâ iki misline gelince ***"kuşluk vakti"*** *(duhâ)* girmiş olur. İşte hadîsde, bu durum anlatılmaya çalışılmıştır.

41 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İBÂDETLERİNDEN KUŞLUK NAMAZI

Bir önceki bölümde, Peygamber Efendimiz'in genel olarak **ibâdet hayâtı,** özel olarak da **gece kıldığı namazları** bahis konusu edilmişti. Bu namaza, *Kur'ân-ı Kerîm* diliyle; uykudan uyanmak ve gece kalkıp namaz kılmak anlamına gelen **teheccüd** namazı denir (*İsrâ*, 79). Teheccüd namazı, diğer beş vakit namaza ilâve olarak, Peygamber Efendimiz'e ayrıca emredilmiştir.

Bu bölümde de, yine Hazreti Peygamber'in zaman zaman kıldığı **kuşluk** namazı ile ilgili hadîsler ele alınacaktır. **Tirmizî,** konu ile ilgili olarak *Şemâil*'de 8 hadîs kaydetmiştir.

Bizim ***"kuşluk namazı"*** diye tercüme ettiğimiz ifâdenin dînî metinlerdeki orijinali ***"salât'üd-duhâ"***dır. **Duhâ**; güneşin ufuktan parlayıp yükselmeye başladığı andan îtibâren öğleye kadar devâm eden zaman dilimidir. Duhâ vaktinin başlangıcına **işrâk** vakti denir ki, güneşin doğup etrâfı ışıklandırmaya başladığı andır. O sırada ***"vakt-i kerâhet"*** geçmiş olur.

Dînî metinlerde; bu vaktin başlangıcına ***"dahve"*** *(genç kuşluk)*, biraz sonrasına ***"duhâ"*** *(kaba kuşluk)* ve zevâl vaktine yakın olan daha sonrasına da ***"dahâ"*** *(koca kuşluk)* denmektedir [1].

Günün hemen hemen yarısını içine alan bu zaman dilimi, gündüzün **gençlik** zamânıdır. Bu dönemi, Peygamber Efendimiz ***"semâ kapılarının açıldığı"*** ve amellerin ***"dergâh-ı izzet"***e sunulduğu bir zaman dilimi olarak tanıtmaktadır. İşte, Hazreti Peygamber'in bu zaman diliminde kıldığı namaz çeşidine ***"kuşluk namazı"*** *(salât'üd-duhâ)* denmektedir.

(1) Bkz. *Kāmûs*, IV, 1046.

METİNLER

1) **Mu'âze** (binti Abdullah) (ö: 83/702) rivâyet ediyor:

Ben, **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemize: ***"Peygamber Efendimiz kuşluk namazı kılar mıydı?"*** diye sordum.

"Evet, kılardı. Bâzen dört rek'at olarak kılar, bazen de Allah Teâlâ'nın dilediği kadarıyle dört rek'atın üzerinde kıldığı olurdu" dedi."

❁

2) **Enes b. Mâlik** (r.a): ***"Resûl-i Ekrem Efendimiz, kuşluk namazını altı rek'at olarak kılardı"*** buyurmuştur.

❁

3) **Abdurrahmân b. Ebî Leylâ** (ö: 82/701) rivâyet ediyor:

Ümmü Hânî'nin dışında sahâbeden hiç bir kimse, Peygamber Efendimiz'in kuşluk namazı kıldığını bana haber vermedi. **Ümmü Hânî** ise şöyle anlattı:

"Resûl-i Ekrem Efendimiz, Mekke'nin fethi günü lûtfedip evimi şereflendirdiler. Bu sırada bir boy abdesti alıp sekiz rek'at namaz kıldılar. Ben, Peygamber Efendimiz'in böylesine kısa namaz kıldıklarını hiç bir zaman görmemiştim. Ne var ki, kısa kılmalarına rağmen rek'atlerin rükû ve secdelerini tam olarak edâ ettiler".

❁

4) **Abdullah b. Şakîk** rivâyet ediyor:

Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemize: ***"Resûlullah Efendimiz, kuşluk namazı kılar mıydı?"*** diye sordum. ***"Hayır"*** dediler. ***"Ancak seferden döndükleri zaman kılardı"*** cevâbını verdi.

❁

5) **Ebû Sa'îd el-Hudrî** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, kuşluk namazını bir müddet devâmlı kılardı. Bunu gören bizler, ***"artık bir daha bırakmaz"*** derdik. Bir müddet de tamâmen bırakırlar idi ki, bu def'a da, ***"her hâlde artık bir daha kılmazlar"*** derdik.

❁

6) **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Eyûb Sultan)* (r.a) anlatıyor:

Fahr-i Kâinât Efendimiz, güneş zevâl noktasını aştığı sırada devamlı olarak dört rek'at namaz kılarlardı.

- ***"Yâ Resûlallah***, dedim. ***Siz, hiç aksatmadan her zaman güneş zevâli aştığı sırada bu dört rek'at namazı kılıyorsunuz. Bunun hikmeti nedir?".*** Buyurdular ki:

- ***"Güneş zevâl noktasını aştığı sırada, semânın kapıları açılır ve öğle namazının farzı kılınıncaya kadar da kapanmaz. Binâenaleyh, tam o saatte benim tarafımdan işlenmiş hayırlı bir amelin semâya yükselmesini arzû eder ve bu sebeple de devâmlı olarak o saatte, bu dört rek'at namazı kılarım".*** Tekrar sordum:

- ***"Bu dört rek'atin hepsinde de zamm-ı sûre okunur mu?".***

- ***"Evet!."*** buyurdular. Bir başka noktayı sordum:

- ***"Bu dört rek'ati, iki rek'atte bir selâm vermek sûretiyle kılmak olur mu?".***

- ***"Hayır"*** buyurdular. ***"Dört rek'ati bir bütün olarak kılıp sonunda selâm verilmelidir".***

❁

7) Aynı hadîs, yine **Ebû Eyyûb el-Ensârî**'den olmak üzere, başka bir senedle de rivâyet edilmiştir.

❁

8) **Abdullah b. Sâib** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, güneş zevâl noktasını aştıktan hemen sonra, öğle namazının farzından evvel dört rek'at namaz kılarlar ve: ***"Bu dem öyle bir demdir ki, tam o anda semâ kapıları açılır. Ben de isterim ki, işlediğim sâlih bir amel, o saatte semâya yükselsin!."*** buyururlardı.

❁

9) **'Âsım b. Damre** rivâyet ediyor [2]:

Hz. Ali *(kerremallâhü veche)*, öğle namazının farzından önce dört rek'at namaz kılar ve Peygamber Efendimiz'in de aynı şekilde zevâl vaktinden sonra bu dört rek'at namazı kıldıklarını, üstelik uzun sûreler okumak sûretiyle bu namazı uzunca bir zamanda edâ ettiklerini söylerdi.

(2) **Âsım b. Damre,** bu ve benzeri bir iki rivâyetiyle Hazreti Peygamber'in yakınları ile hanımlarının rivâyetlerine ters düştüğü gerekçesiyle râvî münekkidleri tarafından, ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb'üt-Tehzîb*, V, 45-46.

42 - FARZ DIŞINDAKİ NAMAZLARI EVDE KILMASI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in ibâdetlerinden birinin icrâ şekli üzerinde durulmaktadır. Bilindiği üzere, gerek Peygamber Efendimiz'in, gerek diğer müslümanların ibâdetleri; f a r z olanlar ve n â f i l e olanlar şeklinde iki ayrı grupta değerlendirilmektedir.

Birinci gruptan ibâdetler, herkes için f a r z olan ibâdetlerdir; bunların yapılması *(edâsı)* ihtiyârî değildir. Bunlar, mü'min olmanın vâcibe ve lâzimeleridir. Topal aksak yapılsa da, edâsı yolunda gayret sarfedilmelidir. İbâdetler, insanın Allah'ı ile olan bağını sağlam ve canlı tutar. Esâsen her dînin bir ibâdet sistemi vardır. Dînli olan herkesin, benimsediği dînin ibâdetleri ile ünsiyet kurması, bir fantezi değil, bir mecbûriyettir. Bu durum, d î n l i olmanın t e m e l şartıdır.

İkinci gruptan ibâdetler'e ise n â f i l e ibâdetler denilmektedir. İşte bu bölümde üzerinde durulan konu budur. Mes'elenin esâsına geçmeden önce, dînî metinlerde kullanılan terminolojiye kısaca temâs edilmesi yerinde olacaktır. **Tirmizî** bu bölümün başlığında ***"salât'üt-tetavvu' "*** ifâdesini kullanmıştır. T e t a v v u' kelimesinin, yine dînî metinlerde kullanılan bir mürâdifi *(eş anlamlısı)* vardır. Bu da, n â f i l e'dir. Dilimizde, dînî terim olarak ***"tetavvu' "*** pek kullanılmazsa da; ***"nâfile"*** kelimesi, hem dînî mânâsıyle, hem de dilimizde kazandığı yeni anlamları ile kullanılmaktadır[1].

N â f i l e kelimesinin kök anlamında, ***"ziyâde"*** yâni fazlalık mânâsı vardır. *Nâfile ibâdet,* farzlar üzerine fazladan olarak edâ edilen ibâdet anlamına gelmektedir. *Nâfile*'nin esâs anlamı ise ***"ganîmet malı"*** demektir. Dînî bir t e r i m olarak da, ***"üzerine farz olmayan fiil ve amelde bulunma"*** anlamını ifâde etmektedir [2].

❄❄❄

Burada nâfile ibâdetlerin fazîletlerinden bahsetmeye kalkışmak bizi konumuzdan çok uzaklaştıracağı için, sâdece, Hazreti Peygamber'in bir tu-

(1) Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat,* ***"nâfile"*** ve ***"tetavvu' "*** maddeleri.

(2) Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarî'b'il-Hadîs,* V, 99; *Kâmûs,* III, 350 ***(tetavvu');*** IV, 120 ***(nâfile).***

tumuna işâret etmekle yetinilecektir. Şöyle ki Peygamber Efendimiz, bir yandan, insanların, ibâdetlerde bir t o p l u l u k *(cemâat)* oluşturmalarını ve k e n d i b a ş ı n a l ı k *(fezz)*'tan sakınmalarını isteyerek: ***"İnsanın câmide cemâatle kıldığı namaz, evinde ve iş yerinde tek başına kıldığı namazdan yirmi küsûr*** (20-27) ***derece daha üstündür"*** buyururlardı [3].

Bir yandan da kendileri, f a r z ve v â c i b namazları dışındaki n â f i l e namazlarını, mümkün olduğunca evinde kılmaya çalışırlardı. Kaynaklardan edinilen vesîkalara göre, Peygamber Efendimiz, bu hususta iki hassas noktaya dikkat çekmiştir:

1°) F a r z dışındaki bütün namazların câmide kılınma m e c b û r i y e t'i yoktur; onlar, câmi dışındaki yerlerde de kılınabilir. Bu durumu belirtmek için: ***"Kişinin farzlar dışında kıldığı namazların en hayırlısı, evinde kıldığı namazlarıdır"*** tavsiyesinde bulunmuşlardır[4].

2°) Bütün namazlarınızı câmide kılıp da evlerinizi ibâdet edilen yer olma şerefinden mahrûm bırakmayınız. Bu durumu sağlamak için de: ***"Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılın; onları*** (hiç namaz kılınmayan) ***kabristan hâline getirmeyin!."*** [5] buyurmuşlardır.

Hazreti Peygamber bu tutum ve davranışı ile, ibâdet edilen yer husûsundaki aşırılıkları önleyip insanları îtidâl noktasında tutmayı hedeflemişlerdir.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 158; İbn Mâce, *Sünen*, I, 258-259, nu: 786-790.

(4) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 99; Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 93, nu: 1447.

(5) Buhârî, *a.g.e.*, II, 56; Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, II, 93, nu: 1448.

METİNLER

1) **Abdullah b. Sa'd** (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'den, evimde kıldığım namazla mescidde kıldığım namaz arasında sevap bakımından bir fark olup olmadığını sorduğumda şöyle cevap verdiler:

"Görüyorsun ki, benim evim mescide son derece yakındır. Böyle olduğu hâlde, farz namazlar dışındaki namazlarımı evimde kılmayı mescidde kılmaya tercîh ediyorum. Farzları mescidde, bunun dışındakileri ise evimde kılmayı daha çok seviyorum".

43 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN ORUÇLARI

Peygamber Efendimiz'in yapmakta olduğu belli başlı ibâdetlerden birisi de oruç ibâdetidir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in ifâdesi ile oruç, önceki ümmetlere de hep farz kılınmış bir ibâdet çeşididir[1]. Oruç, beşeriyetin aşırı iştahlarının dizginlenmesi ve, onun terbiye ve ıslah edilmesi için öteden beri tatbîk edilegelen ilâhî bir kânundur.

Oruç için kullanılan dînî terim, ***"savm"*** ve ***"sıyâm"***dır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de, hep ***"sıyâm"*** kullanılmıştır. Hadîs-i şeriflerde ise her ikisi de geçmektedir. Farsçası ***"rûze"***dir. Dilimizde, ***"oruç"*** kelimesi ile birlikte ***"savm"*** da yaşamaktadır.

Kelime olarak s a v m, **tutmak** *(imsâk)* ve **hareketten kesilmek** anlamına gelir. Bu sebepledir ki lisânımızda, tek başına ***"oruç"*** denmez de, yardımcı fiil ile ***"oruç tutmak"*** denir. Şerîat dilinde ise; insanın, ibâdet niyeti ile; yemekten, içmekten ve cinsel yakınlıktan, bütün gün kendini tutması demektir. Bunun, ibâdet niyetiyle olmadan yapılanına ise ***"perhîz"*** adı verilir [2].

İslâm'da o r u ç, hicretin 2. yılının 6. ayında *(Şa'bân)*, kıblenin değiştirilmesinden sonra ve *Bedir* harbinden hemen önceleri farz kılınmıştır.

Hazreti Peygamber hicretten sonra *Medîne*'de, her ayın üç günü ile **Aşûre** gününde muntazam oruç tutar; müslümanların da buna uymasını tavsiye ederdi. **Ramazan** orucu farz kılınınca, artık onların, farz olan **Ramazan** orucu dışındaki diğer oruçları tutmayabileceklerini, bu hususta dînî bir mecbûriyet kalmadığını ifâde buyurmuşlardır.

Aşağıda kaydedilen 16 hadîs metninde, Resûlullah Efendimiz'in hangi aylarda, hangi günlerde ve ne miktarda oruç tuttuğu anlatılmaktadır.

---

(1) *Bakara* sûresi, 183. âyet.

(2) P e r h î z; vücûda zararlı olan zevkli şeylerden ve özellikle, hastalık durumunda, belli yemeklerden sakınma, imsâk demektir. Bkz. *TDK Türkçe Sözlük*, ***"perhiz"*** maddesi. Ayrıca; kendisine ya da başkalarına yapılan bir haksızlığı protesto için bir kimsenin aç durarak gösterdiği tepkiye de ***"açlık grevi"*** denir. Bkz. *a.g. sözlük*, ***"açlık"*** maddesi.

METİNLER

1) **Abdullah b. Şakîk** rivâyet ediyor:

Hz. Âişe *(r.anhâ)* anamıza. Peygamber Efendimiz'in hangi zamanlarda oruç tuttuğunu sorduğumda, şöyle anlattılar:

"Resûlullah Efendimiz, bâzen o kadar oruç tutarlardı ki biz, her hâlde bu ay'ı tamâmen oruçlu geçirecekler, derdik. Bâzen de orucu bir bırakırlardı ki, bu def'a da kendi aramızda, her hâlde bu ay hiç oruç tutmayacaklar, diye konuşurduk. Resûl-i Ekrem Efendimiz, Medîne'ye ayak bastıkları günden beri, Ramazan ayı dışında, hiç bir ay'ı tamâmen oruçlu olarak geçirmemişlerdir".

❁

2) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Kendisine (**Enes b. Mâlik**'e), Peygamber Efendimiz'in tuttuğu oruçlar hakkında soru soranlara, o şöyle cevap vermiştir: ***"Hazreti Peygamber bâzen bir ay zarfında oruca öylesine devâm ederlerdi ki, biz, artık bu ayın hiç bir gününü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Bâzen de orucu bir bırakırlardı ki, o zaman da âdetâ, her hâlde bu ay hiç oruç tutmayacakları zannına kapılırdık. Sen, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i o gece namaz kılarken görmek istemesen, bakarsın ki namaz kılarken bulursun; ve o gece henüz uyumamış olarak bulmak istesen, bu def'a da uykuda olduklarını görürsün".***

❁

3) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, bâzı vakitler günlerini o kadar oruçlu geçirirlerdi ki bizler, ***"Gālibâ orucunu hiç bırakmayacak"*** derdik. Bâzen de öylesine bırakırlardı ki, bu durum karşısında da, ***"Artık bu ay'ı hep oruçsuz getirecekler her hâlde"*** derdik. Peygamber Efendimiz, *Medîne*'ye ayak bastıkları günden beri, *Ramazan* ayı dışında hiç bir ay'ı baştan sona oruçlu geçirmemişlerdir.

❁

4) **Ebû Seleme**'nin rivâyet ettiğine göre, **Ümmü Seleme** *(r.anhâ)* vâlidemiz, ***"Ben, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, Şâban ve Ramazan ay'ı dışında, peşi peşine iki ay oruç tuttuklarını görmedim"*** buyurmuştur.

Tirmizî, bu rivâyeti usûl bakımından değerlendirerek şöyle der: Bu **Ümmü Seleme** rivâyetinin senedi sahîhdir. Râvî **Sâlim b. Ebî'l-Ca'd** metni rivâyet ederken, aynen, ***"Bana Ebû Seleme haber verdi; o da Ümmü Seleme'den işitmiş"*** dedi. Öte yandan, bu hadîsi pek çok muhaddis, **Ebû Seleme**'den, o da **Hz. Âişe**'den olmak üzere de rivâyet etmişlerdir. Muhtemeldir ki, **Ebû Seleme b. Abdurrahmân**, bu hadîsi; hem **Hz. Âişe**, hem de **Hz. Ümmü Seleme** analarımızdan ayrı ayrı rivâyet etmiştir [1].

❁

5) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Ben, Peygamber Efendimiz'in, diğer ayların hiç birinde *Şâban* ayındaki kadar çok oruç tuttuklarını görmedim. O, pek az bir kaç günü hâriç, *Şâban* ayını oruçlu geçirirdi; hattâ tamâmında oruç tutardı.

❁

6) **Abdullah b. Mes'ûd** anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, her ayın ilk üç günü oruç tutarlardı. *Cuma* günlerini ise nâdiren oruçsuz geçirirlerdi.

❁

7) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, *Pazartesi* ve *Perşembe* günlerini oruçlu geçirmeye ayrı bir gayret sarfederlerdi.

❁

8) **Ebû Hüreyre** (r.a)'nin rivâyet ettiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Kulların amelleri, Rabbül'âlemîn'in yüce huzurlarına Pazartesi ve Perşembe günleri arz olunur. Bu sebeple ben de, amelimin, oruçlu bulunduğum bir sırada arz edilmesini isterim!.".

❁

(1) Muhaddis **Nesâî**, aynı metnin hem **Hz. Âişe**'den, hem de **Ümmü Seleme**'den gelen rivâyetleri yanında, konu ile ilgili diğer vesîkaları da bir arada toplamıştır. Bkz. *Sünen*, IV, 198 vd.

9) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, bir ayın *Cumartesi, Pazar* ve *Pazartesi* günlerinde; öbür ayın da *Salı, Çarşamba* ve *Perşembe* günlerinde oruç tutarlardı.

❁

10) **Yine Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, hiçbir ayda, *Şâban* ayında tuttukları kadar çok oruç tutmamışlardır.

❁

11) **Me'âze** (Mu'âze) rivâyet ediyor: **Hz. Âişe** *(r.anhâ)*'ye sormuştum:

- ***"Peygamber Efendimiz her ayın üç gününde oruç tutar mıydı?".***
- ***"Evet, tutardı".***
- ***"Ayın hangi günlerinde tutardı?".***
- ***"Gün tâyin etmezlerdi ki. İstediği günlerde tutardı!.".***

Tirmizî, bu hadîsi **Me'âze**'den rivâyet eden **Yezîd er-Rişk** hakkında bir açıklamada bulunarak şöyle der: ***"Senedde adı geçen Yezîd er-Rişk (Kabasakallı Yezîd), "Dabî' b. Kays oymağına mensuptur*** *(ed-Duba'î),* ***Basralıdır*** *(el-Basrî)* ***ve o, rivâyeti makbûl*** *(sika)* ***bir zâttır. Kendisinden, ünlü muhaddislerden Şu'be, Abdülvâris b. Sa'îd, Hammâd b. Zeyd, İsmâ'îl b. İbrâhîm ve daha pek çok hadîs üstadları hadîs rivâyet etmişlerdir. O aynı zamanda Yezîd el-Kāsım, bâzılarınca da Yezîd el-Kassâm*** *(Taksimci Yezîd)* ***lâkabıyla da anılır. Basra ahâlisinin dilinde "r i ş k", "k a s s â m"*** (mal taksim eden) ***mânâsında kullanılır"*** [2].

❁

12) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor:

Aşûre günü, *Câhiliye* devrinde *Kureyş* kabîlesinin oruç tuttuğu bir gündü. Resûlullah Efendimiz de o gün oruç tutarlardı. *Medîne*'ye hicret ettikleri sene yine *Aşûre* orucunu tuttular ve ümmetine de bu orucu tutmalarını emrettiler. Daha sonra *Ramazan* orucu farz kılınınca, artık farz olan oruç,

(2) **Yezîd er-Rişk,** bâzı râvî tenkidcilerince cerh edilmek istendiği için, **Tirmizî** bu açıklamayı yapma gereğini duymuş ve onun, iddiâ edildiği gibi z a y ı f bir râvî olmadığını, dolayısıyle onun kanalıyla gelen rivâyetlerin s a h î h ve güvenilir olduğunu belirtmek istemiştir.

Ramazan orucu olmuş oldu. Böylece, *Aşûre* orucu tutma mecbûriyeti kalktı. Daha sonraları ise, *Aşûre* orucunu isteyen tuttu, isteyen tutmadı.

❊

13- **'Alkame** (ö: 62/682) rivâyet ediyor: **Hz. Âişe** *(r.anhâ)*'ye, Peygamber Efendimiz'in farzlar dışında bâzı günlere mahsus ibâdetleri var mıydı? diye sordum.

"Onun ameli devâmlı idi. Sizin hanginiz, Resûlullah Efendimiz'in tahammül ettiği amele güç yetirebilirsiniz!." şeklinde cevap verdi.

❊

14) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz'in odama bir gelişinde yanımda bir misâfir kadın vardı. Tanımadığı bu kadını görünce:

- ***"Kimdir bu hanım?"*** diye sordu.

- ***"Falanca hanımdır; geceleri hiç uyumaz, bütün gecelerini namazla, zikirle, Kur'ân okumakla... geçirir"*** diyerek, misâfirim olan hanımın, ibâdetine düşkün muhterem birisi olduğunu söylediğimde:

- ***"Sizler, gücünüz yettiği kadarıyle kendinizi ibâdete veriniz. Yemin ederim ki, sizler bıkkınlık getirip de amelinizi bırakmadığınız müddetçe, Allâhü Zülcelâl sevap vermekten hiç usanmaz".***

Hz. Âişe *(r.anhâ)* sözlerini şöyle tamamlar: ***"Peygamber Efendimiz'in en çok sevdiği amel, sâhibinin hiç ara vermeden devâm ettiği ameldir".***

❊

15) **Ebû Sâlih** rivâyet ediyor: **Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme** *(r. anhümâ)* analarımızın her ikisine de sordum:

- ***"Peygamber Efendimiz'in en çok sevip hoşlandıkları amel, ne şekilde yapılanıdır?".*** Her ikisi de aynı cevâbı verdiler:

- ***"Az da olsa devâmlı yapılanıdır"*** *(Mâ dîme ve in kalle).*

❊

16) **Avf b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Bir gece Resûl-i Ekrem Efendimiz'le birlikte idim. Efendimiz, dişlerini misvaklayıp abdest aldılar. Arkasından kalkıp namaza durdular. Ben de kalktım namaza durdum. Zamm-ı sûre olarak *Bakara* sûresini okuyorlardı. Kırâatleri boyunca nerede bir rahmet âyeti gelirse, orada durup Allah'dan rahmet niyâz ediyorlar; her azâb âyeti geldiğinde de, durarak Allah'ın azâbından yine Allah'a sığınıyorlardı. Sûrenin okunuşu bittikten sonra rükûa vardılar. Kıyâmda durdukları kadar rükû hâlinde kaldılar. Rükûda bulundukları esnâda, ***"Sübhâne zî'l-ceberûti ve'l-melekûti ve'l-kibriyâti ve'l-azameti"*** tesbîhini söylediler. Sonra secdeye kapanıp, yine ***"Sübhâne zî'l-ceberûti ve'l-melekûti ve'l-kibriyâi ve'l-azameti"*** tesbîhini tekrarlayarak, secdede de, rükûda kaldıkları kadar kaldılar. Birinci rek'at tamam olup da ikinci rek'ate kalktıklarında, zamm-ı sûre olarak *Âl-i İmrân*'ı okudular. Üçüncü ve dördüncü rek'atlerde de birer sûre okuyarak, her rek'atin rükû, secde ve tesbîhlerini birinci rek'atteki gibi edâ eylediler.

44 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN KUR'ÂN OKUYUŞ TARZLARI

METİNLER

1) **Ya'lâ b. Memlek** rivâyet ediyor:

Ümmü Seleme *(r.anhâ)*'den Peygamber Efendimiz'in *Kur'ân-ı Kerîm* okuyuşlarını sorduğumda, kendi bizzat okuyarak târif etti ve tecvîd üzere tâne tâne okuduklarını haber verdi.

❁

2) **Katâde** (ö: 117/735) rivâyet ediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'den, Hazreti Peygamber'in *Kur'ân*'ı nasıl okuduklarını sorduğumda, ***"Med'lere riâyet ederek okurlardı"*** cevâbı verdi.

❁

3) **Ümmü Seleme** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, *Kur'ân-ı Kerîm*'i, âyet sonlarında durarak okurlardı. Meselâ *Fâtiha*'yı okurlarken; ***"el-Hamdü lillâhi Rabb'il-'âlemîn"*** derler ve dururlar; ***"er-Rahmân'ir-Rahîm"*** derler dururlar; ***"Mâliki yevm'id-dîn"*** şeklinde vakf ede ede okurlardı.

❁

4) **Abdullah b. Ebî Kays** rivâyet ediyor:

Hz. Âişe *(r.anhâ)*'ye, Peygamber Efendimiz'in kırâat tarzlarını sormuştum:

- "Resûl-i Ekrem Efendimiz, Kur'ân-ı Kerîm'i sirren mi yoksa cehren mi, yâni sessiz mi yoksa sesli mi okurlardı?". Buyurdular ki:

- "Her iki şekilde de okurlardı. Yerine göre sessiz olarak, yerine göre de sesli olarak okudukları olurdu".

Kendilerinden bu cevâbı alınca, sevincimden: ***"Dîn işlerinde kolaylık gösterip kulları sıkıştırmayan Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun!"*** dedim.

❁

5) **Ümmü Hânî** *(r.anhâ)* anlatıyor:

(*Mekke*'nin fethi sırasında) ben, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in geceleri *Kur'ân* okuyuşlarını, sedirimin üzerinde otururken işitirdim.

❁

6) **Mu'âviye b. Kurra** rivâyet ediyor:

Ben, **Abdullah b. Mugaffel** (r.a)'den dinledim. O, Şöyle anlatıyordu: *Mekke*'nin fethi günü, Resûlullah Efendimiz'i, devesine binmiş vaziyette, ***"İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ. Li yağfira lekellâhü mâ tekaddeme min zenbike ve mâ teahhar"*** âyetini okurken gördüm. Kelime kelime ve gâyet güzel bir sesle okuyorlardı, dedikten sonra ilâve ettiler: ***"Eğer halkın başıma üşüşmesinden çekinmemiş olsam, Peygamberimiz'in o günkü okuyuş tarzlarını andıran bir sesle okuyabilirim"***[1].

❁

7) **Katâde** der ki: ***"Allah, gönderdiği bütün peygamberleri güzel yüzlü ve güzel sesli yaratmıştır. Hâliyle sizin Peygamberiniz de*** (Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun) ***güzel yüzlü ve güzel sesli idi. Fakat O, nağmeli okumazdı.***

❁

8) **İbn Abbâs** anlatıyor:

Peygamber Efendimiz evde iken *Kur'ân* okuduğunda, onu ancak evde bulunanlar işitebilirdi (sesleri dışarıdan duyulmazdı).

---

(1) Son cümle, esâs metinde, **Mu'âviye b. Kurra**'nın sözü gibi nakledilmiştir. Halbuki bu durum gerçeği aksettirmiyor. **Mu'âviye b. Kurra** (ö: 113/731) Hazreti Peygamber'i dinlememiş olduğuna göre, o ifâde **Abdullah b. Muğaffel** (ö: 57/677)'e âit olacaktır. Nitekim **Buhârî** rivâyeti son derece sarîhtir (*el-Câmi'us-Sahîh*, V, 92). Biz tercümeyi bu durumu dikkate alarak yaptık.

45 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN AĞLAMASI

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in; göz yaşı dökerek ağlaması, hüzünleri, teessürleri ve kaygıları bahis konusu edilecektir. **Tirmizî,** bu başlık altında 6 vesîka kaydetmiştir. Diğer kaynaklarda da, Hazreti Peygamber'in bu yönüne ışık tutan başka rivâyetlere yer verilmiştir.

Bizim ***"ağlama"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki orijinali ***"bükâ"***dır. Burada kullanılan ***"bükâ"*** kelimesi; sesli ağlama mânâsında değil, *göz yaşı dökerek sessiz ağlama* anlamındadır [1].

Ağlama ve gülme, bir bütünün birbirine zıt iki ucu durumundadır. Bu sebeple, bu bahsin, daha önce ele alınan ***"Peygamber Efendimiz'in Gülüş Tarzları"*** başlıklı 34. bölümle birlikte okunması uygun olacaktır.

❁ ❁

İnsanın iç yapısında, m e r h a m e t ve k a s v e t diye iki zıt duygu kaynağı vardır. *Kur'ân* menşe'li olan bu kavramlar, dilimizde; hem aynen kullanılmakta, hem de başka kelimelerle ifâde edilmektedir. M e r h a m e t; esirgemek [2], acımak, şefkat göstermek gibi i y i duyguları; k a s v e t ise; katılık, sertlik, kabalık, acımasızlık, merhametsizlik, hissizlik, duygusuzluk gibi k ö t ü hisleri anlatır. Birincisinin yokluğu, ikincisinin varlık sebebidir.

İşte g ö z y a ş ı; insanın iç yapısındaki bu duygu kanallarının tıkanıklıklarını açıp pasını alan, onu yumuşatıp parlatan ve onun saat gibi çalışmasını sağlayan bir iksirdir.

Kalblerinde bu *merhamet duygusu bulunmayan* kimselere, Peygamberimiz'in deyimi ile ***"şakî"*** denmektedir. Buyururlar ki: ***"Merhamet, ancak ş a k î olan kimselerin kalblerinden sökülüp çıkarılır!."*** [3].

---

(1) Bkz. *Kâmûs*, IV, 878.

(2) **Esirgeme** kelimesi, dilimizde; *koruma* ve *himâye etme* anlamında kullanıldığı gibi, *kıskanma* ve *vermemezlik etme* mânâsında da kullanılır. Burada, bu ikinci anlamı kasdedilmemektedir. Bu hususta ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I, 32-33.

(3) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 392, nu: 4942; Tirmizî, *Sünen*, IV, 323, nu: 1923.

Ezel nasipsizi ve bedbaht gibi mânâlara gelen ş a k î sıfatı (çoğulu : e ş k i y â), insana sonradan âriz olan bir sıfat olmayıp, doğuştan gelmektedir[4]. Peygamber Efendimiz'in bu hadîsi; *bir kimsenin m e r h a m e t s i z olabilmesi için, onun, mutlakâ e ş k i y â tabîatli olması lâzımdır; değilse, bir insanın merhametsiz olması mümkün değildir*, tarzında anlaşılmaktadır. Bu demektir ki, bir kimse şakî karakterli olmadığı hâlde merhametsizlik yapıyorsa, o takdirde, onun merhamet sistemindeki ârızanın tedâvî edilmesi gerekmektedir.

Bu türden merhamet yoksunu katı yürekli insanlara, Peygamber Efendimiz'in söylediği bir söz var ki, burada kaydedilmeden geçilmesi mümkün değildir: **Hz. Âişe** vâlidemizin anlattığına göre, bir gün ç ö l ahâlisinden biri Peygamber Efendimiz'e gelir. O sırada, Hazreti Peygamber'in çocuklarla olan yakın ilgisini görüp de yadırgamış olacak ki, bu bedevî sorar:

- ***"Siz, çocuklarınızı öpüp okşar mısınız!? Biz ise, onları kesinlikle öpmeyiz!"*** der. Hazreti Peygamber de, bu münâsebetsiz üslûp karşısında ezelî gerçeği açıklar:

- ***"Eee, Allah senin gönlünden merhamet duygusunu çekip çıkarmışsa, ben ne yapabilirim ki!"*** [5].

❊❊

Peygamber Efendimiz, m e r h a m e t duygusunun en mükemmel tecellî ettiği yegâne örnektir. O'nun, ümmetine olan düşkünlüğü târif edilmez derecededir. Onların; dünyâları ile ukbâları ile, sevapları ile günâhları ile, hastalıkları ile sağlıkları ile, başlarına gelenlerle ve gelecek olanlarla, kısacası her şeyleri ile ayrı ayrı ilgilenmektedir. Bu sebepledir ki: ***"Benim tasam, kederim ve bilcümle üzüntülerim, ü m m e t i m içindir"*** buyurmuşlardır[6].

Hazreti Peygamber'in hiç değişmeyen hâllerinden biri de, en üzüntülü anlarında bile çevresine karşı hep güler yüzlü; en sevinçli anlarında da dâimâ düşünceli ve hüzünlü bir tavır içinde olmalarıdır. Büyük sorumlulukların hâmili olan insân-ı kâmiller de, derece derece aynı hâlin mazharı olmuşlardır.

---

(4) İbn'ül-Esîr. *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs*, II, 493.

(5) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 75; *Tecrîd Tercemesi*, XII, 135; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1808, nu: 641; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1209, nu: 3665.

(6) Kādî 'Iyâz, *Şifâ*, s. 105; 'Âmirî, *Behce*, II. 294.

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, kendi adına dünyânın en m e s'û d insanıdır. Ancak, bütün bir insanlığın sorumluluğunu taşımasından dolayı da onların en k a y g ı l ı olanıdır. Bizzat kendilerinin: ***"Ben, sizin görmediğinizi görür, duymadığınızı duyarım"*** [7]; ve ***"Siz, benim bildiğimi bilseniz, az güler çok ağlardınız"*** [8] buyurmaları, Zât-ı Risâlet'in bu hâlini anlatmaktadır.

❊
❊ ❊

İnsanlar, kendi dünyâlarının görünmeyen yanları bir tarafa, çoğu zaman hayâtın görünen yönlerine bile kör ve sağırdırlar. Nice insan vardır ki, onlar, her tarafı tuzaklarla dolu ve mayınlarla örülmüş bir tehlikeler çemberi içinde yaşamakta olduklarının bilgisi ve idrâki içinde değildirler. Eğer o idrâkte olsalardı; peygamberlere, mürşidlere, rehberlere, mürebbîlere hiç lüzûm ve ihtiyaç kalmazdı.

❊
❊ ❊

Târihin her devrinde olduğu gibi, bugün de, memleketin ve insanlarımızın içine düştüğü huzursuzluktan ve memleketin başına gelebilecek tehlikelerden en çok endîşe duyup çâre arayanlar ile, uykularını fedâ edip bütün imkânlarını seferber edenler, daha çok, hiç bir şahsî çıkarı olmayan kimselerdir. Malı ile mülkü ile, makâmı ile mevkii ile, zevki ile sefâsı ile, çığ gibi gelen tehlikenin enkâzı altında kalacak olanlar ise, son derece ilgisiz ve alabildiğine kaygısız ve duygusuzdurlar. Bu, dünden bugüne hep böyle olagelmiştir.

Ne denir? Dünyânın sefâsı ile âhiretin cefâsı, âhiretin sefâsı ile de dünyânın cefâsı ikiz kardeş kılınmıştır.

(7) Tirmizî, *Sünen*, IV, 556, nu: 2312.
(8) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 186; Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 556, nu: 2313.

METİNLER

1) **Abdullah b. Şihhîr** (r.a) anlatıyor:

Bir gün Peygamber Efendimiz'i ziyârete gitmiştim. O sırada namaz kılıyordu. Namazda, tâ içlerinden galeyân hâlinde bir ağlama sesi geliyordu ki, aynen ateş üstünde kaynayan bir tencerenin fokurtusunu andırıyordu.

❁

2) **Abdullah b. Mes'ûd** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz'le baş başa bulunduğumuz bir gündü. Bana:

- ***"Yâ Abdullah,*** dediler. ***Biraz Kur'ân-ı Kerîm oku da dinleyeyim".***

- ***"Yâ Resûlallah,*** dedim. ***Nasıl olur? Kur'ân-ı Kerîm Zât-ı Risâletlerine nâzil olmuştur!.".***

- ***"Oku, oku!."*** buyurdular. ***"Ben, Kur'ân-ı Kerîm'i başkalarından dinlemeyi çok severim"*** *(innî ühıbbü en esme'ahû min gayrî).*

Bunun üzerine *Nisâ* sûresini okumaya başladım. Ve tam, ***"ve ci'nâ bike 'alâ hâülâi şehîdâ"*** âyet-i kerîmesine geldiğim sırada (41. âyet), gördüm ki Resûlullah'ın iki gözünden sicim gibi yaşlar akıyordu.

❁

3) **Abdullah b. Amr** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'in zamân-ı saâdetlerinde güneş tutulmuştu. Zât-ı Risâletleri kalkıp namaza durdular. Kıyâmda o kadar çok kaldılar ki, âdetâ rükûa varmayacak da hep ayakta duracak zannedildi. Sonra rükûa vardılar ve uzun müddet başlarını kaldırmadılar. Arkasından doğruldular; fakat mûtadın üzerinde ayakta durdukları için secde etmeyecekleri intibâını verdi. Nihâyet birinci secdeye vardılar. Vardılar amma başlarını yerden kaldıracak gibi değillerdi. Arkadan birinci secdeden doğrulup oturdular. İki secde arasındaki oturuşları da uzun sürdü. Mübârek başlarını bir daha kaldırmayacakmışçasına kapandıkları ikinci secdeye vardıklarında, acı acı nefes alıp veriyor ve göz yaşı dökerek ağlıyordu:

"Rabbî! elem te'idnî en lâ tü'azzibehüm ve ene fîhim. Rabbî! elem te'idnî en lâ tüazzibehüm ve hüm yestağfirûn. Ve nahnü nestağfiruke" [9]. *(Yârabbi! Ben aralarında olduğum müddetçe ümmetimi azâb etmeyeceğini bana vâdetmedin mi?! Yârabbi! Onlar sana tövbe ve istiğfâr edip yalvardıkları müddetçe ümmetime azâb etmeyeceğin husûsunda bana söz vermedin mi?! İşte, bizler kapına geldik; senden affımızı diliyor ve sana yalvarıyoruz!."* [10].

Bu minvâl üzere iki rek'at namaz kılıp bitirince, güneş bütün parlaklığı ile gözüktü. Arkasından Hazreti Peygamber minbere çıkarak topluluğa karşı vecîz bir konuşma yaptılar. Konuşmasında, Allah Taâlâ'ya hamd ü senâ ettikten sonra şöyle buyurdular:

"Güneş ve ay, Allah'ın varlık ve birliğine delâlet eden alâmetlerden sâdece ikisidir. Şâyet bunlar tutulursa, namaza durup Allah'ı zikretmeye koyulun, Cenâb-ı Hakk'a yönelip ona ilticâ edin" [11].

❊

4) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, ölmek üzere olan kız çocuğunu yattığı yerden

---

(9) *Enfâl* sûresinin 33. âyeti şöyledir: ***"Ve mâ kâne'llâhü li-yü'azzibehüm ve ente fîhim; ve mâ kâne'llâhü mü'azzibehüm ve hüm yestağfirûn"*** *(Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb edecek değil idi; istiğfâr ettikleri hâlde de Allah onlara azâb edecek değil).*

(10) Bu âyet'in tefsîri ile ilgili olarak **Elmalılı** şu açıklamayı yapmıştır: ***"Yâni sen içlerinden çıksan bile onlar istiğfâr ettikleri takdirde veyâ içlerinde istiğfâr edip îmâna gelenler veyâ gelecekler varken onlara öyle köklerini kazıyacak bir azâb-ı isti'sâl vermezdi. Nitekim hiç bir kavim, peygamberleri içlerinden alınmadan azâb-ı isti'sâl ile ta'zîb olunmamıştır. İyiler içinde de kötüler zuhûr edip zâlimler ileri gitmeğe başladığı zaman zulm ü isyânın şeâmetiyle gelecek olan fitnenin zararı iyilere de isâbet ettiği gibi; kötüler içinde fevkal'âde iyiler zuhûr etmeğe başladığı zaman da -velevse az olsun- o iyilerin yüzü suyu hürmetine o kötülerin müstahikk oldukları umûmî azâb da afiv veyâ te'hîr olunur. Kötüler câlib-i azâb olduğu gibi, iyiler de câli-i rahmettir".*** Bkz. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, III, 2398-2399.

(11) Câhiliye devrinde güneş ve ay tutulması olayı; dünyâda büyük değişikliklerin olacağına, insanların başlarına çeşitli belâ ve musîbetlerin geleceğine bir işâret olarak yorumlanırdı. Peygamber Efendimiz, ***"Güneş ve ay, ne bir kimsenin ölümünden ne de onun doğumundan dolayı tutulurlar; bunun onunla hiç bir ilgisi yoktur"*** buyurarak, böylece bâtıl bir câhiliye inancını da iptâl etmiş oluyordu. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 23-31.

Hazreti Peygamber, güneş ve ay tutulması durumunda telâşa kapılma veyâ karamsar yorumlar yapma yerine, iki rek'at nâfile namazı kılıp Allah'a duâ ve niyazda bulunulması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu sebeple, İslâm dîninde kılınan nâfile namazlar arasında, ***"salât'ül-küsûf"*** *(güneş tutulması namazı)* ve ***"salât'ül-husûf"*** *(ay tutulması namazı)* da yer almıştır.

kaldırıp kucağına aldı, biraz sonra da önüne koydu. Kızcağız, Resûlullah'ın huzûrunda rûhunu teslim etti. Kız ölünce, Hazreti Peygamber'in dadısı **Ümmü Eymen**, feryâd ederek ağlamaya başladı. Resûl-i Ekrem Efendimiz **Ümmü Eymen**'e dönerek:

- ***"Allah'ın Resûlü'nün huzûrunda yüksek sesle ağlıyor musun ne?"*** dediğinde, **Ümmü Eymen:**

- ***"Sanki siz ağlamıyor musunuz!."*** deyince, Hazreti Peygamber:

- ***"Ben, ağlıyor değilim. Benimki sırf merhamet duygusundan ileri gelmektedir. Zîrâ mü'min, bütün hâllerde, her şeyde bir hayır olduğuna inanır. Öyle ki, rûhu bedeninden ayrılma durumunda da olsa, o yine Allah'ına hamdeder".***

❁

5) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor:

Osmân b. Maz'ûn öldüğü zaman, Resûl-i Ekrem Efendimiz onun naaşını ağlayarak (veyâ göz yaşı dökerek) öpmüşlerdir.

❁

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Bizler, Peygamber Efendimiz'in kızlarından birisinin [12] cenâzesinde bulunmuştuk. Resûl-i Ekrem, kabrin bir kenarına oturmuşlardı. Bu sırada gözlerinden oluk oluk yaşlar aktığını gördüm. Cenâzeyi defnetmek üzere gelen topluluğa:

- ***"İçinizde, bu gece hanımına yaklaşmayan bir kimse var mı?"*** diye sordular. **Ebû Talha:**

- ***"Ben varım yâ Resûlallah"*** deyince; Ona:

- ***"Öyle ise kabre in"*** buyurdular. **Ebû Talha** da kabre inerek cenâzeyi yerine yerleştirdi.

(12) Bu kızının, **Hz. Osmân**'ın hanımı **Ümmü Gülsûm** olduğu belirtilmiştir.

46 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN AHLÂKI [*]

Şemâil konularının en önemlisi, Peygamber Efendimiz'in Ahlâkı bahsidir. Bu ve bundan sonraki iki bölümde Hazreti Peygamber'in ahlâkı meselesi ana hatlarıyle ele alınacaktır. Bizim ***"ahlâk"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin gerek *Kur'ân* ve *Hadîs* dilinde, gerek **Tirmizî'nin** bölüm başlığında kullanılan orijinali ***"huluk"***tur. Bu tâbirle ne kasdedildiğini incelemeden önce, konunun kaynakları hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

Tirmizî başta olmak üzere bütün *Şemâil* kitapları, ***"Hazreti Peygamber'in Ahlâkı"*** konusuna ayrı bir başlık ayırmışlardır [1]. *Tabakāt* kitapları içerisinde özellikle **İbn Sa'd,** bu meseleye ayrı bir ağırlık vermiştir [2]. Hadîs kitaplarının tamâmı, bir bakıma baştan sona Peygamberimiz'in ahlâkını anlatır. Özellikle bu eserlerin ***"Kitâb'ül-Edeb", "Kitâb'üz-Zühd" "Kitâb'ül-Birr ve's-Sıla"*** gibi bölümleri, Resûlullah Efendimiz'in ahlâkına tahsis edilmiş gibidir. Öte yandan, ilk devir *tabakāt* müelliflerinin hemen hemen hepsi, eserlerine Hazreti Peygamber'le giriş yapmışlar ve bu arada Zât-ı Risâlet'in ahlâkı ile ilgili vesîkalara da yer vermişlerdir.

Ayrıca, hadîslere dayalı olarak ***"Ahlâk'un-Nebî"*** [3] ve ***"Mekârim'ül-Ahlâk"*** [4] adları altında eserler de meydana getirilmiştir.

❁ ❁

(*) **Tirmizî'**nin bölüm sıralamasında, ***"Peygamberimiz'in Tevâzuu"*** bahsi bu bölümden öncedir. Biz ise, konular arası organik bütünlüğü sağlama açısından, *Peygamberimiz'in Ahlâkı* bahsini öne, *Tevâzu* bahsini arkaya kaydırmak sûretiyle, küçük bir plân tâdilâtına gitmeyi uygun gördük.

(1) Meselâ; Tirmizî, *Şemâil*. bu bölüm; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 126-295; Kâdî 'Iyâz, *Şifâ*, s. 68-116; Mevlânâ Şiblî, *'Asr-ı Sa'âdet*, II, 870-989; Abdullah Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlüllah*, s. 132 vd.

(2) *Tabakāt*, I, 364-373. İbn Sa'd, ***"Zikru sıfatı Ahlâkı Resûlillah s.a.s"*** başlığı altında 51 vesîka kaydetmiştir.

(3) Mısırlı Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullab **el-Barkî** (ö: 249/863) ile, **Ebû'ş-Şeyh** İbn Hayyân (ö: 369/979)'nın *"Ahlâk'un-Nebî"* adlı (Beyrut 1406/1986) eserleri bunun bir örneğidir.

(4) **İbn Ebî'd-Dünyâ** (ö: 281/894), **el-Harâitî** (ö: 327/939), **et-Taberânî** (ö: 360/971) ve **İbn Lâl** (ö: 398/1008)'in *"Mekârim'ül-Ahlâk"* adını taşıyan eserleri, müstakil olarak bu konuya tahsîs edilmişlerdir.

A h l â k kelimesi, yaratmak ve yaradılış mânâsına gelen ***"hilkat"*** kökünden türetilmiştir. Bu kökten, ***"halk"*** ve ***"huluk"*** şeklinde aynı nitelikte iki gövde çıkmaktadır. Asıl imlâsında, harf farkı değil sâdece hareke *(sesli harf)* farkı olan bu iki kelime, insanın iki ayrı yönünü ifâde etmektedir [5].

H a l k, insanın gözle görülen elle tutulan m a d d î varlığının yaradılışını; h u l u k da, onun huy, karakter, tabîat, seciye, âdet ve davranış gibi ancak basîretle *(kalb gözü ile)* idrâk edilebilen m â n e v î yaradılışını anlatmada kullanılmıştır. İşte bu ikinci kullanışın çoğulu, ***"ahlâk"*** gelmektedir. Bir başka görüşe göre de, ***"hilkat"***in çoğulu ***"huluk"***, onun çoğulu da ***"ahlâk"***tır. A h l â k, ***"mânevî yaradılışlar manzûmesi"*** gibi bir anlam taşımaktadır [6].

Kur'ân-ı Kerîm'de, insanın yaradılışı için: ***"Biz, insanı, en güzel bir biçimde yarattık"*** buyrulmuştur [7]. Âyet-i kerîmede kullanılan ***"ahsen-i takvîmde halketme"*** tâbiri, bir ifâde şâheseridir; insana huzur bahşeden bir anlatım âbidesidir.

Cenâb-ı Hallâk-ı âlem, ***"Yaradıcı"*** (*Hâlık* ve *Hallâk*) sıfatının en mükemmel tecellîsini i n s a n'da göstermiştir. **Hz. Ali'nin** deyişi ile o, ***"âlem-i ekber"***dir. İnsanın yaradılışının ***"kıvâmın zirvesinde"*** olan tarafı, fizikî ve biyolojik yapısındaki âhenk ve muammâmn ötesinde, asıl onun mânevî yapısında ve iç düzenindeki güzelliklerde müşâhede edilmektedir.

İnsanın yaradılışı, gelişmiş bir mîmârî yapıyı andırmaktadır. O mîmârî eserin, bir d ı ş mîmârîsi, bir de i ç mîmârîsi vardır. Ve bunlar, birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan iki ayrı yapıya sâhiptir. İşte insanın iç mîmârîsinin bütün özelliklerini ifâde etmek için, ***"huluk"*** kelimesinin çoğulu olan ve ***"iç yaradılışlar"*** mânâsına gelen ***"ahlâk"*** tâbiri kullanılmıştır.

❁

Dünyâ târihi, bir bakıma Peygamberler târihidir. Târih boyunca Peygamberlerin gönderiliş sebebi incelendiğinde, bir temel sebep karşımıza çıkmaktadır: **Tevhîd inancından sapma** ve **Ahlâk bozukluğu!.** Bunlar dışındaki bir sebebe dayanan; siyâsî ve idârî düzenin bozukluğu, hukuk sisteminin bozukluğu, iktisâdî yapının bozukluğu, üretim ve tüketim dengesinin bozukluğu gibi gerekçelerin hiç birisi, o topluma Peygamber gönderilmesi-

(5) Dilimizde, bu kökten türetilmiş bir kısım kelimeler bulunmaktadır: **Hâlık, Hallâk, hilkat, halk etmek, mahlûk, mahlûkât, halk** ve **ahlâk** kelimeleri bunlar arasındadır.

(6) Daha geniş bilgi için bkz. *Kâmûs*, III, 837; *en-Nihâye*, II, 70; *Elmalılı Tefsîri*, VII, 5268.

(7) *Tîn* sûresi, 4. âyet.

nin sebebi olmamıştır. Sâdece ***"ahlâk bozukluğu"*** ve bu bozukluğun toplumda ***"hayat tarzı"*** hâline gelmesidir ki, o topluma bir ***"Peygamber gönderme"*** sebebi olmuştur. Çünkü ahlâken bozulan toplum dengeleri, sâdece ilâhî kaynaklı güçler yardımıyla te'sîs edilebilmektedir.

Peygamber Efendimiz'in insanlığa gönderiliş sebebi de, kendi ifâdeleri ile, ***"güzel ahlâkı tamamlamak"***, yâni insanlığın iç mîmârîsini ıslah etmektir[8]. Bunun dışında kalan bütün işler, Peygamberlik müessesesinin tâlî derecedeki faâliyetleridir. Resûlullah Efendimiz, hâliyle devlet kurmuş, harblere kumanda etmiş, diplomatik faâliyetlerde bulunmuş, çarşı ve pazarın düzeni ile meşgûl olmuş, kısacası ***"insan"***ı ilgilendiren ne varsa onların hepsiyle ilgilenmiştir. Ne var ki, O'nun hareket üssü ve faâliyetlerinin merkez noktası, hep ***"ahlâk"*** olmuştur.

Nitekim, ülkede bozulan âsâyişi sağlamak ve toplumu normal düzenine kavuşturmak üzere görevlendirilen bir *Sıkı Yönetim Komutanı*'nın başarısı; diktirdiği ağaç sayısı, döktürdüğü asfalt miktarı, yaptırdığı kaldırım adedi ve operasyon için gittiği bölge insanına dağıttığı ilâç ve gıdâ maddeleri ile değil de, sâdece te'sîs ettiği huzur ortamı ile değerlendirildiği gibi; Hazreti Peygamber'in gerçek icrâatını da, diğer bir takım maddî faâliyetleri ile değil, mîlâdî 610 senesinde devraldığı cemiyeti 632 yılında devrederken ulaştırdığı ahlâkî kıymetlerle değerlendirmek gerekecektir.

Bilindiği gibi devlet kurma, ticâret yapma, para kazanma, refah seviyesini yükseltme, evlenip âile müessesesini oluşturma, ülke fethedip sınırları genişletme, çeşitli beşerî münâsebetler gibi daha yüzlerce dünyevî ve dünyâlık mesele, ilk def'a Peygamber Efendimiz'le birlikte ortaya çıkmış değildir. Bütün bu ve benzeri problemler, her devrin îcâbına göre, öteden beri var olagelmiştir. İşte Hazreti Peygamber, bu ***"v a r olan"*** icrâatta ***"y o k olan"***ı tamamlamak ve onlara bir çekidüzen vermek için gönderilmiştir [9].

---

(8) Temel hadîs kaynaklarının pek çoğunda ***"İnnemâ bü'istü li-ütemmime sâlih'al-ahlâk"*** (sâdece *Şihâb'ül-Ahbâr*'da ***"mekârim'el-ahlâk"*** şeklinde) ifâdesi ile kaydedilen bu hadîsin kelimeleri ve cümle kuruluşu teker teker tahlîl edilince durum daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle, metindeki ***"sâlih"*** ve aynı kökten gelen ***"ıslâh"*** kelimesi ile ***"ahlâk"*** arasındaki münâsebet, bu hadîs üzerinde çok hassas bir değerlendirme yapmayı gerektirecek inceliktedir.

(9) Evrensel olan ahlâkî değerler ciddî bir tasnîf ve mukâyeseye tâbi tutulmalı ve bunların içinde, Hazreti Peygamber'in getirdikleri ile, O'nun ahlâk müessesine kazandırdıkları ortaya konmalıdır.

Bütün semâvî ve beşerî menşe'li dînlerin ahlâk anlayışı nedir? Bunlardan bir öncekinin bir sonrakine göre gelişme ve gerileme durumu nedir? Ve nihâyet, Hâtem'ül-Enbiyâ Efendimiz'in ***"tamamlamak için gönderildim"*** dediği eksiklikler ne idi ve tamamladığı şeyler nelerdir? gibi sorulann, bir D o k t o r a Tezi seviyesinde ele alınması gerekmektedir. İşte o zaman, bu konu çok daha sağlam temellere oturmuş olacaktır.

Yukarıda tâdât edilen faâliyetlerin hiçbirinde, Peygamberimiz'in tavsiyelerine uyulmayınca, şekil bakımından bir aksaklık görülmemektedir. Öteden beri, dîn duygusundan uzak ve ahlâkî değerler kaygusundan hâlî insanların da: devlet kurdukları, sınırlarını alabildiğine genişlettikleri, ticârî faâliyetlerini sürdürüp sayısız para kazandıkları, emek ve sermâye güçlerinin ötesinde mal ve mülk sâhibi olup refah seviyelerini yükselttikleri, evlenip nüfuslarını ve nüfûzlarını arttırdıkları, kendilerine göre oldukça geniş bir çevre edindikleri ... bilinmektedir. Ve yine bilinmektedir ki, sosyal hayatta Hazreti Peygamber'in kökleştirmeye çalıştığı ve mihverine oturttuğu ***"ahlâkî değerler"***e uyulmadığı takdirde, bütün bu yapılanlar ve elde edilenler, insanlar arasında h u z u r ve s ü k û n'u sağlayamamaktadır.

Şu hâlde h e d e f; devlet kurmak değil, devlet vâsıtası ile huzur ve güveni sağlamaktır; çok para kazanmanın yollarını öğretmek değil, helâl ve dürüst kazanç sağlamanın yöntemini öğretmektir; evlenip çoğalmak değil, neslin mayasını bozmadan âhenkli bir yuvada dengeli nesiller yetiştirmektir; temeli menfaate dayanan geniş bir çevre edinmek değil, birbirini seven ve sayan toplulukların oluşturduğu samîmî dostluk zemînini kurmaktır.

❁ ❁

Bir kısım İslâm ulemâsı, a h l â k tâbirini, ***"ahlâkın tezâhürleri"*** anlamında değerlendirmişlerdir. Günümüzde de bu anlayış hâkimdir. Bizce bu anlayış, g e r ç e k olarak değil, ancak m e c â z î mânâda doğrudur. Burada, bunun geniş çaplı bir değerlendirmesini yapacak değiliz. Ancak, kavram kargaşasına yol açan bir duruma temâs etmeden de geçemiyeceğiz. Müşahhas bir örnek vermek gerekirse, evin içinde yanan l â m b a ile, onun dışarı aksedeni ı ş ı k'ının, bu durumu daha iyi açıkladığı görülecektir. Şöyle ki, a h l â k ile kastedilen şey, dışa vuran davranış değil, o davranışın ***"iyi"*** veya ***"kötü"*** sıfatıyla oluşumunu sağlayan içerideki merkezdir. Aydınlatma sistemi ile anlatılmak istenen şeyin de, esâsında ı ş ı k değil, l â m b a olduğu gibi.

Peygamber Efendimiz, bir bakıma, *"Ben, lâmbanın içten islenip dıştan tozlanan camını silmek ve parlatmak, fitilinin yanan kısmını kesmek, eksilen yağını ikmâl etmek ve onun, ilk yakıldığı zamanki ışığını verir hâle gelmesini sağlamak için gönderildim"* demek istemiştir. Zîrâ, lâmbanın bu bakımı yapılmadığı takdirde, esâsında var olan ziyâsı gittikçe körleşecek ve zamanla iyiden iyiye kararacak dışarıya istenilen ışığı veremiyecektir.

Nitekim, pek çok İslâm âliminin ve bilcümle ârîflerin, a h l â k keli-

mesini tercüme edercesine kullandıkları bir tâbir vardır: **Tezkiye-i nefs,** yâni **nefsi arındırma!.** (*) İşte, Resûlullah Efendimiz'in yaptığı işin özü, bu işin yolunu yordamını göstermek ve öğretmek olmuştur: Varlıklı bir insan nasıl cömert hâle getirilir, güçlü kuvvetli bir insan nasıl kahraman bir karaktere büründürülür; bütün maddî iktidarları eline geçiren bir insan nasıl âdil davranabilir; yokluk içindeki bir insan iffet ve haysiyet'ini nasıl koruyabilir; maddeten esir olmuş bir insan rûhen nasıl hür kalabilir? Kısacası, hiç bir şeyin varlığı da yokluğu da kalıcı olmayan ve çoğu zaman da birbiri ile yer değiştiren bu dünyâda, varlık ve yokluk karşısında ***"insan"*** olarak ayakta durabilmenin ve insanlık haysiyetinden hiç bir şey kaybetmeden yaşayabilmenin sihirli ve sırlı formülü nedir? Bütün bunların cevâbı, bizzat Hazreti Peygamber'in şahsiyetinde ve O'nun öğretimlerinde ifâdesini bulmuş durumdadır (10).

❁ ❁

Diğer bölümlerde mümkün olduğunca çok örnek sunma gayreti içinde olmamıza rağmen, ***"Peygamber Efendimiz'in Ahlâkı"*** başlığını taşıyan bu bölümde, aynı yola gitmek istemedik. Bunun ise belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi, **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de topladığı 15 kadar vesîkanın, aşağıda ***"metinler"*** kısmında verilecek olmasıdır. Bu sebeple aynı bilgilerin tekrarından sakınılmıştır. İkincisi ve en önemlisi de, Hazreti Peygamber'in ahlâkının, böyle birkaç sayfalık bir bölümde anlatılmasının doğurduğu güçlüktür.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber Efendimiz'in bu yönü tanıtılırken: ***"Sen, şüphesiz pek büyük bir ahlâk üzerindesin"*** buyurulmuştur (11).

(*) **Hz. Mevlânâ,** bu, nefsi arındırma meselesini, ***"Rum halkıyla Çinlilerin ressamlıkta bahse girişmeleri"*** başlığı altında temsîlî bir hikâye üslûbuyla çok güzel anlatmıştır. Bkz. *Mesnevî* (Veled İzbudak tercümesi), 1, 280-283, beyit: 3467-3499.

(10) Hazreti Peygamber'in ashâbı içinde, her türden insan tipi vardır. Sosyal hayâtın gerektirdiği her meşrepten insanın meşrû tipini onlar arasında bulmak mümkündür. Bütün bu farklılıklar, aynı merkez etrafında bir bütün oluşturmuşlardır. Bugün ahlâkî davranış endîşesi olan her müslümanın düşen, yaptığı iş çapında kendinin ideal örneğini ve kendi rehberini tesbît etmektir: En iyi çöpçü, en iyi hammâl, en iyi pazarcı, en iyi esnaf, en iyi öğretici, en iyi öğrenici, en iyi idâreci, en iyi idâre edilen ... nasıl olmalıdır? gibi soruların cevaplarını, Hazreti Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş olan ashâbın şahsında, örnek olarak ayrı ayrı bulmak mümkündür.

İşte, ***"Ashâbım aynen yıldızlar gibidir; onların hangisini rehber edinirseniz doğru yolu bulursunuz"*** meâlindeki hadîsin esas ifâde etmek istediği de budur. Bu hadîs, genellikle dar bir açıdan değerlendirilerek, ashâbın rehber olma vasfı, tartışma konusu hâline getirilmiştir.

(11) *Kalem* sûresi, 6. âyet.

Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden senelerde, O'nu görme şerefine erememiş olan ikinci nesil müslümanlarından bir çoğunun **Hz. Âişe** vâlidemize sordukları bir soru vardır: ***"Hazreti Peygamber'in ahlâkı nasıldı?"***. **Hz. Âişe'nin** bu türden sorulara verdiği cevap çok kısa ve her şeyi içine alıcı mâhiyette idi: ***"Siz, Kur'ân-ı Kerîm'i okumuyor musunuz? O'nun ahlâkı, tamâmen Kur'ân'dı!."*** [12].

Demek oluyor ki, **Kur'ân** neyi emir ve tavsiye ediyorsa O'nun hayâtında var; **Kur'ân** neyi yasaklıyor ve neden sakınılmasını öğütlüyorsa O'nun yaşayışında yok. Yukarıdaki âyetin de şâhitliği ile anlıyoruz ki; yapılması gerekenler, sonsuz mükemmellik çapında O'nun şahsiyetinin çizgilerini oluşturmakta; yapılmaması gerekenler de, sonsuz titizlik ölçüsünde O'nun şahsiyetinin dışında ve uzağında kalmaktadır. İşte, ***"yüce bir ahlâk çizgisinde olma"***nın anlamı budur. Bu sebeple, O'nun ahlâkını madde madde belirtebilmek için; *Kur'ân-ı Kerîm*'in ve *Hadîs-i Şerîfler*'in tamâmını bir tasnîfe tâbi tutarak, hiç atlamadan hepsini ***"Hazreti Peygamber'in Ahlâkı"*** başlığı altında yazmak gerekecektir.

Hazreti Peygamber'in ahlâkına ***"Kur'ân ahlâkı"*** denir. Kur'ân ahlâkının neresi **beşerî,** neresi **ilâhî** olduğunu ayırmak mümkün değildir. Zîrâ îmanla beşerî ihtiyaçlar öylesine kaynaşmıştır ki, cemiyetin her bir müessesesinde bunların birlikte sözleri geçer [13].

Buna ilâve olarak, O'nun ahlâkı bahis konusu edildiği zaman, ayrıca bir noktanın daha dikkatten uzak tutulmaması gerekmektedir. Şöyle ki; eğer **cömerdlik** iyi bir huy ise, -ki öyledir- bu iyi huyu temsîl edecek O'ndan daha cömerd birisi yaradılmamıştır. **Ahde vefâ** iyi bir hasletse, O'ndan daha iyi ahde vefâ gösterenini analar doğurmamıştır. **Âdil** ve **güvenilir** olma en çok aranan bir meziyet ise, O'ndan daha âdilini ve O'ndan daha emîninî bu dünyâ görmemiştir. **Şecâat** ve **kahramanlık** bir insan için büyük bir pâye ise, târihin kaydettiği kahramanlar, ancak O'nun sevk ve kumanda ettiği erat mertebesinde kalabilmektedir. Hâl böyle olunca; O, şöyle cömertti, bu kadar adâletli idi, şu derece güvenilir bir şahsiyete sâhipti, bu mertebe korkusuz ve cesûrdu ... gibi ifâdeler, sâdece bir ifâde yetersizliği ürünü olmaktan öteye geçememektedirler. Binâenaleyh O'nu, ***"... kadar", "... derecede", "... mertebede", "... ölçüde", "... gibi"*** türünden k ı y a s ve m i k t a r bildiren ifâdelerle anlatabilmek mümkün görünmemektedir. Zîrâ, iyi olanı yapmada ve kötü olandan sakınmada O'nun i k i n c i bir örneği yoktur. O, Kur'ân-ı *Kerîm*'in ifâdesi ile ***"En Güzel Örnek"***tir.

---

(12) Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 56, nu: 1342.

(13) Bkz. Sâmiha Ayverdi, *Kur'ân Ahlâkı Nedir?*, s. 6.

Peygamber Efendimiz'in bütününü değil de, O'nun sâdece bir tek yönünü en iyi şekilde temsîl eden kimselere bile ***"iyi insan"*** denilmektedir. Nitekim tek başına kahramanlığı, sâdece cömerdliği, yalnızca hayırseverliği, sırf doğruluğu ve cesâreti, münhasıran güvenilirliği ile târihin ***"değerli insan madalyası"***nı taktığı pek çok kimse bulunmaktadır. Bu özelliklerden bir kaçını şahsında toplayanlara ise; v e l i, e v l i y â ve e r m i ş rütbesi verilmiştir.

Görünen odur ki, Peygamber ahlâkının bir tek incisini taşımak bile, o insanı değerli kılmaya yetmiştir.

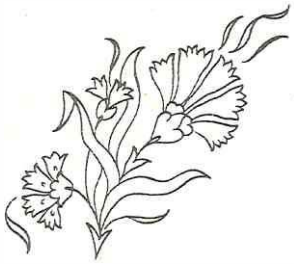

METİNLER

1) **Hârice b. Zeyd b. Sâbit** rivâyet ediyor:

Bir grup insan, babam **Zeyd b. Sâbit** (r.a)'in huzurûna gelerek; ***"Bize, Peygamber Efendimiz'den bahsetmenizi, O'na âit bilgi vermenizi ricâ ediyoruz"*** dediler.

"Sizlere hangi birisinden bahsedeyim bilmem ki, dedim. ***Ben, Resûlullah Efendimiz'in ev komşusu idim. Kendilerine vahiy nâzil olduğu zamanlarda beni çağırtırlardı. Ben de gider, gelen vahiyleri yazardım. Yüce huzurlarında, bâzen dünyâ işlerine âit konular konuşurduk; bizim konuşmamıza o da iştirâk ederdi. Âhiret işlerine dâir bir bahis açsak, bizimle birlikte o da konuşurdu. Yerine göre yeme içme lâfı etsek, bu hususta O da düşüncelerini söylerdi. İşte bütün bunlar, Peygamber Efendimiz hakkında sizlere anlatabileceğim haberlerdir".***

❁

2) **'Amr İbn'ül-'Âs** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bu yolla kalblerini kazanmak ve gönüllerini İslâm'a ısındırmak için, en belâlı kimseleri bile güler yüz ve tatlı sözle karşılardı. Nitekim beni de, dâimâ güler yüz ve tatlı sözle karşılamışlardır. O kadar ki ben, kendimi, çevresindeki insanların en hayırlısı olduğum kuruntusuna kapılarak, bir def'asında:

- ***"Yâ Resûlallah! Ben mi daha hayırlıyım, yoksa Ebû Bekir mi?"*** diye sorma cür'etini göstermiştim. Tabiî, aldığım cevap:

- ***"Ebû Bekir!."*** oldu. Tekrar sordum:

- ***"Yâ Resûlallah!. Ben mi daha hayırlıyım, yoksa Ömer mi?".*** Bu def'a da cevap:

- ***"Ömer!."*** oldu. Yine sordum.

- ***"Yâ Resûlallah!. Ben mi daha hayırlıyım, yoksa Osman mı?".*** Bu sorumun cevabı da:

- ***"Osman!."*** oldu.

Resûlullah Efendimiz'e her sordukça, hâliyle O bana, doğru ve gerçek cevâbı veriyordu. Kendi kendime:

- ***"Keşke bu suâlleri sormamış olaydım!."*** diyerek, sorduğuma pişmanlık duydum.

❁

3) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'e tam on yıl hizmet ettim. Bu müddet zarfında bana, bir def'a olsun ***"üfff!."*** bile demedi. Yaptığım münâsebetsizliklerden dolayı ***"bunu niçin yaptın?"*** demedikleri gibi; yapılması gereken bir şeyi ihmâl edişimden dolayı da ***"bunu neden yapmadın?"*** diye azarlamadı.

Peygamber Efendimiz, insanların en güzel huylusu idi.

Ben, ne bir ibrişime, ne bir ipeğe ve ne de benzeri herhangi bir şeye dokunmadım ki, onlar, Peygamber Efendimiz'in avuçlarından daha yumuşak olsun.

Hayâtımda hiç bir misk ve ıtır *(koku)* koklamadım ki, onların kokusu, Hazreti Peygamber'in terlerinden daha hoş koksun!.

❁

4) Yine **Enes** b. **Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Bir gün Peygamber Efendimiz'in huzûruna bir adam gelmişti. Üstünde, süründüğü sarı renkli kokunun benek benek izleri kalmıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz, hoşlanmadığı davranışları bir kimsenin yüzüne karşı söylemezlerdi. İşte bu şahıs kalkıp gidince, Peygamberimiz çevresindekilere: ***"O adama söyleseniz de bu sarı renkli nesneyi sürünmekten vazgeçse!."*** buyurdular.

❁

5) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, ne kabalık yapar ne de kabalığa yol açabilecek bir davranışta bulunurdu. Çarşı-pazarda ağız kavgası da yapmazdı. Ayrıca kötülüğe kötülükle karşılık vermezler; üstelik kötülük yapanı affedip bağışlarlardı.

❁

6) Yine **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, -**sâdece** Allah yolunda **cihâd** hâli hâriç [13]- hiçbir zaman eliyle hiçbir şeye vurmamışlardır. O'nun, ne bir hizmetçisini ve ne hanımlarından birisini dövdüğü de olmamıştır.

❁

7) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor:

Ben, Peygamber Efendimiz'in, Allah Taâlâ'nın harâm kıldığı şeylerden her hangi birisi irtikâb edilmediği müddetçe, şahsına karşı işlenilen bir zulümden dolayı intikâm alma yoluna gittiklerini kesinlikle görmedim. Fakat yapılan haksızlık, Allah'ın harâm kıldığı şeylerden birini çiğneme şeklinde ise, işte o zaman öfkeleri son haddine ulaşır ve aşırı derecede titizlenirlerdi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, iki iş arasında muhayyer bırakıldığı zaman, -eğer günâh ve isyâna götürecek bir durum yoksa- onların dâimâ en kolay olanını seçerdi.

❁

8) Yine **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor:

Benim de yanlarında bulunduğum bir sırada, Hazreti Peygamber'in huzûruna kabûl edilmesi için, bir şahıs izin istemişti. Resûl-i Ekrem Efendimiz, kapının önünde bulunan bu adamın sesini işitince:

"Bu, kabîlesinin en berbat adamıdır" buyurdular. Ve ardından içeri girmesine izin verdiler. Bu def'a da son derece yumuşak davranıp, o adama iltifat ettiler. Huzurdan ayrılıp gittikten sonra:

- ***"Yâ Resûlallah,*** dedim. ***İçeri girmeden önce, onun çok berbat bir adam olduğunu söylediniz; sonra da huzûrunuza kabûl buyurarak yumuşak ifâdelerle kendisine aşırı derecede mültefit davrandınız. Bunun hikmeti nedir?".***

- ***"Yâ Âişe! Kötü davranışlarına mâruz kalmamak için çevresi tarafından horlanan kimseler, insanların en berbat olanlarıdır".***

❁

(13) *Uhud* muhârebesinde, düşman cephesinden **Übey b. Halef'i** kendi elleri ile öldürmüşlerdir. Bu hâdise, ilk ve son olmuştur. **Hz. Âişe**, ***"illâ = sâdece"*** kaydı ile istisnâî bir olaya işâret etmiş olmaktadır.

9) **Hz. Ali** (r.a)'nin oğlu **Hz. Hüseyin** (r.a) naklediyor:

Babam **Hz. Ali**'den, Peygamber Efendimiz'in, meclisinde bulunan dost ve arkadaşlarına karşı nasıl davrandıklarını sorduğumda şöyle anlattılar:

"Resûlullah Efendimiz; her zaman güler yüzlü, yumuşak huylu ve alçak gönüllü idiler. Aslâ asık suratlı, katı kalbli, kavgacı, şarlatan, kusur bulucu, dalkavuk ve kıskanç değildiler. Hoşlanmadığı şeyleri görmezlikten gelir; kendisinden beklentisi olan kimseleri hayâl kırıklığına uğratmaz ve onları, isteklerinden tamâmen mahrûm bırakmazdı.

Üç şeyden titizlikle uzak dururlardı: Ağız kavgası, boşboğazlık ve mâlâyânî!. Şu üç hususdan da titizlikle sakınırlardı: Hiç kimseyi kötülemezler, kınamazlar ve hiç kimsenin aybı ile gizli taraflarını öğrenmeye çalışmazlardı.

Sâdece yararlı olacağını ümit ettikleri konularda konuşurlardı. Hazreti Peygamber konuşurken, meclisinde bulunan dinleyiciler, başlarının üzerine kuş konmuşçasına hiç kımıldamadan kulak kesilirlerdi. Zât-ı Risâletleri susunca da, konuşma ihtiyâcı duyanlar söz alırlardı. Ashâb, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda konuşurlarken birbirleriyle aslâ ağız dalaşında bulunmazlardı. İçlerinden birisi Resûlullah'ın huzûrunda konuşurken, o sözünü bitirinceye kadar, hepsi de can kulağı ile konuşanı dinlerdi. Peygamber Efendimiz'in katında, onların hepsinin sözü, ilk önce konuşanın sözü gibi ilgi görürdü.

Ashâbın güldüklerine kendileri de güler, onların taaccüb ettikleri şeylere kendileri de hayretlerini ifâde ederdi.

Huzurlarına gelen garîblerin *(bedevîlerin)* ***kaba saba konuşmaları ile pervâsızca suâllerinin yol açtığı tatsızlıklara sabrederlerdi. Ashâbı ise, onların gelip suâl sormalarını çok isterlerdi.***

Peygamber Efendimiz: ***'Hâcetinin giderilmesini isteyen bir ihtiyaç sâhibi ile karşılaştığınız zaman ona yardımcı olunuz'*** buyururlardı.

Hazreti Peygamber, ancak yapılan iyiliğe denk düşen ve fazla dalkavukluğa kaçmayan övgüleri kabûl eder ve, haddi tecâvüz etmediği müddetçe, hiç kimsenin sözünü kesmezdi. Şâyet yüksek huzurlarında haddi aşacak şekilde konuşulursa, o zaman, ya konuşanı susturmak ya da o meclisten kalkıp gitmek sûretiyle ona engel olurlardı".

10) **Câbir b. Abdullah** (r.a) şöyle demiştir:

"Resûl-i Ekrem Efendimiz'den her hangi bir şey istendiğinde, O, hiç bir zaman "h a y ı r!" dememişlerdir" (14).

❁

11) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, hayır yapma husûsunda insanların en cömerdi idi. *Ramazan* ayı ise, son gününe kadar, O'nun en cömerd oldukları zaman dı. *Ramazan*'da **Cebrâil Aleybisselâm** gelir, Resûl-i Ekrem de karşılaştırmak üzere *Kur'ân*'ı ona okurdu. **Cibrîl** ile mülâkâtları müddetince, hayır yapma yolunda Zât-ı Risâletleri, ölü topraklara rüzgârın sürüklediği yağmurdan daha da cömerd olurdu.

❁

12) **Enes b. Mâlik** (r.a): ***"Peygamber Efendimiz, yarın endîşesiyle erzak ve sâire saklamazlardı"*** demiştir.

❁

13) **Ömer İbn'ül-Hattâb** (r.a) anlatıyor:

Adamın birisi Hazreti Peygamber'e gelerek, kendisine bir şey vermesini istedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz de:

- ***"Şu anda yanımda sana verebilecek bir şey yok; fakat sen git, benim adıma istediğin şeyi satın al, elime geçince ben parasını öderim"*** buyurdular. Ben, hemen söze karışarak:

- ***"Yâ Resûlallah,*** dedim. ***Siz bu adama daha önce de verdiniz, şimdi bu külfete ne lüzûm var. Kaldı ki Allah, size, gücünüzün yetmediği bir şeyi yüklememiştir"***.

Ne var ki Peygamber Efendimiz, **Ömer**'in bu sözünü hoş karşılamadılar. Bunun üzerine mecliste bulunan *Ensâr*'dan birisi:

- ***"Yâ Resûlallah,*** dedi. ***İnfâk et (ver)!. Ve kesinlikle, Arş'ın Sâhibi azaltır diye korkma!."***.

---

(14) Ünlü İslâm şâiri **Ferazdak** (ö: 114/732 ?), Hazreti Peygamber'i medih sadedinde şöyle demiştir: ***"Mâ kâle lâ kattu illâ fî teşehhüdihî; levlâ't-teşehhüde kânet lâûhû ne'am"*** *(O, teşehhüd dışında hiç bir zaman* ***"hayır"*** (lâ) *dememiştir; eğer teşehhüd de olmasaydı, O'nun* ***"hayır"***ı ***"evet"*** (ne'am) *olurdu).*

Ensârî'nin bu sözü Hazret-i Peygamber'in o kadar hoşuna gitti ki, mübârek yüzlerinde sevinç belirtileri okunacak şekilde gülümsediler. Ve arkasından şöyle buyurdular:

- ***"Zâten ben de öyle emrolundum!."***.

❁

14) **Mu'avviz b. 'Afrâ'nın kızı Rubeyyi'** *(r.anhâ)* anlatıyor:

"Ben, hediye olarak Peygamber Efendimiz'e bir tabak tâze hurma ile çiçeği burnunda bir kaç tâne salatalık götürmüştüm. Bana, avuçları dolusu mücevherât ve altın verdiler".

❁

15) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, hediye kabûl ederler ve hediye getirenlere de fazlası ile karşılığını verirlerdi.

47 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN T E V Â Z U U

Önceki bölümde, Hazreti Peygamber'in ahlâkı, bir genel çerçeve içinde ele alınmıştı. Bu ve bundan sonraki bölümde ise, Peygamber Efendimiz'in ahlâkının o genel karakterinin iki köşe taşından birini oluşturan ***"alçak gönüllülüğü"*** ile ***"utangaçlığı"*** ele alınacaktır. **Tirmizî,** genel ahlâk kuralları içinde sâdece bu ikisini ayrıca ele almakla, büyük bir isâbet göstermiştir. Gerçekten **tevâzû** ile **hayâ,** diğer ahlâkî değerlerin kalbi ve can damarı durumundadır.

Tevâzû kelimesi dilimize ***"alçak gönüllülük"*** diye tercüme edilebilirse de, ahlâkî bir terim olarak, başlıkta bunun aslının aynen korunması yoluna gidilmiştir.

T e v â z û; alçak gönüllülük, gösterişsizlik, mahviyet gibi mânâlara gelmektedir. Sıfat olarak m ü t e v â z î kelimesi de; alçak gönüllü, kendini aşağıda tutan, gösterişsiz, kibirsiz gibi mânâlar taşır.

Tevâzuun zıddı olan davranışa, k i b i r veya t e k e b b ü r denir. K i b i r; büyüklenmek, böbürlenmek, kendini büyük görmek, tafra satmak, çevresine tepeden bakmak, burnu kaf dağında olmak gibi farklı mânâlar ifâde etmektedir. Kibir ve tekebbür, yaradılmışlar içerisinde, insanın değil, i b l i s'in sıfatıdır [1]. Bir başka ifâde ile kibir, insanı iblisleştiren bir sıfattır.

❁❁❁

K i b r i y â, yâni ***"büyüklük"*** sıfatı, sâdece A l l a h için kullanılmıştır. Diğer bütün yaradılmışlar, O'nun büyüklüğünün, O'nun ululuğunun himâyesi altında yukarıdan aşağıya doğru yerlerini almışlardır. Lâyık olduğu yeri almak istemeyenler, daha aşağılarda hizâya getirilmişlerdir. Nitekim insanlık târihi; Nemrudlardan, Fir'avunlardan, Şeddâdlardan îtibâren, nice büyük taslaklarının lâyık oldukları gerçek yerlerine indirilişlerinin ibretli örnekleri ile doludur.

(1) Bkz. *Kāmûs*, II, 651.

Bir hadîs-i kudsîde, ***"büyüklük taslama"***ya yeltenenlere karşı Zât-ı Kibriyâ'nın tavrı: ***"Kibriyâ*** (ululuk, büyüklük), ***sâdece bana âit bir kaftandır. Ona ortak olmaya kalkışanı mahv u perîşan eylerim"*** ifâdesi ile belirtilmiştir [2].

Bu sebeple olmalıdır ki, haddini çok iyi bilen irfanlı müslümanlar, kendileri için ***"büyük"*** sıfatı kullanmaktan ve âdetâ o kelimeyi telâffuz etmekten sakınmışlardır. Nitekim, Peygamber Efendimiz'in amcası **Abbâs**'a: ***"Hazreti Peygamber mi daha büyük*** *(ekber)*, ***yoksa sen mi?"*** diye sorduklarında; ***"Ben O'ndan yaşlıyım, fakat O benden büyüktür!."*** cevâbını vermiştir [3]. Aynı şekilde, Resûlullah Efendimiz, kendisinden oldukça yaşlı olan **Sa'îd b. Yerbû'** [4] adlı ashâbına: ***"Hangimiz daha büyüğüz?"*** diye sorduğunda; ***"Yâ Resûlallah, sen benden daha büyüksün ve hayırlısın; ben ise sizden daha yaşlıyım!."*** cevâbını almıştır [5].

❁ ❁

"Mütevâzı olmadıkça gerçek zâhid olamazsın" buyuran Hazreti Peygamber [6], hayâtının bütün safhalarında kendisine ayrıcalık tanımamış; çevresinden de, normal bir insana göstermeleri gereken hürmetten farklı bir davranış içine girmelerini istememiştir.

Nitekim, ashâbı ile birlikte sefer hâlinde bulundukları bir sırada, onlardan, bir koyun kesip yemek hazırlamalarını istediğinde, ekip hemen kendi aralarında iş bölümüne geçerek; biri,

- ***"Kesmesi benden!."***; diğeri,
- ***"Yüzmesi benden!."***; bir diğeri,
- ***"Pişirmesi de benden!."*** demişlerdir.

Kâfilede bulunan diğer arkadaşlarının da geri kalan hizmetleri hakkı ile yapmaya can attıklarını görmesine rağmen, Fahr-i Kâinât Efendimiz, bir kenara çekilip oturma yoluna gitmeden:

(2) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 84, nu: 4090; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1319, nu: 4174, 4175; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 61.

(3) *Kâmûs*, II, 650.

(4) *Mekke*'nin fethine tekaddüm eden günlerde müslüman olan bu sahâbînin önceki adını, Hazreti Peygamber ***"Sa'îd"*** olarak değiştirmiştir. Müslüman olduğu sırada oldukça yaşlı olan **Sa'îd b. Yerbû'**, 120 yaşlarında iken hicrî 54 yılında (M. 674) vefât etmiştir. Müellefe-i kulûbdan olduğu ve kendisine Peygamber Efendimiz'in *Huneyn* ganîmetinden 50 deve verdiği söylenir. Bkz. *el-İstî'âb*, II, 14-16; *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 316-317; *el-İsâbe*, II, 51-52.

(5) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VI, 66, nu: 5528.

(6) Ebû Nu'aym, *Hilyet'ül-Evliyâ*, II, 102.

- ***"Öyle ise, odun toplaması da benden!."*** buyurmuşlardır.

Gönülleri Hazreti Peygamber'in çalışmasına râzı olmayan veyâ O'nun çalışmasının, kendilerinin çalışmaya karşı isteksiz oldukları intibâını uyandıracağı endîşesini taşıyan arkadaşları, hep bir ağızdan îtiraz ederek:

- ***"Yâ Resûlallah! Biz, her işi yaparız; siz zahmet buyurmayın!"*** derler.

Ashâbının rûhî durumlarını çok iyi bilen Peygamber Efendimiz, meselenin gerçek nüktesini açıklayarak:

- ***"Sizin her işi yapacağınıza gönülden inanıyorum. Şu var ki, sizlere karşı imtiyazlı biri durumunda olmaktan hoşlanmıyorum. Zîrâ Cenâb-ı Hak, kulunu, arkadaşları arasında imtiyazlı*** (ayrıcalıklı) ***olarak görmekten hoşlanmaz!."*** buyurmuşlardır [7].

❋❋❋

Peygamber Efendimiz'in alçak gönüllü tavrını, kendi hayâtından alınmış olaylarla da canlandırmak mümkündür. Bu konuda, ashâb-ı kirâmdan bir hayli nakil vardır. Bunları şöylece özetleyebiliriz:

Peygamber-i Ekber, çevresindeki insanlar hastalandığı zaman, fakir-zengin, hizmetçi-efendi, sâde vatandaş-îtibarlı zümre ayırımı yapmadan; onları arar, sorar, ziyâret eder ve onların gönüllerini alırdı. Şâyet bizzat gitme imkânı bulamazlarsa, o zaman da hâl ve hatırlarını sordurur; böylece onların maddî ve mânevî derdlerine ortak olmaya çalışırdı.

Cenâzelere katılır, cenâze namazlarına ve defin merâsimlerine bizzat iştirâk ederdi. Ölenlerin geride kalan yakınlarına tâziyede bulunur, onların acılarını paylaşırdı.

Yemeğe dâvet eden kimse, o bölgenin en fakiri de olsa; dâvet edilen sofra, acı soğan-kuru ekmekten ibâret de bulunsa, muhakkak o dâvete icâbet edip giderlerdi. Özellikle fakirlerin dâvetine katılma husûsunda daha titiz davranırlardı.

Muhâliflerine karşı İslâm'ın gücünü, ihtişâmını ve izzetini gösterme bakımından dış görünüşe, gösterişe ve disiplinli merâsime ne kadar titizlik gösterip dikkat ederlerse; kendi yakın çevresinde ve normal hayatta gösterişe kaçabilecek davranışlardan da o ölçüde titizlikle sakınırlardı. Bu sebeple, çok amaçlı kullanılmak üzere beslenen kaliteli binit develeri, soylu atları ve

(7) 'Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 463.

seçkin katurları olmasına rağmen; yerine göre, yuları ve palanı hurma lifinden örülmüş eşeğe bindikleri olmuş; hattâ palansız çıplak eşeğe bindikleri de görülmüştür.

Uzak mahâllerde oturan fakir dostlarının ziyâretlerini ihmâl etmezler, çoğu zaman buralara yaya olarak gitmeyi tercîh ederlerdi.

Çevresinin ilgi göstermediği ve herkesin bir kenara itip berâber bulunmaktan kaçındığı fukarâ takımı ile, sosyal seviyesi nisbeten düşük olan kimselerin hâl ve hatırlarını sorar, onların bulunduğu sofraya oturur, onlarla birlikte yolda yürür; ve bu gibileri yalnız bırakmamaya, itilmişlik ve hor görülmüşlük havasından kurtarmaya titizlik gösterirlerdi.

Kimseye yük olmak istemez; yakınlarının direnmelerine rağmen, ufak tefek bâzı işlerini bizzat yapmaktan hoşlanırlardı. **Hz. Âişe** vâlidemiz başta olmak üzere, Hâne-i Saâdet'in mahremi olmuş kimselere, Peygamber Efendimiz'in, evde bulundukları sırada ne ile vakit geçirdikleri sorulduğu zaman, onlar şu meâlde cevaplar vermişlerdir:

"Sıradan bir erkek evinde ne ile meşgûl olursa, Resûlullah da onlarla meşgûl olur: Evinin kırık döküğünü elden geçirir, elbisesini yamar, düğmesini diker, pabucunu tâmir eder, kendine âit özel işlerini görür, evi süpürür, hayvanlarını yemler. ..." [8].

❊❊

İnsanlar biribirlerine bâr *(yük)* olmak yerine yâr olmalıdır, nezâketini öğreten O'dur. ***"Eşyâsını kendi taşıyan kimse, kibirden arınmıştır"*** buyuran da O'dur [9]. Nitekim çarşıdan pazardan aldığı eşyâları bizzat kendisi taşır, elindeki eşyâyı alıp taşımak isteyenlere de: ***"Herkesin, kendi eşyâsını bizzat kendisinin taşıması daha uygundur. Şâyet onu taşıyamayacak kadar hâlsiz ise, mü'min kardeşi ancak o takdirde yardım eder"*** buyururlardı [10].

❊❊

(8) Bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 190, nu: 538, 539, 540, 541. **Hz. Âişe**'nin ifâdesi, Peygamber Efendimiz'in evde ne iş yaptığını anlatmaktan çok, Hazreti Peygamber'in de bir **b e ş e r** olduğunu; sıradan bir erkeğin, evinde ne iş yapıyorsa O'nun da aynı şeyleri yaptığını, bunun olağanüstü bir davranış olmadığını dile getirmektedir. Bu ifâdeler, Hazreti Peygamber'in evde yapmış olduğu işlerin tâdâtı anlamında değerlendirilmemelidir.

(9) Kuzâ'î, *Müsned'üş-Şihâb*, ur, 49^b, nu: 285.

(10) Kâdı 'Iyâz, *Şifâ*, s. 95; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 43 (Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Evsat*'tan naklen).

T e v â z û; küçüğün büyüğe değil, büyüğün küçüğe karşı; fakirin zengine karşı değil, zenginin fakire karşı; câhilin âlime karşı değil, âlimin câhile karşı; kısacası, varlık içindekinin yokluk içindekine karşı takınması gereken soylu bir davranış biçimidir. Bir alt seviyede olan insan, bir üst seviyedekine karşı alçak gönüllülük değil; kendi seviyesine kadar indiği için, minnet duygusu içinde h ü r m e t gösterir.

T e v â z û; bir davranış biçimi ve karakter ölçüsü olup, insanın kendine güven duygusunun eseridir.

T e v â z û; insanın içinde bulunduğu makam, mevkî ve rütbenin îcaplarından sıyrılıp muhâtabının seviyesine inme tavrıdır.

T e v â z û; gerçek büyüğün, büyüklüğünü gizleyip, küçüklük kisvesine bürünme üslûbudur; onun, küçükle küçük, büyükle büyük olma hâlidir.

Ve nihâyet t e v â z û; dünyânın eşsiz, en seçkin ve en büyük insanının bütün varlığını saran yokluk kaftanıdır.

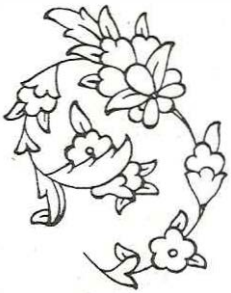

METİNLER

1) **Ömer İbn'ül-Hattâb** (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Hıristiyanların Meryem oğlu İsâ'yı öğmekte çok ileri gidip Ona*** *"Allah'ın oğlu"* ***deyişleri gibi; sizler de, beni medh u senâda aşırı gidip sınırı aşmayın. Ben, Allah'ın sâdece kuluyumdur. Bana,*** *"Allah'ın kulu ve resûlü"* ***deyin"*** buyurmuşlardır.

❊

2) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Bir gün Peygamber Efendimiz'e bir **kadın** gelerek:

- ***"Benim, sizinle bitecek bir işim var"*** dedi. Peygamberimiz de:

- ***"Medîne sokaklarının hangisinde oturursan otur, gelir seninle oturur hâcetini karşılarım"*** buyurdular.

❊

3) Yine **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz; hastaları ziyâret edip onların hâl ve hatırlarını sorar, cenâzelerde hazır bulunurlar, eşeğe binerler ve -bir köle bile dâvet etse- çağrılan yere giderlerdi. Nitekim, *Benî Kureyza* ile yapılan harbde, yulları ve palanı hurma lifinden îmâl edilmiş bir eşek üstünde bulunuyordu.

❊

4) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, arpa ekmeği ve bayatlamış yağ *(ihâle)*'dan oluşan bir sofraya da dâvet edilse, ona icâbet ederlerdi. Nitekim zırhlarının biri, bir yahûdîde rehin olarak duruyordu. Kendileri, rehin müddeti dolmadan vefât ettiler.

❊

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, köhne havutlu bir deve üzerine binerek *Kâbe*yi ziyârete gitmişlerdi. Havutun örtüsü olan kadife şâyet satılığa çıkarılsa, dört dirhem bile etmezdi. Buna rağmen şöyle duâ ediyordu: ***"Allâhümmec'alhü haccen lâ riyâe fîhi ve lâ sümʻa"*** *(Yârabbi! Haccımı riyâ ve gösterişten muhâfaza buyur!.).*

❊

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber'in ashâbı, Peygamberimiz'i o kadar çok severlerdi ki, onların gözünde ve gönlünde hiç bir şahıs O'nun kadar bir yer işgâl etmezdi. Buna rağmen, O'nu gördükleri zaman, hoşlanmadığını bildikleri için, ayağa kalkmazlardı.

❁

7) **Hz. Ali** (r.a)'nin oğlu **Hz. Hasan** (r.a) anlatıyor:

İyi bir tavsifçi *(vassâf)* olan dayım **Hind b. Ebî Hâle**'ye, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in h i l y e'sini sordum ve biraz Kendileri'nden bahsetmesini ricâ ettim; o da şöylece anlattı:

"Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, yaradılıştan heybetli ve muhteşemdi. Mübârek yüzü, dolunay hâlindeki ayın parlaklığı gibi nûr saçardı...". **Hind b. Ebî Hâle,** daha önce de geçtiği şekilde, hilyenin tamâmını anlattı[9].

Hz. Hasan der ki: Ben, dayım **Hind**'den aldığım bu bilgileri, kardeşim **Hüseyin**'den bir müddet gizlemiştim. Daha sonraları kendisine anlattığımda, onun, bu hususta beni çok gerilerde bıraktığını gördüm. Nitekim o da, Peygamberimiz'in hilyesini, benden daha önce **Hind b. Ebî Hâle**'den sorup bellemiş. Hattâ onun verdiği bilgiyle de yetinmeyerek; Resûlullah Efendimiz'in ev hayâtı, dışarı hayâtı ve şekli hakkında babasına da sorular sormuş, o da anlatmadık hiç bir şey bırakmamıştır. Burada sözü **İmâm Hüseyin** (r.a) alarak babasından dinlediklerini nakletmiştir [10].

Babama, Peygamber Efendimiz'in e v h a y â t ı'nı sorduğumda şöyle dediler: ***"Peygamber Efendimiz evine geldiğinde, evde geçirecekleri zamanı üçe bö'ler; bir kısmını ibâdete, bir kısmını ehl ü iyâline, bir kısmını da kendisine ayırırlardı. Kendisine tahsis ettikleri zamânı ise yine ikiye ayırarak; bir bölümünde dinlenirler, geri kalanında da misâfir kabûl ederlerdi. O, bunu, huzûruna kabûl ettiği seçkinler*** (havâs) ***vâsıtasıyla yapardı ki, bunlar, öğrendiklerini, dışarı çıkınca avâma aktarırlardı. Resûlullah Efendimiz, ümmetinden hiç bir şeyi saklamazdı. İzne tâbi misâfir kabûl ettiklerinde, fazîlet ve takvâ ehli olan ziyâretçilerine öncelik tanıma âdetinde idi. Ziyâretçilere ayırdıkları zaman, onların soy sop durumlarına göre değil, dîndeki üstünlüklerine göre olurdu. Evine gelenlerin kimisinin bir, kimisinin iki, kimisinin de daha çok isteği olurdu. Zât-ı Risâlet onların hepsiyle ilgilenir; kendisinden doğrudan doğruya sorulan sorularla,***

(9) Bkz. 1. bölüm. 7. metin.

(10) Birinci bölümün 7. metninde geçen anlatımlar, dayı **Hind b. Ebî Hâle**'nin **Hz. Hasan**'a söyledikleridir. Buradan itibâren geriye kalan kısım ise, baba **Hz. Ali**'nin oğlu **Hz. Hüseyin**'e anlattıklarıdır.

kendisine aracı ile iletilen sorulara, soranların ve ümmetin hâline uygun düşecek şekilde cevaplar verir ve arkasından da şöyle tenbih ederdi: *"Burada görüp duyduklarınızı burada bulunmayanlara iletin. İhtiyaçlarını bana ulaştırma imkânı olmayan kimselerin isteklerini de bana ulaştırın. Kim ki, ihtiyâcını ulaştırma gücü olmayanların isteklerini bir yetkiliye* (sultân) *ulaştırırsa, onun da, Allah kıyâmet gününde sırâtı emîn adımlarla geçmesini sağlar".* ***Hazreti Peygamber'in huzûrunda kesinlikle bunlar dışında bir şey konuşulmaz; başkasının da bunun hâricinde bir şey konuşmasına müsâade edilmezdi. Huzûr-ı Saâdetlerine girenler; ilim ve hikmet susamışı olarak girerler, kanmış ve doymuş olarak ayrılırlar ve hep, birer hayra yol gösterici olarak çıkarlardı".***

Babam **Hz. Ali**'ye, Peygamber Efendimiz'in d ı ş a r ı d a nasıl davranıklarını sorduğumda da şöyle cevap verdi:

"Resûlullah Efendimiz, mühim bir iş olmadıkça konuşmazlardı. Çevresiyle hep ülfet eder, onları ürkütücü bir davranışı olmazdı [11]***. Her cemâatin seçkinine*** *(kerîm)* ***özel ilgi gösterir ve onları başkan tâyin ederdi. İnsanları gözü gibi sakınır; hiç birinden güler yüz ve tatlı dilini esirgemez, onların üstüne titrerdi. Ashâbını, yokluklarında arayıp sorar, durumlarını tâkip ederdi. Karşılaştığı insanlara,*** *"ne var, ne yok"* ***diye çevrede olup bitenleri sorardı. Güzel olan her şeyi beğendiğini ifâde eder ve ona destek verir; kötü olan şeye de tepkisini gösterir ve onu çürütücü bir tavır takınırdı. Zât-ı Risâlet'in bütün hareketleri uyumlu idi; tutarsız hiç bir davranışı yoktu. Ashâbının kendilerine âit işlerinde gaflete düşmeleri veyâ bıkkınlık duymaları endîşesiyle, onlar adına kendisi hep tetikte dururdu. O, her durum karşısında tedârikli idi*** (her problemin çâresini bulurdu). ***O'nun katında insanların en fazîletlisi, başkalarına iyiliği en yaygın olanlardı; mertebesi en yüksek olanlar da, halkın sıkıntısına en iyi şekilde ortak olan*** [12] ***ve onlara yardım elini uzatan kimselerdi".***

Hz. Hüseyin anlatmaya devâm ediyor: Babam **Hz. Ali**'ye, Peygamber Efendimiz'in t o p l a n t ı l a r ı'nı, yâni sohbet meclislerini de sordum. Onu da şöyle anlattılar:

"Peygamber Efendimiz'in kalkması da oturması da z i k i r üzere

(11) **Kur'ân-ı Kerîm**'de, Peygamberimiz'in bu davranışı ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: ***"Allah'dan bir hikmet iledir ki, sen onlara yumuşak bulundun; eğer katı yürekli bir nobran olsaydın, elbette etrâfından dağılıp gitmişlerdi..."*** (*Âl-i İmrân* sûresi, 159. âyet).

(12) ***"Halkın sıkıntısına ortak olmak"*** şeklinde tercüme ettiğimiz bu ifâdenin aslı, tek kelime ile ***"muvâsât"***tır. Bu kavramla ilgili olarak, bu eserin 51. bölümünün 21. dipnotunun metin kısmına da bakınız.

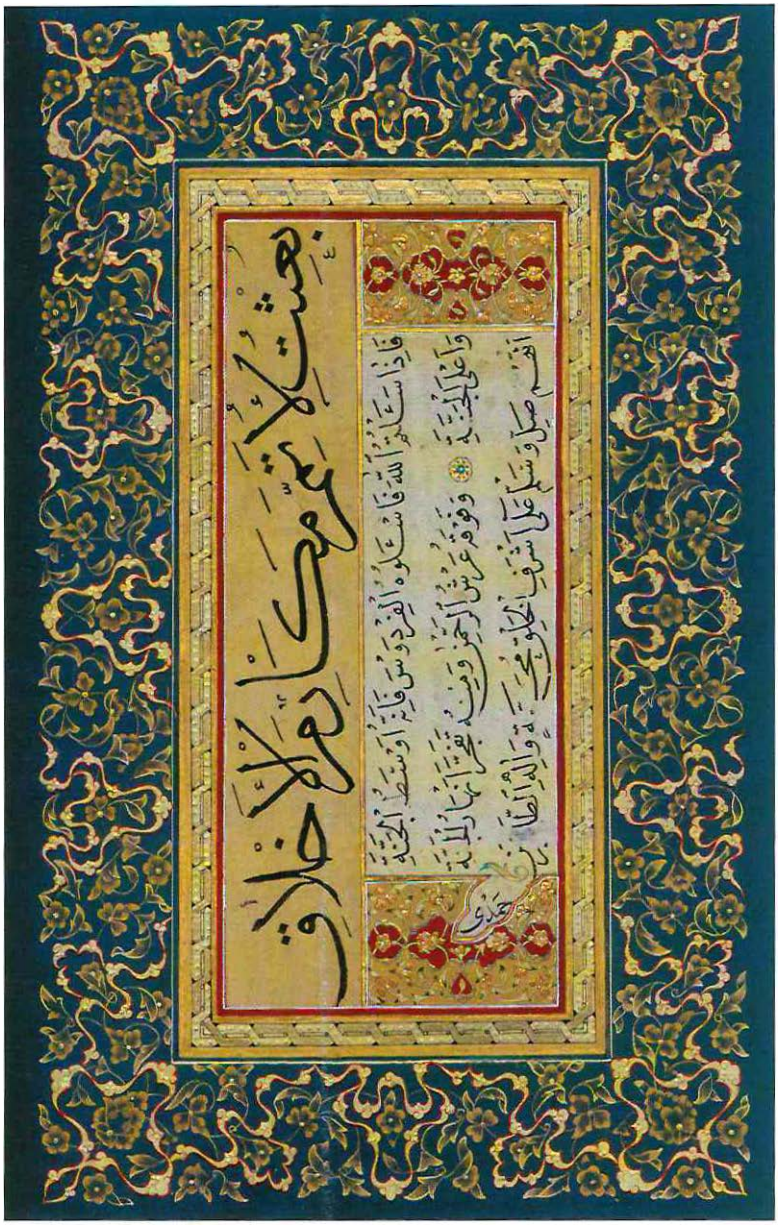

"Ben, ahlâkın güzelliklerini tamamlamak üzere gönderildim." hadîsinin hat levhası.

Hat : Hamdi (1199/1784) Prof. Dr. Ali Yardım koleksiyonu
Tezhîb : Yrd. Doç. Aynur Maktal

idi. Toplantı hâlinde bulunan bir topluluğa varsa, baş köşeye geçmez, meclisin hemen bir kıyısına oturuverirdi; çevresinin de böyle yapmasını isterdi [13]*. Resûl-i Ekrem Efendimiz, birlikte oturduğu kimselerin seviyelerine göre her birinin hâl ve hatırlarını sorarak onlara iltifat ederdi. Çevresindekilere öylesine candan davranırdı ki, birlikte oturduğu kimselerin hepsi de, Resûlullah (s.a.s) katında en değerli insanın kendisi olduğu zehâbına kapılırdı* [14]*. Bir kimse huzûr-ı saâdetlerinde çok otursa veyâ bir ihtiyâcını iletmek maksadıyla huzûra gelse, o şahıs kendiliğinden kalkıp gidinceye kadar sabrederdi. Kendisinden bir istekte bulunan kimseyi, ya istediğini yerine getirerek, ya da tatlı bir dille gönderir, fakat hiç boş çevirmezdi. O'nun cömertliği, tatlı dilliliği ve güzel ahlâklılığı insanlar arasında öylesine yayılmıştı ki, âdetâ halkın babası gibi olmuştu. O'nun nezdinde bütün insanlar da, hiç birisi arasında hak ayırımı yapılmayan aynı seviyedeki evlâtlar gibiydi. Resûlullah Efendimiz'in toplantıları, hep; ilim, hayâ, emânet ve sabır gibi ahlâkî değerlerin öğretildiği bir meclis idi. Huzûr-ı Nebevîlerinde sesler yükseltilmez, hiç kimsenin mahremiyeti konuşulmaz, orada vukû bulan zelle ve hatâlar dışarı sızdırılmazdı. O'nun meclisinde herkes eşit vaziyette idi. Ancak yekdîğerine karşı takvâ ile üstünlük kazanılabilirdi. Herkes tevâzû üzere idi. Orada, yaşça büyük olanlara saygı gösterirler, küçüklere de merhamet ederlerdi. Toplantıdaki ihtiyaç sâhiplerine öncelik tanırlar, özellikle garîb olanlara ayrı bir ilgi gösterirlerdi".*

❁

8) **Enes b. Mâlik** (r.a)'in rivâyetine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Bana, koyun paçası (kuru incik) *bile hediye edilse onu kabûl ederim; şâyet ondan yapılmış yemeğe dâvet edilsem, böyle bir dâvete de giderim".*

❁

9) **Câbir** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, ne bir katıra ve ne de bir at veyâ benzeri

(13) Peygamber Efendimiz'in bahis konusu sözlü tâlimatları şöyledir: ***"Her hangi biriniz bir toplantı yerine vardığında bir baksın; şâyet oturacak yer gösterirlerse oraya otursun, değilse gördüğü en uygun yere ilişiversin".*** Bkz. Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VII, 300, nu: 7197; Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, VI, 300, nu: 8243; ayrıca bkz. Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 22.

(14) Bu durumun bir örneği için, bu eserin 46. bölümünün 2. metnine bakınız.

bir hayvana binmeksizin, yaya olarak, hâl ve hatırımı sormak üzere bâ evime kadar gelmişlerdir.

❁

10) **Yûsuf b. Abdullah b. Selâm** (r.a) der ki:

Peygamber Efendimiz, bana Yûsuf adını verdiler ve beni kucaklarına alıp mübârek eliyle başımı okşadılar.

❁

11) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, eski havutlu bir deveye binerek haccettiler. Bu havutun üstüne bir de pörsümüş kadife örtülmüştü ki, tahminimize göre maddî değeri ancak dört dirhem ederdi. Böylesine bir deveye binmiş olmasına rağmen şöyle niyazda bulunmuşlardır:

"Lebbeyke bi-haccetin lâ sümʻate fîhâ ve lâ riyâ' " *(Yârabbi! Gösteriş ve şöhretten tamâmen uzak bir ziyâretle işte huzûruna geldim; buyur, emrine âmâdeyim)* [15].

❁

12) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Terzi esnâfından bir zât Hazreti Peygamber'i yemeğe dâvet etmişti. Sofrada, kabaklı tirit ikrâm edildi. Resûl-i Ekrem yemeğin kabağını yemeye başladılar. Zîrâ kendileri kabağı severlerdi.

Hadîsin üçüncü râvisi **Sâbit el-Bünânî** şu açıklamayı yapar: **Enes**'den bizzat işittiğime göre, o şöyle demiştir: ***"Benim için pişirilen bir yemeğe eğer kabak koymak mümkün ise, ona muhakkak kabak konurdu".***

❁

13) **'Amre** (ö: 103/721) rivâyet ediyor: **Hz. Âişe**'ye: ***"Peygamber Efendimiz evinde ne ile meşgûl olurdu?"*** diye sorulduğunda: ***"O, sıradan bir insan gibi davranırdı: Söz gelimi çamaşırlarının bakımını gözden geçirir, koyunun sütünü sağar ve kendi zâtî işlerini görürdü.***

(15) Bu hadîs, sened ve metin bakımından (çok küçük bir iki lâfız değişikliği dışında) yukarıdaki 5. hadîsin aynıdır.

48 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN H A Y Â S I

Şemâil'in bu bölümünde, Peygamber Efendimiz'in utangaç hâli ve utangaçlık duygusu ele alınacaktır. Daha önce de ifâde edildiği gibi, Peygamber Efendimiz'in Ahlâkı başlıklı bölümün içinde mütâlâa edilmesi gereken bu bahis, ehemmiyetine binâen, **Tirmizî** tarafından ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Bu hususta bir hayli vesîka bulunmasına rağmen **Tirmizî,** *Şemâil*'de iki metin kaydetmekle yetinmiştir. Hazreti Peygamber'in Şemâili'ni doğrudan doğruya ilgilendirmese de, O'nun bu hususlaki tavsiyelerinden bir kısmının buraya alınması bizce uygun görülmüştür.

Bizim ***"utangaçlık"*** diye ifâde ettiğimiz tâbirin Peygamber Efendimiz'in dilindeki ve dînî metinlerdeki tam karşılığı ***"h a y â"***dır. Maamâfih dilimizde; **âr, nâmus, edeb** kelimeleri de, çok küçük farklarla, **hayâ** ile aynı mânâda kullanılmaktadır.

H a y â, tek başına kullanıldığı gibi, eş anlamlı diğer kelimelerle birlikte de söylenmektedir: **Hayâ, edeb-hayâ, âr-nâmus, hayâ damarı, hayâ damarı çatlamış, hayâ perdesi yırtılmış, âr-nâmus hak getire, hayâ îmandandır, edeb yâ hûuu!** gibi tâbirler, dilimizin yaşayan ifâdeleridir.

❁ ❁ ❁

"Hayâ" kelimesi, kök olarak ***"hayât"***tan türemiştir. *Hayat* ise, ölümün zıddı olan diriliğe denmektedir [1]. Bu duruma göre *hayâ,* insanı mânen diri tutan değerler manzûmesinin c a n d a m a r ı demek oluyor.

Klâsik İslâmî literatürde bu durum şöyle açıklanmıştır: ***"H a y â; insanın, bir şeyden kendini geri çekmesi ve ayıplanma endîşesi ile o şeyi yapmaması hâlidir. Bu duygunun kendini dışa vuruşu iki türlüdür. Birincisi f ı t r î olanıdır ki, Allah o duyguyu bütün insanlarda yaratmıştır. İnsanların, gösterilmesi a y ı p olan yerlerini*** (avret mahâllerini) ***açmaktan ve herkesin gözü önünde sevişmekten hayâ etmeleri gibi. İkincisi de î m â n î hayâdır ki, o da, müminin Allah korkusundan dolayı g ü n â h***

(1) Bu değerlendirme, Arap dili ve edebiyatı mütehassısı **Zemahşerî** (ö: 538/1143) ve **Mutarrizî** (ö: 610/1213)'ye âittir. Bkz. *Kâmûs,* IV, 936.

işlemekten sakınması hâlidir" [2].

Bizim dilimizde, insanı kendisine ve çevresine karşı saygılı davranma, dürüst ve ölçülü hareket etme çizgisinde tutan bu iki temel müeyyide *(yaptırım)* vardır. Bunlar, *Allah'dan korkma* ve *kuldan utanma duygusu* şeklinde ifâdelendirilmiştir. Ve yine bizim milletimizin değer ölçüleriyle, bu iki duygudan birincisinin ihlâli ***"g ü n â h"***, ikincisinin ihlâli de ***"a y ı p"*** deyimleri ile dile getirilmiştir. Böylece, Allah saygısını ihlâl edebilecek bir harekete g ü n â h; insanlara karşı saygısızlık sayılabilecek davranışlara da a y ı p damgası vurulmuştur. Günâh ve ayıp kusurunu işleyen insanlar, çevreleri tarafından horlanarak îtibar kaybına uğrarlar.

İnsanların, günâh ve ayıp olan davranışlardan tamâmen sıyrılıp uzaklaşmaları mümkün değildir. İnsan topluluklarının oluşturduğu bu dünyâ sahnesinde; velisinden delisine, âbidinden ayyâşına, iffetlisinden fâhişesine, ağırbaşlısından sulusuna, melek tabîatlisinden şeytân karakterlisine kadar her iki zıt rolün oyuncusu bulunagelmektedir. Bütün bunların hepsini, ölçülü davranma çizgisine getirmek son derece güçtür. Bunun için olmalıdır ki, büyüklerimiz, ***"İbâdet de gizli, kabâhat de gizli"*** demişlerdir.

Öte yandan bütün insanların; ayıpsız, günâhsız ve kusursuz olmaları mümkün olamıyacağına göre, en akıllıca iş, mümkün olanı yapma gerçeğini kabûllenmektir. O da, ayıbın ve günâhın salınelenişine fırsat vermemek, onları gözaşını yerlere çekmek, muzahrefâtını tenhâ yerlere boşaltmamak; toplumun nezîh insanlarını ve körpe dimağlarını, çarpık görüntülere ve bozuk davranışlara karşı korumak; böylece, günâh ve ayıp kusuru işleyenlerin ***"kötü örnek"*** olmalarına engel olmak!. Bu husus, insanları insan gibi idâre etme sorumluluğunu yüklenmiş bulunan yönetici kadroların başta gelen vazîfesi oluyor.

Günâh ve ayıp olanı yapma serbestîsi, daha ölçülü yaşamayı bir insanlık haysiyeti kabûl eden kimseleri rûhen rahatsız ve huzursuz etmektedir.

Ayıp ve günâh duygusu, güçleri pörsümeyen öyle iki otoritedir ki bunlar, toplumu yöneten kânunların nefesinin tükendiği ve işlemez hâle geldiği noktada devreye girerek duruma vaziyet ederler.

❊ ❊

H a y â, İslâm ahlâkının mihverini oluşturmaktadır. Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz: ***"Her dînin bir ahlâk düzeni vardır; İslâm'ın ahlâk düzeni de h a y â üzerine kurulmuştur"*** buyurmuşlardır [3].

(2) Seyyid Şerîf, *Ta'rîfât*, ***"hayâ"*** maddesi, İstanbul 1269, s. 38; *Kâmûs*, IV, 936.

(3) *Muvatta'*, II. 905, nu: 9; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1399, nu: 4181, 4182; Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, I, 13-14.

Hayâ duygusu zedelenmiş, utanma hissini kaybetmiş insanların durumu, kontrolden çıkmış hareketli bir cisme benzer. Böyleleri; akıllarmdan her geçeni, kafalarından her eseni, içgüdülerinden her geleni, hiç bir bağ tanımadan yapma potansiyeline sâhiptir. Bu sebeple Hazreti Peygamber: ***"Tâ ilk peygamberlik müessesinden beri insanlar arasında dönüp dolaşarak gelen bir söz vardır. O da:*** *"Utanmadıktan sonra istediğini yap!"* ***prensibidir"*** buyururlar [4]. Bu, utunma duygusunu yitirmiş insanın, yapamayacağı hiçbir şey yoktur, demektir.

❁❁❁

Peygamber Efendimiz, h a y â duygusu bakımından da eşsizdi. O, insanların en utangacı idi. Ashâb-ı kirâm, O'nun utangaçlık hâlini ifâde edebilmek için ortak bir ifâde kullanmışlardır: ***"Resûl-i Ekrem Efendimiz, duvağına bürünmüş gelinlik kızdan daha utangaçtı!.."*** [5].

Hayâ örtüsüne bürünmüş k a d ı n, topluluk içerisinde bir **disiplin** unsurudur. Davranışlarında daha hassas, tavırlarında daha titiz, hareketlerinde daha ölçülü olan kadınların bulunduğu topluluklarda, gevşeme ve çözülme gözükmez. Bunun için olmalıdır ki, Resûlullah Efendimiz: ***"Hayâ güzeldir, fakat kadınlarda bir başka güzeldir!."*** buyurmuşlardır [6].

❁❁❁

Hazreti Peygamber'in ashâbı, ***"Biz, Resûlullah Efendimiz'in, hoşlanmadığı durumlar karşısındaki hâlini yüz hatlarından hemen anlardık"*** demektedirler [7].

Utangaçlık hissi, insanda, **yüz kızarması** şeklinde kendini gösterir. Bu, başkalarının görmesi uygun olmayan veyâ yapılmaması yapılmasından daha hayırlı olan bir davranış karşısında, insanın duyduğu vicdan azâbının ve rûhî huzursuzluğun bir belirtisidir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, başkalarının ölçüsüz kabaca davranışlarından son derece rahatsız olurlar; fakat bu gibi durumlarda, görüp görmemezlik-

(4) *Muvatta'*, II, 158, nu: 46; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 100; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 349, nu: 4797; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1400, nu: 4183; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, I, 470-471.

(5) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 96; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1399, nu: 4180; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün metinler kısmı.

(6) Münâvî, *Künûz'ül-Hakâyik* (Deylemî'den nakleh), I, 122.

(7) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 96.

ten, duyup duymamazlıktan, bilip bilmemezlikten gelerek, onları mahcup edecek bir tavır takınmazlardı. Nitekim bir def'asında huzurlarına, üstünde başında benek benek sarı boya izleri bulunan birisi gelir. Adamın vaziyetinden hiç hoşlanmaz, fakat yüzüne karşı da bir şey söylemez. Ancak, adam çıkıp gittikten sonra, çevresindekilere: ***"Şu adama söyleseniz de üstünün kirini pasını yıkasa"*** diyerek, tenhâ bir yerde münâsip bir dille îkâz edilmesini söyler [8].

Aynı şekilde, bir şahsın toplumu ilgilendiren kusurlu bir davranışını gördüğü veyâ buna benzer olaylar kendisine iletildiği zaman da, îkâzlarını, isim vererek değil, şahıs belirtmeden anonim bir üslûp kullanarak yaparlardı. **Hz. Âişe** vâlidemizin anlattığına göre, ***"Filân şahıs şöyle yapmıştır"*** diye değil; ***"Bir kısım insanlara ne oluyor ki, onların şöyle şöyle yaptıklarını görüyor veyâ işitiyorum"*** şeklinde uyarmalarda bulunurlardı [9].

Öte yandan, bu nevîden îkâzlarını yaparken de, gözünü hiç bir şahsın üzerine dikmez; lâfı ortaya söyler; böylece herkes kendisine düşen dersi alırdı. Ayrıca, açıktan söylenmesini uygun bulmadığı veyâ doğrudan yapılan îkâzların kırgınlıklara yol açabileceğini hissettiği durumlarda, dolaylı *(kinâyeli)* bir üslûp kullanırlardı. Zîra O'na göre önemli olan, **kusurlu**'nun teşhîri değil, **kusur**'un izâlesi idi.

❊ ❊ ❊

Peygamber-i Zîşân Efendimiz'in utangaçlık hissi ile meşbû oluşları ve topluluk karşısında konuşurken çoğu zaman sıkılıp kızarması, bizzat kendilerinden kaynaklanan bir sebebe dayanmamaktadır. Zîrâ kendilerinin, son derece hassas saat gibi çalışan ölçülü bir davranış üslûbu vardı. Ne var ki, çevresindeki yüzlerce insanın, bu ölçülü üslûplu davranışa tam uyum sağlaması bir çırpıda mümkün değildi. Onların, açık veren falsolu davranışları eksik olmuyordu. İşte, çevresinin bu gibi açıkları, sanki kendi yapmışçasına Resûlullah Efendimiz'i üzüyor, mahcup ediyor, utandırıyordu.

O hep; utanmayanın yerine utanma, yüzü kızarmayanın adına kızarıp bozarma, hesapsız hareket edenin hesâbını düzeltme gayreti içinde olagelmiştir. Nitekim e d e b l i l i k; biraz da, büyükler huzûrunda yapılan e d e b s i z l i k'lerin, yine büyükler tarafından düzeltilmesi ile kazanılmaktadır. Bu durum; üslûplu, ölçülü, dengeli bir nesil yetiştirmeyi kendisine hedef edinmiş büyüklerin değişmeyen kaderidir.

(8) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 347, nu: 4789; Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 156, nu: 436; Harâitî, *Mekârim'ül-Ahlâk*, vr. 107[a].

(9) Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, IV, 346-347, nu: 4788; ayrıca bkz. 8. dipnotundaki kaynaklar.

METİNLER

1) **Ebû Sa'îd el-Hudri** (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, duvağına bürünmüş gelinlik kızdan daha utangaçtı. O'nun bir şey karşısındaki hoşnudsuzluğu, mübârek yüzlerinden hemen anlaşılırdı".

❋

2) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor:

"Ben, Hazreti Peygamber'in edeb yerine hiç bakmadım". Diğer bir rivâyete göre: ***"Ben, Peygamberimiz'in edeb mahallini hiç görmedim"*** şeklindedir.

49 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN H A C A M A T OLMASI

Resûlullah Efendimiz'in beşerî hayâtını tanıtmayı hedef alan *Şemâil* kitapları, ayrı bir başlık altında, h a c a m a t konusuna da yer veregelmişlerdir. Bu sebeple biz de aynı geleneğe uymuş bulunuyoruz.

Bu konu ile ilgili olarak **Tirmizî,** *Şemâil*'de 6 vesîka kaydetmiştir. **İbn Sa'd** ise *Tabakât*'ında, bu bahse âit olmak üzere 39 hadîs ve haber naklet-mektedir [1]. Yaygın olarak tanınan hadîs kitaplarının ***"Kitâb'üt-Tıb"*** bahislerinde, bir kaç hadîsle de olsa, ***"hacamat"*** konusuna hep yer verilmiştir.

Türkçemizde ***"hacamat"*** telâffuzu ile kullanılan kelimenin, hadîs metinlerinde geçen imlâsı ***"hacâmat"*** *(el-hıcâme)* şeklindedir. Kelimenin kökü, diğer nüansları yanında, ***"emmek ve sormak"*** *(massetmek)* anlamını taşımaktadır [2]. Hacamat eden kimseye ***"haccâm"***, hacamat âletine de ***"mihcam"*** denmektedir.

❊ ❊

Hazreti Peygamber'in bir ömür boyu yaşadığı *H i c a z* bölgesi, dünyânın en sıcak yerlerinden birisidir. Bu gibi sıcak bölgelerde, insanın kanı sıvılaşır ve vücûdun dış yüzüne hücûm eder. Bu sebeple, güneş çarpması ve kan tutması gibi durumlar sık sık kendini gösterir. Tansiyon yükselmesinden farklı olan bu durum, tamâmen iklimle ilgilidir.

Klâsik metinlerde, kan aldırmakla ilgili olarak iki ayrı ameliyeden bahsedilmektedir: **Biri,** vücûdun belirli bir yerinden emilerek alınan kandır ki, buna ***"hacamat"*** adı verilmektedir. Diğeri de, kesmek veya bir âletle içinden çekmek sûretiyle **damardan** alınan kandır. Bu ikinci ameliye için kullanılan kelime ***"fasd"***dır; kan alan âlete de ***"mifsad"*** *(neşter)* denmektedir ki bu, bizim üzerinde durduğumuz konunun dışında kalmaktadır. Esâsen, vücûdun damar dışı bir yerinden kan aldırmakla ilgili bir hayli hadîs ve haber bulunmasına rağmen, hadîs metinlerinde, damardan kan aldırmakla alâ-

(1) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 443-448.

(2) *Kāmûs*, IV, 228.

kalı olarak bir kayda rastlanmamaktadır [3].

❁ ❁ ❁

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Resûlullah Efendimiz, çeşitli zamanlarda, mübârek vücutlarının değişik yerlerinden kan aldırmışlardır. Bunlar arasında; boyunlarından, kürek kemikleri arasından, başından ve ayaklarından hacamat olduklarına dâir vesîkalar bulunmaktadır.

"Tedâvî olmak için baş vuracağınız en iyi çâre hacamattır" hadîsini yorumlayanlar, hep bir noktaya işâret etmektedirler: Bu, genel bir tavsiye değil, *Hicaz* bölgesi gibi sıcak iklimde yaşayan insanlara hitap eden â c i l bir tedâvî tavsiyesidir. Soğuk iklimde yaşayanlar bu ihtiyâcı duymazlar [4].

Resûl-i Ekrem Efendimiz, özellikle tepeden alınan kanı; ***"ilk yardım", "âcil yardım", "ânî müdâhale"*** (*münkız* veyâ *muğîse*) olarak vasıflandırmışlardır [5]. Bu tedâvî şeklinin ise, Peygamber Efendimiz'e melekler tarafından tavsiye edildiği bildirilmektedir [6]. Bilindiği gibi, *Hayber* Yahûdîlerinden bir kadın, Peygamber Efendimiz adına verdiği bir ziyâfette yemeğe z e h i r karıştırarak O'na karşı bir sûikasd tertip etmiştir. İlk lokmayı aldıktan sonra duruma vâkıf olan Hazreti Peygamber'e, **Cebrâil Aleyhisselâm** hemen hacamat olmasını söylemiş, O da başından kan aldırmıştır. Neticede zehirin öldürücü te'sîrinden kurtulmuşlarsa da, bir ömür boyu onun yan etkisinden şikâyetleri devâm etmiştir [7].

Peygamber Efendimiz, çok âcil bir durum yoksa, kamerî ayın 17, 19 ve 21. günleri hacamat olmayı alışkanlık hâline getirmişler ve bu yönde tavsiyede bulunmuşlardır.

Önceleri, oruçlu iken hacamat yaptırırlardı. Fakat bir def'asında fenâlık geçirmişler ve bundan böyle oruçlu oldukları zaman gündüz kan aldırmayı bırakmışlardır [8].

❁ ❁ ❁

(3) Kan tutma, kan aldırma ve kan verme gibi işlemlerin tekniği, bunların faydaları ve zararları, târihî süreç içindeki gelişimi, modern tedâvîdeki yeri ve eskiyen teknikler gibi hususlarda bilgi vermek, bizim uzmanlık alanımıza girmediği gibi, bu eserin plân ve amaçları arasında da yer almamaktadır.

(4) Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 520 vd.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 447.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1151, nu: 3477, 3479; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 448.

(7) İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 445, 447.

(8) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 236-237; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 444, 448.

Hazreti Peygamber, hacamat kanının ayak altına ve göz önündeki yerlere dökülmesini hoş karşılamazlar; onun, göz aşırı bir yere dökülüp gömülmesini isterlerdi [9]. Ne var ki, O'nun sevdâlıları içinde akla hayâle gelmedik işler yapan kimseler de vardı. Özellikle çocuklar, yaşlı kadınlar ve nisbeten kültür seviyesi düşük olan Peygamber âşıkları, O'na karşı olan sevgi ve bağlılıklarını, kendi idrâkleri ölçüsünde değerlendirme yoluna gidiyorlardı. Benzeri bir durum, hacamat kanı husûsunda da karşımıza çıkmaktadır. Bu bahsi, böyle bir olayla bitirmek istiyoruz:

Asr-ı Saâdet döneminin çocuk sahâbîlerinden olan **Abdullah b. Zübeyr**[10], şöyle bir hâtırasını anlatır: Bir gün Resûlullah Efendimiz kan aldırmıştı. Kan alma işi bittikten sonra, hacamat kanını bana vererek:

- ***"Abdullah! Şu kanı al, kimsenin görmeyeceği bir yere götür, toprağa göm!."*** buyurdular. Ben de alıp götürdüm ve bir köşede içtim. Geriye huzûr-ı saâdetlerine döndüğümde:

- ***"Kanı ne yaptın?"*** diye sordular. Zîrâ **Cebrâil** durumu kendilerine ihbâr etmişti.

- ***"Kimsenin görmeyeceği şekilde kaybettim"*** dedim.

- ***"İçmişe benziyorsunuz!."*** dediklerinde;

- ***"Sizin kanınıza Cehennem âteşinin dokunmadığını bildiğim için*** (veyâ, *kanınızı yere dökmeyi içime sindiremediğimden*) ***içtim"*** dedim. Tebessümle başımı okşayarak:

- ***"Vay senin insanlardan çekeceğine; ve vay insanların senden çekeceklerine..."*** buyurdular [11].

---

(9) İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 448.

(10) Aşere-i mübeşşeredden **Hz. Zübeyr** ile **Hz. Ebû Bekir**'in kızı Esmâ'nın çocukları olan **Abdullah b. Zübeyr**, *Medîne*'de hicretten sonra ilk doğan müslüman çocuğu olarak tarihe geçmiştir. Onun, hicretten 20 ay sonra veyâ hicretin birinci yılı içinde doğduğu kaydedilir (*Tehzîb'ül-Esmâ*, I/I, 226). Bilindiği gibi o, **Haccâc-ı Zâlim** tarafından 73/692 yılında öldürülerek çarmıha gerilmiştir.

(11) Abdullah Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah*, s. 395 (Taberânî, Bezzâr, Beyhakî, Ebû Nu'aym ve Dârekutnî rivâyetleri). Tercüme, bütün rivâyetler birleştirilerek yapılmıştır.

Son cümledeki ***"veylün leke... ve veylün li'n-nâs..."*** ifâdesi; *yazık, vay hâline, hayfâ ki, teessüf olunur ki, çekeceğin var, hiç de iyi etmemişsin* gibi hoşnudsuzluk ifâde eden anlamlar taşımaktadır. Bkz. *en-Nihâye*, V, 236; *Kāmûs*, IV, 145; Şemseddîn Sâmî, *Kāmûs-ı Fransevî*, ***"malheur"*** maddesi.

METİNLER

1) **Humeyd et-Tavîl** (ö: 142/759) rivâyet ediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'e: ***"Hacamatçının kazancı helâl midir, değil midir?"*** diye sorulduğunda, o da şöyle cevap vermiştir:

Resûlullah Efendimiz, kendilerini hacamat ettirmişlerdi. Hacamat eden şahsın lâkabı **Ebû Tayyibe** idi. Peygamber Efendimiz, ona ücret olarak iki *sâ'* yiyecek maddesi verilmesini söyledi ve ayrıca patronu ile de konuşarak, onun vermekte olduğu kölelik vergisinin düşürülmesini sağladı. Hazreti Peygamber bütün bunlardan sonra şöyle buyurdular: ***"Sizin tedâvî olmak için baş vuracağınız en iyi çâre, hacamattır"***; veyâ ***"Hacamat, tedâvî olmak için baş vuracağınız ilâçlardan biridir"***.

❁

2) **Hz. Ali** (r.a) anlatıyor:

Bir def'asında Peygamber Efendimiz hacamat ettirmişti. Bana, hacamatçı *(haccâm)*'nın ücretini vermemi söylediler; ben de verdim.

❁

3) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, boynunun iki tarafında bulunan damarlar ile, iki kürekleri ortasından kan aldırdılar ve kan alan şahsa ücretini de verdiler. Şâyet hacamatçının ücret alması harâm olmuş olsaydı, Resûl-i Ekrem Efendimiz o ücreti vermezlerdi.

❁

4) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

Bir def'asında Peygamber Efendimiz bir hacamatçı çağırtarak kan aldırdılar. Gelen şahıs görevini yaptıktan sonra:

- ***"Patronuna günlük ne ödüyorsun?"*** diye sordular.

- ***"Günde üç sâ' "*** cevâbını alınca, ağasına söyleyerek, günlük esâret vergisinden bir *sâ'* indirim sağladı ve ayrıca ücretini de verdi.

❁

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, boynunun iki tarafındaki damarlar ile kürek kemikleri ortasından kan aldırırlardı. Genellikle ayın 17, 19 ve 21. günlerinde hacamat ettirirdi.

❁

6) **Yine Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, ihrâmlı iken *Melel* denilen yerde [12] ayağının üstünden kan aldırmıştır [13].

(12) M e l e l: *Mekke* ile *Medîne* arasında ve *Medîne*'ye 17 mil mesâfede bir yer adıdır.

(13) **Buhârî**'nin kaydettiği benzeri bir rivâyet ise, ***"Tutulduğu yarım baş ağrısından dolayı, ihrâmlı iken, tepesinden kan aldırdı"*** şeklindedir. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh,* VII, 15.

50 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İSİMLERİ

Şemâil konularının sonuna yaklaştığımız bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in ism-i şerîfi, daha doğrusu isimleri bahse konu edilecektir.

İslâm âlimleri içerisinde özellikle hadîsçiler, eserlerinde, ***"Peygamber Efendimiz'in İsimleri"*** *(Esmâ'ün-Nebî)* konusuna müstakil bir başlık ayıragelmişlerdir. Bu husus, *Şemâil* kitaplarında da ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Hattâ, sâdece Hazreti Peygamber'in isimlerini konu edinen kitaplar da te'lîf edilmiştir. **Kâtib Çelebi,** *Keşf'üz-Zunûn*'da bu eserlerin bir kısmını tanıtmıştır [1].

Resûlullah Efendimiz'in isimleri ile ilgili olarak **Tirmizî** iki metin kaydetmiştir. Biz ise, meseleyi kendi mihverine oturtabilmek için, biraz daha geniş olarak ele almayı uygun bulduk.

❁ ❁ ❁

İ s i m; Arapça'da ***"yükseklik"*** mânâsına gelen ***"sümüv"*** kökünden türetilmiş bir kelimedir. S e m â da aynı kökten gelmektedir. Onun; damga basmak, eser ve iz bırakmak anlamına gelen ***"vesm"*** kökünden geldiğini söyleyen dil bilginleri de vardır [2].

Lügat mânâsı ile i s i m; bir nesneyi zihine ref'eden, onu zihinde canlandıran alâmet ve nişan demektir. Çoğulu ***"esmâ"***, onun da çoğulu ***"esâmî"*** gelir ki, bunların her üçü de Türkçemize mâl olmuş kelimelerdir [3]. Öte yandan, Türkçe karşılığı olarak ***"ad"***, Farsça karşılığı olarak ***"nâm"*** da, eş anlamlı kelimeler türünden dilimizde berâberce yaşamaktadırlar.

Ne var ki Türkçe'de, her üç kelime de birbirinin yerinde değil, ayrı ayrı mânâ inceliklerini ifâde edebilmek için kullanılmaktadır. Meselâ *"Ben bu işi Ahmed **nâmına** yapıyorum"* yerine, *"Ahmed **ismine** yapıyorum"* demeyiz. Yine, *"İnsan,* bir ***isimdir"*** deriz de, onun yerine *"İnsan, bir **addır*** veyâ

---

(1) Bkz. *Keşf üz-Zunûn*, I, 89-90.

(2) Bkz. *Kāmûs*, ***"v.s.m"*** ve ***"s.m.v"*** maddeleri.

(3) Kültürlü insanların zaman zaman kullandıkları ***"esâmisi okunmaz"*** deyiminde yer alan birinci kelimenin ***"esâme"*** şeklindeki telâffuzu galattır. Bkz. Lügat kitapları ***"esâmi"*** maddesi.

nâmdır" demeyiz. Öyle zaman olur ki, *"O adamın adı"* yerine, *"O zâtın ismi"* demeyi tercih ederiz [4].

Bir ismin konduğu ve bir adın verildiği insana veyâ nesneye, o ismin ***"müsemmâ"***sı denir ki, bir ad ile adlanan demektir. ***"İsmi ile müsemmâ"*** ve ***"ismi müsemmâsına uygun"*** ifâdeleri de dilimizin yaşayan deyimleridir.

❁ ❁ ❁

İsim ile *müsemmâ*, yâni ad ile o adla adlanan arasında sıkı bir ilişki vardır. İ s i m, insan zihninde müsemmâyı canlandıran bir irtibat vâsıtası olduğu için olmalıdır ki, Peygamer Efendimiz, gerek insanlara gerek eşyâya, **hep güzel isimler** konmasını istemişlerdir. Kendileri hayatta iken, karşılaştıkları insanların isimleri ile bizzat meşgûl olmuşlar; delâlet ettiği mânâ ve hatırlattığı hâdise insan zihninde kötü çağrışımlar uyandırıyorsa, bu gibi isimleri hemen değiştirerek, onun yerine güzel bir ad vermişlerdir [*].

Bütün dünyâ milletlerinde, isimler, büyük çoğunluğu ile mensup oldukları **d î n**in izlerini taşırlar. Bu sebepledir ki, dîn değiştirmelerde, isimler de muhakkak değiştirilegelmiştir.

Öte yandan, Peygamber Efendimiz, bütün müslümanlara ve özellikle isim koyma hakkı kendilerine verilmiş olan âile reislerine [5] bir de ölçü vermişlerdir: ***"Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona güzel bir isim koyması ve onu iyi bir terbiye ile yetiştirmesidir"***[6]. Aksi takdirde anne ve babalar, çocuklarına verdikleri anlamsız ve uygunsuz adlardan dolayı Allah'a karşı hesap verme durumunda kalacaklardır. Nihâî hesap gününde her hareketinin hesâbını verme inanç ve titizliği içinde yaşayan kimseler, diğer davranışlarında olduğu gibi, bu inceliği de dâima göz önünde tutagelmektedirler [7].

---

(4) Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I, 18.

(*) İslâmiyetin geldiği yıllarda yaşlı olup da sonra müslüman olan ashâbın pek çoğunun adları Hazreti Peygamber tarafından değiştirilmiştir. *Hadîs* ve *tabakât* kitaplarında bunların örneklerine sık sık rastlanmaktadır. Peygamber Efendimiz'in değiştirdiği bu adlar konusu, Yüksek Lisans seviyesinde bir çalışma yapılabilecek mâhiyyettedir.

(5) Günümüzde âileler arasında çok karşılaşılan ve âile saâdetini sarsacak kadar derin yaralar açan bir noktaya yeri gelmişken işâret etmekte fayda vardır. Yeni doğmuş bir bebeğin adını kim koyacaktır? Görünen odur ki; en azından nineler, dedeler (bugünün yaygın tâbiriyle anne-anne, baba-anne, büyük babalar); biraz daha nüfûzlu ve sözü geçkinse amcalar, dayılar, halalar, teyzeler; daha da genişletilerek memur ise âmirler, işçi ise patronlar, hastahânede doğum yaptıysa ebe hanımlar ve diğerleri, çocuğun adını koymayı, kendileri için devredilmez ve vazgeçilmez bir hak saymaktadırlar. Bilinmelidir ki, sorumluluk kimde ise, hak da onundur.

(6) Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, VI, 401-402, nu: 8667; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 149.

❁
❁ ❁

Hazreti Peygamber'in isimlerine geçmeden önce bir başka husûsun daha ifâde edilmesinde fayda vardır. Bilindiği gibi isimler, genellikle iki grupta değerlendirilirler. Bunlar, bir bakımdan **özel isim** *(ism-i hâs)*, **cins ismi** *(ism-i cins)* diye; bir başka bakımdan da **zât ismi** ve **sıfat ismi** diye ikiye ayrılırlar. Bu tür bir ayırım, Cenâb-ı Hakk'ın ve Hazreti Peygamber'in adlarını anlatabilmek için bir ölçü oluşturmakta; bilhassa **tekil** olarak isminden değil de, **çoğul** olarak isimlerinden bahsetmenin inceliğini kavramaya yardımcı olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, ***"Allah'ın Güzel İsimleri"*** *(Esmâ'ül-Hüsnâ)* olduğundan bahsedilerek: ***"En güzel isimler O'nundur"*** buyurulmaktadır [8].

Bir hadîs-i şerîfte de: ***"Allah'ın 99 ismi vardır; bunları belleyip sayan kimse Cennet'e girer"*** buyurulmuştur [9].

Yukarıda da işâret edildiği üzere isimlerin, zât ismi ve sıfat ismi diye iki grupta mütâlâa edilmesi, bu noktada ehemmiyet kazanmaktadır. Zîrâ, Cenâb-ı Hakk'ın zâtının *Kur'ân*'daki adı ***"A L L A H"*** ism-i celâlidir. *Esmâ'ül-Hüsnâ* tâbir edilen diğer isimler ise, O'nun **sıfat** isimleridir. Allah'ın zâtı **tek**, sıfatları ise **çok**'tur. İşte bu sıfatların adedine göre güzel isimlerinin sayısı da çoğalmaktadır.

Aynen bunun gibi, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in de **tek** isminden değil, ***"isimleri"***nden bahsedilir. Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinde olduğu gibi, Re-

---

(7) Son yıllarda; gerek laik, gerek ölçüsüz dindar âilelerin çocuklarına vermiş oldukları uygunsuz bir kısım isimlerin, ileride o çocuklar tarafından, mahkeme yoluyla düzeltmeye ve değiştirmeye *(tashîh-i isim)* tâbi tutuldukları görülmektedir. Anne ve babaların bu ad koyma meselesini daha titiz, dikkatli ve ileri görüşlü bir yaklaşımla ele almaları, onları, bir yandan çocukları karşısında itibar kaybına uğrama ve müşkül durumda kalma konumundan korumuş, bir yandan da sosyal hayatta doğabilecek bir kısım sıkıntılardan uzaklaştırmış olacaktır.

(8) *A'râf* sûresi, 180. âyet; *İsrâ* sûresi, 110, âyet; *Tâhâ* sûresi, 8. âyet; *Haşr* sûresi, 24. âyet.

(9) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 169; Tirmizî, *Sünen*, V, 530-531, nu: 3507; Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, I, 114, nu: 102; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, I, 397.

Esmâ'ül-Hüsnâ'nın kendi arasında bir tertîbi vardır. Bize ulaşan bu sıralama, bizzat Hazreti Peygamber tarafından yapılmıştır. Metnin yegâne kaynağı da **Tirmizî**'nin *Sünen*'idir. ***"el-Melik'ül-Kuddûs'üs-Selâm ..."*** diye başlayıp, ***"... el-Vâris'ür-Reşîd es-Sabûr!."*** diye biten bu metin, aynı tertiple ve kendine has makâmı ile, *Turuk-ı Aliyye*'nin zikir meclislerinde okunagelmektedir. *Evrâd-ı Şerîf* tâbîr edilen ve klâsik tarîkat kitaplarının tamâmında yer alan bu *Esmâ'ül-Hüsnâ*, mûmâîleri eserlerde yazı unsuru olarak da kullanılmıştır. Özellikle *Kastamonu, Amasya, Çorum, Yozgat, Afyon* gibi şehirlerimizin târihî câmilerinde bunların örneklerine rastlanmaktadır.

sûlullah Efendimiz'in isimlerini de, **zât ismi** ve **sıfat ismi** olarak iki grupta mütâlâa etmek gerekmektedir.

O'nun, **İsâ Aleyhisselâm**'ın ağzıyla ***"Geleceği Müjdelenen Peygamber"*** olarak *İncil*'de geçen adı ***"Ahmed"***dir [10]. Gönderildikten sonra kendisine verilen isim ise ***"M U H A M M E D"*** *(s.a.s)*'dir [11]. *Kur'ân-ı Kerîm*'de O, hep bu isimle anılmıştır: ***"Muhammedün Rasûlüllah"*** *(Muhammed Allah'ın Resûlüdür)* [12]; ***"Vemâ Muhammedün illâ rasûl"*** *(Muhammed, ancak bir peygamberdir)* [13]; ***"Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadin"*** *(Muhammed, sizden birinizin babası değildir);* [14] ***"Ve âmenû bimâ ünzile alâ Muhammedin"*** *(Ve, Muhammed'e indirilene îman etmektedirler)* [15] gibi.

Bu âyet-i kerîmelerde de görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz'in z â t ismi, ***"M U H A M M E D"*** ism-i şerîfidir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in pek çok âyetinde O'na izâfe edilen diğer isimlerin ise, hepsi s ı f a t isimleridir.

İslâm âlimleri, gerek *Kur'ân-ı Kerim*'i, gerek hadîs-i şerîfleri taramak sûretiyle, O'nun hakkında söylenen ifâdeleri birer s ı f a t ismi olarak toplayıp şerh etmişlerdir. Genellikle, *Esmâ'ül-Hüsnâ*'ya denk getirmek için, O'nun bu sıfat isimlerini **99** olarak tesbit edenler olduğu gibi, **400**'e kadar vardıranlar da olmuştur.

Tirmizî şârihi **Ebû Bekir İbn'ül-'Arabî** (ö: 543/1148), bunlardan 67 tânesini kaydetmiştir [16]. **Kâdı 'Iyâz** (ö: 544/1149) bu konuya 15 sayfa kadar yer ayırarak geniş bir değerlendirme yapmıştır [17]. **İbn 'Asâkir** (ö: 571/1175) ise gerekli vesîkaları büyük ölçüde bir araya toplamıştır [18].

Peygamber Efendimiz'in adlarından olup da *Anadolu*'da kullanılan isimlerin bir kısmı şunlardır: **Muhammed** *(Mehmed),* **Ahmed, Mahmûd, Hâmid, Mustafa, Müctebâ, Muhtâr, Abdullah, Resûl, Mürsel, Beşîr, Mübeşşir, Nezîr, Münzir, Mübîn, Nûr, Münîr, Raûf, Rahîm, Kerîm, Habîb, Sirâc, Hâdî, Rahmet, Tâhir, Sâdık, Tâhâ, Yâsîn, Me'mûn, Emîn, Muhammed'ül-Emîn** *(Mehmed Emîn).*

---

(10) *Saff* sûresi, 6. âyet; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ,* I/I, 22.

(11) Bu adın kendisine, dedesi **Abdülmuttalib** tarafından konduğu -umûmiyetle- kabûl edilir. Bkz. *Asr-ı Saâdet,* I, 191.

(12) *Fetih* sûresi, 29. âyet.

(13) *Âl-i İmrân* sûresi, 144. âyet.

(14) *Ahzâb* sûresi, 40. âyet.

(15) *Muhammed* sûresi, 2. âyet.

(16) Bkz. *Tuhfet'ül-Ahvezî,* X, 280-287.

(17) *eş-Şifâ,* s. 177-192.

(18) İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk* (Muhtasarı), II, 11-13.

MUHAMMED İsm-i Şerîfi

Bu isim, dünyâ târihinde ilk def'a Peygamber Efendimiz'in adı olarak kullanılmıştır [19]. **Muhammed** adı, daha öncesi olmayan, sonrasında da hep O'nun adı olduğu için *teberrüken* konan eşsiz bir ism-i şerîftir.

Büyüklere ismi ile hitâb etmemek; onları, adı ile değil de hürmet ifâde eden bir sıfatı ile anmak, bizim terbiye sistemimizin bir e d e b kuralıdır. Bu sebeple, Peygamber Efendimiz'in edebli çevresi, kendilerine ismi ile değil, dâimâ ***"Yâ Resûlallah!."*** [*] diye hitâb edegelmişlerdir.

Resûlullah Efendimiz'e adı ile ***"Yâ Muhammed!"*** şeklinde hitâb edenler ise, hep; bâdiye halkı, çöl ahâlisi, o günün diliyle ***"a'râbî"*** denen henüz terbiye edilip şekillendirilmemiş kaba saba insanlardır. Huzûr-ı Nebevî'de bu gibi hitapları duyan sahâbe-i kirâm son derece üzülürler; hattâ **Hz. Ömer** gibi, edebsizliğe hiç de tahammülü olmayanlar, bu gibileri hizâya sokmak için kılıca ve kamçıya bile sarılırlardı [20].

Millet olarak bizim, târih boyunca Peygamber Efendimiz'in ism-i şerîfine karşı sonsuz bir titizliğimiz ve eşsiz bir saygımız olmuştur: O'nun mübârek isminin anıldığı yerde; ayak ayak üstüne atılmaz, atılmışsa hemen indirilir, uzatılmışsa toplanır, elde sigara varsa bırakılır, ağızda sigara dumanı ile telâffuz edilmez, bir nevî ***"esas vaziyet"*** alınır. Ve, sağ el sol göğüs üstüne konarak: ***"Allâhümme salli 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve'alâ âl-i Muhammed"*** şeklinde **Salavât-ı Şerîfe** getirilir. Her müslüman ve Peygam-

(19) *Câhiliye* devrinde bu isim bilinmiyordu. Ancak Hazreti Peygamber'in doğumuna tekaddüm eden günlerde; ehl-i kitâbın râhip ve ileri gelenlerinin, ***"Âhir Zaman Peygamberi'nin gelmesinin yaklaştığını ve adının Muhammed olacağını"*** bir söylenti olarak yaymaları üzerine, bâzı Arab kabîlelerinin, yeni doğan çocuklarına bu adı vermeye başladıkları söylenir. Bkz. Kâdî 'Iyâz, *eş-Şifâ*, s. 179. Câhiliye devrindeki ***"Muhammed"*** adlı 6 şahsı **Belâzürî** kaydetmiştir. Bk. *Eşrâf'ül-Ensâb*, s. 538.

(*) Yeri geldiği için, bu ifâdenin yazılışı ile ilgili teknik bir açıklama yapılması uygun olacaktır: Senelerdir, biz ***"Yâ Resûlallah"*** yazarız; birileri de onu ***"Yâ Resûllullah"*** şeklinde düzeltir, böylece makâlelerimiz hep düzeltilmiş (!) olarak yayınlanır. Mes'elenin aslı şudur: ***"Allah'ın Resûlü"*** anlamına gelen bu klâsik dînî ifâde, tek başına yazıldığı zaman ***"Resûllullah"*** imlâsıyle yazılır. Ancak bu ifâdenin başına Arapça ***"ünlem"*** edâtı olan ***"Yâ"*** edât-ı nidâ'sı getirildiğinde, ***"Ey Allah'ın Resûlü"*** anlamında ***"Yâ Resûlallah"*** şeklinde söylenir. Bir gramer kuralıdır: Nidâ edâtı *mârife* (belirli) bir ismin başına getirse, o ismin sonunu *nasb* eder, yâni *üstün* okutur. Bu *üstün*'ün bizim imlâmızdaki karşılığı ise ***"e"*** veyâ ***"a"***dır. Bu sebeple ***"Yâ Resûlullah"*** şeklinde yazmak veyâ öyle telâffuz etmek, konuyu bilenler tarafından yadırganmaktadır.

(20) Bkz. *eş-Şifâ*, s. 516-517.

berine gönül vermiş büyük küçük herkes bu edebe uyar; uymazsa vicdan azâbı duyar, rûhen muazzeb olur.

Türk târihinde XV. asırdan îtibâren bir gelenek kökleştirilmiştir: Büyük dedelerimiz, erkek çocuklarına Peygamber Efendimiz'in **Muhammed** adını verirken, küçük bir telâffuz değişikliği yaparak, onu ***"Mehmed"*** yapmışlar; fakat ismin imlâsını olduğu gibi muhâfaza etmişlerdir [21]. Bilindiği gibi, ***"Muhammed"*** ile ***"Mehmed"***in, eski yazımızdaki imlâsı aynıdır. Bu sebeple biz Türkler, kendi târihî şahsiyetlerimizin ***"Muhammed"*** imlâsı ile yazılan isimlerini, söylerken veyâ Lâtin harfleri ile yazarken, hep, ***"Mehmed"*** diye okur ve yazarız. Bu gerekçe iledir ki, ***"Fâtih Sultan Mehmed Hân"***ın adını, ***"Fâtih Sultan Muhammed Hân"*** diye yazma ve söyleme eğiliminde olan yeni hevesler, meseleye e d e b noktasından bakan çevrelerce, bu milletin ruh yapısına ve târihî teâmüllerine ters düşen ölçüsüz, köksüz ve geleneksiz davranışlar olarak değerlendirilmektedir.

M u h a m m e d; örneğe ***"Mehemmed"***e, sonra da ***"Mehmed"***e çevrilmiştir. Bu, Peygamber Efendimiz'in adını tahrîf değil, bil'akis yolda sokakta ve uygun düşmeyen yerlerde ***"İsm-i Şerîf"***e karşı gerekli e d e b tavrının ihlâline karşı alınmış bir tedbîr ve bulunmuş bir çâredir.

Öte yandan, sokak hayâtımızda; küfürsüz ve sövmesiz konuşmayı eksiklik sayan bir manzara göze çarpmaktadır. O kadar ki, cümlesini oluşturan kelimeler arasında şâyet kelime-i küfür bulunmazsa, doğru cümle kuramayacağına kendisini inandırmış kimseler pek de eksik değildir. Hele, çok titiz ellerde kıvamlandırılıp sağlam monte edilmediği için olmalı ki, küçük bir iç tazyikle kafasının ayarı bozulup kafatası atıveren ve ağzının tavanı göçüveren ***"küfürbaz"*** insancıklar epeyce çoğunluktadır. Bu kafa bozukluğu, çoğu zaman eli harekete geçiriyor. Bozuk merkezin idâre ettiği el ise, vazîfesi dışı işler yapmağa başlıyor. Ve hiç de yeri değilken iniyor ***"Muhammed"***in suratına!. Hâlbuki ***"Muhammed"***e söğülmezdi; O'na el kaldırılıp döğülmezdi. Ne var ki, toplumdaki ***"Muhammed"*** adlı delikanlı, söğülmekten de döğülmekten de yakasını bir türlü kurtaramamaktadır.

Öyle ise ç â r e; zayıf karakterli s o k a k adamını sağlam karakterli cemiyet adamı yapabilmenin güçlüğü karşısında, daha kolay ve mümkün olan yolu seçmek olmuştur. Bu da, ismin esâsını fedâ etmeden, şekli ve

(21) *Düsturnâme-i Enverî*, XV. asırda **II. Bâyezid** devrinde yazılmış manzûm bir Türkçe târih kitabıdır. Yurt içindeki yegâne yazma nüshası, *İzmir Millî Kütüphâne*'de bulunmaktadır (dolap nu: 161). Bu eser, **Aydınoğulları** ile **Osmanoğulları**'ndan bahsetmektedir. Burada, **Aydınoğlu Mehmed Bey**'in adı ***"Mehmed b. Aydın"*** şeklinde harekelenmiştir (vr. 123, str. 12; vr. 124, str. 1, 7).

telâffuzu üzerinde bir değişiklik yapmak şeklinde ortaya konmuştur [22].

❁ ❁

Türkler, ***"asker-millet"*** olarak bilinirler. Askerlik, onun âdetâ sembolü olmuştur [23]. Bu müessesenin en küçük birimi ise e r l e r'dir, bu ***"er"***in adı ise ***"mehmetcik"***tir [24].

M e h m e t c i k, **Muhammed**'in askeridir: Tâ *Bedir*'den ve *Uhud*'dan beri elden ele aktarılan ***"Îlâ-yı Kelimetullah"*** sancağı; *Malâzgirt*'le **Anadolu**'ya, *Niğbolu* ve *Mohaç*'la **Balkanlar**'a, *Feth-i Mübîn* ile **İstanbul**'a, *Çaldıran* ve *Ridâniye* ile şirâzesinden çıkmış **İran** ve **Mısır**'a, *Çanakkale* ve *Sakarya* ile harîm-i ismetimize iffetsizce girmiş olan **Yunan**'ın beynine ve nihâyet *Kıbrıs Harekâtı* ile de Mehmetciğin taşıdığı sancağın pörsüdüğünü sanan **Palikarya**'nın burçlarına, hep o mayası sağlam duâlı M e h m e t c i k eliyle dikilegelmiştir.

O isim ve bu unvân, onun yegâne te'mînâtıdır. İsim ile müsemmâ arasında ancak bu kadar özdeşlik olabilir.

❁ ❁

Hazreti Peygamber'in İsm-i Şerîfi'nin ele alındığı bu bölümde, bir başka noktanın daha üzerinde durulması yerinde olacaktır. Şöyle ki; onbeş asırdır, özellikle **Arapça, Farsça** ve **Türkçe**'de Peygamber Efendimiz'le ilgili çok sayıda eser verilmiş; O'nun adına *Şiirler, İlâhîler, Naatlar, Mevlidler,*

(22) Hazreti Peygamber'in İsm-i Şerîfi'ne yönelik saygısızlıklara karşı alınmış tedbirlerin târihi çok eskilere dayanmaktadır. **Kâdı 'Iyâz**'ın verdiği bilgilerden anlıyoruz ki, toplumu e d e b çizgisinde tutmayı vazîfenin sebebi bilen **Hz. Ömer,** *Kûfe* halkına resmî bir genelge göndererek: ***"Bundan böyle hiç kimse çocuklarına Hazreti Peygamber'in (Muhammed) adını koymasın!."*** demiştir. Ve yine aynı **Hz. Ömer,** yeğeni **Muhammed b. Zeyd b. Hattâb**'ı hiç adı ile çağırmamış, ona hep **Abdurrahmân** diye hitâp etmiştir. Bununla, sevgilerinden dolayı çocuklarına Hazreti Peygamber'in adını veren kimseleri, bu tutumlarından vazgeçirmeyi hedeflemiş; bu türden isimleri değiştirmiş ve arkasından da ***"Çocuklarınıza peygamber adlarını koymayınız"*** demiştir. Ne var ki buna engel olamamıştır. **Enes b. Mâlik** ise: ***"Hem çocuklarınıza Muhammed adını koyuyorsunuz, hem de onlara lânet okuyorsunuz!."*** diyerek, bu hususta vicdânî rahatsızlığını dile getirmiştir. Bkz. Kâdı Iyâz, *eş-Şifâ*, s. 516.

Bugün ise toplumumuzda, bir **Hz. Ömer** otoritesinin boşluğu yaşanmaktadır.

(23) Türkler, öteden beri bu özelliği ile tanınagelmektedirler. Nitekim ünlü müslüman coğrafyacı **Yâkût el-Hamevî** (ö: 626/1229), *Mu'cemü'l-Buldân* adlı coğrafî eserinin ***"Mâverâünnehir"*** maddesinde, o bölgenin yerli halkı hakkındaki görüşlerini ifâde ederken: ***"T ü r k l e r, diğer milletlere karşı, a s k e r oluşları ile üstünlük sağlamışlardır"*** *(ve kâne'il-Etrâk cüyûşen tüfaddılühüm alâ sâir'il-ecnâs)* der. Bkz. *Mu'cem'ül-Buldân*, IV, 403.

(24) **Mehmetcik,** sevgi duygusu ile Türk askerine verilen addır. *TDK Türkçe Sözlük, s. 561.*

Mi'râciyeler, Gazevatnâmeler, manzûm ve mensûr *Sîret'ün-Nebîler* ve *Şemâil* kitapları kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde çeşitli h ü r m e t ifâdeleri göze çarpmaktadır.

A r a p ç a'da, Peygamber Efendimiz'in adı, ***"Nebî"*** veyâ ***"Resûlullah"*** sıfatı ile ifâde edilmiştir. Hürmet ifâdesi olarak da, -dâimâ hemen arkasında olmak üzere- ***"Sallallāhü 'Aleyhi ve Sellem"*** veyâ ***" 'Aleyhi's-Selâm"*** denmektedir. O dilde, bunun ötesinde bir ifâdeye pek rastlanmamaktadır. Yeni neşriyatta bu da, çoğunlukla, okunmayacak şekilde istifli yazılmakta veyâ ***"sad, lâm, 'ayın, mîm"*** harflerinin kısaltılmışı olan ***"sal'am"*** rumuzu kullanılmaktadır.

T ü r k ç e'de ise, bu hususta iki ayrı üslûp göze çarpmaktadır. Bunlardan *klâsik medrese kültürü* üslûbu ile konuşan ağızlar ve yazan kalemler, Arapça'dan gelme geleneğin dışına pek çıkmamakta veyâ çıkamamaktadır. Bâzı ilim çevrelerinde ise; ilmîlik, objektiflik ve tarafsızlık gibi endîşelerle, soğuk ve resmî bir üslûp benimsenmektedir. Bu arada, komşusunun küçük oğlundan bahsedercesine, çıplak ismi ile yazan ve söyleyenler de vardır.

Tasavvuf, sanat, edebiyat ve estetik kültürü almış çevrelerin üslûbu ise daha bir **Türkçe**'dir. Türkçe'de, Peygamber Efendimiz'in İsm-i Şerîfi yerine geçen pek çok **sıfat-isim** bulunmaktadır: ***Fahr-i Âlem, Fahr-i Kâinât, Seyyid-i Kâinât, Hâce-i Kâinât, Seyyid'ül-Mürselîn, Server-i Enbiyâ, Resûl-i Kibriyâ, Resûl-i Ekrem, Peygamber-i Ekber, Risâlet-Meâb, Risâlet-Penâh, Zât-ı Risâlet*** ... bunların birkaçıdır. Saygı ifâdesi olarak; ya bu sıfatların başına ***"Hazret"*** kelimesi, ya da sıfatın sonuna ***"Efendimiz"*** ifâdesi getirilir. *Hazret-i Fahr-i Âlem* veyâ *Fahr-i Âlem Efendimiz; Hazreti Peygamber* veyâ *Peygamberimiz Efendimiz* gibi. ***"Hazreti Peygamber Efendimiz"*** şeklinde her ikisini birlikte söylemek ise sakîl kaçmaktadır. Hele, ***"Hazreti Peygamberimiz Sallallāhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz"*** gibi söyleyişler, Türkçe'nin zerâfetini rencîde eden tamâmen arabesk bir üslûbun tezâhürüdür.

❊

Yukarıdaki ifâdeler, en sâde ve çıplak saygı tâbirleridir. Bunun biraz daha d u y g u yüklü olanları da vardır. Bu tür ifâdelerde, genellikle, ***"Hazret"*** kelimesi başa değil, ***"Efendimiz"***den sonraya alınır ve çoğul olarak ***"Efendimiz Hazretleri"*** şeklinde söylenir. 19. asır sonlarında neşredilen bir **Türkçe** *Şemâil* kitabının 15-20 sayfa kadarı içinden rastgele seçilmiş şu ifâdeler, Peygamber Efendimiz'in şânında söylenmiş şiir gibi tatlı hürmet ifâdelerinden bâzılarıdır:

"Sultân'ül-Enbiyâ Efendimiz Hazretleri... *Bâis-i Hilkat-i Kâinât Haz-*

*retleri... **Mahbûb-i Âlem Efendimiz**... Mahbûb-i Kibriyâ Efendimiz... **Peygamber-i Zîşân Efendimiz**... Peygamber-i Âlîcenâb Efendimiz Hazretleri... **Cenâb-ı Risâlet-penâh Efendimiz**... Cenâb-ı Seyyid'il-Beşer Efendimiz... **Risâlet-meâb Efendimiz**... Resûl-i Muhtâr Hazretleri... **Nebiyy-i Muhterem Efendimiz**... Server-i Enâm Aleyhissalâtü Vesselâm Hazretleri... **Hulâsa-i Mevcûdât Aleyhi Ekmelüttahiyyât Efendimiz**... Melce-i Fukarâ ve Şefî'-i Rûz-i Cezâ Efendimiz Hazretleri... **Ecmel'ül-Enbiyâ Hazretleri**... Seyyid'ül-Mücâhidîn Efendimiz... **Efsah'ul-Kelâm Efendimiz**... Halîl-i Rabb'il-Celîl Hazretleri... **Zât-ı Vâlâ-yı Nebeviyye**... Hâce-i Debistân-ı Edeb Hazretleri...".*

Eserin satır araları, böyle rengi ve kokuları değişik yüzlerce çiçek misâli şiir çeşnisi veren ifâdelerle süslenmiş durumdadır. Ne var ki, son devir nesli bu üslûbdan mahrûmdur. Mâzereti de hazırdır: O, kelimeler ***"Arapça"*** diyor, ***"Farsça"*** diyor, ***"anlaşılmıyor"*** diyor, ***"söylemesi zor"*** diyor. Allah da ve bütün kulları da biliyor ki, yukarıdaki ifâdelerin hiç birisi, gerçekten kelime malzemesi olarak **Türkçe** değildir. Ancak mîmârî ve mûsıkîsi, tamâmen **Türk** zevkmin ürünüdür. Zîrâ ne **Arab,** ne de **Acem,** bu ifâdelerin hiç birini kullanamamış, kendi malzemesinden böyle bir terkip ortaya çıkaramamıştır.

Bu; bir duygu, aşk ve vecd meselesidir. Bâzı ifâdelerin m â n â, bâzı ifâdelerin de m û s ı k î değeri vardır; onlar, sâdece anlaşılması için değil, aynı zamanda duyulması, hissedilmesi, iç dünyâda yaşanılması için söylenir. Ve bu, söyleyenle dinleyen ve söylenilen arasındaki akordun tam yapıldığı anda anlam kazanan bir keyfiyettir.

Nitekim *Mevlid-i Şerîf*'e başlarken terennüm edilen o ***"Sâhıb'üt-Tâc ve Râkib'ül-Bürâk fî Leylet'il-Mi'râc Hazret-i Muhammed Mustafâ râ Salevât!."*** ifâdesi, *Mevlid* dinlemeğe hazırlanmış cemâati, büyük bir huşû içerisinde nasıl ürpertmekte; ve ***"Hazır ol!"*** komutu verircesine, hâzırûnu nasıl bir rûhî hazırlık düzenine sokmaktadır!. Öte yandan Mevlevî Dedesi **Şeyh Gālib,** o ***"Efendim"*** redifli:

"Sen, Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim
Hak'dan bize Sultân-ı Müeyyedsin Efendim!."

hitâbmda, kendisinin coşkunluğunu, dinleyenlerin gönüllerine nasıl da aktarmaktadır.

Ne denir? Herkes, kendi Peygamberini, kendince ve kendi duygu dünyâsı içinde yaşatıp dile getirecektir.

METİNLER

1) **Cübeyr b. Mut'im** (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Benim bir takım isimlerim vardır: Bir ismim M u h a m m e d'dir. Bir adım da A h m e d'dir. İsmimin biri de M â h î dir ki Allah, benim vâsıtamla küfrü mahveder. Diğer bir adım H â ş i r' dir. Yâni kıyâmet gününde ben herkesten önce dirileceğim, diğer bütün insanlar ise benim arkamdan haşrolunacaktır. İsimlerimden bir diğeri de 'Â k ı b'dir. Âkıb, artık kendisinden sonra bir daha peygamber gelmeyecek kimse demektir"*** buyurmuştur [24].

❁

2) **Huzeyfe** (r.a) anlatıyor:

Medîne sokaklarının birisinde Peygamber Efendimiz'le karşılaşmıştım. Şöyle buyurdular: ***"Ben M u h a m m e d'im. Ben A h m e d'im. Ben R a h m e t Peygamberiyim. Ben T e v b e peygamberiyim. Ben M u k a f f î'yim*** (bütün peygamberlerin en sonunda gelen ve onların yolunda gidenim). ***Ben H â ş i r'im. Ve ben, m e y d a n m u h â r e b e l e r i (melhame)'nin peygamberiyim".***

(24) Bu son cümlenin, hadîsin râvîleri arasında yer alan **Zührî** tarafından ilâve *(müdrec)* edildiği yolunda görüşler olduğu gibi, bizzat Hazreti Peygamber tarafından yapılmış bir açıklama olduğunu söyleyenler de vardır.

51 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN GEÇİM TARZI

Bu bölümde; Peygamber Efendimiz'in geçim tarzı, mutfağı ve bir nevî şahsî bütçesi ile, varlık ve yokluk karşısındaki tavrı bahis konusu edilecektir. Esâsen bu bölüm; daha önce ele alınan 24. ve 25. bölüm ile, daha sonra ele alınacak olan 54. bölümle birlikte okunup değerlendirilmelidir. Atıf yapılan bu bölümlerde, Hazreti Peygamber'in geçim tarzı meselesine ayrı ayrı yönlerden bakılmış; bu bölümde ise genel bir değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Üzerinde durduğumuz konunun temel malzemelerini, en geniş şekilde **İbn Sa'd** bir araya toplamıştır [1]. Onu, **Tirmizî** tâkip etmektedir [2]. Diğer muhaddisler ise bu meseleyi, daha çok, eserlerinin ***"Kitâb'üz-Zühd"*** veyâ ***"Kitâb'ür-Rikāk"*** bölümlerinde ele almışlardır [3]. Burada, her ilim adamının, bu konu ile ilgili olayları ve haberleri, çok farklı başlıklar altında değerlendirme yoluna gittiğini belirtmeliyiz. Bu sebepledir ki, Hazreti Peygamber'in geçim tarzına ışık tutabilecek bütün vesîkaları, klâsik dönemin eserlerinde toplu hâlde bir yerde bulmak mümkün olmamaktadır [4].

Bizim ***"geçim tarzı"*** diye ifâde ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı ***" 'ayş"*** veyâ ***"ma'îşet"*** tir [5]. Nitekim ilk devir kaynaklarında her ikisi de kullanılmıştır [6].

---

(1) İbn Sa'd, *Tabakāt*, I,400-410 (53 vesîka).

(2) Tirmizî, *Şemâil*, bu 51. bölümün metinler kısmı.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII,179.

(4) Söz gelimi, iktisâdî hayâta ışık tutabilecek bir vesîka, ***"yağmur duâsı namazı"*** başlığı altına alınmış; Hazreti Peygamber'in sofrası ile ilgili bir hadîs, ***"zühd"*** başlığı altında verilmiş; işçi ücretleri ile ilgili bir haber, ***"edeb"*** başlığı altına konmuş; bir kültür problemine ışık tutabilecek doküman da, ***"menâkıb"*** bölümüne yerleştirilmiş olabilmektedir. Bu durum, günümüz araştırmacılarının, hadîsler açısından en büyük problemini oluşturmaktadır. İtiraf etmek gerekir ki, klâsik kaynaklarda olduklça zengin h a d î s malzemesi olmasına rağmen, modern araştırmalarda, gereği kadar hadîs kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum, geliştirilmiş modern metodlarla, hadîslerin, yeni bir t a s n î f 'e tâbî tutulması gereğini ortaya koymaktadır.

(5) Bu kelimelerle ilgili olarak *Kāmûs* şu açıklamayı yapmaktadır: ***" 'A y ş; diriliğe denir, hayât ve zindegânî mânâsına. Yemeğe ıtlāk olunur, medâr-ı hayât olduğu için. Kendisiyle geçinilip, taayyüş olunacak nesneye denir ki, m a î ş e t ile mürâdif*** (eş anlamlı) ***olur. Ve ekmeğe ıtlāk olunur"***. Bkz. *Kāmûs*, II,1105.

(6) Buhârî, *a.g.e.*, VIII,179 (Kitâb'ür-rikāk, bâb keyfe kâne ***'ayş'ün-Nebî ve ashâbihi***); Tirmizî, *Sünen*'de ***"Ma'îşet'ün-Nebî"***, *Şemâil*'de ise ***" 'Ayş'ün-Nebî"*** başlığını kullanmıştır; İbn Sa'd de ***"şiddet'ül-'ayş"*** *(geçim sıkıntısı)* ifâdesini tercîh etmiştir.

Konunun esâsına geçmeden önce, bir noktanın açıklığa kavuşturulmasında fayda vardır : Hazreti Peygamber'in geçim tarzı ifâdesini taşıyan böyle bir başlık karşısında, pek çok insanın farklı beklentileri olacaktır. Kimisi, iktisatçı gözü ile bakacak ve iktisat kurallarına ters düşen ifâdeler bulup dudak bükecek; kimisi, zühd ü takvâ açısından bakıp mes'elenin maddîleştirildiği ve rûhâniyetinden arındırıldığı ithâmında bulunacak; kimisi de, hamâsî ve menkıbevî bir hava teneffüs etme arzûsu ile okuyacak fakat umduğunu bulamamanın burukluğunu hissedecektir.

Bütün bu ve benzeri bakış açılarının doğruluğu, tartışılmaz bir gerçektir. Ancak burada, başka gerçeklerin de bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Zîrâ Hazreti Peygamber'in, her sâhada olduğu gibi, yaşayış tarzı ile de ***"örnek insan"*** olma özelliği hep ön plânda tutulmaktadır. Aşağıda konunun ayrıntıları ele alınacak ve Peygamber Efendimiz'in hayâtından örnekler verilecektir. Kaynakların bize ulaştırdığı bu tür bilgileri bir temele oturtabilmek için, o temelin yapısını ve dokusunu yakından tanımak gerekmektedir. Eldeki vesîkaların bütününden bizim anladığınız gerçek şudur : Hazreti Peygamber'in bu konu ile ilgili sözlü beyânlarında ve davranışlarında; ticârette çok kazanmanın yolları değil, kaybeden bir kimsenin kendisini nasıl toparlayabileceğinin yolu gösterilmiştir. Sabah evinden rızkını kazanmak üzere çıkıp da, akşam evine eli boş dönen ve sofra kuramayan bir kimsenin nasıl davranması gerektiği öğretilmiştir. Çok kazanma hırsı ile işe başlayan bir kimsenin, şâyet az kazanırsa nasıl hareket etmesi gerektiği öğütlenmiştir. Kısacası; ***"varlık"*** ümidi ile yola çıkan bir kimsenin, ***"yokluk"*** canavarı karşısındaki tavrı ne olmalıdır? sorusunun cevâbı verilmiştir. Bir bakıma, yokluk karşısında; yıkılan, bunalıma düşen, karamsarlığa bürünen isyankâr ve **mutsuz insan tipi** değil; her şeye rağmen ayakta durabilen, metânetli, iyimser, ümidini yitirmemiş **mutlu insan tipi**nin örneği verilmeye çalışılmıştır.

Hazreti Peygamber'in hayat tarzının temelinde, yokluğa teslim olmama ve yokluk karşısında bile aynen varlıklı insanlar gibi haysiyetini koruyabilme gayreti yatmaktadır. Bu; ne ***"iktisat"*** kuralları ile açıklanır, ne ***"zühd"*** hâline uyar,(7) ne de ***"hamâset"*** duygusu ile îzah edilir bir durumdur. Olayları bu mantıkla ele almaya, ***"Şemâil metodu"*** ile değerlendirme denmektedir.

❁
❁ ❁

(7) Bilindiği gibi ***"zühd"***ün esâsı ***"terk"*** üzerine kurulmuştur. Gerçek zâhid, sâhip olduğu varlığı t e r k eden kimsedir. Sâhip olmadığı şeyi t e r k etmek mümkün olmayacağına göre, yoksulun bu gibi tavırlarına dilimizde ***"züğürt tesellisi"*** denir.

Hazreti Peygamber'in geçim tarzı ile ilgili olarak bize ulaşan vesîkaları, bir kaç madde hâlinde, şöylece özetlemek mümkündür:

1°) Peygamber Efendimiz'in evinde, günlerce hattâ aylarca tencere kaynamadığı olmuştur. Bu durum, nâdirâttan değildir.

2°) Hâne halkının büyük bir yiyecek sıkıntısı çektiği ve onların çoğu zaman ***"esvedân"*** tâbir edilen *su* ve *hurma* ile karınlarını doyurmaya çalışmaları, istisnâî olmayan hâllerdir.

3°) Açlıktan bellerine taş bağladıkları ve böylece açlıklarını susturdukları, yine kaydedilen vesîkalar arasındadır.

4°) *Medîne*'nin yerlisi olan komşularından birkaçının gönderdiği koyun sütü de, aldıkları gıdâlardan birini teşkîl etmektedir.

5°) *Zamân-ı Saâdet*'de, temel gıdâ maddelerinden *buğday ekmeği* zâten yoktur. *Arpa ekmeği* ise, âdetâ vesîkaya bağlı imişçesine arasıra bulunabilmektedir. O kadar ki, bir def'asında kızı **Hz. Fâtıma,** bir miktar arpa unu elde etmiş, onu yoğurup ekmek yapmış; birazını da babasına götürmüştür. **Hz. Fâtımâ**'nın elindeki bu bir parça ekmeği gören Resûlullah Efendimiz : ***"Hayırdır yâ Fâtımâ!. Bu bir parça ekmeği nereden buldun?"*** diye sormuşlardır. **Hz. Fâtımâ : *"Babacığım, kendim pişirdim. Fakat, Sensiz boğazımdan geçmedi; bir miktârını da Sana getirdim"*** deyince; Peygamber Efendimiz de : ***"İnanın, üç gündür babanın mîdesine giren ilk lokma bu olmuştur"*** diyerek alıp yemiştir [8].

Eldeki vesîkalar, aşağı yukarı bu meâldedir [9].

Yukarıda maddeler hâlinde özetlenen vesîkaları hadîs şârihlerinin yorumlamaları ise şu tarzdadır : ***"Hazreti Peygamber'in geçim sıkıntısı çek-***

Z ü h d; bir fakirin ***"para önemli değildir"*** demesi değil, bir zenginin ***"para hiç de mühim değildir"*** demesidir. İlkokulu bile bitirmemiş bir kimsenin ***"Profesör olmak da bir şey mi!"*** demesi değil, bir Profesör'ün ***"mühim olan insanlıktır, profesörlük değil"*** demesidir. Köyündeki bir derneğin başkanı bile olamamış bir insanın ***"Başbakan olmak bir mataḥ mı!"*** demesi değil, bir Başbakan'ın ***"Başbakanlık koltuğu hiç önemli değil, önemli olan millete hizmettir"*** demesidir.

Yâni z ü h d, sâhip olmadığı bir şeyden ferâgat değil, sâhip olduğu bir şeyi terktir. Bir başka ifâde ile; ulaşamadığı bir nîmete aşağıdan bakma hâli değil, ulaştığı bir nîmete yukarıdan bakabilme ve kulluk çizgisinden ayrılmama hâlidir. İşte, bu nevîden insanlara, ***"zâhid"*** denir.

(8) İbn Sa'd, *Ṭabakāt*, I,400; Beycûrî, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, s.185.

(9) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, VII, 179-181 ***(Kitâb'ür-rikāk, bâb keyfe kâne 'ayş'ün-Nebî ve aṣḥâbihî);*** Tirmizî, *Sünen*, IV, 579-586 ***(Ebvâb'üz-zühd, bâb mâ câe fî ma'îşet'in-Nebî ve ehlihî; bâb mâ câe fî ma'îşeti aṣḥâb'in Nebî);*** 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 291-292; Kādî 'Iyâz, *eş-Şifâ*, s.100-102 ***(faslzühdühû fî'd-dünyâ);*** 'Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 531-550 ve diğer *Şemâil* şerhleri.

mesi, ihtiyârî bir fakirliğin netîcesi olup, ıztırârî bir fakirlikten dolayı değildi" [10].

Mes'eleyi kayıtsız şartsız bu şekilde değerlendirınne, *Şemâil*'in rûhuna uygun düşmemektedir. Zîrâ Şemâil, Hazreti Peygamber'in herkes tarafından örnek alınabilecek beşerî yönünü inceler. *Şemâil*'de, Hazreti Peygamber'in sâdece kendisine has olup da diğer insanlarca yaşanması pek mümkün olmayan ***"fevkalbeşer"*** veyâ ***"fevkal'âde"*** *(olağanüstü)* davranışlarına yer verilmemiştir. Hazreti Peygamber'in, sâdece Peygamberlik özelliklerini konu edinen bilgi dalları da vardır. *Delâil, Hasâis* veyâ *Mu'cizât* denen bu sâhalarla ilgili pek çok eser verilmiştir [11]. Bu durum, meselenin bir başka yönüdür. Ehlullah, evliyâullah ve havâs tâbir edilen seçkinler, Peygamber Efendimiz'in bu yönünün de mazharı olmuşlardır.

❁ ❁

Hazreti Peygamber adına bize ulaşan vesîkaların büyük çoğunluğu, O'nun on senelik *Medîne devri*'ne âittir. Bunların da ekseriyeti, son dört beş seneye âit icrâatlardır. Bu durumu, o devre âit bilgileri bize aktaran ilk râvîlerin kimliklerinden anlıyoruz.

Bilindiği gibi en çok hadîs rivâyet eden sahâbîlerden olan **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz, Hazreti Peygamber'in hayâtına, *Medîne* döneminde girmiştir.

Enes b. Mâlik (r.a), *Medîne*'nin yerlilerindendir. Hicret'te 10 yaşında bir çocuktur; hayâtının 10-20 yaşları arası Peygamber Efendimiz'le birlikte geçmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a)'nin müslüman oluşu, *Hayber*'in fethi senesindedir; *Hayber*'in fethi ise, hicretin altıncı senesi sonlarmda ve yedinci senenin ilk ayı olan *Muharrem*'de gerçekleşmiştir [12].

Abdullah b. Ömer (r.a), *Mekke*'den *Medîne*'ye hicret ettiğinde 10 yaşlarında bir çocuktur.

Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a), babası tarafından *Uhud* muhârebesine katılması için Hazreti Peygamber'e takdîm edildiğinde 13 yaşındadır. Ve, yaşı küçük olduğu gerekçesiyle silâh altına alınmamıştır.

(10) Bkz. *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 291; *Cem'ul-Vesâil*, s. 532; Beycûrî, *el-Mevâhib'ül-Ledünniyye*, s. 192; Hüsâmeddîn Nakşibendî, *Şerh-i Şemâil*, s. 294.

(11) Hazreti Peygamber'in çeşitli yönlerini ayrı ayrı konu edinen ilim dalları ve şûbeleri için bkz. Ali Yardım, *Hadîs I*, s. 5-15.

(12) İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 316; İbn Hacer, *Tehzîb'üt-Tehzîb*, XII, 265..

Câbir b. Abdullah (r.a)'m Hazreti Peygamber'le berâberliği, *Uhud* muhâberesinden sonradır.

Abdullah b. Amr (r.a), çok hadîs yazması ile isim yapmış bir sahâbîdir. O, çok önceleri müslüman olmasına rağmen, *Mekke*'nin fethine tekaddüm eden aylarda (hicrî 8. sene) *Medîne*'ye hicret edebilmiş ve Hazreti Peygamber'le birlikte olabilmiştir.

İbn Abbâs (r.a), Hazreti Peygamber vefât ettiğinde, 13 yaşlarındadır.

Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz'e âit bilgileri bize aktaran ashâbın ünlü hadîs râvîleri, hem *Medîne* döneminde, hem de bu dönemin ikinci yarısında Resûlullah Efendimiz'le berâber olabilmiş sîmâlardır.

❊❊

Bu sebeple, üzerinde durduğumuz mes'eleye açıklık kazandırması bakımından, Hazreti Peygamber'in son on senesini geçirdiği *Medîne*'nin ve ayrıca o devrin i k t i s â d î h a y â t ı'na bir göz atmak gerekecektir. *Asr-ı Saâdet* dönemi *Medîne*'sinin sosyal ve iktisâdî yapısına te'sîr eden faktörleri anahtarlarıyle şöyle sıralamak mümkündür : **Hicret** *(göç)* olayı, **muâhât** *(kardeşleştirme)* hâdisesi, uzun süren **harb hâli** ve günlük hayâtı güçleştiren **kıtlık-kuraklık** durumu.

Bilindiği üzere H i c r e t ile birlikte *Medîne*'nin çehresi büyük ölçüde değişmiştir. Hazreti Peygamber'in hareketinden çok önceleri başlayan g ö ç, O'nun *Mekke*'den ayrılması ile daha da hızlanmıştır. Böylece, *Mekke*'nin müslüman ahâlisinin büyük çoğunluğu, bütün gayr-ı menkûllerini de bırakarak, bir tek canları ile *Medîne*'ye gelmişlerdir. Netîcede, *Medîne*'de birden bire bir **nüfus patlaması** baş göstermiştir. Böylece, yerli halkın zâten kıt kanâat olan geçim mücâdelesine, bir o kadar da işsiz güçsüz, evsiz barksız g ö ç m e n ilâve edilmiştir. Göç, toplumun bütün sosyal ve iktisâdî dengelerini alt üst eden dehşetli bir olaydır.

Hazreti Peygamber, *Medîne*'ye göç eden bu *Mekke*'li müslümanlara, maddî hiç bir vaatte bulunmamış; mü'minlerinden hep f e d â k â r l ı k istemiştir : Canlarından fedâkârlık, mallarından fedâkârlık, zevklerinden fedâkârlık. Onlar ise, bu fedâkârlıkları karşılığında hiç bir maddî kazanç beklemeyecekler, ayrıca kendileri vereceklerdir. Hem de herkes, verebileceğinin âzamîsini verecektir.

Karı kız, çoluk çocuk, genç ihtiyar, zengin fakir yüzlerce insanın, bir îmân uğruna peşine takılıp geldiği Hazreti Peygamber'in mes'ûliyeti, bu

noktada bir kat daha artmış oluyordu. Bunca insan; ne yiyecek, ne içecek, ne giyecek ve nerede kalacaktı? Hâliyle onlar da insandı. Onlar da etten kemikten yaratılmışlardı. Onların da, fizîkî yapı ve maddî ihtiyaçlar bakımından bugünkü insanlardan hiç farkları yoktu. Sevmesini sevişmesini, dünyânın tadını çıkarmasını onlar da bilmiyor değillerdi. Kaldı ki, ***"Fakirlik, küfürle sınır komşusudur"*** diyen, Hazreti Peygamber'di [13]. ***"Yârabbi, açlıktan sana sığınırım; o, insanı mecâlsiz bırakan ne kötü bir hâldir!."*** diyen de, yine O idi [14].

Bu yüzden olmalıdır ki, Peygamber-i Ekber'i, *Medîne*'ye ayak basar basmaz, bir dizi ictimâî ve iktisâdî tedbîrin plânlayıcısı ve tatbikçisi olarak görüyoruz. Tâ'lhe, m u â h â t *(kardeşleştirme)* hâdisesi adı ile geçen uygulama, bu tedbîrlerin ilk halkasını oluşturmaktadır. Buna göre, en az bir g ö ç m e n *(muhâcir)* âile, bir y e r l i âilenin *(ensâr)* yanına yerleştiriliyor ve ev sâhibinin ne gibi imkânı varsa müşterek kullanılıyordu.

Arkadan, *M e s c i d - i N e b î*'nin ve *S u f f a*'nın inşâsı ile, açıkta kalan bekâr veyâ evli-bekârlara da akşamları sığmabilecekleri bir mekân te'mîn edilmiş oluyordu. Bu arada; şehrin içme suyu sıkıntısının giderilmesi, el sanatlarının teşvîki, okuma yazma seferberliği gibi daha nice tedbîrlerle de ictimâî denge sağlanmaya çalışılıyordu.

Bir yandan da, *Medîne*'nin varlıklı yerli âileleri, başta **Sa'd b. Ubâde** gibi hamiyetli ocak sâhipleri, kazanlarını devâmlı kaynatıyorlar ve yetiştirebildikleri kadarına sofralarını açıyorlardı. *Mekke*'nin varlıklı ve îtibarlı seçkin bir simâsı olan **Hz. Ebû Bekir**, bütün gayr-ı menkûllerini bırakarak, Hazreti Peygamber'le birlikte *Medîne*'ye göçmüştü. O da bu diyârın bir garîbi olmuştu. **Hz. Ebû Bekir** birikmiş para ve altınlarını, berâberinde götürmüş olmalıdır. Nitekim, onun müslüman olduğu sırada kırk bin (40.000) altını olduğu ve bunun da tamâmını Allah yolunda harcadığı kaydedilir [15]. İşte, **Hz. Ebû Bekir**'in bu feyiz ve bereket taşan bütçesi, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in amme harcamalarına imkân sağlıyordu. Bu sebeple olmalıdır ki, Peygamber Efendimiz : ***"Ebû Bekir'in malından istifâde ettiğim kadar, hayâtımda hiç kimsenin malından istifâde etmedim"*** buyurmuşlardır [16].

(13) Ebû Nu'aym, *Hilyet'ül-Evliyâ*, III, 53, 109; Kuzâ'î, *Müsned'üş-Şihâb*, vr. 71b. nu: 377.

(14) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 408-409; Nesâî, *Sünen*, VIII, 263; İbn Mâce *Sünen*, II, 1113, nu: 3354..

(15) Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/II, 190.

(16) Tirmizî, *Sünen*, V, 609, nu: 3661.

Asr-ı Saâdet döneminin bir başka özelliği daha vardı. Bilindiği gibi *Medîne*'ye gelişinin üzerinden bir yıl bile geçmeden, *Mekke*'li putperestlerin saldırıları başlamıştır. On senelik *Medîne* hayâtı; *B e d i r* ile başlayıp, *U h u d* ve *H e n d e k* savaşları ile sürdürülen; H u d e y b i y e sulh andlaşması, *M e k k e'nin F e t h i* ve *T e b ü k* seferi ile devâm edip gelen bir ***"harb hâli"*** havasında geçmiştir. Bu müddet içerisinde, g a z â ve s e r i y y e türünden büyüklü küçüklü **37 harekât** vukûa geldiği göz önüne getirilince, iktisâdî hayâtın vehâmeti daha iyi anlaşılmış olacaktır. Nitekim, bir askerî birliğin yerinden kalkıp bir kaç günlük bir manevraya girişmesinin bile, memleket iktisâdiyâtı üzerinde nasıl bir gedik açtığı bilinmektedir.

Bütün bunların da ötesinde, -Allah'ın bir hikmeti olsa gerek- *Asr-ı Saâdet* dönemi *Medîne*'sinde, akla hayâle gelenin de fevkinde bir k ı t l ı k ve k u r a k l ı k hüküm sürmüştür. Bu durumu, özellikle hadîs kitaplarının ***"Duâlar"*** bölümü ile, ***"İstiskâ"*** *(yağmur duâsı)* bahislerinde yakînen görmek mümkündür.

Medîne'de zarûrî temel gıdâ maddelerinin te'mîninde güçlük çekilmektedir. Yiyecek kuru ekmek bulamayanların sayısı, varlıklı âilelerden daha çoktur. Üretimle tüketim arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır ki, kısa vâdede alınacak tedbîrlerle bu uçurumu kapatmak mümkün olmamaktadır.

Yukarıdan beri ana hatları ile işâretlenen bu ictimâî ve iktisâdî durum, tek başına ele alınmaya ve işlenmeye muhtaçtır.

❊❊

Doğu ülkelerinde genellikle halk, ihtiyaçlarının karşılanmasını, kendisini idâre eden *devlet* büyüklerinden ister. O devirde de aynı şekilde, hem başlarında idâreci, hem de önlerinde rehber durumunda olan Hazreti Peygamber'den istemişlerdir. Bu istekler o kadar çoktur ki, Hazreti Peygamber bir gün, etraftan gelen açlık feryatlarına karşı şöyle bir konuşma yapmak durumunda kalmıştır. :

" Yemin ederek söylüyorum ki, dokuz hâne olmasına rağmen, Muhammed'in âile efrâdının evinde, akşamdan sabaha bir kap yemek gecelemez. Ve yine yeminle ifâde ediyorum ki, O, bu sözü, Allah'ın verdiği rızkı azımsadığı için değil, sırf, ümmetini tesellî ve sabretmeye teşvîk için söylemiş bulunuyor!." [(7)].

(17) İbn Sa'd, *Tabakāt*, 1,402;'Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 534.

O günlerin iktisâdî hayâtına ve Hazreti Peygamber'in geçim tarzına ışık tutucu mâhiyetteki bir vesîkayı yine **İbn Sa'd** kaydetmektedir: **Ebû Hüreyre**, ***"Hazreti Peygamber de açlık çekerdi"*** diye anlatmaya başlayınca; kendisine, ***"Bu, nasıl bir açlıktır?"*** diye sorulduğunda, durumu şöyle açıklar:

"Neden olacak!. Hazreti Peygamber'in etrâfını saran aç insanların ve misâfirlerinin çokluğundan. O kadar ki, bir grup insan, Resûlullah (s.a.s)'ın yanından hiç ayrılmazdı. O'nun, yalnız başına yemek yediği, hemen hemen hiç olmamıştır. Ashâbından bir kısmı dâimâ sofrasında yer alır ve Mescid'de kalan ihtiyaç sâhipleri, devâmlı olarak yemek isteğinde bulunurlardı. Allah H a y b e r' in fethini [18] ***müyesser kılınca, halk birazcık nefes almış, varlığa kavuşmuştu. Fakat yine de, piyasada darlık ve geçim sıkıntısı sürüyordu. Medîne, ekim yapılmayan ve iktisâdî yönden sıkıntı çeken bir belde idi. Ahâlisinin bütün yiyecek maddesini h u r m a teşkîl ediyordu. Onlar, hayatlarını böylece sürdürüp gidiyorlardı".***

Ebû Hüreyre'nin bu haberini nakleden **Mahreme b. Süleymân el-Vâlibî** [19] anlatmaya devâm ediyor :

"Sa'd b. Ubâde'nin kazanı (cefne), Hazreti Peygamber Medîne'ye ayak bastığından tâ vefâtına kadar, hep O'nun adına kaynamıştır. Sa'd b. Ubâde dışında da, ensârdan bu görevi üstlenenler vardı. Resûl-i Ekrem'in varlıklı ashâbı O'na çok destek oluyorlardı. Ne var ki, bakıma muhtaç olanların sayısı çoktu; bir yandan da gelip giden misâfirler gün geçtikçe artıyordu. Memleket ise büyük bir geçim sıkıntısı içindeydi. Mahsûllerini, erkeklerin omuzlarında veyâ develerin sırtlarında taşımış oldukları dökme su ile yetiştirmeye çalışıyorlardı. Bu arada develer meyveleri yiyordu. Çoğu zaman da, hurmalara hastalık isâbet ediyor; bu yüzden o sene mahsûl alamıyorlardı" [20].

❊ ❊

(18) H a y b e r, -daha önce de işâret edildiği üzere- hicretin 7. senesinin ilk ayında (M.628) fathedilmiştir. **Muhammed Hamîdullah**'ın ifâdesine göre: ***"H a y b e r, volkan menşe'li ovalarla çevrili bir vâhadır. Vâdiler ve yağmurların orada sulama kanalları inşâsına müsâade etmesi'ne müvâzi olarak, dere hâlinde fışkıran kaynaklar da, zirâatçilerin yardımına yetişiyordu. O derece münbit idi ki, İslâmî devirde Hayber, 20.000 muhârib te'mîn edilebiliyordu".*** Bkz. *İslâm Peygamberi*, I, 391.

(19) İslâm'ın ikinci neslinden olan **Mahreme**, hicretin 60. senesinde (M. 680) doğmuş ve 70 yaşlarında iken 130/747 yılında, sapık **Harûriyye** fırkası eliyle *Mekke-Medîne* arasındaki *Kudeyd* denilen yerde öldürülmüştür. Bkz. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, X,71-72.

(20) İbn Sa'd, *a.g.e.*, 1,409.

Peygamber Efendimiz'in geçim tarzı ve âile mutfağı hakkında rivâyet edilen hadîslerin daha iyi anlaşılabilmesi için, bir noktanın dâimâ göz önünde bulundurulması gerekecektir. Bu da, Hazreti Peygamber'in değişmeyen bir tavrıdır ki, ***"muvâsât"*** kelimesiyle ifâde edilmektedir. Hadîs metinleri arasında, Peygamberimiz'in geçim tarzını anlatmak için kullanılan bu kelimenin, Türkçe'ye aktarılırken tam karşılığını bulamıyoruz. *Yaraya merhem olmak* anlamındaki ***"el-esvü"*** kökünden rubâî üçüncü bâbdan masdar olan m u v â s â t'ı, *Kāmûs* şöyle açıklamaktadır :

"Muvâsât, bir adama imdâd-ı mâliye ile gamküsarlık eylemek mânâsınadır. 'Alâ kavlin, k i f â f husûsuna hâsdır. Yâni bir adamın malı kendisine yetişecek mikdar iken, muzâyakada olan kimseye ol maldan imdâd eylemeye mahsusdur. Yoksa, kifâfdan fazla olan maldan imdâda, m u v â s â t utlāk olunmaz" [21].

Bunu, daha sâde bir dil ile söylemek gerekirse : ***"Bir adama, mâlî yardım ile karagün dostluğu göstermek demektir. Bir görüşe göre de,*** *"kendine yetecek mikdar"* ***mal için kullanılır. Yâni bir kimsenin malı ancak kendisine yetecek kadar olduğu hâlde, eli darda olan kimseye, o maldan vermek demektir. Yoksa, kendine yetecek kadarının fazlasından yardımda bulunmaya m u v â s â t denmez"*** şeklinde ifâde edebiliriz.

Bu , akşam sofrasında ancak kendisine yetebilecek bir dilim ekmekle bir kap yemeği, daha aç birisinin varlığı hâlinde, ona ikrâm edebilmek demektir.

Bu, akşam evine dönerken , cebinde iki ekmekle bir kilo meyve alabilecek kadar parası bulunan bir kimsenin, daha çok ihtiyaç hâlinde olan birisine, bu parasını vermesi demektir.

Bu, her hangi bir ihtiyaç maddesini almak üzere iken, karşısına daha da muhtaç biri çıktığı anda: bana da lâzım, kusura bakma! demeden, onu verebilmek demektir.

Ve bu peygamberâne davranış, fedâkârlığın zirve noktasıdır ki, ulaşılması çok güç, fakat ulaşabilenlerin dünyâyı tepeden seyrettikleri yerdir.

İşte, Hazreti Peygamber'in sofrasında uzun müddet *su* ve *hurma*dan başka bir madde bulunmayışının ve Zât-ı Risâlet'in çoğu zaman açlık çekişinin sebebi, O'nun bu tutumu olmalıdır. Yâni, yokluktan değil; kendi dışındaki muhtaçların çokluğundan. Bu durum, Peygamber Efendimiz'in: ***"Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse gerçek mü'min de-***

(21) *Kāmûs*, IV.861; ayrıca bkz. *en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs*, I.50.

ğildir" hadîsinin [22], bizzat kendisi tarafından yaşanmasıdır. Bu konu ile ilgili hadîsleri açıklayan bir kısım âlimlerin : ***"Hazreti Peygamber'in geçim sıkıntısı çekmesi, ihtiyârî*** (kendi irâdesi ile ortaya çıkan) ***bir fakirliğin netîcesi olup, ıztırârî*** (çâresizlik sonucu) ***bir fakirlikten dolayı değildi"*** demelerinin hakîkati de budur.

Nitekim tâ işin başında, Yüce Allah'ın, Resûlüne bir teklîfi olmuştur. Bu teklîfi ve takındığı tavrı, kendileri şöyle ifâde etmişlerdir: ***"Rabbim bana, Mekke vâdisini (Bathâü Mekke) benim için altın yapabileceğini teklif etti. Dedim ki; hayır Yârabbi. Ben, gün olur doyar; gün olur acıkırım. Acıktığım zaman, sana niyâzda bulunur ve seni hatırlarım. Doyunca da, sana şükreder ve sana hamdederim"*** [23].

Bu ifâdeler, Peygamber-i Ekber (s.a.s)'in; kendisi için imtiyazlı bir hayat tarzı istemediğini, hayâtını mûcizelerle sürdürmediğini ve sosyal kânunlar neyi gerektiriyorsa ona tâbî bir yaşayışı tercîh ettiğini göstermektedir.

❁ ❁

Peygamber Efendimiz, sorumluluklarını üstlendiği insanların insanca yaşamalarını sağlama yolunda alınabilecek bütün meşrû tedbîrleri almış ve, tedbîrin takdîre mağlûb olduğu noktada, mü'minlerine bir kısım *tavsiyeler*de bulunmuştur. O, mevcut imkân ve tedbîrlerle ortadan kaldırılamayan yoklUk hâlinde bile; hiç bir karamsarlık ve aşağılık duygusuna kapılmadan, insanın ferd olarak mutlu kalabilmesinin yolunu göstermiştir. Fakir de olsa fukarâlık lâfı etmeyen, aç da olsa açlığını dile getirmeyen vekârlı ve haysiyetli bir karakter yapısına sâhip insan yetiştirmek esâs alınmıştır. Bunun için de, üstesinden gelinemiyen yoklUk canavarı ve kırılamayan fakr u zarûret zinciri karşısında çâresiz kalan mü'minlerine, Hazreti Peygamber'in bir kısım tavsiyeleri olmuştur. Bu tavsiyeler; **İnfâk, Kanâat, Sabır, Şükür, İstiğnâ, Tevekkül** ve **Bereket** gibi kavramlarla ifâde edilmiştir. Bu kavramlar, pek çok güçlükleri ve sarsıntıları olan hayatta, tek başına ayakta durabilmek için, insana mânevî destek ve güç kaynağı görevini üstlenmektedir. Bunları, kısa kısa da olsa, açıklamak yerinde olacaktır :

(22) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 52, nu: 112; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 167.

(23) Tirmizî, *Sünen*, IV, 575, nu: 2347; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 381.

1°- **İ n f â k :** Allah rızâsı için karşılıksız vermek demektir. Bu, aynı zamanda bir *Kur'ân* emridir [24]. Hazreti Peygamber'in de, varlıklı kimselere söylediği iki sözünden biri ***"infâk"*** olmuştur. İnsan, verebildiği kadar vermeli, verirken de azalacağı ve tükeneceği endîşesine kapılmamalıdır. Müfessir **Elmalılı**'nın da ifâde ettiği gibi, ***"insan, ne kadar namaz kılarsa kılsın, zekât ve sadaka vermedikçe, yâni Allah için i n f â k yapmadıkça, efendilik derecesine yükselemeyecektir".*** [25]

Bilâl-i Habeşî, Peygamber Efendimiz'in hem müezzini, hem de şahsî bütçesinin mutasarrıfı idi[26]. İşte, Hazreti Peygamber'in, kendi bütçesi adına **Bilâl-i Habeşî**'ye verdiği kesin emri şöyledir : ***"İnfâk et yâ Bilâl; Arş-ı âlâ'nın Sâhibi'nin azaltacağından hiç korkma!."*** [27].

❁

2°- **K a n â a t :** Günlük kazancı ile yetinip, tok gözlü olmak demektir [28]. Kanâat duygusu; fakirliği değil, fakirliğin yan te'sîrlerini yok eden mânevî güç kaynaklarından biridir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ifâdesiyle, insanın bu doyumlu hâli, onun en büyük ***"hazîne"***sidir. ***"Kanâat, bitip tükenmeyen bir hazînedir"*** hadîsi, bu maksatla sâdır olmuştur [29].

Bu hadîs-i şerîf, bâzılarınca, sanki devlet bütçesi ve kamu harcamaları için söylenmiş gibi, ters bir yorumla, çalışıp kazanmayı engelleyici ve fakirliği teşvîk edici bir unsur olarak gösterilmiştir.

"Mü'minlerin en iyileri k a n â a t k â r *(tok gözlü)* ***olanlar, en kötüleri ise t a m a h k â r*** *(aç gözlü)* ***olanlardır"*** hadîsi de [30], bize bir karakter ölçüsü vermektedir.

❁

3°- **T e v e k k ü l :** Esbâbına tevessül ettikten sonra işi Allah'a bırakmak demektir. Bir başka ifâde ile, insanın kendisine düşeni tamâmen yaptıktan sonra, gerisini Allah'a havâle etmesi hâlidir [31]. Hazreti Peygam-

(24) *Münâfikûn* sûresi, 10. âyet; ayrıca bkz. *Elmalılı Tefsîri*, VI, 5012-5015.

(25) *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VI,5013.

(26) Bkz. İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, I,256; Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 441-442.

(27) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I,340, nu: *126; Mecme'uz-Zevâid*, III, 126.

(28) Bu kelimeyi *Kâmûs*: ***"Nahnü kasemnâ matbahından tâyin olunan kısmete râzı olmak mânâsınadır"*** şeklinde açıklamaktadır (III,394).

(29) Kuzâ'î, *Müsned'üş-Şihâb*, vr. 9[a] nu: 42; *Mecme'uz-Zevâid*, X, 256.

(30) Kuzâ'î, *a.g.e.*, vr. 141[a], nu: 782.

(31) *Kâmûs* bu kavramı şöyle açıklamıştır: ***"Tevekkül, her hususda Hüdâ-yı Müteâl (Yüce Tanrı)'e ıtimâd ve inkıyâd eylemek"*** ve ***"bir işde azzini açığa vurup, başkasına sipâriş ve ıtimâd eylemek demektir"*** (IV,143).

ber'in ziyâretine gelen bedevînin : ***"Deveyi bağlayıp da mı, yoksa salıverip de mi tevekkül edeyim?"*** sorusuna karşı, Peygamber Efendimiz'in : ***"Bağla da tevekkül et!."*** buyurması, bu kavramın en güzel târifidir[32].

Tevekkül duygusu, insanın mânevî güç kaynaklarından biridir. Peygamber Efendimiz, ferdin r ı z ı k konusundaki tevekkülü için şöyle buyurmuşlardır : ***"Eğer sizler, Allah'a hakkı ile t e v e k k ü l etmiş olsanız; O, aynen, sabahleyin yuvalarından aç olarak çıkıp da akşamleyin yuvalarına kursakları tıka basa dönen kuşları rızıklandırdığı gibi, sizi de rızıklandırır"*** [33].

Her şeyin olduğu gibi, *tevekkül* duygusunun da istismarcıları ve yanlış yorumlayıcıları olmuştur. Bu, biraz da insanın kültür seviyesi ile ilgili bir durumdur. Ve bu, hep böyle gelip gitmektedir. **Hz. Ömer**, yolda karşılaştığı tembel tembel oturan bir grup *Yemenli*'ye sormuştur:

- ***"Sizler kimlersiniz?"***

- ***"Efendim bizler, m ü t e v e k k i l insanlarız!."*** denince;

-***"Hayır, yalan söylüyorsunuz. Sizler, m ü t e v e k k i l değil, düpedüz m ü t e e k k i l (hazır yiyici) kimselersiniz. Gerçek mütevekkil, tohumunu tarlaya atan ve ondan sonra Allah'a dayanan kimsedir"*** buyurarak, bir yanlış telâkkîyi hemen düzeltmiştir [34].

❁

4°- **S a b ı r** ve **Ş ü k ü r**: Peygamber Efendimiz, aşılamayan yokluğa karşı s a b ı r, elde edilen varlık karşısında ise ş ü k ü r esâsına dayalı bir metodla mü'minlerini terbiye etmiştir. Bu iki kavramdan, biri *fakir*'e diğeri de *zengin*'e nisbet edilerek, iki deyim ortaya çıkmıştır. *Fukarâ-yı sâbirîn* ve *ağniyâ-yı şâkirîn* deyimleri; birbirine güvenen ve yekdîğerini kollayan iki sınıfın, sınıfsızlık esâsı üzerine dost kılınmasının ifâdesidir. Böylece, yokluk karşısında renk vermeyen f a k i r ile, varlığının şükrünü yoksula yardım şeklinde değerlendiren z e n g i n, birbirine düşmanca gözle değil, dostça duygularla bakan âhenkli bir toplum meydana getirmiştir.

"Tadıp da şükredenin ecir ve sevâbı, aç kalıp da sabredenin ecri ile aynıdır" hadîsi [35]; zengin ile fakîri, bu iki asîl davranış sebebiyle, mânevî kazanç bakımından aynı noktada birleştirmektedir.

(32) Tirmizî, *Sünen*, IV,668, nu: 2517.

(33) Tirmizî, *a.g.e.*, IV,573, nu: 2344; İbn Mâce, *Sünen*, II,1394, nu: 4164.

(34) 'Aclûnî, *Keşf'ül Hafâ*, II,218, nu: 2091.

(35) Tirmizî, *Sünen*, IV,653, nu: 2486; İbn Mâce, *Sünen*, I,561, nu: 1764.

5°- **İ s t i ğ n â** : Hazreti Peygamber, yokluk karşısında insan haysiyetini koruyucu mânevî desteği de göstermiştir. Tok gözlülük, ihtiyaçsızlık ve zengin tavırlılık anlamına gelen i s t i ğ n â duygusu, izzet ile zillet arasındaki sınır çizgisinin bekçisi durumundadır. Nitekim Peygamber Efendimiz : ***"Mü'minin izzeti, onun, insanlara karşı istiğnâsıdır"*** buyurmuşlardır [36].

İstiğnâ duygusunun mahrûmları; maddeten varlık içinde olsalar da, rûhen açlık içindedirler. Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in ifâdesi ile, böylelerinin gözünü ancak ***"toprak"*** doyurmaktadır [37].

❁

6°- **B e r e k e t** : Bir şeyin artıp çoğalması ve insanı mutluluğa ulaştırması anlamına gelmektedir [38]. Esâsen hiç bir felsefî ve iktisâdî sistemde karşılığı olmayan bu kavram, başka kelimelerle tam olarak karşılanamamaktadır. Bereket kavramını, yine ancak b e r e k e t kelimesi denkleştirebilmektedir. Bu mübârek inanç, dünyâ hayâtının mutluluk iksiridir. Onsuz hiç bir şeyin tadı yoktur : Bereketsiz îmân, bereketsiz ibâdet, bereketsiz ilim, bereketsiz ömür, bereketsiz para, bereketsiz gıdâ, bereketsiz çocuk, bereketsiz makam, bereketsiz mülk, bereketsiz şöhret, bereketsiz unvân ve bereketsiz daha nice varlık ne kadar sıkıcı; bütün bunların b e r e k e t l i hâli ise ne büyük bir mutluluktur.

İşte, yukarıdan beri sıralanan bu kavramlar, Hazreti Peygamber'in tavsiye ettiği hayat tarzının payandalarıdır. Bunlar, en kötü şartlarda bile, insanı tek başına ayakta tutabilen mânevî desteklerdir.

❁

Peygamber Efendimiz'in vefâtını tâkip eden yıllarda, İslâm f ü t û h â t hareketi başlamıştır. Hazreti Peygamber'in sağlam esaslar içinde terbiye ettiği o feyizli ve bereketli a s h â b n e s l i, akıl almaz bir disiplin ve canlılık ile, aradan yarım asır geçmeden; doğuda, **Türk yurdu** olan

(36) Hâkim, *el-Müstedrek*, IV,325; Ebû Nu'aym, *Hilyet'ül-Evliyâ*, II,253.

(37) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII,175; *Tecrîd Tercemesi*, XII,199-201.

(38) *Kāmûs*, bereket kelimesi için şu açıklamayı yapmıştır: ***"B e r e k e t; bir nesnenin artıp çoğalmasına denir... Bir şeye hayr-ı ilâhînin sübûtu demektir ki, ondan; ziyâde, nemâ ve saâdet mânâları türetilmiştir"*** (III,1044).

Dilimizde, bu kökten türetilmiş olan; *bereketli, mübârek, tebrîk* ve *teberrüken* kelimeleri ile; *Allah bereket versin, bereketini gör, bârekellah* gibi duâ ve temennî ifâdeleri yaşamaktadır.

Mâverâhünnehir, kuzeyde *Kafkaslar* ile *Doğu* ve *Güneydoğu Anadolu*, batıda bir baştan bir başa *Kuzey Afrika* bölgelerinin çevrelediği alanı, İ s l â m c o ğ r a f y a s ı hâline getirmişlerdir.

Bunun tercümesi şu demektir : Peygamber-i Ekber tarafından hicretin altıncı senesinde kendilerine dâvet mektubu yazdığı ***"düvel-i muazzama"*** *(süper devlet)* durumundaki güçlü ve varlıklı devletler çökmüş; bütün bunların zengin hazîneleri, İ s l â m b ü t ç e s i içine katılmıştır.

Bize ulaşan vesîkalar içerisinde; bu fetihler yoluyla ashab neslinin, hayâl bile edemedikleri varlık ve dirliğe kavuştuğunu; ve onların, yokluk içinde geçen önceki hayatları ile varlık içindeki son durumlarını karşılaştırarak, eski hâllerini hüzünle yâd edip, içinde bulundukları hâli şükürle dile getirişlerini anlatan türden haberler vardır. Bu örneklerin en çarpıcılarından birkaç tânesini kaydetmek; Hazreti Peygamber'in geçim tarzı yanında, *Asr-ı Saâdet*'in iktisâdî hayâtının da aydınlanmasına yardım edecektir:

1°) Tâbiûn neslinden bir zât anlatıyor : Bir gün biz, **Hz. Âişe** vâlidemizin ziyâretine gitmiştik. Huzûruna varınca :

- ***"Selâmün aleyküm anneciğim"*** dedik.

- ***"Ve aleyküm selâm"*** diye selâmımızı aldı ve bizleri görünce ağlamaya başladı.

- ***"Anneciğim, niçin ağladınız?"*** diye sorunca, şöyle cevap verdi :

- ***"Bana ulaşan haberlere göre sizler, çeşit çeşit yemekleri yiyor; sonra da, onları sindirebilmek için ilâç arıyormuşsunuz. Sizin bu hâliniz bana, Peygamberimiz'i hatırlattı da ona ağladım. Zîrâ O, bu dünyâdan geldi geçti de, bir günde iki öğün yemek yemedi. Bir gün hurma bulsa ekmek bulamazdı, ekmek bulsa hurma bulamazdı. İşte beni ağlatan budur"*** (39).

❁

2°) Cennetle müjdelenmiş on kişiden birisi olan seçkin sahâbe ve ünlü kumandan **Sa'd b. Ebî Vakkâs** anlatıyor :

"Ben, Allah yolunda kan dö'ken kimselerin ilkiyim... Ben, Allah yolunda ok atanların da ilkiyim... Ve ben, Muhammed Aleyhisselâm'ın ashâbından bir bölük askerle gazâya iştirâk etmiş birisiyim. Bu sırada biz, ağaç yaprağı ve sakız ağacı meyvesinden başka bir yiyecek bulamıyorduk. Öyle ki dışkılarımız, aynen koyun ve deve tersini andırıyordu. Bizler, işte böylesine sıkıntılı günler geçirdik.

(39) İbn Sa'd, *Tabakât*, 1.406.

Şimdi de tutmuş, Esed oğulları kabîlesi, dîn hususunda beni tâzir etmeye kalkışıyorlar. Onlara kalırsa, ben her şeyden mahrûmum ve dîn yolunda yaptıklarımın hepsi boşa gitti!. " [40].

Buhârî'nin kaydettiğine göre, namazı güzel kılmıyor diye, *Esed oğulları*, onu **Hz. Ömer**'e gammazlamışlardır.

❁

3°) Hz. Ömer, **Utbe b. Gazvân** (r.a)'ı [41] ordu komutanı tâyin ederek cepheye göndermiştir. Halîfe, *Mezopotamya* bölgesinin fethine memur ettiği bu komutana tâlimâtını vermiş, ordu da hareket etmiştir. Fetih bölgesine gelindiğinde yamaca karargâhını kuran **Utbe**, komutasındaki subay ve erata hitâben şöyle bir konuşma yapmıştır :

"... Ben, nice çileli günler gördüm. Resûlullah Efendimiz'le birlikte olan yedi kişinin yedincisi idim. Ağaç yaprağından başka bir yiyeceğimiz yoktu. Onları yemekten dudaklarımız yara olmuştu. Bir def'asında, bir hırka elime geçmişti. Onu ikiye böldüm; bir parçasına kendim büründüm, öbürünü de Sa'd'e [42] ***verdim. Birlikte olduğumuz o yedi kişiden -istisnâsız- her birisi, zamanla çeşitli bölgelerin vâlisi*** (emîri) ***oldular. Yakında, bizden sonra gelecek idârecileri de görecek, onları da tecrübe edeceksiniz ...*** " [43].

❁ ❁

Kaynaklarda; **Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Abdurrahmân b. Avf, Enes b. Mâlik, Nu'mân b. Beşîr** gibi diğer ashâbın anlattığı daha başka vesîkalar da yer almaktadır. Bu vesîkaların hepsi de -aşağı yukarı- aynı duruma işâret ederek, *Asr-ı Saâdet* döneminin sıkıntılı ve çileli iktisâdî durumu ile,

---

(40) Buhârî, el-*Câmi'us-Sahîh*, IV,212; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 7. hadîsi.

(41) **Utbe b. Gazvân**, ilk müslümanların yedincisidir. *Mekke*'deki eziyet karşısında *Habeşistan*'a hicret eden ilk kâfile arasında bulunmuş ve bir müddet sonra tekrar *Mekke*'ye Hazreti Peygamber'in yanına dönmüştür. Artık bir daha O'nun yanından hiç ayrılmayan **Utbe**, Peygamber Efendimiz'den önce *Medîne*'ye hicret etmiş ve *Bedir* muhârebesi dâhil, bütün mühim hâdiselerde hep Resûlullah Efendimiz'in safında yer almıştır. O, aynı zamanda, *Basra*'ya ilk ayak basan ve oranın şehir plânını çizen sahâbî olarak da bilinir. Hicrî 17 senesinde 57 yaşlarında vefât etmiştir. Bkz. *el-İstî'âb*, III,113-116; *Üsd'ül-Ğâbe*, III,363-365; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/1,319.

(42) **Utbe b. Gazvân**'ın bahsettiği **Sa'd**, ilk müslümanlardan ve cennetle müjdelenen on kişiden biri olan **Sa'd b. Mâlik**'dir. O, **Sa'd b. Ebî Vakkâs** diye tanınır.

(43) Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 8. hadîsi; *el-İstî'âb*, III, 114-116; hitâbenin tam metni için bkz. *el-İstî'âb*, III, 116.

fütûhat devirlerinin bolluk içinde yüzen müreffeh hayâtını karşılaştırırlar. *Neydi o günler*! diye eskiyi hatırlayıp da yedikleri lokma boğazlarından geçmeyen sahâbîler, hep, Hazreti Peygamber'le birlikte geçim sıkıntısı çektikleri günlerin muhâsebesini yapmaktadırlar.

Y o k l u k karşısında haysiyetlerinden hiç bir şey kaybetmeyen bu asîl insanlar, v a r l ı k l ı hâllerinde de aynı disiplinli yaşayış çizgisinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ağaç yaprağı yiyerek îmânının mücâdelesini sürdüren **Sa'd b. Ebî Vakkās** ve benzerleri, ordu komutanı ve bölge vâlisi oldukları zaman da, aynı karakterin adamı olarak kalmayı başarmışlardır. Bunlar, yokluktan yılmayan, varlıkla da şımarmayan soylu bir neslin vücûd bulmasına öncülük etmişlerdir.

METİNLER

1) **Muhammed b. Sîrîn** (ö:110/729) anlatıyor :

Bir gün **Ebû Hüreyre**'nin yanında bulunuyorduk. Üstünde, aşı boyası ile boyanmış keten bezinden mâmul iki parçalı bir elbise vardı. Bir ara bunlardan birisiyle burnunu sildi ve arkasından ilâve etti :

"Peh peh!. Ebû Hüreyre burnunu keten beziyle siliyor, diyorlar. Ben öyle günler gördüm ki, bir def'asında Mescid-i Nebevî'nin minberi ile Hz. Âişe'nin hücresi arasında kendimden geçmiş vaziyette secde eden kimse gibi iki büklüm yere kapanmıştım. Bu hâlimi görenlerden birisi gelip, sar'a tuttu zannederek, ızdırâbımı dindirmek için ayağı ile boğazıma basıyordu. Halbuki beni sar'a falan tutmamıştı. Benim bu hâlim sâdece açlıktan dolayı idi".

❁

2) **Mâlik b. Dînâr** (ö:127/745) rivâyet ediyor :

Resûlullah Efendimiz, tek başlarına oldukları zaman et ile ekmeği kat'iyyen doyuncaya kadar yememişler; ancak diğer insanlarla birlikte doyuncaya kadar yedikleri olmuştur.

Mâlik b. Dînâr der ki : Çöl sâkinlerinden birisine, metinde geçen ***"zafef"*** tâbirinin anlamını sordum. O bedevî : ***"İnsanlarla*** (misâfirlerle) ***birlikte yemek yemek"*** demektir, dedi.

❁

3) **Simâk b. Harb** (ö:123/741) rivâyet ediyor :

Ben, ashâbdan **Nûman b. Beşîr**'in, boğazının derdine düşen kimselere hitâben şöyle dediğini işittim : ***"Sizler, aklı fikri yiyip içmekte olan kimseler değil misiniz? Hâlbuki ben sizin Peygamberinizi gözlerimle gördüm; O'nun karnını doyuracak kadar eskimiş hurma bulamadığı zamanları olurdu".***

❁

4) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor :

Biz Muhammed âilesinin, yemek pişirmek için ateş yakmadan bir ay geçirdiğimiz zamanlar olurdu. Bu müddet zarfında yeyip içtiğimiz, sâdece *hurma* ile *su*'dan ibâretti.

❊

5) **Ebû Talha** (r.a) anlatıyor :

Bizler, günlerden bir gün Peygamber Efendimiz'e açlıktan şikâyet ederek, karınlarımızın üstüne bağlamış olduğumuz taşları göstermek üzere eteklerimizi kaldırdık. Bizim bu şikâyetimiz üzerine Hazreti Peygamber de elbisesini açarak karnına bağlamış olduğu iki taşı gösterdi.

Tirmizî der ki : **Ebû Talha** kanalıyla rivâyet edilen bu hadîs, senedi bakımından *garîb* bir hadîsdir. Biz bu hadîsin, sâdece bu sened zinciri ile rivâyet edilmiş olduğunu biliyoruz. ***"Her birimiz karınlarımıza bağladığımız taşları göstermek üzere eteklerimizi kaldırdık"*** sözünün mânâsı, ***"onların her birisi, açlığın doğurduğu sarsıntı ve bitkinliği hafifletmek için karnına birer taş bağlamıştı"*** demektir.

❊

6) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor :

Bir gün Peygamber Efendimiz, dışarı çıkma alışkanlığında olmadığı ve kendilerini de bir kimsenin karşılama ihtimâli bulunmadığı bir saatte evlerinden çıkmışlardı. Böyle bir saatte **Ebû Bekir** yanına geldi. **Ebû Bekir**'in gelişine hayret ederek :

- ***"Hayır ola yâ Ebâ Bekir; bu saatte neye geldiniz?"*** deyince :

- ***"Zât-ı Risâletleri ile berâber olmak, O'nun nur cemâlini temâşâ etmek ve O'na selâm vermek için çıkıp geldim yâ Resûlallah"*** dedi.

Aradan bir kaç dakika geçmeden **Ömer** de geldi. Onu görünce de :

- ***Hayırdır yâ Ömer; bu saatte ne işin var, niçin geldin?"*** diye sordular.

- ***"Açlıktan yâ Resûlallah!"*** cevâbını alınca;

- ***"Ben de aynı şekilde!"*** buyurdular.

Sonra hep birlikte Ensardan **Ebû'l-Heysem**'in evine gittiler. **Ebû'l-Heysem**; pek çok hurmalığı, bağı ve koyunu olmasına rağmen hizmetçileri olmayan bir kimse idi. Onu evde bulamadılar. Hanımına :

- ***"Hayat arkadaşın nereye gitti?"*** diye sorduklarında;

- ***"Tatlı su getirmek üzere çıkmıştı"*** cevâbını aldılar.

Misâfirler kapı önünde fazla beklemeden, **Ebû'l-Heysem,** doldurup yüklendiği su tulumu ile geldi. Tulumu bir yere koyarak Hazreti Peygamber'e sarıldı. Sevincine diyecek yoktu : ***"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!."*** diyerek, misâfirlerinin gelişlerinden duyduğu memnûniyeti dile getiriyordu. Onları alıp bahçesine götürdü. Altlarına, oturacak bir yaygı açtı. Misâfirlerini oturttuktan sonra, gidip hurma ağacından bir salkım kopartıp getirdi. Ve salkımı, Resûl-i Ekrem'in önüne koydu. Hurma salkımını gören Peygamberimiz :

- ***"Bize, hurmaların olmuşunu ayıklayıp getirmedin de dalını koparıp getirdin!."*** buyurunca;

- ***"Olgunlarını kendi elimle seçmedim yâ Resûlallah; istedim ki, olgunu ile hamını siz kendi mübârek ellerinizle seçesiniz ve hangisini arzû ederseniz onu yiyesiniz"*** dedi.

Her üçü de ikrâm edilen hurmayı yediler ve o tatlı sudan da içtiler. Yeyip içtikten sonra Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular :

"Bu nîmetler var ya, işte bunlar, and olsun ki kıyâmet gününde sorguya çekileceğiniz nîmetlerdir : Serin gölge, nefis hurma ve soğuk su!".

Bu ön ikrâmdan sonra **Ebû'l-Heysem,** misâfirlerine yemek hazırlamak üzere evine gitmek istedi. Ev sâhibinin niyetini anlayan Resûl-i Ekrem : ***"Bizim için sütü sağılan hayvan kesme hâ!"*** diye tembih etti. O da gidip, bir dişi oğlak veyâ yaşına girmemiş bir erkek oğlak kesip pişirdi ve misâfirlerine ikrâm etti. Hep birlikte yediler. Yemekten sonra Hazreti Peygamber :

- ***"Yâ Ebâ'l-Heysem, hizmetçiniz var mı?"*** diye sordular.

- ***"Hayır!"*** cevâbını alınca;

- ***"Bir yerden esir gelince bize bir uğra"*** buyurdular.

Aradan bir müddet geçtikten sonra Hazreti Peygamber'e iki baş esir getirildi. Onların yanında bir üçüncüsü yoktu. Esirlerin geldiğini haber alan **Ebû'l-Heysem,** Resûlullah Efendimiz'in yanına gelerek esirleri gördü. Peygamber Efendimiz :

- ***"İşte esirler; bunların birisini beğen al"*** buyurunca,

- ***"Yâ Resûlallah, benim için uygun olanını siz tensip buyurunuz"*** dedi. Tercîh hakkı Peygamberimiz'e bırakılınca :

- ***"Danışılan*** *(müsteşâr)*, ***güvenilir kimsedir. Mâdem ki öyle arzû ettin, o hâlde şunu al. Zîrâ ben, onu namaz kılarken gördüm. Ancak, ona dâimâ iyi davran"*** buyurdular.

Ebû'l-Heysem köleyi aldı ve hanımının yanına götürdü. Ve ona, Hazreti Peygamber'in esir hakkındaki tenbîhini de söyledi. Hanımı :

- ***"Onu âzâd etmediğin müddetçe, sen, Peygamber Efendimiz'in onun hakkındaki tavsiyesini kesinlikle gereği gibi yerine getiremezsin"*** deyince, **Ebû'l-Heysem** :

- ***"Öyle ise ben de onu âzâd ettim!."*** dedi ve köleyi hürriyetine kavuşturdu.

Peygamber Efendimiz, bu âlicenaplığı haber alınca şöyle buyurdular : ***"Allah'ın gönderdiği hiç bir peygamber ve halîfe yoktur ki, onun ikişer tâne sırdaşı olmamış olsun. Bu sırdaşın birisi ona dâimâ iyilik yapmayı ve kötülükten sakınmayı emreder. Diğeri ise onu, saptmakta hiç kusur etmez. İşte bu kötü sırdaşından kendisini koruyabilen kimse, bütün kötülüklerden korunmuş olur".***

❁

7) **Kays b. Ebî Hâzim** (ö: 84/703) rivâyet ediyor :

Sa'd b. Ebî Vakkās (r.a)'dan dinledim; o, şöyle diyordu : ***"Ben, Allah yolunda kan döken kimselerin ilkiyim. Yine ben, Allah yolunda ok atan kimselerin de ilkiyim. Ve ben, Muhammed Aleyhisselâm'ın ashâbından bir bölük askerle birlikte gazâya iştirâk etmiştim. O sırada ağaç yaprağı ve sakız ağacı meyvesinden başka yiyecek bulamıyorduk. Ağız kenarlarımız iyiden iyiye yara olmuştu. Ve büyük abdestimiz, aynen koyun ve deve tersini andırıyordu.***

Şimdi tutmuş, Esed oğulları (Benî Esed) kabîlesi, dîn husûsunda beni kınamaya kalkışıyorlar. Öyle ise ben her şeyden mahrûm kaldım ve bütün bu yaptıklarım boşa gitti!".

❁

8) **'Amr b. Îsâ Ebû Nü'âme el-'Adevî** rivâyet ediyor : Ben, **Hâlid b. Umeyr** ve **Şüveys Ebû'r-Rukād**'dan dinledim. Her ikisi de şöyle bir hâdise anlattılar :

Ömer İbn'ül-Hattâb (r.a), halîfeliği sırasında **Utbe b. Gazvân**'ı kumandan tâyin ederek cepheye gönderdi ve ona : ***"Sen, maiyetindeki askerle birlikte, tâ Arab diyârının sonu ile Acem ülkesinin sınırına yakın bir yerde karargâh kuracak şekilde yola çık"*** emrini verdi. **Utbe**, aldığı emir gereğince, maiyetindeki askerle birlikte belirtilen yere müteveccihen

yola çıktı. *Mirbed* denilen mevkie geldiklerinde, şu *küfeki taşlı* mahalli buldular. Birbirlerine :

- ***"Burası neresidir acaba?"*** diye sormaya başlayınca, **Utbe** :

- ***"Burası, Basra olmalıdır"*** cevabını verdi [44].

Buradan da kalkıp yürümeye devâm ettiler. Nihâyet küçük köprünün karşısına geldiklerinde :

- ***"İşte, gelmeye me'mur kılındığımız yer burasıdır"*** dediler ve orada, köprünün yamacında karargâhlarını kurdular.

Râvî hâdiseyi uzunca anlattıktan sonra şöyle dedi : **Utbe** (r.a), kumandasında bulunan kimselere hitâben orada şöyle bir konuşma yaptı :

"Ben, nice çileli günler gördüm. Ben, Resûlullah Efendimiz'le birlikte yedi kişinin yedincisiydim. Ağaç yaprağından başka yiyeceğimiz yoktu. Onları yemekten dudaklarımız yara olmuştu. Bir def'asında bir hırka elime geçmişti. Onu ikiye böldüm; bir parçasına kendim büründüm, öbür parçasını da Sa'd (b. Ebî Vakkâs)***'e verdim. İşte o yedi kişinin istisnâsız hepsi, çeşitli bölgelerin emîri (vâlisi) oldular. Yakında, bizden sonra gelecek idârecileri de görüp onları da tecrübe edeceksiniz!".***

❁

9) **Enes b. Mâlik** (r.a) rivâyet ediyor :

Peygamber Efendimiz : ***"Ben, Allah yolunda o kadar çok korkutuldum ki, benden başka hiç kimse böylesine korkutulmamıştır. Ve yine ben, Allah yolunda öylesine eziyet edildim ki, benden gayri bir kimse bu tür bir ezâ ve cefâya mâruz bırakılmamıştır. Nitekim üzerimden geçen geceli gündüzlü otuz gün zarfında, benim ve Bilâl'in, bir kimseyi gereği gibi doyuracak kadar yiyeceği yoktu. Bu müddet zarfında yanımızda bulunan yiyecek maddesi o kadar azdı ki, Bilâl'in koltuğu onu gizleyebiliyordu"*** buyurmuşlardır.

❁

10) Yine **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Hazreti Peygamber'in sofrasında et ve ekmeğin hem sabah hem de akşam yemeğinde berâberce bulunduğu vâki değildir. Bu ikisi ancak, yiyenlerin *(misâfirlerin)* çok olduğu sıralarda bir araya gelebilirdi.

(44) *Basra* kelimesi ile *kezzân (küfeki taşı)* aynı mânâya gelmekte olup, sünger taşı demektir. *Basra*'nın binâları hep bu taştan yapılmıştır.

Tirmizî'nin şeyhi **Abdullah b. Abdurrahmân** (ö: 255/869): Bâzı âlimler, metinde geçen z a f e f kelimesi ***"sofrada ellerin çokluğu"*** anlamına gelmektedir, demişlerdir.

❋

11) **Nevfel b. İyâs el-Hüzelî** anlatıyor :

(*Aşere-i mübeşşere*'den) **Abdurrahmân b. Avf** bizim yakın dostumuzdu. Kendisiyle teklifsizce görüşür, berâber otururkalkardık. O, ne hoş sohbet, ne cana yakın bir dosttu!. Günlerden bir gündü. Çarşıdan birlikte döndük. Evine vardığımızda, kendileri banyoya girerek bir boy abdesti alıp çıktılar. Arkasından bize bir sofra hazırlandı. Yemekte, ekmek ve et ikrâm edildi. Yemek sofraya konınca, **Abdurrahmân b. Avf** (r.a) ağlamaya başladı

- ***"Yâ Ebâ Muhammed,*** dedim. ***Niçin ağlıyorsunuz? Nedir seni ağlatan?".***

- ***"Yâ Nevfel,*** buyurdular. ***Nasıl ağlamam ki, Fahr-i Kâinât Efendimiz bu dünyâdan geldiler geçtiler de, ne kendileri, ne de âilesi efrâdı, doyuncaya kadar arpa ekmeği yemediler. Hiç zannetmiyorum ki bizler, şahsî zevklerimizi tatmîn etmek için bu kadar yaşamış olalım!.".***

52 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN Y A Ş I

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in hayâtının safhaları ile yaşı hakkındaki vesîkalar değerlendirilecektir. **Tirmizî**, konu ile ilgili olarak 6 rivâyet kaydetmiştir. Bu vesîkaların muhtevâsını, Hazreti Peygamber'in âile yakınları olan **Hz. Âişe, İbn Abbâs** ve **Enes b. Mâlik** gibi ashâbın verdiği bilgiler teşkîl etmektedir.

Öte yandan **İbn Sa'd, Buhârî** ve **Müslim** gibi târihçi ve muhaddisler de, aşağı yukarı aynı vesîkalara yer vermişlerdir. Ne var ki, **Tirmizî** dışındakiler, bu meseleyi, ayrı bir başlık altında değil, Hazreti Peygamber'in vefâtı bahsi içinde ele almışlardır.

Bizim ***"yaş"*** diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ***"sinn"***dir. Daha başka manâları da olan bu kelime için *Kāmûs* : ***"Mikdâr-ı ömür mânâsına müsta'meldir ki, y a ş tâbir olunur"*** der [1]. Maamâfih dilimizde, bir kısım deyim içinde Arapça aslı ile de yaşamaktadır [2].

❁ ❁

Eldeki meşhur ve güvenilir vesîkalardan anlaşıldığına göre Fahr-i Kâinât Efendimiz, **63** yaşlarında vefât etmişlerdir [3]. Zât-ı Risâlet, bu dünyâ hayâtında geçen 63 yıllık ömrünün büyük bir kısmını *M e k k e*'de, geri kalanını da *M e d î n e*' de geçirmişlerdir. *Mekke*'deki hayâtı da, peygamberlik gelmeden önce ve peygamberlik geldikten sonra olmak üzere iki bölümde değerlendirilmektedir.

---

(1) *Kāmûs*, IV, 656. Bu kelime, aynı zamanda ***"diş"*** mânâsına da gelmektedir; Farsçası ***"dendân"*** dır. *Yaş* ve *diş* anlamında aynı bünye ile kullanılan kelimenin çoğulu ***"esnân"*** dır. *Yıl* mânâsına gelen ***"sene,"*** başka kökten gelmekte olup, bununla ilgisi yoktur.

(2) Meselâ ***"sinn-i rüşde ermek"*** *(ergenlik yaşına gelmek)*, ***"sinn-i kemâle ulaşmak"*** , *(olgunluk yaşına erişmek)*, ***"sinn-i tufûliyet"*** *(çocukluk yaşı)*, ***"sinn-i sabâvet"*** *(çocukluk çağı)*, ***"sinn-i şeyhûhet"*** *(ihtiyarlık çağı)* gibi deyimler bunlar arasında yer almaktadır.

(3) Tirmizî'nin *Şemâil*'i dışında ayrıca bkz. İbn Sa'd, *Tabakāt*, II, 309; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 253; V,144; *Tecrîd Tercemesi*, IX,299; XI,33-34; Tirmizî, *Sünen*, V, 605, nu: 3652.

Kaynaklarımız, kendilerine peygamberliğin **40 yaşında** geldiği husûsunda ittifak hâlindedirler [4]. 23 seneyi bulan peygamberlik hayâtının ise, **13** yılı *Mekke*'de **10** senesi de *Medîne*'de geçmiştir [5]. Bu duruma göre, 63 senelik ömrünün 53 yılı *Mekke*'de, son 10 senesi de *Medîne*'de yaşanmış olmaktadır.

Mes'elenin rakamları ilgilendiren yönü, *Siyer* ve *Târih* kitaplarında enine boyuna ele alınmıştır. Bu kaynaklarda, ayrıca ihtilâflı gibi görülen hususlar da uzun uzun tartışılmıştır. Biz ise, yukarıda özü sunulan bilgilerle yetinip, mes'elenin bir başka yönüne eğilmek istiyoruz.

❊
❊ ❊

İnsan, yaradılışı gereği, ömrün nasıl geçtiğini idrâk edemiyor; ve ölüm gerçeğini kabûl etmekle berâber, kendisini kolay kolay ona hazırlayamıyor. O kadar ki, önünde daha nice yıllar varmışçasına devâm ederken, ölüm gerçeği birden bire karşısına çıkabiliyor. Bâzen de öyle çıkıyor ki, önündeki uzun yılların tatlı tatlı plânını yapıp ilk adımını atmaya niyetlenirken, o, ***"bitiş işâreti"***ni veriyor. Ve çoğu zaman ölüm, âhiret adına hiçbir şey düşünmemiş, yarın için bir yol hazırlığı endîşesi duymamış hâlde iken yakalıyor.

İşte Peygamber Efendimiz'in yaşı mes'elesinin *Şemâil* konuları arasına alınışının hikmeti bu noktada görülüyor : ***"Allah'ın en sevgili kulunun dünyâdaki ömrü bu kadardır"*** gerçeğinin dâimâ göz önünde bulundurulması, zaman zaman insanın kendisine, ***"ben kaç yaşındayım?"*** sorusunu sormasına vesîle olmaktadır. Bu da en azından, belli bir yaşa gelmiş kimsenin; daha ölçülü, daha dengeli ve daha hesaplı bir hayat sürmesini sağlamaya yardım edecektir.

Nitekim Peygamber Efendimiz, ümmetinin ömrü konusunda bir uyarıda da bulunmuşlardır: ***"Ümmetimin ömrü, 60 ilâ 70 arasındadır; bu sınırı aşanlar ise pek azdır"*** [6].

❊
❊ ❊

(4) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I,190; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 253.

(5) Bkz. *aynı yerler*. Hazreti Peygamber'in *Mekke*'de geçen Peygamberlik hayâtının, 10 veyâ 13 sene oluşu ile ilgili rivâyetler, aşağıda metinler kısmında değerlendirilecektir.

(6) Tirmizî, *Sünen*, V, 553, nu: 3550; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1415, nu: 4236.

Kur'ân-ı Kerîm'de, uzun ömür sürüp de durumunu hiç düzeltmeyen kimseler için: ***"... Size, düşünüp anlayacak kimsenin düşüneceği kadar ömür vermedik mi? Hâlbuki bunu size hatırlatan peygamber de gelmişti!."*** buyurulmaktadır [7]. Anlaşılıyor ki önemli olan, az veyâ çok yaşamak değil, ömür sermâyesini dikkatli kullanmaktır[8].

İnsan, pek çok şeye karşı **b a ğ ı m l ı** olarak yaratılmıştır. Onun, kötü şeylere karşı aşırı düşkünlükleri vardır. Başlangıcı nasıl olursa olsun, bitişi pişmanlıkla sonuçlanan her şey kötüdür. Ne var ki, sonuçta yüklü ödeme hesapları getiren şeyler aynı zamanda câziptir, çekicidir, alımlıdır, hoştur ve bütün güzel unsurlarla bezenip süslenmiştir. İnsan çoğunlukla ömrünü, bu makyajlı sahte güzelliklerin câzibesine kapılmış olarak geçirir. Bu sebepledir ki insan, doğduğu günden îtibâren, iyiliklere yönlendirilmek ve kötülüklerden sakındırılmak üzere terbiye edilmeye *(eğitilmeye)* çok muhtaç bir varlıktır. Onların arasında, tâ başından beri **a k ı l l ı** olarak başlayıp ömür sermâyesini hep akıllıca harcayanlar yanında; câzibe merkezinden geç kurtulup, ağır faturalar ödedikten sonra **a k ı l l a n a n l a r** da bulunmaktadır[9].

İşte bu, ***"akıllı"*** olmak ile ***"akıllanmak"*** arasında geçen zamana, dînî terminolojide ***"tecrübe zamânı"*** denmektedir. Buna, ***"akıllanma müddeti"*** de denilebilir. Bu zaman diliminin tâyini hakkında; 40, 46, 60, 70 yaş gibi farklı rivâyetler vardır. Bize ulaşan hadîs-i şerîfe göre, bu yaş **60**'dır. Doğrusunu ise Allah bilir.

Nitekim Peygamber Efendimiz: ***"Cenâb-ı Hak, altmış yaşına kadar ecelini geciktirdiği kimsenin, artık mâzeretini geri çevirir"*** buyurmuşlardır[10]. Bu duruma göre, 60 yaşına ulaştığı hâlde hâlâ

---

(7) *Fâtır* sûresi, 37. âyet; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V. 3994.

(8) Bütün insanlar için **g ü n**, hep 24 saattir. Herkes, eşit olan bu zaman dilimini kullanarak sonuç elde etmeye çalışır. **V e l î** olanlar, bu zamânı iyi kullanarak velâyet mertebesine ulaşırlar; **d e l i** olanlar da, bu zamanı iyi kullanamayışları yüzünden delilikte devâm ederler. Hiç bir başarılı talebe, ***"ek zaman kredisi"*** alarak başarıya ulaşmış değildir. Bilindiği gibi, akademik kariyerin ilk elemesi olan yabancı dil imtihanında, genellikle, yaklaşık 200 kelimelik bir metnin 2 saatlik bir zamanda tercüme edilmesi istenir. Bu 2 saat içerisinde en az 70 puan alanlar **başarılı** sayılırlar. Diğerleri 3 saatlik zaman içinde 80, veyâ 4 saatlik bir zamanda 90 puanlık bir başarı gösterse de, zamanı iyi kullanamama yüzünden ***"başarısız"*** kabûl edilirler.

(9) Bu türden davranış sâhipleri için dilimizde bir kısım deyimler vardır: *Akıllanmak, aklı başına gelmek, akıllı uslu olmak, kendine çeki düzen vermek* gibi.

(10) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 171; *Tecrîd Tercemesi*, XII, 194; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, III, 196.

kendisine çeki düzen verıneyen kimsenin, artık öne sürecek bir mâzereti kalmamış demektir. Tövbe ve istiğfâr kapısı ise dâimâ açık tutulmaktadır.

❁ ❁ ❁

Basîretli bir mü'minin yapacağı iş, Peygamber Efendimiz'in hayâtını iyice öğrenip, O'nun dolu dolu geçmiş olan 63 senelik hayâtından kendisi için örnekler çıkarmaktır.

Dünden bugüne irfan sâhibi bir kısım kimseler, Hazreti Peygamber'in vefât yaşı ve ömrünün en güzel çağı olan **63** yaşına geldikleri zaman, kendilerini rûhen ölüme hazırlamışlar ve hayatlarının daha sonrasının artık bir tadı ve mânâsı kalmadığını ifâde etmişlerdir [11].

(11) 'Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 552.

METİNLER

1) **İbn Abbâs** (r.a) şöyle demiştir :

"Peygamber Efendimiz, kendilerine ilk vahyin gelişinden sonra; Mekke'de 13, Medîne'de de 10 yıl kaldı ve 63 yaşında iken vefât etti".

❋

2) **Cerîr** (b. Zeyd) rivâyet ediyor : O, **Muâviye**'nin hutbe okurken şöyle dediğini işitmiştir :

"Resûlullah (s.a.s) ***Efendimiz ile Ebû Bekir ve Ömer 63'er yaşlarında iken vefât ettiler. Şu anda ben de 63 yaşındayım".***

❋

3) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız şöyle buyurmuşlardır :

"Hazreti Peygamber, 63 yaşında iken Hakk'a yürümüşlerdir".

❋

4) Hâşimoğulları'nın âzadlılarından olan **'Ammâr** : Ben, **İbn Abbâs**'ın, ***"Peygamber Efendimiz 65 yaşında vefât etti"*** dediğini işittim, demiştir [12].

❋

5) **Dağfel b. Hanzale** : ***"Peygamber Efendimiz'in rûhu, 65 yaşında iken kabzolunmuştur"*** demiştir.

Tirmizî der ki : **Dağfel**, Hazreti Peygamber devrinde çocukluk yaşını atlatmış bir kimse olmasına rağmen, biz onun, Peygamber Efendimiz'in sohbetinde bulunup, O'ndan hadîs dinlediğine dâir bir bilgiye sâhip değiliz [13].

❋

(12) **'Ammâr**'ın bu rivâyeti, bir yandan **İbn Abbâs**'dan gelen yukarıdaki rivâyete uymamakta; öbür yandan da **-Buhârî**'nin dediği gibi- bunu destekleyen başkaca bir rivâyet bulunmamaktadır. Bkz. *Tehzîb'üt-Tehzîb*, VII, 404.

(13) **Dağfel**, ashâbdan değil muhadramûndandır. Rivâyet'in *mürsel* oluşu bir yana, ayrıca *sahîh* olmadığı da belirtilmiştir. Bkz. *Tehzîb*, III, 210-211.

6) **Enes b. Mâlik** anlatıyor :

Peygamber Efendimiz, ne çok uzun ne de çok kısa boylu idi. Beyaz tenli olmadığı gibi, esmer benizli de değildi. Saçı, ne kıvırcık ne de dümdüzdü. Cenâb-ı Hak O'nu, 40 yaşlarına bastığı sırada peygamber olarak gönderdi. Peygamber olarak 10 sene *Mekke*'de, 10 sene de *Medîne*'de kaldı. Altmış yaşlarına girdiği zaman da Hakk'a yürüdü. Bu dünyâdan ayrıldıklarında, saçındaki ve sakalındaki beyaz kılların sayısı ancak yirmiyi buluyordu [14].

❁

7) Yine **Enes** (r.a)'den, aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

(14) Bu hadîs, *Şemâil*'in birinci metni olarak, I. bölümde geçmiştir. ***"Peygamber olarak Mekke'de on sene kaldı"*** ifâdesi, diğer rivâyetlerle uyuşmamaktadır. Bunu, rakamların onlar hânesinin küsûrâtı dikkate alınmadan söylenmiş olabileceği, şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

53 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN V E F Â T I

Bu bölümde; Fahr-i Kâinat Efendimiz'in dünyâ hayâtının son anları, hastalığı, vefâtı ve vefâtını tâkip eden saatlerde ashâbın içine düştüğü şaşkınlık hâli gibi hususlar ele alınacaktır.

Tirmizî, bu bahisle ilgili olarak *Şemâil*'de 14 vesîka kaydetmiştir. Bunların çoğunluğunu, Peygamber Efendimiz'in âile yakınları olan **Hz. Âişe, Enes b. Mâlik** ve **İbn Abbâs** kanalıyla aktarılan rivâyetler teşkîl etmektedir. Hadîsçiler içinde de **Buhârî,** 30 kadar haber nakletmekle, Hazreti Peygamber'in hastalığı ve vefâtı hâdisesini sağlam vesîkalara dayandıran ilk kaynaklar arasındaki yerini almıştır [1]. Bu konuya *Şemâil* kitaplarının yanında, ayrıca bütün *S i y e r* kaynaklarında da uzunca yer verilmiştir. Özellikle **İbn Sa'd,** *Tabakât*'ının ikinci cildinde, bu bahse 140 sayfa kadar yer ayırmıştır [2].

Gerek **Tirmizî**'nin *Şemâil*'inde, gerek **Buhârî** dâhil diğer *Hadîs* ve *Siyer* kaynaklarında bahis başlığı olarak kullanılan tâbir, ***" Vefât'ün-Nebî s.a.s"***dir. Bizim de, tercüme etmeden aynen koruduğumuz v e f â t tâbiri, Türkçemizde ***"ölmek*** ve ***ölüm"*** mânâsına gelmektedir ki, Cenâb-ı Hakk'ın yaradılmış olan şeylerden rûhunu kabzeylemesi, yâni rûhun bedenle olan ilgi ve tasarrufunu kesmesi demektir [3].

❊
❊ ❊

(1) **Bubârî** *Kitâb'ül-Meğâzî* bölümünün sonuna koyduğu ***"Maraz'un-Nebî s.a.s ve vefâtühû"*** *(Hazreti Peygamber'in hastalığı ve vefâtı hâdisesine dâir haberler)* başlığı altında, çoğunluğunu **Hz. Âişe, Enes b. Mâlik** ve **İbn Abbâs**'ın rivâyet ettiği 30 kadar hadîs ve haber kaydetmiştir. Bkz. el-*Câmi'us-Sahîh,* V, 137-144; *Tecrîd Tercemesi,* XI, 1-37.

(2) İbn Sa'd, *Tabakât,* II, 172-314. Denebilir ki, *Vedâ Haccı*'ndan îtibâren, Peygamberimiz'in geri kalan hayâtını en ince teferrûâtına kadar tesbît eden kaynak **İbn Sa'd**'dır.

(3) Türkçemizde; rûhun bedenden ayrılması, hayâtın sona ennesi ve can vermek anlamına gelen **ölme** ve **ölüm** hâdisesi için birçok deyim kullanılmaktadır: ***Vefât etme, irtihâl etme, irtihâl-i dâr-ı bekâ eyleme, rihlet etme, ufûl etme, Hakk'a yürüme, Hakk'ın rahmetine kavuşma*** gibi kelime ve deyimler, hep ölme ve ölüm anlamı taşırlar. Ö l m e, bütün canlılar için kullanılan genel bir tâbirdir. Lügat kitapları, v e f â t kelimesi için ***"sâdece insan hakkında kullanılır"*** kaydını koymuşlardır. Bu sebeple kültürlü çevreler, insanın ölümü için, diğer canlılarla ortak olan ***"ölme"*** kelimesini kullanmazlar; duruma göre ve ölenin şahsiyetine uygun düşecek şekilde yukarıdaki deyimlerden birini kullanmayı tercîh ederler. Ayrıca, ***"kalbı dinlendirmek"*** şeklindeki halk deyimi ile, ***"cartayı çekmek"*** ve***"gebermek"*** gibi h a k â r e t yollu söylenen ifâdeler de bulunmaktadır. Bunun yanında dilimizde; *ölü, ölmüş* ve *ölen* anlamına gelen farklı kelimeler de vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesîlelerle, ***" hayât - memât"*** *(ölüm - dirim)* kānunları açıklanmıştır. Her şeyden önde, ***"Her nefis ölümü tadacaktır"*** [4] âyeti ile, hiç bir istisnâ tanımadan, herkesin ölüm şerbetini içeceği bildirilmiştir.

"Onun yüzü'nden (zâtından) ***başka her şey fânidir. Hüküm O'nundur. Ve nihâyet döndürülüp O'na götürüleceksiniz"*** [5] âyeti de, Allah'dan başka her şeyin istisnâsız yok olacağı ve ölümden sonra da herkesin O'nun huzûruna götürülüp yargılanacağı gerçeğini haber vermektedir.

Yukarıda meâlleri verilen her iki âyetteki ***"her nefis"*** ve ***"her şey"*** ifâdesinin şümûlü içinde P e y g a m b e r E f e n d i m i z de olduğu hâlde, bir başka âyet-i kerîmede, ayrıca : ***"Şüphesiz sen de öleceksin, ve elbet onlar da öleceklerdir. Sonra da sizler, Rabbınızın huzûrunda yargılamaya tâbi tutulacaksınız"*** [6] buyurularak, Allah'ın en sevgili kulu Peygamber Efendimiz'in de, vakti gelince muhakkak öleceği ifâde edilmiştir.

❊ ❊

Hazreti Peygamber, artık ömrünün sonuna geldiğini hissetmiş olmalıdır ki, hicretin 10. senesinde edâ ettiği *Hac farîzası* sırasında ümmeti ile vedâlaşmıştır. Bu sebeple, o hacca ***"Vedâ Haccı"*** diye adlandırılır; hac esnâsında *Arafat* mevkiinde yaptığı uzunca konuşmasına da ***"Vedâ Hutbesi"*** denir.

Nitekim bu hacda, *Arafat*'da icrâ edilen *vakfe* sırasında, *Mâide* sûresinin üçüncü âyetinin nâzil olmasıyla artık İ s l â m'ın tamamlandığı bildirilmiştir : ***"... B u g ü n, kâfirler sizin dîninizi bozguna uğratmaktan ümitlerini kesmişlerdir. Binâenaleyh artık onlardan korkmayın; sâdece benden korkun. B u g ü n, sizin dînînizi kemâle erdirdim, size karşı olan nîmetimi tamamladım ve d î n olarak da İ s l â m'ı seçtim".***

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu âyet-i kerîmeyi okuyunca, bütün ashâb-ı

Merhûm, rahmetli ve *müteveffâ* kelimeleri bunlardandır. *Mevtâ* ve *meyyit* kelimeleri de, yerine göre aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak ***"müteveffâ"*** deyiminin, gayr-i müslim ölenleri hakkında kullanılması bir teâmüldür. Meselâ **Merhum Turgut Özal** ve **Müteveffa Kennedy** denir; fakat aksi söylenmez. Söylenirse yadırganır ve kültürsüzlük damgası yer. Öte yandan ***"Allah rahmet eylesin"*** duâsı müslüman ölüleri için, ***"toprağı bol olsun"*** deyimi de müslüman olmayan ölüler için kullanılmaktadır.

(4) *Âl-i İmrân* sûresi, 185. âyet.

(5) *Kasas* sûresi, 88. âyet.

(6) *Zümer* sûresi, 30. âyet.

kirâm sevinmiş; içlerinde sâdece **Hz. Ebû Bekir**'dir ki mahzûn olup, ağlamıştır. Bu hâli kendisine sorulunca da : ***"Gelen bu âyet; Resûlullah'ın t e b l î ğ vazîfesinin bitti'ği ve vefâtının yaklaştığı anlamına geliyor"*** demiştir.

Maamâfih, bu âyetin gelişinden sonra, Hazreti Peygamber'in 81 veyâ 82 gün daha yaşadığı bildirilir [7]. Gerçekten bu âyetin nüzûlünden sonra, vahyin arkası tamâmen kesilmemişse de, *harâm* ve *helâl* gibi yeni hükümler getiren bir âyet daha gelmemiştir.

❊
❊ ❊

Peygamber Efendimiz, Hac merâsimi biter bitmez *Mekke*'de fazla oyalanmadan *Medîne*'ye dönmüştür. *Medîne*'ye gelince de *Uhud* şehitlerinin bulunduğu yeri ziyâret ederek onların cenâze namazlarını yeniden kılmış ve duâ etmiştir [8].

Bu arada *Sûriye* taraflarına sevk edeceği ordunun hazırlıkları ile meşgûl olmuş ve orduyu sefere hazırlamak üzere âzadlısı **Zeyd**'in oğlu genç **Üsâme**'yi görevlendirmiştir. **Üsâme b. Zeyd**, karargâhını *Medîne* dışına kurarak hummâlı bir şekilde ordunun techîz ve tensîki ile meşgûl olmaya başlamış ve zaman zaman şehire inerek Resûlullah Efendimiz'e rapor vermiştir. Bütün sefer hazırlıklarının tamamlanıp da ***"harekât emri"***nin alınacağı bir sırada, Fahr-i Kâinât Efendimiz hastalanmıştır [9].

Seyyid'ül-Mürselîn Efendimiz, en yaygın rivâyete göre, hicretin 11. senesi *Safer* ayının 19. günü rahatsızlanmıştır. Hastalığa tutulmadan önceki günün gece yarısında ***"Cennet'ül-Bakî' "*** mezarlığına giderek, aynen dirilerle vedâlaştığı gibi ölmüş olan ashâbı ile de vedâlaşmış, onlara duâ etmiş, tazarrû ve niyâzda bulunmuştur.

12 gün kadar süren rahatsızlığının ilk günleri, **Hz. Meymûne** ve **Zeyneb** vâlidelerimizin odalarında geçmiştir. Hastalığının gün geçtikçe şiddetlenmesi üzerine, diğer hanımlarının da rızâsı alınarak, **Hz. Ali** ve **Fazl b. Abbâs**'ın da yardımlarıyla, **Hz. Âişe** vâlidemizin odasına getirilmiştir.

Resûlullah Efendimiz'in rahatsızlığı h u m m â idi. Harâret bâzen tahammül edilemiyecek seviyelere yükseliyor; ateşin şiddetinden baygınlık geçirdiği anlar oluyordu. Böyle nöbeti tuttuğu anlarda, kırbalarla soğuk su

(7) Bkz. Âmiî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 93; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, II, 1569; *Tecrîd Tercemesi*, X, 423.

(8) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 40.

(9) İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser*, II, 281; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 99-100.

getirilip üzerine dökmek sûretiyle ateşini hafifletmeye çalışıyorlardı.

Hastalığı şiddetlenip de *Mescid*'e çıkamaz hâle geldiğinde imâmete **Hz. Ebû Bekir**'in geçmesini emrettiği, kendisini hafiflemiş hissettiği anlarında *Mescid*'e çıkıp ashâbının durumunu gözetlediği ve bir ara *Minber*'in alt basamağına oturup kısa bir konuşma yaptığı, **Hz. Ebû Bekir**'in kapısı dışında *Mescid*'e açılan bütün kapıların kapatılmasını emrettiği gibi hususlarla ilgili olarak *Hadîs* ve *Siyer* kaynaklarında kaydedilmiş bulunan geniş bilgileri, biz buraya alamıyoruz.

❊ ❊

Öteden beri bir kimsenin ölüm hastalığının şiddeti, o şahsın kusur ve günâhlarının çokluğuna hamledilir ve aleyhine yorumlanırdı. Ancak Resûl-i Ekrem'in hastalığının şiddetini gören **Hz. Âişe** *(r.anhâ)*, bu kanâatini düzeltmiş ve duygularını şöyle ifâde etmiştir :***"Resûlullah Efendimiz, rûhunu benim kucağımda iken teslim etmiştir. O'nun bu durumunu gördükten sonra, artık bir daha hiç kimsenin ölümünün şiddetinden dolayı aslâ endîşe etmez oldum!"*** [10].

Tirmizî'nin **Hz. Âişe** rivâyeti de şöyledir : ***"Resûlullah Efendimiz'in ölüm hastalığının şiddet ve dehşetini gördükten sonra, artık ben, hiçkimsenin ölümünün ızdırapsız geçmesine gıpta etmez oldum!."*** [11].

Bu konuda **İbn Abbâs**'dan da bir değerlendirme kaydedilmiştir: ***"Peygamber Efendimiz, Pazartesi günü doğmuştur. Hicret ettiğinde Mekke'den Pazartesi günü ayrılmıştır. Medîne'ye Pazartesi günü ayak basmıştır. Vefâtları da Pazartesi günü vukû bulmuştur. Hastalık müddeti 12 gündür. Müddet-i ömürleri 63 senedir. Târihin dikkat çekici uygunluklarındandır ki, Resûlullah Efendimiz 63 sene yaşamıştır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali de, aynı şekilde 63 yaşlarında iken vefât etmişlerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Vedâ Haccı'nda, bizzat kendi elleriyle 63 deve kurban etmiştir. Ömürleri boyunca âzâd ettikleri kölelerin sayısı da 63'dür"*** [12].

Bütün *Hadîs* ve *Siyer* müelliflerinin **Hz. Âişe** vâlidemizden ittifakla naklettiklerine göre [13], Fahr-i Kâinât Efendimiz'in son sözleri :

"Allahım, günâhlarımı bağışla, benden rahmetini esirgeme ve beni

(10) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 140; Nesâî, *Sünen*, IV, 7.

(11) İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 210; Tirmizî, *Sünen*, III, 300, nu: 779; *Şemâil*, bu bahsin 4. hadîsi.

(12) 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 124.

(13) Meselâ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 210-212; Buhârî, *a.e.g.*, V, 138,139,142; İbn Mâce, *Sünen*, I, 517, nu: 1619; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn*, II, 470; Âmirî, *a.g.e.*, II, 113.

Refîk-i A'lâ'ya eriştir!." niyâzı olmuştur [14].

❁ ❁ ❁

İki Cihân Güneşi'nin gurûbu, çevresinde, târifi imkânsız bir kısım hüzün ve şaşkınlıklara yol açmıştır. **Hz. Âişe, Hz. Fâtıma** ve **Hz. Ali** gibi yakınları, tâ hastalığının başından beri yanlarından hiç ayrılmamışlardır. **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** gibi yakın dostlarının bir çoğu, o anda *Medîne*'nin değişik yerlerinde bulunmaktadır. Büyük bir kısmı da, bütün hazırlıkları tamamlanmış olup da harekât emrini bekleyen *Medîne* dışındaki *Üsâme Ordusu*'nda vazîfelidir.

Acı haber hemen yayılmıştır. Ne var ki, Allah'ın Resûlü'nün ölüp ölmediğine inanmak, o gün için gerçekten güç olmuştur : Olmaz böyle şey, diyenler vardır. Bir baygınlık gelmiştir; tekrar açılır, diyenler vardır. Kendisini ümitle avutanlar vardır. **Esmâ binti Umeys** gibi acı gerçeği teşhîs edenler de vardır(*). İşte bu hengâmede, **Hz. Ömer** gibi akıl, şuur ve irâde timsâli birisi bile, kılıcını çekmiş vaziyette : ***"Resûlullah vallâhi ölmemiştir. Bana öyle geliyor ki, Allah O'nu tekrar gönderecektir. Hz. Mûsâ'nın, 40 gün kavminden uzaklaşarak Rabbinin yanına gidişi gibi. O da O'nun yanına gönderilmiştir. Vallâhi tekrar dönüp, kendisine öldü diyenlerin ellerini ayaklarını kesecektir"*** demektedir [15].

Bu sırada *Medîne*'nin kıyı mahallelerinin birinde bulunan **Hz. Ebû Bekir** gelip Resûlullah'ın yüzündeki örtüyü açar, üzerine kapanır ve ağlayarak alnından öper. Sonra da, büyük bir metânetle şöyle der : ***"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlullah. Vallâhi, Cenâb-ı Zülcelâl, senin üzerinde iki ölümü bir daha birleştirmeyecektir. Sen kaderinde yazılı olan ölümü ise artık geçirmiş bulunuyorsun!."*** [16].

Hz. **Ebû Bekir**, Naaş-ı Şerîf'in bulunduğu odadan ayrılır. Kapı önün-

---

(14) **Refîk-i A'lâ** *(en yüce dost)* tâbirini değişik şekilde yorumlayanlar olmuştur: *Cennet* ve yüce makamlara yükselirken kendisine yoldaşlık eden *Melekler* diyenlerin yanında; Cennet ehli olan *peygamberler, sıddîkler, şehîdler* ve *sâlih kullar* diyenler de olmuştur. Bu sonuncusu, gerek *Nisâ* sûresinin 70. âyetine, gerek Peygamber Efendimiz'in bir başka hadîsine (*Buhârî*, V, 138) daha uygun düşmektedir. Ayrıca bkz. *Tecrîd Tercemesi*, XI, II.

(*) **Esmâ binti Umeys'in**, eliyle yoklayıp, Nübüvvet mührünün kaybolduğunu tesbît sonucu Hazreti Peygamber'in vefât ettiğini söylemesi ile ilgili olarak bu eserin 2. bölümünün 12. ve 13. dipnotlarına da bakınız.

(15) İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 226-272; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 114.

(16) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 70; V, 143; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 31; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 268; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 114-115.

de bekleşen derin teessür içindeki halk ile meşgûl olur. Zirâ **Hz. Ömer**, halka hitâben, hâlâ Hazreti Peygamber'in ölmediğini telkîne çalışıyor, böylece halkın teessürünü daha da artırıyordu. **Hz. Ebû Bekir** ise; ağlıyor, fakat metânetini kaybetmiyordu. Halkın huzur ve sükûnunun tehlike çizgisine yaklaştığını sezince : ***"Otur yâ Ömer; fazla konuşma!"*** der. **Hz. Ömer** buna rağmen konuşmaya devâm edip oturmamakta direnince, bu def'a o da, doğruca *Mescid-i Nebevî*'nin minberine çıkar ve arkasından kendisini dinlemeye gelen halka karşı îrâd ettiği vecîz hitâbesi ile ortalığı yatıştırır :

"Ey ahâlî! Sizden her kim Muhammed'e tapıyorsa, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Ve her kim Allah'a kulluk ediyorsa, yine bilsin ki Allah ölmeyen yegâne diridir. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruyor ki : Muhammed de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Binâenâleyh, şâyet O, ölürse veyâ öldürülürse, siz geri mi döneceksiniz? Herkim geri dönerse, bilsin ki Allah'a kesinlikle zarar vermez.. Fakat şükredenlere , Allah yarın mükâfât verecektir" diyerek hitâbesini bitirir [17].

O ânı yakından görüp değerlendiren **Ebû Hüreyre** (ra) : ***"Eğer Hz. Ebû Bekir olmasaydı, Resûlullah'ın vefâtından sonra, ümmet-i Muhammed helâk olurdu"*** demiştir [18].

Anlaşılıyor ki; herkes, her bildiğini, her zaman hatırlamayabiliyor. Özellikle böylesine dehşetli anlarda, teessürün şiddeti ile bildiğini hatırlayamamak, insana âriz olan beşerî zaaflardan biridir. Nitekim -görüldüğü üzere- **Hz. Ömer** gibi bir insanlık âbidesi bile, Hazreti Peygamber'in vefâtı ânında, tâ *Hz. Ebû Bekir* hatırlatıncaya kadar, bu âyetin varlığını bir türlü hatırlayamamış ve bu durumu daha sonra şöyle ifâde etmiştir : ***"Vallâhi, Ebû Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar, Hazreti Peygamber'in vefât edebileceği hakkında bir bilgim yoktu. Okuduğunu işitince, dehşet içinde kaldım. Ayaklarım beni tutmaz olmuştu. Nihâyet, Resûlullah'ın vefât ettiğine kanâat getirerek bulunduğum yere düştüm!."*** [19].

❊❊❊

Hazreti Peygamber'in vefât ettiğine herkesin kanâat getirmesinden

(17) *Âl-i İmrân* sûresi, 144. âyet; *Elmalılı Tefsîri*, II,1190-1194; İbn Sa'd, *a.e.g.*, II, 268-270; Buhârî, *a.g.e.*, V, 143; İbn Mâce, *Sünen*, I, 520, nu: 1627; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 115.

(18) 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 118.

(19) Buhârî, *a.g.e.*, V, 143; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 270.

sonra, artık müslümanlara, acı gerçeğe boyun eğmekten başka yapacak bir şey kalmamıştır. Ancak bu def'a başka problemler ortaya çıkmıştır : Peygamber'in naaşı yıkanır mı, yıkanmaz mı? O'nun cenâze namazı kılınır mı, kılınmaz mı? Defin merâsimi nasıl olacaktır? Ve, nereye defnedilmelidir?

Bir taraftan bu suâllerin cevâbı düşünülürken, öbür taraftan da bir başka me'sele daha ortaya çıkmıştır : Hazreti Peygamber'in yerini kim dolduracaktır? Bu insanları kim idâre edecektir, Yâni O'nun h a l î f e s i kim olacaktır?

Asr-ı Saâdet dönemi insanları, hep O'nun önderliğinde, bütün problemlerine bir çözüm ve her dertlerine bir devâ bulma alışkanlığı içinde yaşamışlardır. Gönüllerinde bu hâlet-i rûhiyenin huzûr ve güveni yer etmiştir. Şimdi ise durum değişmiş, her iş üzerlerinde kalmıştır; artık kendi işlerini yine kendileri yürüteceklerdir.

Öte yandan ashâbın, bir peygamberin vefâtı ile vefât sonrasında ortaya çıkabilecek durumlar hakkında hiç bir tecrübeleri bulunmamaktadır. Onlar, mü'minlerle ilgili her tatbîkâtı bizzat görmüşler ve yaşamışlardır; fakat bu def'a önlerinde, daha önce benzerini görmedikleri yepyeni meseleler durmaktadır.

Ne var ki, **Hz. Ebû Bekir** gibi bir *d â h î*'nin temkîn ve dirâyeti, yeni ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelmeyi başarmış; ve o, zor günlerin adamı olma vasfını burada da göstermiştir. İşte onun sevk ve idâresinde, bir yandan cenâze hazırlıkları sürdürülmüş; bir yandan da hâlife seçimi işi, fazla sürüncemede bırakılmadan sonuçlandırılmıştır.

Biz burada, daha çok *Siyâsî Târih* ve *Mezhebler Târihi* gibi ilim dallarını ilgilendiren ***"halîfe seçimi"*** ve benzeri olaylarla ilgili hususlara hiç yer vermeden [20], meselenin sâdece ş e m â i l'i ilgilendiren yönlerine kısaca temâs etmekle yetinmek istiyoruz.

❊
❊ ❊

Resûlullah Efendimiz'in t e c h î z, t e k f î n ve d e f i n merâsimi, vefâtının ertesi günü *(Salı günü)* icrâ edilebildi. Bu mühim vazîfe, Hazreti Peygamber'in en yakın erkek akrabaları tarafından yerine getirildi. **Hz. Ali, Hz. Abbâs** ve iki oğlu **Fazl** ve **Kusem, Üsâme b. Zeyd** ve

(20) Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden saatlerde cereyân eden ***"Sakîfe olayı"*** veyâ ***"Hilâfet meselesi"*** ile ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, s. 22-45.

Resûlullah Efendimiz'in âzadlısı **Şukrân**, g a s l için odaya alınarak kapı kapatıldı. Dışarıda kalan kalabalık: e n s â r bir taraftan, m u h â c i r l e r bir taraftan, Resûl-i Ekrem'in son hizmetinde de bulunmak için yalvarıyorlardı. **Hz. Ebû Bekir** yine devreye girerek : ***"Ey müslümanlar topluluğu! Her âile, cenâzesini hazırlaması bakımından diğerlerine göre, hak önceliğine sâhiptir. Allah aşkına sizlerden ricâ ediyorum, eğer hepiniz içeri girmeye kalkışırsanız, bu işi geciktirmiş olursunuz. Kesinlikle, çağırılanların dışında hiç kimse içeri girmeyecektir!."*** tâlimâtını verir [21]. Yalnız, ensâr'dan ve *Bedir* gâzîlerinden olan **Evs b. Havlî** [22], **Hz. Ali**'ye, ***"Allah aşkına beni içeri alınız!."*** diye yalvarınca, sâdece bu ihtiyar sahâbî içeri alınır; fakat gasle iştirâk ettirilmez [23]. Böylece, âile dışı bir tek temsilci alınmış olur.

Naaş-ı şerîf'i **Hz. Ali** bizzat yıkamış, **Hz. Abbâs** nezâret etmiş, iki oğlu **Fazl** ve **Kusem** sağa sola çevirme görevini almış, **Üsâme** ve **Şukrân** da su dökme işini üstlenmişlerdir [24].

Bize ulaşan bilgilere göre, gasl esnâsında üstündeki gömlek çıkarılmamış; naaş-ı şerîf, gömleğin üzerinden yıkanmıştır. Böylece yıkayıcı durumundaki **Hz. Ali**'nin eli naaş'a değmediği gibi, gasle iştirâk edenlere de naaş-ı şerîf çıplak olarak gösterilmemiştir [25]. **Hz. Ali**, ber-mûtâd, naaş yıkandıktan sonra abdest bozucu bir durumun ortaya çıkıp çıkmadığını kontrol maksadıyla naaşın başını kaldırarak karnına basma ameliyesini yapıp da abdest bozucu en küçük bir belirti görmeyince : ***"Anam babam sana fedâ olsun! Dirin de tertemizdir, ölün de!."*** demiştir [26].

Rivâyet edilir ki, Hazreti Peygamber : ***"Ölünce beni, bu kuyumdan getireceğiniz yedi kırbe su ile yıkayınız"*** buyurmuşlar; bu isteklerine uyularak da, naaş-ı şerîf, *Kubâ* köyündeki ***"Gars Kuyusu"***ndan getirilen su ile yıkanmıştır [27]. Nitekim sağlığında da, bu tatlı su kaynağından içme suyu

(21) İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 278.

(22) Kaynakların ifâdesine göre **Evs b. Havlî**, *Medîne*'nin *Hazrec* kabîlesine mensup yerli müslümanlardandır. *Bedir* ve *Uhud* dâhil bütün gazvelere Hazreti Peygamber'le birlikte katılmıştır. Kendisi, olgun ve saygıdeğer bir zattı. Resûlullah Efendimiz, hicreti müteâkip *Mekke*'li muhâcir **Şücâ'b. Vehb** ile aralarında kardeşleşme akdi yapmıştı. *Medîne*'de, **Hz. Osmân**'ın hilâfeti sırasında vefât etmiştir. Eldeki kaynaklar hep, onun, cenâze hazırlıklarına katıldığına dâir kayıd düşmüşlerdir. Bkz. *el-İstî'âb*, I, 77-78; *Üsd'ül-Ğâbe*, I, 144-145; *el-İsâbe*, I, 84.

(23) İbn Sa'd, *a.g.e*, II, 280.

(24) İbn Sa'd, *a.g.e*, II, 277-281; İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser*, II, 339.

(25) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 275-277; İbn Mâce, *Sünen*, I, 471, nu: 1466; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 36.

(26) İbn Sa'd, a.g.e., II, 277-281; İbn Mâce, a.g.e., I, 471, nu: 1467.

te'mîn edilerek kendisine su ikrâm edilmiş [28]; bu su kaynağı, ***"Gars kuyusunun suyu ne güzel sudur; o, âdetâ Cennet pınarlarından biridir. Suyu da suların en tatlısıdır"*** hadîsiyle Hazreti peygamber'in övgüsüne de mazhar olmuştur [29].

Gasl işi bittikten sonra, naaş-ı şerîf kefenlenir; *hânût* tâbir edilen ve cenâzede kullanılan güzel kokular sürülür ve bir sedir üzerine konularak, cenâze namazı kılınacak şekilde mekân hazırlanır. Namazın kılınması için odadan dışarı çıkarılmaz; namaz içeride kılınır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Peygamber Efendimiz'in cenâze namazı şu minvâl üzere kılınmıştır : Önce erkeklerin büyükleri, odanın alabileceği miktarda bölük bölük girerek tek başlarına cenâze namazlarını kılmışlardır. Erkekler kılıp bitirince, kadınlar aynı şekilde son görevlerini yapmışlardır. Daha sonra da çocuklar içeri alınmıştır. Bu arada hiç kimse imamlık yapmamış, herkes namazını tek başına kendisi kılmıştır [30].

❊❊❊

Sıra d e f i n *(gömme)* işine gelince, yine mühim bir mes'ele ile karşı karşıya kalınmıştır : Nereye ve nasıl defnedilecektir? Peygamberlerin defninde özel bir muâmele gerekir mi; yoksa O'nun da, sâde bir mü'min gibi mi defnedilmesi îcap eder? İşte merâsimin bu safhasında da buna benzer tereddütler ortaya atılmış ve çeşitli görüşler ileri sürülmüştür: Ashâbdan bâzısı *Mescid*'e defnedilmesini, bir kısmı *B a k î' Kabristanı*'na diğer ashâbının arasına gömülmesini [31], kimisi büyük dedesi **Hz. İbrâhim**'in yanına taşınmasını [32], kimisi de *Mekke*'ye götürülmesini [33] teklîf olarak öne sürmüşlerdir.

Bu durumda da, yine **Hz. Ebû Bekir**, devreye girerek herkes tarafından tasvip gören fikrini söylemiştir: ***"Ben, Resûlullah Efendimiz'den işitmiş olduğum sözü hâlâ unutmuş değilim. O, aynen şöyle buyurmuşlardı: "Allah Taâlâ, bir peygamber'in rûhunu, onun defnolunmasını istediği yerde kabzeder". Binâenaleyh, O'nu şu döşeğinin serili bulunduğu yere***

(27) Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, I 471, nu: 1468; Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 570; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, I, 125.

(28) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 504-505; 'Âmirî, *a.g.e.*, aynı yer.

(29) İbn Sa'd, *a.g.e.*, aynı yer; 'Âmirî, aynı yer; ayrıca bkz. 29. bölüm, s. 253.

30) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 288-292; İbn Mâce, *Sünen*, I, 521, nu: 1628; Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 571-572.

(31) İbn Sa'd, *a.g.e*, II, 292; İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 521, nu: 1628; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 126-127.

(32) 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 127.

(33) 'Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 563.

defnediniz!." [34]der. Böylece *Kabr-i Saâdet*'in yeri kesinleşmiş olur.

❖
❖ ❖

Bu def'a da, mezarın nasıl kazılacağı husûsunda farklı fikirler ileri sürülür. Zîrâ o devirde, *Hicaz* bölgesinde iki tip mezar kazılmaktadır : Mekkeliler, **sapmasız**; Medîneliler ise, **sapmalı** *(lâhidli)* mezar kazarlardı. Mekkeli muhâcirler kendi usûllerince, Medîneli ensâr ise kendi âdetlerine göre kazılmasını istiyorlardı [35].

Bunun üzerine, o sırada Medîne'de ***"mezar kazıcı"***lığı ile ün yapmış [36] iki kişiye haber gönderildi. Bunlardan **Ebû Talha,** *Medîne* usûlünce lâhidli mezar kazar; **Ebû Ubeyde b. Cerrâh** ise *Mekke* âdetine göre lâhidsiz mezar kazardı. İhtilâfı önlemek için, ***"Hangisi önce gelirse mezarı ona kazdıralım"*** dendi. Bir bakıma iş, kendi akışına bırakıldı. Ne var ki, çoğunluğun gönlü, *Medîne* usûlünce lâhidli kazılması istikâmetinde idi. Peygamber Efendimiz de sağlığında : ***"Lâhidli mezar*** [37] ***bizim, lâhidsiz mezar da bizim dışımızdakilerindir"*** buyurmuşlardı [38].

Allah'dan olacak, **Ebû Talha**'ya giden haberci, onu daha önce bulup getirir. Böylece, Kabr-i Şerîf'i kazma vazîfesi ona verilir. Naaş-ı şerîf, odanın bir kenarına çekilir ve döşeğin serili bulunduğu yer kazılır. **Ebû Talha**, kendi usûlünce mezârı lâhidli olarak kazıp, defne hazır hâle getirir[39].

Kaynakların ifâdesine göre, Kabr-i Saâdet'e, âzadlısı **Şukrân** tarafından, Zât-ı Risâlet'in sağlığında kullandığı eski **kırmızı bir kadife** *(katîfetün hamrâ')* serilmiştir [40].

Naaş-ı şerîf'i kabre indirme ve ebedî istirâhatgâhına tevdî etme işini

(34) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 292-293; Tirmizî, *Sünen*, III, 329, nu: 1018; İbn Mâce, I, 521, nu: 1628; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 128; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn*, III, 492

(35) Bkz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 295; İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser*, II, 339; Halebî, *a.g.e.*, III, 492.

(36) ***"Mezar kazıcı"*** deyimi karşılığında, dînî metinlerde bir kaç farklı ifâde kullanılmıştır: L â h i d *(sapmalı mezar kazan)*, h a f f â r *(çukur kazan)*, k a b b â r *(kabir kazan)* ve ş a k k â k *(yer yaran)* tâbirleri bunlar arasındadır.

(37) *Kâmûs*'un ifâdesine göre;" ***l a h d, kabrin bir yanında oyulan yarığa"*** denir (II,14). Biz bunu, ***"sapmalı"*** diye tercüme ettik. *Anadolu*'nun bir çok yerinde, benim bildiğim kadarıyla *Alanya* yöresinde mezarlar bu usûlde kazılmaktadır.

(38) Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 288, nu: 3208; Nesâî, *Sünen*, IV, 80; İbn Mâce, *Sünen*, I, 496, nu: 1454, 1455.

(39) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 294-298; İbn Mâce, *Sünen*, I, 496-497, nu:1554-1558; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 127; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn*, III, 492.

(40) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 299-300; İbn Mâce, *Sünen*, II, 521, nu: 1628; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 227; Halebî, *a.g.e.*, III, 492.

de, yine yıkama görevini üstlenen erkek akrabâları îfâ etmişlerdir. Bize ulaşan habere göre; **Hz. Ali, Hz. Abbâs** ve iki oğlu **Fazl** ve **Kusem**, **Üsâme b. Zeyd, Şukrân** ve -bir kısım rivâyetlerde ayrıca **Abdurrahman b. Avf**- gaslını hiç olmazsa geriden tâkip etme izni alan ihtiyar **Evs b. Havlî**, bu son vazîfeyi yerine getirenler arasında bulunmaktadır [41].

Bu hizmetliler arasında en genç olan **Kusem b. Abbâs**, dokuz kerpiçle lâhdi örmüş [42] ve vakit bir hayli ilerlemiş hâlde iken Kabr-i Saâdet'in içi toprakla kapatılmıştır. Kabr-i Şerîf'in üstü yerden biraz yükseltilmiş ve tesviye edildikten sonra üzerine su dökülmüştür [43]. Böylece, ***Âlemlere rahmet olarak gönderilen Habîb-i Hudâ, Şefî'-i Rûz-i Cezâ, Bâis-i Hulkat-i Âlem, Cenâb-ı Seyyid'il-Beşer, Peygamber-i Zîşân Efendimiz Hazretleri***'ne karşı bütün dünyevî ve beşerî hizmetler tamamlanmış bulunuyordu. Artık, defin sonrasının hep sürüp gidecek hüznünü ve garibliğini yaşama dönemi başlamıştı.

Rabbimiz, hepimizi ve bilcümle ümmet-i Muhammed'i, O'nun yolundan ayırmadığı ve *Livâ'ül-hamd*'i altında toplayıp şefâatine mazhar kıldığı kullarından eylesin.

❊
❊ ❊

Ashâb-ı kirâm, Peygamber Efendimiz'in maddeten aralarından ayrılışı ile; üzgündür, mahzûndur, garîbdir, şaşkındır. Kaynaklarımız, O'nun şânında söylenen mersiyeler ile, dökülen göz yaşlarını anlatan bir hayli vesîka kaydetmişlerdir[44]. Biz burada, o türden bilgilere hiç yer vermeden, sâdece, ashâbın genel davranışına te'sîr eden bir noktaya işâret etmek istiyoruz:

On sene müddetle dâimâ Peygamber Efendimiz'le birlikte yaşayıp, O'nun birinci derecede hizmetinde bulunan **Enes b. Mâlik** (r.a): ***"Resûlullah Efendimiz Medîne'ye ayak bastıkları gün, O'nun nûru ile her şey aydınlanmıştı. V e f â t ettiği gün ise, ortalık karanlık (zulmet) içinde kaldı. Öyle ki bizler, henüz defin işini bitirip de ellerimizden küreği bırakmadan, kalblerimizin hâlini beğenmez olduk!."*** der [45].

Bir başka sahâbî **Abdullah b. Ömer** (r.a) ise, ashâbın tutumunda

(41) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 300-302; İbn Mâce, *Sünen*, aynı yer; 'Âmirî, *Behce*, II, 127.

(42) 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 128.

(43) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 306.

(44) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 311-314, 319-333; İbn Mâce, *Sünen*, I, 522-524, 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâlif*, II, 116-123; İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser*, II, 340-341.

(45) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 274; İbn Mâce, *Sünen*, I, 522, nu: 1631; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 116; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 8. hadîsi.

meydana gelen değişiklikleri şöyle anlatmaktadır : ***"Biz, Resûlullah Efendimiz hayatta iken, hakkımızda Kur'ân âyeti gelir korkusuyla, kadınlarımızla dalaşmaktan ve onlara el kaldırmaktan titizlikle sakınırdık. Resûlullah*** (s.a.s) ***ölünce, artık dalaşır olduk!."*** [46].

Peygamberimiz'in hanımı **Ümmü Seleme** vâlidemiz de, bir başka tesbîtini şu şekilde dile getirmiştir : ***"Halkın hiç birisi, Resûlullah*** (s.a.s) ***hâl-i hayatta iken namaza durduklarında, ayaklarının ucundan başka bir yere bakmazdı. Resûlullah*** (s.a.s) ***vefât edip de Ebû Bekir*** (ra) ***halîfe olunca, bu def'a alınlarının secdeye vardığı yerden başka bir yere bakmaz oldular. Ebû Bekir vefât edip de Ömer*** (ra) ***halîfe olunca, bu def'a da kıble istikāmetinden başka bir yere bakmamakla yetindiler. Osmân*** (ra) ***halîfe olunca f i t n e baş gösterdi. Ve artık, namazda sağa sola bakar oldular!."*** [47].

Bu bahsi, ashâbdan **Ebû'd-Derdâ** (r.a)'nın rivâyet etmiş olduğu şu hadîs-i şerîfle bitirelim. Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Cuma günleri bana çok salevât-ı şerîfe getirin. Zîrâ o gün bütün melekler hazır bulunurlar. Bana salevât-ı şerîfe getiren hiç bir kimse yoktur ki, bitirir bitirmez onun salevât'ı bana arzedilmemiş olsun!.".

- ***"Öldükten sonra da mı?"*** diye sorunca da:.

- ***"Evet, öldükten sonra da. Zîrâ Cenâb-ı Hak, toprağa, peygamberlerin cesetlerini yemeyi harâm kılmıştır. Allah'ın Peygamberi diridir, dâimâ rızıklanır!."*** [48] buyurdular.

Allâhümme salli 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammed.

(46) İbn Mâce, *Sünen*, I. 523, nu: 1632; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 116.

(47) İbn Mâce, *a.g.e.*, I. 523, nu: 1634; 'Âmirî, *a.g.e.*, aynı yer.

(48) İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 524, nu: 1637.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz'i benim en son görüşüm şöyle olmuştur : Bir *Pazartesi* günü idi. Kaldıkları odanın *Mescid*'e açılan kapısındaki perdeyi aralayıp cemâati gözden geçirdiler. O anda mübârek yüzlerine baktım; simâları mushaf kağıdı gibiydi. Cemâat, **Hz. Ebû Bekir**'in arkasında saf tutmuş, **Hz. Ebû Bekir** ise onlara imâm olmuştu. Peygamberimiz, herkesin yerinde durmasını işâret buyurarak perdeyi bıraktılar ve yerlerine çekildiler. İşte o günün sonunda bu fânî dünyâya vedâ ettiler.

❁

Hz. Âişe *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor :

Ben, hastalığı sırasında Peygamber Efendimiz'i göğsüme (veyâ kucağıma) yaslandırmıştım. Bu esnâda, küçük abdestini yapmak üzere bir taş *(lâzımlık)* istedi ve idrârını yaptıktan bir müddet sonra hayâta vedâ etti.

❁

3) Yine **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor :

Ben, artık son nefeslerinin yaklaştığı anlarda Peygamber Efendimiz'i göğsümden ayırmıyordum: Yanı başlarında bir su kabı vardı. Ellerini bu kaba batırarak su ile yüzlerini siliyorlar ve şöyle niyâzda bulunuyorlardı : ***"Allâhümme e'innî 'alâ münkerât'il-mevt"*** veyâ ***"alâ sekerât'il-mevt"*** [48] *(Ölümün şiddeti ve ıztırâbı karşısında bana yardımcı ol Allahım!.).*

❁

4) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz buyuruyorlar :

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in ölümünün şiddet ve dehşetini gördükten sonra, artık, ölümünün ıztırapsız geçmesinden dolayı hiç kimseye gıpta etmez oldum.

---

(48) Her iki ifâde de eş mânâya gelmesine rağmen, râvî, Hazreti Peygamber'in iki lâfızdan hangisini kullandığı hususunda tereddüde düşmüştür. Türkçe'de bunlardan, ***"sekerât'ül-mevt"*** *(ölüm sarhoşluğu)* tâbiri kullanılmaktadır.

Tirmizî der ki : **Ebû Zür'a**'ya, ***"Bu hadîsin senedinde adı geçen Abdurrahmân b. el-'Alâ kimdir?"*** diye sordum. O, **Abdurrahmân b. el-'Alâ el-Leclâc**'dır, dedi.

❁

5) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anlatıyor :

Hazreti Peygamber'in rûhu kabzolunduğu sırada ashâb, Resûl-i Ekrem'in naaş-ı şerîflerinin defnedileceği yer husûsunda değişik fikirler ileri sürmüşlerdi. Nihâyet **Hz. Ebû Bekir:**

"Ben, Resûlullah Efendimiz'den işittiğim sözü hâlâ unutmuş değilim. O, aynen şöyle buyurmuşlardı : *"Allah Taâlâ, bir peygamberin rûhunu, ancak defnolunmasını sevdiği yerde kabzeder".*

Hz. Ebû Bekir ilâve ederek: ***"Bu sebeple O'nu, döşeğinin serili bulunduğu yere defnediniz"*** dedi.

❁

6) **İbn Abbâs** (ra) ve **Hz. Âişe** *(r.anhâ)*'nin rivâyet ettiklerine göre, ***Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz'in mübârek naaşını öpmüştür.***

❁

7) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* anamız anlatıyor :

Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem'in vefâtını öğrenince naaş-ı şerîfin bulunduğu odaya girdi. Dudağını Resûlullah'ın iki gözünün arasına koyup, eli ile de bileklerini tutarak :

"Vâ nebiyyâh!. Vâ halîlâh!." *(Vay benim sevgili peygamberim!. Vay benim can yoldaşım!. Vay benim azîz dostum!.)* diye diye öptü.

❁

8) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'in *Medîne*'ye ayak bastıkları gün, *Medîne* şehrinin her tarafı O'nun nûru ile aydınlanmıştı. O'nun vefât ettiği gün ise, *Medîne*'nin her yanına bir karanlık *(zulmet)* çöktü. Bizler, o İki Cihân Güneşi'nin naaş-ı şerîfini defnetmekle meşgûl olup da henüz ellerimizi topraktan çekmemiş hâlde iken, kalblerimizi beğenmez olduk.

❁

9) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* : ***"Peygamber Efendimiz, Pazartesi günü vefât etti"*** dedi.

❁

10) **İmâm Muhammed el-Bâkır** : ***"Hazreti Peygamber, Pazartesi günü vefât etti. O gün ile, Salı gecesi ve günü bekletilip gece defnedildi*** (yâni Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan gece)" dedi.

Hadîsin râvîlerinden olan **Süfyân b. Uyeyne** (ö: 198/814) der ki: **İmâm Muhammed el-Bâkır'**dan gayrisi, ***"Gece yarısında küreklerin sesi işitiliyordu"*** ifâdesini de ilâve etmişlerdir.

❁

11) **Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf** : ***"Peygamber Efendimiz, Pazartesi günü vefât etti; naaş-ı şerîfleri ise Salı günü defnedildi"*** demiştir.

Tirmizî der ki : Bu hadîs, senedi bakımından *garîb* bir rivâyettir.

❁

12) **Sâlim b. Ubeyd** (ra) - ki o ashâbdandır- anlatıyor :

Resûl-i Ekrem Efendimiz, son hastalıklarında bir ara baygınlık geçirmiş ve bir müddet sonra da kendine gelmişti. Kendine gelince :

- ***"Namaz vakti geldi mi?"*** diye sordu.

- ***"Evet, yâ Resûlallah!."*** dediklerinde;

- ***"Öyle ise, Bilâl'e söyleyin, ezân okusun; Ebû Bekir'e de söyleyin, o da cemâate namaz kıldırsın"*** buyurdu. Arkasından, kendilerine tekrar baygınlık geldi. Biraz sonra, bu hâl üzerinden kalınca, yine :

- ***"Bilâl'e söyleyin ezân okusun; Ebû Bekir'e söyleyin o da halka namaz kıldırsın"*** diye, bir önceki emirlerini tekrarladılar. Bu arada **Hz. Âişe** söze karışarak :

- ***"Yâ Resûlallah! Babam yufka yürekli bir kimsedir. O makāma*** (*mihrâb*'a) ***geçince, sizin hastalığınızı düşünerek ağlar ve bu da Kur'ân tilâvetine engel olur. Ne olur, başkasına emir buyursanız da imâmete o geçse"*** dedi. **Hz. Âişe** sözünü bitirir bitirmez, Hazreti Peygamber'e tekrar tekrar baygınlık geldi. Bir müddet sonra ifâkat bulunca, yine önceki ifâdelerini tekrarladılar :

- ***"Bilâl'e söyleyin ezân okusun; Ebû Bekir'e söyleyin o da cemâate namaz kıldırsın!. Siz kadınlar, aynen Hz. Yûsuf'un hanımları*** (*savâhibât-ı Yûsuf*) ***gibisiniz*** (içinizde beslediğiniz duyguların hilâfını söylersiniz)".

Bu üçüncü emir üzerine **Bilâl'**e söylediler; o ezânı okudu. **Ebû Bekir'**e de Resûlullah (s.a.s)'ın emrini teblîğ ettiler; o da imâmete geçip cemâate namaz kıldırdı.

Bu arada, Resûl-i Ekrem Efendimiz kendilerinde bir iyileşme hissettiler. Bu iyileşme duygusundan istifâde ederek : ***"Bakınız, kendisine dayanıp da mescide kadar gidebileceğim bir kimse bulunuz"*** buyurdular. Bunun üzerine (**Hz. Âişe'**nin câriyesi) **Berîre** ile diğer bir zât gelerek hemen koltuklayıp hücre-i saâdetin mescide açılan kapısına kadar getirdiler. **Hz. Ebû Bekir,** Peygamber Efendimiz'i mescidin kapısında görünce, mihrabdan geriye çekilip yer vermek istediyse de, Zât-ı Risâlet, ona yerinde kalmasını işâret buyurdu. Bu işâret üzerine, **Hz. Ebû Bekir** mihrabdan ayrılmadı ve namazı kıldırdı. İşte bundan bir müddet sonra, İki Cihan Güneşi Sevgili Peygamberimiz, bu dünyâya vedâ etti.

Hazreti Peygamber'in vefât haberi duyulunca, **Hz. Ömer** kılıcını çekerek : ***"Peygamber vefât etti"*** sözünü kimin ağzından işitirsem, vallâhi şu kılıcımla onun kafasını uçururum, diye etrâfa dehşet saçıyordu.

O devirde halk, hâliyle ü m m î idi; okuması yazması pek yoktu. Daha önce aralarında bir peygamber de görmediklerinden, **Hz. Ömer'**in tutumu karşısında susmayı tercîh ettiler. Nihâyet ashâbın ileri gelenleri bana dediler ki:

- ***"Yâ Sâlim! Git, Resûlullah'ın dostu Ebû Bekir'i çağır gel!"***

Bu istek üzerine doğruca **Ebû Bekir'**in yanına gittim. Kendilerini (mahallesindeki) mescid'de buldum. Huzurlarına, dehşetli bir ağlayışla çıktığımdan, beni görür görmez :

- ***"Yâ Sâlim, yoksa Resûlullah vefât mı etti?"*** dedi. Benden;

- ***"Ey Peygamberin can dostu! Ömer, kılıcını çekip:*** *"Peygamber öldü sözünü kimin ağzından duyarsam, vallâhi şu kılıcımla onun kafasını uçururum"* ***diyerek halkı susturdu"*** cevâbını alınca, bana:

- ***"Haydi sen git"*** dediyse de, yalnız dönmedim; onunla birlikte avdet ettim. **Hz. Ebû Bekir** geldiğinde, topluluk, Resûlullah Efendimiz'in azîz naaşının bulunduğu odaya toplanmışlardı. İzdihâmı görünce :

- ***"Ey ahâli, bana yol verin!"*** dedi. Herkes bir tarafa çekilerek yol açtılar. Doğruca gelip naaş-ı şerîfin üstüne kapanarak okşadılar ve : ***"İnneke***

meyyitün ve innehüm meyyitûn" (Şüphesiz sen de öleceksin ve elbet onlar da öleceklerdir) âyet-i kerîmesini (*Zümer* : 30) okudu. **Hz. Ebû Bekir**'in bu âyet-i kerîmeyi okuması üzerine, topluluk durumun ciddiyetini anlayıp :

- ***"Ey Resûlullah'ın dostu! Resûlullah'ın rûhu gerçekten kabzulundu mu?"*** sorusunu sordular.

- ***"Evet!"*** cevâbını alınca, onun doğru söylediğini anladılar ve Hazreti Peygamber'in vefât edişi ile ilgili şüphelerini giderdiler.

Peygamber Efendimiz'in artık aralarından ayrıldığına kanâat getirdikten sonra, **Hz. Ebû Bekir**'e -diğer tereddütlerini- sormaya devâm ettiler :

- ***"Ey Resûlullah'ın arkadaşı! Peygamber Efendimiz'in üzerine cenâze namazı kılınır mı?".***

- ***"Evet, kılınır".***

- ***"Nasıl kılınır?".***

- ***"Önce bir grup cemâat girer. Tekbîr getirir. Namazı kılar ve duâsını yapıp çıkar. Sonra bir grup cemâat daha girer; aynı şekilde tekbîr getirir, namazı kılar ve duâsını yapar, çıkar. Bu minvâl üzere herkes girip namazı edâ eder".***

- ***Ey Resûlallah'ın dostu! Resûl-i Ekrem Efendimiz'in naaş-ı şerîfleri defnedilir mi?".***

- ***"Evet, defnedilir".***

- ***"Öyle ise nereye defnedilmesi gerekir?".***

- ***"Allah rûhunu nerede kabzetmişse oraya. Zîrâ Cenâb-ı Hak, O'nun rûhunu, ancak temiz ve mübârek bir yerde kabzetmiştir".***

Ashâb, **Hz. Ebû Bekir**'in doğru söylediğine kanâat getirip, her sözünü tasdîk ettiler.

Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz'in vefât edip etmediği husûsunda ashâb arasındaki vâki şüphe ve tereddütleri gidermeye muvaffak olduktan sonra, naaş-ı şerîfi yıkamaları için, Hazreti Peygamber'in baba tarafından akrabalarına emir verdi.

Bu arada muhâcirler, halîfe tâyini hususunu istişâre etmek üzere toplandılar ve **Hz. Ebû Bekir**'e : ***"Bizi, ensâr kardeşlerimizin yanına götür. Halîfe tâyini husûsunda akdedeceğimiz toplantıya onları da dâhil edelim"*** dediler.

Ensâr ve muhâcirûn birlikte toplanıp halîfe nasbı konusunda fikir teâtisine başlayınca; ensâr bir formül ileri sürdü :

- ***"Bir emîr sizden, bir emîr de bizden olsun!."*** *(minnâ emîrun ve minküm emîr).*

Bu teklif ileri sürülünce, **Hz. Ömer** söz aldı :

- ***"Şu özellik kimde vardır*** : 1) ***İkiden biri olarak mağarada bulundukları sırada,*** 2) ***O, arkadaşına şöyle demişti***: 3) ***"Üzülme, Allah bizimle berâberdir"*** [49]. ***İşte o iki zat (sânî-i isneyn) kimlerdir bilirmisiniz?"*** dedi ve elini **Hz. Ebû Bekir'**e uzatarak ona bîat etti. Arkasından da bütün halk, kendi istekleri ve gönül rızâları ile **Hz. Ebû Bekir'e** bîat ederek onu *halîfe* seçtiler.

❁

13) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Hazreti Peygamber'in ölümün bütün ızdıraplarını çektiği son anlarında, kızı **Fâtımâ**'nın, duyduğu elemden ***"vay babamın ıztırâbına!"*** demesi üzerine; Rahmeten lil'âlemîn Efendimiz : ***"Bugünden sonra baban, artık bir daha ıztırap çekmeyecektir. Zîrâ Allah, bugün babanın başına gelen ölümden, kıyâmete kadar hiçbir kimseyi muâf tutacak değildir*** (ölüm herkesin başına gelecektir)" buyurmuşlardır.

❁

14) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor: Ben bizzat Peygamber Efendimiz'in şöyle buyurduğunu işittim :

- ***"Ümmetimden bir kimsenin kendisinden önce iki çocuğu ölse, Allah, o kimseyi, onların sâyesinde Cennet'e koyar"*** buyurunca, **Ümm'ül-Mü'minîn Hz. Âişe** *(r.anhâ)* hemen sordu :

- ***"Senin ümmetinden birisinin, ya bir tek çocuğu ölmüşse?".***

- ***"Kendisinden evvel bir tek çocuğu ölenin durumu da aynıdır, ey işi rastgiden!."*** buyurdular. **Hz. Âişe** tekrar sordu :

- ***"Ya, ümmetinden hiç çocuğu olmayanların ve kendinden önce çocuğu ölmeyenlerin durumu ne olacaktır?".***

- ***"Ümmetimin kendinden önce gönderdiği şefâatçi de, benim. Zîrâ ümmetim, benim ölümümden duydukları kadar hiç bir şeyden ayrılık acısı çekmemişlerdir"*** buyurdular.

---

(49) *Tevbe* sûresi 40. âyetin tamâmının meâli şöyledir: ***"Eğer siz Peygambere yardım etmezseniz, Allah ona yardım edecektir: Nitekim o küfredenler onu*** (Mekke'den) ***çıkardığı sırada, ikinin biri olarak birlikte mağarada bulundukları anda: "Mahzûn olma, çünkü Allah bizimle berâberdir!" dediğinde, Allah ona yardım etmişti. Derken, Allah onun üzerine sekînetini indirdi ve onu, görmediğiniz ordularla te'yîd buyurdu...".***

54 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MÎRÂSI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in geride bıraktığı dünyâlık malları ile, bu mallara âile yakınlarının vâris olup olamayacakları husûsu ele alınacaktır. Bahis konusu mesele ile ilgili olarak **Tirmizî,** *Şemâil*'de 7 vesîka kaydetmiştir. **İbn Sa'd** ise, **Tirmizî**'nin kaydettikleri de dâhil olmak üzere, 13 hadîs ve haberi toplamıştır [1]. Bu arada diğer muhaddisler ve *Siyer* müellifleri de, eserlerinin değişik yerlerinde bu vesîkaların bir kısmına yer vermişlerdir [2].

Konu başlığı olarak; **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de ve **İbn Sa'd**'ın *Tabakāt* da kullandığı tâbir ***"mîrâs"***dır. **İmâm Mâlik**'in *Muvatta*'da [3] ve yine **Tirmizî**'nin *Sünen*'de [4] kullandığı tâbir ise ***"terike"***dir. Maamâfih **İbn Sa'd**, bahis başlığında her iki tâbiri de birlikte kullanmıştır [5].

V e r â s e t, ölen kimsenin geride bıraktığı malına vâris olup, almak demektir. Geride bıraktığı bu mala da m î r â s denir [6].

Nitekim, bir kısmı günlük kelimelerimiz arasında, bir kısmı da hukuk dilimizde olmak üzere; **v e r â s e t** *(mîrâsa hak sâhibi olmak),* **v â r i s** *(mîrasçı),* **v e r e s e** *(mîrasçılar),* **m î r â s** *(ölen kimsenin hısımlarına bıraktığı mal-mülk),* **t e r e k e** veyâ **t e r i k e** *(bir ölünün geride bıraktığı malların hepsi)* gibi kelimeler hâlâ yaşamaktadır.

❁ ❁

Hazreti Peygamber'in gelir kaynakları ile, geride bıraktığı mal ve mülkleri konusunda ilgili kaynaklar bilgi vermişlerdir. Buna göre, Peygamber Efendimiz'in emlâkının ve gelirlerinin kaynakları şöyledir :

---

(1) İbn Sa'd, *Tabakāt*, II, 314-317 (***Peygamberimiz'in Mîrâsı ve Geride Bıraktıkları*** bahsi).

(2) Meselâ bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 186; III, 220-229; IV, 41-45; V, 23-25; 144; VIII, 3-5; *Tecrîd Tercemesi*, VIII, 236-238; Müslim, ***Cihâd*** bahsi; Ebû Dâvud, ***Harâc*** bahsi; Nesâî, *Sünen*, VI, 229, 240 (***Ahbâs ve Vesâyâ*** bahisleri); Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, IX-39-40; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 129-133.

(3) *Muvatta'*, II, 993.

(4) Tirmizî, *Sünen*. IV, 157-158 (*Siyer* bahsi).

(5) *Tabakāt*, II, 314 ***(Zikru mîrâsi Resûlillah (s.a.s) ve mâ terake).***

(6) *Kāmûs*, I, 693 (*v.r.s* maddesi).

1°) Normâl *(harb dışı)* yollardan kendisine h e d i y e edilip, bağışlanan mallar. Meselâ, **Benî Nadîr**'den bir şahsın, *Medîne* yakınındaki hurmalıklarından birisini hediye ettiği ***hurma bahçesi*** gibi [7].

2°) **F e y :** Sulhle ele geçirilen gayr-i müslim mallarından sağlanan gelirlere f e y denir [8]. *Hayber, Fedek* ve *Benî Nâdir* arâzileri bu yolla elde edilmiştir. İşte Allah'ın kendisine bir f e y olarak ihsân ettiği bu arâzîlerin geliri, Hazreti Peygamber'in bir başka bütçe girdisini oluşturmuştur [9].

3°) **G a n î m e t l e r:** Harb sırasında karşı tarafın eline düşen insanlara ***"esîr"***, mallara da ***"ganîmet"*** denir. Bu esirler, e r k e k ise ***"köle"***, k a d ı n ise ***"câriye"*** sıfatını alır. Ganîmetler de paylaşma açısından kendi arasında şöyle bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur:

a) **S a f i y:** Henüz taksîm edilmeden önce, baş komutanın ganîmet malı içinden kendisi için seçip beğendiği güzîde s ü z m e mala **safiy** denir [10]. Bu durum, muhârebeyi bizzat idâre etsin veyâ etmesin, başkomutana tanınmış olan bir haktır. Peygamber Efendimiz de, fiilen katıldığı veyâ katılmadığı muhârebelerden elde edilen ganîmetlerin taksîmi sırasında, bu haktan **sembolik** olarak istifâde etmiş; bâzen bir *kılınç*, bâzen bir *at*, bâzen bir *köle* veyâ *câriye*, bâzen de nisbî değeri olan her hangi bir eşyâyı almışlardır [11].

b) **Beşte dörtten bir hisse:** *Enfâl* sûresinin 41. âyeti hükmüne göre, harb ganîmetlerinin beşte dördü (% 80), savaşa iştirâk eden gâzîlere dağıtılır. Hazreti Peygamber, ganîmetin bu bölümünden de hissesine düşen mikdarları almıştır.

c) *Enfâl* sûresinin adı geçen âyeti hükmüne göre, ganîmetlerin geri kalan beşte biri (% 20) de; Allah'a, Resûlüne, Peygamber'in akrabâlarına (zî'l-kurbâ), yetimlere, yoksullara ve yolculara olmak üzere altı bütçe ka-

---

(7) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahî'h*, V, 22-23; Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 518-519.

(8) F e y kavramının farklı yorum ve uygulamaları üzerinde yapılmış uzunca bir değerlendirme için bkz. Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamânında Gayr-ı Müslimler*, s. 91-107.

(9) Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 518-520.

(10) *Kâmûs*'un ifâdesi ile ***"S a f i y; seraskerin*** (başkomutanın) ***mâl-i ganîmetten, kable'ı-kısme*** (taksimden önce), ***kendi nefsi için ihtiyâr ve tahsîs eylediği*** (seçip aldığı) ***mala"*** denir. Bkz. *Kâmûs*, IV, 1041.

(11) Hazreti Peygamberin aldığı s a f i y l e r şunlardır: *Bedir* ganîmetinden **Zülfikâr** adlı kılıç, *Kaynuka'* ganîmetinden **zırh**, *Zât'ür-rikâ'* dan **câriye**, *Zât'ül-müreysi*'den **Rebâh** adlı siyah köle, *Benî Kureyza* ganîmetinden **Reyhâne binti Zeyd**, *Hayber*'den **Safiye binti Huyey** ve *Huneyn* ganîmetinden de al renkli bir **at**. Bkz. Ebû Yûsuf, *Kitâb'ül-Harâc*, s. 22-23; Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 515.

lemine ayrılır ve buna göre taksîm edilir. Allah ve Resûlü'nin hissesini bir kalem kabûl ederek, buna, ***"humus'ül-humus"***, yâni *beşte birin beşte biri* (% 4) demişlerdir.

İşte bütün bunlar, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mallarını ve gelir kaynaklarını teşkîl ediyordu [12].

❊
❊ ❊

Eldeki vesîkalardan anladığımıza göre Peygamber Efendimiz, gelir te'mîn eden kaynakların hepsini müslümanlar adına vakfetmişti. Kendisi, bu arâzilerin mütevellîsi durumunda idi. Zât-ı Risâlet hayatta iken, buraların gelirlerini değişik yerlere sarfediyordu: Hanımlarının yıllık nafakasını ayırıyor; ordunun giderlerine, olağan üstü harcamalara ve zarûrî ihtiyaçların karşılanmasına tahsîs ediyor; misâfirleri ağırlamaya ve onlara verilen hediyelere harcıyordu. Hattâ hanımlarına tahsîs edilen nafakadan, onların tasarruf edip artırabildiklerini, ayrıca muhâcirlerin fakirlerine yardım olarak dağıtıyordu. Yâni son derece hesaplı ve tutumlu olan âile bütçesi dışında, artan ve artırılan bütün gelirler devletin ve halkın ihtiyaçları yolunda harcanıyordu.

Her ne kadar Cenâb-ı Hak bu gelirlerin tamâmını Hazreti Peygamber'in şahsına tahsîs etmişse de, O, intifâ hakkı kendinde kalmak şartıyla, bunların hepsini kamunun istifâdesi için vakfetmişti. Nitekim Peygamber Efendimiz: ***"Biz peygamberler mîras bırakmayız; bıraktıklarımızın hepsi sadaka (vakıf)'dır. Benim âile yakınlarım, benden sonra, aralarında altın ve gümüş taksîm etmiyeceklerdir"*** buyurarak, bu durumu açıklığa kavuşturmuşlardı. Bu konudaki rivâyetlerin birisinde de şu ifâde yer almaktadır: ***"... Geride bıraktığımız malların, hanımlarımın geçimi ve âmilimin*** [12] ***maaşı dışında, hepsi sadaka (vakıf)'dır".***

Ancak, yukarıda Hazreti Peygamber'in gelir kaynakları konusu işlenirken 3. madde olarak belirtilen *Hayber* ve *Fedek* arâzilerinin gelirlerinin Resûlullah Efendimiz'in mîrasçılarına kalıp kalmaması meselesi, öteden beri, sünnîlerle şiîler arasında ihtilâf konusu olagelmiştir [13]. Ne var ki bu ihtilâf,

(12) Bkz. Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 514-520; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 129; Mustafa Fayda, ***"Hz. Ömer'in Dîvân Teşkîlâtı"***, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târihi*, II, 110-118; ayrıca bu eserimizin 51. bölümünü de birlikte değerlendiriniz.

(12) Âmil; gelirleri toplayan tahsildârlar, bu işle meşgûl olan kâtipler ve muhâfızlar ile, ganîmet ve uşûr memurları gibi anlamlara gelen çok şümûllü bir tâbîrdir. Bkz. *Elmalılı Tefsîri*, III, 2574.

(13) Şîa ulemâsı, bu konudaki îtirâzlarını belli başlı iki noktada toplamaktadır. Birinci îtirâzları, hadîsin cümle yapısı ile ilgilidir: ***"Mâ terakna sadakatün"*** ifâdesindeki ***"mâ"***, *mevsûle* değil *nâfiye*dir. ***"Sadakatün"*** kelimesi de *haber* olarak *merfû'* değil, *hâl* ola-

daha önce de bizzat bir kısım ashâb arasında baş göstermişti. Resûlullah Efendimiz'in amcası **Hz. Abbâs**, kızı **Hz. Fâtıma** ve hanımlarının ekserîsi[14], Hazreti Peygamber'in geride bıraktığı malların, O'nun kendi şahsî malı olduğunu, bu sebeple vârisleri arasında taksîm edilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı [15]. Halîfe **Hz. Ebû Bekir** ile, **Hz. Ömer** ve diğer sahâbe, bunların vakıf arâzi olduğunu ve Resûl-i Ekrem Efendimiz buraların gelirini nerelere sarfediyor idiyse, yine oralara harcamak îcabettiğini söylüyorlardı. Bize ulaşan bilgilerden anlıyoruz ki, Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden günlerde ve daha sonraki yıllarda, Hazreti Peygamberin mîrası meselesi, bâzı kırgınlıklara yol açmıştır. Öyle ki **Hz. Fâtıma**, bu yüzden **Hz. Ebû Bekir**'e kırılmış ve ölünceye kadar da[16] bu kırgınlığını sürdürmüştür[17].

Şî'a'ya göre bu mesele, dînin temel prensiplerinden biri olarak kabûl edilmiştir. Bu sebeple bir kısım **Şîa** ulemâsı, Hazreti Peygamber'in mîrâsını sâhiplerine vermeyen **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer** ve **Hz. Osmân** gibi halîfeleri küfür ile ithâm ederek; onlara, hukûka riâyet etmeyen, hakkı inkâr eden, şeriatı değiştiren ve *Kur'ân*'a kafa tutan zâlimler gözü ile bakmışlardır [18].

❁ ❁

Bilindiği gibi Hazreti Peygamber'den sonra devlet başkanı olarak idârenin başına geçen halîfeler, bu arâzilerin gelirlerini gasbetmemişler; bil'akis, Zât-ı Risâlet hayatta iken gelirleri nasıl harcıyorsa, aynen oralara harcamakta devâm etmişlerdir. Nitekim mîras isteyen yakınlarına, **Hz. Ebû Bekir**'in verdiği cevap gâyet açıktır:

---

rak ***"sadakaten"*** şeklinde *mansûb* okunmalıdır. Buna göre mânâ: ***"Biz, geride bıraktıklarımızı sadaka (vakıf) olarak bırakmayız"*** olacaktır. İkinci mânâ da, bu hadîsi, sâdece tek başına **Hz. Ebû Bekir**'in rivâyet etmiş olmasıdır. Böyle tek kişinin rivâyeti ile gelen haberler mûteber değildir. Binâenaleyh, bu tür bir hadîs üzerine hüküm binâ edilmez, şeklindedir. Bkz. Muhsin el-Emîn, *A'yân'üş-Şî'a*, I, 314-319; Murtazâ el-'Askerî, *Me'âlim'ül-Medreseteyn*, II, 147-152; Muhammed es-Sâdıkî, *el-Hulefâ beyne'l-Kitâb ve's-Sünne*, s. 123-128.

(14) İmâm Mâlik ve Buhârî rivâyetlerine göre, **Hz. Âişe** dışındakilerin hepsi olmalıdır. Bkz. *Muvatta'*, II, 993, nu: 27; *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 5.

(15) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 23-25.

(16) **Hz. Fâtıma**, Peygamber Efendimiz'den 6 ay sonra vefât etmiştir.

(17) Buhârî, *a.g.e.*, IV, 42; VIII, 3; Tirmizî, *Sünen*, IV, 157-157, nu: 1609; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 315.

(18) İbn'ül-'Arabî el-Mâlikî, *'Ârızat'ül-Ahvezî*, VII, 109-110.

"Ben, Resûlullah (s.a.s)*'ın: "Biz peygamberlerin mîrâsı yoktur" dediğini işittim. Bu sebeple, Resûlullah (s.a.s)'ın terekesini taksîm etmem; ancak, hayatta iken O'nun bakmakla mükellef olduklarına bakar ve O'nun sarfettiği yerlere de aynen sarfederim!."* [19].

Tirmizî'nin *Sünen*'ini şerh eden Endülüslü âlim **İbn'ül-'Arabî el-Mâlikî**'nin de ifâde ettiği gibi, Hazreti Peygamber'in mîras bırakmayıp da geride kalan mal ve mülkünün hepsini müslümanlara v a k ı f olarak tahsîs edişinin hikmeti şu olmalıdır: *"Cenâb-ı Hak, peygamberleri, dünyâdan nasiplerini kesmekle şereflendirmiştir. Onların hiç bir icrâatı, dünyâ hırsı ve geçici heveslerin tatmîni amacına yönelik değildir. Tasarruflarında bulunan bütün dünyâlıklar, ellerinde bulunan birer âriyet ve onlara tevdî edilmiş birer emânettir. Bunları sâdece gözetirler ve ümmetin yararına olacak yerlere sarfederler"* [20].

Biz, Hazreti Peygamber'in mîrâsı konusunda ileri sürülen çeşitli ictihat farkları içerisinde, **Hz. Ebû Bekir** (r.a)'in görüş ve icrâatını aynen benimsiyoruz. Zîrâ **Sıddîk-ı Ekber**, Hazreti Peygamberi anlama ve yorumlama hususundaki isâbetlilikte *dâimâ* ve *hep* **birinci sırada** yer almıştır.

(19) Tirmizî, *Sünen*, IV, 157, nu: 1608.
(20) Bkz. *'Ârızat'ül-Ahzevî*, VII, 111-112.

METİNLER

1) **Cüveyriye** *(r.anhâ)* vâlidemizin birâderi ashabdan **Amr b. Hâris** (r.a) anlatıyor: ***"Peygamber Efendimiz, bu dünyâya vedâ ettiğinde; silâhı, katırı ve vakıf olarak bağışladığı bir miktar arâzisi dışında, geriye hiç bir şey bırakmamıştır".***

❁

2) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz vefât edip de **Hz. Ebû Bekir** halîfe seçilince, kızı **Fâtıma, Ebû Bekir**'e gelerek:

*- **"Ey Resûlullah'ın halîfesi! Sen vefât ettiğin zaman, sana kim vâris olacaktır?"*** diye sordu.

*- **"Âilem ve çocuklarım!."*** cevâbını alınca;

*- **"Mâdem öyle. Ya ben niçin babama vâris olamıyorum?".***

*- **"Ben, Resûlullah Efendimiz'den bizzat işittim:** "Bize kimse vâris olamaz" **buyurmuşlardı. Fakat ben, Resûlullah** (s.a.s)**'ın bakmakla mükellef olduğu kimselere bakar ve geçimini sağladığı kimselerin nafakasını aynen veririm"*** buyurdular.

❁

3) **Ebû'l-Bahterî** (Sa'îd b. Fîrûz) (ö: 83/702) anlatıyor:

Hz. Ömer'in devr-i hilâfetinde, bir gün **Hz. Abbâs** ile **Hz. Ali** [21] birbirlerine ***"sen şöylesin, sen böylesin"*** diye münâkaşa ederek **Hz. Ömer**'in huzûruna geldiler. **Hz. Ömer**, o sırada yanında bulunan **Talha, Zübeyr, Abdurrahmân b. Avf** ve **Sa'd b. Ebî Vakkâs**'a dönerek:

"Allah için söyleyin; sizler, Peygamber Efendimiz'in:** "Her peygamber'in, âilesinin nafakasını te'min edecek kadarından fazla, bütün malı sadakadır, Allah yolunda vakıftır. Biz Peygamberlerin vârisi olmaz" **buyurduklarını işitmediniz mi?" dedi.

(21) **Hz. Abbâs,** Hazreti Peygamber'in amcası; **Hz. Ali** de, amcasının oğludur.

Bu hadîsin uzunca bir hikâyesi de vardır [22].

❁

4) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Biz peygamberler zümresinin vârisi olmaz. Bizler her ne bırakırsak, onların hepsi sadakadır"*** buyurmuşlardır.

❁

5) **Ebû Hüreyre** (r.a) rivâyet ediyor:

Hazreti Peygamber: ***"Benim vefâtımdan sonra, vârislerim dînar ve dirhem taksîm etmezler. Zevcelerimin nafakası ve âmilimin rızkını karşıladıktan sonra, bıraktıklarımın geri kalanı tamâmen sadakadır"*** buyurmuşlar.

❁

6) **Mâlik b. Evs b. Hadesân** (ö: 92/711) anlatıyor:

Halîfeliği döneminde **Hz. Ömer**'in ziyâretine gitmiştim. O sırada **Abdurrahmân b. Avf, Talha** ve **Sa'd** (b. Ebî Vakkâs) da geldiler. Bir müddet sonra, birbirleriyle tartışır vaziyette **Hz. Ali** ile **Abbâs** da girdiler. Onların arasındaki anlaşmazlığı gören **Hz. Ömer,** huzûrunda bulunan diğer ashâba dönerek:

- "Yer ve gök kendi izni ile ayakta duran Allah için söyleyin. Resûlullah Efendimiz'in: *"Biz peygamberlere vâris olunmaz. Biz her ne bıraktıysak onların hepsi de sadakadır"* ***buyurduğunu biliyor musunuz?!"*** diye sordu. Onlar da:

- "Allah için, evet; öyle buyurdular" dediler.

Hadîsin uzunca bir hikâyesi de vardır [23].

❁

7) **Hz. Âişe** *(r.anhâ)* vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz vefât ettiklerinde; arkalarında ne bir dînar, ne bir dirhem, ne bir koyun, ne de bir deve bıraktılar.

Bu hadîsi **Hz. Âişe**'den nakleden râvî, onun bu maddeleri sayarken, ***"köle ve câriye de bırakmadı"*** deyip demediğinde tereddüdüm vardır, der.

(22, 23) Musannıf **Tirmizî**'nin maksadı ***"Peygamberlerin vârisi olmaz"*** hükmünü göstermek olduğu için, burada, hadîsin sâdece ilgili kısmını almış ve geri kalan tarafını kaydetmemiştir. Metnin tamâmı için bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 42-44 *(bâb farz'il-humus)*; *Tecrîd Tercemesi*, VIII, 497-500, nu: 1288; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 192-194, 2973 *(kitâb'ül-harâc)*; Tirmizî, *Sünen*, IV, 158, nu: 1610.

55 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İ RÜYÂDA GÖRME

Şemâil'in bu son bölümünde, Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmekle; bu görmenin, görenler bakımından taşıdığı değer ele alınacaktır.

Tirmizî, *Şemâil* adlı eserinin birinci bölümüne ***"Hazreti Peygamber'in Hilyesi"*** yâni O'nun vücud yapısı, yaratılış güzellikleri ve fizikî portresi ile başlamış; son bölümünü de ***"O'nu Rüyâda Görme"*** meselesi ile kapatmıştır. Bu iki bölüm arasında ise, bir plân bütünlüğü içinde, Hazreti Peygamber'in beşerî yönünü değerlendirmiştir. Zîrâ rüyâda gördüğü şahsın tanınabilmesi, ancak daha önce onun kimliği hakkında bilgi sâhibi olmakla mümkündür.

Tirmizî'nin bu bölümün başlığında kullandığı ifâde, ***"Ru'yet'ün-Nebî (s.a.s) fî'l-menâm"***dır [1]. Biz bunu, ***"Peygamber Efendimiz'i Rüyâda Görme"*** şeklinde tercüme ettik. Ru'yet kelimesi tek başına kullanıldığında, ***"göz ile ve aynı şekilde kalb ile görmeğe, yâni akıl ile, müşâhede rütbesinde bilmeğe"*** denir. Yine aynı şekilde, baş gözü ile görmeğe ***"basar"***, kalb gözü ile görmeğe de ***"basîret"*** tâbir olunur [2]. İşte ru'yet, bu iki kavramı tek başına ifâde eden bir kelimedir.

"Menâm" veyâ ***"nevm"*** ise, uyku demek olup; ***"ru'yetün fî'l-menâm"***, *uykuda görme* mânâsına gelmektedir. Bu, cümle hâlindeki ifâdenin, aynı kökten gelme tek kelime ile karşılığı ise ***"rü'yâ"***dır. Bu kelime de *Kāmûs*'da: ***"Düş'e denir ki, uyku içre görülür"*** şeklinde açıklanmıştır [3].

Bugün dilimizde, her iki kelime de ***"rüyâ"*** ve ***"düş"*** şeklinde yaşamaktadır. Hattâ bunun, ***"düş görmek"*** ve ***"rüyâ görmek"*** tarzında tatlı bir kullanılışı da vardır.

Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmenin ehemmiyetine geçmeden önce; rüyânın mâhiyeti, insan hayâtında rüyânın önemi ve rüyâ tâbiri gibi bir iki noktanın açıklanmasında -bir kısım okuyucular açısından- fayda mülâhaza ediyoruz.

---

(1) Bu başlık, *Şemâil*'in Humus 1968 târihli baskısında ***"fî'n-nevm"*** şeklindedir.

(2) Bkz. *Kāmûs*, IV, 966.

(3) *Aynı eser*, IV, 968.

Rüyânın Mâhiyeti ve Çeşitleri

Rüyâ için çeşitli târifler ve bir kısım felsefî açıklamalar yapılmıştır. Biz, eserimizin maksadını aşacak türdeki bilgi ve açıklamalara yer vermemeyi prensip olarak benimsediğimiz için, buraya fazla teknik bilgileri almak yerine, sâdece bu konudaki bilgileri özetleyerek ana hatlarıyle sunmak istiyoruz[4].

Rüya, Cenâb-ı Hakk'ın melek vâsıtasıyla, hakîkat veyâ kinâye olarak kulun şuurunda uyandırdığı sübjektif algılar ve vicdânî duygular; veyâhut da şeytânî telkînler ve karışık hayâllerden ibârettir.

Peygamberimiz'in ashâbından **Avf b. Mâlik** (r.a) (ö: 73/692), şöyle bir hadîs rivâyet etmiştir:***"Rüyâlar üç çeşittir:*** 1°) ***İnsan oğlunu üzmek için Şeytan'ın korkutmaları,*** 2°) ***İnsanın, uyanıkken ilgi duyduğu şeyleri uyku hâlinde iken görmesi,*** 3°) ***Peygamberliğin 46 cüz'ünden bir parçası olan rüyâlar".***

Avf b. Mâlik'e, bu hadîsi işiten ikinci râvî (**Müslim b. Mişkem**) sorar: ***"Sen bu hadîsi bizzat Hazreti Peygamber'den işittin mi?".*** O da: ***"Evet, ben onu Resûlullah Efendimiz'den bizzat işittim, ben onu Peygamber Efendimiz'den bizzat işittim!."*** diye te'kidli olarak cevap verir [5].

Bu duruma göre rüyânın birbirinden farklı çeşitleri olduğu anlaşılıyor. İslâm âlimleri, rüyâ hâdisesini, yukarıdaki hadîsin ışığı altında üç grupta değerlendirmişlerdir. Kaynakların; 1) **Tahvîf-i Şeytan**, 2) **Hadîs-i Nefs** ve 3) **Tebşîr-i Rahmân** şeklinde formülleştirdikleri bu tasnîfi kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

1°) Rüyânın bu çeşidi, gizli bir dış te'sîr sonucu ortaya çıkmış olan ve fakat yalan bir çağrışım ve tahayyülden ibâret bulunan şeytânî telkînlerdir.

2°) Rüyânın ikinci çeşidi, nefsin kendinden kendine olan bir telkînidir ki, geçmişteki hâtıraların tahayyülünden başka bir kıymeti hâiz değildir. *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadîs-i şerîfler, bu tür rüyâlar için ***"adğâsü ahlâm"*** tâbirini kullanmışlardır. Bu tâbir, ***"yaşı kurusuna karışık ot demeti gibi boş hayâller, kâbuslu hayâlât yığını düşler"*** anlamına gelmektedir. Ahlâm, ***"hulm"*** kelimesinin çoğuludur; hulm ise, uykuda görülmüş boş hayâl demektir. Türkçemizde kullandığımız ***"ihtilâm"*** bu köktendir ki, ***"şeytan aldatması"*** diye ifâde ederiz.

---

(4) Daha geniş bilgi için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili,* IV, 2862-2869; *Tecrîd Tercemesi,* XII, 295-314; *Kāmûs,* IV, 669.

(5) İbn Mâce, *Sünen,* II, 1285-1286, nu: 3907.

Hakîkatte hiç bir mânâsı ve karşılığı olmayıp, eski ve yeni bir takım şuurallı evhâm ve hayâllerinin karışmasından ibâret bulunan bu gibi düşlere, esâsen ***"rüyâ"*** demek doğru değildir. Bunlara, ***"yalancı rüyâ"*** *(rü'yâ-yı kâzibe)* denmektedir. Gerçekte bir karşılığı olmadığı için, bu gibi düşler, ne başkasına anlatılmalı ne de ***"tâbir"*** edilmelidirler. Nitekim Peygamber Efendimiz: ***"Rüyâ Allah'tandır; hulüm ise şeytandandır"*** buyurmuşlardır[6].

Bu arada, Peygamber Efendimiz, uyku hâlinde iken görülen bu iki durumu birbirinden ayırt etmek ve her iki hâl karşısında farklı tavır takınmak için de tavsiyede bulunmuşlardır: ***"Her hangi biriniz, hoşuna giden bir rüyâ gördüğü zaman, bilsin ki o Allah'tandır. Bu durumda Rabbine hamdetsin ve o rüyâsını başkasına da anlatsın. Öte yandan, hoşlanmadığı bir düş gördüğü zaman, bilsin ki o şeytandandır. Bu durumda ise, o rüyânın şerrinden Allah'a sığınsın; uyanınca sol tarafına dönerek, tükürür gibi üç def'a "tuh!." desin ve onu kimseye anlatmasın. Zîrâ bu rüyânın, onu görene hiç bir zararı dokunmaz"*** [7].

Görüldüğü gibi bu iki çeşit rüyâ, gerçekle ilgisi olmayan kâbuslu uyku hâlleridir.

3°) Rüyânın üçüncü çeşidi ise ***"rü'yâ-yı sâdıka"*** yâni sâdık ve doğru rüyâ diye adlandırılmıştır. Bu, Allah tarafından doğrudan doğruya veyâ bir melek vâsıtasıyle yapılan ilâhî bir telkîndir ki, esas ***"rüyâ"*** denen şey budur. Yukarıda işâret edildiği üzere, bunun dışında görülenler rüyâ değildir. Onlar, başka tâbirlerle ifâde edilmişlerdir.

R ü y â, ***"rü'yet"*** (görmek) mânâsından alınmış bir tâbir olduğu için, bunda, hayâlin ötesinde bir h a k î k a t görülmüş bulunur. Bu sebeple, rüyânın içinde; zâhirinden bâtınına, şeklinden hakîkatine geçilecek hakîkî bir mânâ ve karşılık gizlidir. İşte ***"rüyâ tâbiri"*** demek, o hayâlî sûret ve mânâlardan bir ip ucu, bir yol bularak, görülenlerin ötesindeki hakîkate geçebilmek; şeklin hakîkatini, mecâz ve hayâlin arkasındaki gerçeği görüp dile getirebilmek demektir [8].

Rüyâ tâbirinde dikkat edilmesi gereken hususlara ileride ayrıca temâs edilecektir.

---

(6) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 68.

(7) *Muvatta'*, II, 957, nu: 4; Buhârî, *a.g.e.*, VIII, 68, 69, 72, 74, 83; Tirmizî, *Sünen*,

(8) Dilimizde ***"tâbir"*** şeklinde yaygın olan ifâdenin Türkçe karşılığı, ***"geçirmek"***tir. Hâlbuki bu ifâde *Kur'ân-ı Kerîm*'de, aynı kökten gelme ***"ubûr"*** kelimesi ile ifâde edilmiştir ki, ***"bir yerden bir yere geçmek"*** demektir. Bu kelime, şekilden hakîkate, görüntüden gerçeğe geçmek; hayâlin perde arkası gerçeklerine atlamak mânâsı taşır.

Rüyânın Önemi

Hacimli h a d î s kitaplarının hemen hemen hepsinde,***"Kitâb'ür-Rü'yâ", "Kitâb'üt-Ta'bîr"*** veyâ ***"Kitâbü Ta'bîr'ir-Rü'yâ"*** başlıklarından birini taşıyan bir bölüm yer almaktadır [9]. Muhaddisler bu başlıklar altında, Hazreti Peygamber'in r ü y â ile ilgili olarak söylediği sözleri ve O'nun rüyâ hâdisesini değerlendirişini kaydetmişlerdir. Bu vesîkaların yekûnü ise, orta hacimde bir kitap oluşturabilecek kadar fazladır.

İslâm anlayışına göre h a y a t, uyanık ve uyku hâlinde geçen yönleri ile bir bütündür. İnsanın, g ö z'ünün gördükleri ile k a l b'inin gördükleri de ayrı şeyler değildir. Zâhir ile bâtın, dış ile iç, şekil ile mânâ, görülen ile görüntüler... mâhiyet itibâriyle ayrı düşünülmemiştir. Bu sebepledir ki, uyanıkken görülenler nasıl değerlendirilmişse, uyurken görülenler de öylece değerlendirilmiştir. Hattâ yerine göre, uykuda görülenler; daha temiz, daha berrak, daha değerli ve daha te'sîrli kabûl edilmiştir.

Uyanıklık hâlinde insanı çemberine alan pek çok yan te'sîrler vardır. Bunlar, insanı, sâlim düşünmekten ve isâbetli karar vermekten alakoyarlar. Mühim kararlar arefesindeki tereddütler, hep,***"istihâre"***nin vereceği sağlıklı işâretlere bırakılır. İstihâre namazı, istihâre duâsı ve istihârenin yorumu sonunda verilen kararlar, insanı tereddütten kurtarır, huzurlu kılar. Nitekim Resûlullah (s.a.s) Efendimiz: ***"İstişâre eden zararlı çıkmaz, istihâre yapan da pişmanlık duymaz"*** buyurmuşlardır [10].

Kalb gözü açık, ayık ve uyanık olan insanların, hayatlarını hep, rüyâda kendilerine verilen işâretlerle yönlendirdikleri söylenir [11]. Nitekim Peygamber Efendimiz, ashâbının gördüğü rüyâlara ehemmiyet verirler ve sabah namazından sonra, teşkîl ettikleri oturumlarda onların gördükleri rüyâları anlatmalarını isterlerdi. **Semüre b. Cündeb** (r.a) kanalıyla gelen bir hadîs-i

(9) Meselâ bkz. *Muvatta'*, II, 956-958 (***Kitâb'ür-Rü'yâ***); Buhârî, VIII, 67-86 (***Kitâb'üt-Ta'bîr***); Müslim, IV, 1771-1781 (***Kitâb'ür-Rü'yâ***); Ebû Dâvûd, IV, 416-418 (***Kitâb'ül-Edeb Bâbün fi'r-Rü'yâ***); İbn Mâce, II, 1282-1294 (***Kitab'üt-Ta'bîr'ir-Rü'yâ***); Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 390-398 (***Kitâb'üt-Ta'bîr'ir-Rü'yâ***); Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VII, 172-185 (***Kitâb'üt-Ta'bîr***).

(10) Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, II, 78; Kuzâî, *Müsned'üş-Şihâb*, vr. 93b, nu: 511.

(11) Meselâ, *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları* (Tercüman 1001 Temel Eser, seri: 14 ve 15)'nı okuyanların, bir s ı r dikkatlerini çekmiş olmalıdır. Paşa'nın devâmlı sûrette küffârla mücâdele hâlinde geçen hayâtı, üstüste başarı ve zaferlerle doludur. Ve, kendisinin sık sık ifâde ettiğine göre, burnunun dibine kadar gelen bir çok tehlike, kendisine, hep rüyâda haber verilmiştir. Ona göre r ü y â, mahâretli bir keşif bölüğünün ve saat gibi çalışan bir câsusluk teşkîlâtının verdiği raporlardan daha sağlamdır. Rüyâsında gösterilenler, hep aynı ile vâki olmuştur.

şerîfte bu durum şöyle anlatılmıştır: ***"Resûl-i Ekrem Efendimiz, s a b a h namazını kıldırıp bitirince, yüzünü cemâate çevirir; içinizde, bu gece r ü y â gören var mı? diye sorardı"*** [12].

Tirmizî şârihi **İbn'ül-'Arabî el-Mâlikî**'nin de ifâde ettiği gibi, Hazreti Peygamber böylece, onların rûhî hâllerini kontrol eder; eğilimlerini, ilgilerini ve duygularını değerlendirirdi [13].

R ü y â n ı n Y o r u m u

Peygamber Efendimiz: ***"Doğru rüyâ, Allah'dan bir müjdedir"*** buyurmuşlardır [14]. Hazreti Peygamber, ömürlerinin son günlerinde, ashâbına:

- ***"Artık nübüvvet ve risâlet (peygamberlik) haberleri kesiliyor. Benden sonra ne nebî, ne de resûl gelecektir"*** buyurduklarında; bu durum, çevresindeki insanlara çok ağır gelir ve ashâb-ı kirâm son derece mahzûn olurlar. Ashâbının bu üzgün hâlini gören Resûlüllüh Efendimiz:

- ***"Fakat, m ü b e ş ş i r â t devâm edecektir"*** diye ilâve ederler.

- ***"Mübeşşirât nedir, yâ Resûlallah?"*** diye sorulunca da:

- ***"Mü'minin gördüğü doğru rüyâlardır; o, nübüvvetin bir parçasıdır!."*** buyururlar [15].

Her şeyin en doğrusunu bilen ve söyleyen Fahr-i Kâinât Efendimiz, bu hadîsiyle, rüyâ hâdisesinin ehemmiyetini belirtmiş oluyor.

Alıcı antenleri hassas çalışan insanlar, rüyâ cihâzının görüntülediği haberlere kulak verirler. Alınan bu müjdeli haberler, bâzen açık seçik kaydedilirse de, çoğu zaman ***"şifre"*** gibidirler. Bu şifreleri herkesin çözmesi, onları rastgele herkesin deşifre etmesi mümkün olmamaktadır. İşte, rüyâ şifresini çözüp aslına uygun olarak ifâdelendirmeye, ***"rüyâ tâbir etme, düş yorma"***

Dikkat çekici olan bu durumu, aynı uyanıklıkta bir devlet adamımıza anlatıp da: ***"Efendim, eskiler mühim işlerini hep rüyâlarında gördükleriyle yönlendirmişler, önemli kararlarını hep rüyâlarının işâretlerine göre vermişler"*** dediğimde, o da; ***"Ya şimdikilerin nasıl yaptığını zannediyorsunuz!."*** demişti.

(12) Buhârî, *a.g.e.*, VIII, 84; Tirmizî, *Sünen*, IV, 543, nu: 2294; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 391.

(13) Bkz. *'Ârızat'ül-Ahvezî*, IX, 167.

(14) ***"er-Rü'yâ's-sâlihatü b ü ş r â minellah"***. Yukarıda 9. dipnotunda gösterilen kaynakların ilgili bölümleri.

(15) Bu hadîs de, değişik sahâbîler kanalıyla ve farklı lâfızlarla uzun ve kısa olarak rivâyet edilmiştir. Metni, **Buhârî** dâhil bütün muhaddisler kaydetmişlerdir. Biz, tercümede **Tirmizî** rivâyetini esas aldık. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, IV, 533, nu: 2272; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 391.

denir. Bu işi yapana da ***"muabbir"***, yâni rüyâ tâbircisi, düş yorumcusu denmektedir [16].

Herkesin rüyâ tâbir etmesi mümkün değildir. Birinci sınıf âlim, bütün dînî ve dünyevî ilimlere vâkıf, fıkıh ilminde ve fetvâ vermekte mâhir olmak, insanı, rüyâ yorumlamaya ehil kılmamaktadır. **Elmalılı Hamdi Efendi**'nin de ifâde ettiği gibi, ***"rüyânın te'vîli, ilm-i kesbî ile değil, ancak ilm-i vehbî ile bilinir. Bunun da ednâsı firâset ve ilhâm, âlâsı vahiydir"*** [17]. **Hamdi Efendi**, ayrıca şu açıklamasını da ilâve eder: ***"Rüyâ tâbiri, ulûm-ı vehbiyye ve keşfiyyeden olduğu için, fikir ve mantıkla hallolunamaz. Olunamadığından dolayı da, z â h i r ehli için, rüyâ ile ahlâmın temyîzi müşkül olur. Ve hattâ, esrâr-ı gaybiyyeden büsbütün gâfil olanlar, Rabbül'âlemînin alîm ve hakîm olduğunu bilmeyenler, alel'umûm rüyâların ahlâmdan ibâret olduğunu iddiâya kadar varırlar"*** [18].

el-Kettânî, ***"Hazreti Peygamber zamânında rüyâ tâbir eden zevât"*** başlığı altında, ashâb arasındaki meşhûr rüyâ tâbircilerinin bir kaçını kaydetmiştir [19]. Bu isimlerin başında **Hz. Ebû Bekir** (r.a) gelmektedir. **Hz. Ebû Bekir**'in kızı **Esmâ** da bunlar arasındadır. **Esmâ binti Umeys** ise, en ünlü rüyâ tâbircilerindendi. Nitekim **Hz. Ömer**, gördüğü rüyâları hep ona yorumlatırdı [20].

Hadîs kitaplarının ilgili bölümlerinde, *Asr-ı Saâdet* döneminde görülen rüyâlar ve bunların yorumu hakkında bir hayli vesîka kaydedilmiştir. Bu vesîkaların bir kısmı Hazreti Peygamber'e âit yorumlar, bâzısı da ashâbın te'vîlleridir.

Rüyânın çeşitli *rüyâ tâbirnâmeleri*'ne bakılarak yorumlanması, isâbetsiz bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Zîrâ rüyâlar, rüyâyı görenin durumuna göre değişiklik arzetmektedir. Farklı seviye ve karakterdeki insanların aynı rüyâyı görmüş olması, onun yorumunun da aynı olmasını gerektirmemektedir. Bu sebeple rüyâlar, ya görenin kendi iç dünyâsında değerlendirilmeli, ya da rüyâ tâbirinde mâhir olan bir zâta yorumlattırılmalıdır.

---

(16) İslâm âlimleri, meşhur rüyâ yorumcularını tanıtan *Tabakât* kitabı da yazmışlardı. Meselâ, **Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-Hallâl** (ö: 439/1047)'in *"Tabakât'ül-Muabbirîn"*i bunlardan biridir. Bkz. *Tezkiret'ül-Huffâz*, III, 1109-1111; *Keşf'üz-Zunûn*, II, 1106; *Esmâ'ül-Müellifîn*, 1, 275.

(17) Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 2865.

(18) *Aynı eser*, IV, 2869.

(19) Kettânî, *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I, 59-63. Ancak müellif, *el-İsâbe*'ye atfen yaptığı iktibasta bir kalem hatâsı yaparak, **Esmâ binti 'Umeys'e** âit bilgileri, **Esmâ binti Ebî Bekir'e** mâl etmiştir.

(20) İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 231, nu: 51.

İtiraf etmek gerekir ki, bizim burada yazmaya çalıştığımız hususlar, *"bilgi"*den öte geçmeyen değerlendirmelerdir. Gönlü ve basîreti ile perde arkasının sırlarını okuma mevkiinde olan zevât, bu işin gerçek ehlidirler. Kimin ehil olduğunu ise en iyi bilen **Allah**'dır.

❁
❁ ❁

İbn Abbâs (r.a)'ın da ifâde ettiği gibi, ***"Bütün peygamberlerin gördükleri rüyâlar birer vahiydir"*** [21]. Bu tür rüyâlar, kesin bilgi ifâde ederler; hepsi de birer gerçeğin ifâdesidir. Peygamberlerin dışındaki insanların gördükleri rüyâlar ise, görüşün şekli ve gören kimsenin durumuna göre, bir vehimden kesin bir hakîkate kadar varabilecek çeşitli mertebelerde ferdî bir duygu meydana getirebilir. Ve rüyânın asıl yorumu, ortaya çıkacak olaylarla açıklığa kavuşur. Bâzı rüyâların aynı çıkar; bâzılarının tâbiri de berâber görülür. Bâzı rüyâlar ise, gören kimsenin vicdânında tâbir olunmakla berâber, doğruluğuna dâir öz ve fakat kesin bir kanâat ortaya çıkarır.

Resûlullah Efendimiz, bir yandan görülen rüyâların gelişi güzel herkese anlatılmamasını tavsiye ederken, bir yandan da rüyâ tâbircilerinin, yorumlarında çok dikkatli olmalarına dikkati çeker. Bu konu ile ilgili bir kaç hadîs-i şerîfin meâli şöyledir:

"Rüyâ, yorumlanıncaya kadar, aynen, sâbit bir yerde durmayan kuşa benzer. Ne zaman ki yorumlanır; işte o zaman gerçekleşir" [22].

❁

"Rüyâlarınızı, gelişi güzel herkese değil, ya sevdiğiniz birisine, veyâ akıllı ferâset sâhibi bir kimseye anlatın" [23].

❁

"Rüyâ, ancak bilgili, veyâ insanları hayra yönelten (nâsıh) kimselere anlatılır" [24].

❁

(21) Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 396; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VII, 176.

(22) Tirmizî, *Sünen*, IV, 536, nu: 2278; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1288, nu: 3914; İbn'ül Esîr, *en-Nihâye*, III, 150.

(23) Taberânî, *aynı yer*; İbn Mâce, *aynı yer*.

(24) Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, II, 49.

Öte yandan rüyâ, bir kaç kişiye birden yorumlattırılmamalıdır. Peygamber Efendimiz'in bir hadîsine göre: ***"Rüyâ, ilk yorumlayanın yorumuna göre gerçekleşir"*** (25).

❁
❁ ❁

Hadîs kitaplarında, rüyânın önemini belirten bir hadîs vardır. Bir çok sahâbe tarafından rivâyet edilmiş bulunan bu hadîsin tercümesi şöyledir: ***"Mü'minin rüyâsı, nübüvvet (peygamberlik)'in 46 cüz'ünden bir cüzdür"*** (26).

Bu, rüyânın Peygamberliğin 46'da biri olma mes'elesi, genellikle şöyle değerlendirilmiştir: Hazreti Peygamber'in vahiy aldığı **peygamberlik müddeti** 23 senedir. Bunun ilk altı aydaki vahiyler ise, hep fecr-i sâdık gibi zuhûr eden r ü y â ile gelmiştir. 23 senede 46 tâne ***"altı ay"*** olduğu hesap edilince, ilk altı ayda vahiylerin rüyâ şeklinde geldiği, binâenaleyh peygamberlik müessesesinin 46'da birinin r ü y â ile gerçekleştiği ortaya çıkar.

Ne var ki, Hazreti Peygamber'in gördüğü ayan-beyan gerçekleşen rüyâlar gibi rüyâ görebilmek için, insanın şuuraltını çok temiz tutması gerekmektedir. Radarları paslı olan kalbler, genellikle puslu rüyâ görme durumunda kalabilirler. Bu inceliğe işâret etmek istemiş olmalıdır ki, talebelik yıllarımda bir büyük zât bana: ***"Evlât, İslâm'da fikir zinâsı diye bir mefhûm vardır; bu sebeple şuur altınızı dâimâ temiz tutunuz!."*** demişti.

Biz görsek de görmesek de, bilsek de bilmesek de, bir milleti hak ve hakîkate doğru yönlendirmelerin, biraz da, şuur altları tertemiz insanların gönül aynasına akseden ilâhî müjde ve işâretlerle gerçekleştiğini kabûl etmemiz gerekecektir. Nitekim, **Osman Gāzi**'nin görüp de **Şeyh Edebâlî**'nin yorumladığı bir rüyâ, Türk toplumunda ***"devlet-i ebed-müddet"*** inancının temelini oluşturmuş ve bu rüyâ, nesilden nesile bir ilâhî müjde vesîlesi olmuştur (*).

---

(25) İbn Mâce, *aynı yer*, nu: 3915; İbn'ül-Esîr, *a.g.e.*, III, 150.

(26) Bu hadîs, **Buhârî** dâhil, rüyâya bölüm ayıran bütün hadîs kitaplarında yer almaktadır.

(*) Bu rüyâyı, **Nihad Sâmi Banarlı**, kaynaklarını da vererek ***"Osman'ın Rü'yâsı"*** başlığı ile şöyle kaydetmiştir:

O zamanlar, **Söğüd** çevresinde bir köyde **Edebâli** derler bir Şeyh vardı ki **Osman**, bunun kızı **Mâl Hâtun**'la evlenmek istemişti. **Edebâli** iki yıl buna râzı olmamıştı. Fakat;

"Sultan Osman, bir gece, Şeyh Edebâlî'nin zâviyesinde uyurken, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, kendisi şeyhin yanında yatıyordu. Gördü ki, Edebâlî'nin koynundan bir ay doğdu; dolunlaşınca inip kendi koynuna girdi. O anda kendi göbeğinden bir

Peygamberimiz'i Rüyâda Görme

Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmek, bir mü'min için rüyâların en güzelidir. Bir göz için de, o güzeller güzeli Peygamber Efendimiz'i görmekten daha üstün bir dünyâ mutluluğu yoktur. Ashâb neslinin en büyük şansı ise, bu, baş gözü ile görme (*rü'yet*) hâlidir.

Burada hemen akla, bir iç burukluğunun sitemi gelmektedir: Öyle ise, bizim kabâhatimiz ne? Dünyâya daha sonra gelmiş olmanın tâlihsizliğini telâfi etmek mümkün değil midir?

Görünüşte bunun gibi tâlihsizlikler pek çoktur. Varlıklı olup da parası ile hayır hasenât yapan kimseler, fukarâya göre daha şanslı gibidir. Güçlü kuvvetli olup da enerjisi ile dîne, îmâna, vatana, millete hizmet sunanlar, zayıf ve çâresiz takımına göre doğuştan bir üstünlüğe mâlik gibi gözükmektedir. Aklı, zekâsı, ferâseti kendi kabını taşıp etrâfını da aydınlatan insanlar, akıl fukarâsı, zekâ züğürdü ve ferâset yoksunu insancıklara göre daha farklı bir kazancın mutluları durumundadır. Bu farklılıkları daha da çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlar, bir takım insanları diğerlerine karşı adâletsizce üstün kılma ve bir ***"mutlu azınlık"*** zemîni hazırlama gibi görünmektedir. Halbuki bütün bu ilâhî tecellîler, işin hakîkati değil, sâdece bir görüntüsüdür.

---

ağaç bitip büyümeğe, yükselmeğe başladı. Büyüdükçe yeşillendi, güzelleşti. Dallarının gölgesiyle bütün dünyayı örttü".

"Anun gölgesinde dağlar var. Dağların dibinden pınarlar çıkup revâne olup akar. Kimi bağın suvarır, kimi çeşmeler akıdur".

"Ağacın yanında dört sıra dağlar gördü ki bunlar Kafkas, Atlas, Toros ve Balkanlardı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna çıkıyordu. Bu ırmakların üzerinde, deniz gibi, gemiler vardı. Tarlalar ekin doluydu. Dağların tepeleri ormanlarla örtülüydü. Vâdilerde şehirler vardı. (Şehirlerde câmiler kurulmuştu.) *Bunların hepsinin altun kubbelerinde birer hilâl ışıldıyor; minârelerinde müezzinler ezân okuyorlardı. Bu sesler, ağaç dallarındaki kuşların cıvıltısıyle karışıyordu.*

"Bir ara, ağacın yaprakları, kılıç gibi, uzamaya başladı. Derken, bir rüzgâr çıkıp bu yaprakları İstanbul şehrine doğru çevirdi.

Şehir, iki denizin ve iki kara'nın birleştiği yerde, iki fırûze ile zümrüd arasına oturtulmuş bir elmas gibi idi. Böylece bütün dünyâyı kuşatan geniş bir ülke gibi halkalanan bir yüzüğün kıymetli taşını andırıyordu.

Sultan Osman, yüzüğü takıyorken uyandı".

Bu rüyânın muhtelif rivâyetlerinin bulunduğunu da belirten **Banarlı,** hâdiseyi şöyle değerlendirir: *"Hâdise, millet büyüklerinin şahsiyetinde ve icrâatında Türk milletinin kendi yarını için bir rü'yâ görebilmesidir. Nitekim bütün büyük milletler, hayatlarında böyle rü'yâlar görebildikleri ve gördükleri bu rü'yâları hakîkat hâline getirebildikleri ölçüde büyük millet olmuşlardır".* Bkz. *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi,* I, 511-512.

İlâhî hikmetleri en iyi bilen ve bir bakıma, çetrefil gibi gözüken bu gibi düğümleri çözmek için gönderilen Fahr-i Âlem Efendimiz, her şeyi yerli yerinde açıklamışlardır. O'nun bildirdiklerine göre, bir işin görüntüsü ile perde arkası hikmetleri birbirinden çok farklıdır. Biz insanlar ise, çoğu zaman, gözün gördüğüne ve nefsin arzûsuna göre değerlendirme yapma eğilimindeyizdir.

Buyururlar ki: ***"Ameller, niyetlere göredir"*** [27]. Ve yine buyururlar ki: ***"Mü'minin niyeti, amelinden daha hayırlıdır"*** [28]. Böylece, imkân sâhibi olup da hayırlı bir iş yapan kimse ile, imkânsızlığı yüzünden o işi yapamayan veyâ o işe bir katkıda bulunamayan ve fakat gönlü hep o işde olan kimselerin, aynı sevâbı alacakları müjdelenmiştir. Yâni bir işi yapanla, aynı işi yapmak isteyip de yapamayanlar, dünyâdaki mevkî farklılıklarına rağmen, hedefe giden kavşak noktasında birlikte buluşmaktadırlar.

İşte, Peygamber Efendimiz'i baş gözü ile görenlerle, bu imkândan mahrûm olan sonrakilerin durumu da böyledir. S a h â b e olma şeref hâriç, görmenin verdiği diğer nîmetler bakımından, öncekilerle sonrakiler arasında hiç fark yoktur. Zîrâ müjdeyi veren, Hazreti Peygamber'in bizzat kendileridir: ***"Beni rüyâsında gören, aynen uyanıkken görmüş gibidir. Zîrâ şeytan, benim kılığıma bürünemez".***

Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmenin ehemmiyeti ve bu görmenin mâhiyeti ile ilgili olarak, -**Tirmizî**'nin kaydettiğine göre [29]- on kadar sahâbeden nakledilmiş dört çeşit metin vardır. Küçük lâfız değişikliği ile rivâyet edilmiş bulunan bu metinlerin ortak ifâdesi, yukarıda tercümesinin verildiği şekildedir.

Ancak bu dört grup rivâyetten birinin metni: ***"Men reânî fe kad reâ'l-hak"*** şeklindedir [30]. Buradaki ***"el-hak"*** kelimesi, bâzılarınca ***"Cenâb-ı Hak"*** mânâsında anlaşılmış ve hadîs; ***"Kim beni rüyâsında görürse, Allah'ı görmüş olur"*** şeklinde tercüme edilmiş ve bu anlayışa dayalı olarak uzun uzun yorumlar yapılmıştır. Bize göre, böyle anlamaya, metin zorlanarak ulaşılmıştır.

---

(27) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 2.

(28) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 188 (Taberânî ve Beyhakî'den naklen).

(29) Meselâ; **Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Ebû Katâde, Abdullah b. Abbâs, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Ebû Bekre, Abdullah b. Abbâs, Ebû Cühayfe, Abdullah b. Ömer, Târık b. Eşyem el-Eşca'î** gibi ashâb bunlar arasındadır.

(30) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, VIII, 72; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölüm 6. hadis; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VII, 181 (Ebû Katâde rivâyeti).

Nitekim, **İbn'ül-Esîr** *"en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs ve'l-Eser"* adlı Hadîs lügatinde [31] ve **Fîrûzâbâdî** de *"Kāmûs"*unda [32], adı geçen hadîs metnini de aynen alarak, buradaki ***"el-hak"*** kelimesinin ***"doğru ve hakîkat"*** mânâsına geldiğini, hadîsin devânu olan ***"zirâ şeytan, benim kılığıma giremez"*** cümlesinin bunu açıklamakta olduğunu belirtirler [33].

Mevcut rivâyetlerin metin ve kaynaklarını mukâyeseli olarak teker teker buraya almamız mümkün olmamıştır. Ne var ki, konu ile ilgili bütün vesîkalar karşılaştırılıp da hadîs metinleri bir bütünlük çerçevesinde değerlendirilince, sâdece **Ebû Katâde** ve **Ebû Sa'îd el-Hudrî** rivâyetlerinde geçen ***"el-hak"*** kelimesine, ***"Cenâb-ı Hak"*** mânâsı verebilecek bir çıkış yolu bulunamamaktadır. Öte yandan, diğer hadîs metinlerindeki ***"hak"*** kelimeleri içinde de, bu kelimenin ***"Allah"*** mânâsma kullanılan bir vechi tesbît edilememiştir.

Bir kısım sûfiyyenin bâzı meseleleri îzah edişlerinde bu hadîsi vesîka olarak kullanmalarına hürmet etsek de, bunun, aşırı zorlamadan öte geçmeyen bir te'vîl olduğunu kaydetmemiz gerekecektir [34].

❁ ❁

Peygamber Efendimiz rüyâda nasıl görülür? bilemiyoruz. Bu bir nasip mes'elesidir, denebilir. Nitekim, hayatta iken de O'nu herkes görememiştir. Zât-ı Risâletlerini görenler üzerinde bıraktığı te'sîr ve gösterdiği değişiklik ise târif edilemiyecek mertebededir. O; mü'minin îmânını, kâfirin de küfrünü arttırmış; **Hz. Ebû Bekir'**i ne ölçüde olgunlaştırmışsa, **Ebû Cehil'i** de o ölçüde azgınlaştırmıştır. *Asr-ı Saâdet* dönemi müslümanları, Peygamber Nûru'nun pervâneleri oldukları gibi; O'nun münkirleri de bir acâib kâfir olmuşlardır.

İnsanı terbiye eden şey, okuyup öğrendiği güzel bilgilerden çok, gözü ile gördüğü **güzel örnekler**den edindiği davranışlardır. Çocuk, iyi bir okulda eğitim gördüğü zaman değil, âhenkli bir âile ve uyumlu bir çevrede yetiştiği zaman dengesi sağlam bir insan olmaktadır.

---

(31) *en-Nihâye*, I, 413 (*h.k.k* maddesi).

(32) *Kāmûs Tercümesi*, III, 811.

(33) İbn'ül-'Arabî, *'Ârızat'ül-Ahvezî*, IX, 131.

(34) Bu konudaki çeşitli görüşler ve bunların münâkaşası için ayrıca bkz. Ali el-Kārî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 601-602.

Âilede, okulda, iş yerinde ***"örnek insan"***lara ne kadar ihtiyaç vardır. Tahsilli insana olan ihtiyaç büyük ölçüde karşılanmakta, fakat ***"örnek insan"*** ihtiyâcı gün geçtikçe kendini daha da hissettirmektedir.

Bu ihtiyâcı duyanlar, arayış içinde olanlar, aradığını bulup huzûra kavuşanlar, bulduk zannedip de avunanlar, ihtiyaç duyup da ne aradığının farkında olmayanlar ve gâfil gelip gâfil gidenler, hep, bu dünyâ hayâtının kısa metrajlı filminin çeşitli karakterdeki oyuncularını teşkîl etmektedirler.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'i bir anlık da olsa rüyâda görmenin, insan rûhunda aynen O'nu baş gözü ile görenlerdeki te'sîri hâsıl edeceği, bir ***"Peygamber müjdesi"***dir. Cenâb-ı Hak, insanda, ***"rüyâ görme"*** gibi bir mekânizma yaratarak, bu sâyede geçmiş ile geleceği birleştirmiş, dünyâ şartlarında ***"imkânsız"*** olanı, bu muammâlı tertîbatla ***"mümkün"*** hâle getirmiştir. Bu tertîbâtı çalıştırmak ve bakımlı tutmak ise bize bırakılmıştır.

METİNLER

1) **Abdullah b. Mes'ûd** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Bir kimse beni rü'yâsında görse, gerçekten beni görmüş olur. Zîrâ şeytan benim kılığıma giremez"*** buyurmuşlardır.

❁

2) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz: ***"Bir kimse beni rü'yâsında görmüş olsa, gördüğü kimse gerçekten ben'imdir. Zîra şeytan benim sûretime giremez"*** veyâ ***"bana benzeyemez"*** buyurmuşlardır.

❁

3) **Ebû Mâlik el-Eşca'î** (ö: 140/757 dolayları), babası **Târık b. Eşyem** (r.a)'den rivâyet ediyor. **Târık** (r.a)'ın rivâyetine göre, Peygamber Efendimiz: ***"Bir kimse beni rü'yâsında görse, gerçekten beni görmüş olur"*** buyurmuşlardır.

Musannıf **Tirmizî** der ki: Burada künyesi ile **Ebû Mâlik** diye kaydedilen zâtın ismi **Sa'd b. Târık b. Eşyem**'dir. Babası **Târık b. Eşyem** ise, Peygamberimiz'in ashâbından olup, O'ndan bir çok hadîs rivâyet etmiştir.

Tirmizî ilâve eder: Ben, şeyhim **'Ali b. Cuhr** (ö: 244/855)'dan işittim; o, kendi hocası **Halef b. Halîfe** (ö: 181/797)'nin: ***"Ben henüz küçük yaşta bir çocukken, Peygamberimiz'in arkadaşı 'Amr b. Hureys*** (ö: 85/704)***'i gördüm"*** dediğini söylemiştir [35].

❁

4) **'Âsım b. Küleyb** (ö: 137/754) babasından, o da **Ebû Hüreyre** (r.a)'den rivâyet ediyor. **Ebû Hüreyre**'nin anlatımına göre Hazreti Peygamber: ***"Beni rü'yâsında gören kimse, gerçekten beni görmüştür. Zîrâ şeytan, benim kılığıma giremez"*** buyurmuşlardır.

(35) **Tirmizî** bu teknik açıklamayı, kendisinin dördüncü nesilden olduğunu, zîrâ hocasının hocasının hocası ashabdan olduğu için kendisi ile Hazreti Peygamber arasında üç vesîka bulunduğunu belirtmek için yapmıştır.

Râvî **'Âsım b. Küleyb** ilâve eder: Babam **Küleyb b. Şihâb** anlatmıştı: Bu hadîsi **Ebû Hüreyre**'den duyunca, aynen **İbn Abbâs**'a anlatarak: ***"Ben, Resûlullah Efendimiz'i rü'yamda gördüm ve O'nu, aynen Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a benzettim"*** dedim. **İbn Abbâs** da beni tasdîk ederek: ***"Hz. Hasan, gerçekten Resûlullah Efendimiz'e çok benzerdi"*** dedi [36].

❁

5) *Mushaf-ı Şerîf* yazmayı meslek edinen **Yezîd el-Fârisî** anlatıyor: Ben, **İbn Abbâs** (r.a) henüz hayatta iken rü'yamda Peygamber Efendimiz'i görmüş ve gördüğüm rü'yâyı da **İbn Abbâs**'a aynen anlatmıştım. **İbn Abbâs** dedi ki; Resûlullah Efendimiz: ***"Şeytan, kesinlikle bana benzeyemez. Beni uykusunda gören kimse, gerçekten beni görmüştür"*** buyurmuşlardı. Sen, rü'yanda gördüğün zâtı aynen tavsîf edebilir misin?

"Evet, anlatabilirim; anlatayım" dedim ve şöyle ifâde ettim:

"Rü'yamda gördüğüm zâtın boyu; uzunla kısa, vücûdu da şişmanla zayıf arası iri. Yüzü, beyaza çalan esmer (nûrânî beyaz); ***gözleri kudretten sürmeli; güleç yüzlü ve yüzünün biçimi güzel; sakalı, şura ile şurası arasını yâni gerdanını doldurmuştu".***

Hadîsin râvîsi **'Avf b. Ebî Cemîle** (ö: 146/763) der ki: **Yezîd el-Fârisî** rü'yâsında gördüğü zâtı tanıtırken, daha bir çok yönlerini anlatmıştı; fakat hepsi hatırımda kalmadı.

İbn Abbâs, rü'yâyı baştan sona dinledikten sonra, **Yezîd el-Fârisî**'ye: ***"Eğer hayatta iken Resûlullah Efendimiz'i baş gözü ile görmüş olsaydın, O'nu, bundan daha güzel tasvîr ve tavsîf edemezdin"*** dedi.

Tirmizî, hâdiseyi nakleden şahısların durumu hakkında şu bilgileri vermektedir: Bu, **Yezîd el-Fârisî** (ö: 100/718 dolayları), **Hürmüz**'ün oğlu olan Yezîd'dir. O, **Yezîd er-Rakkâşî** (ö: 110-120/728-738 arası)'den daha önce yaşamıştır. **Yezîd el-Fârisî**, **İbn Abbâs**'dan bir çok hadîs rivâyet etmiştir. **Yezîd er-Rakkâşî** ise **İbn Abbâs**'a yetişememiştir. O, **Ebbân**'ın oğludur, yânı tam adı **Yezîd b. Ebbân er-Rakkâşî**'dir. Ve, **Enes b. Mâlik**'e yetişmiş olup ondan hadîs rivâyet etmiştir. Gerek **Yezîd el-Fârîsî** ve gerek **Yezîd er-Rakkâşî** olsun, her ikisi de *Basra*'lıdır.

Yezîd el-Fârisî'den bu hadîsi rivâyet eden **'Avf b. Ebî Cemîle** ise, **'Avf el-A'râbî** diye tanınan zattır. **Nadr b. Şümeyl** (ö: 204/819)'in anlat-

(36) Belâzürî, ***"Hazreti Peygamber'e benzeyen zevâtın isimleri"*** başlığı altında 6 kişinin adlarını kaydeder ki, aralarında **Hz. Hasan** da vardır. Bkz. *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 539.

tığına göre, **'Avf el-A'râbî:** ***"Ben, yaşça Katâde*** (ö: 117/735)***'den daha büyüğüm"*** derdi[37].

❁

6) **Ebû Katâde** (r.a) (ö: 54/674) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: ***"Beni rü'yâsında gören kimse, kesinlikle gerçeğini görmüş olur"*** buyurmuştur.

❁

7) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz: ***"Beni rü'yâsında gören kimse, gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan, benim kılığıma girerek başkasına görünemez.*** Ve ilâve eder: ***"Mü'minin rü'yâsı, nübüvvetin*** (peygamberliğin) ***46 bölümünden bir cüzdür".***

HÂTİME

1) **Abdullah b. Mübârek** (ö: 181/797) şöyle demiştir:

"Eğer idâreci olma durumu ile karşı karşıya gelirseniz, Hazreti Peygamber'in hadîsleri ile ashâbın haberlerini kendinize düstur edinin; onlar rehberiniz olsun".

❁

2) **İbn Sîrîn** (ö: 110/728) şöyle buyurmuştur:

"Bu hadîs, dîndir; o hâlde dîninizi kimlerden öğreneceğinize dikkat ediniz".

(37) **'Avf'ın** doğum târihi hicrî **59, Katâde'nin** doğum târihi ise **61'dir.**

BİBLİYOGRAFYA

'ABDULLAH SİRÂCÜDDÎN: *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah (s.a.s) Şemâilühü'l-Hamîde Hısâlühü'l-Mecîde*, Haleb 1394/1971.

'ACLÛNÎ, İsmâ'îl b. Muhammed (ö: 1162/1749): *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, I-II, Haleb (tız).

AHMED İBN HANBEL (ö: 241/855): *Müsned*, I-VI, Mısır 1313.

AHMED CEVDET PAŞA: *Kısas-ı Enbiyâ* (IV. cüz), İstanbul 1331, Kanâat matbaası.

AHMED Naîm-Kâmil Miras: *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XII, İstanbul 1928-1948.

AHMED Nedvî- Sa'îd Sâhib: *Büyük İslâm Târihi: Asr-ı Saâdet-Peygamberimiz'in Ashâbı* (çev. Ali Genceli), I-V, İstanbul 1387/1967, Sebîlürreşâd neşriyatı.

'ALİ el-KĀRÎ (ö: 1014/1605): *Cem'ul-Vesâil fî Şerh'iş-Şemâil*, İstanbul 1290/1873.

'ÂMİRÎ, Yahyâ b. Ebî Bekir (ö: 893/1489): *Behcet'ül-Mehâfil ve Buğyet'ül-Emâsil fî Telhîs'il-Mu'cizât ve's-Siyer ve'ş-Şemâil*,

I-II, Mısır 1339.

AYVERDİ, Sâmiha: *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih*, İstanbul 1968, İstanbul Fetih Cemiyeti neşriyâtı.

AYVERDİ: *Kur'ân Ahlâkı Nedir?*, İstanbul 1986.

BAĞDÂDLI, İsmâ'îl Paşa: *Hediyyet'ül-'Ârifîn Esmâ'ül-Müellifîn ve Âsâr'ul-Musannifîn*, I-II, İstanbul 1951-1955, Millî Eğitim Bakanlığı yayını.

BAĞDÂDLI: *Îzâh'ul-Meknûn fî'z- Zeyli 'alâ Keşf'iz-Zunûn* (nşr. Şerafeddin Yaltkaya- Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul 1360-1362/1945-1947.

BANARLI, Nihad Sâmi: *Resimli Türk Edebiyâtı Târihi*, I-II, İstanbul 1971, Millî Eğitim Bakanlığı yayını.

Bâzı Evsâf-ı Seniyye–i Muhammediyye, Diyânet Dergisi (Özel Sayı), Ankara 1970.

BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahyâ (ö: 279/892): *Ensâb'ül-Eşrâf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), I. Cild, Kâhire 1959.

BERGSON: *Gülme* (Le rire), İstanbul 1990.

BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin (ö: 458/1066): *Şu'ab'ül-Îmân*, I-IX (nşr. Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990.

BEYHAKÎ: *Delâil'ün-Nübüvve*, I-VII (nşr. Dr. 'Abd'ül-Mu'tî Kal'acı), Beyrut 1405/1985.

BEYHAKÎ: *ed-De'avât'ül-Kebîr*, Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi, nu: 334 (yazma).

BEYCÛRÎ, İbrâhîm b. Muhammed (ö: 1276/1859): *el-Mevâhib'ül-Ledünniye 'alâ'ş-Şemâil'il-Muhammediyye*, Kâhire 1375/1956 (3. baskı).

BUHÂRÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâ'îl (ö: 256/870): *el-Câmi'us-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1315.

BUHÂRÎ: *el-Edeb'ül-Müfred* (nşr. M. Fuâd 'Abdülbâkî), Kâhire 1379 (2. baskı).

BUHÂRÎ: *et-Târîh'ul-Kebîr*, I-VIII, Haydarâbâd 1362.

CUNBUR, Müjgân: ***"Şemâil-i Şerîfe ve Hilye-i Nebeviler"***, *Diyânet Dergisi Özel Sayı*, Ankara 1970.

CUNBUR, Müjgân: ***"Hilye"***, *Türk Ansiklopedisi*, I-XIX, Ankara 1971.

CORCİ Zeydan: *Târîhu Âdâbi'l-Lüğat'il-'Arabiyye*, I-II, Beyrut 1967.

ÇELEBİ, Dr. Ahmed: *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul 1976, Damla Yayınevi.

ÇELEBİOĞLU, Âmil: ***"Türk Edebiyâtında Manzûm Dînî Eserler"***, *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed 'Abdullah b. 'Abdurrahmân (ö: 255/869): *Sünen*, I-II, Medîne 1386/1966.

DEMİRCİ, Mehmed: ***"Nûr-ı Muhammedî"***, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, I, İzmir (Manisa) 1983.

DERMAN, Uğur: ***"Yazı Sanatımızda Hilye-i Saâdet"***, *İlgi Dergisi*, sayı: 28, yıl: 13, İst. 1979.

DERMAN: *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, Kültür Bakanlığı yayını.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1990 (9. ofset baskı).

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö: 275/888): *Sünen*, I-IV, Mısır 1369-1370.

EBÛ DÂVÛD: *Kitâb'ül-Merâsîl*, Kâhire 1310/1893.

EBÛ NU'AYM, Ahmed b. 'Abdullah el-Isfahânî (ö: 430/1039): *Hilyet'ül-Evliyâ ve Tabakât'ül-Asfiyâ*, I-X, Mısır 1351-1357/1933-1938.

EBÛ NU'AYM: *Delâil'ün-Nübüvve*, I-II, Beyrut 1412/1991 (3. baskı).

EBÛ YÛSUF, Ya'kûb b. İbrâhîm (ö: 182/798): *Kitâb'ül-Harâc*, Kâhire 1382/1962 (3. baskı).

ECER, Ahmet Vehbi: *İslâm Târihi Dersleri I (Metod, Kaynak, İlk Devir)*, Kayseri 1991 (Erciyes Üniversitesi yayını).

ECER: *İslâm Târihi Dersleri II*, Kayseri 1995.

ELMALILI bkz. **YAZIR.**

ENVERÎ: *Düstûr-nâme*, İzmir Millî Kütüphâne, no: 161, Katalog sıra no: 3189 (yazma).

EYÛB SABRÎ PAŞA: *Tercemet'üş-Şemâil*, İstanbul 1296.

FAYDA, Mustafa: *Hz. Ömer Zamânında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 1989, Marmara Üniversitesi yayını.

FAYDA: *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, İstanbul 1992, Çağ yayını.

FAYDA: ***"Hz. Ömer'in Dîvân Teşkîlâtı"***, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târihi* (II. cild), İstanbul 1986, Çağ yayını.

FAZLULLAH el-Geylânî: *Fazlullah'is-Samed fî Tavzîh'il-Edeb'il-Müfred, I-II*, Hımıs 1388/1969.

FIĞLALI, Ethem Ruhi: *İmâmiye Şîası*, Ankara 1984.

FIĞLALI: *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İstanbul 1980.

FÎRÛZÂBÂDÎ (ö: 817/1414): *el-Kâmûs'ul-Muhît* (trc. Mütercim 'Âsım Efendi), I-IV, İstanbul 1304-1305.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö: 505/1111): *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Kâhire matba'at'ül-istikâme (trz).

GÖLCÜK, Şerafeddin-Süleyman Toprak: *Kelâm*, Konya 1988, Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi yayını.

HÂKÂNÎ, Mehmed Bey (ö: 1015/1606): *Hilye-i Saâdet* (nşr. İskender Pala), Ankara 1991, TDV yayını.

HÂKİM en-NÎSÂBÛRÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah (ö:405/1015): *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*, I-IV, Haydarâbâd 1334-1342.

HALEBÎ, 'Ali b. Burhâneddîn (ö: 1044/1634): *İnsân'ül- 'Uyûn fî Sîret'il-Emîn'il-Me'mûn*, I-III, Mısır 1384/1964.

HAMÎDULLAH, Muhammed: *İslâm Peygamberi*, I-II (çev: Sâlih Tuğ), İstanbul 1990.

HAMÎDULLAH: *el-Vesâik'is-Siyâsiyye li'l-'Ahd' in-Nebevî ve'l-Hilâfet'ir-Râşide*, Kâhire 1956 (2. baskı).

HAMÎDULLAH: *Hazreti Peygamber'in Savaşları* (çev: Sâlih Tuğ), İstanbul 1962.

HARÂİTÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Ca'fer es-Sâmerrî (ö: 327/739): *Mekârim'ül-Ahlâk*, Süleymâniye Kütüphânesi Reîsülküttâb bölümü, nu: 267 (yazma).

HASSÂN b. SÂBİT: *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Mısır 1347/1929.

HATİB el-BAĞDÂDÎ (ö: 463/1071): *Takyîd'ül-'İlm* (nşr. Yûsuf el- 'Aşş), Dımeşk 1949.

HATİB et-TEBRÎZÎ, Veliyyüddîn Muhammed b. 'Abdullah (ö: 737/ 1337): *Miş-kât'ül-Mesâbîh*, I-III, Dımeşk 1380-1382/1961-1962.

HEYSEMÎ, Nûreddîn 'Ali b. Ebî Bekir (ö: 807/1404): *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, I-X, Beyrut 1967.

HÜSÂMEDDÎN NAKŞİBENDÎ (ö: 1282/1865): *Şerh-i Şemâil*, Kâhire 1254/1838.

İBN 'ABDÜLBERR, Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdullah el-Kurtubî (ö: 463/ 1071): *el-İstî'âb fî Ma'rifet' il-Ashâb*, I-IV, Mısır 1328 (*el-İsâbe*'nin kenarında).

İBN 'ABDÜLBERR: *Câmi'u Beyân'il-'İlm ve Fazlihî*, Mısır (trz), et-Tıbâ'at'ül-Münîriyye.

İBN 'ASÂKİR, Ebû'l-Kāsım 'Ali b. el-Hasan (ö: 571/1175): *Târîhu Medîneti Dımeşk, I-XXX* (nşr. Muhıbbüddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Garâhatî el-'Amravî), Dımeşk 1982.

İBN'ÜL-'ARABÎ, Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdullah el-Mâlikî (ö: 543/ 1148): *'Ârızat'ül-Ahvezî fî Şerhi Sünen'it-Tirmizî*, I-XIll, Kāhire 1350-1352/1931-1934.

İBN'ÜL-ESÎR, Mecdüddîn Ebû's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö: 606/1209): *en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, Kāhire 1383/1963.

İBN'ÜL-ESÎR, Ebû'l-Hasan 'Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö: 630/1233): *Üsd'ül-Ğâbe fî Ma'rifet'is-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1328.

İBN HACER, Şihâbeddîn Ahmed b. 'Ali el-'Askalânî (ö: 852/1448): *el-İsâbe fî Temyîz'is-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1328.

İBN HACER: *Tehzîb'üt-Tehzîb*, I-XII, Haydarâbâd 1325-1327 târihli baskısından ofset (Beyrut 1958).

İBN HACER: *el-Metâlib'ül-'Âliye bi-Zevâid'il-Mesânîd'is-Semâniye*, I-IV, Kuveyt 1393.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö: 354/965): *Kitâbü Meşâhîri 'Ulemâ'il-Emsâr* (nşr. Manfred Fleischammer), Kāhire 1959.

İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. 'Ömer (ö: 774/1372): *Şemâil'ür-Resûl*, Beyrut 1386/1967.

İBN KESÎR: *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1351-1358/1932-1939.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö: 276/889): *Te'vîlü Muhtelif'il-Hadîs*, Kāhire 1386/1966.

İBN MÂCE, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö: 273/886): *Sünen*, I-II (nşr. Fuâd 'Abdülbâkî), Kāhire 1372-1373/1952-1953.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrem (ö: 711/1311): *Muhtasaru Târîhi Dımeşk*, I-XXIX, Dımeşk 1404/1984.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd (ö: 230/845): *Kitâb'üt-Tabakât'il-Kebîr*, I-VIII, Beyrut 1380/1960.

İBN SEYYİD'İN-NÂS (ö: 734/1334): *'Uyûn'ül-Eser fî Fünûn'il-Meğâzî ve'ş-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, Beyrut (trz).

İNAL, İbn'ül-Emin Mahmûd Kemâl: *Son Asır Türk Şâirleri*, I-VI, İstanbul 1930-1941.

İZMİRLİ, İsmâ'îl Hakkı: *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*, İstanbul 1332.

KÂDÎ 'IYÂZ (ö: 544/1149): *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukūk'ıl-Mustafâ*, İstanbul 1293.

KÂTİB ÇELEBİ: *Keşf üz-Zunûn 'an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn* (nşr. Şerefüddin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul 1360-1362/1941-1943.

TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö: 360/971): *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I-XXV, Bağdâd 1984.

TİRMİZÎ, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ (ö: 279/892): *Sünen*, I-V, Kâhire 1356-1385/1937-1965.

TİRMİZÎ: *eş-Şemâil'ül-Muhammediyye* (ta'lîk: 'İzzet 'Abîd ed-De'âs), Hımıs 1388/1968; ayrıca İstanbul 1264 ve İstanbul 1285 târihli baskıları.

ÜSTÜN, Ayşe: *Hilye-i Saâdet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları (Tezhîb) Açısından İncelenmesi*, İzmir 1990 (basılmamış yüksek lisans tezi).

WATT, W.M.: *Modern Dünyada İslâm Vahyi* (çev. Mehmet S. Aydın), Ankara 1982, Hülbe yayını.

WENSINCK: *el-Mu'cem'ül-Müfehres (Concordance)*, I-VIII, İstanbul 1986.

YÂKÛT el-HAMEVÎ, Ebû 'Abdullah Yâkût b. 'Abdullah (ö: 626/1229): *Mu'cem'ül-Büldân* (nşr. Ferdinand Wüstenfeld), Leipzig 1867.

YARDIM, Ali: *Hadîs I, Hadîs II*, İzmir 1984, Dokuz Eylül Üniversitesi yayını.

YARDIM: ***"Hilye-i Saâdet: Peygamber Efendimiz'in Yaratılış Güzellikleri"***, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, İstanbul 1978, yıl: 7, sayı: 4, s. 12-25.

YARDIM: *İzmir Millî Kütüphânesi Yazma Eserler Kataloğu*, I-IV, İzmir 1992-1997.

YARDIM: *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul 2008, Damla Yayınevi.

YARDIM: ***"Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş-Şemâil'i"***, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi I*, İzmir 1983, s. 349-409.

YARDIM: ***"Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizi'nin Tesmiyetü Ashâb'in-Nebî'si"***, *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi II*, İzmir 1985, s. 247-348.

YARDIM: ***"Buhârî ve et-Târîh'ul Kebîr'i"***, *DEÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi V*, İzmir 1989, s. 181-193.

YARDIM: ***"Mesnevî Hadîsleri Üzerinde Bir Araştırma"***, *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ocak 1979, yıl: 8, sayı: 1, s. 44-54.

YARDIM: ***"Dihye b. Halîfe"***, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi* (IX. Cild), İstanbul 1994.

YARDIM: *İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı*, İstanbul 1998, Damla Yayınevi.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi: *Hak Dîni Kur'ân Dili Yeni Meâlli Türkçe Tefsir* (Elmalılı Tefsîri), I-IX, İstanbul 1935-1938.

YENİTERZİ, Emine: *Dîvan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, TDV yayını.

YENİTERZİ: *Türk Edebiyâtında Na't'lar (Antoloji)*, Ankara 1993, TDV yayını.

ZEHEBÎ, Şemseddîn Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî (ö: 748/1347): *Tezkiret'ül-Huffâz*, I-IV, Haydarâbâd 1375-1377 (3. baskı).

KETTÂNÎ, 'Abdülhayy: *et-Terâtîb'ül-İdâriyye*, I-II, Beyrut (trz).

KİTÂB-I MUKADDES, İstanbul 1958.

KOÇYİĞİT, Talat: *Hadîs Istılahları*, Ankara 1980.

KUZÂ'Î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Selâme (ö: 454/1062): *Müsned'üş-Şihâb*, Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kütüphanesi, nu: 570 (yazma).

LEVEND, Agâh Sırrı: ***"Dînî Edebiyâtımızın Başlıca Ürünleri"***, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten 1972)*, Ankara 1989.

MÂLİK b. ENES (ö: 179/795): *el-Muvatta'*, I-II (nşr. Fuâd 'Abdülbâkî), Kâhire 1384.

MEHMED RAÎF Efendi: *Muhtasar Şemâil-i Şerîf Tercemesi*, Dersaâdet 1311.

MEVLÂNÂ, Celâleddîn-i Rûmî (ö: 672/1273): *Mesnevî* (trc. Veled İzbudak), I-VI, İstanbul 1956-1957, Maârif Vekâleti yayını.

MEVLÂNÂ ŞİBLÎ- Süleyman Nedvî: *'Asr-ı Sa'âdet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-X, İstanbul 1346/1928.

MUHSİN el-Emîn: *A'yân'üş-Şî'a* (nşr. Hasan Emîn), Beyrut 1406/1986.

MURTAZÂ, el-'Askerî: *Me'âlim'ül-Medreseteyn*, I-III, Tahran 1413/1993.

MÜNÂVÎ, 'Abdurraûf (ö: 1031/1622): *Künûz'ül-Hakâyık* (*el-Câmi'us-Sağîr*'in kenarında), Kâhire 1373/1954.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö: 261/875): *el-Câmi'us-Sahîh*, I-V (nşr. Fuâd Abdülbâkî), Mısır 1374/1955.

NESÂÎ, Ebû 'Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö: 303/915): *Sünen*, I-VIII, Kâhire 1348/1930.

NEVEVÎ, Muhyiddîn Yahyâ b. Şerefeddîn (ö: 676/1277): *el-Ezkâr*, Mısır 1356.

NEVEVÎ: *Tehzîb'ül-Esmâ ve'l-Lügât*, I-II, nşr. İdâret'üt-tıbâ'at'il-münîriyye (trz).

PAKALIN, M. Zeki: *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1946, Millî Eğitim Bakanlığı yayını.

RAĞIB el-ISFEHÂNÎ (ö: 502/1108): *el-Müfredât fî Ğarîb'il-Kur'ân*, Beyrut 1412/1992.

SA'DÎ-İ ŞÎRÂZÎ (ö: 691/1292): *Gülistan*, Mısır 1266/1850.

SCHİMMEL, Annemarie: *Dinler Târihine Giriş*, Ankara 1955.

SEYYİD ŞERÎF-i Cürcânî (ö: 816/1413): *Ta'rîfât*, İstanbul 1269/1853.

SUYÛTÎ, Celâleddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö: 911/1505): *el-Câmi'us-Sağîr*, I-II, Kâhire 1373/1954 (4. baskı).

SÜLEYMÂN ÇELEBİ: *Mevlid*.

ŞEHBENDERZÂDE, Filibeli Ahmed Hilmi: *Târîh-i İslâm*, I-II, İstanbul 1326.

ŞEMSEDDÎN SÂMÎ: *Kāmûs-ı Fransevî*, İstanbul 1315/1897.

ŞEMSEDDÎN SÂMÎ: *Kāmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, İkdâm Matbaası.

ŞERÎF er-RADIY: *Nehc'ül-Belâğa*, I-III (nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdülhamîd), Matba'at'ül-İstikâme (trz).